

ગુજરાત શાળા પત્ર.

GUJARAT SCHOOL-PAPER.

[January, February, March, April 1871,]

૫૦૧૦ મું. જા. - યુઆરી, ફેબ્રુઆરી, માર્ચ, એપ્રિલ ૧૮૭૧ આંક ૧ ૨ ૩ ૪

— સંસ્કૃત —

અનુક્રમલિપ્તકા.	પૃષ્ઠ.	CONTENTS	PAGE
મન...	૧	Mind	1
ચિન્દમાદ વહાણપટ્ટીની યાત્રીસફર...	૨૦	The fourth voyage of the Sindhia the Sarloi	4
ગુજરાતીકવિયાં.	૨૧	The Gujarati Poets	17
અર્થ શાસ્ત્ર	૨૫	Artha Shastra	25
મયા વર્ષનો કેળવણીખાતાનો રીપોર્ટ.	૨૮	Educational Report of the P	28
કિમી કૃપનાથી નિપજતા સુખવિષે	૩૩	Pleasures of imagination	31
નેમણુક...	૫૩	Appointments	52
હરિગદ્યનાટક	૫૪	The Harishchandra Drama	59

(ગુજરાતી ખાતાના હુકમથી.)

“ મુગ્ધ સોદાગર ” ગ્રંથખાતાના નગીનદાસ દાદાભાઈએ.

દરિયા નેરો

[મુદ્ર વગેરે ૩૦ ૧-૨]

गुजरातराजापत्र

પુસ્તક ૧૦ મું. જા-ધુવાણી, શ્રેષ્ઠાણી, માચી, એપ્રિલ ૧૯૬૧, પા. ૩૨-૩૩-૪

मन

જાગૃતનાં હૃદયે ખનાવેલી અનેક ચીજોમા માણસના શરીરનું બધું
શુ તેની ચેતન્ય સક્રિય, આરતી, અને મન એ આનંદનું વસ્તુ છે.
તેમણે જિહ્વાને મુંઝવણમાં નાંખ્યા છે અને હજી પણ તેમના વિષે ખરી
તપાસ થઈ શકી નથી. ધર્મના ઉપદેશોએ યોગ કે ધ્યાન, ખગ કે ખાસ, એ
વિશેના જ્ઞાનવડે અમાન લોકોને આત્મચર્ચના ઉપાનવી છે. શરીરની અદર
મું છે, આરતી ને મન બી વસ્તુ છે, અને તે ક્યાં છે એ જાણવું હિસારને લન-
ણવાના જેવું ઘણું વિદ્ય છે અને તેજ કારણથી નગમિંદ મેહનાએ કદ્ય
છે કે—

“જ્યાં લગી આત્મા જાણ્યો નહિ ત્યાં લગી સાધના સર્વ શુદ્ધિ, ખાતર વિદ્યાનો અને જ્ઞાનો પણ કહી શકાય છે કે તું તને જાણ્યો, અર્થાત્ તું તો આત્માને જાણી શક્યો તો પરઆત્માને જાણી જાણ્યો શક્ય. પાવન પવન વેદમાં છે અને શ્રોત્રિયમુકો પણ કહી શકાય છે કે મુ-
જાણ્યો છે તો પ્રથમ “know thyself” તું તને (જાણ્યો)

અવયવોની હાલબોલ, ચેહેરા, આંખની ચિકિત્સા, ઉચાર અને હાવભાવ, એટલે આ બધી માણસની સ્વાભાવિક ભાષા કહીએ તો ચાલે. તે માણસની અંદર મનઃશુદ્ધિ કરે છે તે કહી આપે છે પરંતુ બહારની અંતઃક્રિયા પરતુ આ ઉપર જે માણસ ક્રિયા કરે છે તે એના કરતાં પણ વધારે ખુલ્લી રીતે મનની આસીપત જણાવી આપે છે. માણસને દેખીતું લે છે અને આવા માંડે છે તે પરથી બૂખની આગળ જણાવે છે. જેમ કોઈ મંત્રની શક્તિ તે જે કાંઈ કાર્ય કરે છે તે પરથી જણાય છે તેમ દરેક પ્રાણી તેની નજીકની વસ્તુ ઉપર જે ક્રિયા કરતું જોઈએ છઈએ તે પરથી તેની પ્રેરણા શુદ્ધિ આપણને માલમ પડે છે. માણસનો મનોવિકાર અને ક્ષોભ જે ચીજ ઉત્કરે છે તેથી અને તેના યોગે શરીરના બાંધાનું જે ઉશ્કેરાયું અને વલણ ધાય છે તેથી, અને શરીરની ઉશ્કેરણથી મૂળની ઉશ્કેરનાર ચીજ ઉપર જે ધ્રુવ ક્રિયા માણસ કરે છે તેથી, માણસના મનોવિકાર અને ક્ષોભ માનમ પડે છે. માણસના બહારના દેખાવથી ગુસ્સો, ઉપકાર, પ્યાર, અને અદમ્ય એ સર્વ જણાઈ આવે છે અને એ દેખવાથીજ આપણે એ મનોવિકારને ઓળખી શકીએ છઈએ, તેમનું વર્ણન કરી શકીએ છઈએ, અને તેમનું કાર્ય કારણ જાણી શકીએ છઈએ. એજ રીતે બાહ્યરૂપે યાદશક્તિ શક્તિના, કારણ શક્તિના, શુદ્ધિના, માનતાના, મૂલ્યના અંતરણના અંશો (આસીપતા-શુદ્ધિ), અને મેળવેલી ટેવ (સ્વાભાવિક નહિ) માલમ પડે છે. ખીજા જે કરે છે તેની નકલ કરવાને છોકરું પ્રથમ પલ્લવ કરતું જણાય છે, ખીજે દહાડે તે વલનમાં કાંઈ સુંધું માલમ પડે છે, અને યોગ્ય વખતમાં તે વલન કરી શકે છે; અને આ ઉપરથી આપણને માલમ

નું, નડે પદાર્થોના અટકાવને જોરને છુટવા સાર, લાપક હથીઆરે થોંછ
 બવાનું, અને યજ્ઞેના અનુબંધને બધિબ્ધ કાર્યોમાં કામે લગાડવાનું ચાલે.

કા. ચક્રિત રપટ રીતે ખાજના લક્ષણોથી માલમ પડેછે, અને મનુબંધની

તિથી યજ્ઞેનાં કૃત્યોના અસ્તિત્વપાણના સબબથી યજ્ઞે જયેલા જમાના
 લોકો શું શું કરતા, તેમનો શો હેતુ હતો અને તેમનામાં દેરલી ચક્રિત
 (સુદિની) હતી તે હાલ માલમ પડી ચડેછે. ચેહેરો, કિલ્લાઆ, દેરજો, ક-

રો, બળરો અને રાજ માર્ગોના જે જે ખંડરો જોવામાં આવેછે તે તે
 પડોતો ઉપરથી એ જગ્યાએ જેમણે ખાંધી ઉપયોગ કર્યો હશે તેમનાં લ
 ક્ષણ અને ઉદ્યોગ માલમ પડેછે. વળી આ ખંડરો ઉપરથી એક જાતના
 લોકો કેવા થતાંથી જડવા રહેતા, ચોટી ગોઠવણોના વિચાર કરવામાં કેવા ત
 કે ને અક્રમ વાપરતા ને તેમનામાં કેવી જાતનો એક હતો તે માલમ પડેછે એ
 રજું જ નહિ પણ એ ઉપરથી ખીલ જાતના લોકો કેવા થોધક ચક્રિતમાં પાછ
 થા હતા અને વળી ત્રીજી પ્રજા જુલમી રાજના ધુસરા નીચે કેવી ગુનામગીરી
 કરતી હશે તેનો પણ ખ્યાલ કરી શકાયછે. ધંધાદારી કામમાં જોડાતાં ઓ-
 જારો, લયકરની સમુદાયિક ગોઠવણો, સુધરેલા પાયાપર લોકોની મંડળીઓનું
 ખંધાવું, અને વિદ્યાકળાના શોધો એ સમગ્ર ગાણુસની અંદર શું છે તે જાતા
 વી આવેછે, અને પ્રજાની હાલતો, ઈચ્છાઓ, દોષતા, અને ચક્રિત કેવી ને
 દેરલી છે તે સમગ્રવર્ણના ઉપરની ચીજો દેખેલાં હાજીવા તરીકે વાપરવામાં
 આવેછે. મોટે આ બધું ઉપર વિચાર કરતાં એ ખુલ્લું નજર આવશે કે
 જાણતા પ્રાણીઓ જે સાધારણ રીતે કોંગકાળ કરવા બનેછે, જે ચીજો તેમ
 જુ વજણ થોતા લક્ષ કરતી, ઉચકેરતી ને ના ઉચે કરતી બધાએછે, વખતે
 વખત અને દરેક સ્થિતિમાં તેમનો (ખાણુસનો) જે બાહારનો દેખાવ, અ-
 જણિત કામો જેમાં તેઓ રોકાયલાછે અથવા જેમની નિશાનીઓ પાકળ
 મુકી જનારછે તે સમગ્ર ગાણુસનું મન બાણુવાનું ચોટું હોયછે. હુંકામાં કુ-
 હીએ તો ગાણુસ દુનિયામાં આવી ને નાટક બજાવેછે, હુંકા વખતે તેને
 કાર્યો કરેછે, અને તેથી બહારના પદાર્થોપર જે જે ફેરફાર આવેછે તે માણુ
 સ જાતની ઉપતિથી આજસુધીનો ઇતિહાસ, અને તરેહ તરેહના સુધારા

તેમજે તો તે હજારીઓ ખાઈ ગયા; પણ, સાહેબો, મારી તો શુદ્ધ શુદ્ધિ કે
કાણેજ હતી, તેથી ખીજાઓની જેમ હું તો બહો યવાને બદલે દીન પર દીન
વધારે સુકાતો ગયો, એમ તમે ધારી શક્યોજ. ઓ, મારું મોત આવશે,
ઓ, હું મરી જવાનો, એવીને એવી દહેશતમાં મારું તો ખડું આવાનું એ
રૂપ ધધ જતું. હું છેક ગળાઈ જમા લાગ્યો, અને તેથીજ હું બચ્યો, કારણ
કે તે હજારીઓએ મારા સોજાતીઓને મારીને ખાઈ ગયા. પછી મને સુકાઈ
ગયેસો, પાતળો, અને માંદો બેઠને મારી આવાનું ખીજા વખત ઉપર સુ-
લતથી રાખ્યું.

એવામાં મને પ્રબળ છુટ્ટ મળતી હતી, તેથી હું નેત્રકાંઈ કરતો તે
ઉપર બાંધેજ તેઓ તનર રાખતા; અને તેથી એમના ઘર આગળથી છેડે
જઈને નાચી જવાની મને તક મળી. એક રોસાએ મને દીડો, અને
મારા હાથ ઉપર શક આવવાથી પાછો બોલાવવાને તેણે તેણે આલે એટલે
માહોટેથી મને જુઓ પાડી; પણ તેની જુઓ ઉપરથી પાછો ફરવાને બદલે
તે એવજ ગિરથી ડગમાં બરવા ગાંડયાં, અને જલદીથી હું તેની તરફ હો-
થી નિકળી ગયો. તે વેળાએ તે ઘરેની આગળ તે ઘરમાં માણસ વગર ખી-
જું ડોકળ હવું નહી, ખીજા બધા બહાર નિકળી મડયા હતા અને તેઓ રા-
ત પડ્યા વગર પાછા આવે તેમ ન હતું, એ રીત એમનામાં ઘણી ખર્શ હમે-
શા દીકામાં આવતી હતી; તેથી તેઓ મારી પાછળ લાગતા જેવા, વખતમાં
તેઓ આવી શકનાર નથી, એમ તમ્મ જાણીને મેં રાત પડતા સુધી આગ
ક્રીંચાલ ચાલ કરવા કરવું, પછી સોડું આસપડ લેવાને અને જે થોડુંક આ-
વાનું મેં સંભાળથી સાધે. રાખું હતું, તે આવને હું અટક્યો; પણ હું ઉ-
તાવ્યોજ પાછો આગળ ચાલવા લાગ્યો, અને જે જે કેકાણું વસિવાળા દી-
કામાં; તેવી તેવી જગ્યાએથી દૂર રહીને ચાલ દીવસ લગી યુસાકરી કીધી
અને ઘણો ખર્શ નાળીયર ઉપરજ અવાવતો; તે અને જુખની તેમજ તરસ
નો જગો પુરી પાડ્યું. આઠમે દહાડે હું દરિયા પાસે આવી પહોંચ્યો,
અને એકદમ મારાં જેવા ગોરાં માણસોને, તે જગ્યાએ પ્રબળ મરી હતાં, તે
એકાં ફરવા મેં દીકાં. મેં જાણ્યું કે એ સારા સકલનાં જીવ છે, અને

કંઈ પણ વેદ્ય આધા વગર હું તેમની પાસે ગયો.

જે લોકો મરી એકઠાં કરતા હતા, તેઓએ જોયો અને લોકો કે તેઓ મારી પાસે તરતજ આવી પહોંચ્યા, અને તેઓએ મને અગ્નીમાં 'પુછ્યું' કે, તમે કોણ છો? અને ક્યાંથી આવો છો? તેમને હું મારી સ્વભાષામાં જોતલા સાંભળીને હું ઘણોજ ગભ્રી થઈ ગયો, અને મારું વહાણ બાગવાનાં સમાચાર, અને હું હજીશીઓના હાથમાં કેરી થોડે આવી પડ્યો, તે બધી હકીકત મેં તમને કહી ને તેમની જાણવાની ઇચ્છા મેં વ્યક્ત કરી. તેઓએ કહ્યું કે, "એ હજીશીઓ તો મહુમાદાસે હોય છે, અને તમે તેઓના નિર્દય પંજામાંથી શી અવધુત પડ્યાં છો? આપણા દેશને પોત હું તમને હમણાં કહું છું; તેજ વાત મેં તેઓને કહી સાંભળી, જેથી તેઓ અગ્નિમાં જોવી રીતે છક થઈ ગયા." કે. વિ.

તેઓ મરી એકઠી કરી મહુમાદાસે સાચેજ રહ્યો, અને પછી જે મેઠાંથી તેઓ આવ્યા હતા, તે મેઠાં તરફ તેમની સાથે હું ગયો. તેઓ મને તેમનાં રાજ પાસે લઈ ગયા, તે બસો શાહજાદા હતો. તેણે મારા સાહાસિક પરાક્રમોની હકીકત ધીરજથી, આશ્ચર્ય ખામતો જાહેર સાંભળી લીધી; અને તેણે મેઠાં અને કાશ્મીરમાં આપ્યાં, અને મારી આસના વાસના તે વાને હકીકત કીધી.

એ મેઠાં સાથે વસ્તીવાળો હતો, તે હરકે વાતે ફજદુપ હતો, અને શાહજાદા તો નાચ પેવારનું સ્વજન હતું. મારા ઉપર આફન સુન્દરો જાદુ આપસંદ કરવા નોમ કેઠાણ મને એના બરેહ સાગરું હતું, અને એ હું દાર લોકનાં માદશાહની મારા ઉપર ચહેરખાની હામથી મારાં સંતોષમાં કંઈ બાકી ન હતું. જે બાલમાં બાલોએ તો એટલુંજ કે તેની પાસે જે ગાથુસો હતા, તેમાં તેની જેટલી મારા ઉપર ચહેરખાની હતી, તેવી બીજી કોઈ ઉપર ન હતી, અને તેથી ફરજાર ખાતે તેમાં ચહેરખાંજેક માણસ કંઈ કંઈ પણ મને ચુલુ કરવાને મારી પાછળ ભયભાજી થઈ, ઘણીજ યોદી સુદતમાં હું પરદેશી ગણવાને બદલે આંખો એક ફાંતી ખાલે લોકોની એમ મનાવા

આ જંગલી રીવાજનો હેવાલ તેમને જોવામાં કહી સાંભળાવતો હતો, અને જો સાંભળવાથી મને ઘણો ત્રાસ ઉપજે એવી ગતે દહેશત લાગી, તેવામાં તેના સર્ગવિહારા, અને રનેહિઓ પ્રેત સંસ્કાર કરવાને એકઠાં મળીને આવ્યાં. તે સુકદા ઉપર, જાણે તે સ્ત્રિનો તે દહાડે લખ દિવસ હોય, એ પ્રમાણે સ્ત્રિનાં અતિથય ક્રીમતી વસ્ત્રાલંકાર તેઓએ પહેરાવ્યાં, અને તેના સઘળા શ્રંગારથી તેને સજી; ત્યાર પછી તેઓએ તેને એક ખુલ્લી પેટીમાં મુખીને તે જાંઘીને દાટવાની જગાએ તેને લઈ જવા માંડી. તે માણસોની ટોળીને જાખરે તેના ઘણી ચાલતો હતો, અને 'શબ-તેની' આગળ હઈ. તેઓ એક જગ્યા ફાંગર ઉપર ગયા, અને ત્યાં આડીને તેઓએ એક ઘણા જંગમ ખાડા ઉપર ઢાંકેલા એક ત્રોટા પરથર ઉપાડ્યો, અને પેલા શબને તેના વસ્ત્રાલંકાર-તેમજ સણુગાર સહીત પેલા ખાડામાં ઉતારી દીધું. ત્યાર પછી પેલા ઘણી મોતાના સર્ગાં રનેહીઓને ભેટીને કાંઈ પણ અટકાવ કીધા વિના મોતાની ત્રેજી એક ખીલ ખુલ્લી પેટીમાં ખાણીનું એક વાસણ અને સાત નાની રૂઝલી સાથે મુકાયો, અને તેને પણ પેલી બધરીની માફક માંહે ઉતાર્યો. એ ડુંગર કાંઈક લાંબો હતો, અને તે સમુદ્ર મુખી ડેક પહોંચી વળ્યો હતો. ક્રિયા પુરી થવા બાદ તેઓએ તે ખાડાને પાછો પેલા પરથરથી ઢાંકી દીધો, અને પછી પાછા ફર્યા.

અહરથો, આ પ્રેતસંસ્કારને સમયે સઘળા માણસોમાં માત્ર એકલો ડુંગર શકિત સાગરમાં છુડેલો હતો, એમ તાર નમને કંઠી બતાવવાની મને જરૂર જણાતા નથી, એથી ઉલટું એ ઘાટોમાં તો એ રીવાજ પણ પૂર્વનો હોવાથી તેઓના ઉપર બોંબે નજર પડે અસર થઈ હોય એ બાબતને લગતો મારો અભિપ્રાય મારાથી ગળને જણાયા વિના રહેવાઈ નહી. 'કેદર' કે, 'સાહેબ', મુવેલા માણસની સાથે જીવતાને પણ દાટવાની રચમ આ રચમાં જોઈને મને નવાઈ લાગ્યા વિના રહેલી નથી. જો ઘણીએક સુસજ્જિત ક્રીમી છે, અને ઘણા દેવો જોપાછે પણ આવી નિર્દય ચાલ કાંઈ ડેકાણે દોડામાં આવી નથી" રાજાએ કહ્યું, 'સિન્દખાદ, એ તમ શું બોલો છો? એના એક સાધારણ પગપરવનો ગીવાજનો. જો મારી જિ એટલે રા

હી મારાથી પેહેલી મરી જાયે તો મારે પણ તેની જોડેજ દટાવું જોઈએ.'
 મેં કહ્યું, “પણ હા સાહેબ, એ કાપડા મુજબ પરદેશી લોકોને પણ વર્તવું
 જોઈએથું? એટલું હું આપ સાહેબ પાસે જાણવા માગુ છું.” તે રાજા
 (મારા સવાલનું તાત્પર્ય સમજી જઈને મેં મજાકાવીને) કહેવા લાગ્યો કે,
 “જેશક, જે તેઓ આ ટાપુમાંજ પરણ્યા હોય તો તેઓ પણ એ કાપડામાંથી
 ખાતલ નથી.”

એ જવાબ સાંભળીને હું થણી ગીરફતારીમાં ઘેર ગયો; કારણ કે મારી
 સ્ત્રી મારાથી પેહેલી મરી જાય અને મારે તેની જોડે જીવતાંજ દટાવું જરૂર છે,
 એ કહેશનથી મારા દીલમાં થણા ચોકકારક વિચારો ઉડવા લાગ્યા. પણ કંઈ
 ઈલાજ ન હતો; મારે ધીરજ રાખવાની અને ઈશ્વરેચ્છાને તાલે થવાની
 જરૂર હતી. તથાપી મારો બેશી જરા બેચેન થાયે કે મારા પેટમાં મોટો
 પથર પડ્યો, પણ અફસોસ ! થોડા વખતમાં મારા ઉપર આફતનું વાદળું
 એકદમ ધસી આવ્યું કારણ કે તે માંદી પડી ને થોડા દલાખમાં મરણ પામી.
 મને કેટલી દલગીરી પેદા થઈ હશે, તેના તને વિચાર કરો; મારા મન-
 ને તો જીવતાં દટાવું તે મનુષ્યાદારો જંગલીઓના બક્ષ થઈ પડ્યા જેટલુંજ
 અફસોસકારક લાગ્યું. પણ મારે એ નિયમને તાલે થવુંજ; રાજા અને
 તેનો જીવો દરબાર એ પ્રેત સંસ્કારની ક્રિયા વેળાએ માન આપવાને હાજર
 થવાને સુકધા નહીં, અને તેજ મુજબ ચેહેરના ખાટા ખાટા લોભાએ પણ
 એમજ કીધું. જ્યારે એ ક્રિયાને માટે સઘળું તાઈઆર થઈ સુકધું, ત્યારે
 તે શખને તેના સપળા શંગાર અને બપકાવર પોશાક સહિત પેટીમાં મુક્યું.
 શખ મંડળ નિકલ્યું, અને આ ચોકકારક ખનાવમાં મારી બહીરોને દરજ્જો
 મારે ભોગવવાનું હતું; તે હું પેલા શખની પાછળ આંસુ દેખાવતાં અને
 મારા કમનસીબ ઉપર અફસોસના થોકાર મારતો ચાલ્યો. પહાડ ઉપર
 આવી પહોંચતાં પેહેલાં મેં તમાચગીરના દીલપરાંબસર ફેરવાતી કોથીય
 કીધી.

૧૧ પ્રથમ તો મેં રાજાને વિનંતી સાથે કહેવા માંડ્યું; અને પછી મેં
 એ મારો આસપાસ ઉભેલા હતા, તેમના જન્માને માનની બલથી કરવાને

છેકં ભાંય મુધી નીચે નમી જઈને દેહેવ લાગો કે માગ ઉપર દયા કરો. કહ્યું કે, ‘‘તમે વિચાર કરોકે હુતા એક પરદશીછું, અને એ સખાઈ ભર-લા કપાળને તામે મને કરવો તમને ધટવું નથી, અને વળી માગ પોતાના વ-તનમાં મારે માગી બધરી છોકગાછે.’’ એ પ્રમાણે બોલવાથી કંઈ કાગળ સ-ર્જી નહીં. એથી કોઈના દીલપર કંઈજ અસર થવા પામી નહીં; એથી હલકું, એમ થયું કે માગ સ્ત્રીને જે પેટીમાં મુકી હતી, તેને પેલા આગમાં લગારી મુકવાને તેઓએ ઉતાવળ કરવા માંડી, અને વાણીનું એક વાસાચુ ત-થા સાત શાદલો સહીત મને પણ તરતજ હોમવાને તેઓ નૈથાર થયા. કું-કાણમાં કેહેવાનું છે એ પ્રાણુ ધાતક ક્રિયા થઈ રહ્યા બાદ જે અનિચય અક-સોસના પોકાર માર્યા તથા ચોકકાગ જુઓ પાડી તોપણ તેઓએ તે આગ ઉ-પરનું ઢાંકણું ઢાંકી દીધું.

જેવા કે હું તળીએ આવ્યો કે ઉપરથી જે સિંદેજ અજવાણ અદર આવવું હતું, તેથી આ ભાંયરાની ગોઠવણ જે થાધી કાઢી. એ એક ધણું લાંબુ કોતર હતું, અને પચાશોક વામ જોડું હતું. મારો આગ્રખાણુએ જે મુ-હાંનો દગ પડેલો હતો, તેમથી સહન ન થાએ એવી દુર્ગંધ મને તરતજ આવવા લાગી; અરે, મને એમ પણ ભાજવા લાગ્યું કે દેહવાએક તો ‘તેમનો’ આખરનો દમ કાઢતાં હોએ એમ સંભળાવું; એમ છતાં પણ હું જેવો ‘કે નીચે ગયો, તેવો તરતજ જે મારો મેટી છાડીને તરતજ મુડાંથી કાંઈકે છેટે જઈ ને મારું નાક પકડ્યું, અને હું જમીન ઉપર આંધુએ નહવાઈ ગએલો ધણીવાર પાડી પેલો. — પછી આ મારા જીવર આવી પડેલી આકત ઉપર વિચાર કરીને હું મોલી ઉઠ્યો કે, ‘‘એ વાત તો ખરી કે પરમેશ્વર પોતાની ધારણા પ્રમાણે મધળી વસ્તુની વ્યવસ્થા કરેછે, પણ ગરીબ આપડો સિન્દબાદ, આડું અ-ન્ય જેવું મૂલ્ય લાવનાર તારી પોતાનીજ જાત સિવાય કોઈ બીજું છે વાર ? જે તોફાનોમાંથી વું ઉગરી આવ્યો, તેમાંના એકાદેકા વું ગેબ થઈ ગયો હો તો તો, આ પરમેશ્વર, કેઈ સારું ? તે વેળાએ સઘળી જાળતો જોતાં તાર મોત આપું એંઆપા કરવું અને ત્રાસદાયક નિપજત નહીં. પણ આ બધું તે તારા આપિત પૈસાના સોમ વડે તે તારા માથા ઉપર એ ચી લીધુંછે. આ-

હી, અમાગીઆ દુખી માણસ ! તારે શું થયે આગળ રહીને તારી મજબૂરી-
ના ફળ, શાંત રીતે ભોગવવા થતાં ન હોતાં વાર ?

એ પ્રમાણે હું નિર્ધિક્ શોક કરીને જે કાતરમાં હું પડ્યો હતો, તેમાં
ગુસ્સે થઈ જઈને અને નિરાશ બની જઈને મારું માથું તથા પેટ કુટરો હતો
અને અતિશય દુઃખદાયક વિચારોને મેં મારી આવીને શોર, ખેંચાર કરી મુક્યો.
તથાથી મારે તમને કેહેવું જોઈએ કે એ દુખી હાલતમાં હું મોતને શરણે
જઈને ઉભો રહેવાને બદલે, જીવવાને અને મારી જીંદગી ટકે તેમ કરવાને
હજી પણ મને મન થઈ આવ્યું. જે પેઠીમાં હું અહિં આવ્યો હતો, તેમાંથી
રોટલી તથા પાણી લાવવાને હું મારું નાક લાંબાને ફાંફો મારવા મંડ્યો, અ-
ને મેં તેમાંથી કંઈક લીધું. તે કાતરમાં એટલું તો અંધારું હતું કે જ્યાં હ-
ય કે દીવડા હશે, તે જણાઈ શકે નહીં, તોપણ હું ફરી ફરીને મારી પેટી શો-
ધી કાઢતા, અને મને તે કાતર પેટુલા જેટલું મોટું લાગતું હતું, તથા શબ્દો
નરેણું જણાતું હતું, તે કરતાં વધારે મોટું, અને વધારે ઝુકાંથી બેસતું
લાગતું. મેં જુલાએક દીવડા સુધી તો મારી રોટલી અને પાણીવને અસા-
ધ્યું, અને તે થઈ રહ્યા બાદ આખરે હું મરવાને તયાર થયો.

હું જેવામાં મોત વિશેનો વિચાર કરતો હતો, તેવામાં તે આત્મ ઉપર
થી પથ્થર જાબકા પોનો મેં અવાજ સાંભળ્યો, અને તરતજ એક માણસનું શ-
બ મુકી દેવામાં આવ્યું. જ્યારે માણસો એમિરથી કંઈ કંઈ તરેહની આફ-
તોથી ચોરાઈ જતાં હોય; ત્યારે એ તો સ્વાભાવિકજ છે કે તેઓ કંઈ આખર-
નો કાવ કરી દેવાને પંજી મુકતા નથી. જ્યારે તેઓએ અંધારીને માંડે ઉ-
તારી, ત્યારે જ જગ્યાએ તેની પેટી ઝુકાવાની હતી, મ્યાં હું જઈ પહોંચ્યો,
અને મને જેવું માન્ય પડ્યું કે તેઓ તે આગનું મોઢો ઢાંકી દેતા હતા, તેજ
તરતજ એક મોટું હાડકું મારા હાથમાં આવી લાગ્યું, તેના પતી પેલી કમનસી-
બે આંસને મેં જે તણ સપાટા ફેરવી કાઢ્યા, જેથી તે મેં શુદ્ધ થઈ ગઈ, એ
થવા સાચું પ્રજાવો તો તે મરી જ ગઈ. તેણીના પેટીમાં કંઈ રોટલી તથા
પાણી હતું, તે મોટેજ મેં આ નિર્ધિક કામ કીધું, અને એ પરંપરી પાકું મારે
તો કેમકે દીવડાનું મોટું આવી મળ્યું. જ્યારે એ પ્રશ્ન થયું ત્યારે તે

તેઓએ મને તેઓના વહાણુમાં બધા લીધા. જ્યારે હું વહાણુ પાસે આવ્યો ત્યારે તે વહાણુનો નાખુદા મને બચેલો જોઈને એટલો તો ખુશ થઈ ગયો તેમજ તે પોતાના કામમાં ને કામમાં એટલો તો રોકાયેલો રહેતો કે તેણે પણ મારી વહાણુ બાગી જવા વિષેની ખનાવી કાઢેલી વાતને સાચી જ માની ગયો, અને જે તેને કાંઈક અવેશત આપવા માંડ્યું, તે તેણે ઉદાર દીલથી લેવાની ના પાડી.

અમે દેટલાએક જેટ આગળ રહીને ગયા, અને જો પવન એક સરખો હોય તો સેરનાદિ પથી આશરે દીવચ દસેકની સફર પેલો બેઠસ નામનો થાય છે, અને કેલથી ત્યાં જતાં છ દીવચ લાગેછે, તે જેટમાં અમે ઉતર્યા. આ જેટમાં સીસાની ખાણો મળી આવેછે, ને તર નિપજેછે, અને ધણી સરસ જાતનું કપુર પણ જડી આવેછે.

કેલ દિપનો રાત્ર ઘણો દ્રવ્યવાન અને સમર્થ છે, અને બેઠસના ટાપુમાં ફરીવળતાં આશરે દીવચ બે એક લાગેછે, તે જેટ પથુ એજ રાત્રને તા બેછે. ત્યાંના રહેવાશીઓ એવા જંગલી છે કે તેઓ હાલ પણ માણસનું માંસ ખાએછે. એ જેટમાં અમારી લેવડ દેવડ યઈ રહ્યા બાદ અમે પાછી દરીઆની ખુલાકાત લીધી, અને ખીન ધણીએક ખંદેર પસાર કરી ગયા. આખરે હું બેઠ દોલત (તેની સચીસ્તર હકીકત કહીને તમને તરફ આવવાની હું જરૂર જોતો નથી.) લાંબને દેવયોગે બગનાં શેર ખાતે આવી પહોંચ્યા. પરમેશ્વરે મારા ઉપર જે દયાનો વરસાદ વરસાવ્યો હતો, તેના ઉપકારના ચિન્હને રૂપે કેટલીએક ખસદોદાના આશપને વાસ્તે અને ગરીબગરબાના નીર્વાહને અર્થે કુકળ પૈસો ખરચ્યો, અને હું તો મારી જાતે મારા સગા સ્નેહિઓની સાથે રહેવા કરવાથી નિપજતાં સુખનો લહાવો લેવા અને તેઓની સાથે આનંદમાં દીવચ ગુબરવામાં નિરંતર મારો કાર્ય જીમન કરવા લાગ્યો.

આદિયાં સિન્ધુવાદ તેની ચોથી સફરના ઉવાચ કહી અંબળાવી પડી, ત આવ્યો, અને એ ઉવાચ પેટેલી પણ સફરના ઉવાચ કરતાં સાંજે તે અહર્યોને બધારે અમંયો ઉપજાવે એવા લાગ્યા. તેણે વળી સો સી

બા હિન્દુઓને બક્ષાં આપ્યા, અને ખીજે દહાડે એના વેળાએ માછા એના
 ગ્રહરયો સહિત આવીને બાંજાનાં ખાની અને મોતાની પાંચમી સફરનો હેવાલ
 સાંભળવાની વિનવો કરી. હિન્દુઓ અને ખીજા આવેલા માણસો સિન્દ-
 બાદની રજાલધને ઘેર ગયા. ખીજે દહાડે સવારે જ્યારે તેઓ સઘળા એ
 કઠા થયા ત્યારે તેઓ જાંબા બેઠા, અને જમી રહેલા પછી સિન્દબાદે પોતા
 ની પાંચમી સફરનો હેવાલ નીચે ગુજાવ કહેવા માંડ્યો. . . . અંકુર,
 તારોખ ૧૩મી ફેબ્રુઆરી. . . . Ganpatram Anupram.

માસ્તર અંકુરેશ્વર ઈંગ્લિશ સ્કુલ.

ગુજરાતી કવિઓ.

ગુજરાતી ભાષા પ્રાકૃતમાંથી નીકળી છે એ વાત તો આજ દેરતા યગ્મ
 ની ધણી બસાઓના જાણવામાં આવી છે પણ એ ભાષાનો આરંભ ક્રીષ્ણ
 સમયમાં—ક્રીષ્ણ સંકલમાં થયો તેની બરાબર તપાસ થઈ નથી, અને તે-
 થી તે બાબત હજી આપણે અજાણ્યા છીએ, હવે ગુજરાતી ભાષામાં તેની
 બાહ્યાવસ્થામાં કોણ કોણ અંકુર રયા તે કંઈ બરાબર માલમ પડેલું નથી.
 ગુજરાતી પુસ્તકો ને હાલમાં આપણા જાણવામાં આવેલા છે તેમાં ગદ્યના બા-
 યગે સંકેત એક ને નીકળે; અને આ ગદ્યના પુસ્તકમાં માત્ર કીકા છે એટલે
 કવિતા શિવાય એમાં ખીજું કંઈજ આપણી નજરે નથી પડતું. એમ કહીએ
 તો ચાલે. તારે આપણામાં થઈ ગયેલા ગુજા કવિઓમાં સહુથી પહેલો જુ-
 નાગદના નરશી જેડતા થઈ ગયા. હવે એ નરશી મહેતા ક્યારે જન્મ્યાં
 વીધા ક્યારે ગુજા ગયા તયા તેની જીવનમાં શું-શું દ્રષ્ટિકાળની તે વાત
 ક્ષતમાં ને માલમ નથી. માત્ર પ્રેમાનંદના કૃત્ય ઉપરથી જોઈએ આપણને
 ક્રીનારા જોઈ તેથી વધારે કંઈજ માલમ પડેલું નથી તોપણ એટલું તો જણા-
 વરજી કે નરશી મહેતા સંવત ૧૫૪૨ના સાલમાં હયાત હતા ત્યારપછી
 ને કંઈ દલાક વરસ તે જુઆ. પણ તેના બરાબર પડ્યની આપણને અબર
 રંક કળી. દેરજા એક એમ ધારે છે કે ઇ. સ. ૧૫૪૨માં ગોસ્વામી કવિ થઈ ગયો, તે સમયે

નરશહી મહેતા જુનાગઢમાં હયાત હતા પણ એ વાત ખરી નથી; કેમકે એ-
સર સને ૧૪૦૦ ના સાલમાં ગુજરી ગયો હતો. આપણે ઉપર કહ્યું કે
નરશહી મહેતા સંવત ૧૫૧૨ના સાલમાં હયાત હતાં. સંવત ૧૫૧૨ના સા-
લમાં સન ૧૪૫૬ નું વરસ આવેછે. હવે નરશહી મહેતાની અગાઉ કોઈ
કવિ યર્ષ ગયાછે કે નહી તે વાત આપણે નરશહી મહેતાની કવિતા ઉપરથી
જાણી કહી શકી જોઈએ. નરશહી મહેતાની કવિતાની ભાષા હાલમાં ધ-
ણીજ ફરી ગઈછે તોપણ એટલું તો માલમ પડે છે કે ધણીજ ઘડાયલી ને ક-
સાયલી છે. નરશહી મહેતાના જુદી જુદી રીતના પદ, જુદા જુદા રાગ,
ઊંડા વિચાર, ઘડાએલી અને નહી કેળવાયલી એવી નહી. એવી ભાષા એ
સઘળા ઉપર વિચાર કરતા નરશહી મહેતાની પેરેલા કોઈ કવિ યર્ષ ગયા હશે
એમ અનુમાન થાયછે. જે વખતે જુનાગઢમાં નરશહી મહેતા કવિતાની
ધુનમાં મસ્ત બની આસપાસ ગાજી રહ્યા હતા તે વખતે ઉદેપુરમાં ખંખા
નામનો રાજા, તથા વિજયા નગર માં મહીકા જીન રાજા કરતા હતા. દી-
લીમાં તે વખતે લોદીવંશનો બાદશાહ ગાદી ઉપર હતા અને હંમંડ રજના
તે વખત છોડા હેનરી રાજા કરતા હતા. નરશહી મહેતા પંદરમાં સેંકડામાં ય-
ર્ષ ગયા પણ તે વખતે ખીજે કોઈ પણ જાણવાજોગ કવિ યર્ષ ગયો હોય
એમ જણાતું નથી. નરશહી મહેતાને એ સમયનો રાજા કહીએ તો ચાલે.
નરશહી મહેતાની કવિતા ઉપરથી એટલું તો જણાયછે કે પાછલા વખતમાં
નરશહી મહેતાની પેદાંત બહુ વૃત્તિ યર્ષ અને તે પેરેલા કંઈક અંગાર અને
કૃષ્ણ તરફ તેઓનું વળણ હતું. નરશહી મહેતાએ ખંડ કાવ્ય લખ્યા હોય
એમ જણાતું નથી પણ તેના છુટક છુટક પદ એટલા બધાછે કે તે બધા એ-
કઠા કીધાં હોય તો ગાડું ખરેખર પ્રસ્તક થાય. તેને માટે એપ. કહેવાયછે
કે તેના લખેલા સવા લાખ પદ છે. નરશહી મહેતાની સઘળી કવિતા ભકિત
રસની તેથી નરશહી મહેતા કવિને માત્રે જોળખાયા નથી પણ ભકત તરીકે
આપ્યા ગુજરાતમાં તો સ્વ. પણ આખા હિંદુસ્તાનમાં પ્રસિદ્ધી પાત્રલાઈ.
નરશહી મહેતાની, અને તે ઉપરથી આપણે એમજ કહેવું જોઈએ કે સમયની
ભાષા કંઈક ઉંચી શુદ્ધ, ઠરેલ ભરેલી ને રસયુક્ત હતી.

તારપછી સંવત ૧૬૦૦ સુધીમાં કેઈ પણ કવિ થઈ ગયેલા જણાતો નથી પણ તે સેંકડામાં કેટલાક થઈ ગયાછે તેમાં મુખ્ય કુંતલપુરમાં ગુણસી જે સંવત ૧૬૧૪ સને ૧૫૫૮ માં, ધુવાખ્યાનનો લખનાર, તથા વિંછુદાસ જેણે આખું મહાભારત સંસ્કૃત ઉપરથી પ્રાકૃતમાં, ૨૨૫૦, તથા રામાયણ પણ લખ્યું તે સંવત ૧૬૫૪ સને ૧૫૯૮માં, હયાત હતા. આ સેંકડામાં વિંછુદાસે, અગરજો ગ્રંથનો ધણો વધારો કરીને અને સંસ્કૃત પુસ્તકનો લાભ પ્રાકૃત ભાષાનારાઓને આપ્યો-તોપણ આગતો સેંકડા જેવો એ સારો ગયો એમ કહેવાય નહીં. તેમાં અગરજો નરસહી મહેતા એકલા થઈ ગયા તોપણ તેની કવિતા એટલી તો ઉંચી પહોળી ધરાયે એવી હતી કે એ સમયની કવિતા તેની આગળ માન મુકે એમ કહાવના ચાલતું નથી. નરસહી મહેતા આત્મ કવિ હતા, તેણે મોટા પુસ્તક નથી લખ્યાં એટલી જોડી ખામી રહી ગઈ નહીતર એ પ્રથમ વર્ગના સારા કવિની પદવી ધરાવત. વિંછુદાસની તથા ગુણસીદાસની ભાષા કમજોર થઈ હતી અને આગલા સેંકડામાં જેવી રસધુક્ત હતી તેવી રહી નોતી. ગુણસીદાસ અને વિંછુદાસ એ બે આ સમયમાં આગળ પડ્યા પણ એ સમય ધણો પ્રકાશી નીકળ્યો નહીં. વિંછુદાસ એ સમયનો રાજા ગણાય તોપણ તે ખીજા વર્ગમાં બેસે. એ સમયે ઉદેપુરમાં કુદરશીહ તથા ખતાપ તથા મારવાડમાં માલદેવ તથા ચંદ્રશિહ. રાજા વિજય નગરમાં સદાશીવ તથા ગ્રમદેવ રાજા કરતા હતા. દિલ્હીમાં હુમાયુ અને તેની પછી અકબર આદિશાહ ગાદીએ બેઠા હતા. ઇંગ્લંડમાં એલીઝાબેથ રાણીનું રાજા એ સમયે વિદ્યાને મારે-માણું ન પડ્યાં એવું છે, અને સ્પેનસર તથા શેક્સપીઅર સરખા વિદ્વાનો ત્યાં ગ્રમ કરી રહ્યા હતા તે સમયે ગુજરાતમાં વિંછુદાસ શિવાય ખીજો કોઈ નોતો. વિંછુદાસે ધણી મહેનત કરીછે તોપણ તેના બધા પુસ્તક મધ્યે ધણા જોડાં અસરકારક રસમય કડવાં નીકળી આવેછે. એ વખતની કવિતાનું બંધારણ પણ નિયમસર નોતું. અગરજો નરસહી મહેતા કરતા તેઓની ભાષાં વધારે કેળવાયલી હોવી જોઈએ તથા કવિતાના નિયમ પણ કંઈ જાણીતા થવા જોઈએ તોપણ તેમ નોતું એમ માલમ પડેછે એટલું જ નહીં પણ હજાર બંધન લીધું પડેલું દેખાએછે. ગુણસીદાસની ક-

વિગાંનો તાલ તુટતો નથી. આ સેકડામાં આગના મેકડા કરતા વધારે એ-
ટલોજ થયો કે છુટક છુટક લખાણ કરતાં ચોરા ચોરા કાવ્ય લખતા ઉપર મન
વધારે લાગ્યું. આ સેકડામાં એટલે સંવત ૧૬૭૭ના સાલમાં સ્ત્રીવદાસ ક-
રીને ખંખાતમાં થઈ ગયોછે અને તેણે પણ છુટક છુટક કકડા લખવા ઉપર
મન નહીં દોડાવતા 'ચોરા' અંથ લખવા તરફ લક્ષ આપ્યુંછે પણ તે સારા ક-
વિમાં ગણાવવા જોગ નથી.

જેવા સતરમાં સેકડો ઉઠ્યો તેમજ અસડમાં ફળદ્રુપ નીકળ્યો.
ગુજરાતી ભાષામાં થઈ ગયેલા સારામાં સારા કવિ એજ સેકડામાં પ્રકાશ
હતા. દિગ્ગજમાં પણ એ વખતે સારા વિદ્વાન થઈ ગયાછે. મિત્રદત્ત જે
સંવત ૧૬૬૪માં જન્મી સંવત ૧૭૩૦માં મૃત્યુ પામ્યો, જોડે જે સંવત
૧૭૧૭ માં જન્મી ૧૭૪૩ માં ગુજરી ગયો, રાઈડન જે સંવત ૧૬૮૭ માં
જન્મ્યો તે સંવત ૧૭૫૭માં મૃત્યુ પામ્યો, એડીસન જે સંવત ૧૭૭૭ સુધી
જીવ્યો—તેમજ સ્ત્રીકૃત, પોપ, ટોમસન, ગગેરે થઈ ગયા તે વખત આપણા
ગુજરાતમાં ઝળઝળાટ અજવાળું થઈ રહેલું હતું. ગુજરાતી ભાષાનું અમુ-
લ્ય મણી પ્રેમાનંદ, કે જેની બરાબરી કરી શકે એવો હજી સુધી તો એક પણ
ગુજરાતી કવિ થઈ ગયો નથી તે. સામળ, અખોભજન, વલ્લભભટ્ટ, ને રત્નો
એ રાધળા સંવત ૧૭૧૦ થી તે સંવત ૧૮૦૦ સુધીમાં થઈ ગયાછે. આ સે-
કડામાં સહુ-ચોત પોતાની જ ગાનીમાં ધુળી રહ્યા હતા અને તથી તેઓની
ભાષા વિશે એકંદર વિમાર આવી શકતો નથી. વડોદરામાં રહી પ્રેમાનંદ
ભટે, પ્રૌદ, ને રસમય ભાષા લીધી, સામળભટે નવી બાની શરૂ કરીધી, રત્નોએ
કોમળ ને સરળ ભાષા લખી ને વલ્લભ ભટ્ટ થડકારા ખાટવા લાગ્યા. અ-
ખા ભકતે ખીમડો કરીધો. કારસી ચન્દ સામળે વધાર્યા અને દેટવીક હિંદુ-
સ્થાની ટપાછપ પણ એણેજ પ્રથમ આપણી ભાષામાં દાખલ કરીધી. સામળ
ની પહેલા છપ્યા કોઈએ લખ્યા હોય એમ જણાતું નથી. અખા ભકત-
ના મગજના પેદાંતનો નવા નવા વિચારો ભરેલા તે બહાર કહાડવાને જેમ ફા-
લ્યું તેમ તેણે લખ્યું. ગુજરાતી ભાષામાં વિદ્વાન તથા શ્રીજ્ઞશ્રી તો અખા
ભકતેજ દરમ્યાનીછે એમ કહેવામાં જરાપણ આચકો ખાતર નથી. સામળ

ભટે ગાથા વાર્તા રૂપે કવિતામાં લખીને સાહિત્યના કપ્પા તેમાં મુકયા. રાના-
એ કુમળ શ્રંગાર કહાડ્યો, વલ્લભ ભટે ઉચ્છળતા યાદારા ભરેલા ગરબા ગ-
ગન્યા, ને પ્રેમાનંદે ધણું કડીને સવળા સાગર સમાં હોરીઆરી જાતાની
દીધી. પ્રેમાનંદની, વલ્લભની, અને રાનાની બાશા ધણીજ કરાપણી માન-
મ પડી આવેછે. એક તરફથી સામજ ભટે ફારસી શબ્દની ભરણી કીધી ને
બીજી તરફથી પ્રેમાનંદે સંસ્કૃતમાંથી ઉમેરે કીધો. પ્રેમાનંદ વડોદરામાં
ચર્ચગયો અને તેના વખતમાં દીલ્હીમાં આરંગજેબ બાદશાહ તખ્ત ઉપર
ખીરાજનો હતો. આરંગજેબે સને ૧૬૫૬થી તે અને ૧૭૦૭ ના વચ્ચે સુ-
ધી રાજ કીધું. જેપૂરમાં ખીજી શીવા જે ચીંદે સને ૧૬૬૦ થી તે ૧૭૦૦
પછી ધણા વચ્ચે સુધી રાજ કીધું. અને ૧૬૩૬ થી તે અને ૧૭૦૭ સુધી મા-
રવાડમાં જસવતચહી રાજ કરતો હતો. અને સને ૧૬૫૨ થી તે ૧૬૮૦ સુ-
ધી શીવાજી સને ૧૬૮૦થી ૧૬૮૯ સુધી સંભાજી અને ૧૬૮૯થી તે ૧૭૦૭
સુધી શમરાજ. શમરાજ પછી વચ્ચે આઠ સુધી બાજીરાવ એ પ્રમાણે મ-
રાઠા રાજ થઈ ગયા. આપણી ગુજરાતી બાશાન કવિયોના જન્મના અને
મરણના વચ્ચે મજી આવતા નથી તેથી તેઓના નિશ્ચય વચ્ચે કહી શકતા ન-
થી. તોપણ તેઓના ગ્રંથ ઉપરથી તેઓ કીયા વચ્ચેમાં હયાત હતા એટલું
તો મળી આવેછે અને તે ઉપરથી એમ તો કહી શકીએ છીએ કે પ્રેમાનંદ
સંવત ૧૭૩૬—સને ૧૬૮૦માં અમદાવાદનો આખા ભકત સંવત ૧૭૩૫
સને ૧૭૪૯માં વેગણપુરના વાગી સામગજનું. સંવત ૧૭૮૧ સને ૧૭૨૫
માં અમદાવાદના વલ્લભ ભટ્ટ સંવત ૧૭૬૦ સને ૧૭૩૪, એગનો રાનો સ-
વત ૧૬૮૫ સને ૧૭૩૬માં હયાત હતા. એ સંદર્ભમાં ખીજી ધણા કવિયો ય-
ઈ ગયાછે પણ તેમાંથી મુખ્ય સારા આજ છે. એ વખતમાં ગુજરાતી બા-
શામાં શબ્દની ભરણી ધણી ધઈ. ૫૬ ગરબીયો પુષ્કળ વડ્યાં, મોરા ગ્રંથ
જણુ રચાયા, અને રાધજી ઝીને ગુજરાતી બાશાને એ સમય સારો હતો.
ગુજરાતી બાશાના પહેલા વર્ગના કવિ પ્રેમાનંદ અને શામજ તે આ સેકામાં
મથા અને તેઓએ બંને-જણે પોતાની બાનીની જુદી જુદી શાખાઓ ચ-
લાવી. એ કુતું અજાએજ જેવું કે જે વખતે મુઘલમાનવું હોઈ જતાનમાં પ્ર-

બકળ જોર તે વખતે આવેા સારો સદ નીકળી આવ્યો. એ વખતે હિંદુ સઃ
જાઓ, કોઈ કોઈ જામે હતા. પણ તેઓ છેક નિર્મળ ને નામલાભ માન હ-
તા. તે વખતે હિંદુ શાળાઓનું યુગ્મશતમાં બળ ગાળ રહ્યું હતું તે વખ-
તે યુગ્મશતી સારા પંકાયલા કવિ કોઈ થયેલા જણાતા નથી. નરશહી મહે-
તાને યવાને ખસે વરસ થયા તોપણ તેની બાશમાં ને પ્રેમાનંદ વગેરે એ સ
મયમાં થયેલા કવિની બાશમાં બહુ દેર ખાલમ પડતો નથી. શું આપણુ
લોહાએ જેમ જેમ વખત જતો ગયો તેમ તેમ કવિઓની જાણ આવતી જા-
યાને અનુકુળ કરવાને સુધારી ? ખસે ત્રણસે વરસની જરે જુની પ્રત
હાથ લાગે તારે ખરેખરે ખાલમ પડે કે બાશમાં થો દેર પડયો. હવે એ
સમયનો અવિષ અમારા વિચાર પ્રમાણે પ્રેમાનંદ શિવાય. ખીજો કોઈ/પણ
યવાને લાપક નથી. વિગ્નશયના કરતા પ્રેમાનંદના વખતમાં કવિતાનું ખ
ધારણ વધારે નિયમિત થયું, બાશ ઠરી, બાકરણના નિયમ કંઈ ચાલ્યા, અને
કવિતાનો શોક ધણેજ વધ્યો, તે વખતે દેરદેર કવિતા ઉછળી રહી હતી.
એ વખતમાં જોઈતા સારા કવિ થયા છે તેલા બધા કંઈક વિદ્વાન હતા અને
સંસ્કૃત તેઓ સાચું જાણતા હોય એમ જણાય છે, એ વખતમાં જોઈ શ્રેય,
પદ, ગરબી લખાયા. ગરબીઓનો આરંભ એજ સમયથી થયો એમ જ
જાણીએ.

તાર પછી સવત ૧૮૦૦ થી તે ૧૮૦૦ સુધીમાં કવિતાનો શોક જાડી
રહ્યો ને તેમાં સારા કવિઓ થઈ ગયા. કુવાખ્યાનવાળો વસાવળીનો કાળી-
દાસ સવત ૧૭૭૭ સને ૧૭૪૧માં, રૂપનાયકાસ સવત ૧૮૨૬ સને ૧૭૮૦
માં, સંધિસરનો પ્રીતમ સવત ૧૮૩૮ સને ૧૭૩૨, જુનાગઢનો રેવાશંકર
સવત ૧૮૭૫ સને ૧૮૧૬, નિરુજાનંદ સવત ૧૮૭૭ સને ૧૮૨૨માં, યુ-
ક્તાનંદ સવત ૧૮૯૪ સને ૧૮૦૮ માં, મુળીનો ખલાનંદ સવત ૧૮૮૧ સને
૧૭૩૫માં વગેરે ઘણા કવિઓ થઈ ગયા. કાળોદય, રૂપનાયકાસ તથા પ્રીતમ
સંસના વખતમાં ઈંગ્લેન્ડમાં પણ સારા કવિઓ થઈ ગયા છે. એડેનસાઈડ
સને ૧૭૧૧થી ૧૭૭૦, એ, સને ૧૭૨૬થી તે ૧૭૭૨, ગોલ્ડસ્મીથ સને
૧૭૨૧થી તે અને ૧૭૭૨ સુધી રહ્યું ગયા છે. એ વખતમાં ખર્સી માઉન્ટ, ને

અંગરેજ ભાષામાં ઘણાજ પંકાઈ ગયાછે તેઓ હયાત હતા. બર્સેસ સન ૧૮૫૮માં જન્મ્યા ને સન ૧૮૯૧ માં મૃત્યુ પામ્યા તથા કાઉપર સને ૧૮૩૨ થી તે ૧૮૦૦ સુધી હયાત હતો. નિબુજાનંદ, બ્રહ્માનંદ, રણછોડજી દીવાન, મુકતાનંદ, એ સહુતા વખતમાં, ઇંગ્લેન્ડમાં ખરેખર ગાદી ચઢી ગયાછે. સન ૧૮૮૮ થી તે ૧૮૨૪ સુધી ખાપરન, ૧૮૯૭ થી ૧૮૨૨ સુધી રોલી, સન ૧૮૮૨ થી તે સન ૧૮૩૨ સુધી સ્કોટ, તથા સન ૧૮૮૨ થી તે સન ૧૮૩૪ સુધી કોલરીજ યજ્ઞ ગયાછે. આ વખતમાં ઘણું કરીને છુટક પદ ગરબા વધારે લખાયાં, ગાય અંધનો એ સમય નોતો, કવિતાની ભાષાએ આગલા સેકડા કરતા એ સેકડામાં પ્રાદી મુકી સરળને દાખલ થઈ. ઇશ્વર ભક્તિનું લખાણ વધું; સંગીત કવિતા એ વખતમાં ઉજળી, અને સુરવીરનું કૃત્ય એક સારું લખાણ એ વખતમાં થયું, અંગરેજો સ્વામી નારાએણના પંથમાં થઈ ગયલા કવિની ભાષા ઘડકારા સહીત સુરસાથી વહેલી હતી તોપણ તેઓની સંખ્યા ઘોડી છે અને રણછોડજી દીવાન અને રેવાશંકર શિવાયના ખીજા કવિયો પ્રાદ ઘડકારા વતની ભાષા લખી ગયા છે તેથી અને એકંદરે વિચાર કરી ભાષાને માટે ઉપર ગુજબ કહ્યું છે. સંગીત કવિતા એ વખતે વધી. એ ઉપરથી વિચાર કરીશું તો માલમ પડશે કે આગલા સેકડામાં અંધને ચોળ્ય ને ભાષા હતી ને આ સેકડામાં હોયજ નહી. ઘણું કરીને આ સમયમાં અંદકાવ્ય ઘણાજ યોગ્ય લખાયા છે. ઘણું કરીને ગુજરાતી ભાષાની જાતમાં તો ફેર પડ્યોજ નથી, અને જો કદાચ પડ્યો છે તો આપણા લોકો એ કવિયોની ભાષા ઘણાજ બદલી નાખી છે એમ આપણે માન્યા વગર ખીજો ઇલાજ નથી. ઇંગ્લેન્ડમાં એ વખત ઘણાજ સારા—ફળદ્રુપ નીવડ્યો ને ગુજરાતમાં પણ તેમજ થયું છે. કવિતાની ખાખતમાં સવત ૧૭૦૦ થી ૨૬૦૦ સુધી ગુજરાત લીધું. કુન્નર આખ લક્ષ્યાવે ને દારાવે તેમું શોભી દરહું છે. સવત ૧૮૦૦ થી તે સવત ૧૯૦૦ સુધી ને કવિયો યજ્ઞ ગયા છે તેમાં એ સમયનો અધિપ કોને કોને એ શોધી કહાડવું એ ઘણું કમર કામ છે. કેમકે જે જે સારા થઈ ગયલા ઉપર ગણવેલા છે તેમાંના ઘણા ખાખ્યા છે કે તેમાંથી કોને સારો કેલેવો ને કોને પહેલી જગ્યા આપવી તે સુરહેલ છે.

બધા પોત-પોતાની બાનીમાં સારાછે. એક એકથી ઉતરે એમ કહેવાય. એકું નથી. આવી યુગવણીમાં અમારા વિચારમાં એ કુમ ગોટા પ્રીતમતાથને આપવો યોગ્ય લાગેછે. ઉદ્દેપુરમાં બોમ પ્રતાપ રાજાએ સને ૧૭૫૨ માં ગાદીએ બેસી ત્રણ વરસ રાજ કરીયું ને તેના પછી સાત વરસ બોમ રાજ રાજશિહ રાજ પડ્યો બોમવી. ત્યારપછી વચ્ચે બે રાજ થઈ ગયા ને તેના પછી સને ૧૭૭૯ થી તે રાજે ૧૮૨૮ સુધી બીમસીંગ રાજ કરીયું. એ સેકડો ને સને ૧૭૪૪ થી તે સને ૧૮૪૪ સુધીના કહેવાય. તેમાં જુદામાં ધર્મસંગ સને ૧૭૪૨માં ગાદીએ બેઠો ને તાર પછી એ ત્રણ રાજ થઈ ગયા પણ તેના વરસ નહી નથી. મારવારના રાજના વરસ મળી આવેછે. અબ-યસોદની પછી સને ૧૭૫૩માં વખતસીંગ ને વખતસીંગ પછી સને ૧૭૬૧ માં વિજયસિંહ ને તેની પછી બીમસિંહ ને માનસિંહ એ બે રાજ થયા. શાહ રાજ રાજે ૧૭૭૮ માં થયા ને તેની પછી સને ૧૭૯૫ માં બાહુરાવ પેશવાને તેની પછી ૧૮૧૮માં પ્રતાપસિંહ નરનારાએણ થઈ ગયા. સતરસેના પાછલા સેકડામાં દીદલીમાં અહમદશાહ, બીને આલમગીર, રાજે ૧૭૬૧ માં શાહ-આલમ થઈ ગયા. અને અરાજસેની શરઆતમાં તેની પછી રાજે ૧૮૦૬ માં બોને અકબરશાહ થયો—આવી રીતે ઘણા નામીયા કીર્તિવંત પ્રતાપી રાજા થઈ ગયા નથી. મરાઠામાં બાહુરાવ પેશવાનો બળકારો મારે છે મરાઠા આ સેકડામાં કવિઓ તો સારા થયા પણ રાજ તેવા નહી નીકળ્યા.

હવે ચાલતો સેકડો આબોછે. અને જ્યાં સુધી તે પુરો નથી થયો ત્યાં સુધી તે વીશે કંઈ પણ વિચાર આપવો એ અગરજો ધરત નથી તો પણ કમોઈવાળા દયારામભાઈને છેક વીસારી સુકવા એ કંઈ નાની સુની સુક નહીં કહેવાય. તેથી આ પ્રસંગે તે વીશે વધારે નહીં બોલતાં એટલું જ કહેવું બસ છે. કે યુગરાત્રી ભાશાના સારા કવિની ગણતરીમાં દયારામભાઈનું નામ આવેછે. બાપરન અને દયારામભાઈને થોડાજ ફેર છે. યુગરાત્રીમાં બાપરનનું નામ તેમને આપવામાં આવ્યું છે તે યોગ્ય છે ને એ સેકડાના આજ લગીનાં થઈ ગયેલા કવિઓ તે રાજોપરી છે.

અર્થશાસ્ત્ર.

સાંધણ પાને ૧૮૯ થી.

હવે યુક્તિ ને આવી હાલતમાં આણું એટલે તેને ખીણ હાલતમાં આણું એમ કહેછે. દરેક સંસ્થાનની અંદર જે જાતના લોક થયા એટલે એક જાતનારા, (જમીનના ધણી અગર જમીનદાર) અને ખીણ જાતાએલા અગર એકુત: તેમાં એકુત લોકો કેવળદાસ જેવા હતા નહોં પણ તેઓને ધન યંત્રદ કરવાને, છુટી હતી; ને જમીનદારેતો પોતાના લસ્કર, કુટુંબ સુધાં એક કાલસો ખાંધી રહેતા હતા. તેઓનો બધા ખર્ચ એકુતો તરફની ચાલતો હતો. ને કે એકુતો ઉપર ગુલમ ધણો હતો તોપણ તેઓને છેદ નિરાશ કરે એવા નહોતો. જમીનદાર એકુત લોકો પાસે પૈશાંતો એકઠો થયા રતા હતા કારણ કે તેઓને ઉદયમ કરવાને હતેજમ મળે. ને તેથી કળ એ યત્ન કે એકુતો ઉપર જમીનદારેએ ને કરો નાંખેલા હતા તેઓના પૈશાંતો આપતાં પોતાની પાસે ને કંઈ ખચવું હતું તેનો ઉપયોગ પોતાને મન ગમતી રીતે કરી શકતા હતા ને તેથી તેઓ પોતે સુખામ છીએ એમ ધારતા ન હતા. વળી એમ કરતાં કોઈની પાસે પૈશાં વધારે થાએ તો તેઓ જમીનદારને આવી સ્વતંત્રતા વેચાતી લેતા હતા. એટલે તેઓ વેરા ભરતાં નહોં. સ્વતંત્રતાનો અર્થ તે લોકો ઉપર પ્રચાલે કરતા હતા. માટે વેરા ન બરી છુટા રહેવું એટલે સ્વતંત્રતા થયાં એમ તેઓ માનતા હતા.

આવી રીતે પોતાનું સ્વતંત્રપણું પેતાયુ લઈ તેઓ મોટાં શહેરોમાં વસવાળતા હતા. એવા શહેરોમાં જાતી વેરા તો હોતોજ નથી પણ કદાપી સમયે કંઈ આપવાનું આવે તો આપવું પડતું હતું. આવી રીતે સ્વતંત્ર થએલા લોકો વેપાર કરવા માગતા હતા ને શહેરોની આસપાસ કોટ કઠીને રહેતા હતા. આવા શહેરોમાં સ્વતંત્ર લોકો તથા કોઈ કોઈ નાહરી આ-વેલા સુનાઓ હતા.

આથી શુરોપની પ્રબળતા તથા વર્ગ થયા તેમાં એક લેખી, ખીણ

હરમાં રહેનારા અને ગ્રીવ યુદ્ધાગ્રા. એમાંથી જે શેઠેકમાં રહ્યા તેઓએ
હસ્થકૃત હુનર કરવા માંડ્યા તેથી તેઓ પોતાની બનાવટની વસ્તુ ખાંડી
રહેતા એ જાતના લોકોને વેચી તેના પદ્ધતિ પોતે લેતા હતા. એમ કુર-
તાં કરતાં શેઠેરમાં હુનર હતુન થયા. પણ એથી યુરોપને એથીઓમાં
જેમ ગ્રામી અધિ રાજો હતા તેવા ન થતા નાના નાના જગીરદારો ધણ
ધણા. તેમના માથા ઉપર કોઈ સુખ રાજા તે હતા પણ તેનું પ્રાપ્ત્ય ધ-
ણું ચાલતું નોહતું. એથી એશિયાના અધિ રાજોના દરબારમાં જેવા બ-
નકો થતા હતા તેવા થતા ન હતા. કેમકે તાલાના જગીરદારોને પોતા-
ના રક્ષણને સાર જે પદ્ધતિ ગળતા હતા તેમાંથી ધણ માણસ ગામવા મ-
ડતા હતા કારણ કે તે વખતના લોક ધણ લડાયક હતા તેથી તેમની
પાસે ધણ પદ્ધતિ અિકકો થતા નહીં. પેચ નોહતા તારે હોરાં, માલેક, વગેરે
ગામની ચીજો ખરીદ કરી શકતા નોહતા. આથી હાલમાં યુરોપને એ-
શિયાનામાં ફેર એટલેજ પડ્યો કે એશિયામાં મોટા-ગ્રામ અધિ રાજો હ-
તા તેમનાજ હાથમાં બધી સત્તા હતી પણ યુરોપનાંમાં એક એક જગીરદારના
હાથમાં વિશેષ સત્તા હતી. ને તેઓને પોતાની આબરુ સત્તા નૃજગીર
જાળવતા સાર જાળવત રહેવું પડ્યું હતું. નો કોઈ પરદેશ ઉપર ચડાઈ કરે
તો તેઓ બધા એકના તાબામાં રહેતા હતા તેથી તેજ રાજા દેહેવાતો હતો.
એથી કરીને એશિયામાં ને સત્તા એક માણસના હાથમાં હતી તે યુરોપમાં
લણ માણસની વચે વહુચાઈ ગઈ, એટલે ક્ષત્રીઓ, શેઠેરમાં રહેનારાં અને
યુદ્ધાગ્રા એ બધાના હાથમાં સત્તા હતી તેથી દરેક માણસ સ્વતંત્ર અને
આબરુદાર હતા. એથી તેમની સંસારી હાલમાં સુધારો થવામાં આવી
દરકત પડી. શરીર ને ધન રક્ષણને વધારો પણ ધીમે ધીમે થતા ગયો.
તે છંદગીને સુખ આપનાર જે હુનરો તે પણ સુધરતા થયા. આ પ્રમાણે
ધન મેળવવાનો માર્ગ એટલે વેપાર, હુનર, ધન ઇલાલી, ક્રાંસ, ક્લાંડસ (નિજ-
છાપા અને હાંડ) નર્મની, અને ધર્મગંડ વગેરેના લોકોને ખાબત પડ્યો
ને તેથી તેઓનાંના ધણક શેઠેરો સ્વતંત્ર થયા એટલે તે લોકોને જાણી વેરો
આ પ્રમાણે એશિયાને વિશે પણ સમજવું.

હતો. નહીં તેથી તેઓ હુનરવાળા અને વેપારી, પ્રદિમાન અને હોંગીલા દી-
રીગરો ઉત્પન્ન થયા ને તેથી ધનચાન પણ થયા. આ દી. ગીતે ઇંગ્લેન્ડમાં
જેને કોમન્સ કહે છે તે તથા ફ્રાંસમાં દીઅર્સ રેજન્ટ અને યુરોપના ખીજા દે-
શોમાં જેને બરલઓસી કહે છે ને વર્ગી ઉભા થયા. એ વર્ગી સંચર કર-
નાર એટલે પેદાશમાંથી ભાગે ખર્ચ કરનારા હતા ને તેથી તે લોકો પહંસા
દાર થતા. હવે શેહેરની બહાર જે રહેનારા બગીચદાર હતા તે ઘણા હમદ,
નિકળ્યા તેથી તેમની જમીન ધનવાન લોકોએ વેચાતી રાખી. આ પ્રમા-
ણે જમીન અચળ ધણીના હાથમાં આવી જવાને કારણે પ્રમાણે એ લોકો
કેટલીએક દરકત નાખતા હતા. વળી કેટલીએક જમીન સહેલથી પણ મ-
ળતી હતી એટલે શેહેરના લોકો લશ્કર રાખીને જીતી મેતા હતા. આ પ્ર-
માણે મધ્યમ વર્ગની નો કે જે ખીજારા એકત્રી હતા તેમનો પણ સુધારો
થતો ગયો. એમણે તેઓ દાસપણમાંથી છુટવા માંગ્યા ને ધણે વરસે તે પાસુ
સ્વતંત્ર થયા. આ વાત યુરોપના બધા દેશના લોકોને લાગુ પડતી નથી
કેમકે બધા લોકો એકજ વખતે છુટા થયા નથી. જેમકે રશિયાની અંદર
હવેજાંજ લોકો કાપડથી છુટા થયા. એજ પ્રમાણે યુરોપમાં લુંદે લુંદે વ-
ખતે લોકો છુટ્યા.

હાલમાં પૃથ્વી ઉપર ઘણા ગોરા વિચળ દેશો છે કે જેમાં દાસતના અ-
નેક સાધનો એટલા બધાં બરેલા છે કે જેના વિશે પ્રાચીન કાળનો લોકોના
મનમાં જાણ એ વિચાર આવ્યો નહોતો. જાહેરસ્તીથી મળતી કરાવ્યા વગ-
રે, (ચુલાનો ચાખી મળતી કરાવ્યા વગર) જમીનમાંથી ઘણા ગોરા ધાત્યનો
જયો હરવરસે ઉત્પન્ન થાએ છે અને જેમાંથી તે ઉત્પન્ન કરનારાના નેટલી અને
ખીજા તેટલી અગર તેનાથી વધારે માણસોના સંખ્યાનું પોશણ થઈ શકે છે
એટલે જે સંખ્યા જેવી કરતાં નથી તેનું પણ પોશણ થાએ છે. અને ખી-
જા માણસો સુખ ને ગૌરવ આપનારા એનેકે જાતનો પદાર્થ ઉત્પન્ન કરે છે
તથા તેમને એક જગાએથી ખીજા જગાએ લઈ જાએ છે તેમજ એ કામ કરના
રુએના ઉપરી માણસોના ગોટી સંખ્યાનું પોશણ પણ એમાંથીજ થાએ છે.
વળી તે ઉપરાંત જેઓના ધંધાથી કંઈ ઉત્પન્ન થતું નથી એવા જેઓને

કંઈ થયો નથી એના લોકોનું પણ પોશણ એ ધા. પમાંથી થાય છે. પ્રાચીન કાળમાં હાલના જેટલી ધાન્યની પેદાશ હોઈ દેશમાં નહોતી ને તે પ્રભાણે હાલના જેટલા માણસ પણ હતાજ નહીં. શાગંથ દે પ્રાચીન કાળમાં જેટલી ભુમિ જેટલા માણસોનું પોશણ કરતી હતી તેના કરતાં તેટલીજ ભુમિ હાલમાં ઘણા માણસોનું પોશણ કરે છે. ધરોપના ઇતિહાસના પેહેલા ભાગમાં જે દુ-ધકાળ વારે વારે ધાંચવામાં આવતા હતા તે હજી એશિઆના કેટલાક દેશોમાં આવે છે. પણ તે તરફની બીક ધણી ઓછી થઈ ગઈ છે. એ રીતે ધાન્યના જથ્થો વધે છે એટલુંજ નહીં પણ ગુણમાં સારી રીતે સુધારો થયો છે એટલે અન્યજામાં સુધારો કરી સારામાં સારી રીતે પકવે છે. તે તેની સાથે ઘણી જાતના અનાજ પણ થપાછે જેવાકે મકાઈ વગેરે. પ્રથમ જે ઉપજા વર્ગના લોકો જે ધાન ભાગવતા હતા તે હાલમાં નિમ્નલા વર્ગના લોકો બોનેવે છે ને હમણાની કેટલીએક પ્રજા પોનાનું એકું કરેલું બળ ઓચીંતું વખતે એટલું બતાવે છે કે તેવું બળ આગળ હોઈ વખત બતાવું નહોતું.

(સા. સો. મ. ૨.)

ગયા વર્ષનો કેલવળી ખાતાનો રીપોર્ટ.

ખુંખાઈ ધિલાકાના કેલવળી ખાતાનો સને ૧૮૬૯-૭૦નો વાર્ષિક રીપોર્ટ હમણા ખાહાર પડ્યો છે તેમાંથી જાણવા લાયક બાબતોનો સાર નીચે આ બોલે જઈએ.

કેવે ખાતે.	સરકારી ફંડ માંથી.	લોકલ ફંડ માંથી	કુલ
ડેરેક્ટરપણાના કામમાં.....	૩૯૯૨૩.	૬૬૦	૪૦૫૮૦
નિસ્પેક્શન અથવા દેખરેખ કરવાના કામમાં.....	૧૩૨૭૮૧	૨૧૨૫૪	૧૫૩૯૩૫
કેલવળી વગેરે.....	૭૧૯૨૭૧	૮૬૫૩૯૯	૧૬૧૪૬૭૦
કુલ.....	૮૯૧૫૭૩	૯૧૭૭૧૩	૧૮૦૮૮૮૬

આના થઈ છોડી દીધા છે.

દેળવણી ખાતાનો રીપોર્ટ.

એ ખાતામાં કુલ ખર્ચ ખરેખરો આટલો થયો છે —

ગયા વર્સ કરતા સરકારી ફંડમાંથી ૫૮૬૬૮ અને લોકલ ફંડમાંથી ૭૮૩૬ રૂાઆ વધારે ખર્ચાયા છે.

નિશાળ અને નિશાળીઆમાં જે વધવટ થઈ છે તે નીચેના ટાબા ઉપરથી માલમ પડશે.

નિશાળની જાતિ.	નિશાળની સંખ્યા.			નિશાળીઆઓની સંખ્યા.			
	ગામ.	આ. વ.	વધતો પટાડો.	આ વર્ષમાં.	આ વર્ષમાં.	વધારો.	કટારો.
હાઈ સ્કૂલ.....	૧૨	૧૨	૦	૨૮૪૪	૨૯૨૬	૨	૦
મિડલ ક્લાસ.....	૨૬	૪૮	૨	૪૮૪૧	૫૦૨૩	૧૮૨	૦
સ્કૂલ ૨ ગ્રેડ.....	૧૨૧	૧૧૯	૨	૧૪૭૯૧	૧૪૫૨૧	૦	૨૭૦
એંગ્લો ૨ ગ્રેડ.....	૧૮૮	૨૧૫૧	૦	૧૧૨૨૩	૧૨૭૮૪૧	૧૧૬૬૮	૦
લાન્સ ક્લાસ સ્કૂલ.....	૮	૭	૧	૯૬૮	૭૩૬	૦	૭૨
ટ્રેનિંગ કોલેજ વયા સ્કૂલ.....	૧૪૧	૧૫૪	૧૭	૫૪૨૭	૬૨૬૮	૭૪૧	૦
દુન્યાયાળા.....	૦	૨	૦	૦	૧૭	૧૭	૦
હાઈ સ્કૂલની ટ્રેનિંગ સ્કૂલ.....	૧	૧	૦	૨	૧૩	૧૧	૦
મિડલ ક્લાસની ટ્રેનિંગ સ્કૂલ.....	૧૨૧	૨૪૯૪	૩	૧૪૦૪૬૬	૧૫૨૮૪૫	૧૨૬૫૧	૩૦૨

આ વિષય સરકારમાંથી મદદ મળે છે અથવા નથી મળતી એવી કેટલીએક ખાનગી નિશાળોનો હિસાબ આપ્યો છે તે ન લખતાં ફક્ત એટલું જ જણાવીએ છીએ કે આ વરસમાં કુલ નિશાળો ૨૭૨૭ અને તેનો લાભ લેનારોઓની કુલ સંખ્યા ૧૬૭૮૦૪ હતી.

સ્ત્રી ડેજવણીમાં આપેલો અરથ થયો છે:—

	ગણે વરસ	આ વરસ	વધારા	ઘટારા
સરકારી ફંડમાંથી.....	૧૨૫૫૬	૧૦૭૦૮	૦	૨૫,
લોકલ ફંડમાંથી.....	૨૧૭૦૬	૭૨૪૦૦	૬૭૩૧	
કુલ	૩૪૨૬૨	૮૩૧૦૮	૬૭૩૧	૨૫૦

આ વરસમાં કુલ કન્યાશાળાઓ ૨૦૮૧ તથા બાલુનારીઓ ૮૨૬૧ હતી. ૧૭ નિશાળો તથા આસગે શાળાએ છોડરીઓનો અરથ વધારે માલમ પછે ગ્રાંટસ ઈન એડના નીચે ખાનગી નિશાળોમાં મદદ આપતાં ૩૮૮૪૮ રૂબીઆ કુલ અરથ પાડે

નિશાળોઆઓની સરકારી હાજરીના પ્રમાણમાં આ ઇલાકામાં માથા ઘીક અરથ આ પ્રમાણે થયો છે—

કાલેજો.....૩૩૭	એ. દેશી રાજ.....૮
હાઈ સ્કુલ સમકાગી.....૭૨	વિઅર ક્લાસ સ્કુલ છોડરીઓની.....૬
એ. દેશી રાજની.....૫૭	એ. છોડરીઓની.....૧૦
ફર્સ્ટ ગ્રેડ એન્ડ લો વરનાકુલર સ્કુલ	વરનાકુલર ટ્રેનિંગ કાલેજ... ..૧૮૪
સરકારી અરથમાંથી... ..૨૫	વરનાકુલર ટ્રેનિંગ સ્કુલ
એન્ડન પર રાજની.....૨૭	સરકારી.....૧૮૦
એન્ડન વરનાકુલર ગ્રાંટની.....૨૫	એન્ડન. દેશી રાજની.....૬૭
સંકડ ગ્રેડ એન્ડ લો વરનાકુલર સ્ત્રીશ્રિય. ૧૩	સિધ ઈન્નેગીંગ સ્કુલ.....૧૮૮

ડિરેક્ટર સાહેબ લખે છે કે જ્યાં ડેજવણીની ખાખત ઉપર ધ્યાન આપતાં માલમ પડે છે કે ઈસ્ટ ઈન્ડિયા કંપનીની છેલ્લી માટી બહોસ જે યુનિવર્સિટી નેમા બરાબર લાભ મળી શકે નથી તેના કારણે એ છે કે જે સ્કુલો

તેને માટે તૈયારી કરે છે. તેમાં યોગ્ય ખર્ચની કસર કરવામાં આવે છે. આવી સુક્રિયા અંગત અંગ યથાએ એટલા ચોડીએ અને એ ચોડીમાંથી ઘણી ગરીબ સ્ત્રીઓમાં છે. જે છોકરાનો ધુનિવરસિંદ્રિમાં બંધાવવાનો વિચાર હોય છે તે દશી ભાષાની નિશાળોમાં અભ્યાસ કરીને હાઈ સ્કુલને છોકરા પુરા પાડનારી અંગરેજ નિશાળમાં જાય છે. હવે એ નિશાળમાં એક માંસર પણ ખર્ચ પર કેળવણી પામેલો હતો નથી તો તે છોકરા કાલેજના અભ્યાસની ત્યાં ચી રીતે શરૂઆત કરી શકે? તેથી વખતવ્યાં ઘણું કરીને અંગરેજ ખોમ ઉચ્ચાર શિખવામાં જાય છે, જે દુર કરવાને એને બાળ દશ વરસ જેણે. કદાચ તે છોકરાની પાસે કોઈ ગામમાં સુપરિયર અંગરેજ નિશાળ હોતી જ નથી. ત્યારે તે પીળા પંદર વીચ છોકરા સાથે મળીને ગુનસાલી નિશાળમાં ખાશ શી આપીને અંગરેજ બણે છે. તે બણાવનારો ગમે તેવા હોય છે અને તે બણાવે છે તેના કરતાં નંબ બણાવે તો વધારે સાચું એમ ઘણાના ધારદારમાં આવે છે. ફક્ત આખા ગુનસાલી ધાકામાં અને સિંધમાં એવી રીતે નિશાળો છે કે જ્યાં કોઈ સાચું બણાવનારો સંભવ છે. બાકી બીજા બધે કેકાલે તો દશી ભાષાની નિશાળોમાં એક ફક્ત ગુનસાલી વર્ગ જોડી દીધો હોય છે. કિરકર સાહેબ બેઠે છે કે “વપલાખ માથુસને સારુ એક હાઈ સ્કુલ અને પં બાંખને સાચું મિલ્ક કલાસ સ્કુલ હાલ છે.”

આ વર્ષમાં ટ્રેનિંગ કાલેજનો ગોઠવો થયે છે અને મહેતાલખોની વર્ગ અને તે પ્રમાણે પગાર મુકર કરવામાં આવ્યા છે. આ બાબત બધા બંધી તો થઈ ચુક્યા છે માટે એક તંત્ર વિષે કોઈ ઉતારો કરતા નથી.

આ વર્ષમાં લોકલ કલેક્ટમાંથી પેનશન આપવાનો કસવ સરકાર તરફથી થઈ ચુક્યો છે.

— જોશી એકાદ સાંકો ઉપર કેળવણી બાબતનો અધિકારી આની અદાવવામાં આવી છે તે પ્રમાણે શહેર તથા કસબાના રહેનાર લોકો ઉપર કોઈ કર મુકવાની સરકારને બંધામણ કીધી છે. ક્યાં ચોરસું પર એ કર મુકવો અને તેની ગોઠવણ શી રીતે કરવી જેણે તેની વિગત ઘણી હોશિયારીથી બતાવવામાં આવી છે. હાલ પુરતન પુરત એ બંધામણ અમલમાં આવે એવી આશા

ખી ચકાવી નથી, તોપણ એ બાબત બે શક ધણીજ ધ્યાન આપવા જોગ છે અને એને ધારીએ છીએ કે મુનિસિપાલ આતાઓના કર કરતા આ કર લોકોને વધારે ઉપયોગી લાગશે. અરેખર તો દેવવણીમાં મદદ કરવાનું સુધરાઈ આતાનું કામ છે ને ડિરેક્ટર સાહેબ કપડો આપે છે તે વાનખીજ છે કે તેઓ તરફથી દેવવણીમાં મદદ મળતી નથી એ તેઓના અદ્વાન અને નહીં સુધરના વિચાર ને લીધે છે. માટે ડિરેક્ટર સાહેબ બલામણુ કરે છે કે એ કર ઉતરાવવાનું મુનિસિપાલિટિને સોંપવું પણ તેમાંથી અમુક આંકડો દેવવણીમાં આપવાનું સરકારેજ દેરવડું અને તે પ્રમાણે આપવાની તેને દરજ્જા પાડથી.

આ વરસમાં ખુસખમાનોની દેવવણી ઉપર લક્ષ આપવામાં આનું છે અને ટ્રેનિંગ કાલેજમાં હર્ડ ક્લાસ ઉપાડવામાં આવી છે.

આ વરસમાં, મરાઠી અને કાનડી ભાષાની બુક કમીટીઓ ઠંડી છે. એ કમિટીના પાંચ હોદ્દે છે:—૧. નિયાંજોન માટે અથવા હંચી કોલેજીને સહાય કરવા સાર ને આ કારખાતાને પ્રતોડા જોઈએ તેની એક યાદ તૈયાર કરવી. ૨. પસંદ કરેલા ગ્રંથકાર પાસે કિંમત આપીને તૈયાર કરાવવા. ૩. ગદ્ય પદ્યની વિષય પસંદ કરી વર્ષાવર્ષ જાહેર ઈનામના નિબંધ લખાવવા. ૪. એ નિબંધો પસંદ કરવા, તેને સુધારવા, અને વખતે છપાવવા. ૫. દેશી ભાષાની જોડણી વ્યાકરણ અને અક્ષર વિદ્યાની બાબતો ઉપર વિચાર આપવો.

ઝંચી કલ્પનાથી નિપજતાં સુખ વિશે

૧. આપણી બીજી ઇંદ્રિયો કરતાં આપણા જીવાની ઇંદ્રિ, ને આ અ, તે વધારે પૂછી છે:—

આપણી બધી ઇંદ્રિઓ કરતાં આપણા જીવાની ઇંદ્રિ સહમો, પુરું હાલતમાં અને સહમી વધારે ખુલ્લારક છે. અનિશ્ચય ભાર, જુદી જુદી તરેહના તિયારોથી આપણું મન બરબર કરતાર એજ ઇંદ્રિ છે, અને એજ

જોવાની હદિ પોતાથી ધણજી છેટેના પદાર્થો ને દખાવ, તેની સાથે એક પ્રકારનો સંવાદ ચલાવેછે, અને તેને ચોખ્ય ને ઉપભોગ તેનાથી કરાળી ગયા વિના અથવા તો ધરાઈ ગયા વગર તે બીજી હદિયો કરતા પોતાના કામમાં વધારે લાંબીવાર સુધી ગંશે રહેછે. સ્પર્શદ્રિયો વિસ્તારતું, આકારતું અને રંગની ભિન્ન ભિન્નતા ઝિવાય ઝિલ્લ બધાં લક્ષણ ને આખ નિપજવે છે, તેવું ભાન પેદા કરેછે, અને આંખથી ને જીદા જીદા રંગનું ભાન ચાલે, તે સ્પર્શદ્રિયો પેદા થતું નથી, એ વાત ખરી તથાથી સ્પર્શદ્રિયો આપાર તેના ચુકરે પદાર્થોના સંખ્યાના, કદ અને અંતર ઉપર ઘણેજ ટુંકા અને હવાળો છે. એ સઘળી ખામીઓ આપણી જોવાની હદિ દૂર કરતી હોય, એમ દાસેછે, અને તે એક વધારે નાજુક અને વિસ્તીર્ણ સ્પર્શદ્રિ, જાણે પદાર્થોના જેહ સમુદાય ઉપર પચસતી હોય, ગ્રાહમાં ગ્રાહ આકારોનું ભાન કરતી હોય, અને શઠિતના ઘણેજ વેગજેના ભાગે આપણી હદમાં લાવી આપતી હોય, એમ ગણાય.

૨. હાથી કલ્પનાથી ને સુખ હતું ન યાચેછે, તેનું મૂળ જીવો તો આંખ:—

એજ હદિ કલ્પના શકિતને વિચારના ઘરમાં ઘાલી આપેછે, તેથી હમણા પ્રતિની કલ્પના અથવા તરંગ (એ બન્ને શબ્દોને હું સેજમેજ વાપરીશ)થી હતું ન થતાં સુખનો હું આ ટેકાણે રોવો અર્થ કરું કે ને સુખો દખાઈતા પદાર્થોથી નિપજેછે તે, પછી તે પદાર્થો ખરેખાર આપણી નજર આગળ હોય, અથવા તો ચિત્રો, પ્રતબાં, વહુન અથવા એવાજ ખીજ પ્રસંગથી તે પદાર્થો વિષેના વિચાર આપણે આપણા મનમાં ડોડાવીએ, અને તેથી નિપજતાં સુખ હોય, આપણી કલ્પના શકિતના નંદારમાં એથી એક પણ પ્રતિમાં ખીસેજી નહિંજ હોય, કે જેનો પ્રથમ પ્રવેશ નેત્ર દ્વારે થયા વિના રહેવો હોય; પણ જે છાપ આપણા મનમાં પડેલી હોય, તેને આપણી કલ્પના શકિતને જેમ ઘણી સરસ રીતે અનુકુળ પડે તેવી નાના વિધની છખીએ, અને આનસિક તત્ત્વશીલને રૂપે રાખી ચુકવાને, તેમજે ઉલટ પાલટ કરવાને સુખ

માં ગોધિલો એક માણસ કુદરતના ખજાનામાં દોઢપણુ કેકાણે જેવા સુંદર દેખાવો અને શ્રદ્ધિ સૌંદર્યની લીલા હશે, તે કરતાં વધારે સુંદર દેખાતો અને શ્રદ્ધિ સૌંદર્યની લીલાનો ઉપભોગ લેવાને શક્તિમાન છે, તે માત્ર એ કલ્પના શક્તિનીજ બક્ષીસથી સમજવું.

૭. ઉમદ પ્રતિની કલ્પનાથી બે પ્રકારના સુખ ઉત્પન્ન થાય છે:—

અંગરેજ ભાષામાં Fancy (તરંગ) અને Imagination (કલ્પના) એ શબ્દો જેવા તેમના અર્થમાં ગમે તેમ એક ખીજને વાસ્તે ગોઠવાય એવી રીતે અને તેઓ જેવા સીમસ્થિતિ વિનાના વપરાય છે, તેવા ખીજ ઘોડાએક શબ્દો હશે તેથી એ શબ્દોના અર્થની સીમાં બાંધી નફર કરવાને મને જરૂર જણાય છે, કારણ કે મારા હવેના એક પછી એક આવતા વિષયોમાં તેમને વાપરવાને હું વિચારું છું, અને તેમ નહીં થવાથી વાંચનારને હું ક્રીયા વિવિધ ઉપર ઉતર્યો છું, તેનું વાસ્તવિક બાન થશે. તેથી હું વાંચનારને યાદ રાખવાની ઈચ્છા બતાવું છું કે ‘કલ્પનાથી નિપજતાં સુખ’ નો અર્થ હું એવા કરું છું કે જે સુખો માત્ર પ્રથમ જીવાની ઈન્દ્રિયોના પ્રાપ્ત થાય છે, તે સુખો, અને વળી, યાદ રાખવું કે, હું એ સુખો બે પ્રકારના ગણું છું; જે પદાર્થો આપણી આંખ આગળજ સાક્ષાત છે, તેથી કેવળ નિપજતાં સુખને પ્રથમ દરજ્જાના સુખ વિશે સંવાદ ચલાવવાનો મારો હાલ તો વિચાર છે; અને પદાર્થો, જે દેખાય એવા પદાર્થો અસ્તિત્વ આપણી આંખ આગળ નથી, પણ આપણા સ્મૃતિસ્થાનમાં પાછા તાજ કરવાથી અથવા જે વસ્તુઓ, તે વેળાએ ન હોય અથવા હોય તો કલ્પિત હોય, તેવી વસ્તુઓની ખુશકારક માનસીક છબીઓ બતાવીને તેમાંથી ઉઠતા વિચારોથી નીપજતાં ખીજ દરજ્જાના સુખ વિશે બોલવામાં આવશે.

૮. ઉચ્ચ કલ્પનાથી જે સુખ મળે છે, તે દુરલીએક બાબતોમાં માનવી નીપજતાં સુખને મળતું આવે છે:—

કલ્પનાથી ઉત્પન્ન થતા સુખ તેના પ્રરેપ્ત વિસ્તારમાં લઈને જોઈએ તો ઈન્દ્રિય સુખના જેવા છેક અધમ નથી, તેમજ માનવ સુખના જેવા નિર્મ-

કરતાં વધારે પસંદ કરવા જોગ પડે, કારણ કે તેઓનું મૂળ જોવા જાઓ તો માણસના મનમાં કાંઈ નવા માનનું જાન થવાથી અથવા કાંઈ નવીન તેના મનમાં સુધારો થવાથી રાખલ થાય છે; એમ જતાં પણ એટલું તો આપણે કબુલ કરી શકી વિના આત્મનું નથી કે કલ્પનાથી ઉપજતાં સુખ માનથી મળતાં સુખના જેટલાજ આનંદના આધમાં તથાવે એવા છે. એક સિદ્ધાંત મનને જેટલો આનંદ પંચાડે છે, તેટલોજ આનંદ એક સુંદર દેખાવ જોવાથી પણ મનને થાય છે; અને એટીરસાયનું એક પ્રકરણ વાંચવાથી વાંચનારને જેટલો મોહો ઉપજે છે, તેના કરતાં હોમરની કવિતામાંનું એક વર્ણન વાંચવાથી વાંચનાર શીદાં શીદા થાય છે. મળી જાનથી ઉપજતાં સુખના કરતાં કલ્પનાથી ઉપજતાં સુખ આ એક જાસ્તી કાચેદારી ધરાવે છે, તે એક કલ્પનાના સુખ દેખાઈ જાય છે, અને વળી, મેળવવા પણ સહેલા. તમે તમારી આંખ ઉઘાડીને ફેરવો, અને તરતજ દેખાવ દાખલ થાય છે. કલ્પના ઉપર રંગો તેમની મેળેજ રંગાઈ જાય છે, તેમાં જોનારા માણસને વિચારને અથવા મન ને કાંઈ લગાડવાની ધણીજ આછી જરૂર પડે છે. હરકોઈ ચીજ આપણે જોઈએ છીએ, અને હરકોઈ પદાર્થને લગતાં મુકરર કારણો અને પ્રસંગોમાં તબવીજ કરવાને પેઠા વિના આપણે તરતજ પદાર્થની ખુબસૂરતી વિશે જા બે ઘી દહમ્મિ છીએ.

પ: જાચી કલ્પનાથી કેટલું સુખ ઉપજે છે:—

હવેકા માણસો કલ્પનાથી ઉત્પન્ન થતાં શુભેનો લાભ લેવાને શક્તિમાન નથી, તેવા ઘણાએક સુખ વિવેકી વિચારના માણસને મળી આવે છે. એ પંક્તીનો માણસ એક તરફથી સાથે પાતચીત કરવાને સમર્થ છે, અને એક પુતળું તેનો દીલ પસંદ જોઈતી તે કંઈ મુકવાને પણ શક્તિમાન છે. કાંઈક વર્ણન વાંચવાથી તેને ગુપ્ત રીતે મન ત્રપ્ત થાય છે; અને એટલે અને લીલા યોગાનોના ધણીને તેના માલકીપણાથી જેટલું સંતોષ સુખ મળતું હશે, તે કરતાં એવા જાચા વિચારના માણસને તેમાં એટલો અને લીલા યોગાનેના દેખાવ જોવાથી વધારે સંતોષ શાસ થાય છે. તે જે કંઈ જુવે છે, તેમાં કાંઈક પોતાનું પણ જાણે પરેખર માલકીપણું જોતો હોયની, એમ તેને

ધાગેછે, અને કુદરતના અતિશય ભંગથી, વગર એકપલા ભાગે, તેના સુખમાં ઉમેરો કરનારા થઈ પડેછે; તેથી તે જાણે દુનિયાને જુલેછે, તેજ જાણે ખીજા રૂપમાં, અને જે મોહ ઉપજાવે એવા સુખ, અનુકૂળ જાતથી છુટી રહે-
લા હોયેછે, તેવા સુખ તેને મળી આવેછે.

૬. એ મુખોનો સ્વાદ લીધાથી માણસને શું શું કાપડા છે?

એકી વેળાએ આજસુ અને નિર્દોષ રહેલું અમલ જે મોજ શોખ કરવામાં કંઈ દોષ કારક આપ નથી, એવી મોજ શોખોનો સ્વાદ લેજો, તે કેમ? એ વાત ખરેખર મોજનાજ જાણવામાં હશે; તેઓ જે ગમતમાં યુગાપ છે, તે કોઈએક પણ સદચુકુને મોઢને કરવામાં આવેછે, અને કામમાંથી પરવાનીને તરખોલે પહેલું કમલું ભરેછે, તે દુર્ગુણ કે મુર્ખાઈના ધરમાં જવાને વાસ્તેજ. તેથી દરેક માણસે પોતાની નિર્દોષ મોજ શોખો જાને તે પ્રમાણે વધારે વધારે વધારવા કરવી કે જેથી તેમનો ઉપગોગ લેવાને તેનાથી નિર્ભય પણ બની આવે, અને તે ગમતમાં તેને એવા સંતોષ મળે કે જે એક ગહાપણાળો માણસ જેજવાને શરમાય નહીં. એ પ્રકારનાં સુખ હોયો તો તે કલ્પનાથી નીપજતાં સુખ જાણવા, અને તે સુખનો પ્રાપ્તિને વાસ્તે, આપણાં વધારે જોખમ ભરેલાં કામ કાજમાં જોડાયું મનને વિચારથી વાળિ નાખવું પડેછે, તેમજ વાળવાની તરેર પડતી તથી અને વળી, ઇંદિય મુખનો ઉપગોગ કરવાથી, તેની સંગે જે ગદ્ગદ અને જે કાળજી રહેલાં હોય છે, તેથી ગદ્ગદ અથવા જે કાળજી, એ મુખોથી આપણી અગત્યે આવવાની નથી; પણ મનની શક્તિઓને જાણે નરમ નરમ કસરત કરવી પડતી હોયતી, તે સુખજ, આપણા મનની શક્તિઓને સુસ્ત અને આજસમાંથી જાગૃત કરેછે, તેમજ તેની સાથે કંઈ પણ તહેની મહેનત કે ચુડેજી વળગતી નથી.

૭. કયી બાબતમાં માનથી નીપજતાં સુખ કરતા કલ્પનાથી ઉપજતું સુખ વધારે પસંદ કરવા ચોખ્ય છે:—

આ દેકાણે આપણે આટલું કહીએ તો ઠીક કે કલ્પનાથી ઉત્પન્ન થતી મોજ શોખ. માનથી ઉપજતા સુખના કરતાં આપણી તન દુરસ્તીને વધારે જાળવી રાખે એવી છે, અને માનથી ઉપજતું સુખ જેજવાને તે અતિશય

વિચારને કાંમે લગાડી પડે છે, અને મગજને જોડખંધ ગણેતા પડે છે. શ્રીની રમનામાં કે સ્ત્રીનામાં કે કવિતામાં ખુશ ઉપજાવે એવા મુંઝવે દેખાવ આપણા શરીર ઉપર તેમજ મન ઉપર મધુરી અસર કરે છે, અને એવા દેખાવો આપણી કલ્પના શક્તિને નિર્મિત કરવાને અને અકસકીત કરવાને ઉપયોગી થઈ પડે છે, એટલું જ નહીં પણ ગમતીની અને શોકના વાદ્યાને વીએરી નાખવાને પણ એવા દેખાવો સમર્થ છે, અને આપણા શરીરના વિકારો રમુછ અને ખુશકારક લેહરમાં ડોલી રહે છે. એજ કારણ સર 'આરોગ્યતા ઉપર નિબંધ' સર ફ્રાન્સીસ પેકને રચેલો છે, તેમાં આરોગ્યતા લાવવાના ઓપધ તરીકે એકાદ કવિતા વાંચવાને અથવા એકાદ દેખાવ જોવાને જાગ્રમણ કરવાને તેણે અપ્રક્રિત ધારણું નથી, અને તેજ ઠેકાણે એ વાંચનારને શું સવણું બરેલા અને મન શક્તિ કામે લગાડવી પડે એવા નિર્ણયો ન વાચવાને વિષય કરીને કહે છે, અને ઇતિહાસ, કલ્પિત કથાઓ, અને શ્રદ્ધિની લીલા બાબેના વિચારો જેવી બાબતોનું અધ્યયન કરવાને એ શલાહ આપે છે કે તેથી કરીને વાંચનારનું મન ઔષધાદાર પ્રકાશિત પ્રસિદ્ધ પદાર્થોથી ભરપૂર થઈ જાય.

આ પત્રમાં જે પ્રસ્તાવનાને રૂપે જામી કલ્પનાથી ઉત્પન્ન થતા સુખ, જે વિશે જોઈનાનું કામ જે હમણા માથે લીધું છે, તે સુખની સીમા નક્કી કરાવી છે, અને કેટલીએકે તરેહના વિચારો દર્શાવવાથી એ જાતના સુખ પાછળ લાગવાને મેં મારા પત્રમાં વાંચનારને જાગ્રમણ કરવાની કોરીસ કરી છે. એ સુખ ક્યાંથી મળે છે—એ સુખનું મુળ શું? એ બાબત હું મારા બીજા પત્રમાં જોલીશ.

Spectator.

No. 411 by Addison

તારીખ ૧૬મી ફેબ્રુઆરી ૧૭૧૨.

Ganpatram Anupram.

આસતર અંકજેશ્વર હિંદિલય સ્કુલ.

યોગતા કારક વર્ગ

અંગગણિત.

યોગતા કારક વર્ગને સાર માફિ ૧૦૦

૧૨. ૧૫ પૌડના $\frac{૨}{૩} + ૧$ પૌડના $\frac{૧}{૩}$ ના $\frac{૫}{૩} - \frac{૩}{૩}$ શીર્ષાંગના $\frac{૨}{૩}$ એની કીમત કોટી. માફિ (૧૫)

૨. ૧૪.૪ તથા ૧.૪૪ ના સરવાળાને તેની બાદબાકીથી ભાગીએ તો ભાગાકાર કયા વેહેવાથી અપૂર્ણાંકની બરાબર થશે. (૨૦)

૩. એક કામ રોજ ૧૧૭ કલાક પ્રમાણે કરે તો બે પુરુષ અથવા પાંચ

સ્ત્રી અથવા બાર છોકરાં પ્રર કરી શકે છે તો એક પુરુષ, બે સ્ત્રીઓ, અને ત્રણ છોકરાં એકાં જાણે કામ કરે તો કેટલા વખતમાં તે કામ પ્રર કરશે. ૨૫

એક માણસે ૧૫૫૮ મણુ લેખે ૩૮૫ મણુ ધી લીધું અને જેટલા પૈસા બેઠા તેટલા ઉપજ્યા ત્યાં સુધી ૧૮ ને ભાવે વેચ્યું બેઠી જે બાકી રહ્યું તે રૂ ૧) ચરસા લેખે વેચ્યું તો સેરડે શાં નફો મળ્યો. ૨૦

૫. દયાંચ અપૂર્ણાંકના પરિમાણમાં જમણી તથા ઝમ્પી બાજુએ આંકડાં વધારવાથી કીમતમાં ફેર પડતો હોય તો કારણ સહિત લખો ? ૨૦

ઇતિહાસ.

૬. સુનતાન મહમદ ઝનનવી પછી જે જે વંશના બાદશાહોએ રાજ કર્યું, તે વંશના નામ. નામનો અર્થ. તથા પ્રારંભ સમાપ્તનો સમય લખો. ૧૨

૭. અલ્લાઉદ્દીન ખુનાએ કયાં કયાં રાજ્યો ને કપારે જીતાં. ૪

૮. તૈમુર કયા બાદશાહના વખતમાં આવ્યો ને તેણે કેવી ખરાબી

કરી.

- ૪ બિકર, કોનલ, અમરહોટ, અટક, સમરકંદ, કાબુલ, અદેશી, કચ્છ, હેરાવાદ, દેવગીરી એ જગા હિંદુસ્તાનના ઇતિહાસમાં શા.વાસ્તે પ્રસિદ્ધ છે તે કહો. ૧૦
- ૫ હિંદુઓનું રાજ સુસલમાનોને હાથ ચેહેલથી આવ્યું તેના કારણે. ૪
- ૬ કયા બાદશાહના વખતમાં સંજો વિસ્તાર અતિ નાનો હતો અને કયા બાદશાહના વખતમાં રાજનો વિસ્તાર અતિ મોટો હતો. ૪
- ૭ અકબરની ગંજ નીતિ કઈ બે બાબતોમાં સારી હતી તે સમજાવો. ૪
- ૮ રૂપા નાણાને બદલે તાંબા નાણું કયા બાદશાહે ચલાવ્યું તે તેથી નુકસાન કેમ થયું તે સમજાવો. ૪
- ૯ સુસલમાન હિંદુસ્તાન પર ચડી આવ્યા તેના કારણ. ૪

ભૂગોળ.

૧. સુબધથી વાર્શગિર વહાણને રસ્તે જતાં વચમાં કયા સમુદ્ર ને કયા કયા કીનારા આવે. ૮
૨. નેકસીકો, હોર્ન, આખોસીનીઆ, સીસીલી, આમાઝોન. આલાસ્કા, પીર, બારનીઆ, વીએના, હેકલા, એ સુ છે. તે શા.વાસ્તે પ્રસિદ્ધ છે. ૧૦
૩. નિર્જમના રાજની હદ બતાવો. ૪
૪. સુન્દરાતમાં કયાં કયાં સુખ્ય સંસ્થાનો છે. ૬
૫. દાહલીથી કંપાકુમારીના ભુગીર સુધી જતાં કઈ કઈ મોટી નદીઓ ઉતરવી પડે તેના તામ તથા તે પર સુખ્ય મહેર હોય તે લખો. ૮
૬. પૂંઘવી પર કયા દેશમાં પ્રકળ સોતું, કોયલા, ને હીચ નીકળેછે. ૬
૭. એશીઆ. સુરોપ. આફ્રીકા ને અમેરીકા સાથે જોવા કુંઝર ને સૌમી મોટી નદી કઈ છે તે લખો. ૪

યોગતા કારક વર્ગ.

આકરણ.

યોગતા કારક વર્ગને સાર (મોકલે ૧૬)

- ૧ ચબ્દ કેટલી જાતના છે તેના ઉદાહરણ લખ્યા સહિત લખો ? ૪
- ૨ નામ કેટલા પ્રકારના છે તે તે દરેકના ત્રણ ત્રણ લખ્યા આપો ? ૧
- ૩ નામી જાતિનાં નામ કેટલાં પ્રકારના જતાવેલા છે તે લખ્યા સહિત લખો ? ૪
- ૪ છ પ્રકારના સર્વ નામની વાખ્યા ઉદાહરણ સહિત લખો. ૪

તા. ૪-૧૮-૭૦.

પેટેશુ વર્ષ પૂર કરનાર વર્ગ.

રાષ્ટ્રિય બે અવર.

અંગ્રહિત.

૧. અ. એ પોતાના જાણના. ૫ બ. ને અને બાકી રહેલાના. ૬ ક. ને આપ્યા તો તેની પાસે ૪. ૫ રૂપીઆ બાકી રહ્યા ત્યારે પ્રથમ તા. ની પાસે સ્ હશે ? ૮

૨ એક વેપારીએ ૩. ૮૯૦ ને બાવે ત્રણ ઠા બજારની લોડ લીધી અને તેનું છ માસ બજાર લીધા બાદ ૩. ૯૪૦ ને બાવે વેચી તો તેની અસર ગુણમાં ૩. ૫૪૦નો વધારો માલમ પડ્યો તો અસર ગુણ કેટલી. ૧૦

૩ અ. દરરોજ સાત કલાક પ્રમાણે કામ કરતાં એક કામ ૨૦ દિવસ માં પૂર કરે છે બ. આઠ કલાક પ્રમાણે ૧૪ દિવસમાં પૂર કરે છે તો તે બંને જણુ તેજ કામ ૧૦ દિવસમાં કરી રહ્યા તો દરરોજ કેટલા કલાક પ્રમાણે કામ કરીશું ? ૧૨

૪ અ. એક કામ ૨૫ દિવસમાં, બ ૨૦ દિવસમાં, અને ક ૨૪ દિવસમાં કરે છે. એ ત્રણ જણે ૨ દિવસ કામ કર્યા પછી અ. અને બ. નીકળી ગયા પછી ૮૫ દિવસ પછી અ. ૬ ને ૯૪ માછો સામેલ થયા તો એ ત્રણે બાકીનું કામ પછી ૩ દિવસમાં પૂર કર્યું તો ૬. એકેણે તે કામ કેટલા દિવસમાં પૂર કરે ? ૧૪

૧ ધાત મૂળ અને બાળુ એમાં ફેર શા ?

૦૩

૫૦

ભૂમિતિ.

૧ સિદ્ધ પક્ષ તથા પ્રત્યક્ષ પ્રમાણુ એટલે શુ ?

૫

૨ પાંત્રીસમી વાખ્યા તથા ત્રીણુ સિદ્ધ પક્ષ લખો ?

૪૦

૩ ત્રીયમી પ્રતિમા સિદ્ધ કરો ?

૬

૪ ખુશા ફેરવી વતના છે તે લખો ?

૩

૫ કેવળ અને પ્રત્યેય એમાં તફાવત હોય તો લખો ?

૪

૨૫

અક્ષરગણિત.

૧ [૨૬—(૩૫—૪)]—[૫+(૨૬—૪)]+[૩૫—(૬—૨૫)]—

[૨૬—(૫—૨૪)] એનુ સરેય રૂપ લાવો ?

૭

૨ ૧—અક્ષ+અક્ષર—૬૬૭×૧+૬—૬ર એનો ગુણાકાર કરો ?

૫

૩ અ૭+૫૭+૩૭—૩અ૫૬÷અ+અ+૬ એનો ભાગાકાર કરો ?

૧૯

૪ અ ૫ ૬ અને અ+અ ૬ એની વચ્ચે અંતરશું ?

૫

$\frac{2}{2} + \frac{2}{2} = \frac{4}{4} = 1$

૫ ધાત પ્રકાશક એટલે શું.

૨

૨૫

ધૃતિહાસ.

૧ કુરોપખંડના જે જે લોકે હિંદુસ્તાનમાં આવીને રાજ કરેલું તેમ ના નામ, વખત, ક્યા માંતમાં ને તે ફરકના મુખ્ય મુખ્ય સરદારો ઠાણુ લખાવો.

૮

૨ ખાસીના, લગાઈ, સેટડીના કિલ્લાને પેરા, વાંદવચની લગાઈ,

પાંદિયરીનો પેરો, એની તારીખ સન ખતાવો. ૮

૩ અણુહીલવાડ પાટણ વસ્તુ ત્યારથી ન શેરું આગળ મોઢી મોઢી લગાધઓ કપારે ને કોની કોની વચે થઈ તે લખો. ૫

૪ પ્રાચીનકાળમાં કઈ પ્રજાઓ નામાકીત થઈ ગઈ તેના નામ તથા તેમના રાજની હદ ખતાવો, ૮

૫ હિંદુસ્તાનમાં મુખ્ય ધર્મ કયા માણે છે ને તેના સ્થાપન ક્રતા વિશે તમે શું જાણો છો. ૮

૬ દક્ષિણ હિંદુસ્તાનની પ્રાચીન સ્થિતિ વિશે જાણતા હોય તે લખો. ૫

ભૂગોળ.

૧ કયા ગોળાર્ધમાં જમીન વધારે છે ઉત્તર કે દક્ષિણ. ૨

૨ જુના મહાદ્વિપનું છેક પરિચય ખિડ કહું. ૨

૩ પારીસથી પેકીન જતાં વચે કયા કયા મુલક આવે. ૫

૪ વધારે પરિચયમાં લંડન છે કે પારીસ. ૨

૫ ભુમધ્ય સમુદ્રને સરોવર કરવો હોય તો શી રીતે શાય ૪

૬ વેનીસો, વોલ્ગા, આન્ડાન. નેજર, મેસુરી, કાવેરી, મહી, જમ, મહા, વેતરણી, એ નદીઓના મૂળ ક્યાં છે અને એમનો પ્રવાહ કેણી ત- નો છે. ૧૦

૭ બાલ્ટીક સમુદ્રમાં ગાફ, અખાત, સમુદ્રધુની, કઈ છે તે લખો. ૮

૮ પર્યટના ઉપયોગ ખતાવો. ૪

કવિતા.

૧ નવરસના નામ અર્થ અને ટુકાં ઉદાહરણો સહીત. ૫

૨ તમે અર્ધકારો જાણતા હો તેમાંના પાંચના નામ, અર્થ અને તથ્યો. ૫

૩ નીચે લખેલાં ચંદ્રો કયા છંદના છે અને તેઓમાં દેહરી કેટલો ૫

- ૧ વળતી રાય કમલુ વાધેલે, પાટણુને પૃથિતીય; -
 કેશઃ મકવાણુને કીધાં, બહુ ગાત્રો બપ્પશીય;
 બહુ ગાત્રો બપ્પશીયજ આપી, પ્રથમ ગાદી પાટડીએ યારી
 બહુ વડવાણુ દીધુ ને બેળે, વળતી ગય કમલુ વાધેલે.

૨ જગત્રા ધણુ છવેા, કુળનો દીવેા,

જે પ્રતિ દિન ઉપકાર કરે;

સૌનું મુખ યોધે જ્ઞાન પ્રબોધે.

દીન જનોના દરદ દરે;

તન ધનયા તેવો ઉદમ લેવો,

એવો તો અભ્યાસ રહે;

પ્રમુનો તે પ્યારો મિત્ર અમારો,

સારો, સારો સર્વ કહે.

૩ કૂવો કે ખડિયો, જેને જડિયો, ભારે તેના ભાગ્ય,

તે વર્ષે સુગાળે, કે દુપ કાળે, ભાજે નહિ દુભાગ્ય,

૪ કાગળ કૂતર, આસુ ખેતર, તેતર ટીર ન આપ

લેખણુ હજ હાકે, કમલુ પાકે, યાકે ખાતા ખાપ

૫ નારિતક નરની આગળે આસ્તિક ઉચરે એક,

જે જે સગલુ જગદીયો, વિધ વિધ કરી વિવેક

નિરપયોગી કશુએ નથી, જમ સુખ સાર સર્વ,

કથન મુગી નાસ્તિક કયે, ગડક ધરી મન ગર્વ.

એ અગ્નેનો અવન્ય કરો.

૫ ઇ પ્રવિન્ય હદના વક્ષણુ અને તમાર પોતાનુ રચેડુ ઉપદેશુ ૭

અનુસરણુ.

૧ સુજગતી યહ ગમેના ચમદોમા દીધિય કયા વાપરની.

૨ ક્રિયાપદનું મુજ અથવા ધાતુ એટલે શુ ?

૩ સાધિત ક્રિયાપદ મેને કહેવા.

- ૪ ક્રિયાપદના ભેદ કૃત્યાછે ? અને એમાંના કયા ભેદના રૂપ સમજવવામાં ટેલર સાહેબે ભૂલો કરીછે ? ને તે કઈ છે ? ૮
- ૫ દંડ, કર્મધાર્મ અને બહુ વ્રીહી સમાસ સમજાવો. ૯
- ૬ વાક્યયોગીની વાખ્યા તથા વર્ગ. ૪
- ૭ ટેલર વ્યાકરણમાં ક્રિયાવિશેષણ કોને કહ્યાછે ? ૪
- ૮ ક્રિયાપદના અર્થ અધરા વાચ તે શું ! તે કૃત્યાછે. ૩
- ૯ નીચેના વાક્યનું પદભંગન કરો. એ મહા નિદ્ધાન ચાલી છે. સાજો ફોતલો એની જોડે વાદ કરત સુખ લોકના પ્રબળો કરીને જગત બગડી ગયું હતું ૧૦

ખીમ વર્ણને સાર.

અકગણિત.

- ૧ મારા નાણાનો $\frac{૧}{૩}$ આ ના $\frac{૧}{૪}$ ની ખરીબર છે. અને અનું નાણું ૫ ના $\frac{૧}{૨}$ ની ખરીબર છે અને બે ના $\frac{૧}{૫}$ સાત રૂપિયા થાય છે, તો ખાસી પાસે શું હતું ? ૮
- ૨ એક વેપારીએ રૂ. ૮૫૦ ને બાવે ત્રણ ટકા બ્યાજની લેણ લીધી અને તેનું માસનું બ્યાજ લીધા બાદ રૂ. ૮૪૦ ને બાવે વેચી નાં તેની અસલ મુડીમાં ૫૪ રૂપિયાનો વધારો ખાલમ પડ્યો તો અસલ મુડી કેટલી. ૧૦
- ૩ ઘડીઆળમાં અવગ અને મિનિટ કાંચ પાંચ અને ૬ કલાકની વચે એક ખીમની ઉપર કેવારે આવશે તથા તેઓ એક ખીમથી કાઠપુણા પર કેવારે થશે. ૧૨
- ૪ અ એક કામ રૂ. ૨૫ દિવસમાં બે રૂ. દિવસમાં ને ૬ રૂ. દિવસમાં કરે છે એ ત્રણેજ ૨ દિવસ કામ કર્યા પછી અ ને બે નિકળી ગયા બધું ૮૬ દિવસ પછી અ ૩ ને લઈને પાછો સુખ થયો તો એ ત્રણે બાધીનું ૧૦

૫ દુઢભાજકના કારણ સમજાયો.

૭

૬ ધાતમૂળ અને ભાજક એમાં ફેર થો !

૭

૫૦

ભૂમિતિ.

માફ.

૧ એક ત્રિકોણની એક બાજુમાં બિંદુ આપેલ છે તો એ બિંદુમાંથી એક એવી લીટી દારો કે જેથી ત્રિકોણ દુભગાય.

૮

૨ ખીજ જુદની નજમી પ્રતિમા સિદ્ધ કરો.

૯

૩ ચોખ્ખુ ફેરફારી જાતના છે અને તેના બેઠ સખો

૫

૪ અનુમાન એટલે શું?

૨

૫ ફેરના મુખ્ય ભાગ કયા તે જાઓ.

૭

૧૫

અક્ષરગણિત.

૧ $૪૬૨ \times ૩૬ = ૧૦$ અને $૪૬૩ + ૭૬૨ = ૭૬૧ - ૧૫$ એનો દુઢ ભાજક કાઢો.

૫

૨ $\frac{૨}{૬ + \sqrt{૧ - ૬}} + \frac{૨}{૬ - \sqrt{૧ - ૬}} = ૬૧$ એમાં ૬૧ ની કીમત કાઢો.

૬

૩ એક એવી સખ્યા ચોથી કાઢો કે તેના ૩ વીથમાંથી બાદ કર

૮

તાં જે બાકી રહે તેના ૫ અસત સખ્યાના ૧ માંથી બાદ કરીએ તો તે બા

૧૨

૮

૬ બાકી અસત સખ્યાના અર્ધે બરોબર થયો.

૫

૪ વત્તાને ઓછે ગુણતાં ગુણાકાર ઓછો આવે તેનું કારણ શું?

૬

૨૫.

વાક્ય રચના.

૧ વિશેષ્ય પદ, કર્તૃ પદ, ક્રિયા પદ, વિશેષક પદ, અન્વય, અનિશ્ચિત વાક્ય, એના અર્થ ૪

૨ ‘ઉપરના વચનો પેહેમીના કાળજીને જ ખમી કરવાને બસ છે એ સઘળા વચનોએ રાજના મનપર અપૂર્વ અસર કરી નેલી’ એ વાક્ય સંયુક્ત છે કે સાન્વય છે ? જો એ સંયુક્ત છે તો એક સાન્વય વાક્ય લખો અને એ સાન્વય છે તો એક સંયુક્ત વાક્ય લખો ? ૪

૩ નિવેદ્ય શબ્દો એટલે શું અને તેઓને વાક્યમાં કયે ઠેક છે મુ- ૪

૪ નીચેના વાક્યો સુધારો

પેલી સ્ત્રી અને પુરુષને આવે. જોઈ તેમના માખાપ દોડી આવ્યા ત્યાં ગાસડીઓ, એક ગાડું, અને એક ઘોડા ગામની બાગેળે પડ્યોછે મારો બાપ તથા બેન નદીએ ગઈ છે અને મારા કાકા કે રેઈ ધરમાં છે ૩

૫. ક્રિયા વિશેષણને જાતિ વચન દર્શક પ્રયોગ લાગે તે તેનો અન્વય કોની જોડે થાય. ૩

૬ જોવા, સરખા, એ શબ્દો સર્વનામ અને નામની વચે આવે તો તે સર્વનામને ફોળી સ્થાનિમાં મૂકવું. ૩

૭ નીચેના શબ્દોના રૂપ વાપરવા શખથી ટેવર સાહેબનો શો અભિપ્રાય છે ? “મારો બાપ આવ્યા” એ ખરે કે મારા બાપ આવ્યા એ ખરે ? “મારો બાપો આવ્યા” એટલે શું થાય છે ? એમાં જુની રીત કઈ અને નવી કઈ, શહેરની કઈ અને ગામડાની કઈ ? ૪

૮ ઉત્તરમાં ઉત્તરથી શબ્દને કઈ વિભક્તિ લગાડી. ૩

કવિતા.

૧ નવરસના નામ અર્થ અને કુદા ઉદાહરણો સહીત.

૨ તમે અમકારો બાણુતો હો તેમાંના પામના નામ, અધિ અને ઉ-
દાહરણો.

૩ નીચે લખેલા ચરણો કયા જાણનાં છે અને તેઓમાં કેટલી ફેરફાર
માના છે?

૧ વળતી ગય કરણ વાધેલે, પોટણને પ્રચીનીય;
કેશર મકવાણને કીધાં, બહુ ગાંઠો બખરીય;
બહુ ગાંઠો બખરીયના આરા, પ્રથમ ગાંઠિ માટિએ ધારી,
બહુ વડવાણુ દીધુ તે બળે, વળતી રાંધ કરણ વાધેલે.

૨ જગમાં ધણુ છવો, કુળનો દીપ્ત;
જે પ્રતિ દિન ઉપકાર કરે; સૌંદર્યની નીચેની કાવ્ય રચના
સૌંતુ મુખ ચાહે, માન પ્રબોધ; સિ
દીન જનોના દરદ હરે; ત

૩ તન ધનથી તેવો ઉદય લેવો, કુ. ક. નર ના શાવના.
એવો તો અવ્યાસ રહે;
પ્રજ્વનો તે પ્યારો મિત્ર અમારો,
સારો, સારો સર્વ કહે.

૪ કૂવો કે અડિયો, જોને જડિયો, ભારિ તેના ભાવ્ય,
તે વર્ષ સુગાળે, કે દુષ કાળે, ભાજો નહિ દુર્ભાગ્ય,
કાગળ કુવેતર, ખીસુ ખેતર, તેવરે ટોડ ન આવ્ય;
લેખણુ દળ હાંકે, પુરણ પાકે, માટે ખાતાં આવ્ય.

૫ નાસ્તિક નારની આગળે આસ્તિક ઉચરે એક,
જે જે સરજુ જગદિશ, વિધ વિધ કરી વિવેક
નિરપયોગી કશુંએ નથી, જન સુખ સાર સર્વ;
કમન સુણી નાસ્તિક કયે, ગંડક ધરી મન ગર્વ.

એ ચરણોનો અવન્ય કરો.

૬ પ્રવિન્ય જ દના બક્ષણુ અને તમારે પોતાનું રમેલું ઉદાહરણ.

વ્યાકરણ. ૧

૧. ગુજરાતી શબ્દ ગએના શબ્દોમાં લેઈછે કયાં વાપરવી. ૨
૨. ક્રિયાપદનું મુળ અથવા ધાતુ એમલે શું. ૨
૩. સાધિત ક્રિયાપદ કોને કહેવાં. ૨
૪. ક્રિયાપદના ભેદ કેટલા છે ! અને એમાંના કયા ભેદના રૂપ સમજાવવામાં ટેલર સારેએ લુણ કરીછે ? ન તે કહો ! ૮
૫. હા, કર્મધાર્ય અને બહુ વીધે સમાસ સમજાવો. ૧
૬. વાક્ય યોગીની વાખ્યા તથા વર્ગ. ૪
૭. ટેલર વ્યાકરણમાં ક્રિયાવિશેષણ કોને કહ્યાંછે ? ૪
૮. ક્રિયાપદના અર્થ અથવા વાચ તે શું ? તે કેટલા છે. ૩
૯. નીચેના વાક્યનું પદભંજન કરો. એ મહા વિદ્વાન શાસ્ત્રીછે, સાંજે હોત તો એની જોડ વાદ કરત. ભુજ્ય પોકના પ્રબળે કરીને જગત બગડી બચે હતું. ૧૦

નિશાળ પદ્ધતિ.

૧. કેળવણી કેટલા પ્રકારની માણસને આપી શકાય ?
૨. એમાં કયા પ્રકારની કેળવણીની આપણી સરકારી તિથાળોમાં આમીછે (શરીરની કેળવણી વગર) અને તેના શા કારણ. આ દેશમાં કયા રાજ્યમાં એ આમી દુર કરી અનુકૂળતાથી તે કેળવણી આપાઈ શકાય. દુકામાં લખો.
૩. શિખવવાની રીતો મુખ્ય કેટલી છે અને કઈ કઈ તેના અર્થ સહિત લખો.
૪. ભુગોળ તથા ભુમિતિ શિખવવામાં કઈ રીતો અનુકૂળ પડે. એકલાને શિખવવું ઠીક કે બહુલાને સાથે વર્ગ આપી શિખવવું સરસ, કારણ સાથે લખો.
૫. નવો મહેતાલ થાય ત્યારે તેણે પોતાને વિશેના કયા કયા કામજો દેખી ધ-સ્પેક્ટરને મોકલવા પડેછે અને કેટલી મુશ્કેલીમાં અને તે ન મોકળે તે શું થાય.

જામાખરજે

૬

- ૧૦—૦—૦ સીનક ન હોવાથી મેડેતા ૩—૦—૦ રોજમેલ ખાતા વહીતા.
 ૭ પરચોતમના પદરના તા. ૨૭૨૨૨ બંધાવ્યુતેના વે
 ૭૭ મે. દરા આદમજીને આપ્યા.
 ૦—૧૦—૦ તા. ૧૦ મે શી હોકરાઓ ૧૫—૦—૦ તા. ૭ મે પગાર મેના મે
 ૨૦ની અરધાઆના પ્રમાણે હેતાજીનો.
 ૨૧—૦—૦ તા. ૮ જુન પગાર મે મા ૦—૧૦—૦ તા. ૮ જુન કી તાલુકા
 સનો તા. કંટીજંટ. ૧૫૫ ૨ માસતર તરફ મોકલી.
 ગાર ૨. મેડેતાજીનો ૬ ૧—૦—૦ નિયાજને ચીપેર કરવાને
 કંટીજંટ. અગાહી આપ્યા કડીયા
 ૩૨—૦—૦ ચોપડીઓ તા. નકશા સેવા લખુને મુનો સેવા. ૬૬.
 ને ઘી. ૬. તરફથી આપ્યા તરફથી ૨. આવતા મુધી
 હુકમ નંબર ૬ સાથે તા. ૬ તા. ૨૭ જુન.
 જુન. ૪—૦—૦ લેકેરીને માટે સાત ચોપ
 ૪—૦—૦ શી માટે જુનની તા. ૧૫ જીઓ લીધી નીચે મુજબ.
 જુન વીગત. તા. ૮ જુલાઈ.
 ૨૧—૦—૦ પગાર તા. કંટીજંટ. જુન ૧૫—૦—૦ પગાર મેડેતાજીનો જુન
 માસનો તા. ૬ જુલાઈ. નો તા. ૬ મી જુલાઈ.
 ૧—૮—૦ સરડીકીકટ કી ૩ હોકરાગી ૧૪—૦—૦ નકશા મેશિઆ તા. મુજબ
 રખુડી ઇન્સ્પેક્ટર તરફ મે ૬ હલાકો, અમદાવાદ જી.
 કલવાની તા. ૨૨ જુલાઈ. લો તા. મુજરાતનો અમીદ
 મી લીધા તા. ૨૮ જુલાઈ.

તારીખ વાર રાજ મેજ લખો.

૬૭

જુલાઈ અખર ખાતા માંડી વાળો તા. સરવાલ તારીખ તા. ખાતા
 વહી કરો.

નૈમણૂક.

—૪૭૭૭૭—

તારીખ ૧લી સપ્ટેમ્બર સને ૧૮૭૦થી તે તારીખ ૩૧મી ડીસેમ્બર સને ૧૮૭૦ સુધીમાં જે ફેરફાર થયો તે નીચે પ્રમાણે.

નામ.	અસલ જગો.	નવી જગો.
કનયાલાલ ગીરધરભાઈ	ગોપીપુરા બ્રાંચ સ્કુલના હેઅમદાવાદ નંબર પેટેલાની ૬ માસતર.	બરાંચ સ્કુલમાં આકરીંગ હેડ માસતર.
કુલુલાલ ગોવીંદરાય ને- હેતા.	સુરત હરીપુરા બરાંચસ્કુલ ના હેડ માસતર.	સુરત ગોપીપુરા બરાંચ સ્કુલના આકરીંગ હેડ માસ.
કુલુમુખરામ આતમારા ને હેતા.	સુરત ગોપીપુરા બરાંચ સ્કુલના પેટેલા આશીસ્ટ હેડ માસતર.	સુરત હરીપુરા બરાંચસ્કુલના આશીસ્ટ હેડ માસતર.
એલજી બરજોરજી.	એ બીજી આ. માસતર.	સુરત ગોપીપુરા બરાંચ સ્કુલના પેટેલા આ. મા.
બાપાલાલ ભાઈચંદર બટ.એ-ત્રીજી આ. માસતર.	એ. આકરીંગ બીજી આ સોસ્ટેટ માસતર.	
ઈશ્વરલાલ લીલાવન.	એ. ચોથા આ. માસતર.	એ. આ. ત્રીજી આ. મા.
બમનજી ધનજીભાઈપટેલએ.	પાંચમા આ. માસતર.	એ. આ. ચોથા આ. મા.
ગોપાલજી ગોવંદજી દશાઈસુરત હરીપુરા બરાંચ સ્કુલના ત્રીજી આશીસ્ટ માસતર.	એ. આ. પાંચમાં આ. મા.	
અર્જુનરામ લલુભાઈ.	અડવાળની નિશાળના આ. અડવાળની કન્યાશાળાના જે હેતાજી.	
દયશુભ રણછોડ.	રાયપુરના જે હેતાજી.	મીરોલીમાં આકરીંગ ને
ગોવીંદ ધોરીદાસ.	ધોળકાની સ્કુલમાં બીજી રાયપુરના જે હેતાજી.	

આસીસ્ટન્ટ.

બાપાવાળ મગનલાલ.	એનન લોન આસી.	ધોળકાની નિશાળમાં બી- જી આસીસ્ટન્ટ.
મનનાદાસ મગનલાલ.	એનન ચોથા આસી.	એ બીજી આસીસ્ટન્ટ.
બુવાખી કાવર.	ગોરસદની સ્કુલમાં ધંધી.	ભરેડ સેકંડ ક્લાસ એંગ શ ટીચર.
		સો વરનાકપુતર સ્કુલમાં આકટીંગ આ. ધ ગલી- શ ટીચર.
બાપાલાલ પ્રાણશંકર.	ઉમરેડ સેકંડ ક્લાસ એંગ	ગોરસદની સ્કુલમાં ધ ગ- સો વરનાકપુતર સ્કુલમાં લીથ ટીચર.
	આસી. ટીચર.	
ગણપતરામ દત્તપતરામ.	માડરીની નિશાળમાં આ.	ગોઝાબાના મહેતાલ.
ખંડુભાઈ શંકરજી.	વજસાડની નિશાળમાં આ	લીનાપૂરના મહેતાજી.
મીયામીહામદ વલદે હાલ	આલીપુર ઉરડ નિશાળના	સુરત નવ્ય પ્રધાની નિ- અખડુલ મુનશી.
		શાળના મુનશી.
હરજીવને દયારામ	એડાની કન્યાશાળાના મે.	રાયકાના મહેતાલ.
કાચેસર પરસોતમ.		એડાની કન્યાશાળાના મે.
લલુભાઈ પ્રાગજી.	ચંકલનો મહેતાજી.	ડુકવાડાના મહેતાજી.
ગોપાલજી લલુભાઈ.	ડુકવાડાના મહેતાજી.	ચંકલના મહેતાજી.
બેચર કેવળશાહા.	નોર્મન સ્કોલર.	ધનસુરાના મહેતાજી.
કેશીર વૃજભાઈ પાટીલર.	એનન.	દમાઈના મહેતાજી.
મગનભાલ ગોવરધન મે.	એનન.	પુગરીના મહેતાજી
નાયાજી પરમુદાસ શાહા.	એનન.	બ કોડાતા મહેતાજી.
ઝવેર હરીવલભ તલાટી.	એનન.	વારણના મહેતાજી
કુવારકાદસ હરજીવનદાસ મે.	એનન.	પનારના મહેતાજી.
મુજી કચ્છાશ કર તરવાડી.	એનન.	શાએસના મહેતાજી.
ધંધરલાલ ચેવભાઈ.	મસયમી નિશાળતા આ.	અગરવાના મહેતાજી.

મગનલાલ હરીશીંગ.	નાપાય તાર્મન સ્કાલ.	હમરેકની નિશાળમાં આ.
હાલુભાઈ હરીભાઈ.	કુડથદના મેહેતાલ.	નોગામાના મેહેતાલ.
હરકીસનદાસ પરસોતમદાસ નોગામાના મેહેતાલ.	કુડથદના મેહેતાલ.	
ખાણેકચંદ દેવચંદ.	કછોલીના મેહેતાલ.	ગણુદેવાના મેહેતાલ.
હરપરસાદ જીવાભાઈ.	આકરીંગ કછોલીનો મે.	બીળ આ. ઓરપાડ.
રેવાચંકર તંબકરામ.	કરમજના મેહેતાલ.	રાંદિરની સ્કુલમાં બીળ
		આસીરંટ.

કચનજી મોહનજી.	સીંગોદના મેહેતાલ.	ખાણેકપોરના મેહેતાલ.
દાજભાઈ હરીવલભદાસ.	મલેકપોરના મેહેતાલ.	માગધરાના મેહેતાલ.
ભીમભાઈ નારણજી.	નાગધરાના મેહેતાલ.	પનારના મેહેતાલ.
મણીચંકર નરભિરામ.	દેવના મેહેતાલ.	સીંગોદના મેહેતાલ.
રણુજીડજી ગોવનજી	પનારના મેહેતાલ	કછોલીના મેહેતાલ
જોરાસજી ગોપાલજી	મટવાડના મેહેતાલ	શરીપુત્રનગના મેહેતાલ
જમનાદાસ રચીકદાસ.	ગણુદેવાના મેહેતાલ.	મટવાડના મેહેતાલ.
દેવલપતરામ ગોવીંદરામ.	દાણુજના મેહેતાલ.	શરમોણુની નિશાળનાબી
		જા આશિરંટ.

મિદાચંકર ચંદ્રચંકર.	વાળણના મેહેતાલ.	અંબાથના મેહેતાલ.
રામચંકર વદનરામ.	બુતથરના મેહેતાલ.	વાળણના મેહેતાલ.
કચનજી હાલુભાઈ.	વાધરેજના મેહેતાલ.	બોદલીના મેહેતાલ.
બેલાભાઈ દુલભદાસ.	અંબાથના મેહેતાલ.	વાધરેજના મેહેતાલ.
બાળકાણુ રાજરામ.	કોલકના મેહેતાલ.	અરવાથના મેહેતાલ.
બીસનાથ ગળનંદ.	ગોદાવાડીના મેહેતાલ.	કરંજના મેહેતાલ.
જગનલાલ વીંક.	નોરમજ સ્કાલ.	કોપરદીના મેહેતાલ.
બેચર હરચંદશાહ.	એબન.	પુનાના મેહેતાલ.
ત્રીકમરામ રામચંકર	પુનાના મેહેતાલ.	ગોદાવડીના મેહેતાલ.
ચંદ્રપરસાદ સમનારાયણ	તરસાડના મેહેતાલ.	તડકેશરના મેહેતાલ.
અંબારામ વિશ્વનાથ	તડકેશરના મેહેતાલ.	તંસાડના મેહેતાલ.

કેશવરામ હરીભાઈ.	નાપાંસ નોરમલ સ્કાલર.	દુગરીના મેહતાલ.
કુવરજી ભાઈદાસ.	દુગરીના મેહતાલ.	ગખડાના મેહતાલ.
ગયાભાઈ હરીભાઈ નાયક.	નોરમલ સ્કાલર.	મણુવધના મેહતાલ.
ગોનભાઈ મોટાભાઈ નાયક.	એનન.	આમધરાના મેહતાલ.
પ્રભાઈકર નરોત્તમભટ.	એનન.	પારનેરાના મેહતાલ.
ગંગાચકર વાલાભાઈ દવે.	એનન.	ખંજરીલીના મે.
રણછોડજી અંબુભાઈ નાયક.	એનન.	કોલકના મેહતાલ.
લણુભાઈ ધનેશ્વર.	એનન.	ધેનના મેહતાલ.
અમરતલાલ લણુભાઈ પંડ્યા.	એનન.	ભુતચરના મેહતાલ.
જીવનરામ વનભરામ ભટ.	એનન.	રાનકવાડના મે.
દયાચકર ગવગીચકર	તવરાના મેહતાલ.	શરભાણુમા પેડેજાઆસો.
દોરાળજી ઉકાજી બગત.	નોરમલ સ્કાલર.	તવરાના મેહતાલ.
રાજગુપ્ત તામાભાઈ આસ.	એનન.	કનગામના મેહતાલ.
નરોત્તમ પરસોત્તમ શાહ	એનન.	વાદાજીના મેહતાલ.
નાથજી ખાપુજી ચોકસી.	એનન.	અભસોદના મેહતાલ.
ભણુચકર લીલાધર	રાજકોટ રોશનની નિ- શાળના મેહતાલ.	પાટરીપાદના મેહતાલ.
નર્મદાચકર લાધાભાઈ.	વાકાનેરના મેહતાલ.	રાજકોટ રોશનની નિ- શાળના મેહતાલ.
પરસોત્તમ ગવશેઈકર	ગાંગાલીના મેહતાલ.	બાવનગર અરાંચ ના. કના મેહતાલ.
મુળજી પાગજી	દીઆરના મેહતાલ	ગામલીના મેહતાલ.
મુજેશ્વર લીલાધર.	નોરમલ સ્કાલર.	વેરાવળના મેહતાલ.
જેશ્વર હરિશ્વર.	એનન.	બકરાઆદના મેહતાલ.
વાલાલજી કુવેરજી.	એનન.	અધોધના મેહતાલ.
વીરજી નથુરામ.	એનન.	દીઆરના મેહતાલ.
રામચંદ્ર નરસિંહ.	એનન.	ઉપસેઠાના મેહતાલ.

૫૬	નૈમિષીક.	
ધીરભાઈ ગોળર.	એનું	ભાદનાના મેહતાલ.
પ્રાણશંકર લાધાભાઈ.	એનું	પાશુપાવના મેહતાલ.
પ્રેમંતર દત્તા.	મોરમન રજોલર.	ગંડીના મેહતાલ.
નારણુલુ ભવણુલુ.	એનું	જીતુનસાપરના મેહ.
હરીલાલ આંબારામ.	એનું	અરદાઈના મેહતાલ.
રાણુજી આશારામ.	એનું	સતાપુરના મેહતાલ.
નૈમિષીકર પરભુરામ.	એનું	વનધલીના મેહતાલ.
નંબકરાય સુબશંકર.	એનું	જીનાગઢની ધંગરેલ
		સ્કુલમાં આ.પે. આ.
શંકર ધીનાંબર.	સાપરના મેહતાલ.	ગોડશાની કન્યાશાળા
		ના મેહતાલ.
રતનેશ્વર લલુભાઈ	ગોડશાની કન્યાશાળામાં	કોઠની કન્યાશાળાના
	મેહતાલ.	મેહતાલ.
ગુલસીદાસ કાસીદાસ.	કોઠાના મેહતાલ.	રાણુપુરની કન્યાશાળાના
		મેહતાલ.
કથવંશલ દલપતરામ.	મિગણી તામે કાઠીવાવાડના	રાણુપુરના મેહતાલ.
	મેહતાલ.	
ગણુપતરામ વીરવનાથ.	નાપાંશ નારમંડ રેડિયર.	પાસાડ કન્યાશાળાના
		મેહતાલ.
ગોડોનભાઈ નીંછાભાઈ.	એનું	સઠવાવના મેહતાલ.
નૈમિષીકર ભુલેશ્વર.	વીરપુરના મેહતાલ.	પ્રસોજની નિશાળમાં પ્રે-
		તુલા આસીરંટ
બાળકૃષ્ણ મનસુખરામ.	કાસોલમાં પે. આ.	વીરપુરમાં મેહતાલ.
રેવાના તાચીખ રામી જાનેવારી સને ૧૮૭૦		
	સુકામ સુરત.	

G. BUHLER,

આકાદીંગ એનપુરેશનના ધન્ડેરેલ હાલ નાગ.

રવાના આજમ મુજરાતશાળા પત્રના એડીટર વગેરે છાપવા સારું.

ગાળા પત્રના એડીટર જોગ.

આ નીચે લખેલી ખીના શાળા ૫૧માં છાપશે.

લખતંગ લીખડી રંગપાગના દર ચોકો વગરે લધાગે ધંધુકાની નિશાળમાં પરીક્ષા કરી ત્યાના મામલતદાર મુનસફ વીગરેની પુર કરણાથી તેમની પાસેથી રૂ. ૭૭—૬—૬ ધનામ નીચે મુજબ આપવાનું ફગણું.

૨૫—૦—૦ હેડ માસતરને સાલની. ૧૦—૧૪—૦ છોકરાઓને રૂ. ૧.

૨૩—૮—૦ છોકરાઓને ચોપડીઓ. ૧—૪—૦

૬—૧૨—૦

૨—૦—૦ પેહેલી ચોપડી.

૧—૨—૦ જોસોને ચીતી જોડો. ૧—૬—૦ સલેટો તંગ ૬

૧૫—૧—૦ કન્યાશાળામાં.

તારીખ ૩૦મી જાનેવારી સને ૧૮૭૨.

MAYARAM. S.

Deputy Educational Inspector,
Ahmedabad Sub-division.

NORMAL SCHOLARS.

Passed in 1st Year's course.

First Class.

Chaturlal Bhogilal.

Parbhulal Utamlal.

Manecklal Asharam.

Second Class

Behchardass Kevaldass.

Mohanbhai Motabhai.

Dorabjee Ukadjee

† Mulji Karunashunkar.

Dayabhai Huribhai.

Prabhashankar Narotam.

Rajaram Nathabhai.

Behchar Harakhchand.

Chaganlal Vithaldass.	Gangashunkar Vahalabhai.
Kisor Vrijbhai.	Ranchodji Akhubhai.
Nurotum Pursotum.	Nathjee Bapujee.
Maganlal Gordhan.	Lalu Dhaneshar.
Nathjee Paibhudar.	Amratlal Lalu.
Javarsha Harivalebh.	Jivanram Durlabhram.
Davarkadas Varjivandas.	

Normal Scholars passed in the preparatory course.

Naranjee Jeybhai.	Hiralal Liladhar.
Jethabhai Vahaljee.	Gavrishunker Huribhai.
Govardhan Ranchod.	Motilal Mahashankar.
Keshavlal Liladhar.	Maganlal Desaiibhai.
Nathabhai Jivabhai.	Ambashankar Harishankar.
Vishrudat Govindram.	Bulakhi Keshovram.
Natha Dajibhai.	Mahashukh Hargovind.
Gangashankar Hargovind.	Ishtaral Kushalji.
Ranchod Amratlal.	Nageshar Jetharam.
Mathur Belchar.	Vasantrae Lalubhai.
Maganlal Ramchandra.	Mathur Bavaji.
Dayabhai Premanand.	Rambhai Javer.
Devshunkar Uderam.	Mohanlal Tribhovan.
Dayabhai Jethabhai.	Kirpasbānkar Damodar.
Krashnaram Mānsukhram.	Naranji Narotam.
Bhogilal Pursotum.	Mathur Jeshangbhai.
Mansukh Mulji.	Chaganlal Kushalji.
Govindlal Harishankar.	Jivanram Nalbheram.
Chaganlal Devshunkor.	

January 26 1871.

G. BUHLER,

Ag. Educational Inspector, N.D.

હરિશ્ચંદ્ર નાટક

(રણછોડભાઈ ઉદયરામ કૃત ભાષાંતર.)

હિંદુસ્તાનના આ છેડાથી પેલા છેડા સુધી હરિશ્ચંદ્ર રાગનું નામ સર્વેને જાણીવું છે અને જ્યારે જ્યારે સાયવાદીપણાની વાત નીકળે છે ત્યારે એનો દાખલો આપવામાં આવે છે. હરિશ્ચંદ્ર રાગની કથા મૂળ રામાયણમાં છે અને કાંઈક પાઠા રેર પૂર્વાત ખાંડેય પ્રગણમાં આવેલું છે. એ ઉપરથી ધણા પ્રાકૃત કવિઓએ આખ્યાન જોડ્યું છે. ગુજરાતીમાં વિદ્યુદાસનું પ્રસિદ્ધ છે. એમ કથા ઉપરથી સંસ્કૃતમાં અંકૌશિક એટલે (દ્વાશિકકુળના) વિદ્યાભિજનો દ્વાપ એ નામનું નાટક એક કવિએ રચ્યું છે. પણ આ ભાષાંતર તે સંસ્કૃત નાટકનું નથી. મદ્રાસ છાંડાકાના પૂર્વ ભાગમાં ધણે ડોકાણે અનાર્થ એટલે સંસ્કૃતમાંથી ઉત્પન્ન નહીં થયેલી એની એક તામિલ નામની ભાષા બોલાય છે જે તૈયંગણનો ઉદ્યોગ અને સંસ્કૃત વિદ્યા આટલી બધી વખણાય છે. ત્યાંના વિદ્વાનો પોતાની દેશી ભાષાને ખેડવા ધણી મહેનત કરે એમાં શી નવાઈ ? તામિલ ભાષા આસરે દાદ હજાર વર્ષથી એકાદી આવી છે, એમાં ભાગ ભાતના પુસ્તકો રચાય છે, તે પુસ્તકો પણ કૃત ભાષાંતરનું એમ નહીં પણ ધણા સ્વકલિપત અને શાસ્ત્રીય વિષયો ઉપર પણ છે. દુકામાં એ ભાષા એટલી એકાદી છે કે જ્યારે દોરના તામિલ અને પુસ્તકની થેન તામિલ એવો એ વર્ગ તેના મડી ગયા છે. ગુજરાતી ભાષાને એવો દહાડો ક્યારે આવશે ! દોઈ પ્રાકૃત ભાષામાં એક પણ નાટક પડેલા જણાવું હોય એમ જણાવું નથી પણ એ તામિલમાં તો તેનો સારો ખખડો છે. હરિશ્ચંદ્ર નાટક પણ તેમાંનું કોઈ કવિએ મૂળ કથાને આધારે રચ્યું છે, અને તેનો અંગરેજીમાં એક તરજુમો થયો છે તેનું ભાષાંતર રણછોડભાઈએ કરીને ગુજરાતીઓની સેવામાં મ

કહ્યું છે.

આ નારક બધું રણછોડભાઈએ બાળબોધ અંદરે છપાવ્યું છે. એ બા-
બન અગે એમના વિચાર સામે બિલકુલ મળતા હઈએ. દેશના ઐક્યમાં
ભાશા એ એક મુખ્યતત્વ છે. એક ભાશા બોલનારાઓમાં પરસ્પર પ્રીતિ
અને સંપ્ર વધારે રહેછે, અને એક ભાશા વિદ્યાર્થીનું મોટું સાધન છે એના
ખુલ્લું છે. ઘણા વખત સુધી અંરક્ત બોલાતી બંધ પડી હતી તોપણ તે
દેશ ભાશાનું કાગ કરતી હતી, અને સુસજ્જમાન રાજના પાછલા ભાગમાં હિંદુ-
સ્તાની અથવા ઉર્દુ એ માન ભરેલી પદ્ધતિએ પહોંચી હતી. આજ પણ
ઉર્દુ ભાશા ઘણું કરીને હિંદુસ્તાનના બધા ભાગમાં થોડી ધણી બોલાય છે અને
શ્રમજન્ય છે. એ કારણને લીધે દેશના એક દીર્ઘ દ્રષ્ટિવાળા દેશહિતેચ્છુઓનો વિ-
ચાર એનેજ દેશ ભાશા ગણી ઉત્તેજન આપવાનો થાય છે, તો તે વખત આ
આ દેશને માન્ય એની જે દેવતમરી લિપિ તેમાં સુજરાતી પુસ્તકો છપાવવાની
વાત કોણ નહીં કજ્જલ કરે ? દક્ષિણમાં એ તો એ મુલ રીત અસાધ્યનીજ પો-
તાનામાં દાખલ કીધી છે. એનો લાભ એ યથોચ્છે મરાઠી પુસ્તકો સુજરાતમાં
ઉપજાવવાના લોકોમાં વંચાય છે, અને તેમાંથી આપણામાં ભાયાંતર પણ કેટ
લાએકના થયા છે. દક્ષિણની એકે લાઈશ્ચારીમાં એક સુજરાતી પુસ્તક નહીં
રાય, અને એથી ઉમટું આ પ્રાંતમાં મરાઠી ચોપડીઓ ઠેકાણે ઠેકાણે જોવા
માં આવે છે. આમ થવાનું મુખ્ય કારણ સુજરાતી લિપિ છે. આપણામાં અંસ
બ વિદ્યાના કામમાં બાળબોધ અંદરે ચાલતા હતા, અને જુની રીતિ પ્રમાણે વ-
ર્તનારાઓમાં હજી તેજ ચાલે છે. મોડેના વખતમાં પણ સરકારી પુસ્તકો બાળ
બોધમાંજ છપાતા હતા પણ ત્યાર પછી એકએક સુજરાતી લિપિ આગળ પ-
ડી અને ઉમણા તો બાળબોધમાં છપાવવું એટલું અસાધારણ થઈ પડ્યું છે કે
હુરછોડભાઈને-મોતાનો બચાવ કરવા સાર પ્રસ્તાવનાના આશરે બે પાના રોક
વા પડ્યાં છે. જે લિપિ હિંદુસ્તાનના બધા ભાગમાં વંચાય શકે છે તે સુજરાતી
ઓ બરાબર વાંચી શકતા નથી એમ હોય તો સુજરાતીઓને ભારે શ્રમ છે.
સુજરાતી લિપિને હજી પણ જુના લોકો વાળીયાઈ અંદર કહે છે તે અરજ છે.
એ વપારીઓની અથવા વ્યવહારમાં વાપરવાનીજ લિપિ છે. શાસ્ત્રીય અંદર

તેને વાંચતા ન આવડે તેને હીંગ તોળવા કરતા ખીલું કાંઈ નથી આવડતું એ નિરચય બાકુવું. નવી વાંચન માળાએ વાણીપાઈ અક્ષરને બહુ આગળ પાડ્યા છે. ખરે તોપણ તેમાં શાસ્ત્રીય અક્ષર શીખવવાની મરતી ગોઠવણો કીધી છે. તેથી એ દેવનગરી લિપિ વાપરવામાં કોઈ બલતની પણ હરકત નહોતી નથી, અને ખરેં કહીએ તો એ લોકો એ અક્ષર વાંચી શકતા નથી તેઓ જાણ્યા ગુજરાતી પુસ્તકોની મતલબ સમજવાને પણ ઘોઘજી શકિતમાન છે. સમજી વાપરના વિચાર કરતા અમારે તો એ પક્ષી નિરચય છે કે લખવામાં ગુજરાતી અને છાપવામાં બાળભાષા અક્ષર આપણે વાપરવા જોઈએ. એમાં કશી તરેહનું ગુજરાત નથી, ને કાયદા ધણા છે. બાધાનું એકય ના ગુલાનું હશે ત્યારે યશ, પણ લિપિનું એકય તો સુદેજ બની શકે એવું છે માટે આપણે શા માટે ન કરવું જોઈએ?

આ બાધાંતરણું વિવેચન કરવા પહેલાં તેમાં કયાની શી ચીતે સંકળના કીધી છે તે નીચે જણાવીએ છઈએ.

નાટકનો પડદો ઉઘડતાં હરિશ્ચંદ્ર રાજા પોતાની ભરાઈ ચૂકેલી યમદામ વાળી રાજ સભામાં પ્રવેશ કરતાં માત્રમ પડે છે. ધર્મ સન ઉપર બેસી યમદામ પરચેશ્વરની પ્રાર્થના કરી પોતાના સાયકીર્તિ નામના પ્રધાનને રાજની વ્યવસ્થા અને પ્રજાની સ્થિતિ વિવેકેટકાએક પ્રશ્ન પૂછી પોતાના મનની ખાતરી કરી લે છે. એવામાં વીર્ય વાસી બ્રાહ્મણ આવે છે, અને માર્ગધિવ રાજની કુંવરી તારા મતિના વખાણ કરી તેની સાથે પરણવાનું મન કરાવી પાતેજ વેહેલી શાળની વાત તે રાજને ત્યાં લઇ જાય છે. એ રાજની ધણી તપશ્વર્યાથી પ્રસન્ન થઈને શિવજીએ એ પુત્રી આપી હતી, અને તેને પરણવા સંબંધી ફેટલી એક વાતની કુંચી પોતાના હાથમાં રાખી હતી તેથી તે કુંવરીને પરણાવવાની ચિત્તામાં જ હતો એટલામાં પેલા બ્રાહ્મણે ત્યાં જઈ પહોંચે છે. માર્ગધિવ રાજ પોતાની તો સંપ્રાર્થ પ્રસન્નતા બતાવે છે પણ શિવની તરફનો વાંધો બતાવે છે. શિવજી સૌ સાંજે કરશે એમ બરાસો આપી સ્વાંવર રચવાં નુ કરાવી બ્રાહ્મણે હરિશ્ચંદ્ર રાજ પાસે હરખાના હરખાતા આવે છે. ખીજે દિવસે જ હાથમરકર લઇને માર્ગધિવની કન્યાપુત્રી તરફ જવાને હરિશ્ચંદ્ર નાટક

તી પડે છે. પણ એ પરમધાર્મિક રાજા પ્રેમની ઉતાવળમાં પણ પ્રથમ ધર્મરત્ની પ્રાર્થના કરવાને અને વાટે ઉત્તર સ્થાનકે એક દુર્ગા માતાનું દર્શન આવે છે ત્યાં જ દર્શન કરવા જવાને સુકતો નથી. એની પ્રાર્થનાનું ફળ ત્યાંજ મળે છે. દેવીના સાક્ષાત્ દર્શન થાય છે અને સોનાનોરથ અને ધનુરજી ખીજાને આપ્યો. પુષ્પી પરચરના જણાતાં હતાં તે તારાજ નસીબના છે એમ કહીને એને દેવી આશિર્વાદ સાથે ભેટ આપે છે. એજ રથમાં બિરાજી કન્યાપુત્રી તે જગ્ન પહોંચે છે.

ત્યાં સ્વર્ણવરનો કામ કામ મળ્યો રહ્યો છે. દેવ દેવના રાજાએ ઉત્તર ભેટ ત્યાં આવે છે. મંડપ માણસે થી ભરાઈ ગયો છે. આગવિપની આગાથી તો રામવિ શોળે સચુગત સજ્જ હાથમાં વરમાળ સહજ સભામાં પ્રવેશ કરે છે અને તેની સાથેની સખી જીલ્લા જીલ્લા રાજાઓનું યુગ્મ આખ્યાન કરે છે તે સાંભળતી સાંભળતી ચારે તરફ ફરે છે. અંતે પોતે અને પોતાના બાપે પસંદ કરેલા જો નહય શિરામણિ હરિશ્ચંદ્ર તેને કંઈ વરમાળ આ રાખ્યા માંડે છે. ક્યૂંકણ માં તે બોલી ઉઠે છે “સખર! આ શો પ્રપંચ. એની દોરે મંગળ સૂત્ર જણાય છે. અરે રાજ વંશી ભાઈઓ, આ શો અર્થ કે એ એક વાર પગેલી હતી ખીજી વાર સ્વર્ણવર કરે છે.” આવાં વચન સાંભળી તારામતિ મુઠ્ઠા બાંધને પોતાની સખીના હાથમાં પડે છે, હા હા કાર વરતી રહે છે, અને ૩ અમળા રક્ષક બહાદુર રાજા હરિશ્ચંદ્રની સાથે લંકાનાં તૈયર થાય છે. મધ્ય રાત્રી બધાને શાંત પાટે છે અને કહે છે કે એને યોગ્ય વરં પ્રાપ્ત થયો કે તેની પાપર મનુષ્યને શી અપ્પર પડે માટે તે જાણવાને સાર શિવજીએ એવું નિર્માણ કર્યું છે કે મારખે જેની સાથે એનો વિવાહ કરી મૂક્યો છે તે પુરુષ એના દોરના અદ્રશ્ય મંગળ દારે જોઈ શકશે, અને તે ઉપરથી જાણ જો કે તે યોગ્ય વર છે. મારી તો આત્રી થઈ, હે ઉતાવળા હરિશ્ચંદ્ર, કે તમે યોગ્ય છો; અને તમારે જો બિશેષ આજી કરવી હોય તો તપાસ કરી જુઓ કે કોઈનાથી પણ એ મંગળ સૂત્ર જણાય છે “બધા બોલી ઉઠે છે કે અમથી તો કાંઈ દેખાતું નથી. જે તારામતિ હસ્થરની પ્રાર્થના કરી પ્રતિમા કરે છે તેને કુંડા સાચી રીતે તો આ વરમાળ એની ગળે હરિશ્ચંદ્રની દોર ઉપર

જાણે પડો. એમ કહેતાંજ તેમ ધાપ છે. સંપત્તિથી વાહવાહનો પોકાર નીકળે છે, અને રૂડી રીતે લગ કરીને સલાહ સંપત્તિ આનંદમાં પોતાની નગરી તરફ તે પાછો વળે છે. પછી દેવલે એક વખતે તાગમતિ એક સુંદર પુત્રને જન્મ આપે છે, અને હરિશ્ચંદ્ર તેનું રાહીતાથ એક નામ પાડે છે.

પછી એક વખત ઈંદ્રની સભા ભરાયેલી છે તેમાં બુલેકના ધાર્મિક રાજાઓનું યાત્રા નીકળે છે. ત્યાં વસિષ્ઠ રૂપિ પોતાના શિષ્ય હરિશ્ચંદ્રના ઘણા વખાણ કરે છે, અને કહે છે કે એના જેવો કોઈ પણ રાજા પૃથ્વી પર સત્ય વાદી નથી. વિદ્યામિત્ર જે ને વસિષ્ઠ સાથે લગાઈ ચાલી જ આવતી હતી તે એને તો પાડી હરિશ્ચંદ્રની બહુ નિંદા કરે છે. બોલતાં બોલતાં બંને જણુલની પડે છે અને કોણના આ વેશમાં વિદ્યા મિત્ર એવું બોલી ઉડી જાય છે કે જો હું હરિશ્ચંદ્ર પાસે અસત્યાદિ અપરિણામ કામ હજારો ન કરાવું તો યુગે યુગ તપશ્ચર્યા કરી ત્રીમૂર્તિને પણ કોલાવળા નેટલું જે ને સામર્થ્ય જણાવું છે તેનો અરધો ભાગની તને આપવો. વસિષ્ઠ એ સરત કબજા કરે છે, અને વિદ્યા મિત્રના પાત્રી મયનમાં આડે ન આવવાનું અને ઈંદ્રને ત્યાં પોતાની જેજેજ કાંઈ શક ન આવે માટે નજરે કદ રહેવાનું વચન આપે છે. હવેથી બચારા હરિશ્ચંદ્ર ઉપર અન્યાય અને દુષ્પના કુંગર વરસવા માંડે છે.

વિદ્યામિત્ર પોતાને આશ્રમે જઈ મનમાં તો પરતાય છે ખરો, પણ પોતાનો ગમત ન હોવાનાં તકિદ રચવા મંડી જાય છે. બોળા વનવાસીઓ તપતાથી બહુ વારે છે તે ન ગણકારતાં તે મને હરિશ્ચંદ્ર રાજા પાસે પોતાની તરફથી માફકાને પુઝાવે છે કે રૂથિને રાજસૂય યજ્ઞ કરવાનો ગ્રાંટે તમે જોઈએ તરફ સોનું આપશો. રાજાની હા આજ્ઞા પછી પોતે દરબારમાં જાય છે, અને કહે છે કે હાથી કોપર સડીને એક માણસ ગોફળુનો ગોજો ફેંકે તે નેટલો જાયે જાય તરફ સોનાનો ઢગલો તું મને આપ. હરિશ્ચંદ્ર હા કહી આપવાની તૈયારી કરે છે ત્યારે એ કપડી રૂપિ કહે છે કે હજી યમની વાર છે માટે એ ટકું સોનું ખારી તરફથી તારીજ પાસે રહેવા દે. ફક્ત મારા હાથમાં પાછી મૂકીને બર સભામાં હું માણુ ત્યારે પાછું આપવાનું વચન આપ એટલે યજ્ઞ. હરિશ્ચંદ્ર તેમ કરે છે અને વિદ્યા મિત્ર આજ્ઞાની પેઠે અગાઈ કરીને પોતાને

આશ્રમ પાછા વળે છે. ત્યાં જઈને તરતજ પોતાના તપો બળે જંગલનાં સંધ્યા જનવરોને બોલાવે છે અને આગ્રા કરે છે કે તમે અયોધ્યામાં જઈને આ આ દેશને ઉજડ કરી આપો. તેઓ તેમ કરે છે અને તે દેશમાં હા હાકાર વર તી રહે છે. એકુનો પોતાને છાતી કુટવા ચાલ્યા પાસે આવી પોતાનું દુખ રજી કરે છે. હરિશ્ચંદ્ર તેજ વેળા શિકોગને સાથે સેન લઈને બીકળી પડે છે અને બધાં જનવરોં ને ખાત દેશનું દુખ નિવારણ કરે છે. આ વાતનાં અચર પડતાં હુટ વિશ્વામિત્ર એક કારણું ચુકાવ લેવન કરે છે અને તેને તેજ પાપી કાગને સાથે ચોકલે છે. એ પ્રયાતમાં પાણુ જાગે કાંઈ કાવતું નથી લેવારે એ બુઢો તપસ્વી નવ જોખના અપ્સરાઓને ઉત્પન્ન કરી પોતાના રૂપ અને સંગીત બને હરિશ્ચંદ્ર રાજાનું સંભૂ મૂકાવવા ચોકલે છે.

ગુજરાતરાજાવંશ

પુસ્તક ૧૦ મું.

મે સને ૧૮૭૧.

આંક ૨

વાર્તાવરણ

આંક ૩ એ.

પાશુનું ગુરુત્વ અને દખાલું.

પદાર્થના સામાન્ય ગુણો દેખાતાં છે, અને તેથી એ પ્રાકૃતિક પદાર્થ છે એતો પાશુજનતાણું, ત્યારે ખીલ પ્રાકૃતિક પદાર્થોની પેઠે દેખાતાં પણ વળ ન હોઈ નોડાએ. દેખાતી જરેલી એક કાચની નળીને મંજુશ્વર દહો માથેને તોળીએ, અને પછી વાતાવૃક્ષ મંત્ર વડે તે નળીમાંથી હવા કાઢાડી બંધ તેને નોડાએ તો પ્રથમના કરતા ખીલ જખતનું વળન ઓછું થયું. જરેલું વળ ન ઓછું થઈ તે નળીની અંદરની હવાનું સમજણું. હવાનું વળન આવી રૂપ હ રીતે જણાઈ આવે છે, તોપણ પ્રાચીન વિદ્વાનો હવાનાં વળનથી અનુભવા ક્રમ એમ લાગે છે. ને પ્રયોગો તેમણે અનુભવ્યા હતા. તે ઉપરથી તેઓ એ એવું નક્કી કરી હવે કે અવકાશ કોઈ પણ પદાર્થથી જરેલો છે. એટલે કોઈ નક્કર અથવા પ્રવાહી પદાર્થ કોઈ કેટલાયેથી લઈ સહ્ય એ તો લાગેલી આસપાસની હવા ખસીને તે ખાલી થએલી જગા પૂરે છે. તેઓ તો જાણે એક રવાનાયિક નિયમન સમજતા કે કોઈપણ ઢેઢાણે ગૂંપ પ્રદેશ (ખાલી જગા) ન રહેવા નોડાએ.

પછી ગ્લાસીનીઓના જખતમાં ફારે-સ માંનના ગુફે કેટલાક ઈંગ્લેન્ડ રાને નોલાતી અમુક કેટલાણું પાણી જખાતે સોંકે હવે અલગવાનો હુકમ કર્યો. તે ઉપરથી તેમણે પાણી અલગવાનો મત કર્યો. પરંતુ પાણી તો જખામાં ૩૨ હુક કરતાં હવે ન અલગ, ત્યારે એ વાત તેઓએ આલોખીઓ ને કહી, તે એમ થવાનું કારણ પૂછ્યું. આલોખીઓને આ માત્ર સાંભળીને

મોટા અમલો ભાગે. તેને કંઈ જવાબ સુખમાં નહીં ત્યારે તેણે કંઈ કે શૂ-
ન્ય જગા કંઈ રહે નહીં એ શ્રદ્ધિ નિયમ કક્ષાં ૩૨ કુટ સુધી જ છે. તાર્ક્ષીની
કરીને ગામીનીઓનો એક વિદ્યાર્થી હતો તે, નિર્જાત નળીમાં ૩૨ કુટ કરતાં
હંધું પાણી ભરવું નથી એ જોઈને ખીજ પ્રયોગો કરવા મંડી ગયો. તેણે
નિર્જાત નળીમાં પાણી પામીને જોઈું તો તે કક્ષા ૨૬ હંધું સુધી જ ચઢ્યો, અને
ખાકીની જગા ખાલી રહી. ૫૬ની તેણે ખીજ પ્રવાહી પદાર્થો ભરવે પ્રયોગ
કરી જોયા, તો તે જુદી જુદી હંધાઈ એ રહ્યા. આ ઉપરથી તેણે માન્યું કે
ખાલી જગા કોઈ ડોકાણે રહેવી ન જોઈ એ એ નિયમ ખોટો છે. અને જુ-
દા જુદા પદાર્થો નિર્જાત નળીમાં જુદી જુદી હંધાઈ સુધી જ ચઢે છે તેજ
કંઈ ખીજી કારણ હોવું જોઈએ. ૫૬ની તેણે એવું સિદ્ધ કર્યું કે પ્રવાહી ૫
દર્થ વાતશૂન્ય નળીમાં ચઢે છે તેનું કારણ વાતાવરણનું વજન છે અને જુદા
જુદા પદાર્થ જુદી જુદી હંધાઈ એ રહે છે તે, તેણે કહ્યું કે, જુદા જુદા પદાર્થો
ધનું સાપેક્ષ ગુરુત્વ જુદું જુદું છે તેને કારણે માન્ય છે.

તાર્ક્ષીની મત રિવસે રિવસે ખરો કરવા અને વધારે પસરવા મંડીયો.
૫૬ કુટલાક સોક એમ કહેવા લાગ્યા કે શૂન્ય પ્રદેશ કોઈ ડોકાણે ન રહેવી
જોઈ એ એ શ્રદ્ધિ નિયમ છે તેથી જ પાણી નળીમાં હંધું ચઢે છે. અને અમુક
કે હંધાઈ ઉપરાંત પાણી ચઢતો નથી તે ઉપરથી તે ડોકાણે ખાલી જગા છે
એમ સંમત થઈ નહીં, ૫૬ પાસની વરાળથી તે જગા ભરેલી છે. આ મત
ખોટો પાડી, તાર્ક્ષીનું કહેવું ખરું છે એ નક્કી કરવાને પાસલ નામે એક ના
માંકિત પ્રશ્ન ઇ. સ. ૧૯૪૭માં પ્રયોગ કર્યો. તેણે એક રિવસ નોમિને વિ
દ્યાનોને તમા જે લોકોને વાહના નાર વિવેચકો હતી તેમને બોલાવ્યા અને કે
હંધું કે પાણી કરતાં દ્રાક્ષાર્ક (દારુનું તત્વ) માં વધારે વરાળ છે એવો તને ખ્યા
સહેલ કબુલ કરશો. હવે જો ખાકીની ખાલી જગા વરાળથી જ ભરેલી
હોય તો જે નળીમાં પાણી હોય તે કરતાં જે નળીમાં દ્રાક્ષાર્ક હોય તે નળી
માં વધારે વરાળ રહેવી જોઈએ, અને તેથી પાણી જેટલી હંધાઈ એ ચઢે છે
તેટલી હંધાઈ એ દ્રાક્ષાર્ક ન ચઢેવી જોઈએ. આ વાત બધાએ કબુલ કે-
પછી પાસને ૪૦ કુટ માંખી એવી જે કાચની નળીઓ મહા પ્રથમ તેમને નિ

ર્વાત કરી. પછી એક નળીમાં પાણીને અડવા દીધું અને બીજીમાં દ્રાક્ષાકૃતિને અડવા દીધા, તો પાસ્કનની ધારણા પ્રમાણે પાણી કરા કુટ હંચુ અટકું અને દ્રાક્ષાકૃતિ તૈ કરતાં યોડા બધારે એટલે ૩૨ કુટ ૧૦ હંચુ જાયો અટકો, કેમકે પાણી કરતાં દ્રાક્ષાકૃતિ હલકો છે. આકૃતિ જોઈને બધા યોડાના મતની ચકા હૂ ર મહિ. કોઈ ઠેકાણે ખામી જગા રહે નહીં એ, અને તેને સગતા બીજા કે-અમાક જોતા મત નાચ પામ્યા, અને વાતાવરણમાં ભારછે તેથીજ એ પ્રવાહી પદાર્થો હવે અટકે એ વાત સિદ્ધ મહિ.

હવે પૃથ્વી અને તે ઉપર રહેલા પદાર્થો ઉપર વાતાવરણનો ભાર કેટલો પડે છે એ વિશે વિચાર કરીએ સુમારે ત્રણ કુટ સંવાઈની કાચની નળી લઈ ને તેનું એક છેડા રક્ષપન કૃતિથી બંધ કરવું. પછી તેમાં પારો જમાવ્યા બે રીતે જોઈ તરફના છેડા ઉપર આંગળી દબાવવી, અને તે માં અંદર વાયુ ન જાય એવી રીતે, પારાથી ભરેલા એક વાસણમાં ઉકું પાડવું. પછી આપણી આંગળી લઈ મેથી એટલે નળીની અંદરનો બધો પારો નીચે ન ઉતરતાં પેલા વાસણના પારાના પૃષ્ઠ ભાગ ઉપર રહ્યા હંચુ સુધી નળીમાં હવે રહેશે. પછી વાતાવરણમાં કંઈ ફેરફાર થશે તેમ તે પારો જરા હવે કે નીચે આવશે. હવે પેલા વાસણમાંના પારાના પૃષ્ઠ ભાગ ઉપર વાતાવરણનો ભારછે માટે પારો રહ્યા હંચુ અટકો. કેમકે નળીના બંધ કરેલા માં આગળ બિંદુ પાડી નળીમાં હવા રાખવા કરીએ તો, અથવા જે વાસણમાં નળીછે તે ઉપર એક હાંડી હંચી પાડીને તેમાંથી વાતાકર્ષક પંત્ર વડે હવા કહાડી લઈએ તો નળીમાંનો બધો પારો વાસણમાં નીચે ઉતરી જશે અને ઉપરની બીજી કૃતિમાં પાછી હાંડી લઈ લઈએ અથવા તેમાં હવા રાખવા કરીએ તો નળીમાં પારો ફરીને રહ્યા હંચુ સુધી અટકે આ ઉપરથી એમ સિદ્ધ થાયછે કે રહ્યા હંચુ જગ પારા નો ચર આખી પૃથ્વી ઉપર કરશે હોય અને તેનું જેમણે વજન માપ, તેટલું વજન વાતાવરણનું થાયછે.

હવે એક હંચુ લાંબી, એક હંચુ પહોળી, અને રહ્યા હંચુ જાંબી એ, બી નળીમાંનો પારો જોખીએ તો તેનું વજન આશરે ૧૫ મેર થાયછે. માટે તેમાજ પારાને સમતોલ માપનારો, એક હંચુ લાંબી, એક હંચુ પહોળી

જાગીને અને પૃથ્વીની સપાટીથી વાતાવરણની વધારેમાં વધારે હંચાઈ સુધી નો વાયુ, તેનું પણ વળત લગભગ ૧૫ થેર થઈ જાય છે, મતલબ કે પૃથ્વી ની સપાટી ઉપર દરેક ચોરસ ઇંચ જગ્યામાં વાતાવરણનો ભાર ૧૫ થેર દરેક ચોરસ ફુટ જગ્યા ઉપર ૨૧૬૦ થેર, અને દરેક ચોરસ યાર્ડ જગ્યા ઉપર ૨૪૪૮ થેર પડે છે.

વાતાવરણનો ભાર માપવાને એક યંત્ર હોય છે, તેને વાયુ-ચુરત્વ માપક રીડી ગણી છે. યંત્રની નળીનું એક તરફનું છેદ નીચે કરી તેમાં પાણી ભરી બીજી તરફનું છેદમાઠું ઊંચું, પાણી ભરેલી બીજી નળીમાં ઉપર પાડેલું હોય છે. પછી તે બીજી નળીના પાણી ઉપર વાતાવરણનો ભાર પડે છે, એટલે પડેલી નળીમાં પાણી ચઢે છે. એ પાણી ધણું કરીને રક્ષા અથવા ૩૦ ઇંચ ઊંચો રહે છે પરંતુ જગાની સ્થિતિમાં ફેરફાર થાય છે તે પ્રમાણે તે હંચા નીચે પહોંચી આવે છે. હવા વાળાં વગરની અને રવસ્થા હોય તો પાણી ૩૦ ઇંચ કરતાં પણ વધારે ચઢે અને પવન બહુ વાનો હોય અથવા વરસાદ વરસતો હોય તો પાણી ૨૮ ઇંચ અથવા તેથી પણ ઓછા નીચે આવે. નળીમાંનો પાણી જેમ હંચા નીચે આવે તેમ વાયુના વળતમાં અમુક વખતે જે ફેરફાર થાય તે માત્ર ૫૩ થેર પાણી ૨૮ ઇંચ ઉપર હોય તો તે વખતે ૨૮ થન ઇંચ પાણીનું જેટલું વજન થાય તેટલું એક ચોરસ ઇંચ ઉપર વાતાવરણનું દબાણ થાય. જો પાણી ૩૧ ઇંચ ઉપર હોય તો તે વખતે વાતાવરણનો દબા એક ચોરસ ઇંચ ઉપર ૩૩ થન ઇંચ પાણીના વળત જેટલો પડે.

હાઈ સાધારણ કદના માણસના શરીર ઉપર નિરંતર વાતાવરણનો કે રહેલો જોઈ પડે છે, તેનો અડસટો ઉપર જતાવેલી રીતથી સહેજ કરી શકાય. માણસની સરાસરી હંચાઈ ૫ ફુટ ૯ ઇંચ, છાતી આગળની પહોળાઈ ૧૮ ફુટ, અને દરેક બાજુ આગળની પહોળાઈ અરધો ફુટ ગણાય છે. પણ જો અને પગ નાના હોય છે તેથી આગળ પાછળના પાંચ પાંચ ચોરસ ફુટ ગણીએ તો શરીરના કુલ ભાગનું એકંદર ક્ષેત્રફળ આશરે ૧૫ ચોરસ ફુટ આવે. હવે દરેક ચોરસ ફુટ ઉપર વાતાવરણનો ભાર ૨૧૬૦ થેરનો ગણવાં ૧૫ ચોરસ ફુટ ઉપર ૩૨૪૦૦ થેર એટલે ૪૦૦૦ પાંડો જોઈ માણસના

થયીર ઉપર નિરંતર પડે છે. આટલો મોજો માણસ ખમીલ થકે નહીં, ને જો એટલો તેના થયીર ઉપર મુક્યો હોય તો માણસના ચૂરેચૂરા ધર્મ જાય, તોપણ આ ડોકાણે તેમ થઈ નથી. તેનું કારણ એકે તે ભાર દરેક ભાગ ઉપર એટલે ઉપર, નીચે, અને આજુબાજુએ સરખો છે. તથા બહારના વાયુનું જેટલું દબાવું થાય છે, તેટલું જ જોર મારેલી વાયુ પ્રસરણ પ્રાપ્તિને કરે છે. એટલે એ બંને જોર સમતાલનમાં રહે છે.

ભૂગોળવિદ્યા.

(પૃથ્વીના રાજકર્મને આપેલા પાઠ)

ભૂગોળ વિદ્યા એટલે પૃથ્વીના પૃથ્વું વર્ણન. આંદરનું વર્ણન કરવું એ ભૂરાજવિદ્યાનું કામ છે.

ભૂગોળાવદ્યા ત્રણ પ્રકારની થાય છે.—૧. ગણિત ભૂગોળ. ૨. રવા ભાવિક (ફિઝિકલ) ભૂગોળ. ૩. રાજકીય ભૂગોળ.

ગણિત ભૂગોળમાં પૃથ્વીનો આકાર, તેની ગતિ, તથા મહત્વનું વર્ણન હોય છે; અને તેનો ગણિત ગ્રામ્ય તથા અગોળવિદ્યા સાથે સંબંધ છે.

પૃથ્વીની સપાટીના સ્વાભાવિક ભાગ; તે જાના બનેલા છે તે તથા તેની રચના, ત્યાંની જનવસી તથા વનસ્પતિ પેદાશ, ત્યાંની હવા જગેરે રાધણી સ્વાભાવિક વાતાવૃત્ત વર્ણન રાજાભાવિક ભૂગોળમાં આપેલું હોય છે. આ પ્રકારની ભૂગોળ વિદ્યાનો સંબંધ પ્રાણી વિદ્યા, વનસ્પતિ વિદ્યા, અને પદાર્થ વિજ્ઞાનની સાથે છે.

રાજકીય ભૂગોળમાં દેશ, ગણ્ય, જગેરે માણસથી પડેલા પૃથ્વીના વિભાગ; તેનો વિસ્તાર, વસ્તી તથા નિષ્પત્ત; ધર્મ, રાજનીતિ, વિદ્યાકળા, રીતભાવ વિગેરેનું વર્ણન હોય છે. આનો સંબંધ ઇતિહાસ અને અર્થવિદ્યાની સાથે છે.

ગણિત ભૂગોળ.

પૃથ્વીનો આકાર નારંગીના જેવો ઉપગોળ છે. બારે આંખે સપાટ કેમ દેખાય છે? કારણ કે તે બહુ મોટી છે. પાંચર મહાનમાં પૃથ્વી હંમેશાં ઉપર

એ માણસ ઉભો રહી જૂએ, તો તે પણ માઈલ કરતાં વધારે દૂરની ચીજો જોઈ શક્યાનો નહીં. આ રીતે પૃથ્વીના પૃષ્ઠ ઉપર છ માઈલ વ્યાસનો જે ગોળ પ્રદેશ ઘણામાં ઘણો ખાણસંના જોવામાં આવેછે તે કૃત્રિમ ગોળા ઉપર એક નાનું પેકર મૂક્યું હોય તેના કરતાં પણ પ્રમાણમાં નાનોછે. તેથી પૃથ્વીનો વાંક એટલા યોગ્ય ભાગમાં શી રીતે જણાય ? કૃત્રિમ ગોળા ઉપર ચાલનારી કીડીને જો તે ગોળાં છે એમ માન્ય પડે, તો તે માણસની આંખે આ પૃથ્વી ગોળ દેખાય. તેજ પ્રમાણે પર્વતોની ઊંચાઈથી પણ પૃથ્વીની ગોળાકૃતિ કાંઈ એાછી થતી નથી. ખાર ઈમ આસના કૃત્રિમ ગોળા ઉપર એક નાનામાં નાના રેતીનો ઘણો મૂક્યો હોય તો તે પૃથ્વી ઉપર જે ઊંચામાં ઊંચા પર્વતો છે તેના કરતાં પ્રમાણમાં ઝટો માય.

પૃથ્વી ગોળાં છે તેની સાબિતી. ૧. પૃથ્વી ઉપર સૂર્ય બધે ડોકાણે એક બખ્તે ઉગતો કે આથમતો નથી તે ઉપરથી તે પૂર્વ પશ્ચિમ ગોળ છે એમ સિદ્ધ થાયછે, અને ઉત્તર દક્ષિણ ગોળાં છે એ વાત ધ્રુવ વગેરે ખીજા તારાઓ બધે ડોકાણે બરાબર ઊંચા દેખાતા નથી તે ઉપરથી માલમ પડેછે. ૨. વાહાંણ, પર્વત, ગાડ, વગેરે ઊંચા પદાર્થોના ચિખર પ્રથમ જણાયછે, પછી વચ્ચે ભાગ, અને છેક પાસે આવે ત્યારે તળીયું નજરે પડેછે. મુઠ્ઠી સપાટ હોય તો એમ થાય નહીં. ૩. ડુટાએક વહાણપટ્ટીએ એકજ દિશામાં ચાલ્યા જઈને પૃથ્વી પ્રદક્ષિણ કરી આવ્યાછે. પ્રથમ પ્રદક્ષિણા માગેલનં નામ ના માણસે કરી હતી. ૪. ચંદ્રચંદ્રની વેળાએ ચંદ્ર ઉપર જે પૃથ્વીની છાયા પડે છે તે હવેશા ગોળ અથવા ગોળનો ભાગ જણાયછે. તેથી પ્રથમ ચંદ્રી અથવા યાજી જેવી નહીં પણ ગોળ દા જોવી હોવી જોઈએ. ૫.

આકર્ષણના નિયમથી પણ પૃથ્વી ગોળજ હોવી જોઈએ, કેમકે મધ્ય બિંદુથી તેનાં સમજા પરમાણુ સરખે જાણે ખેંચાયછે. એજ કારણથી પાસની ગાંગડીઓ, ઝાંકળના ટીપાં ગોળ બંધાઈ જાયછે, અને સમજા ગ્રહો ગોળાં છે. ૬. અગોળ વિદ્યાથી સિદ્ધ થયુંછે કે પૃથ્વી એક ગ્રહ છે અને ખીજા બધા ગ્રહો ગોળાં છે. ત્યાર-પ્રથમ પણ ગોળજ હોવી જોઈએ.

નીચેના લોક પડી એમ જણા નથી? અગોળ વિદ્યામાં નીચે ને હવે

એ શબ્દ વાપરવા એજ જોડું છે. બધા પગ તરફ પૃથ્વી અને માથા ઉપર આકાશ જુએ છે, અને બધા પૃથ્વીના આકર્ષણથી તેના ઉપર ટકી રહેલા છે. નીચે ને ઉચે એ શબ્દ વાપરીએ, તો પૃથ્વી તરફનો ભાગ તે નીચો અને આકાશ તરફનો તે ઉચો એમ કહી શકાય. એ અર્થમાં તો પૃથ્વી પરના સઘળા ભાગોના પગ નીચે અને માથાં ઉપર છે, અને ભારે કોઈપણ પૃથ્વી ગોળ છે તેમાં પડે શા માટે?

પૃથ્વીનિર્મિતી. પ્રશ્નને બે ગતિ છે, દૈનિક અને વાર્ષિક

પૃથ્વી ૨૪ કલાકમાં પોતાના આંસ ઉપર પશ્ચિમથી પૂર્વ તરફ એકવાર ફરી રહે છે, અને તેથી સૂર્ય ને આકાશના બધા પદાર્થો પૃથ્વી પશ્ચિમ તરફ જતા હોય એમ દેખાય છે, જેમકે વહાણમાં કે ગાડીમાં બેસી પુશ્કારી કરતાં જાડ પર અને ખીલ સ્થિર પદાર્થો ફરતા માન્ય પડે છે. એવું કહેવા પછે કે જે લોકો બહુનમાં બેસીને જાયે જાયે તેમને પ્રશ્ન નીચે ઉતરતો હોય એમ દેખાય છે.

સાબિતી. આકાશના પદાર્થો ફરે છે તેનાં બે કારણ હોઈ શકે;—૧. એકતો તે પદાર્થો ફરતા હોય. ૨. અથવા આપણી પૃથ્વી ફરતો હોય. પેઢે લી કદખખા પરખેસગની સાદી મનુસાઈથી ઉલટી છે. જો સૂર્ય ફરતો હોય તો તેને ૨૪ કલાકમાં છ અબજ માઈલ ફરવું પડે, અને તેટલા વખતમાં તારાઓને કેટલું ચાલવું પડે તેનો તો સુખારે કદાચ નહીં. તારાઓ કેટલા છે તેની પણ સંખ્યા નથી. પાસેમાં પાસે તારા છે તેનું અંતર એટલું બહું છે કે પાંચથી અહીં સુધી આવતાં અજબાજાને ત્રણ વરસ લાગે. આટલું અંતર તે પાસેમાં પાસેના તારાની કક્ષાની ત્રીજાયા યઈ તો તેટલી ત્રીજાયાને ગોળ ફરવાને કેટલો વખત લાગે? ભારે શું સૂર્ય અને અતંત તારાઓ આપણાથી અત્યંત અંતરે રહેલા છે તે બધા ફરતાં હોય એ અસંભવિત છે, કે પૃથ્વી પોતાને સારે દાદાડો રાત કરવા પોતાના આંસ ઉપર ફરતી હોય એ સંભવિત છે? વળી સૂર્ય અને તારાઓનું મહત્ત્વ એટલું બહું છે કે તેના આગળ પૃથ્વી રેતીના દાણા જેવડી છે એવું કહીએ તો ચાલે. અરેખર પૃથ્વીની પછાડી સૂર્ય વચ્ચે ફરે છે એમ ધારવું એ કેવળ ગાદાઈ બરેલું જ છે.

‘પીપ્પલવાઢા ડ્યોને રોહરે માઢવોનાં દેશા રાજ્યનુ વૃત્તાત

(સાંધણુ ૫૪ ૨૦૦ મેથી આણુ.)

આવી રીતે આ બાહાદુર રાજાએ પૂને જઈ એક ઢૂઢીજ દિશા તરફ શહેરમાં યુકાગ કર્યો. પણ ઘણા દિવસ નહિં થયા, એટલામાં આ સદાના-ગી રાજાએ પોતાની યશસ્વી તલવાર ઝખકાવી યશ લીધો.

એક દિવસે રાજાનો સ્વાર ઢોઢીને ત્યાં સીધું લેવા ગયો હતો. ત્યાં પેશવાનો સ્વાર પણ સીધું લેવા આવેલો. બંને વચ્ચે તકરાર ચાલી. એક કહેકે મને પેઢેલું જોખી આપ, અને ખીજો કહેકે મને પેઢેલું જોખી આપ. તેનું પરિણામ એમકું કે રાજાના સ્વારે પેશવાના સ્વારનું મસ્તક ખડગે કરી કાપી નાખ્યું, અને હકીકત પોતાના રાજાને જાહેર કરી. તેવાજ આ બાહાદુર પણ સાહાસીક રાજા પોતાના લશ્કર સાથે તૈયાર થઈ પૂના શહેરમાં છુટ મારી જતા રહેવાનો મનસુખો કર્યો, આ વાતની ખબર પેશવાને થતાં તેને માન-સહિત રાજાનો આદર સત્કાર ફૂક્યો અને સારા યુકાગ આપી પોતાના દુરબારમાં ખેસાડવાને પ્રતિશ્ઠિત જગો આપી. કહેવત છે કે “ન શીખસાર ચાહે તે કરી થકે” જસઢનો કિલ્લો પેશવા સરકારથી ઘણા દિવસ થયા જતાતો નહતો, અને તેને સારું કર્યો વર્ષ કોજ પેણુ ચડયા કરતો હતો. એક દિવસે પેશવાની સભામાં ખીડું કુંડું કે જોડાઈ વસાઈના કિલ્લો સર કરશે તેને માગ્યું હતુંમ મગશે. યશસ્વી અને બાહાદુર મનુષ્યોના મન માં હમેશા જીત મેળવવાના તરંગો પ્રકુલિત હોયછે. સભામાંથી જ્યાંકે ડોઢાએ ખીડું ઝડપ્યું નહીં ત્યારે આ રાજાએ એકદમ ગુસ્સાથી ખીડું ઝડપ્યું. તે વખત સર્વે સભા-વિસ્મય પામી. તેજ વખત પેશવાએ કહ્યું કે તમારે જોડું લશ્કર વગેરે જોઢાએ તમકું લેજો તેનો જવાબ આ રાજાએ આપ્યો કે જ્યારે તમારા લશ્કરની મદદ લઈ જીત મેળવીશું ત્યારે હમારી બાહાદુરી શા કામની? આવું પણ કરી રાજાએ પોતાના તારસો સ્વારો

સાથે ચેરી નહ વસાઈને કિલ્લો ધણીજ સુકિતથી સર કર્યો.

દંતકથાથી દેશાવૃંદુ કે રાજ્યે જ્યારે પોતાના ખાશ જોશીને પ્રશ્ન પુછ્યું કે હમારે વસાઈને કિલ્લો લેવા સારું મઠવુંછે. તે કપારે ચરીએ ? અને તેમાં યશ મળશે કે નહીં ? તેના જવાબમાં જોશીએ પ્રશ્ન કરી ઉત્તર આપ્યો કે તમારી છત યશ પરંતુ કિલ્લામાં પેસતાં એક રાગનું મૂલ્ય થવું જોઈએ. તેથી રાજ્યે જાત મેળવી અંદર પેસતાં એક સીપાઈને રાગનો પુરવેશ પેટરાવી ખામખીમાં બેસાડી અંદર દાખલ કર્યો. કિલ્લાની અંદરના તમામ માણસો કિલ્લો છોડી નાશી ગયેલાં પણ એક માણસ હથિપાર સાથે સતાઈ રહેલો હતો. તેણે પેલા તરકડી રાગને તકવારના ધાથી મારી નાંખ્યો તેવાજ તે સીપાઈનો ધાત કરી રાગ અંદર દાખલ થયો, અને પેહેલું પોતાનું તથા પાછળથી પેશવાનું નિયાન ગળાડાવ્યું.

આવા ભારે જમથી પેશવા સરકાર ધણીજ ખુશ થયા અને રાગને મન માગ્યું ઈનામ આપવાની મરજી બતાવી. ભારે રાજ્યે બીજું કાંઈપણ જ માગતા પોતાનું રાજ્ય જે માંડવી (ગાયકવાડે લઈ લીધેલું) તે માગ્યું. પેશવા સરકારે કહ્યું કે એમાં તમે શું માગ્યું ? એ માંડવી તો તમારો છેજ. પરંતુ તે શિવાય બીજું માગો. તેના જવાબમાં રાજ્યે ટેક તથા નિર્દોશ પણાથી જણાવ્યું કે મને શી રીતની આમીછે ? કે હું બીજું માગી શકું ? પછી પેશવા સરકારે ગાયકવાડ સાથે સમજુતી કરી માંડવીનું રાજ્ય આપ્યું, તથા સુરત જીતનાનો બાલદા પાર્ડી કર્યો પાંચ ગામ સાથે રાગને ધણી આશ્રયથી રાગના નામથી નહીં પરંતુ રાણીની કાંચળી દાખલ ગણી આપ્યો.

એ પ્રકારે આ રાજ્યે ખરી બાહાદુરીથી પોતાનું રાજ્ય મેળવી પારડીના પાંચ ગામ સુધાંતનું રાજ્ય કરવા લાગ્યો. માંડવીના રાજ્યને અંગે જે ટકા જેટલા ગરાસો તથા હકો થયેલા હતા તે બધા આ રાજ્યે પોતાની યશ સ્તી તકવારથી મેળવ્યા હતા. આસપાસના રાજ્યોમાં એ રાજ્ય ધણી બાહાદુર, આજ્ઞાક, સૂરવી, અને નામાંકિત ગણાતો હતો.

વળી યાદ કરવું જોઈએ કે આ રાગના વખતમાં એક પરાક્રમી અને તેજસ્વિ પ્રરૂપનું વૃતાંત પણ જાણવા લાયક છે. આગળ વાંચવામાં આવેલું.

છે. કે પીપળાવાડી બીજા રાજા પાસેથી સર થયા પછી વલ્લરાત અગ્રવેદી આગળ
 ની કાપમ થએલી તે નિયમ આણ ન રહેતા રાજાની મરણ માફકના દિવાનો
 બદલાતા હતા. પરંતુ આ રાજા દુર્ગેન્દ્ર સિંહજીના વખતમાં અગ્રવેદી આ-
 હમણોના વંશમાં એક પરાક્રમી પુરુષ નીકળી આવ્યો હતો. આ પુરુષનું નામ
 સુખાનંદ હતું. એના પિતાનું નામ આભારામ હતું. આ આણણુ ગરીબ
 અવસ્થામાં દિન ગુજારતો હતો. એની ઘણી જાડી ઊંમર થઈ તોપણ પ્ર-
 જાને સુખ ન હતું. આખર પ્રથમ ઉંમરે સુખાનંદ અને શિવાનંદ નામના
 પુત્રો પેદા થયા હતા. વૃદ્ધ ઊંમરે પ્રથમ થઈ તેથી પ્રથમના નન્નેલા સુખા-
 નંદ ઉપર તેનો ધણો આર હતો. સુખાનંદનું સ્વરૂપ અને શરીરનો માટ
 એવો તો સુંદર હતો કે તેને જોઈને સાધારણ માણસને પણ તેમના ઉપર આર
 થયા વિના રહે નહિં. જેવું એવું સ્વરૂપ હતું તેવાજ એનામાં વિદ્યા નીતિ અ-
 ને સદગુણ હતા. એક કવિ કહે છે કે “નામ મહિમા રાખે તે દોષ, એવો પુર-
 ધન વિરલો હોય” આ જે ચરણનો ખરો અર્થ આજ પુરુષે ગ્રહણ કર્યો હ-
 તો. એની ઊંમર જ્યારે પંદર વરસની થઈ ત્યારે એણે રાજાના દરબારમાં
 એક હલકા પગારની જગ્યા મેળવી. સરકાર તરફથી જોજો કામો એને સોંપવામાં
 આવતાં હતા, તે બરાબર એવી રીતે બજાવતો હતો કે તે જોઈ રાજા મ-
 હોજ ખુશ થતો હતો. એના ગુપ્ત કામજ ઉપરથી સાધારણ માણસ પણ એને
 પરાક્રમી ધારી શકે. તેમાં કાંઈ આશ્ચર્ય જોવું નહીં હતું. કહેવત છે કે પુરુષ
 નું નશીબ પાંડડે ઢાંકેલું છે’ સુરત જીલ્લાના ગાયકવાડી કામડેજ પ્રજાણમાં
 રાજાનો ગરાય હતો પરંતુ તે રાજાની જમીનને લીધે આંના દશાઈ તથા વ-
 દિવટદાર આવતા નહતા, તેને સારું પોતાના ધણા ડરબારી અને છે-
 લીવારે વલ્લરને રાજાએ માફસેલા તોપણ ગરાય વચુન થઈ ચક્રવે નહતો
 આ દરેક રાજાને બારે લાગતું. હતું ઉપરે તેણે વિચાર કર્યો કે હવે મારે
 ખરડપણમાં તણવાર પકડવી પડવાની. પણ તરતજ તેને માલમ પડ્યું કે
 મારા દરબારમાં એક નાનો પણ પરાક્રમી પુરુષ છે. અને તે મારું કાર્ય સિદ્ધ
 કરી શકે એવો પણ છે. માટે સુખાનંદને જોડાવી ગ્રેટર સખા નરી આગા ક-
 રી કે જે જાત એને મારું કામ કતેલ કરી આવવ.

જહાં પુરવો મોટો અધિકાર મળેથી એકદમ કમકાઈ ન જતા પડેતા વિચારથી ચાલે છે તેજ પ્રમાણે તેણે વિચાર કરી રાજાને આરજ કરી કે મને એ કપત્ત ઉપર લેખ કરી આપવો જોઈએ કે “ એ અચાર્ય હું કુખાવું તોય કબુલ તેમજ તારું તોય કબુલ.” રાજાએ આ વાત કબુલ કરી અને તે પ્રમાણે લખી તે ઉપર મોહાર કરી પત્ર સુખાનંદને સ્થાધીન કર્યો અને તેને દરબારમાંથી અમીરી પોશાક અને જોઈનું લગ્નકર આપી વિદાય કરી.

આવા બાહાદુર બરેલા દમામથી તેણે કામડેજ નહીં મુકામ કર્યો અને પોતાના માણસોને ખુદના હથિયાર સાથે લઈ દશાઈ તથા વહિવટદાર પાસે થાણામાં જઈ ગરાસની માંગણી કરી તેના જવાબમાં દશાઈ મુસ્લાઈ બાણાએ કહ્યું કે રાજાના વજીર સુધી આવી ગયા. તોયજ તેને ગરાસ મળ્યો નથી તો પછી તમે બાળકને કોણ આપશે આ અવાજ સાંભળતાની સાથેજ સુખાનંદ એકદમ ધણાજ જોરસાથી ઉઠ્યા અને છેલ્લું કહ્યું કે કાલે મારો મુકામ હી હમારા રાજ્યના તાખાના બાધાત ગામમાં જશે તેથી કાલની રાતે સાંપડ રહેજો કે તમારા માથાં ઝાવાપ નહીં. પછી તમે ગમે તે જગાએ જશો તોપણ ત્યાંથી તમે ખંનોના માયાં કાપી લાવી ગરાસના ખાદ્યામાં આગ રાજાને જો સ્થાધીન ન કરું તો પછી મને બ્રાહ્મણના પુકમનો ન સમજશો. આવી થકત મતિવા કરી મુકામ પર જઈ ત્યાંથી નીકળવાની તૈયાર કરી.

લા. પ્રાણજીવન મુલજનરાગ મેહેતાજી,

આધાન તાલુકે માંડી.

કેલવળી રાત્તાની સ્વરો

જાવક તબ્દ પર મંત ૧૮૭૦-૭૧.

વેદમણુની નિયાજમાં તા. ૨૦મી માર્ચને રોજ નિયાજની પરીક્ષા કરી. ૩૭) ની મીઠાઈ વેહેર્યા બાદ રજીસ્ટર ઉપર તાજુકદારી સેલ્કવેંટ આ પ્રાણ. સાહેબ એવુ લખતા ગયાછે કે મેતાજીએ ઠીક મહેનત કરીથી તેવા નિયાજનું કામ સારા માથા ઉપરછે.

તા. ૨૪મી માર્ચને રોજ દોઢના રોજદાર ગીરભથ્થકર પ્રાણલવને પરીક્ષા કરી ૩ ૧)ની મીઠાઈ વેહેચી છોકરીઓને સારી ચેહેનત કરતા હૃદય કીધો તે વખતે જેખર લલુ કલાણુલ તથા રામજી અખાઈ તથા મુખી બાપુ જેખર જેતર હતા તે ખુશી થયાછે. તા. ૧૭-૪-૭૧.

MAYARAM S.

દી. એ. ઈ. અમદાવાદ.

જાવક નંબર ૧૨૩૬ થને ૧૮૭૦-૭૧

માને પુના પ્રગણે માંડવીની સરકારી નિયાજના ચેહેતાલ બીકમરામ રામથંકરની બદલી થવાથી ગામ સોદાએ ચેહેતાલને ૩૪-૪-૦ માર ૩ પીઆ માર આનાની પાપડી આપી. અને કમેદીના જેખર ભાજચંદ દીનકરે ૩ ૧ ની ચોપડી તથા પટેલ હરીભાઈ વીસરાએ ૦-૮-૦ પતાસા છોકરાઓને વેહેચ્યાં.

માને અગ્ન પ્રગણે સુખાની સરકારો નિયાજમાં નાચે બનેલા સંદયદ રથોએ તારીખ ૨૭મી મે સને ૧૮૭૦ને રોજે પધારી પરીક્ષા કરી ૩૨-૧૪-૦ એકા કરવા હતા તે ચેહેચ્યાન મુરત જીલ્લાના દીપ્તી એ. ઈનસ્પેક્ટર શાહે બાપધારી પરીક્ષા કરી ત્યારે તેઓને હાથે નીચેલખ્યા પ્રમાણે છોકરાઓને ઈનામ વેહેચાવ્યું.

૨-૪-૬ ચોપડીઓ.

૦-૮-૬ પતાસાં વગેરે.

૨-૧૪-૦

માને ગોદાવાડી પ્રગણે માંડવીની સરકારી નિયાજના ચેહેતાલ વીચા નંદ મળનંદની બદલી થવાથી ચેહેતાલ મજકુરે ૦-૮-૦ ની ચોપડી તથા નિયાજના જેખર ખારસી જમસેદજી ભીખાજીએ ૦-૧૨-૦ ચોપડી તથા પટેલ દોયા નારણે ૦-૮-૦ પતાસાં વેહેચ્યાં.

તારીખ ૧૪મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૭૧.

MOHANLAL R.

દીપ્તી એન્ડુકેશન ઈનસ્પેક્ટર મુરત.

જવકે નખર. ૪૫

દુહાદે—આ નિશાળની પરીક્ષા તા. ૮ મી ડીસેમ્બર સને ૧૮૭૦ ને
દીને નીચે લખેલાં ગ્રહસ્થાએ લઈ ઈનામ આપ્યું તેની યીગત.

૩—૦—૦ ફર્સ્ટ ગ્રેડ આપર સીઅર. ૧—૦—૦ રાજેશી જનદવરાયે દાનવ-
આજમ બાપ કૃષ્ણ બાપુલ. રાય નાજર.

૧—૦—૦ આજમ ધોંડોભાસ્કરમુનસક. ૧—૦—૦ રાજેશી નગીનદાસ મગન-

૧—૦—૦ આજમ દીનશાહ માલોકજી લાલ ટેકસના રાઈટર.

જેલર.

૦—૮—૦ રાજેશી જોતીલાલ શેમરાય

૧—૦—૦ આજમ ત્રીબકરામ સાલક ૦—૦—૦ રાજેશી જયમુખ જેમરાદાસ

રામ, અપલ કારકુન.

૧—૦—૦ શેડ શાભારામ બાપુલ.

૧—૦—૦ ગકટર ગ્રહેબ માંદખાં. ૦—૮—૦ વક્રીજ બાપુલ દુલભરામ.

૧—૦—૦ પોસ્ટ માસ્ટર ગણપતરામ. ૦—૮—૦ વક્રીજ નંદરામ ડાહરામ.

૧—૦—૦ ઓવરસીઅર મુનીલાલ જસ ૧—૦—૦ જોદી. લખાચંદબાપુલ.

બાઈ.

૦—૪—૦ હરી. લલુબાઈ રાયલ.

૧૫—૪—૦

સદરહુ પ્રમાણે પંદર રૂપીઆ ચાર આતાની ટીપ કહી તેમાંથી છોકરાઓને

૩૪—૭—૦ ની ચોપડીઓ વેંદુચી, છોકરીઓમાં ૩ ૩) ના રેબ તંમા ૩

૫—૦—૬ ચોપડીઓ અને ૩ ૨—૧૨—૬ તા પતાસાં.

રીસોદરા તામે નાંદાદ—આ નિશાળની પરીક્ષા તલાટી ગણપતરાય રા
જણએ તા. ૨૭ જાનેવારી. ૧૮૭૧ ને રાજે કરી ૩-૨)ની છોકરાઓને.
મીઠાઈ વિગરે વેંદુચીએ.

તા. ૧૫મી ફેબ્રુવારી ૧૮૭૧ સુ. નાંદાદ.

LALBHAE RUPRAM

આ. કે. એ. ઈ. રે. પંચમહાળ વિભાગ.

ખબર

નવા અંકગણિતના પાંચ આવૃત્તિ છપાઈ બહાર પડી છે. જેઓ
 સી જુલાઈની અંદર રોકડાં નાણા વાળશે તેમની પાસેથી ૧-૬-૦ દર
 લના સેવામાં આવશે અને વીશ ઉપર રાખનારને સેકડે દશ ટકા કમીશન
 મળશે. ૫૦ થી ૧૦૦ની અદના આદકને ૧૨૫ ટકા, સોથી બસે સુધી
 ટકા, અને તે ઉપરના રાખનારને રોકડે નાણે સેકડે વીશ ટકા મળશે
 એ તેમણે અમારી પાસેથી મગાવી લેવાં. અંબાઈના રંગાડી સ્વીટ સુધના
 સાર પ્રાણજીવનદાસ, ભરમ અગ્રેજ સુધમાં ઇમનલાલ ભૂદરજી, નડી
 ની નિશાળમાં નામાબાઈ કાળીદાસ, ગલકોટ નાર્મલ કલામમાં અને ૫૦
 સુધના મારગર સાથે અમારી આકળ છે. (ધાથી પાણુ એ ચોપડીઓ

લાભશકર ઉમાઆ

અને

હરગોવત દુવારકા

છઠી ચોપડી વિષે સમજૂતિ એટલે શબ્દ બુદ્ધિપતિ સબદર્થ કવિનાના
 ન્યાય પદ્ધતિ અને ઘણી બાબતો જુલાસ સાથેની ચોપડી છપાઈ છે.
 ત આના આર. કમીશન ૧૦ થી ૫૦ સુધી ૬૫ ટકા, ૫૦ થી ૧૦૦ના
 ૬૫ અને ચો ઉપરાંત વીશ ટકા ગેકડેથી મળશે. વીજદાસ ધનલખ

રાહાબાઈની

ગુજરાત શાળા પત્ર

GUJARAT SCHOOL-PAPER.

[June 1871.]

પ્રગટકરુ.

વર્ષ ૧૮૭૧.

આંક ૬.

અનુક્રમણિકા.

CONTENTS.

PAGE.

વાતાવરણ.....	૮૧	The atmosphere.....	81
ભૂસ્તર વિજ્ઞા.....	૮૪	Notes on Geology.....	84
પ્રશ્ન પત્રના સ્કાલરેન્ડી હાસિક પરિક્ષાના સંબંધ.....	૮૭	Questions for half-yearly ex- amination of scholars of the second year.....	87
ભૂગોળવિજ્ઞા.....	૮૨	Notes on geography.....	82

(કેળવણી આતાના હુકમથી.)

“ગુજરાત સોદાગર” હાથાઆનામાં નગીનંદાસ દાલાભાઈએ છાપયું.
દરિયા મેલેલ.

[પ્રથમ વર્ષે ૩૦ ૧.]

જરાતરશાહ્યાપત્ર.

૧૦ મું.

જુન માસે ૧૮૭૧.

આંક ૬.

વાતાવરણ

આંક ૪ થો.

હવે આખી પૃથ્વીની સપાટી ઉપર વાતાવરણના દરેક ભાગે પૃથ્વીને આજીવન કરીએ. પૃથ્વીનો આંક ૮૦૦૦ મૈલ ગણીએ તો તે આંકના ૧ મૈલે ૩૧૪૧૬ એ ગુણાએ એટલે લગભગ ૨૦ કરોડ ચોરસ મૈલ પ્રદેશનું પૃથ્વી કણ આવ્યું, અને એક ચોરસ મૈલના ૨૭૮૭૮૪૦૦ ચોરસ ફુટ માપ તેને ૨૭૮૭૮૪૦૦ ગુણાએ એટલે ચોરસ ફુટ પૃથ્વી કણ આવ્યું. તેને એક ચોરસ ફુટ ઉપર વાતાવરણનું નેટવું દબાવ્યું તેટલાએ ગુણા તો ગુણાએ એકસોવીસ પચાસ, ચાર અઢ્ય, ત્રણ અંત, છેતાળીસ મહાપદ્મ, ને ૮૮ અર્ધ આવેલું. મોટે એટલા પાંડ (ચોર) આખી પૃથ્વી ઉપર વાતાવરણનું વજન થયું. એટલા વજનનો શીસાનો ગોળો કરીએ તો તેનો પરીધ ૧૮૬ મૈલ થયે. હવે જુઓ કે જે વાતાવરણી વજન પૃથ્વી દબાવે તો તેના વજન વિશે વિચાર કરીએ તો તે એટલું બધું બાધા છે કે તેની સંખ્યા કોઈની પક્ષે ધરકેત પડે છે. આ દેરી આશ્ચર્યની વાત છે !

પાણી પાણી કરતાં હમીકા છે. અમુક વાસણને નિર્મિત કરી જોખીએ, પછી તેમાં હવા ભરીને જોખીએ, અને પછી પાણી ભરીને જોખીએ, તો જે માં જે વજનમાંથી વાસણનું વજન બાદ કરવાથી હવા કરતાં પાણી કેટલું બાધ છે તે જણાવે આવશે. જે ઉદાહરણમાં ૧૦ મૈલ ઉપર હોય અને વાતાવરણનું દબાવણ ૩૦ ઈંચ હોય તે વજનનું એક ધનકુટ પાણી જોખીએ, તો તેનું વજન ૧૦૦૦ અંગુલ એટલે વાસણે ૬૦૦ થીર માપશે; અને તેના

ખૂન એક ધન કુટ હવા જોખીએ તો તેનું વજન ૧૧ અંકોસે હવા કરતાં પાણી ૨૦૦૦ ÷ ૨૫ = ૮૦ અંકો લગભગ ભારે છે. વાતાવરણમાં વખતે વખતે ફેર પડે છે માટે પાણી કરતાં તે કુટલો હલકો છે. ખરેખરો નિશ્ચય થઈ શકતો નથી, પણ સાધારણપણે એમ કહી શકાય વાયુ કરતાં પાણી આઠસે નવસે સુધી ગંભીર ભારે છે.

વાતાવરણનો ભાર જૂદી જૂદી વખતે ઓછો વધારા થાય છે અને તેમાં જે અસાનક્રિયા વગેરે વ્યાપાર ચાલુ છે તેમાં ફેર પડે છે અને તેથી પ્રકારમાં ફેરફાર થાય છે. વાઈ-હાઈકો થાય છે એટલે દબાવતે માણસની તરફની બગડે છે, કેમકે તે વખતે વાયુની પ્રસરણ શક્તિ અંદરની ઓછી થાય છે. એટલે તે ફેફસાને ખરોખર રીતે વિસ્તારી શકી શકતો નથી. પાંચાળમાં વાયુ ધણો હલકો છે માટે તે રૂઠુંમાં માણસોને ફેર આવે છે, ચિત્તમાં ઉદાસી, પછું રહે છે, શરીરમાંના તંત્ર દીન પડે છે, સ્નાયુઓની આંકુચન શક્તિ ઓછી થાય છે, અને લોહીનું વહેવું પણ ધીમે ધીમે આવે છે. આથી તાપ, માથાનું દર્દ, વગેરે અનેક પ્રકારના રોગ થાય છે, તથા સુસ્તી આવીને ઘણા માણસોની અપજતા ઓછી થાય છે. જ્યારે વાયુ ઘાટો હોય છે ત્યારે શરીરની અંદરના તંત્રો અને સ્નાયુઓ અત્યાપલી રહે છે, લોહીનું વહેવું જલ્દી થાય છે, અને તેથી માણસમાં અપજતા તથા હુશીઆરી વધે છે, અને મન ન ખુશીમાં રહે છે.

જેમ જેમ પ્રધીયા જંચા ગદીએ તેમ તેમ વાયુની ઘટના ઓછી થતી જાય છે. એટલે વા પાતળો થતો જાય છે. વાતાવરણમાં પ્રસરણ શક્તિ છે તેને લીધે આમ થાય છે. મેરીયટ સાહેબનો નિયમ પ્રથમ ખતાવ્યો છે તે પ્રમાણે જેમ વાયુ ઉપર દબાણ ઓછું તેમ તે પ્રસરણ વધારે પાતળું. હવે જેક જુ પૂર પાસેના વાયુ ઉપર તેની ઉપરના બધા વાયુનું દબાણ થાય, અને તેથી જેમ જંચા ગદીએ તો તે ટેકાણે જણ મેમથી જંચો હોય તેટલા વાયુનું દબાણ દબાણ થાય અને તેથી તે વધારે પ્રસરણ પામે એટલે પાતળો થાય. નીચા ટેકામાં સમુદ્રની સપાટીથી જુદી જુદી ઉંચાઈ ૩૪ મીટરે અંતરે મિલિ પ્રમાણમાં લીધી છે. બીજા ખાતામાં અચૂક વજનની કુલ પ્રધીની

સપાટી ઉપર જેટલી જગા રહે તેટલાજ વજનની હવા તે જ્યાં ઉપર છે
તે જગા રોકાયે તે બતાવ્યું છે તે જ્યાંથી હવાની પદ્ધતી કેટલી હોય
અને તે કેટલા હવા માપક અથવા વાયુ ગુરુત્વ માપક યંત્રમાં પારો કેટલો મઠે
તે જાણ તથા ચોથા ખાતામાં બતાવ્યું છે.

દ્વિતી સપાટીથી સમાન વજનનું કદ. ધટ્ટા. હવા માપક યંત્રમાં પારો
પદ્ધતી. ની જ્યાંથી.

૧	૧	૧	૩૦૪'૨
૩૪	૨	૨	૧૫૪'૨
૬૬	૪	૪	૭૫'૨
૧૦૨	૮	૮	૩૭૫'૨
૧૩૬	૧૬	૧૬	૧૮૭'૨
૧૭	૩૨	૩૨	૮૮૭'૨

ઉપરની વાત વાયુગુરુત્વમાપક યંત્રથી સ્પષ્ટ સમજાય છે. એ યંત્ર
સેઇને જો આપણે અરધા મૈત્ર ઉચ્ચા પર્વત જાપર જમણે તો તેમાંનો પારો ૨૭
૫'૨ ઉપર આવશે. અને ત્યાંથી પણ જેમ જેમ ઉચ્ચા મરીએ તેમ તેમ
પારો નીચે જાવરતો જાય. જ્યાંમાં જ્યાં ને પ્રસિદ્ધ પર્વત છે તેના ચિખર
ઉપર જઈ આવેલા જોડાને અનુભવ થએલો હોય છે કે, નીચેનાં ગદાનો ક
રતાં પર્વતના મથાળા ઉપર હવા પાવળી છે. તે કેટલા મેલસોની અસન
ક્રિયામાં ફરક પડે છે, તેમને દમ થાય છે. અને તેમના હાથ પગ સૂઝ જાય,
છે. તેમને એવું પણ જણાય છે કે જેમ જેમ ઉચ્ચા જમણે તેમ તેમ વાયુ
વાદળાં રહિત અને સ્વચ્છ થાય છે, અને તે એટલો હલકો થાય છે કે તે પછી
વાદળાંને પણ ઝીલી શકતો નથી. ઇન્કુબો નામે માણસ પીર દશમાં આંદિજ,
પર્વતના મથાળા જાપર ગયો હતો તેને, નીચેના વાદળાં હાલ માલ થવાથી જા-
ણે સમુદ્રમાં મોજાં આવતાં હોય એમ લાગ્યાં. જે જગા ઉપર તે ઉચ્ચો ગયો

હતી તેથી નીચે કેટલાક અંતર ઉપર વીજળીના કણકા યતા હતા. તેજ વ-
ખતે નીચેનાં ગેદાનામાં રહેનારા લોકો ઉંડા વરસાદ, વરસેના હતા, અને તે
લોકો હતાં તેમાં સ્વચ્છ, આકાશ હતું. વિમાનમાં બેઠીને જે લોકો જાય છે તે
તેમને યજુ તેજ પ્રમાણે મહત્તમ પડે છે. એ ઉપરથી એમ સિદ્ધ થાય છે કે જુ-
દ્ધથી જેમ જેમ ઉંચા ચડીએ તેમ તેમ વાયુ પાતળો આવે છે.

નિયમિત ઉંચાઈએ હવાની ઘટના નિયમિત રીતે ચોક્કસ થાય છે, અને
હવા માપક અથવા વાયુ ગુરુત્વ માપક યંત્રમાં પારા નિયમિત રીતે નીચે ઉતરે
છે; માટે વાયુ ગુરુત્વ માપક યંત્રને લેધને ઉંચા ચડીએ તો આવે છે કેટલા ઉં-
ચા ચડ્યા તે ગણી શકાય છે. પર્વતોની ઉંચાઈ ચોધી કહાડવામાં આ નિ-
યમ ઘેલો કામ લાગે છે. યંગ સાહેબે એવી ગણતરી કરી છે કે જો મરીયેટ
સાહેબના નિયમ પ્રમાણે હવા એમને એમ પ્રસરણ પામી પાતળી થતી જાય
તો જેટલી હવા પૃથ્વીની સપાટી ઉપર એક ધન ધ્વજ જગા રાકે છે તેટલીજ
હવા પૃથ્વીથી ૪૦૦૦ મૈલ ઉંચે પ્રસરણ પામીને એટલી બધી જગા રાકશે કે
જેમાં ધનીની કક્ષાનો જેટલો વ્યાસ છે તેટલા વ્યાસનો એક ગોળો સમાઈ રહે.
અને તેથી ઉમટું પૃથ્વીથી ઉપર ૪૯ મૈલ જડો ખાંડો ખોદો હોય તો તે ખાજ
ને તળીએ પારા જેટલી ઘાડી હવા થાય.

ભૂસ્તર વિદ્યા.

પ્રકરણ ૧ ધું.

પૃથ્વીના પોપડો અથવા જેટલા જાગની શોધ માણસથી થઈ શકે છે,
તે ઉપરથી તેની રચનાનો અને તેની અંવરણનો ઇતિહાસ આ પ્રકરણમાં
છે.

૧. ભૂસ્તર વિદ્યાનો હેતુ પૃથ્વીની જનાવટ અને તેનો ઇતિહાસ જા-
ણવું છે. એ વિદ્યાના વિષયો નીચે પ્રમાણે છે.

(૧) પૃથ્વી જે પ્રદર્શનોની જાની છે તેમની તપાસ. (૨) એ પ્રદર્શનો-

નો બહારનો દેખાવ, અને તેઓની એકએક જોડેની સંબંધની સ્થિતિ. (૪) એ પદાર્થો શું છે અને શી રીતે બન્યા તેની ઓળખ. (૫) તેઓમાં કયા વિકાર થઈ ગયા અને કયા થાય છે. (૬) તેમના લક્ષણ અને તેમની ગો-
લવસ્થા ને નિયંત્રાથી યંત્રણી છે તે નિયંત્રાનું શોધન.

૨. સૃષ્ટિ વિદ્યાનો એક ભાગ ભૂસ્તર વિદ્યા છે. પૃથ્વી ને ખનિજ પદાર્થોની બનેલી છે તે વિષેની શોધ એજ વિદ્યામાં કરેલી છે. પૃથ્વીના પૃથ્વું વર્તુલ ભૂગોળ વિદ્યાને ખાટે સામ્ય છે; તેના પૃથ્વ ઉપરની વનસ્પતિનું નિરૂપણ ઉદ્ભિદ વિદ્યામાં થએલું છે; તેના ઉપર વસનારા પ્રાણીઓ અને જીવજંતુ સં-
સંબંધી જ્ઞાન પ્રાણી વિદ્યામાં આવે છે; અને પદાર્થ માત્રના તત્વોનું અપાન રસાયન શાસ્ત્રમાં છે.

આગોળના નફર ભાગમાં ફેટલાક હળવર હાથ સુધી જાય છે તેમી ભૂસ્તર વિદ્યાયાળાને તેટલે સુધી શોધ કરી આરકવું પડે છે; અને તે ઉપરથી પૃથ્વીની અંદરના જોટલા ભાગની શોધ ખાણસથી થઈ શકે છે, તેટલા ભાગ-
ને પૃથ્વીનો પોપડો કહે છે.

૩. પૃથ્વીનો પોપડો ધણી જાતના ખનિજ પદાર્થોનો બનેલો છે. ઉદાહરણ; ક્વૈટ્સ, અલ્મી, પથ્થર, એસોલ્ટ, સ્લેટ (ફીંગ), વેનિસાઇ-
યુ, આરસ, મણિયા, સુનો, ખાનેજ કોષલા, ચાક, ખડી, માટી, ધાતુ, રેતી વગેરે. એમાંના ફેટલાક કાણુ અને નફર છે, ફેટલાક નરમ અને વેરાઈ જાય એવા છે. આ પદાર્થો પૃથ્વીના દરેક રજો અને અનિયમિત રીતે સે-
જમેજ થઈ ગયેલા નથી, અને જ્યાં હોય છે ત્યાં તેમની સ્થિતિ એક સરખી દેખાતી નથી. ઉદાહરણ, અલ્મીએ પથ્થર કોઈ દેશના એક ભાગમાં હોય છે અને ખીજા ભાગમાં નથી હોતા. આરસ એક ભાગમાં હોય, અને ખી-
જા ભાગમાં ખીજકુલ નહોય. ફેટલાક ત્રીજા ભાગમાં મળે, અને ચાક વળી તે ભાગમાં નહોય. એમાંના ફેટલાક ખનિજ નિયમિત યર બંધાયેલ રહે, જોવામાં આવે છે, અને ફેટલાકે અનિયમિત રીતે પથ્થર રહેલા છે. એક ખીજથી રચનામાં અને એજવળીમાં કેવળ જુદા, એવા પદાર્થો જુદી

જૂદી હાલતમાં અને જૂદા જૂદા કારણથી બન્યા હશે એ સ્પષ્ટ છે.

ભૂસ્તર વિદ્યાવાળાનું કામ એ કારણો શોધવાનું છે, અને તે ઉપરથી જે વિભાગોમાં એ પદાર્થો થયા તેઓની અવસ્થાનું અને જે કાળે તેઓ બન્યા તેમું અનુમાન કરવાનું છે.

૪. ઉદાહરણ, જ્યારે આપણે કૂપો ખોદીએ છીએ ત્યારે જેમ જેમ ખોદતા જઈએ છીએ, તેમ તેમ કેટલાક પ્રકારની માટી, રેતી, અને કાંકરાના ચર એક પછી એક આવતા જણાય છે. તે વખતે તરત આપણા લક્ષમાં આવે છે કે એ ધર પાણી વડે બન્યા હશે, કેમકે હાલપણ જળના યોગે કરીને માટી, રેતી કાંકરા વગેરેના ચર બંધાતા દેખીએ છીએ. એ રીતે ખોદતા પદાર્થો કયાંથી આવેલા, તથા તેઓ પ્રથમ નદી તળાવ કે દરિયાની આડી-આને તળીએ કે દૂરી આને કાંડે ઠરેલા એની શોધ કરવા લાગીએ છીએ. એ શોધ કરવામાં ચીપો, હાડકાં, અને બાટની ભાગો, માટી અને રેતીમાં દે-રાપલા માલમ પડે છે, અને તે છીપો તથા હાડકાં મીઠા પાણીમાં એટલે તળાવ અને નદીઓમાં રહેનાર જનાવરોનાં કે સાગરમાં વસનાર પ્રાણીઓનાં હોય, તે પરથી તેના ઇતિહાસનો પત્તો લાગે છે. વળી રૂલયેને માટે ખર્ચતા કોરવામાં અથવા ખાડા કે ખાણ ખોદવામાં આવે છે, ત્યારે એક પછી એક ધાતુ ચર જોવામાં આવે છે,—જેવા કે, માટી, વેણપાપાણ, કોપલા, લોહપાપણ, ચૂનાના પથ્થર વગેરે; વળી દરેક ધરમાં જૂદા જૂદા વૃક્ષ અને પ્રાણીનાં શેષ કે ચિન્હો હોય. દરેક ચર અથવા ધરનો જયો ભિન્ન કારણોથી, અને દરિયા તથા જમીનની જૂદી જૂદી ગોઠવણમાં તથા જૂદી જૂદી હવામાં (ઠંડી કે ગરમ) બંધાયે હોય એવું ધારીએ તોજ એવા બિંદુ હોયું સમજાય. જેમ આ સમયમાં ભિન્ન દેશોની નદીઓ, સમુદ્ર આડીઓ, અને સમુદ્રની તળી-એ ભિન્ન લક્ષણના ચર પાડે છે, તથા જેવા વૃક્ષ અને પ્રાણી જે દેશમાં હોય તેમના રહેલા શેષ ભાગ (ફોસિલ) તે દેશની નદીઓ વગેરેને તળીએ ઘાઈ રહે છે તેમ પૂર્વે કાળે પણ બન્યું હશે.

૫. પૃથ્વીનાં ગ્રંથ ઉપર હાલ જે બનાવો બને છે, તેને આધાર ભૂસ્તર

વિદ્યાની શોધ ચાલે છે. જે કારણથી જે કાર્ય હાથ નીપજે છે તે અથવા તેવા કારણથી પૂર્વપક્ષ એના જેનાં કાર્ય બનેનાં એવું અનુમાન કરવામાં આ વે છે. ઉદાહરણ, હાલ નદીઓને રેતી માટી અને કાંકરા વગેરે ભેઈ જતી જોઈએ છીએ, અને તળાવમાં કે સમુદ્ર-ખાડીમાં કે સાગરને તળાવે કે તે નદીના કોઈ ભાગમાં (ખેટ બંધાય છે તે) એ માટી, રેતી, અને કાંકરાના ચર બંધાતા આપણે જોઈએ છીએ. થોડા કાળમાં આ કિલાવડે નદીના ભાગો, સરેવિરા, અને સમુદ્ર ખાડીઓ પૂરાઈ જઈ સૂકી જમીન થઈ ગઈ છે. માટી અને રેતીના ચર હળવે હળવે બાકી જઈ પથ્થર જેવા કઠણ થાય છે. વળી સમુદ્ર અને ભરતી ઓટનાં જાળમાંથી કેટલાએક દરિયા કાંકરા અડકેલા ધાવાઈ ધાવાઈને ધસાઈ જતા અને કોઈકે રક્ષણ થયેલી જગ્યામાં રેતી અને ખારા પાણી વાળી ભીની જમીનમાં મોટા મેદાન થતાં દેખીએ છીએ. આ વા બનાવથી હજારો વીધાં જમીન માણસના જીવામાં આવે એટલા પાસેના વખતમાં અરણ્ય આપણા દેશમાં દરિયાની અંદર પૂર્ણ ગઈ છે, અથવા ધસાઈ કે ધાવાઈને ધસાઈ ગઈ છે. એજ રીતે સમુદ્ર નીચે રહેલા ભાગ પૂરાઈ જઈ તેમના પ્રદેશ થઈ ગયા છે. વળી આપણા જાણવામાં આવે છે કે ધરતીકંપે કરીને કોઈ ઢોળા નોરા પ્રાંતોપર સમુદ્ર ફરી વળ્યો છે, ને કોઈ ઢોળા સમુદ્રનું તળાવ ઉપર આવ્યાથી ત્યાં ખુસ્કી એટલે સૂકી જમીન થઈ છે. પર્વત કે ધરતી કાટી અગ્નિ નીકળવાથી પૃથ્વીના મથાળાની સ્થિતિમાં ફેરફાર થાય છે. ગોરાં મેદાનો હોય તે ડુંગરોની હારો થઈ જાય છે; અને વીગળેલો રસ (લાવા) તથા ખીજ પદાર્થો બહાર આવી કાળે કરીને કઠણ થઈ જુતા પાહાડોના ગ્રીનસ્ટોન (લીલા પ્રચાલ), બેસાલ્ટ વગેરે પથ્થર જેવાં થઈ જાય છે.

ખીજ વર્ગના સ્કાલરેની ઇમાસિક પરીક્ષાના સવાલ.

ખીજુ વર્ષ.

સખન વિષયો.

અંકગણિત.

દાકડાં.

એક ગોળ એતરનું ક્ષેત્રફળ બે એક છે તેના વ્યાસ કેટલો?

૨. ૧૨ માઈનનો રસ્તો પાણીના વેગની સાથે મિનિટમાં કેમય છે
પણ પાણીના વેગ વગર તેટલો રસ્તો કેમ મિનિટમાં કપાય છે. ત્યારે એક કલાક
માં પાણીનો વેગ કેટલો? અને પાણીની સાથે પાછા આવતાં કેટલો વખત લાગે?

૩. - ૧૨ સેર યા અને ૨૫ સેર પુંદના જુદા જુદા ભાવથી ૪૩૨. ૫આ. ૪પા.
માટે વેચાયા લીધા પણ જે ચાનો ભાવ શેકડે ૧૨૬ પ્રમાણે ઉપર હોય અને

પુંદનો ભાવ ૪૨૬ રૂા આંદર હોય તો તે વખતે વેચતા અને ૪૨ રૂા. ૧૫આના
૪પા. ઉપજે તો ચાદ અને પુંદનો ખરીદ ભાવ શો?

૪. કોઈ પણ સંખ્યા ભાજ કાંક અને શેવને નિઃશેષ ભાગે તો સિદ્ધ કરાકે
ભાજ્ય ને પણ નિઃશેષ ભાગશે? ૨૦

૫. (અ.) વ.કાં, આ ત્રણે જગ્યાએ એક કામ ૧૨ દિવસમાં કરે છે. અને તે કામ
નો કોઈ ભાગ આ દેશના વખતમાં કરે તેટલાજ વખતમાં બે અને કામની બે
મણ કરે. તેમજ બે કોઈ સુધરે વખતમાં નેટલું કરે તેટલાજ વખતમાં
અને કામ ૨૫ ગણ કરે તો દરેક તે કામ કેટલા દિવસમાં કરશે?

અક્ષર ગણિત.

$$\begin{aligned} (૯) \quad & \left. \begin{aligned} & \text{દા} + \text{ય} = \text{જય} \\ & \text{દા} \div ૨ = (\text{દા} \times ૨) \\ & ૩(\text{ય} + ૨) = \text{ય} ૨ \end{aligned} \right\} \text{એમાં દા, ય, અને યની કિંમત કાઢો? ૬.} \end{aligned}$$

૩(૨) ૧+

૨૫ થાય? ૧૪

(૩) જેઓનું ઉત્તર બરાબર છે એવી ગણિત પ્રમાણમાં ત્રણ સંખ્યાએ કા-
ઠાકે તેઓનો સરવાળો ૧૨ અને તેઓના અગ્રધાતોનો સરવાળો ૯૬૨ થાય?

(૪) ૩ મ—૧૨ મનદા + ૪૮ મદાન—૬૪ નેદા એનું ધમમૂળ કાઢ.

$$(૫) \quad \text{દા} (\text{દા} + ૧) (\text{દા} + ૨) (\text{દા} + ૩) + ૧ = (\text{દા} + ૩) (\text{દા} + ૧) ૩$$

ખતારો?

૩
૨૫

ભૂમિતિ.

- ૧ સો. એક કહેલી સિધિયોટી આકૃતિની બરાબર એક કાઢખૂણુ ચોખૂણુ કરો? ૫
- ૨જો. ખીન રકેધની અગીઆરમી પ્રતિમા સિદ્ધ કરો? ૬
- ૩જો. એક ત્રિકોણના પાયાના બે છેડાં તે તેની સાથે બરાબર ખૂણા કરે એ વી બે લીટીઓ દારી ને બરાબર છે તો સિદ્ધ કરોકે એ સમમાળુ ત્રિકોણ છે? ૬
- ૪થો. એક સમદ્વિ ખાણુ ત્રિકોણના પાયાનાં એક બિંદુથી તેની બરાબર ૮ ખાણુઓને અડકે એવી સિધ્ધિ લીટી દારી દે તે સીધી પાયાના તેજ બિંદુએ ફળગાય તો સિદ્ધ કરોકે તે લીટી અને ત્રિકોણનું સીરોબિંદુ તોઓના વચ્ચે તે ત્રિકોણનો બે ખાણુઓના જે ભાગો યથે તેઓના સરવાળો સમદ્વિ ખાણુ ત્રિકોણની બરાબર ખાણુઓના સરવાળા બરાબર યથે? ૨૫

વાક્ય રચના.

- ૧ સો. કારક વિભક્તિઓ કોને દેહે છે અને તે કયી કયી છે? ૫
- ૨જો. ભવિષ્ય કાળના રૂપમાં સંશયાર્થ દર્શાવે હોય તો શુ કરવું? ૨
૩. વાક્ય યોગી ખીન પ્રયક શબ્દની વચ્ચે આવે ત્યારે તે શબ્દોની વિભક્તિમાં શો સખય હોય છે તે જાણો અને દાખલો આપો? ૬
- ૪થો. વિરામ ચિન્હની શી જરૂર છે? ૨
- ૫મો. વિરામ ચિન્હ ક્યાં છે, તે દર્શાવે તથા તેઓનાં નામ લખો? ૪
- ૬ો. નીચેના વાક્યો સુધારો. ૧

પ્રથમ અંગ્રેજો અને તેઓના મડમ્મ ઇનામો મળી દગીઓને લખવા કરી આપે છે (દક્ષિણ હિંદુસ્તાનની મુસાફરી પૃ. ૨૨૪૫)

આ મુજિયમમાં જોવા આવનારાઓની સંખ્યા નવ માસમા આસરે એક શી હજારની થઈ છે, જેઓમાના સીતર હજાર ચોતાનીસદિ કરી ચકતા

રી ગએલા દરીયા, જંગમ, અને પવન એ સાત કારણની હરકોઈ જગાની હવા પર જૂદી જૂદી અસર થાય છે. કિવટો શેહેર જે કે ઉપર કટિબંધના મધ્ય ભાગમાં છે, તોપણ ત્યાં પડેલી કચડાં વધારે તાપ પડતો નથી, અને આમરડાં કાંઈ જે વિશુવૃત્તથી આઠથી બેસે આધું છે તોપણ ત્યાં એટલોજ તાપ પડે છે. કિવટોમાં મધ્યમ તાપ છે તેનું કારણ એ, કે તે જે મેદાનમાં આવેલું છે તે મેદાન ધણું જામ્યું છે, અને પાસે બરફથી હમેશા ઢંકાયેલા પાહાડો આવેલા છે. ઉત્તર અમેરિકાના અને એશિયાના ઉત્તર ભાગમાં ઘણી ટાઢ પડે છે તેનું કારણ એટલે પાસે ઢી ગએલા દરિયાઓ આવેલા છે, અને ત્યાં ષોડશો ષોડશો જાળો કાપ્યા વગરના છે. એથી ઉલટું આફ્રિકાનો ઉત્તર ભાગ, યૂરોપનો દક્ષિણ ભાગ, ભુમધ્ય સમુદ્ર, સિરિયા, અને એશિયા મિનર, એ ડેકાણે આફ્રિકાના તથા અરબસ્તાનના ધખધખતાં રણોને લીધે ધારીએ તે કરતાં વધારે તાપ પડે છે. જે ડેકાણે ડેકાણું પહાડી અથવા ઉંચા પ્રદેશમાં હોય, અથવા ઢી ગએલા દરીયા કે નદી કાપેલા જંગલોની પાસે હોય, તો તેના અક્ષાંશના પ્રમાણમાં જેટલી ટાઢ પડતી જોઈએ તેના કરતાં ત્યાં વધારે પડે. એથી ઉલટું જે ડેકાણે જંગલ રેતીના ધખધખતાં રણની પાસે હોય, અથવા સૂર્યને તાપ પડતો હોય એથી ખીડમાં હોય, તો ત્યાં વિશુવૃત્તથી જેટલું અંતરે હોય તેના પ્રમાણ કરતાં વધારે તાપ પડે. હવા ઉપર જોસમના અને ખીજા પ્રકારની પણ ધણી અસર છે. જ્યારે ગરમ દેશો તરફથી પવન આવે છે ત્યારે તે જે દેશમાં જાય છે તેની ગરમીમાં વધારો કરે છે અને જ્યારે ઠંડા દેશમાંથી આવે ત્યારે એની અસર ઉલટી જાય છે. પાણીનો જોડો સમુદાય પણ હવા ઉપર ધણી અસર કરે છે. જમીન કરતાં પાણી બહુ મંદવાહક છે તેથી તેમાં ગરમી વધવા ધરવાનો ફેરફાર થોડો થાય છે, અને તેથી ટાપુઓ તથા દરિયા પાસેની હવા ધણું કરીને સરખી હોય છે એટલે ઉનાળામાં ધણો તાપ નથી પડતો ને શિયાળામાં ધણી ટાઢ પડતી નથી.

ગુજરાતશાળાપત્ર.

GUJARAT SCHOOL-PAPER:

July, 1871.

પુસ્તક ૧૧ મું. ગુજરાત સન ૧૮૭૧. આંક ૭ મો.

અનુક્રમણિકા. . . . . મુદ્.

Contents. Page.

ભૂસ્તર વિદ્યા.....	૬૭	Notes on Geology.....	97
નવા ધોરણ.....	૧૦૦	The new standards...	100
ભૂગોળ વિદ્યા.....	૧૦૫	Notes on Geography	105
જામાસિક પરીક્ષા.....	૧૦૮	Examination-papers	108
સરકારી.....	૧૧૨	Circulars.....	112

(કેળવણી ખાતાના હુકમથી.)

અમદાવાદ મધ્યે મામાની દેવળીમાં યુનાઇટેડ પ્રીટિંગ અને
ગનરલ એજન્સી કંપની "લિમિટેડ"ના પ્રેસમાં
રમણદાસ દોરાચંદ જાણી પ્રચિદ્ધ કર્યું.

(મૂલ મરમે રૂ ૧)

ગુજરાત શાલ્વપત્ર.

પુસ્તક ૧૦ સું. અમદાવાદ. તુલાર્ધ સેતે ૧૮૭૨. આંક. ૭ મો.

મૂસ્તર વિદ્યા.

(પાછળથી ચાલુ.)

૧. આ અને ખીલ્લું કારણોવડે પૃથ્વીના મધ્યમાં ઉપર વિકાર થતો હાલ પણ જોવામાં આવે છે. દરિયાને ડેકાણે જમીન ઘસ જાય છે, તે જમીનને ડેકાણે દરિયા પાય છે. પૂર્વે પણ એ કારણોથી એ કાર્ય થયેલાં. મૂસ્તરવિદ્યાથી પૃથ્વીના પોષકની શોધ થાય છે તેની બનાવટ ધણું કરીને એજ પ્રમાણે ઘસ છે. આપણી પૃથ્વીના પદાર્થોનું કાલ થયું અને ફરીથી ગોઠવાયું અહરનીજ જાગે છે. આકાશ, વરસાદ, નદી, અને સમુદ્રાદિથી એક ડેકાણે પદાર્થોનો ઘસાઇને કાલ થાય છે, અને ખીલ્લું ડેકાણે પાણી તેને ઘસડી લેછું જાલ મૂકે છે. તેથી, તથા તે ઉપર વનસ્પતિના ઉગવાથી, અને પ્રાણીઓના વસવાથી, તથા જંગલોમાંથી બહાર આવેલા પદાર્થોનાં એકઠા થવાથી. નેવા રચના બને છે. આપણે પૃથ્વીએ છીએ તે ભૂમિ વારંવારે સમુદ્રને તળીએ ધણીવાર ગમેછી અને પાછી પાણી ઉપર આવેલી છે, અને મહાસાગર તથા નાના દરિયાના તળીઆં છે તે ધણી વખત સૂકી જમીન હોઇને પ્રાણીને વસવા લાયક હતાં. સમુદ્રથી ધણે દૂર અને ધણી જાંયાઇએ સમુદ્રની રેતી અને કાંકરાનર સમુદ્ર સાલમ પડે છે. સૂકા જમીનમાં ધણી જાંયાઇમાં પણ રેતી અને ચૂનાના ઘરો બંધાયેલા જોવામાં આવે છે, જેઓની બનાવટ અને ગોઠવણ પરથી આપણે જાણીએ છીએ કે તે એ પાણીની નીચે અને પાણીમાં ઘસડાઇ આવેલા પદાર્થના ફરવાથી બનેલા છે. હાલના વખતમાં જેમ, રેતી, કાંકરા, માટી વગેરે પાણીની નીચે ફરતે તેવા ઘર બંધાય છે, તેજ પ્રમાણે તે બંધાયેલા છે. હાલની

સૂકી જમીન ભૂકંપ થવાથી અને જ્વાળામુખી પર્વતના ફાટવાથી ઊંચો થાય છે, કે નીચો જાય છે, કે અવ્યવસ્થામાં પડે છે. એક ઢેકાણે પાણી ફરી વળે છે, બીજે ઢેકાણે પાણી નીચેની જમીન ઉપર આવે છે. કોઈ ઢેકાણે ખાડાં થાય છે. કોઈ ઢેકાણે ચોરા પડે છે. અને કોઈ ઢેકાણે ટેકરા થાય છે. તેમ ગયા દૂરના યુગોમાં એજ સાધનોવડે પૃથ્વીના ધરોમાં બાગદૂર અને નીચાણ ઊંચાણ થએલાં છે.

૭. હાલ જે ક્રિયા ચાલું છે, તેનો અભ્યાર કરવાથી પૃથ્વીના ઇતિહાસનો પત્તો લાગેછે, અને જૂના જૂના ધરોમાં દટાઈ ગએલાં. પ્રાણીઓ અને વનસ્પતિની પગલાં કરવાથી એ શોધ વધારે અચિત થાયછે. સીપ, મચ્છ, અને બીજાં પ્રાણીઓ તથા લાકડાં, સરોવર અને સમુદ્રની ખાડીઓ નીચે ફરી ગએલા કાંપમાં આજપણ દટાય છે. સૂકી જમીનના પશુઓનો હાડપંજર અને ઝાડોનાં યડ તથા બીજી વનસ્પતિ નદીમાં ધસડાઈ સંચુક્ર તરફ જાય છે. વનસ્પતિ ઉગેલી અને પ્રાણી વસેલાં એવા જગત અને પ્રદેશો ભૂકંપથી ડૂબી જાય છે. પાણીથી થએલા કાંપ, રેતી. અને કાંકરા એ વનસ્પતિ અને પ્રાણીના શેષ ઉપર ફરી વળેછે, અને ઘણે કાળે તેઓ પથ્થર થઈ જાય છે, એટલે ઊંડાણના ધરોમાં સીપ અને હાડકાં પથ્થરના રૂપમાં જણાય છે, તેવાં એ પણ થઈ જાય છે. જે રીતે હાલનાં પ્રાણી અને વનસ્પતિના શેષ બાગોનું રક્ષણ થાયછે, તેજ રીતે આગળનાં પ્રાણીઓ અને વનસ્પતિના શેષોનું રક્ષણ થએલું છે અને કેટલીક વનસ્પતિ સૂકા મેદાનમાં ઉગેછે, કેટલીક બીની જમીનમાં ઉગે છે, કેટલીક સમસિતોષ્ણ કટિ બંધમાં ને કેટલીક ઉષ્ણ કટિબંધમાં ઉગે છે. તેમનાં એવાં લક્ષણ ઉપરથી તેઓ દટાવા પેહેલાં સારી અવસ્થામાં હશે ત્યારે કેવાં હતાં તેનું જ્ઞાન આપણને મળે છે. એજ પ્રમાણે પ્રાણીઓનું પણ છે. ખોરાક, હવા, અને બીજાં કારણને લાધે અમુક વર્ગના પ્રાણીઓ પોતાને માફક આવે એવી જગામાં રહે છે. રોડવાને, ઊડવાને, તરવાને, વનસ્પતિકે માંસાહાર કરવાને તેમના ગરીરની રચના જૂદી હોયછે. ધરોમાં દટાઈ ગએલાં કૌશિલ (વનસ્પતિ કે પ્રાણીના રહેવા શેષ બાગ) ને હાલની જીવતી જાતો જોડે સરખાવી જોવાથી પૃથ્વીની પાછલી હાલત કેટલેક અચિતપણે જણી

મહાએ હીએ.

૮. ઉપત્તી કલમોમાં રજાવા પ્રમાણે તપાસવાથી, નોંધવાથી, અને સં-
સ્ખાબાંધી ભૂસ્તરવેત્તા પૃથ્વીના પોષણના ધરોને જ્યાંમાં અથવા હારખધ
ગોઠાઈ શકે છે. પેટું જાણવામાં આવ્યું છે કે એ ધરોનો એક જથ્થો બીજા
જ્યાંની નીચે છે, અને તેની નીચે બીજો છે, તથામાં એક જથ્થા પ્રાણી અને
વનસ્પતિનાં શેષ જેવાં હોય છે તેવાંજ બીજામાં નથી હોતાં. ધરોમાં એવો
અનુક્રમ છે એ જાણ્યા પછી કાળનો અનુક્રમ જાણવો રહેલો, એટલે કે
એ ધરોમાં સૌથી જૂના કયા યજ્ઞેલાં અને એના પછી કયા યજ્ઞેલાં ધત્વા-
દિ, વળી બની શકે તો દરેક ધરોના, જ્યાંમાં દટાઈ ગયેલા વૃક્ષ અને પ્રા-
ણીની જાતની કે સ્વભાવની ઓળ કરવી; ને છેલ્લું અનુક્રમ આવનારા
દરેક જ્યાંનો ભૂગોળના ઉપર વિસ્તાર કેટલો છે તે ચોખી કાઢવું. એ ધરોના
જ્યાંને કે હારને ખતાવટો એવું નામ આપેલું છે, કેમકે સમુદ્ર અને જ-
મીનની તરેહ તરેહની ગોઠણમાં, અને વાવણી અંતેક તરેહની સત્તાનાંચે,
તથા બીજાં બહારનાં કારણોવડે તેઓ બનેલા છે. એઓના જ્ઞાનવડે ભૂ-
સ્તર જેવા ભૂગોળનો ઇતિહાસ જાણી શકે છે. એ ઇતિહાસ અપૂર્ણ છે;
પરંતુ પૃથ્વીના મથાળાપર જે અગણિત ફરફારો ધઈ ગયેલા છે, તે બ-
તાવવાને તથા ગિબ ગિબ અને ગમતારી પ્રાણી તથા વનસ્પતિ અનુક્રમ
યજ્ઞ ગયાં છે તે જણાવવાને નોંધએ તોરલો છે. પૃથ્વીના પોષણના ધરોથી
જૂનામાંજૂની સમગ્ર જળાય તારથી તે-આજ. સુધીમાં સમુદ્ર અને પૃ-
થ્વીના અનેક ફરફારનો નકશો બનાવવો, વિનાય પાગેલા વૃક્ષ અને પ્રાણીનાં
શેષ ચીતરેલાં, તેમનો સ્વભાવ તથા કેવી હવા અને અવસ્થામાં તેઓ
વસતાં હતાં તે જણાવવું—આ બધું કરવું તથા હાલની જીવતી જાતો નેરે
તેઓનો સંબંધ ચોધારે જળગાડવો એલામ ખરી ભૂસ્તર વિદ્યાનો હેતુ છે,
અને તે ખરે પડવાથી ભૂસ્તર વિદ્યાનો ખરો જગ ધરો.

એ વિદ્યાનું માનસિક અને અણબધી વસણુ.

૯. જે માનસિક ભૂસ્તર વિદ્યાના હેતુ અને વિષય આવા છે એ વિ-
દ્યા મુશ્કેલી નથી ઉત્પન્ન થઈ શકે છે, તથાપિ ધણી મનેરૂંજ અને જેના
પર ધણીવાર સર્ગ અભાવ તથાવ એવો છે. જે પ્રશ્નોનો નિર્ણય કરવાનું

તે શોધ છે તેઓ ગાણુસની છુલ્લિને ઘણી આકર્ષે છે. પોતાની સ્થિતિ તથા પૃથ્વીની હાલની અવસ્થા જોડે પોતાના સંબંધથી આરંભ કરી પૃથ્વીની સર્વ પાછલી સ્થિતિઓમાં થઈ તેના શર્વ શક્તિમાન સમજાવવારે જે વખતે તરતની બનાવેલી તે વખતે મુધી લેઈ જાય છે (ચાલુ રહેશે.)

મહીપતરામ રૂપરામ.

પ્રિ. અમમવાદ દુર્નિગ કાલિ

નવાં ધોરણો.

મૂલના—સરકારી નિશાળોમાં દરેક વિષય ઓછામાં ઓછા કેટલકાક મુધી અભાવનો તે કૌંસમાં બનેલા આંકડા દર્શાવે છે. હાલપેકટરની સંમતિથી એ વહેંચણુ મહેતાજીઓ ફેરવી શકે.

ગુજરાતી નિશાળોને માટે ધોરણ.

વધારેમાં વધારે

ધોરણ. ૧

દોકડા.

૫૦ ૧લો વિષય. આંક. દેશી હિસાબમાં છે તેવા પ્રશ્ન ૧-૨૪ અને

૨૭ મું પ્રશ્ન.

૫૦ ૨જો વિષય. બધી બારાખડી હેપ કૃત બાકરણમાંથી. કાળાં પાટીઆંપર બાગબાધ અને ગુજરાતીમાં લખ્યું.

ધોરણ. ૨

૫૦ (૧૦) ૧લો વિષય. પહેલા ધોરણમાં કહ્યું તેટલું. અને સંખ્યા ૫ રિમાણુ તથા આંકડા લખવા દગહત્તર મુધી. ત્રણ કરતાં વધારે આંકડા નહિ હેપ એવી ૨ કમોના સરવાળા અને બાદબાકી. ત્રણ કરતાં વધારે આંકડા નહિ હેપ એવી ૨કમોને ત્રીશથી ઓછી ૨કમ તની ગુણાકાર તથા બાગાકાર. બાકીનો દેશી હિસાબ ભાગ ૧.

- ૫૦ (૧૦) ૨જો વિષય. વાંચન પેટેલી અને બીજી ઓપડી, વાંચેલા ભાગની મતલબ સાથે કવિતા (એમાંની) સમજવી અને મોટે ભાલથી.
- ૫૦ (૧૦) ૩જો વિષય. ડિક્ટેશન (ભેડણી) સ્નેટ કે કાળાં પાટિલા પર જાળબોધમાં જોડાઅક્ષર સાથે જે પદના શબ્દો લખતાં. મોટે અક્ષરે ગુજરાતી લખવાનું શરૂ કરવું.
- ૫૦ (૩) ૪થો વિષય. નકશો એટલે શું તેનું સાન જુદા કે સંસ્થાનનો નકશો. હદ, પર્વતો, નદીઓ તથા શહેરો નકશામાં બતાવવાં.

ધોરણ. ૩

- ૫૦ (૧૦) ૧જો વિષય. બીજા ધોરણમાં કહ્યું તેટલું અને વિવિધ સારવાળા, ખાદ્યાકી, ગુણધાર, બાગાકાર તથા બાંજણા (દેશી રીતે). આ દેશના કોષ્ટક કે ધાન જાણવાં. સહેલા મોટેડાના હિસાબ એટલે દેશી હિસાબ ભાગ ૨, પૃષ્ઠ ૧-૪, ૧૦ શું પૃષ્ઠ તથા પૃષ્ઠ ૨૦-૨૨. શેરિયાં, મણીકાં, ખાંડીનાં અને સોના રૂપાનાં તથા જમીનના લેખા.
- ૫૦ (૧૦) ૨જો વિષય. વાંચન ત્રીજી અને ચોથી ઓપડી, વાંચેલા ભાગની મતલબ તથા શબ્દોના અર્થ સાથે. શબ્દોના વર્ગ એજખતાં. (એ જે) વાંચનની ઓપડીમાંની કવિતા સમજવી તથા મોટે ભાલથી.
- ૫૦ (૧૦) ૩જો વિષય. ડિક્ટેશન (ભેડણી), વાંચેલી ઓપડીમાંથી જે ત્રણ વાક્યો મોટે અક્ષરે જાળબોધમાં લખતાં. અક્ષર સુધારવાને ગુજરાતીમાં પુરી લખાવણી ચોપડી કે સ્લેટ બતાવવી.
- ૫૦ (૧૦) ૪થો વિષય. ભૂગોળની વ્યાખ્યાઓ. ઇલાકાતી (એટલે મું-

નવાં ધોરણો.

બાઇ ઈતિહાસની) બૂગીયા, આરાપારાના પ્રાંતો, પર્વતો, નદાઓ, દેશી રાજ્યો, જીલ્લાઓ, શે- હેરો, બંદરો વગેરે નકશામાં બતાવવાં અને તેઓ મંબંધી સમજાવુ આપવી.

ધોરણ. ૪

(આ ધોરણમાં પાસ થયા પછી નિશાળિયા ઇંગ્રેજ બાણી શકે એટલે એ ધોરણમાં, પાસ થયા પછી જેમની ઇંગ્રેજ બાણવાની મરજી હશે તેમને ઇંગ્રેજ સ્કૂલોમાં દાખલ કરશે.)

૧૦૦ (૧૦) ૧મો વિષય.

ગાંધી ધોરણમાં કહ્યું તે અને ઇંગ્રેજ કોષ્ટક. ત્રેસસિક અને વ્યવહારી અપૂર્ણાંકના સહેલા દિસાબ. મોહોડાના દિસાબ એટલે દેશીદિસાબ બાગ ૨ માંની રાતો પૃષ્ઠ ૧-૧૮, જીલ્લા પ્રમાણે અને પૃષ્ઠ ૨૧-૨૮, ૪૪-૪૭ અને, ૫૧ મું પૃષ્ઠ. લુગડાં, ધાસ, તળીઆં, ધુસારા, કાઠ, તોલ બારદાન, વિધાં અને ધન.

૧૦૦ (૧૦) ૨મો વિષય.

વાંચન પાંચમી ઓપડી, વાંચેલા બાગની મતલબ, શબ્દના અર્થ અને રાહલાં પદ્ધતિ સાથે; ત્રીજાં ધોરણમાં બ્યાકરણ કહ્યું તે અને કોઈ બીજા નાનાં બ્યાકરણમાંથી નામવગેરેના રૂપાબ્ધાન, હાપનું નાનું બ્યાકરણ પૃષ્ઠ ૧૨-૨૨. વાંચનની ઓપડીમાંની કવિતા સમજવી અને મોઢે બોલવી. સારે અક્ષરે લખેલો ગુજરાતી કામળ પરીક્ષક લાવે તે વાંચવો.

૧૦૦ (૯) ૩મો વિષય.

વાંચનની ઓપડીમાંની પાંચ લીંટીનું મધ્ય કદના અક્ષરે બાળબોધમાં ડિક્ટેશન (મિડણી) લખવાં. અક્ષર સુધારવાને ગુજરાતીમાં (નાના અક્ષરે) લખેલી ઓપડી બતાવવી.

- ૫૦ (૮) ૮ યો વિષય. (અ) યુજ્જરાતનો ઇતિહાસ, વાઘેલા વંગ સુધી.
 ૫૨ (બ) ત્રીજા ધોરણમાં રહ્યું તે અને હિંદુસ્તાનનો નકશો, તેમાં ત્રીજા ધોરણમાં વિગતવાર વર્ણન દ્રષ્ટિ તે તથા કુદરતી રચના કે બાંધણીનું સ્થાન નદી કાંઠા, જેની સામાસામી દિશાએથી પાણી વહી જાય એવા પહાડો મુલક; દેશમાં આવવાના માર્ગ, સરહદો અને આસપાસનાદેશો.

ધોરણ ૫.

- ૧૦૨ (૮) ૧૯૦ વિષય. આગલા ધોરણોમાં રહ્યું તે અને દશાંગ, પંચ-
 રાશી, પાંતીના દિશાન્ય, શાર્ફ બાજુ, મોહોડા-
 ના દિશાન્ય એટલે દેશી દિશાન્ય બાગ. ૨ પૃષ્ઠ
 ૩૦-૩૮.
- ૧૦૦ (૧૧) ૨૦૦ વિષય. વાંચન યુજ્જરાતી છઠી ચોપડી. મતલબ, શ-
 બ્દના અર્થ અને વધારે કડણ પદ્મચેદ સાથે.
 વ્યાકરણમાં ક્રિયાપદના રૂપાપ્પાન, કોષ્ટ પણ
 નાનાં વ્યાકરણમાંથી. હુપનું વ્યાકરણ પ્રદ-
 પાંચમી ચોપડીમાંની કવિતા અથવા કાવ્યદો-
 હનમાંની એવી કવિતા સમજવી અને મોટે
 ભાગથી. સહેલા શબ્દના મૂળ. સાધારણ અ-
 ક્ષરે યુજ્જરાતી લખેલા કાગળો પરીક્ષક બાવે તે
 વાંચવા.
- ૧૦૦ (૮) ૩૦૦ વિષય. ડિક્શનરી (મોડેલ) વાંચેલી ચોપડીમાંથી પાં-
 ચ છોટી (સારા અક્ષરે બાળબોધમાં) લખતાં.
 યુજ્જરાતીમાં પૂરી લખેલી ચોપડી બતાવવી.
- ૫૦ (૮) ૪૦૦ વિષય. (અ) હિંદુસ્તાનનો ઇતિહાસ પૂરો. મોરિસકૃત
 અથવા એવો બીજો ચોપડીમાંથી.
 (બ) આગલા ધોરણોમાં રહ્યું તે અને એમી.

આ અને યુરોપના નકશા. ત્રીજા અને ચોથા ચોરણોમાં કહ્યું તેવાં સામાન્ય વર્ણન સાથે.

ચોરણ ૧.

(આ ચોરણમાં જેઓ પાસ થશે તેઓ સર-
કારી હલકા હજીની નોકરીમાં લાખલ થવાના
ખીલ્લ રક્ષાગના સગીરીકરિતને લાવક થશે.)

૪૦ (૬) ૧૯૦૧ નિયમ.

(૧) અંકગણિત પદ્ધતિ, દશી હિસાબ ભાગર
તથા ભાગરના લેખાં સાથે.

(૨) ભૂમિતિ રૂકંધ પેદેલો.

(૩) લેખાવળીના નેવા દશી હિસાબ.

૧૦૦ (૧૨) ૨૦૦૧ નિયમ.

(અ) વાંચન યુજરાતી સાતમી ઓપડી, ગત-
લખની સમજણ સાથે. નામના રૂપાખ્યાનો,
કિતાબોના રૂપાખ્યાનો. અને વાક્ય નિમાર.
ટેક્સ્ટ કૃત નાનું વપારણુ પાટ ૧૩-૧૧, ૭૧-
૧૨૦. છંદ: શાસ્ત્ર અને મુદ્રક વિચાર વિશે સે-
હેલા પ્રમેા. સાતમી ઓપડીમાંની કવિતા (મીઠે)
અથવા કાવ્ય દોહનમાંથી એવી કવિતા સમ-
જવી અને મીઠે ભાગવી.

(વ) સાક્ષ નહિ એવા યુજરાતીમાં લખેલા સ-
રકારી કામળો સારી છટાથી વાંચવાં. (પરાણ
અંકશરને માર પરીક્ષકે છૂટ આપવી.)

૧૦૦ (૧) ૨૦૦૧ નિયમ.

જાત કે ખીલ્લની હકીકત પરીક્ષક વાંચી જાય
કે કહી જાય તેનો સાગંમ, રિપોર્ટ કે કાગળ
યુજરાતીમાં લખતાં. લેખાવળી પ્રમાણે કાગળ
લખતાં.

૭૫ (૧) ૪ થો નિયમ.

(અ) હિંદુસ્તાનનો આખો ઇતિહાસ કરીથી.
સાજ મીતિ વિષે યોડી હકીકત સાથે. જગતનો
ઇતિહાસનો સાર.

(ચ) આગલા ધોરણોમાં જે ભૂગોળ કહી તે અને ભુગોળનું સામાન્ય જ્ઞાન અને ભૂતળવિ-
વાના મૂળ તત્ત્વો, પૃથ્વીના ગોળામાં વપરાતા
શબ્દોની સમજણ સાથે જેમકે વિશુવૃત્ત,
ધ્રુવ, ઉપર કટિબંધ, અક્ષાંશ, રેખાંશ, કુદ્રતી
જનાવ જેમકે રૂપ, રાત્રી અને દિવસ, ગ્રહણ
ભરતી, વાયુની અવસ્થા, વરસાદ, ઝાકળ
વગેરે. હિંદુસ્થાનો રૂપરેખા નકશો, કોઈપણ
ઈલાકા, મોટાં સંસ્થાન અથવા દેશી રાજ્યની
હદ સાથે અથવા પર્યતો, નદીઓ, અને એ-
હરો જે પરીક્ષક કહે તે નકશામાં ચિતરતાં.

સૂચના.—વાંચના અને છઠા ધોરણમાં કહેલી વાંચનની ચોપડીના અડ-
ધા ભાગને બદલે એના જેવાં અથવા એથી વધારે અધરાં ગુ-
જરાતી ગદ્યનાં ધોરણ કે આધાર રાખવા લાગક પ્રસ્તકમાંથી
એના જેટલો ભાગ અભ્યાસ કરવાની ઇન્સ્પેક્ટર રજા આપી
શકે.

બળવંતરામ મહાદેવરામ મહેતા.

ગુજરાતી ટ્રાન્સલેશન એક્સપી બીરાનર.

ભૂગોળ વિદ્યા.

પૃથ્વી ઉપર તાપ જૂદે જૂદે ઠેકાણે કયા પ્રમાણમાં પડે છે તે જાણ
વાને માટે હંમેશાંનામના પ્રખ્યાત ગુમાસ્તરે પોતાના અને બીજાઓના અ-
નુભવથી નકશામાં સમાવેલ રેખાઓ કાઢી છે. જે ઠેકાણે સરખો તાપ પડે
છે તે જગો ઉપરથી એક લીટી દોરી દેાય છે અને એ પ્રમાણે તેને જ-
ગો ઉપર ગરખો તાપ પડતો દેાય તે બધી જગ્યાઓ ઉપરથી લીટીયો દોરી
છે તેને સમાવેલ રેખાઓ કહે છે. આ લીટીયો આ પ્રમાણે કાઢી છે:—

પ્રથમ કેટલીએક જગ્યાઓ જ્યાં કે તાપ સરખો પડે છે તે મુકરર કીધા, અને પછી ઉષ્ણતા માપક યંત્ર વાપર્યાને બદલે જે જે ઠંડાણે એક જાતનો પાક તે તે ઠંડાણા આગળથી લીટી દોરી. વિશુવૃત્તની દરેક બાજુએ ૨૦ અંશ લગી સમોષ્ણ રેખાઓ ધણું કરીને અક્ષાંશ વૃત્તની ઉપરજ પડે છે, પણ જ્યાં અક્ષાંશમાં ઘણી વાંકી અથવા અનિયમિત હોય છે, આપણે જે ઉપર કહ્યું તે ઉપરથી સ્પષ્ટ છે કે અમેરિકા અથવા એશિયા કરતાં યુરોપમાં ની હરકોષ સમોષ્ણ રેખા વિશુવૃત્તથી વધારે આધી ગએલી હોવી જોઈએ. તેમાં પણ યુરોપના દરોઆ પાસેના ભાગ અને ટાપુઓમાંથી જતી વખતે તે લીટી વિશુવૃત્તથી બહુજ આધી જશે. વિશુવૃત્ત આગળ સરાસરી ગરમી ૮૧ એકાંશી અંશ છે એવી હકીકતે અડસરી જાય છે. અને ત્યાંથી વીગ વીશ અંશ ઉત્તરે ને દક્ષિણે સાધારણ ગરમી ૭૮ અંશ છે. આ વિશ અક્ષાંસની જગ્યાએ આગળ તેજના અને એવીજ બીજી ઉષ્ણ કટિબંધની આશ પદાશોનો છેડો આવે છે. એ લીટીને ૭૮ અંશની સમોષ્ણ રેખા કહે છે.

૧૮ અંશની સમોષ્ણ રેખા યેરડી અને હુંદના ઝાડની હદ બતાવે છે.

૫૬ અંશની સમોષ્ણ રેખા અંજીર અને આલીવ જાતના ઝાડની હદ બતાવે છે.

૫૦ અંશની સમોષ્ણ રેખા ઘરની દ્રાક્ષની હદ બતાવે છે. એક અંશ ને ધર્જની ઉત્તર તરફની હદ બંધ કરીને ૪૧ અંશની સમોષ્ણ રેખાની સાથે મળતી છે. ૩૨ અંશની સમોષ્ણ રેખાની ઉત્તરે કોઈજ ઠંડાણે ખેતી થાય છે. અને ૩૨, પાંદળ, ને જમ્મ જાતના ઝાડો નાના થવા લાગે છે અને પછી તત્તજ જતાં રહે છે.

ઉપર જે આપણે સમોષ્ણ રેખાનું વર્ણન કીધું તે રેખાઓથી પૃથ્વીનાં દરેક અર્ધગોળના વનસ્પતિ કટિબંધ સાતસાત થાય છે. ૧જો. તેજનાનો કટિબંધ, જે વિશુવૃત્તની દરેક બાજુએ વીશ વીશ અંશ લગી ગએલો છે. આ પ્રદેશની સરાસરી ગરમી ઉત્તર અને દક્ષિણ તરફનાં છેડા આગળ ૭૮ અંશ અને મધ્ય ભાગમાં એકાંશી અંશ હોય છે. ૨જો. યેરડીનો કટિબંધ, એમાં સરાસરી ગરમી ૭૮ થા ૧૮ લગી છે. ૩જો. આલીવ અને અં

છરનો કટિબંધ, એમાં સરાસરી ગરમી ૬૮થી ૫૬ અંસ લગી છે. ૪થી, દ્રાક્ષનો કટિબંધ, એમાં ૫૬થી ૫૦ અંસ લગી ગરમી છે. ૫મો, ઓક અં ને ઘડેનો કટિબંધ, એમાં ૫૦થી ૪૨ અંસ લગી ગરમી હોય છે. ૬ઠો, ફર, પાઇન અને નર્સનો કટિબંધ, એમાં ૪૧થી ૩૨ અંસ લગી ગરમી પડે છે. ૭મો, લાલનો, એ નાખી જાતના વનસ્પતિ-યજ્ઞ ગૃહે છે ત્યાર પછી શરૂ થાય છે.

કોઈ કોઈ વખત જોયા પર્વતો ઉપર ચડતાં આ પ્રમાણે વનસ્પતિ કટિબંધો માન્ય પડે છે. ઘણું કરીને વિશુવૃત્ત આગળના ભાગમાં જે પર્વત હોય તો એ પ્રમાણે વધારે જણાય છે. અજખત આ અનુક્રમે બધે કેટલાંજ થાય છે એમ ધારણું ન એછાએ, પણ સાધારણ રીતે એમ થાય છે એવું કહી શકાય. એક ખુસાફરને મૌન્ટ આસારાતની તમેટી આગળ આર્મિનિઆના સાધારણ છોડ માન્ય પડ્યા, તેથી જરા ઉપર જતાં ઘન ટાપીની, પછી પારિસની, પછી રિવડનની, અને પછી છેક આખરે લાપ-લાંડની વનસ્પતિ માલથ પડી. એટલા પર્વત ઉપર ચડતાં, પણ અનુક્રમે જૂદા જૂદા કટિબંધ જણાય છે.

વરફની લીટી કંઈ ઉચાણએ નરેક હમેશાં દરેલો હોય છે, એમ ને કટિબંધ લીટી બતાવે છે તેને ખરેકની લીટી કહે છે. આ લીટીની જ સાથે એક્સાંશ ઉપર અને બીજી ને વાલોથી ગરમીમાં ફરફાર થાય છે તેના ઉપર આધાર રાખે છે. ઘણું કરીને ઉચ્ચ કટિબંધમાં તે સૌથી જોવા દેાય છે, અને ત્યાંથી તે નીચી થતી થતી ચિત્ત કટિબંધમાં છેક પૃથ્વીની સપાટીને મળી જાય છે. વિશુવૃત્ત આગળ ઘણું કરીને ૧૧ હજાર ફીટ જોવા દેાય છે અને ૮૦ એક્સાંસ આગળ શુન્ય હોય છે. પણ ૨૦ એક્સાંસ આગળ ૧૭ હજાર ફીટની જોવાદં થાય છે.

પર્વત ઉપર જંચે જરૂર હોય તેમ વધારે તાપ શા માટે નથી પડતો? સૂર્ય અને પૃથ્વીના અંતરના પ્રમાણમાં જે ચાર મેલ આપણે ઉપર જાય એ તે કંઈ જ નથી, અને તેથી વધારે તાપતો નજ જણાય. પર્વત ઉપર પાણી ફરી જાય છે, તેનું કારણ ગરમીના કિરણનું પરાવર્તન પામવું છે. જ્યારે મૂળનાં કિરણ પૃથ્વીના સપાટી ઉપર પડે છે ત્યારે તેઓ ત્યાં એક

- ૬ા થાય છે, અને ત્યાંથી હવામાં પરાવર્તન પામે છે. અને આસપાસના પદાર્થો ઉપર ફેંકાય છે. એ કાગળને માટે પહોડ અને જીંચી જગાઓમાં ગરમી હોય છે, તેના કારણે તેને જીંચી જાય છે. આથી તેમાં વધારે ગરમી પડે છે. પર્વત ઉપરની ગરમી પાતળી હવામાં પરાવર્તન પામે છે. અને કાંઈ પણ એકી થવા માંડે તે પહેલાં તે પવનથી વિખરાઈ જાય છે.

છમાસિક પરીક્ષામાં બીજા વર્ષના સ્કાલરોને આપેલા પ્રશ્ન.

સંસ્કૃત.

નીચેનાં વાક્યો યુજ્જ્વલિતામાં લખો.

- (૧) વસ્તુન્ય વસ્ત્વા રોપોઽજ્ઞાનં. વસનામ્ મદેન પુરુષાશ્લંઘ્યન્તે.
વૃક્ષેભ્યઃશુકા હદહયન્ત. ચિત્રકૂટસ્ય દિશ્ચરેશ્વસાય. ૬.
પ્રભુભિઃ મૃત્વા આદિશ્યન્ત, વિશ્વસ્ય કર્તારં નમાભિ

- (૨) નીચેનાં યુજ્જ્વલિતા વાક્યો સંસ્કૃતમાં લખો

દંડકામાં નિશાચર છે

ધરડા માણસની વાનોથી

ચુપ થાય છે

તે કુલોના બેહાર ગળામાં પેહર છે દાસી ઉપર ચુરસે ધાય છે ૬

ડાહ્યા માણસના ચુલો કાનિ વખાણે છે રામની બિ માઓ તેના

પૂનમાં જ્યાંને સાડી શીક

કરે છે

- (૩) પ્રમદા, સર્ગી, વાતાયન, કર્તૃ આ શબ્દોનાં રૂપાખ્યાન લખો? ૮

- (૪) વસ્ ધાતુનું વર્તમાન અને અપૂર્ણ વૃત્તકાળમાં કર્મણી વાચ્ય રૂપ આપો? ૪

(૫) સિમ, મક્ષ આ ધાતુનાં વર્તમાન કાળનાં રૂપ આપો?

૨

૨૫

ચિત્ર.

(૧) ટેબલ ઉપર એ કુચ તથા એક ચોપડી મૂકી રૂબરૂમાં લેનું પ્રત્યક્ષ ચિત્ર દર્શાવવું!

૨૫

નિશાળ પદ્ધતિ.

(૧) નિશાળનો ચાર્જ લેતી વખતનો સમય ઘણો ખારીક શામાટે ગણે છે?

૮

(૨) નિશાળ ચમત્કાચી ચંડવાને માટે કયા યુદ્ધો મહેતાજીમાં હતા? જો-
ખરે અને શા કારણથી?

૧૦

(૩) દુદગા રાખવા સાથે હુકમ સંબંધી કયા ત્રણ નિયમ વાદ રાખવા?

૧૨

(૪) ને મૂળ તત્ત્વો બાળબોધ બીટીમાં ઉતરાળ્યાં છે તે જણો?

૨૦

૫૦

દક્ષતરી કામ.

(૧) સરવૈયું કરવામાં કયા ખાતાં કામમાં લેવાં અને માંડી વાળવામાં કયા ખાતાં કામમાં લેવાં?

૭

(૨) શાક આખરે ને રૂંડું અને લેણું નિશાળને રહે તે સરવૈયામાં કયા ખાતામાં કેવી રીતે જણાવવું?

૧૦

(૩) આપણા જનક નંબર નીચે અધિકારી તરફથી શેરા થઇ હુકમ આવે છે તેને કયા નોંધવો અને તેના ઉપર કયો નંબર લખવો?

૧૮

(૪) આખરે સરવૈયો કાઢવા પછી ખાતા વાર તથા એકંદર ખારમી તારીજ કાઢવા સિવાય સઘળો દોરાળ ખરો છે એવું સ્વાધી રામજીવ?

૧૬

(૫) અનાગત અને તસલમાંત ખાતાની વ્યાખ્યા કરો એટલે સમજાવો?

૧૦

૫૦

૪૦૫

મહેઠાના વિષયોના સવાલ, લેખાં.

- (૧) એક ગોળ લાકડું ૧૨ વાજ લાંબુ અને એકવડી દોરી ૨૦ તમુની થઈ ત્યારે તે કેટલા ગજ થશે. ૯
- (૨) ૨૫૦ રૂ. એવ શુદ્ધી ૧૩ ને શુક્રવારથી તે અપાડ શુદ્ધી ૮ ને શુક્રવાર સુધી રહે દશ આનાની તેરીખ ૧૦
- (૩) ૧૨૫ રૂ. કોયળો તો ૧૫ કદીઆનું કેટલું ? ૮
- (૪) ૩ મણ ૧૬૧ શેર કામો તેનું ૪૫ તોલ લેખે પાકું કેટલું ? ૬
- (૫) દરરોજ ૧૫ રૂપિયા જે આના બાજના આવે છે અને આઠ આનાની તેરીખ ત્યારે મુદલ કેટલા ? ૭
- (૬) ૩૦૦ રૂ. બાબાશાહના ઝુંબઘરા કરવા હોય તો ૧૨૦ ને આવે કેટલા થશે ? ૧૦

૫૦

ભૂમિતિ.

- (૧) એક ત્રાપિણ્યમ ચોખુણની ચારે બાજુએને દૂભાગોને તેઓનાં દૂભાગ બિંદુઓ સાંધી લીધાં તો સિદ્ધ કરો કે સાંધનારી લીટીઓ થી ચએલો ચોખુણ સમાતતર બાજુ ચોખુણ છે અને કહેલા ત્રાપિણ્યમના અર્ધની બરોબર છે! ૨૨
- (૨) યુકિલિડની બીજી ખૂંટની ચૌદમી પ્રતિજ્ઞા સિદ્ધ કરો! ૨૮

૫

ગણિત.

- (૧) ઊંટડી આ શબ્દ કયા શબ્દો ઉપરથી અને કયા નિયમો પ્રમાણે થયેલો છે? ૬
- (૨) સાતમી વિકિતના ગુજરાતી પ્રત્યયો શી રીતે થયા? ૭
- (૩) છે, બા; બેલું લેવું. આ શબ્દો કયા મૂળ ઉપરથી થયા હશે? ૮
- (૪) ઉચ્ચંચું નીપજ્યું આ શબ્દોના મૂળ કયાં? ૪

ભૂગોળ.

- (૧) ઇંગ્લાંડ અને વેલ્સમાં વેપારનો મુખ્ય સાધક કયાં કયાં બંદર પ્રખ્યાત છે? ૩
- (૨) આરોરા ખોરીઆલીથ શું છે અને તેનો ઉપયોગ કયારે થયે છે? ૪
- (૩) યુરોપખંડમાં મુખ્ય સંયોગી ભૂમિ કયા છે? ૬
- (૪) યુરોપખંડમાં જ્વાળા મુખી પવતો કયા કયા છે? ૮

૨૫

ઇતિહાસ.

- (૧) મોટો પટો કયારે મેળવ્યો, કોણે મેળવ્યો, અને તેમાં મુખ્ય આગેવાન કોણ હતા? ૫
- (૨) કાને ગીહડ અને એસકિવ એલ રામનવો? ૪
- (૩) સાલિકલા શું હતું? ૨
- (૪) ડુડલસો અને મ્યુનિસિપલ ગવર્નમેન્ટ રામનવો? ૮
- (૫) ઇ. સ ૧૩૫૯, ૧૪૯૧, ૧૪૫૫, આલ્બોમાં કયા કયા બનાવો બન્યા? ૬

૨૫

વિદ્યા

- (૧) ખગોળ ઉપર હંસા મેજર તામે નક્ષત્ર બતાવો. એને અંગ્રેજીમાં અને સંસ્કૃતમાં શું કહે છે? ૩
- (૨) ખગોળ વિદ્યામાં અંશનું માપ સમજાવો? ૩
- (૩) કયા કયા તારાઓને અસ્તોદય નથી? ૪
- (૪) હાલ પૃથ્વી ઉપર ભૂસ્તર વિદ્યા સંબંધી નહીંઓ શું કામ કરેછે તથા બરતીઓરને સમૃદ્ધ મોજાં શું કરે છે? ૫
- (૫) પૃથ્વીના મયાળા ઉપર ફેરફાર કરનારા બીજા સાધનો કયા છે? ૩
- (૬) આર્ક્ટિકની ભત્રીના નામ કહો! ૭

૨૫

પાઠ આપી દેખાડવો	૧૦૦
પરબુત્તાલ ઉત્તમરામ હિંદુ લોકમાં નક્કારો જુના ચાલ વિષે.	૨૦૦
મનુરલાલ બોર્ગીલાલ ધુરોપ, એશિયા, આફ્રિકા ખંડોનો મુકાવલો.	
માણુકલાલ આશાગમ સંધિ વિષે.	
અંગ કસરત.	૨૫

૩૨૫

૮૦૦

સરકયુલર.

જા. નં. ૩ સને ૧૯૭૧-૭૨.

ધનત આસાર અમદાવાદ જીલ્લાની સરકારી
નિશાળના મેડેતાજીઓ.

અજ તરફે રાવ સાહેબ મયારામ શંભુનાથ દીપુટી એન્જીન્યરીંગ
ઇન્સ્પેક્ટર અમદાવાદ વિભાગ-સલામદીગર—લખવાનું જે ઉત્તર બા-
ગના મેડેરજાન આકર્ટીંગ એન્જીન્યરીંગ ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબ બાહાદુર પો-
તાના અ. મી. નં. ૬૮૭ તા. ૧૫મી જુન સને હાલનામાં ફરમાવે છે કે
રજની મંજુરી મેળવ્યા સિવાય મેડેતાજી લોકોએ રવિવારે ૫મી ગામ છો-
ડી જવું નહી તા. ૨૦ માટે જુન. ૧૯૭૧ મુ. વીરમગામ.

MAYARAM S.

ડે. એ. ઈ. અ. વિ.

જાહેર ખબર.

નવા અંગ્રજીતની ખીજ આવૃત્તિ છપાઈ બહાર પડી છે. તે એ પેટલી જુલાઈની અંદર રોકડાં નાણાં વાળી તેમની પાસેથી ૧-૧-૬૨ નાંબના લેખમાં આવશે અને વીચ ઉપર રાખનારને સોડે દશ ટકા કમીશન પણ મળશે, ૫૦ થી ૧૦૦ની અંદરના માહને ૧૨% ટકા, સો થી બસે શુધી ૧૫ ટકા, અને તે ઉપરના રાખનારને રોકડે નાણાં સોડે વીચ ટકા મળશે. જોઈએ તેમણે અમારી પાસેથી મંગાવી લેવાં. મુખ્યમાં રંગારી ઝીંટ રકૂલના માસ્તર પ્રાણજીવજીદાશ, બરમા અંગ્રેજી રકૂલમાં હગનુલાલ બૂદરજી, નડીઆદની નિશાળમાં નાથાબાઈ કાળીદાશ, રામકોઈ નાર્મલ કલાશમાં અને વઢવાણ રકૂલના માસ્તર રામે અમારી આગળ છે, ત્યાંથી પણ એ ચોપડીઓ મળશે.

જાન્યેકર ઉમીઆચંકર
અને

હરગોવિંદરામ કુવારકાંદાસ,

છઠી ચોપડી વિષે સમગ્રવૃત્તિ એટલે શબ્દ-વ્યુત્પત્તિ સંબંધે કવિતાના અન્યાય પદ્યરોડ અને બહુ જીતના ખુલાસા સાથેની ચોપડી છપાઈ છે. કોમત આના માર. કમીશન ૧૦ થી ૫૦ શુધી દસ ટકા, ૫૦ થી ૧૦૦ ના ૧૫ ટકા અને સો કરતાં વીસ ટકા રોકડેથી મળશે.

ધોલતરાસ ધનજીભાઈ
ગદાબાઈની વાડી.

ગુજરાતશાળાપત્ર.

GUJARAT SCHOOL-PAPER:

August. 1871.

પુસ્તક ૧૧ મું. આગસ્ટ મેન ૧૮૭૧. આંક ૮ મો.
અવક મણિકા. પૃષ્ઠ. Contents. Page.

ભૂસ્તર વિદ્યા.....૧૧૩	Notes on 'Geology... 113
ભૂગોળ વિદ્યા..... ૧૧૬	Notes on Geography 116
પુસ્તકોની ખુલાસા. ૧૨૦	Notices of new books. 120
છ માસિક પરીક્ષા..... ૧૨૨	Examination-papers 121
કેળવણી આતાની અંગર, ... ૧૨૪	Educational News... 124

(કેળવણી આતાના હુકમથી.)

આમણાદ મધ્યે મામાની દુવેલીમાં કુનાઈટ પ્રીટિંગ અને
બનરસ એજન્સી કંપની "લિમિટેડ"ના પ્રેસમાં
રણજીતભાઈ દોરાએદે છાપી પ્રચિદ્ધ કર્યું.

(મૂલ વરસે રૂ ૧)

ગુજરાત શાલ્વપત્ર.

પુસ્તક ૧૭ મું, અમદાવાદ, આગસ્ટ સને ૧૮૭૧. આંક. ૬ મો.

મૂસ્તર વિદ્યા.

(પાછળથી ચાલુ)

અધિવિદ્યાની ખરી શોધ કરવામાં ભૂસ્તરવેવા સારા પેઢે તથા સારી રીતે જોએલા પુષ્કળ ખતાવો ઉપરથી સિદ્ધાંતો બાંધે છે; એ ખતાવોના તે પ્રમાણિત પછે અને ધણી સંભાળથી સમુદાય કરે છે; તેઓની વ્યવસ્થા કરે છે ને તેઓને સરખાવે છે; અને એના સાધનો વડે ન ખતાવો તેની આસપાસ પ્રત્યક્ષ ખતાવો નજરે પડે છે તેઓ ઉપરથી દરના અને ઓછા રૂખીતા ખતાવો વિષે ખુબસો કરે છે. આખણી પુષ્કળીના ગોળાનો ઉત્કલ્પ તેના પાષણાદિ ક્ષમની ખતાવત અને ઓછામાં તથા ભૂતકાળમાં યદિ ગમેલાં કાચી તથા જનરપતિના દયાઈ ગમેલાં શેષ ઉપરથી બોળવા એ તેની હુડ છે. ડુંગરો ઉગરથી, ખીઓમાંથી, ધરામાંથી, નાખમાંથી, આણોમાંથી કે ખાને કે કાણીથી મુદા કલાકમાં, કે એ મુદાના આધાર ઉપરથી સિદ્ધાંતો બાંધવામાં, કે તેઓની વ્યવસ્થા કરવામાં સત્વ. ભાષી વિદ્યાધિને ભૂસ્તર વિદ્યા તનદુરસ્તી લખાવનારી અને આનંદપ્રસો, તેમજ શ્રુતિ આર્કષક અને વિસ્તર પમાડનારી માલમ પડશે.

૧૦. જ્યાં એ વિદ્યાના કાવળ એટલાજ સંચારોપગી છે. સંધર્ષી ધાત્રો તથા ખનીજ પદાર્થ ભૂકવમમાંથી નિકળે છે, તેથી તેઓને ખરાખર ખારખર્ચા અને એક બીજાની વચ્ચેની શ્રેષ્ઠ સમજણ, તથા તેઓ ક્યાં હોય છે તે નક્કી કરવું, અને ક્યાં તેઓ જડશે તે ક્યાં નહિ જડે એની નિશ્ચય ખબર આણ બોધનારને આપવી, એ મહત્ત્વ ખપવું છે. જ્યાં ડુંગરો તથા ખોદી રસ્તા ખાડવામાં, નેહી કરવામાં, ખંદોના ખડો પાડીનાં ખવામાં, કૂવો અને વાવ ખોદવામાં, પોતાનું કામ નિર્ભય અને નિશ્ચયથી કરવા માટે

• ઇન્નેરે પ્રથમથી જાણવું જોઈએ કે ક્યાં ક્યાં પાપાણાદિ વસ્તુઓમાં તે કરવાનું છે. એ જ્ઞાન તેને ભૂતર શાસ્ત્રના શિક્ષાતોથીજ માત્ર મળી શકે. હમારતને માટે પથરી પસંદ કરવામાં ચલાઈને એ વિદ્યા ઉપયોગી છે. પર્વતોમાં ચિલા ઉપર વાધુ વગેરેની કેવી અસર થઈ હતી તે જાણતે સલાહ ધસાઈ ખરી જતી માલ વગરની શિક્ષાઓ વાપરશે નહિ; અને ભૂકવચના પડોનો અનુક્રમ ભૂતર વિદ્યાથી જાણી જૂદું જૂદું ટેકાણેથી એકજ જાતનો પદાર્થ ખોળી કહાડી શકશે. નીચે રહેલા ક્યાં પાપાણના ધસાઈ જવાથી એડવાની જમીન ખતેલી છે, કે રાખવાના અથવા ચૂંચી લેવાના શુણ તેમાં રહેલા છે એ સંબંધી ભૂતર વેત્તાના અનુમાન ઉપરથી એડગને પણ ધણું ઉપયોગીજ્ઞાન મળશે. વૃક્ષ અને પ્રાણીનાં વિદેશ ગમન તથા સ્વભાવીક સ્થળો સંબંધી, અને બીજા દેશ અને બીજી હવામાં પ્રાણી અને વનસ્પતિને રાખવા સંબંધી, માણસ જાતીનું વિસ્તાર પામવું અને તનકુર-સ્તી સંબંધી, ભૂતજ ભૂગોળનો અભ્યાસ ભૂતજ વિદ્યાના મૂળતત્વો જોડે સામિત રાખી કરવામાં આવે તોજ તે વિદ્યાનાં લક્ષણ અને પદ્ધતિ પામી શકે. રૂઢિઓ દેખાવ ચિતરનાર અને દેખાવ બતાવનાર માળી ભણુ એ વિદ્યાનો પૃથ્વીના મધ્યાળાનો આશર અને દેખાવના લક્ષણના સંબંધમાં અભ્યાસ કરી વાસ્તવિક લાભ મેળવી શકે. જો એવા જ્ઞાનથી કોઈ ચિતારી કે માળી થઈ શકતો નથી તોપણ એ જ્ઞાન તેઓને બારે ભૂત કરતાં અટકાવશે.

૧૧. ઉપત્તી કલમમાં કહ્યું છે કે જો તે વિદ્યાનું જોઈએ તેટલું જ્ઞાન મેળવવું કઠણ નથી. આપણી આસપાસ સર્વ ટેકાણે શોધ કરવાના પદાર્થ પથરાયલા છે. રેલવેની બાજુએ ખોદેલા ખાડા અને તેનો માર્ગ કરવાને સાફ કરેલાં કોતરો, પર્વત અને તેની યુક્તિ આદિ જે સ્થળોમાં આ પેણે ફરીએ છીએ ત્યાં યથામોગ્ય રીતે અવલોકન કરીએ તો ભૂતર વિદ્યાની અમલની વાતો જાણવામાં આવે. નમુના તોડી પાડવાને પાસે હથોડી અને તેઓને ઘેર લાવવાને કોયળા, વિશેષ હકીકત નોંધી લેવાને કોઈ એપડી, તથા ખુશીથી ચાલવાને જીવાન વિદ્યાર્થિઓને પગોની જરૂર છે. કોઈ સંગ્રહસ્થાનમાં જઈ ત્યાં રાખેલા નમુના જોવા, અને ખોતે આણેલા હોષ તે સરખાવવા તથા એ વિદ્યાના મંથોનો સંબાળથી અભ્યાસ કરવાથી તે

અનુભવિક શોધક યથે અને અનુભવિ જ્ઞાન મળવથે. ને નવું અને ત-
રેહવાર જોવામાં આવે તે નાંધી લેવું, અને ફરક નમુનાને વારેવારે હાથમાં
લેઈ તપાસવા, તથા તેની પ્રકૃતિ નજરમાં ઉતરે ત્યાં સુધી જરૂર રાખી. મૂ-
કવો એવી જ્ઞાનમાં વધારો થયે, અને આગળ ચાલવું સહેલું પડશે એટ-
લુંજ નહીં પણ ઘૂરત અને બરોબર પારખવાની અમુલ્ય શક્તિ તેનામાં આવશે.
પુનરાવર્તન—પૃથ્વીની રચના માણસ જોઈ શકે છે તેટલા ઉપરથી. તેની
બાંધણી કે બનાવટની શોધ કરવી. એ ભૂસ્તર વિદ્યાનો મુખ્ય હેતુ છે.
એવું સમજાવવાનો પ્રયત્ન ઉપની ક્ષમિમાં કરવામાં આવ્યો છે. જ્યાંમાં જા-
યા પર્વતોના ગિખરથી તે હિંડામાં હિંડી આણના તળીઆ સુધીની એ પા-
વાણાદિક રચના સમંધી ન જણવામાં આવ્યું છે તે સર્વને એકઠું કરીએ તો
એ પૃથ્વીના મથાળાથી તે તેના મધ્ય ખીંડ સુધીનો અતિ મૂઠ્ઠા ભાગ
છે. અતિ સૂક્ષ્મ ઉપલા ગામને પૃથ્વીની અંદર બાકી રહેલો મોટો ભાગ કે
તેના વિષે આપણા જણવામાં કંઈ આવ્યું નથી તેનાથી નાંખી પાડવા
ને તેનું નામ પૃથ્વીની પોપડો અથવા કવચ પાડ્યું છે. એ કવચ ધણું પાં-
તરું છે તથા તેમાં વિસ્તીર્ણ તરેહ તરેહના અને હરનિશ ફરફાર થતા જા
ય છે. ભૂકવચને જવાળામુખીના બળે કરીને, જળયડે, કે વાયુના ધોગ-
થી તથા વનસ્પતિ તથા પ્રાણીના વધતાથી ને ને વિકારો થાય છે તે સમજા
એ કવચ ઉપર કે અંદર થાય છે. માટે તમામ ભૂસ્તર વિકારો પવાનું સ્થ-
ળ એ ભૂકવચ છે. તેના પડોની બનાવટ, રચિતિ અને ક્રમ કેટલા વિસ્તા-
રમાં ફેલાયેલા છે તથા તેઓમાં કોશિયનું અવલોકન કરવાથી ભૂસ્તર
વેલી પૃથ્વીની ગણ કાળની અવસ્થા ને તેના દેખાવ બતાવી શકે છે. પૂર્વ કા-
ળમાં દરિઓને જમીનની વહેચણ કેવી હતી, ને તેથી તાપ અને ટહાડ
સંબંધી વાયુની હાલતનો શો ફરફાર હતો, તે કદ જાતની વનસ્પતિઓ
અને ક્યાં પ્રાણી પૃથ્વી ઉપર અનુક્રમે યજ ગયાં છે તેની પારણા તે બાંધે
છે. પૃથ્વીના ગોળાના પરમપરા દર્શણ બેઠનાં કારણ સિદ્ધ ઇતિહાસ જણાવો
એ માનસિક ભૂસ્તર શાસ્ત્રનો હેતુ છે. ભૂકવચમાં રહેલી પ્રાણીઓ અને
પાનજ વસ્તુઓ શોધવી અને તેઓના વર્ગ પાડવા, તેઓનાં સ્થળો ક્યા
છે તે અને ત્યાં તેઓનો જયો કેટલો છે તે નક્કી કરવું કે ઉદ્યોગના અપ-
માં તેઓને બાવી શકાય, એ અનુભવિ ભૂસ્તર વિદ્યાનું કામ છે. સંસાર

ઉપયોગ અને માનસિક હેતુ એને એકત્ર કરવાથી એ ભૂકામ વિદ્યા ઉપ-
લાવર્ગનું રસીક, અને સારા ઉપયોગમાં આવે એવું જાણ થાય છે. એ
કેળવણીને અભ્યાસ કરવા અને સંસ્કૃતિથી ઉત્તેજન પામવા લાપક છે.

ભૂગોળ વિદ્યા.

દક્ષિણ ગોળાર્ધમાં ૫૪ અથવા ૫૫ અક્ષાંશની પેલી તરફ કોઇ વસ્તી
વાળી જગ્યા માલમ પડતી નથી. પણ ઉત્તર ગોળાર્ધમાં ૭૦ અંશની પેલી
તરફ કેટલાક અંશ સુધી માણસોનાં રહેઠાણ જોવામાં આવે છે. ઉત્તર ગો-
ળાર્ધ અને દક્ષિણ ગોળાર્ધની હદમાં ફેરે તેનાં પણ કારણ જાણવામાં
આવે છે. ૧ હું કારણ એકે ઉત્તર ગોળાર્ધ કરતાં દક્ષિણ ગોળાર્ધમાં અક્ષ-
જ પાણી છે, ૨ જું. દક્ષિણ ગોળાર્ધમાં સૂર્ય રહે છે તેના કરતાં ઉત્તર ગો-
ળાર્ધમાં આશરે આઠ દહાડા વધારે રહે છે. ૩ જું. દક્ષિણ ધ્રુવ આગળ
જેટલો બરફ પેરા થાય છે તેટલો બધો બરફ ધણું કરીને પ્રવાહથી વિશુ-
વવૃત્ત તરફ એકાદ જાય છે, અને તેથી તે આસપાસના વાતાવરણને ઠં-
ડું પાડી નાંખે છે. ઉત્તર ધ્રુવ તરફથી જે બરફ આવે છે તેની પણ બેશક
એવીજ અસર થાય, પણ તેમાંનો ઘણા ખો બરફ જમીનથી અટકી રહે
છે, અને આગળ આવી શકતો નથી. વિશુવૃત્ત કરતાં ૨૦ અક્ષાંસ આ-
ગળ બરફની લીટી ઊંચી જાય છે, એ નવાઈ જેવું છે પણ તેનું કારણ ખુબ
છે. વિશુવૃત્ત આગળ સૂર્ય કોઈ વખત બાર કલાક કરતાં વધારે વાર દિ-
તિજ ઉપર દેખાતો નથી, અને સંક્રાન્તી વૃત્તની પાસે ઉત્તરમાં સાડતેર
કલાક ભગીના પણ દહાડા થાય છે, એ કારણથી ત્યાં હવા વધારે ગરમ થાય
છે, અને તેથી બરફની લીટી વધારે ઊંચી જાય છે.

ઉપરના વિચાર કરતાં એમ લાગે છે કે પૃથ્વીના મધ્યાગાપર પેવેતો અ-
નિયમિત ટેકરા છે, પણ જરા જે વિચાર કરીને જોઈયું તો નિશ્ચય થઈ કે
તે સૃષ્ટિમાં એક અગત્યનું કામ કરવાને સાર જોવા છે. ઉપરના વિચારમાં
હવા અને વનસ્પતિની ઉપર એવી કેવી કાવચાત્રક અસર થાય છે, તે તો

આપણે જાતાવી ગયા, અને હવે જગતમાં પાણી સંબંધી ને ગોઠવણો દાખાડે, તેમાં તેઓ કેટલા અગતના છે તે કહેવું મિષ્ટ છે. પર્વતો હવામાંથી જતાં વાદળોને અટકાવે છે, આકર્ષણ કરીને સંગ્રહિત કરે છે, અને વરસાદ, ખાદ્ય અથવા કરાના આકારમાં પૃથ્વી ઉપર પાડે છે. આ રીતે ને જિનાય પેદા થાય છે તે પર્વતોના છિદ્રોમાં પેસી જાય છે, અને અંદર શુક્રાંશોમાં અને પોલાણોમાં એકઠી થઈ રહે છે. એવી રીતે નદી નાળાં ઉત્પન્ન થાય છે, કેમકે જ્યારે આ પૃથ્વીની અંદરના ઝરણો ઉગરાઈ જાય છે, ત્યારે ઝરા કંઈ પાણી બહાર નીકળે છે, અને જમીનના ઢોળાણ પ્રમાણે વહેવું જાય છે, બીજા ઝરાઓ સાથે મળે છે, અને એમ જતાં જતાં ધીમ ધીમ વધીને મોટી નદીઓ થઈ જાય છે. જો પૃથ્વી ઉપર પર્વતો ન હોત તો વરાળ ચઝાથી પૃથ્વી ઉપર ને પાણી પડત, તે રેતોવાળી મગાઓ (રણ)માં સૂકાઈ જત, અને જાતે રેતણે જમીન બની નીકળવાળી થઈ જત. જ્યાં પર્વતો સિવાય પૃથ્વીના પેટમાં ને અનિર્જ પદાર્થોનો અજની રહેતો છે તે માણસનાં જાણવામાં આવત નહીં.

હંમેશાં હંમેશી જગાઆ—આન્ડિસપર્વત ઉપર આન્ડિસાનાનું એતર તેરહતર ફીટ હંમેશી છે. ક્વીટો યેટર નવહતર ફીટ હંમેશી છે. સેન્ટાફીડી બગોટા યેટર આઠ હતર ફીટ હંમેશી છે. સેન્ટબોર્ડિનોમક આઠ હતરફીટ હંમેશી, મેક્સીકોનું યેટર સાડાસાત હતર ફીટ હંમેશી, અને દીકીકાકાનું સોતેવર આર હતર ફીટ હંમેશી છે.

પર્વતોની હારોની લંબાઈ—આન્ડિસા, કોર્ડિલેરાસ, અથવા ક્રિસ્ટાલિન, અને રોડી પર્વત એ દશ હતર મૈલ કરતાં વધારે લંબાઈના છે; આફ્રિકા પર્વત પાંચ હતર મૈલ લાંબો છે; એન્ડ્ર. પર્વત ચાલુ કરીને બે હતર મૈલે, યુરલઆટલાસ અને હિમાલય એ ષણ્ણ કરીને પંદરસે મૈલ લાંબા છે, હોર ફીટ આયરે હતર મૈલ લાંબો છે, કોકસાસ, અલ્પસ, અને એપીનાઈનસ એ છોસો સાતસે મૈલ લાંબા છે, કાર્પાથિઅન પર્વત આયરે પાંચસે મૈલ અને પીરિનીઝ આયરે આડીસે મૈલ છે.

મેદાન અને રણ—પૃથ્વીનું મગાનું કેટલક ભગી સપાટ દેખાય છે અથવા ભગરેક રંગનું દેખાય છે, ચોપણ તેને મેદાન કહે છે, મેદાનો જમીન

તેના ગુણ પ્રમાણે કુળદ્રુપ હોય છે, અથવા એનીને વારતે ખીલકૃત નો
લાયક હોય છે. યુરોપ ખંડનો ઉત્તર અને ઈશાન ખૂણ તરફનો ભાગ ધ-
ણું કરીને એક મોટા મેદાનનો બનેલો છે. આ મોટું મેદાન જર્મન સ-
મુદ્રથી યુરેમિયત પર્વત સુધી ફેલાયેલું છે; અને એ મેદાનમાં નેધરલેન્ડ,
ડેન્માર્ક, ઉત્તરજર્મની, અને ધણુંકરોને યુરોપનો બધો રૂમિયો આવી રહેલો
છે. એ મેદાનમાં ફક્ત જાણવા લાયક ઉંચાણ રૂમિયાના વાલ્ડે પર્વતનું
છે, જેનો ઉંચામાં ઉંચો ભાગ ખારસે ફીટ કરતાં વધારે ઉંચો નથી, પણ રૂમિ-
આના અને હંગરીના મેદાન સિવાય અને બલ્ટિક તથા જર્મન સમુદ્રને કિનારે
જે કાદવવાળી ઉબ્જડ જગા છે તે સિવાય યુરોપનાં બધાં મેદાનો કુળદ્રુપ
એને સારી રીતે એકાગ્રતા છે. આ ખંડમાં રણ નામ આપવા લાયક કોઈ
મેદાન નથી. ડુનિયામાં સડધી મોટું અને અજબબ જેવું રણ સહરાનું
છે. એના નામનો અર્થ યાવ છે તે પ્રમાણે તે રેતીનો દરિયોજ છે. દરિ-
આની જે એના મથાળા ઉપર પવન લાગ્યાથી પવનો જેવાં ઉંચાં રેતીનાં
મોજાં યાવ છે, અને તે મોજાંની રેતી ઘણી ઝડપથી ચાલે છે, તેથી ધ-
ણીવાર મુસાફરોના કાફલાને રેતીમાં ઘટી નાંખે છે. કોઈ કોઈ વખત વંટો-
ળીઆથી રેતીના મોટા સ્તંભ બની જાય છે, અને તેનાં ચિખરો ધણુંકરોને
બાળને આડકનાં હોય એમ દેખાય છે. કોઈ વખત એવા વીશ કે ત્રીશ
સ્તંભો એકઠમ એક દિશા તરફ ચાલતા જેવામાં આવેલા છે; અને જ્યારે
તેઓ જોનાર અને ઉગતા સૂર્યની વચ્ચે દેખાય છે, ત્યારે ઘણોજ ગંભીર
અને કલાના નહીં થઈ શકે એવા બધાનાં દેખાવ માલમ પડે છે, કેમકે સૂ-
ર્યનાં કિરણ તેમાં જવાથી તેઓ અગ્નિતા સંલિતા યાંબલા જેવા દેખાય છે.
ખરેખર પ્રાસિક્ક, મહાસાગર જે અરધી ડુનિયા ઉપર ફરી વળેલો છે,
તેમાંથી જવા કરતાં ઘણુ આ રેતીના દરિયામાંથી જવાને ધણું સુરેલ
અને વાય બેઠેલું છે. એ રણમાં કોઈ કોઈ ઠાણે કુળદ્રુપ જગાઓ અને
ગોઠ કહે છે. તે જો નહોત, તો તેમાંથી જવું અશક્યજ છે. એ જગાઓ દરિ-
આમાં ટાપુઓ હોય એવી જણાય છે.

અરબસ્તાનનાં, સિરિયાનાં, અને ધરાનનાં રણો પણ નાનાં સરખાં
સહારા છે. ધરાનના મોટાં રણો સંગ્રામી જાણવા લાયક વાત એ છે કે
તેમાંના કેટલાક ભાગ ઉસથી જુદાંજુદાં છે, અને એ કારણથી અને એક

મોટું મીઠાનું રણ કહે છે. તે આશરે ૭૬૦૦ મૈલ લાંબું છે. હિંદુસ્તાનમાં ગંગા અને સિંધુની શાખાઓ વચ્ચે મોટાં રણ છે, પણ તે ઉપર વર્ષાનું કંઈ તેવાં ઉલ્લંઘન નથી.

મધ્ય એશિયા ને કે એક મોટી ઠંડી જગ્યાનું બનેલું છે, તેમાં ગોબી અથવા કોનોનું રણ છે. અને તેના મધ્ય ભાગમાં શમો અથવા રેતીનો દરિયો છે. ગોબીના રણની લંબાઈ આશરે બારસે મૈલ અને પોહાળાઈ ૫૦૦ થી ૭૦૦ મૈલ લગી છે. એની લંબાઈના મધ્ય ભાગમાં શમોનું રણ આવેલું છે, અને તે દોડસોથી અઠસે મૈલ લગી પોહાળાઈનું છે. આ રણ ધણું ઉંચું છે. તેથી, અને વિશુવૃતથી ધણે છેટે છે તેથી, આફ્રિકા અરબસ્તાનના રણોમાં બાળીનાં એરી ગરમી પડે છે, તેમ અહિં પડતી નથી. પણ તેમાં વનસ્પતિ તથા પાણી બીલકુલ નથી. અને ઉંડ ને રેતીની વહાણ કહે છે, તેની મદદથી જ સુસાકરી થઈ શકે છે.

અમેરિકામાં મોટાં મેદાનો અને રણો છે. એક બીજા ઉપર રોકડો અને આક્રિષ્ટાની પર્વત અને બીજી બીજી તરફ મિસિસીપી અખાત અને મોટાં સરોવર એ બંનેની વચ્ચે નેટલી જગ્યા આવેલી છે. તેને એક મોટું મેદાન કહી શકાય. આ મોટા મેદાનનો દક્ષિણ ભાગ ધણે ફળદ્રુપ છે, પણ પશ્ચિમ અને વાળ્ય ખુણાં તરફનાં ભાગોમાં પ્રેરી એટલે ધાસ ધાણાં મેદાન છે. આ મેદાનના પશ્ચિમ ભાગમાં એન્ડ્રી અને રોકી પર્વતની વચ્ચે અમેરિકાનું મોટું રણ આવેલું છે. તેની સરાસરી પોહાળાઈ ૪૦૦ મૈલ છે, અને રોકી પર્વતની તળેટી સાથે લાંબાં લાંબું આલ્યું જાય છે. એના ને ભાગમાંથી ખાટી નદી જાય છે, તે ભાગ એશિયાના ઉલ્લંઘન રણોને ધણે મંજતો આવે છે. અહિં આંની જમીન અને ખંડકો ખારવાળાં છે અને કુદરતક ડોકાણે સપાટી ઉપર હંસ જીવામાં આવે છે. ઝાંડ અને વનસ્પતિ તો બિલકુલ છેજ નહી. એ મેદાનમાં ઉનાંજામાં ધણે તો પડે છે અને શિયાળામાં ઠરી જતાય એરી ટાટ પડે છે. પ્રેર ધણું કરીને એક જાતની ખરબચડા ધાસથી ઢંકાયેલી હોય છે, અને ધણી વખત તે ધાસ માણસના નેટલું જાંચું વધે છે. ઓહિઓ અને મિસિસીપી નદીના કાંઠા ઉપર ને સંસ્થાનો આવેલાં છે તેમાં અને મુખ્યત્વે કરીને રોકી પર્વત અને

છેલ્લી નદીના વચ્ચેના ભાગમાં તેઓ ઘણાં માલમ પડે છે, અને નુબાર્દના પશ્ચિમ ભાગમાં કેટલાંક નાનાં પ્રેરા છે. અમેરિકામાં બીજાં મોટાં મેદાનો આમેઝોન, બ્રાહ્મારા, અને ઓરિનોકો, નદીના પાત્ર પાસે છે. આ મેદાનોમાં ઘાસવાળી જંગલો ઘણી હોય છે. ચોમાસાની રૂઠ્ઠામાં તેઓ લીલાણ અને વનસ્પતિથી ઢંઢાઈ જાય છે. પણ (સૂકા) ગરમીના વખતમાં તેઓ રેતીનાં રણ જેવો દેખાય પારણ કરે છે. પેનીઝ્યુલામાં એવાં મેદાનોને લેનાસ કહે છે, અને બ્યુનોસેરિલમાં પામ્પાસ કહે છે. પેનીઝ્યુલુએલાનું લેનોસ નામનું મેદાન ઓરિનોકો નદીના મુખથી તે આન્ડીસ પર્વતની તળેટી સુધી ૨૦૦ લીગ લાંબું ગએલું છે, અને બ્યુનોસેરિલનું પામ્પાસ પારાગ્વે નદી અને આન્ડીસ પર્વતની વચ્ચે ઘણે દૂર લગી ફેલાયેલું છે. જંગમી દોરનાં મોટાં રાજાં આ મેદાનો ઉપર બસ્યા કરે છે.

અમેરિકામાં તેની ઉંચાઇને માટે ઘણી પ્રસિદ્ધ પ્લાટુ અથવા ઢળતી જગા ટિટિકાકાની છે. એ જગ્યાનું કોતરણ અરાલ હજાર ચોરસ મૈલ છે. અને તેની સમાસરો ઉંચાઇ તેર હજાર ફીટ છે. ક્વીટોની વસ્તીવાળી અને સારી રીતે ખેડાયેલી પ્લાટુ ૯૧૦૦ ફીટ ઊંચી છે; અને મેક્સિકોમાં એનાહુએક નામની મોટી ઢળતી જગા છે તે ૭ હજારથી નવ હજાર ફીટ ઊંચી છે.

પુસ્તકોની પહોંચ.

મરાઠી ઉપરથી મોટા માધવરાવના નાટકનો તર્જુમો, ખાઈ ગણપતરામ ચણીશાલનો કર્યો. એ નાટકમાં કર્ણારસ ફીક છે અને જાણીતર સાહુ યયું છે — મનસુખ ગરબાવળી મહેતાજી મંછાબાઈ પેત્રાબાઈનો રચેલો. એમાં બોધ આપી દીધો છે, — પ્રાંચમાં ઓપડીમાં આવેલો પ્રતિહાસ ખુદાસાવાર ખનાવનાર રૌપદ અમીરઅખતી હયાનખાંલી. એ શબ્દસંક્રેનિંગ કાલેજમાં ગણે છે, અને તેથી એનો ઉદ્યોગ વખાણવા લાગ્યો છે. — શબ્દાર્થકોશ ભાગ ૨ નો, ખનાવનાર મિં દોલતગમ મણિરામ તથા રેવાશંકર ઓગારામ બટ.

૧. ગ્રામીણવોગી વિષયો વધી ગયાથી આ જાબત ઉપર જણાવે દયાન અપાનું નથી.

પેહેલા વર્ષની છમાસિકમાં લેખનની પરીક્ષાના પ્રશ્ન.

અંકગણિત.

- સવાલ ૧ લો. એક માણસ ૨૫ વર્ષની ઉંમરે થયો તે વખતે રોકડે ૫ ટકા પ્રમાણે બાજ આપીને પોતાની હિંદીનો વીમો રૂ ૫૦૦ નો ઉતરાળ્યો. અને ત્રણ વર્ષ પછી તે મરી ગયો તો એણે વીમા વાળાને ૮૫૦ જે કંઈ રૂપિયા બાંધે તેનું રોકડે ચાર ટકા પ્રમાણે ચક્રવૃદ્ધિ બાજ ગણાવ્યે તો વીમા વાળાને ખોટ શી ? માર્ક ૧૧
- સવાલ ૨ નો. ચાર ટકા બાજની ૮૦ ના બાવની રોકડાની લાન લીધી અને તેનું એક વર્ષનું બાજ લીધા પછી તે (લાન) ૧૪ ટકા ડીરેક્ટ એટલે ૮૯ ના ભાવે વેચી તો તે રોકડે લવાથી તેને સાચે બાજ શું મળ્યું હશે. માર્ક ૬
- સવાલ ૩ નો. ૬-૧૦-૧૫ રૂપિયા રતબના બાવના કેસરમાં ૭ રતબ ૧૧ ના ભાવનું મેળવી તે મિત્ર ૧૪ રૂપિયા રતબ વાળાને તે દરેક ભૂતનું કેટકેટલા રતબ લેવું ? માર્ક ૧૦
- સવાલ ૪ થો. ૫૦૬૭૬૯ આ સંખ્યા કાળી જે બરોબર સંખ્યાના ગુણાકારની બનેલી છે. માર્ક ૧૦
- સવાલ ૫ મો. બાગાકારમાં બાજકાંક અને બાગાકાર આ જે સંયુક્ત સંખ્યા આને કે નહીં ? માર્ક ૧૦

કુલ માર્ક ૫૦

અક્ષર ગણિત.

- સવાલ ૧ લો. જ્યારે અ=૨ વ=૩ ક=૬ અને ય=૫ હોય, તો

$$અ+૨ક-[વ+ય]-\{અ-ક-(વ-૨ય)\}$$
 ]આની કિંમત શી ? માર્ક ૬
- સવાલ ૨ નો, ક (ક+૧) (ક+૨) (ક+૩) +૧=(ક+૩+૧) ૨ આ જે ૫૬ બરોબર છે એવું દેખાડો. માર્ક ૬

- સવાલ ૩ જો. (દો+એ)+(શ+એ) આનો વ્યાગાકાર કરો. માર્ક ૭
 સવાલ ૪ જો. શા (દો-૨શ+૧) શ ન એમાં ય-૨. એમાં મૂકીએ તો
 કિમ્મત થી? માર્ક ૧

કુલ માર્ક ૨૫

ભૂમિતિ.

- સવાલ ૧ જો. ગોળ આરસ વાપિજ્યમ અને શાખ્યાઈડ એઓની વ્યાખ્યા
 કરો. માર્ક ૮
 સવાલ ૨ જો. દશમું પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ અને બીજી રવીકૃત પક્ષ સમજાવો.
 માર્ક ૬
 સવાલ ૩ જો. આકાશી પ્રતિક્ષા શિદ્ધ કરો. માર્ક ૧૧

કુલ માર્ક ૨૫

દ્વિતા.

જગતમાં જન્મીને મોજા બહુ માંડવી, એમ નહીં તો હૃદ રોષ આણો.
 કામ એ માંયનું કામ આ કામમાં છે નહીં એમ આપેજ જાણો.
 -પણ બહુ પ્રેમથી નિરતના નેમથી આજથી થાય કાલે વધારો.
 એમ ઉદ્ધમ કરો કામ સુ આદરો વાંદરો વેમ આણે નકારો.

- સવાલ ૧ જો. ઉપર લખેલા ઉદ્ધમાં જે અક્ષર ઉપર તાળ હોય તેવા
 ઉપર ચોકડી કરો.
 સવાલ ૨ જો. ઉપર લખેલા ઉદ્ધમાં ગણના આદાર કરો.
 સવાલ ૩ જો. " એનો અન્યથા કરો.

કુલ માર્ક ૩૦

વ્યાકરણ.

- સવાલ ૧ જો. કયા સર્વનામને જાતિના પ્રત્યય નથી લાગતા અને જાતિ
 વચન અને વિભક્તિના પ્રત્યય કોને કોને લાગે છે. માર્ક ૩
 સવાલ ૨ જો. સાધિત ક્રિયાપદ કેટલી રીતે ચાલે છે તે ઉદાહરણ સહિ-

સવાલ ૩ નો	ત લખ્યો.	માર્ક ૩
સવાલ ૪ થો.	ક્રિયાપદનું મૂળ અને ધાતુ એટલે શું.	માર્ક ૨
સવાલ ૫ થો.	સક્રમક ક્રિયાપદના વર્ગ અને તેના અર્થ લખ્યો.	માર્ક ૨
સવાલ ૬ થો.	ભિદક્રિયાક્રિયા છે ને તેઓના અર્થ તથા પ્રત્યય લખ્યો	માર્ક ૨
સવાલ ૭ થો.	ગળ તથા કુંદતના પ્રત્યય લખ્યો.	માર્ક ૬
સવાલ ૮ થો.	શેઠની પાસે જઈને મેં એજ રકમાં કંઈ પણ ખૂણ કુપરે લીધણ એનું પદચ્છેદ કરો.	માર્ક ૬
સવાલ ૯ થો.	ડિક્ટેશનમાં બુદ્ધિ પ્રકાશમાથી ૬૫ લીટીઓ.	માર્ક ૧૦
		કુલ માર્ક ૪૦

ભૂગોળ.

સવાલ ૧ થો.	હિંદુસ્તાનનો નકશો કરો ને તેમાં મુખ્ય પર્વતની હાર ખતાયો અને દરેક હાટના બંને છેડા આગળ ને ગામ આબ્યાં હોય તે લખ્યો.	માર્ક ૧૨
સવાલ ૨. નો.	એશિઆ ખંડની ધણી ખરી નદીઓ કયા ભાગમાંથી નિકળે છે અને તે કોને કોને મળે છે તે નામ સહિત લખ્યો.	માર્ક ૮
સવાલ ૩ નો.	અમેરિકા ખંડને લગતા બેટો હોય તે કહો.	માર્ક ૪
સવાલ ૪ થો.	નીચે લખેલી જગ્યાઓ ક્યાં છે અને તે શાને મુઠિ પ્ર- ખ્યાત છે તે લખો:-મહાનગર, લિવરપૂલ, સેન્ટોડોમિંગો, મગદલા, ગોલા, સિનાઈ, સેડાન, ફ્રાન્સ. સિમલા, મારા- સન, બાલિસન, વલ્લવીપુર, બગદાદ, કાલેસ અને નેર- સલેમ.	માર્ક ૭
સવાલ ૫ થો.	કરિમખાનું નામ અને તેની હદ ખતાયો.	માર્ક ૫
સવાલ ૬ થો.	અક્ષાંશ અને અક્ષાંશ વૃત્તમાં ફેર થો તે લખ્યો.	માર્ક ૩
		કુલ માર્ક ૪૦

ઇતિહાસ.

સવાલ ૧ થો. નીચેની જગો આગળ કોની લડાઈઓ થઈ હતી

વાગ્રામ, વાઢરહું, આસ્તરલીતરા, મારાથોન, ઝાગા અને
કામસેમિયા. માર્ક ૯

સવાલ ૨ જો. નીચે લખેલા વર્ષમાં શી શી વાતો બની?

૪૦૨૦૫૦ ૫૩૮, ૫૦૬, ૧૬૦, ૧૪૬, ૪૦૨૦૮૮૭,
૧૬૦૩, ૧૭૬૦, ૧૮૫૭. માર્ક ૧૦

સવાલ ૩ જો. સ્વતંત્ર સંસ્થાન ક્યારે ને શા કારણથી થયાં? માર્ક ૫

સવાલ ૪ જો. મોપની સત્તાની ચલતી અને પડતીનું વર્ણન કરો. માર્ક ૫

સવાલ ૫ જો. અબરામના વખતથી તે તેમના મૂત્રક ઉપર શિકંદરે અ-
ઢાઢ કરી ત્યાં સુધીની ગહુદી લોકોની હકોગત લખો. માર્ક ૫

સવાલ ૬ જો. સિકંદરના મુઆ પછી તેના રાજની વેદે'અણુ શી રીતે
થઈ. માર્ક ૪

કુલ માર્ક ૩૫

કેળવણીઆત્તાની સ્વરો.

મોતે અંખાડા પ્રગણે સુપાની સરકોરી નિશાળનું મકાન બંધાવ્યું તેનું
તારી, ૧૫ મી ફેબ્રુઆરી રાને હાખને રોજ કર્યું તે વખત ગામના
સારા સદ ગૃહસ્થોની સળા બરાઈ હતી, અને વાજતે ગાજતે ગામમાં
મકાનમાં આંખા હતાં. મકાનમાં આંખા પછી મહેતાજીએ વિદ્યાથી
કામદા વિશે બાવણ કર્યું. ત્યારબાદ સળામાં ખીરાનેલા નીચે લ-
ખેલા રાખણોએ ૩ ૧૨-૧૨-૦ ની રકમ બેગી કરી તેની નીચે મુજબ
ખવસ્થા કીધી.

આપનારના નામ.

૧-૦-૦ લાલા દલા માર્તાન.	૧-૦-૦ દલાલ ફુલજી મુનાર.
૦-૮-૦ ઉગતના બાવણ મકા.	૧-૦-૦ લાલા નારણજી.
૧-૦-૦ રાગોદના પટેલ વલજી દરો.	૧-૦-૦ નારણજી ખુલા.
૫-૪-૦ પરચુરણ લોકો તરફથી.	૧-૦-૦ માવણ લાલા.
૦-૮-૦ પટેલ સંકર જીવન.	૦-૮-૦ ટોનીના પટેલ કલા બાણી

કુલ. રૂ. ૧૨-૧૨-૦

અમેયં' ક્યો તેની વીગત.

૧-૦-૦ મીઠાઈ જોડરાને.   ૦-૪-૦ પાન સોપારી.

૦-૧૨-૦ તાબુ વાળાને,   ૦-૮-૦ બાદાણને

૧૦-૪-૦ જોજન અરમ્ય છોકુમને તમાડ્યા તેના.

54.3 12-12-0

મોતેતડેશ્વર પ્રગણે માંડવીની સરકારી નિયાળમાં તા. ૪ થી રૂબરૂ
આરી, સને હાલને રોજ માંડવીના દેશાઈ, અંબેલાલ ગોપાળજી તથા,
ઈન્દરદાસ મોહોનરામ ગોવીંદરામ એએ નિયાળ કમીટીનાં મેમ્બર સાથે
પધારી પરીક્ષા લઈ દેશાઈ અંબેલાલ ગોપાળજી એ, જોડરાઓને પતાશાં પેટેઆં.

કરુષે જોડાણુ પ્રગણે માડવીની સરકારી નિશાળમાં તારીખ ૨૫ મી
જાનેવારી સને હાલને રોજ માડવીના મામલતદાર સાહેબ પધારી પરીક્ષા
કરી રી)ના પતામાં વેરુચ્ચાં તેમજ તા. ૩ ૭ ફેબ્રુઆરી એ વીઝીટર
જનૈરામ પ્રભાચંદ્રે પરીક્ષા કરી નીચે લખેલા સખાસો એ રી ૨) નું
હનામ વેરુચ્ચું.

०-८-० वीजीटर्स वल्लेराम प्रभा- ०-८-० तेसीनहार परेन रण-
शंकर, छोड़ सामल.

૦-૮-૦, મહેતાજી પ્રાણજીવન પુસ્તક-૦-૮-૦ સોની પ્રાણજીવન પુસ્તક-
-૫૨૨૧મ, -૫૨૨૧મ, શોતમ.

મોજ સીસદા પ્રગણે મુખાની સરકારી નિશાળના નવા મકાનનું વાર્ષિક
તારી, ૨ જાન્યુઆરી થને, ૧૯૭૧ ને રોજ કીધું તે વખત ગામના
સારા સારા સદગૃહસ્થ ખીરાળવા હતા તે વખત કાળીઆવાડીના મહેતાજી
હરીશંકર ગંવરીશંકરે બણવા વીથે બોધ કર્યો ત્યાર બાદ નીચે લખેલા
સદગૃહસ્થોએ ૩૨૬-૯-૦ ની રકમ ભેગી કરી નીચે મુજબ વ્યવસ્થા કીધી.

રકમ બરનારત્રુ નામ.

1-0-0 ਪਟੇਲ ਗਲਾ ਹਰੀ. 0-4-0 ਸ਼੍ਰੀ ਨੇਮਾ ਗਾਗਯੰਦਰ.

૨-૦-૭૦ શ્રીકે. કસના મનાજી, ૧-૦-૦૦ કાના પરાગ કણબી.

१-०-० सोनी जगन कृष्ण. १-०-० शं. नरशाय भाग्यदत्त.

૧-૦-૦ શેઠ સામણ વાસાણ. ૧-૦-૦ સોની કુખેર નથુ.

૧-૦-૦ કણબી માવજી ગોવંદ.	૦-૮-૦ નથુ લાલભાઈ.
૧-૦-૦ સોની ચાંદલજી કૃષ્ણેર.	૧-૦-૦ તલાટી કલ્યાણજી નારણજી.
૧-૦-૦ શેઠ રામા પનાજી.	૧-૦-૦ સોની જીવન રૂપજી.
૦-૮-૦ શેઠ નાદાલચંદ અમીચંદ	૧-૦-૦ કણબી લાલા મેધા
૧-૦-૦ શેઠ મેઘા ગોવાજી.	૧-૦-૦ શેઠ પેમા વદાજી.
૧-૦-૦ કણબી રમા દરી,	૦-૮-૦ કણબી દયાળ દરી,
૧-૦-૦ પટેલ મોરારજી કલ્યાણજી	૦-૮-૦ જીવણ દરી કણબી.
૧-૦-૦ સોની પરાજી રૂપજી.	૧-૮-૦ શેઠ ચંદા ભાગચંદજી .
૧-૦-૦ પરાગ અમ્બુભાઈ.	૧-૦-૦ શેઠ વળ દીરાજી.
૧-૦-૦ સોની ગીરધર વામજી.	૧-૦-૦ ડાહ્યા હરીભાઈ.
૧૪-૮-૦	૧૨-૮-૦

અરમ્મ ધણે તેની વીગત,

૧-૦-૦ પનાસા,	૨-૦-૦ બ્રાહ્મણોને દક્ષણા.
૧-૦-૦ પાન સોપારી,	૧૧-૦-૦ છોકરાને જમાડ્યા તેના.
૧-૦-૦ કલગી તથા હારફ	૦-૮-૦ ટોલીને,
૧૦-૦-૦ મહેતાજીને પાંચડીના	

કુલ રૂ ૨૭-૦-૦

મોત્ત દલાડવા પ્રગણે ચોપાંચીની સરકારી નિયામમાં તારી: ૧૪ મી જાનેવારી સને ૧૮૭૧ને રોજ પુરજણના દેશાઈ સુંદર જીવાજી પધાર્યા હતા તે અભ્યાસ બોર્ડ ખુશી થયા તેથી રૂ ૧) ના પતાસાં વેરુચ્યાં,

કરખે બોઢાણ પ્રગણે માડવીની સરકારી નિયામમાં તા. ૩ મારચ સને હાલને રોજ સુરત વિભાગના દીપુટી, એન્ડ્રુ કેથનલ ધનરપેકટર સાહેબે પરીક્ષા કરી ત્યારે ઠાકોર કાણબાગજીપતસંગજીએ રૂ ૧) ના પતાસાં વેરુચ્યાં.

કરખે ઉદવાડા જીલ્લે સુરતની સર જગસેદજીની નિયામમાં તારી. ૨૫ મી મારચ સને હાલને રોજ સુરત જીલ્લાના કુર્ટ આસીસ્ટન્ટ કલેક્ટર સાહેબે પધારી પરીક્ષા કરી ખુશીયાને રૂ ૪) ચારની મીદાઈ છોકરાઓને વેરુચ્યાં.

મોતે દશામે પરગણે ચીખલી જીલ્લે સુરતની સરકારી નિયાળમાં તારી. ૮ મી એપ્રિલ સને હાલને રોજ કરમે ઉદ્વાડાની સર જમસેદજીની નિયાળના મેહતાજી ભમવાનદાસ કલ્યાણદાસે પધારી પર.ક્ષા કરી ખુશી થઈ ઉપના બે છોકરાને દરેકે ને ચાર ચાર આનાનું રોકડું ધનામ આપ્યું. તથા આઠઆની મીઠાઈ સરવે છોકરાને વેહેમી.

કરમે વાંસદા જીલ્લે સુરતની નિયાળમાં તા. ૪ થી એપ્રિલ સને હાલને રોજ મેહરબાન ઉતર બાગના એભયુકેશનજી ઇનસ્પેક્ટર સાહેબ ત્યાંના રાજસાહેબ મહારાજ કુલશ્રી ગુલાબચૌહાણ અને પંચના મેંગરો અને ગામના સારા સદ્ગૃહસ્થો અને શાસ્ત્રી અંબારામ પ્રેમશંકરે એઓની સાથે પધારી પરીક્ષા કરી. મેહરબાન ઇનસ્પેક્ટર સાહેબે ખુશી થઈ મેહતાજીને સરટીફિકેટ આપ્યું અને રાજસાહેબે રૂ.૧-૧૪-૬ નું ચોપડીનું ધનામ છોકરાઓને આપ્યું. મેહરબાન ઇનસ્પેક્ટર સાહેબે ગોવાણ બાપામાં શાસ્ત્ર અંબારામશંકર સાથે બાપણ કંઈ બાદ સભા ખરખાસ્ત થઈ.

કરમે પારડી જીલ્લે સુરતની સરકારી નિયાળમાં તા.૨૨ મી માર્ચ સન ૧૯૭૧ને રોજ ખરીદ કરેલા રૂ.૮૦૦ ના નવા મકાનમાં વાસ્તુ કંઈ તે વેળાએ છોકરા તથા છોકરીઓના વર્ગો અનુક્રમે ગોઠવ્યા કર્યાના મામલતદારસાહેબ તથા સારા સારા સદ્ગૃહસ્થો સાથે વાજતે ગાજતે નવા મકાનમાં આવ્યાબાદ તાલુકાગાસ્તર જટાશંકર પ્રેમશંકરે વિદ્યા વિશેનિબંધ વાંચી સંભળાવ્યો ને લોકોને પોતાના છોકરા મોકલવા સુચના કીધી બાદ રીડીંગ રૂમના થતા કામદા વીથે તેનો ગવા સાંજનો હીસાબ અને તે સ રા પાવાપર બાવવા વિશે બાપણ કંઈ હતું. બાદ નીચે મુજબ રૂ.૮૧-૪-૦ ની રકમ એ રીડીંગરૂમ ખાતે તે લીજમાં બરાઈતેઓનાં નામ. નીચે મુજબ.

૬-૦-૦ મામલતદારસાહેબ નરશીલાલ રેવાદાસ.

૬-૦-૦ ફોજદારસાહેબ ઉત્તમરામ પ્રાણસુખરામ.

૬-૦-૦ ડાક્ટરસાહેબ બાળકૃષ્ણહરી

૬-૦-૦ તાલુકાગાસ્તર જટાશંકર પ્રેમશંકર.

૬-૦-૦ આગમારામ માણિકલાલ કારકુન.

૬-૦-૦ રામશંકર ગોપાળજી કુવાથાળાના મેહતાજી.

૬-૦-૦ નરમિરામ રદરામ એજન આર્સિસ્ટન્ટ.

૧૧-૪-૦ શેઠ હોરમજી ગાંડાભાઈ (મુજરાતમીન)

૧-૦-૦ શેઠ દમોદર માણિકલાલ.

૧-૦-૦ શેઠ નરભીરામ માણિકલાલ.

૧-૦-૦ શેઠ ઉત્તમગમ મનરામ.

૪-૦-૦ શેઠ પેલાભાઈ જુહા પારડીના.

૨-૦-૦ શેઠ હરગોવિનદાસ કાલાનદાસ.

૨-૦-૦ શેઠ નેદલાલ રામજી.

૨-૦-૦ શેઠ ડાહ્યાભાઈ અમરચંદ.

કુલ ૩૮૧-૪-૦

ઉપર મુજબ ૩૮૧-૪-૦ રીડીંગરૂમમાં યથાબાદ બહેલીના ગૃહ-
તાજી પ્રાણજીવનદાસ આતમારામી (૩૨૦) ની પાપડી તાલુકામાંસ્તર જટા
ચંકરને આપી, ત્યારબાદ ફર્ટ ક્લાસ કોનસ્ટેબલ મીસ્તર અમરચંદની મહં-
મદરાહુમે મુસલમાનના છોકરાને કેળવણી સેવા નથી. તેથી તેની હાલત
કેવી છે તે વીચે, અને ત્યારબાદ કારકૂન આતમારામ માણિકલાલે છોકરા અને
મિત્રતાજીનો ખર્ચ શું છે તે વીચે, મે ત્યાર પછી કમ્પાઈનાના કાહેતાજી રામ-
ચંકર ગોપાળજીએ સ્ત્રી કેળવણી વીચે બાચણ કર્યું. બાદ હાલ જે છોકરા હંમેશા
બાણે છે ને તે ગરીબ અવસ્થામાં છે તેમાંના ચારની તેમની વૃત્તી ચાર
આના ફી દરેકની નીચે લખેલા સમ્પત્તિઓએ બારવાની ખુશી ખતાવી છે,
તેઓનાં નામ. તજાદી કાચીદાસ મયુગદાસ. કારકૂન આતમારામ માણે-
કલાલ. (વત્રસાડથી આવેલા રાખસોમાંના) નરભીરામ માણિકલાલ. દમોદર
માણિકલાલ. ઉપર પ્રમાણે હકીકત યથાબાદ આચરે સાત વાગે સભા બંર-
ખાસ્ત થઈ.

જનવક નંબર ૨૮૦ સન ૧૯૭૧-૭૨.

તા. ૨૭ મે ૧૯૭૧.

MOHANLAL R.

દીપુરી એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર.

સુરત.

ગુજરાત શાળા પત્ર.

GUJARAT SCHOOL-PAPER:

September 1871.

પુસ્તક ૧૧ મું. સપ્ટેમ્બર સન ૧૮૭૧. આંક ૯ મો.

અનુક્રમણિકા. પૃષ્ઠ.

Contents. Page.

ભૂતર વિજ્ઞા.....	૧૨૯	Notes on Geology. ...	129
હાઈ. નિશાળોને માટે ધોરણ...	૧૩૨	Urdu Standards. ...	132
પરીક્ષાના પ્રશ્ન.....	૧૩૪	Examination-Questions	134
કેળવણી ખાતાની ખબર...	૧૪૦	Educational News...	140
સામાન્ય મર...	૧૪૩	Circulars.....	143

(કેળવણી ખાતાના હુકમથી.)

આમલગાદ મેચે માળાની દેવણીમાં યુનાઇટેડ પ્રિન્ટિંગ અને
જનરલ એજન્સી કંપની "પ્રિન્ટિંગ"ના પ્રેસમાં
રજીસ્ટ્રાર દ્વારા દોરાયે છે છાપી પ્રસિદ્ધ છે.

(મૂલ વરસે રૂ ૧)

ગુજરાત શાળાપત્ર.

પુસ્તક ૧૦ મું. અમદાવાદ, સપ્ટેમ્બર સને૧૮૭૧. આંક. ૬ મો.

ભૂસ્તર વિદ્યા.

પ્રકરણ ૨મું.

ભૂકવચ ઉપર અસર કરનારાં તથા તેની ખાંધણી અને હાલતમાં
વિકાર કરનારાં કારણો.

આ પ્રકરણમાં કહ્યા પ્રમાણે ભૂસ્તરવિદ્યાનો હેતુ ભૂકવચની ખાંધ-
ણી કે ખનાવટનો અને તેની પાછલાં હાલતનો ઇતિહાસ જાણવાનો છે.
વિકાર પુખ્તાકનારાં ઉપાધિઓને આધિન એ વાપડે નહિત, લો પૃથ્વીનો દે-
ખાવ પ્રથમ જ્યારે તે સરખાઇ ત્યારે જોયો હતો તેવોજ અદ્યાપિ મુખી
હોત. પાણી અને ભાંખના રચનો તેનાં તેજ રહ્યાં હોત; મયાળાના પર્વત,
ખીણ અને મેદાનની ગોઠવણ તેવીને તેવીજ હતા અને વનરપતિ અને
પ્રાણિનાં રૂપો એક સરખાં હોત; એવું હોતજો આજુ વિકાર અને વધારાનો
ઇતિહાસ થવાને બદલે ભૂસ્તર વિદ્યા હમેશ એક સરખા રહેનાર દેખા-
વોનું વર્ણન માત્ર હોત. પણ એવું જિલકુલ નથી, જે કૌણીથી પૃથ્વી સુ-
ર્યની આસપાસ ભ્રમણ કરવા લાગી અને પોતાના આસપડે પર ફરવા માંડી
તે ક્ષણથી લાગલાગટ વિકાર અને વધારાનું થવું હમેશ જારી છે. વાક,
ગ્રાકળ અને પર્વાદ. ઝરણ, પેટ્ટળા અને નદોઓ, જારતીઓટ, મોજાં, અને
પ્રવાહ, ધરણીનું ધ્રુજવું અને જ્યાળામુખીનું કોટી કોટી ઉપર આવવું,
વનરપતિ અને પ્રાણિનું લગવું, અને વાતાફરતી નાશ પામવું; અને રથ-
વણી કરણી; એ સર્વ ભૂકવચ ને પનાર્યનું અનેહુંછે તેઓને છુટા પાડવા,
એકા કરવા, અને ફરી એ રાંતનું હજીરું વજ્રણ ગોઠવવાનું છે.

૧૩. કેટલાએક દેશ જોડે સરખાવી જોતાં આપણાં મુલકમાં ઓઝો

ફેરફાર થતો માલમ પડતો નથી. તેથી એ વિકાર પમાડનારાં કારણોની અસરને જોઈએ તેટલું વજન તમે આપશો નહિ. આપણી બાલ્યાવસ્થાથી તેજ ઝરા અને તેજ આણે, તેજ એતરો અને તેજ વેદાના તથા પર્વતો જોઈએજીએ; અને તે ઉપરથી એવું અનુમાન કરીએકે થોડો અથવા કાંઈ ફેરફાર થતો નથી. પરંતુ વધારે લક્ષ આપી આવલોકન કરવાંથી કંઈ ફેરફાર થતા જોઈએજીએ. એ ફેરફારો આપણી આસપાસ દરરોજ અને દર વરસે થયાં જાય છે. નદી પોતાના તળિયાને ઉંડું કરે છે. ભરતી અને મોજાંથી દરિયાના કાંઠાના ડુંગરો ધસાઈ જતા જોઈએજીએ, ભાકળથી અને વરસાદથી પથરનાં મથાળાં તૂટી પડે છે. સમુદ્રની ખાડીઓ અને નદીઓ ભરાઈ જાય છે અને નદીમાં બેઠ પડે છે. સરોવરો પુરાઈ જાય છે અને તેના કેટલાંએક ભાગમાં ફક્ત પાદ્ય રહે છે, અને તેમાં રાડાં, ઘાસ વિગેરે ઉગે છે. એ બધું વીશ કે ત્રીશ વરસની અંદર જોવામાં આવે છે ત્યારે જો વીશ કે ત્રીશ વરસમાં એટલો ફેરફાર થાય છે તો સૈકડો વરસમાં કેટલો ફેરફાર થાય અને એવા સૈકડાને સૈકડાએ યુગતાં જે વરસ થાય તેટલા બાધા વરસોમાં શો ફેરફાર થાય ? એથી પણ વધારે કહેવાનું એ છે કે જ્યાં શાન્તિ અને સ્થિરતા છે ત્યાં એવો વિકાર જોવામાં આવે છે તો આખી પૃથ્વી ઉપર કેટલો વિકાર થવાની આશા રાખીએ ? અને વિશેષે કરીને જે દેશોનાં સરોવરો આપણા દરિયા જેવડાં છે, અને જે દેશોની નદિયો જોડે મુકાબલો કરતાં આપણી નદિયો નેહરો જેવો જણાય છે, અને જ્યાં વરસાદના તો ધોધવા પડે છે, જ્યાં પુર આવ્યાથી જમીનનો બધો દેખાવ વડો યઈ જાય છે, ભૂકંપથી પ્રાંતો એમના એમ નીચા પડી જાય છે, અને જવાણામુખીમાંથી પ્રદેશ ઉંચા થઈ જાય છે અને નવા પર્વતો આવે છે એવા મુલકોમાં તે કેટલો બધો ફેરફાર થતો હશે ? એ રીતે નજર રોજબીયાથી લક્ષ પૂર્વક નિરીક્ષા કરનાર જોણી કહાડે છે કે હમેશ એક હાલતમાં બુકવચ તરહેતાં સદા વિકાર પામતું છે. અને મૂતકાળનાં સૈકડો વરસ પર એ રીતે નજર પહોંચાડશે તો તેના સમજવામાં તરત આવશે કે જળ ત્યાં રચળ અને રચળ ત્યાં વારે વારે જળ થયાં કરે. જૂના પર્વતનો હારો તૂટી કે ધસાઈ શી રીતે ગએલી હશે અને નવા પર્વતો થવાનો સમુદાય શી રીતે થયો હશે, સરોવરનાં તળાંખાં પર માટીનો જમાવ થવાથી તેઓ ઉંચા આવી એડવા

બાવક જમીન શીરીતે થઈ હશે, તથા પ્રાચીન જમાનાના સમુદ્ર કાંઠાની રેતી કે માટી બંધાઈ જઈ તેઓના નકર થર શીરીતે થયા હશે એ તેનાં જાણવામાં આવશેજ.

૧૪ એ વિકારો ઉત્પન્ન કરનારા ઉપાધીઓ સર્વે છે. અને અહર્નિશ તેમનાં કામો કર્યા જાય છે. તથા સઘળા ભૂસ્તર ખનાવનાં મૂળ છે, તેથી તેઓ ક્યાં અને કેવાં છે અને કેવી રીતે ક્રિયા કરે છે તે જાણવાની અહીં વિદ્યાર્થીને જરૂર છે. પૃથ્વીનો ગોળાકાર, અને તેનું દર રોજનું પોતાની ધરી ઉપરનું જમણું તેમજ પૃથ્વીની આસપાસ જે વાતાવરણ રહેલું છે તેનો સ્વભાવ તથા તેમાં વાદળો વરસાદ, વાયુ, વાવાઝોડું, વિગેરેનું તોફાન; તથા વાયુની સ્થિતિના ખોળ ફેરફારો જેમાં થાય છે તે; તથા જે વડે મૂર્ચની ગરમી અને અજવાળું પૃથ્વી ઉપર પ્રસરે છે તે; અને પૃથ્વીની સપાટી ઉપર સૂકી જમીન અને પાણીની વેહેમણ; તથા જીવજાતો ખંડોમાં પૃથ્વીની સામાન્ય રચના; તેઓના પર્વતની હારો, મેદાન, અને ખીણો; તેમજ તેઓપર વસનારાં પ્રાણી અને વનસ્પતિનાં સામાન્ય લક્ષણ એ સર્વ તમે જાણો છો એવું ઝાપણે માનીએ. ભૂકવચમાં ફેરફાર કરનારાં કારણોની ક્રીણી તપાસ હવે આપણે કરીએ.

૧૫ એ કારણોને નીચે પ્રમાણે ગોઠવી શકીએ.

૧ વાતાવર્ણિક કાર્ય;

૪ રસાયની એટલે પદાર્થોની એક ખીજ ઉપર રસાયની ક્રિયા થવાથી; ૫ અગ્નિથી થનારાં; એટલે પૃથ્વીના મધ્ય ભાગે હંડાણમાં રહેલી ઉષ્ણતાના સંબંધ ઉપરથી જે કાર્ય થાય છે તે; પૃથ્વીની રચના આ ઉપરથી, સર્વ કારણો વ્યુત્પન્ન થએલાં છે. તેથી તેઓ સર્વત્ર પ્રત્યક્ષ છે. અને અહર્નિશ તેમની ક્રિયા જારી છે. કોઈ ભાગમાં યુગયુગ અને અદ્યત્ત રીતે એ કામ કરે છે અને કોઈ ઠેકાણે ઘણા બળથી, અને કોઈ ઠેકાણે નોરસાથી અને વિશાળ પણે કામ કરે છે. કોઈ વખતે તેનાં પરિણામ બાગેજ માલમ પડે છે, અને કોઈ વખતે પૃથ્વીના મથાળાની આકૃતિમાં મોટા ફેરફાર કરી નાંખે છે.

ઉર્દુ નિશાલોને માટે ધોરણ.

ધોરણ ૧.

- ૫૦ ૧ લો વિષય. આંક દશાહિસાબ ભાગ ૧ માંછે તેવા પૃષ્ઠ ૧-૨૪ અને ૨૭ સુ પૃષ્ઠ.
- ૫૦ ૨ નો વિષય. અલિકુબે અને હિન્નતુલ્લાખા પાટીઆપર લખવું.

ધોરણ ૨.

- ૫૦ (૧૦) ૧ લો વિષય. પહેલા ધોરણમાં કહ્યું તેટલું, અને સંખ્યા પરિમાણ તથા આંકડા લખવા દશ હજાર સુધી, ત્રણ કરતાં વધારે આંકડા નહિ હોય એવી રકમોના સરવાળા અને બાદબાકી ત્રણ કરતાં વધારે આંકડા નહિ હોય એવી રકમોને ત્રીશથી ઓછી રકમવતી ગુણાકાર તથા ભાગાકાર. બાંકોનો દશાહિસાબ ભાગ ૧.
- ૫૦ (૧૦) ૨ નો વિષય. વાંચન. ઉર્દુ અને ગૂજરાતી પહેલી ઓપડી પૂરી, વાંચેલા ભાગની સમજણ સાથે; કવિતા સમજવી અને મોઢે જોલવી,
- ૫૦ (૧૦) ૩ નો વિષય. બારાખડી. સ્લેટ કે કાળા પાટિઆપર બાળબાળ, ઉર્દુ અને ગૂજરાતીમાં જોડાક્ષર સહિત એક અને બે પદના શબ્દોનું ડિક્શનરી (જોડણી) લખવું. મોટા હરફ લખવા માંડવા.
- ૫૦ (૩) ૪ થો વિષય. નકશો એટલે શું તેનું જ્ઞાન. જીલ્લા કે સંસ્થાનનો નકશો. હદ, પર્વતો, નદીઓ તથા મેહરો નકશામાં ખતાવવાં.

ધોરણ ૩.

- ૫૦ (૧૦) ૧ લો વિષય. બીજા ધોરણમાં કહ્યું તેટલું, અને વિવિધ સરવાળા, બાદબાકી, ગુણાકાર, ભાગાકાર તથા બાંજણી (દશી રીતે). આ દેશનાં કોષ્ટક કે

ધાત જાણવાં. સહેલા મોહોડાના હિસાબ એ-
ટલે દેશી હિસાબ બાગ ૨ પૃષ્ઠ ૧-૪, ૧૦ મું
પૃષ્ઠ તથા ૨૦-૨૨, શેરિયાં, મણિકાં, આં-
ડોના અને સોનારૂપાનાં તથા જમીનનાં લેખાં.

૫૦ (૧૦) ૨. જો વિષય. વાંચન ઉર્ફુ અને ગૂજરાતી બીજી એપડી.
પૂરાં. વાંચેલા બાગની મતલબ તથા શબ્દોના

અર્થ સાથે. શબ્દોના વર્ગ ઓળખતાં, વાંચન
એપડીમાંની કવિતા સમજવી તથા મોટેભાણવી.
ડિક્શન (જેડણી), વાંચેલી એપડીમાંથી જે
ત્રણ વાક્યો મોટે અક્ષરે બાળભાષ, ઉર્ફુ અને
ગૂજરાતીમાં લખતાં. અક્ષર સુધારવામે પૂરી
લખાવશી કિતાબ કે રહેલ બતાવવી.

૫૦ (૩) ૪ થો વિષય. ભૂગોળની વ્યાખ્યાઓ, ઇલાકાની (એટલે મુંબાઈ
ઇલાકાની) ભૂગોળ. આસપાસના પ્રાંતો, પર્વતો,
નદીઓં, દેશીરાજ્યોં, જીલ્લાઓ, શહેરો, ખં-
દેરો વગેરે નકશામાં બતાવવાં. અને તેઓ સં-
બંધી સમજણ આપવી.

ધોરણ ૪.

(આ ધોરણમાં પાસ થયા પછી નિશાળિયા
ઇંગ્રેજ બણી શકે એટલે એ ધોરણમાં પાસ
થયા પછી જેમની ઇંગ્રેજ બણવાની મરજી હ-
શે તેમને ઇંગ્રેજ સ્કૂલોમાં લખાવ કરશે.)

૧૦૦ (૧૦) ૧જો વિષય. ત્રીજા ધોરણમાં કહ્યું તે ઉપરાંત ઇંગ્રેજ કો-
ષ્ટક, ત્રેસશિક અને વ્યવહારી અપૂર્ણોક્તિના સ-
હેલા હિસાબ. મોહોડાના હિસાબ એટલે દેશી
હિસાબ બાગ ૨ માંની રીતો, પૃષ્ઠ ૬-૧૮,
જીલ્લા પ્રમાણે, અને પૃષ્ઠ ૨૬-૨૮, ૪૪-૪૭
તથા ૫૧ મું પૃષ્ઠ. લુગડાં, ધાસ, નળીઆં, મુ-

સારા, કાઠ, તેલ ખારદાન, વિધાં અને ધન.
 ૧૦૦ (૧) ૨ નો વિષય. વાંચન હુકું અને ગુજરાતી ત્રીજી મોપડીઓ
 પૂરી, વાંચેલા ભાગની મતલબ તથા સ્પષ્ટતા
 અર્થ સાથે; સહેલું પદ્મક્રેદ કરવું. ત્રીજા ધાર-
 શુમાં બ્યાકરણ કહ્યું તેટલું અને કોઈ નાનાં
 બ્યાકરણમાથી નામ વગેરેનાં રૂપાખ્યાન. હોપ
 કૃત બ્યાકરણ પૃષ્ઠ ૧૨-૨૨. વાંચન મોપડી-
 ઝોમાંની કવિતા સમજવી તથા મોઢે ખા-
 લવી. સારે અક્ષરે લખેલી કાગળ પરીક્ષક
 લાપે તે વાંચવા.

૧૦૦ (૬) ૩ નો વિષય. વાંચેલી મોપડીમાંની પાંચ લીંટીનું મધ્યમ
 કદના અક્ષરે હુકું, ગુજરાતી અને ખાળખોધ-
 માં ડિક્ટેશન (જોડણી) લખતાં. અક્ષર સુધા-
 રવાતે(નાના અક્ષરે) લખેલી મોપડી ખતાવવી.
 ૫૦ (૪) ૪ થો વિષય. (મ) ગૂજરાતનો ઇતિહાસ, વાંચેલા વંશસ્તુધી.

(વ) ત્રીજા ધારશુમાં કહ્યું તે તથા હિંદુસ્તા-
 નનો નકશો, તેમાં ત્રીજા ધારશુમાં વિગતવાર
 વર્ણન કીધું તે, અને કુદરતી રચના કે ખાંધ-
 ણીનું સોન, નરીકમ, જેની સામસામી દિશા-
 એથી પાણી વહી જાય એવા પહાડી સુલકો;
 દશમાં આવનાના માર્ગ, સરહદો, અને આ-
 સપાસના દેશો.

બ્રજવંતરામ મહાદેવરામ મેહતા,

ગૂજરાતી ટ્રાન્સલેશન એકિસમિશનર.

પેહેલા વર્ષની છમાસિક પરીક્ષાના પ્રશ્ન.

નિયાળ પદ્ધતી.

સાચા ૧ લો. કેળવણી આપવાનાં કારણ.

માર્ક ૧૫

સવાલ ૨ જો.	શિક્ષકે પ્લાનમાં રાખવાના નવ નિયમો.	માર્ક ૧૮
સવાલ ૩ જો.	નીતિ શીખવવાનો પ્રખત મહેતાશને ક્યારે મળે.	માર્ક ૪
સવાલ ૪ થો.	વર્ગ ગોઠવવાના નિયમ.	માર્ક ૧૦
સવાલ ૫ મો.	અભ્યાસ પત્રકનો નમુનો બનાવો.	માર્ક ૬
સવાલ ૬ ડો.	વખતની વેચ્યણનું પત્રક કરવાના નિયમો લખો.	માર્ક ૧૦
સવાલ ૭ મો.	હાજરી પત્રકનો નમુનો એક માસનો બનાવો.	માર્ક ૧૫
સવાલ ૮ મો.	નિશાળ સંબંધી નાણાનો હિસાબ શ્રેમાં રહે છે?	માર્ક ૨
સવાલ ૯ મો.	કથિતપાઠ આપવાને સાડ પ્રથમથી નોંદ લખવાની શી જરૂર છે અને ખીજ પાઠને તેની જરૂર છે કે નહીં? તે દારણ સહિત લખો?	માર્ક ૨૦

કુલમાર્ક ૧૨૦

વિદ્યા.

સવાલ ૧ લો.	આપણે અહીં છુગડાં મેવાનો સામ્યો છે તેમાં કંઈ યાત્રિક શક્તિનો ઉપયોગ કેવો છે તે સમજાવો.	માર્ક ૪
સવાલ ૨ જો.	ગતિના ત્રણ નિયમ લખો ને તે સમજાવો.	માર્ક ૬
સવાલ ૩ જો.	ચંદ્રનું વર્ણન કરો.	માર્ક ૬
સવાલ ૪ થો.	શુક્ર, શનિ, અને નેપ્ચ્યુન વિશે જાણતા હો તે લખો.	માર્ક ૧૧
સવાલ ૫ મો.	સૂર્ય ગ્રહણ ચિત્ર સાથે સમજાવો.	માર્ક ૮
સવાલ ૬ ડો.	પ્રકાશના કીરણનો વેગ કેટલો છે, ને તે શાથી માલમ પડ્યો તે ચિત્ર સાથે સમજાવો.	માર્ક ૬
સવાલ ૭ મો.	કિરણનું વક્રિબળ તથા તેનાં પરિણામ સમજાવો.	માર્ક ૯

કુલ માર્ક ૫૦

વાક્ય રચના.

સવાલ ૧ લો.	મૂલિક તથા વધારેલું એક એક વાક્ય લખો અને તેમાં વિશેષ પદ અને વિશેષકપદ દખાડો?	માર્ક ૪
સવાલ ૨ જો.	ધાર્યું કરીને કુટ્ટ પુર્યો અને કુખી યાયછે એ	

- વાર્ષિકમાં દેવો શુબ્દો કરૂં પક્ષમાં અને કયા કિ-
યા પક્ષમાં છે? માર્ક ૧
- સવાલ ૩ જો. પ્રત્યેક સંયુક્ત વાક્યમાં કેટલા ભાગ છે તે ઉ-
દાહરણ સહિત સમજાવો. માર્ક ૪
- સવાલ ૪ જો. એક સાન્ન્ય વાક્ય લખો અને તે સાન્ન્ય કેમ
છે તે સમજાવો. માર્ક ૧
- સવાલ ૫ જો. અનુક્રમમાં વિકૃત્ય પેદાશું પછી વિકારક જો
લાખી લેખ સમજાવો. માર્ક ૨.

યોગ્યતાકારક વર્ગની છમાસિક પરીક્ષાના સવાલો.

(૨) કલાકમાં અંકગણિતના સવાલ. માર્ક. ૭૫

- સવાલ ૧જો. ૫. ૩ (૫.૬—૧.૫૪)
- ૩-૫. ના ૨૩ એની કીમત શી? માર્ક. ૧૮
- સવાલ ૨જો. એક કામ (મ) પાંચ કલાકમાં ને (ન) આઠ કલાકમાં કરે
તો જંતે સાધે કરે તો કેટલા કલાક લાગશે? માર્ક. ૧૦
- સવાલ ૩જો. ૩૪૫, ૫૭૮, ૧૩૦, ૧૪૦ એઓનો દ્રઢગાળક શું? માર્ક. ૧૫
- સવાલ ૪જો. એક પેટી આઠ ગજ લાંબી છ ગજ પોહોળી અદી ગજ જી-
મી તેને બહારથી સઘળી ગમ મઢવાની છે ને મઢામણીનું
ખર્ચ દરમોરસ ગળે ૧ આ. ૩ પા. છે તો તેની શી કી-
મત પડશે? માર્ક. ૧૮
- સવાલ ૫જો. ૧૦૫ તેને કઈ સંખ્યાએ ગુણીએ કે ગુણાકાર કે. હવે ૫૦,
૩૬ એઓનો સરવાળો આવે. માર્ક. ૧૩
- લેખાં. માર્ક. ૨૫
- સવાલ ૧જો. ૩૧. આ. તેલો તો. મદાઆણા. વાલ. ૨તી.
૧૫૫ આ ૧ ૩- ૨- ૧૧.
- ની શી કીમત? માર્ક. ૧
- સવાલ ૨જો. ૩૧. આ. મણતો. શેર.
૧૫૫ આ ૧ ૩- ૨- ૧૧ ની શી કીમત? માર્ક. ૫

સવાલ ૩જો.	૩૫૧આ. ૧૫૧	બાર તો. ૧	ચેર. ૩.બાર. ૧૫૧ ૪
સવાલ ૪થો.	ની શી કીમત! ૩૧. આ. ૨૪૧	માર્ક. ૫૧ બેડીયું તો. ૧	મણ. ૨. ની શી કીમત! માર્ક. ૪
સવાલ ૫મો.	૩૫૧એ. ૨૨૧	કોયજો તો. ૧	પૈસાનું ૧૧૧ કેટલું? માર્ક. ૫ ૨૫

(૧) કલાકમાં ગુજરાતનો ઇતિહાસ. માર્ક. ૨૫

સવાલ ૧જો. ગુજરાતમાં કીયાં મોટાં રાજ્યો થઈ ગયાં તેમના આરંભનું ને અંતનો વખત જાણવામાં આવ્યો હોય તે લખો.

માર્ક. ૬

સવાલ ૨જો. પોગ્યરાજ, બુવડ (પીધુ). સામતસંગજી, અન્નેપાળના મરણનાં વર્ષ લખો.

માર્ક. ૪

સવાલ ૩જો. સિધરાજ, કુમારપાળ, અહમદશાહ, મહમદબેગડો. એ શા-ને માટે પ્રખ્યાત છે.

માર્ક. ૧૦

સવાલ ૪થો. રૂપસુંદરી, મીનજદેવી, રાણકદેવી, કમળાદેવી, દેવળદેવી, એ મના વિષે તમે જાણતા હો તે લખો.

માર્ક. ૫

(૧) કલાકમાં હિંદુસ્તાનનો ઇતિહાસ. માર્ક. ૨૫

સવાલ ૧જો. હુનાનદેશનું હાલનું નામ શું છે?

માર્ક. ૧

સવાલ ૨જો. શિકંદર કઈ સાલમાં આવ્યો હતો, તથા તેના વિશે તમે શું જાણો છો.

માર્ક. ૪

સવાલ ૩જો. અલ્તમશ, નાસરુદ્દીન, અલ્લાજીદ્દીન ખૂની, ને સુબાર્કશાહ એમના મરણનાં વર્ષ લખો.

માર્ક. ૮

સવાલ ૪થો. ઇ. સ. ૧૩૨૫, ૧૩૯૮, ૧૫૧૯, ને ૧૨૯૯ એ વર્ષમાં શા બતાવ બન્યા?

માર્ક. ૮

સવાલ ૫મો. બૌદ્ધ ધર્મ વિષે જાણતા હો તે લખો.

માર્ક. ૪

(૧) કલાકમાં.

ભૂગોળ.

માર્ક. ૫૦

સવાલ ૧લો. યુરોપને એશિયાની સીમાનું વર્ણન લખો. - માર્ક. ૩

સવાલ ૨જો. રુષેન અને શિયામનાં, શહેર, નદી, ભૂશિર, બેટ લખો.

માર્ક. ૧૦

સવાલ ૩જો. ખર્ન, પાંડવા, પાલર્મો, બચ્ચા, મચ્છલી પટણ, મોસ્કો, ટ્રી
એસ્ટ, બેસ્ટ, લિમરિક, ગ્લાસગો, હલ, સ્ટગાડ, એ શું છે
અને ક્યાં છે? માર્ક. ૧૨સવાલ ૪થો. શાનન, વાહીટ, ગાયનિઓ, એનીકેલ, એર્મઝ, બૂચ્યુ,
આમૂર, કોબન, રમીરના, સચોસ, ટોરેટો, કોરિય, હા-
ચેન્સ, કાર્લસ્કોના, રમન, એ શું છે ને ક્યાં છે?

માર્ક. ૧૫

સવાલ ૫મો. લાઈમથી રેગા જળ માર્ગે જાઓ.

માર્ક. ૧૦

(૧૨) કલાકમાં

વ્યાકરણ.

માર્ક. ૫૦

સવાલ ૧લો. બાપા, શાન્વય, અક્ષર વિન્યાસ, રવર. વ્યજન, ઉદ્ભવ, સં-
વાર, અનુયંત્રી, વિસર્ગ, શબ્દ સાધન. શબ્દ, સામ્યસિક,
સત્યવાચક, નામ, મનોજ, પ્રાકૃતિક, વિભક્તિ, ક્રિયાનાય,
સહાયકારક, વિષયપદ, આશ્રયપદ, સંયુક્તવાક્ય. અધ્યાહા-
ર, વર્ણ, એની વ્યુત્પત્તિ અને વ્યાખ્યાઓ આપો.

માર્ક. ૧૨૫

સવાલ ૨જો. હોપસાહુજનાં નામ અને ટેલરસાહુજના નામમાં વધારો
ધટાડો બતાવો. માર્ક. ૪સવાલ ૩જો. મૂળભેદનું ક્રિયાપદ શક્યભેદમાં આપે, તો પ્રથમનો કર્તા કર-
ણ થાય છે અને કર્મ શક્યભેદ વાળા ક્રિયાપદનો કર્તા થા-
ય છે. એવો એકાદ દાખલો લખો. તથા નીચેનાં વાક્યો
સુધારો? હું ને તું જાઓ છો. તેને હું વાંચીએ છીએ. ડા
લા પુરૂષ કે સ્ત્રી હોય. પુરૂષ કે સ્ત્રી ડાહી હોય. બિલાડી
કે કૂતરો મુએઓ પડ્યો હશે. તમે જ્યો તો હું જાઉં છું.

માર્ક. ૩૫

સવાલ ૪થો. હોપ સાહુજની ત્રણ વિભક્તિના ને ટેલર સાહુજની ચ-

પૂર્થીના અર્થ સમજાવો.

માર્ક. ૪

સવાલ પમો.

નીચેના શબ્દોની સંધી છોડો. તચ્છત્ર, તરછાસ્ત્ર, પિત્રીપિં, જાત્યોધ. અને આ નીચેના શબ્દોની સંધી ભેડો. પરમન્વોપધ, સ, જગત્પ્રત્નહરી, અંબા, નર્મિ, પરમન્વોપધ.

માર્ક. ૪

સવાલ ૧૬૦.

મારી સાથે ચાલો તો ખરા. તમને આડે ભાષે પાણી પા-
ધશ, એનું પરચ્છેદ કરો અને ગળ ધાતુંનું રૂપાખ્યાયન.

માર્ક. ૨૨

(૧) કલાકમાં

કવિતા.

માર્ક. ૩૦

સવાલ ૧૬૦.

અમા પછી હનસાક્રમાં; લેવાએ રો નેહ
જમે ઉધારો અહિં કર્યા. પુન્ય પાપના તિહ
એના તાજ તથા મણ અને અન્વય કરો.

માર્ક ૩૦

ડિક્શરેશન.

માર્ક ૫૦

છટ્ટી મોપડીમાંથી લિટીઓ દશ. ગુજરાતી અક્ષરથી.

માર્ક ૫૦

અક્ષર.

માર્ક. ૫૦

સાક્ષતી છટ્ટી મોપડીમાંથી પાઠ બાળવેધી અક્ષરે લખાવે લો

માર્ક ૫૦

પરંચન.

માર્ક. ૬૦

સાક્ષતી ગુજરાતી છટ્ટી મોપડીમાંથી પાઠ ૧૧૦ મો.

માર્ક ૬૦

અંગકસરત.

માર્ક. ૨૫

ડંડ, ભેડી, ટપ્પ, ચક્રી, તથા અક્ષતીનો બીજો દાવ. ને નિ-
આલશ.

માર્ક ૨૫

કેલવળીસ્વાતાની સ્વરો.

પ્રાંતક્રદીઆવાડની તમામ નિશાળોમાં તા. ૧લી અપ્રેલ સને ૧૯૬૯ થી તા. ૩૦મી માર્ચ સને ૧૯૭૦ આખર સુધીમાં જે ધનામ અપાણું તેનું પત્રક.

ના. નિશાળનું નામ. કોના તરફથી અપાણું. રૂપીઆ.

૧ પ્રાંગદ્રા.	અક્ષીણના ઇન્સ્ટિટ્યુટ યા. જી. ઇ. ડુંગરના તરફથી,	૩-૦-૦
	દીવાની કોર્ટના આધીશ આજમ હશ્વર લાલ ઓછવરામના તરફથી.	૩-૦-૦
૮૮	ડીસાની અંગ્રેજ સ્કૂલના હેડ માસ્તર યુ-લાલશંકરના તરફથી,	૨-૦-૦
	મુખ્ય કારભારી આજમ મકનજી બન-જીના તરફથી,	૭-૦-૦
	રાજ સાહેબ તરફથી.	૫૩-૦-૦
	પા. લખમીચંદ અમરશીના તરફથી.	૩-૦-૦
૨ નાગેશ.	વઢવાણના ઠાકોર સાહેબ તરફથી.	૧૧-૧૨-૬
૩ વણા.	વઢવાણ સ્ટેશનના આજમ યાણદાર સા-હેબ તરફથી,	૨-૮-૦
૪ સાવલા.	ઠાકોર સાહેબ તરફથી	૮-૦-૦
૫ મુડા.	સદર	૪૦-૧૦-૩
૬ સદરકે-વાશાળા.	મુડાના સદર.	૬-૧૨-૦
૭ વાંકાનેર.	રાજ સાહેબ તરફથી.	૧૪-૧૪-૦
૮ જસદણ.	દરબાર તરફથી	૧-૨-૦
૯ બળણા.	સદર.	૧-૧૨-૦
૧૦ દસાડા.	યાણદાર બગવાન લાલજી એ કાળો ક-રાવી આપ્યો.	૨૪-૦-૦
૧૧ ઝીંઝવાડા.	દરબાર તરફથી	૬-૦-૦
૧૨ બોધડા.	આજમ યાણદાર સાહેબ તરફથી.	૧-૦-૦

૧૩ કુધરેજ.	તાલુકદારો તરફથી ; . . .	૪-૦-૦
૧૪ મેંઘાણ.	ધ્રાંગદ્રાના રાજ સાહેબ તરફથી.	૭-૪-૦
૧૫ સગ.	સાવજાના ઠાકોર સાહેબ તરફથી.	૪-૦-૦
૧૬ પાટણ.	નવાખ સાહેબ તરફથી.	૨૮-૧-૦
૧૭ જુનાગઢ સં.		
૧૮ રૂકત.	ડાકતર સાહેબ નારણ દાણના તરફથી.	૧૦-૧૨-૦
૧૯ જુનાગઢ.	નવાખ સાહેબના તરફથી.	૮૦-૫-૩
૧૯ વંથળી.	નવાખ સાહેબ તરફથી.	૧૪-૧૩-૬
૨૦ ચોરવાડ.	સદર.	૨૬-૮-૬
	ચેરાવળની રીવાની કોર્ટના ન્યાયાધીશ તરફથી.	૫-૪-૦
૨૧ કુનીઆણ.	નવાખ સાહેબ તરફથી	૨૨-૧૩-૦
	માંગરોત્રના મીઆં સાહેબ તરફથી.	૧૧-૪-૦
	ત્યાંની લોકલ કમીટીના મેંઘરો તરફથી	૨-૦-૦
૨૨ હિના.	ફોજદાર સાહેબ તરફથી.	૨-૧૦-૨
૨૩ માંગરોજ.	નવાખ સાહેબ તરફથી.	૪૦-૦-૦
	જુનાગઢના જમાદાર સાહેબ તરફથી.	૩૩-૧૨-૦
૨૪ મન્જેવડી.	જુનાગઢના રૂહીય રાજેશી અનંતરાય નીલામચંદ તરફથી.	૩-૧૨-૦
૨૫ ગાધકડા.	નવાખ સાહેબ તરફથી.	૪૮-૨-૬
૨૬ શીલ.	સદર.	૧૦-૨-૩
૨૭ રાણપુર.	સદર.	૬-૦-૦
૨૮ વસાવડ.	મહેતાન પશ્ચિમ પ્રાંતની સીમાડા કમીટીના પ્રમુખ મેહરામજી હોરમજી તરફથી.	૨-૦-૦
	દક્ષિણ પ્રાંતની સીમાડા કમીટીના પ્રેસીડેન્ટ સાહેબ જમાલુદીન તરફથી.	૨૫-૦-૦
૨૯ રેડાણા.	ત્યાંના ઘરખાર તરફથી.	૧૮-૮-૦
૩૦ મેદરડા.	તાલુકદારો તરફથી.	૬-૦-૦

	જેતપોરના બાગદાર વાલા જીવાના કામ-	
	દાર જેતથી ઓઢૂળના તરફથી.	૨-૮-૦
૩૧ કોટડા પીઠા	દરવાર તરફથી.	૭-૦-૦
૩૨ જેતપુર.	જેતપોરના તાલુકદારો તરફથી.	૩૭-૮-૦
૩૩ ચીતળ.	સદર	૧૫-૧૨-૯
૩૪ બાકરાવાડ.	સીંધી સરકાર તરફથી.	૩૦-૦-૦
૩૫ દેવળીઆ.	ખાખરાના પાણીદાર સાહેબ તરફથી.	૨-૦-૦
૩૬ બાવનગર		
ખાંચ ન.૧	રૂપુડી સરનાવાધીય તરફથી.	૨-૦-૦
૩૭ ધારકા.	ત્યાંની લોકલ કમીટીના મેમ્બર તરફથી.	૮-૦-૦
૩૮ પુટવાડા.	બાવનગરના કાકોર સાહેબ તરફથી.	૩૭-૦-૦
૩૯, ટાણા.	સદર	૧૧-૫-૦
૪૦ સોહોર.	સદર.	૯૩-૫-૦
૪૧ બીલીઆ.	ત્યાંની લોકલ કમીટીના મેમ્બરો તરફથી	૧-૦-૦
૪૨ તલાજ.	બાવનગરના કાકોર સાહેબ તરફથી.	૧૦-૦-૦
૪૩ ગઠડા.	સદર.	૪૭-૮-૦
	ત્યાંની લોકલ કમીટીના મેમ્બરો તરફથી,	૨-૪-૦
૪૪ ઉમરાળા.	બાવનગરના કાકોર સાહેબ તરફથી.	૧૩-૪-૦
૪૫ મોખડકા.	સદર.	૧૦-૦-૯
૪૬ લીંબડા.	સદર.	૨૭-૮-૦
૪૭ સોહીયાળા.	સદર.	૯-૦-૦
૪૮ નવાનગર.	મહારાજા જામ સાહેબ તરફથી.	૮૬-૦-૦
૪૯ પોરબંદર.	મહારાજા વિક્રમાતજી તરફથી.	૫૦-૦-૦
	મહાજન ચેડીઆ વગેરેના તરફથી.	૧૫-૦-૦
૫૦ જોડીઆ.	મહારાજા જામ સાહેબ તરફથી.	૬-૦-૦
૫૧ ખંબાળીઆ.	સદર.	૧૨-૧૫
	ચા. વાલજી ધનજીના તરફથી	—
૫૨. ધોળ.	કાકોર સાહેબ તરફથી.	—
૫૩ માળીઆ	વહીવટદાર હરજીવન	—
ખાખરેચી.	કથી.	—

૫૪ મેંગણી.	દરબાર તરફથી.	૨૦—૦-૦
૫૫ સરધાર.	ત્યાંના ચાણુદાર સાહેબ તરફથી.	૧૦—૦-૦
૫૬ ગોંડળ.	દોશી કૃષ્ણાણુ જી એનચીના તરફથી.	૪—૦-૦
	મુખ્ય કારબારી આજ્ઞામ કુલેશાય રૂગના- યરાય તરફથી.	૧૧—૦-૦
	ત્યાંના દરબાર સાહેબ તરફથી.	૪૫-૧૦-૦
૫૭ ધોરાજી.	ગોંડળના સદર.	૫૧-૧૫-૦
૫૮ કોટડાસાંગાણી.	દરબાર સાહેબ તરફથી.	૩૧-૮-૦
૫૯ ઉપજેટા.	ગોંડળના સદર.	૫—૦-૦

“મુદ્રિત”

સરકુલરો.

જા. નંબર ૧૯૧૩. સને ૧૯૭૧/૭૨.

ગુજરાત ટ્રેનિંગ કોલેજમાં દાખલ થનારા ઉમેદવારોની પરીક્ષા ૧ લી નવંબરથી બેઝા નેઅમદાવાદ જીલ્લાને સારૂ અમદાવાદમાં, સુરત ને બરૂચ જીલ્લાને સારૂ સુરતમાં, અને પંચમહાલને સારૂ ગોધરામાં થઈ ગયે. તા. ૧ લી સપ્ટેમ્બર સને ૧૯૭૧

G. BUHLER,

એન્જિનેયરિંગ ઇન્સ્પેક્ટર-ઉપર પ્રાંત.

જા. નંબર ૩૭૧ સને—૧૯૭૨

હજારે આસાર અમદાવાદ જીલ્લાની સરકારી

ગુજરાતી નિયાળના મેહતાજીઓ.

અજતરફે રાયસાહેબ મયારામ શંભુનાથ ડીપુટી એન્જિનેયરિંગ ઇન્-
સ્પેક્ટર અમદાવાદ વિભાગ. સલામ દિગર લખ્યાનું કે મેહુરબાન ઉપર
બાગના આકર્ષીંગ એન્જિનેયરિંગ ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબ બાહાદુર પોતાના અં-
ગ્રેજી જામાં નં ૧૦૬૬ તા. ૧૧ મી જુલાઈ સને હાલનાની બીજી કલમ
માં ફરમાવે છે કે જે આસિસ્ટન્ટ વગર રજાએ સાત દિવસથી વધારે મે-
રહાજર રહ્યે તેને માટે તેણે પોતાની નોકરી છોડી એમ સમજીયું, અને
તે જગ્યાએ નવા માણુસને દરાવવામાં આવશે. તા. ૧૩મી જુલાઈ ૧૯૭૧
અમદાવાદ.

રજી કાંટુન બાઈચંકર કાશીરામ.

MAYARAM S.

જાહેર ખપર.

નીચે લખેલી ચોપડીઓ છપાઈ બહાર પડી છે.

૧. નરસિંહ મેહેતાનું મામેરું રાગજ તથા વિવેચનની પુસ્તક દીકા, કવિચરિત્ર, કવિતૂત્તના, અને કાવ્ય પ્રયત્નરણ સહીત, બનાવનાર નવલરામ લક્ષ્મીરામ ઝોંલો વરનાકપુલર ત્રીજા ધોરણ સાથે એ આવૃત્તિ મેળુર થયેલી છે.

કીમત ૮ આના.

૨. ભૂતળવિદ્યાનાં મૂળ તત્ત્વ, ભૂમાન અને ભૂસ્તરવિદ્યાની થોડી માહિતી સહિત. યુજરાતી છઠ્ઠા ધોરણની, જીજ વર્ગના સર્ટિફિકેટની, અને ટ્રેનિંગ કાલેજની વાર્ષિક પરીક્ષા આપનાર ઉમેદવારો સાથે બનાવનાર લાલચંકર ઉમીઆચંકર ત્રાડો.

કીમત ૭ આના.

૩. હિંદુસ્તાનની ભૂગોળ યુજરાતી ધોરણ સાથે બનાવનાર હરગોવિંદ કુર્ષારઝાદાસ કાંટાવાળા.

કીમત ૫ આના.

૪. ચુંખઈ ઇલાકાની ભૂગોળ યુજરાતી ધોરણ સાથે બનાવનાર વીરલ ધનજીબાઈ.

કીમત ૩ આના.

સદરહુ ચોપડીઓ અમદાવાદમાં ગ્રંથકર્તાઓ પાસેથી અથવા ડાહ્યાબાઈની વાડી આગળથી મળશે. સુરતમાં કીમતગાઈ પરભૂદાસ જુકસેલર, રાજકોટમાં હરિવલ્લભ મુજળ ટ્રેનિંગ સ્કૂલ માસ્તર, ગરચમાં છર્ગનલાલ ભુધરજી હાઈસ્કૂલમાં; અને મુજળમાં શેરીઆરજી હુસેનસાહેબ પારસી છોકરીઓની નિયાજના જીવન માસતર તથા પ્રાણજીવનદાસ કુલસવાડીની સ્કૂલના માસતરને ત્યાંથી મળશે.

દશથી વધારે રાખનારને દગાંથ ફ્રી મળશે.

“મોટા ગણવાનું અંકગણીત” આ નામની ચોપડી છપાઈને હાલમાં બહાર પડી છે. તેમાં નેવા ૧૫૦ થી ૫ મા ધોરણ મુખીના છોકરાંઓને ઉપયોગી પડે એવા દાખલાઓ દર્શાવેલા છે. એ ચોપડીથી બપાપરને લગતી જુદી જુદી બાબતોનું તથા જીવન સામાન્યતાનું પણ મળીએ પડે છે.

કીમત દર નકલના અડીઆના છે. પછે ૧૦૦ થી અંદર રાખનારને દશ ટકા, ૧૦૦ થી ૨૦૦ થી અંદર રાખનારને પંદર ટકા, ૨૦૦ થી ૩૦૦ થી અંદર વીસ ટકા, અને તે ઉપરાંત રાખનારને પચીસ ટકા સુજળા કમીશન મળશે.

“પદરહેદ એટલે બાકરણ કરવાની રીત” આ નામની ચોપડીની ત્રીજી આવૃત્તિ મોટા દીવસમાં છપાઈને બહાર પડશે. જેઓને જોઈએ તેણે મંગાવવી.

૫. અમદાવાદ ટ્રેનિંગ કાલેજ. મોહનલાલ કલ્યાણજી, અમદાવાદ પ્રાઈટીસીંગ સ્કૂલના મેટેતાજી.

ગુજરાત સામ્બાપત્ર.

GUJARATI SCHOOL-PAPER:

October 1871.

ગુજરાતી શાળાના પાઠાના હુકમથી. અક્ટોબર સન ૧૮૭૧. આંક ૧૦ નો.

અનુક્રમણિકા.	૫૫.
સામાન્ય શિક્ષા.....	૧૪૫
શાસ્ત્રી.....	૧૪૬
કેળવણી ખાતાની ખબર,...	૧૫૭
સરકાર.....	૧૬૦

Contents.	Page.
Verses of General Ad-	
monition.....	145
The Standards... ..	146
Educational News...	157
Circulars.....	160

(કેળવણી ખાતાના હુકમથી.)

અમારા પાઠ મધ્યે સામાન્ય દુર્વેલોમાં યુનાનિટી પ્રીટીંગ અને
નંતરલ એજન્સી કંપની "લિમિટેડ"ના પ્રેસમાં
રણજીડલાનં દોરાચંદ છાપી પ્રસિદ્ધ કર્યું.

(મૂલ વરમે દર)

ગુજરાત સાહિત્યપત્ર.

પુસ્તક ૧૦ મું. અમદાવાદ, અક્ટોબર સને ૧૯૦૧. આંક. ૧૦ મો.

સામાન્ય શિક્ષા.

માઈલવિકીકૃત વૃત.

હાલમાં ધોળ મસ કરી દરિ તણી, વાંડું નહીં જોલતો, ૧
 સામા મિત્ર વિના ચરે નહિ રી, વાતો હંડી ખોલતો;
 પાપા માનવ તિણે અસરતે, સાચે નહીં મનમાં,
 તેની મોખત તા કરો વાચ તણી, પીડા ધરે લંભા. ૧
 કીર્તીને નહિ જાતનો પ્રિય રૂડી, કીર્તી તને આજશે.
 મૂખીમિત્ર સદૈવ સાચ કરતે, તારી પિડા રાખશે;
 કોમાગની મું સમાવતે સદ્યુખો, ગાળીપતા રાખતે,
 પોતાથી ઘડી ને શરૂ મરિયને, હૈં કરી આપતે. ૨
 મારો કામ વિશે સદૈવ ધરતે, જુદા રૂડી તાદરી,
 કુર્મખો તજતે મુખકિત કરતે, જાતો વલો તે અરી;
 સંજોષે રહિને મારા શુભ કશે, પોતા તણા કામ તો,
 પ્રંછ પારકિ પેખિને નહિ કરા, ખોટું મને આપતો. ૩
 વિદ્યા સાગરમાહતી હરદિને, ખાણે પિઓ હેતવરી.
 દુઃખે સાર્યધ એકલા લગતમા, જાતલું કંઈ નથી;
 કુરોને તું વિચારતે, સન્યુખા, ખાચે સારા રાખતે,
 વાણી નજાભાતણા વદ જલે, નાતી કુનો માખતે. ૪
 વિચારા શુભ કામ તો મેં ધરે, તેથી ધરે લાગ તો,
 કુદા કામધ માનકા નહિ કરા. પેસો કરો એકોડો;
 ખામોગી મન રાખતે, મન જામી, જાચે નહીં તાદરી.

વિદ્વાનોનિ સદૈવ સોનત કે જાણીશ ત્યાં તો ખરું. ૫
 સાચું સાર્યક સાચમાં સમજાવે, જૂઠું મેણો વ્યર્થ તે,
 ખોટો ટેક અરે ખડું કુરચુણી, સારે નહીં અર્થ એ;
 સારા માણસની હજેય ધરજે, સીખામણો પ્રાપ્તું.
 રૂપાળા કરતાં ગુણી ખડું બલો, એવું સદેવજાણું. ૬
 ચોરો ને બળિયારિને વરજાવે, વીચારિને ખેલવે,
 વાણી ધા નહિ રૂઝે છરીતણી, ધાતો અરે રૂઝે;
 સારા માણસ યામ છે જગતમાં, વાણીતણાં કામ એ;
 માટે બોલવિ વાણિ ને સરસ તે, સારો મળે કામ એ.
 નીંદા આડિ નહીં કરો પ્રિયં તમો, ઓખાખને રાખજે,
 ગર્વાદી નહિ રાખું ગુણિ યજે, સંતોષથી ચાલજે;
 હર્ષો શોક સદા મેણી સમ અને, સંસારમાં ચાલજે,
 વસ્ત્રો પહેર સદૈવ ધીરજ રૂપી, આનંદમાં મદાતજે.
 વૈરીથી ફર એત તો, ગુણુ ફરે, તેને નહીં બૂલતો,
 પૈસા માફક વાપરો, નહિ કદી, જીડાઉં યે ડૂબતો;
 બીખારી બણવા તણો હરદિને, કર્તો રહે બોધું.
 વિદ્યાબધારા કરો મહા શ્રમ યજી, કુર્મણને રોધું. ૮

ભટ્ટ, જોષ્ટારામ ગુણુસાગર

આમોદના.

આંગલો વર્નોક્વુલર સ્કૂલોને માટે ધોરણો.

ધોરણ ૧. (ગૂજરાતી ઓધા ધોરણ પછી)

વધારેમાં વધારે
દોહડા.

૧ લો વિષય.—અંકગણિત (૧)

ગૂજરાતી ઓધા ધોરણમાં કહ્યું તેટલું, અધર
ખજા સાથે.

૨ જો વિષય.—ગૂજરાતી (૮)

- ૬ (અ) વાંચન; ગૂજરાતી છઠી ઓપડી પૂરી, વાંચેલા ભાગની સમજણ તથા શબ્દોના અર્થ સાથે, કવિતા સમજવી તથા મોટે બોલવી. પદ્મકેદ. ગૂજરાતી પ્રાચીન ધોરણમાં વ્યાકરણ કહ્યું તેટલું. શબ્દ વ્યુત્પત્તિ વિશે સેહેલા પ્રમો.
- ૪ (બ) હિંદુશાસન; વાંચેલી ઓપડીમાંની પાંચ બીટીનું મહત્ત્વ સંજોગે અક્ષરે બાળબોધમાં લખવું. અક્ષરે મુખારવર્તિ પૂરી (લખેલી ઓપડી બતાવવી (નાના ગૂજરાતી અક્ષરે) ૧૨

૩ જો વિષય.—ઇતિહાસ તથા ભૂગોળ (૫)

- ૧૦ (અ) ગૂજરાતનો ઇતિહાસ, તથા હિંદુસ્તાનનો ઇતિહાસ, મુસલમાનના સમય સૂધી. નકસાસંહિત ઇતિહાસ વાંચવાનો.
- ૫૦ (બ) હિંદુસ્તાનનો નકસો તથા એશિયાનો નકસો, ગૂજરાતી ત્રીજા અને ઓપા ધોરણમાં કહ્યું તેવાં સામાન્ય જ્ઞાન સાથે.

૪ થો વિષય.—ઇંગ્રેજી (૧૦૬)

- ૫૦ (અ) વાંચન, ફર્સ્ટ બુક અથવા એવી કોઈ બીજી ગૂજરાતીમાં મોહોડે તરજુમો કરવો. બાવાર્થ સમજવો.
- ૨૫ (બ) વાંચેલી ઓપડીમાંના પાંચ શબ્દોની જોડણી, ગૂજરાતી સમાનાર્થ શબ્દો લખવા.
- ૨૫ (ક) મોટે અક્ષરે સેહેલા શબ્દ લખવા. પૂરી લખેલી કાપી બુક બતાવવી.
- ધોરણ ૨.

૧૧૦ ૧ જો વિષય.—અંગ્રેજી (૧)

સેહેલા ધોરણમાં કહ્યું તેટલું, અને પાંતીના હિસાબ તથા સાદું વાળ.

૧૦ ૨ નો વિષય.—ગૂજરાતી (૮)

(અ) વાંચન શાતમી ઓપડી, વાંચેલા બાગની સમજણ, શબ્દોના અર્થ વગેરે વાંચન ઓપડીમાં ની કવિતા સમજવી તથા મોહોડે બોલવી. વાક્ય વિન્યાસ સિવાય ગૂજરાતી છઠ્ઠા ધોરણમાં બાકરણ કહ્યું તેટલું; ટેલરકૃત લઘુ બાકરણ પૃષ્ઠ ૧૩-૧૧.

૪૦

(બ) વાંચેલી ઓપડીમાં નિર્ણય બીટીનું મધ્યમ સારા અક્ષરે બાળબોધમાં ડિક્શનરી લખવું. ગૂજરાતી કાપી છુક બતાવવી.

૩ નો વિષય.—ઇતિહાસ તથા ભૂગોળ (૫.)

૫૦

(અ) પેહેલા ધોરણમાં કહ્યો તેટલો ઇતિહાસ અને હિંદુસ્તાનનો ઇતિહાસ પૂરો. નકસા સહિત ચીખવાનો.

૫૦

(બ) પેહેલા ધોરણમાં ભૂગોળ કહ્યું તેટલું. અને યૂરોપનો નકસો; આગળ કહ્યું તેવાં સામાન્ય જ્ઞાન સાથે.

૪ થો વિષય.—ઇંગ્રેજી (૧૦૬)

૪૦

(અ) વાંચન સેકન્ડ છુક કે એના જેવી કોઇ બીજી; મોહોડે ગૂજરાતીમાં બાધાંતર કરવું, શબ્દોના અર્થ કેહેવા, તથા શબ્દોના વર્ગ ઓળખવા બાધાંતર સમજવો.

૨૦

(બ) મોટા અક્ષર લખવા. પૂરો લખેલી કાપી છુક બતાવવી.

૪૦

(ક) ગૂજરાતી બીજી ઓપડીમાંના ટૂંકાં અને સહેલાં પાંચ વાક્યોનું ઇંગ્રેજીમાં મોટા બાધાંતર કરવું. નોંધણી ગર્જવામાં આવશે.

ધોરણ ૩. (હાઇસ્કૂલમાં રાખેલ તથા અગાઉ એ ધોરણમાં પાસ થયું નોંધાયે.)

૧નો વિષય.—અંગ્રેજી (૧).

૧૪૯ બીજા ધોરણમાં કહ્યું તેટલું અને દશાંશ, પંચરાશી તથા વટાવ.

૨. નો વિષય.—ગૂજરાતી (૮).

૪૦ (અ) વાચન. ગદ્ય. આ સાથેની. યાદીમાં કહ્યા પ્રમાણે કવિતા. તેમાંની ૧૦૦ લીટી મોટે ભાગે. ગૂજરાતી છઠ્ઠા ધોરણમાં વ્યાકરણ - હું તેટલું. નાના વ્યાકરણમાંના જેવા પ્રયોગ. ટેલર કૃત લઘુ વ્યાકરણ; મુદ્ર ૭૧-૧૧૦

૨૦ (બ) ડિટેઇન. વાંચેલી મોપડીમાંની પાંચ લીટીનું સારે અક્ષરે બાળબોધમાં લખવું. પૂરી લખેલી કાપી બુક બતાવવી (સારા ગૂજરાતી અક્ષરે).
૪૦ (ક) ઇંગ્રેજ વાંચનની મોપડીમાંની પાંચ લીટીનું લખેલું બાપાંતર.

૩ નો વિષય.—ઇતિહાસ તથા ભૂગોળ (૫)

૫૦ (અ) પેહેલા અને બીજા ધોરણમાં વાંચેલી ઇતિહાસ કરીથી, તથા નગતના ઇતિહાસનો સંક્ષેપ.
૫૦ (બ) કુનીઆનો નકશો, આગળ કહ્યું તેવા સામાન્ય જ્ઞાન સાથે.

૪ થો વિષય.—ઇંગ્રેજી (૧૦૩).

૪૦ (અ) વાંચન. યડુંબુક કે એવી કોઈ બીજી; ગૂજરાતીમાં મોટે તરજુમે કરવો, અને ઇંગ્રેજીમાં સહેલું પદ્ધતિ કરવું.

૨૦ (બ) મધ્યમ સારા નાના અક્ષર લખવા, પૂરી લખેલી કાપી બુક બતાવવી.

૪૦ (ક) ગૂજરાતી ત્રીજી મોપડીમાંનાં ટુંકાં પાંચ વાક્યોનું ઇંગ્રેજીમાં લખેલું બાપાંતર. જોડણી ગણવામાં આવશે.

ધોરણ ૪. (છઠ્ઠા ક્રમનું પેહેલું ધોરણ).

૧ નો વિષય.—અંગ્રજી (૫).

૩૦

(અ) ઉપર ત્રીજા ધારણામાં કહ્યું તેટલું, અને નકલોટાના હિસાબ તથા મકુવૃદ્ધિ બાજ,

૩૦

(બ) કુલિલ-૨૬૫ ૧, ૨૬ કૃત્ય.

૨ નો વિષય.—ગૂજરાતી અને પ્રાચીન (કલાસિકલ) બાપા (૮).

ગૂજરાતી (૪).

૫૦

(અ) ગદ્ય. આ સાથેની પાઠીમાં કહેલા ગ્રંથના ૨૦૦ પૃષ્ઠ, તથા પદ્યમાંની ૨૫૦ લીટી (આગળ વાંચવામાં નહિ આવી હોય એવી), ગૂજરાતી વ્યાકરણ અને ૮૫ ઉપર મૂખ્યત્વે કરાંતે લક્ષ્ય આપવું, (સંસ્કૃત તથા હિંદુસ્થાન વ્યાકરણ અને ૮૫ સાથે મુકાબલા સહિત), એ કવિતામાંની ૧૦૦ લીટી મોટે જોલવા, સંધિના નિયમો, મીઠા વ્યાકરણમાંના જેવાં નામ વગેરેના રૂપાખ્યાન તથા ક્રિયાપદના રૂપાખ્યાન, ટેલરનું મોડું વ્યાકરણ પૃષ્ઠ ૧-૬૧.

૫૦

(બ) પાંચમા ધારણ પેહલાં નો ચોપડી નિશાળમાં ચાલતી હોય તેમાંની પરીક્ષકની મરજી મુજબ કોઈ પણ ચોપડીમાંની પાંચ લીટીનો ગૂજરાતી (બાળબોધ)માં લખેલો તરજુમો-મોડણી અને અક્ષર ગણવામાં આવશે; અથવા (ગૂજરાતી અક્ષર) કાગળ લખવો, પ્રાચીન (કલાસિકલ) બાપા,

૧. સંસ્કૃત.

(અ) સંસ્કૃત માર્ગપદ્ધતિકામાંનાં સંસ્કૃત મનોવનનું મોટે ગૂજરાતીમાં બાપાંતર કરવું, અને એજ ચોપડીમાંના હિંદુસ્થાન મનોવનનો સંસ્કૃતમાં તરજુમો લખવો.

(બ) સંસ્કૃત માર્ગપદ્ધતિકામાંના વ્યાકરણની સાથે કોઈ પણ સંસ્કૃત વ્યાકરણનો મળતો આવતો બાગ,

અથવા ૨. લાટિન.

(અ) હુનરી કૃત લાટિન ફર્ટ બુકમાંનાં પેટલાં
૩૦ મનોગતના નેટલાં અને તેનાજ નેટલાં અ-
ધરાં મનોગતનું મોટાડે ભાષાંતર (ઇંગ્રેજી પરથી
લાટિનમાં, અને લાટિન પરથી ઇંગ્રેજીમાં).

(ખ) નિષેધ વગરનાં નામ વગરના તથા ધાતુ-
ઓનાં ૩૫ મોટે ભાગનાં.

૩ નો વિષય.—ઇતિહાસ અને ભૂગોળવિદ્યા. (૫)

(અ) ઇંગ્લાંડનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ, નક્કા સાથે.

(ખ) આગલા ધારણામાં કહ્યું તેટલું, અને ઐટ-
શ્વિટનનું વિશેષ ભૂગોળ તથા ઇતિહાસમાં આધિકી
જગ્યાઓનું ભૂગોળ, ઐટશ્વિટનનો રૂપરેખા નક્કો,
અથવા પરીક્ષકની રૂપરેખા દિ'કુસ્તાનનાં નક્કો
ચિત્રતાં (અક્ષાંશ તથા રેખાંશ સાથે).

૪ થો વિષય.—ઇંગ્રેજી (૧૦)

(અ) સહેલા ઇંગ્રેજી કલાસિકસમાંથી ૧૦૦ પૃષ્ઠ
તથા પદ્યમાંથી ૫૦૦ લીટીનું પાંચત, વાંચેલા
ભાગની ગૂજરાતીમાં સમજણ સાથે; સહેલા ઇ-
ંગ્રેજીનાં અન્વય અને ઇંગ્રેજીમાં પદ્ધતિ કરવું;
શબ્દ વ્યુત્પત્તિ વિશે સહેલા પ્રશ્નો. કવિતાની
૧૦૦ લીટી મોટે ભાગની.

(ખ) વાંચેલી ચોપડીમાંનો પાંચ લીટીનું ડિક્ટેશન
(જોડણી) લખવું. મધ્યમ સારાં નાના અક્ષરે
પૂરી લખેલી કાપોબુક બતાવવી.

(ક) ગૂજરાતી ત્રીજી ચોપડીમાંથી પાંચ લીટીનું
ઇંગ્રેજીમાં ભાષાંતર લખવું. જોડણી ગણવામાં
આવશે.

ધોરણ ૫.

(આ ધોરણમાં જેઓ ખાસ થયે તેઓ સમગ્રની નીચલા દરજ્જાની નોકરીમાં સામ્યલ-ધર્માત્મા પેઢેલા કમાસના મરદિશિકટને લાગક થશે)

૧ લો વિષય.—ગણિત શાસ્ત્ર (૧).

ઓથા ધોરણમાં કલ્પુ તેટલું, અને

૪૦

(અ) વર્ગમૂળ તથા ઘનમૂળ,

૩૦

(બ) મુક્તિ. ૨૩૫ પેઢેલો.

૩૦

(ક) અક્ષરગણિત, પૂર્ણાંક સરવાળા, ગાંઠનાકી,

ગુણકાર તથા ભાગાકાર.

૨ લો વિષય.—ગૂજરાતી તથા પ્રાચીન (કલાસિકલ) બાષા (૮).

ગૂજરાતી (ગણ કે ચાર કલાક).

૫૦

(અ) ગદ્ય. આ સાથેની યાદીમાં કલ્પા પ્રમાણે

૩૦૦ રૂ. અને પદ્યની ૩૦૦ લીટી, ગૂજરાતી

બાકરણ અને ઢગનું પાંડિત્યસાગ (સંસ્કૃત તથા

હિંદી બાકરણ ૮૫ સાથે મુકાબલા સહિત). મોટાં

બાકરણમાંના જેવી વાક્યરચના, ટેકરનું મોટું

બાકરણ પૃષ્ઠ ૬૧-૧૨૮ અને પૃષ્ઠ ૧૩૭-૧૮૮,

અરધી કવિતા મોટે ભાગે.

૫૦

(બ) વાંચેલી ઓપડીમાંની ૬૫ લીટીનું ગૂજરાતી

તોમાં બાષાતર લખવું. આપેલા વિષય વિશે (ગૂ-

જરાતીમાં) રીપોર્ટ લખવો, અક્ષર ગણવામાં

આવશે.

પ્રાચીન (કલાસિકલ) બાષા (ચાર કે પાંચ કલાક).

૧. સંસ્કૃત.

(અ) સંસ્કૃત માર્ગપદ્ધતિમાંના પાઠ ૧-૧૨,

૧૮-૧૭, અને ૨૨માંના તથા સંસ્કૃત મનિરોતઃપ્ર-

વચિકાના ૨૪માં પાઠમાંના સંસ્કૃત મનોયજ્ઞનું હિં-

દીમાં મોટાં બાષાતર કરવું; અને એલ પા-

કોમાંના પંચેજ મનોવતનું સંસ્કૃતમાં બાપાંતરે લખવું.

- ૪૦ (બ) એજ પાઠોમાં આપેલા વ્યાકરણ સાથે કોઈ પણ સંસ્કૃત વ્યાકરણનો મળતો આવતો ભાગ; અને કોઈ પણ છ રહેલાં વાક્યોનું સંસ્કૃતમાં બાપાંતરે લખવું.

અથવા ૨. લાટિન.

- ૭૦ (અ) હેનરીક્ટ લાટિન ફર્સ્ટબુક કે એવી કોઈ બીજી ચોપડીનું મોહોરથી બાપાંતરે ડિલકટસમાંના જેવું રહેલું ગદ્ય માસ્તરે પસંદ કરવું. રહેલાં વાક્યોનું પદચ્છેદ.

- ૩૦ (બ) શબ્દવિચાર પૂરો.

૩ નો વિષય.—ઇતિહાસ અને ભૂગોળ વિદ્યા (૫).

- ૫૦ (અ) ગ્રીસનો ઇતિહાસ, અથવા (સ્વતંત્ર આંશો-વર્ત્તાકુલર સ્કૂલોમાં) જગતના ઇતિહાસનો સંક્ષેપ, તથા આગલા ધોરણમાંના ઇતિહાસનું સામાન્ય નિરૂપણ.

- ૫૦ (બ) ઇતિહાસમાં આવેલાં જગ્યાઓનું ભૂગોળ, ગોળાનો ઉપયોગ, પૂરોપ કે એશિઆના ગમે તે રે-શેનો રૂપરેખા નકશો, અક્ષાંશ તથા રેખાંશ સાથે હિંદુસ્તાનનો નકશો ચિતરવો.

૪ થી વિષય.—પંચેજ (૧૦)

- ૪૦ (અ) વાંચન પંચેજ ક્લાસિકસના ૧૫૦ પૃષ્ઠ તથા કવિતાની ૬૦૦ લીટી-૨૦૦ મોટે બોલથી, સમ-જણ તથા પદચ્છેદ સાથે. મોરેલકૃત એનાલિસિસ ભાગ ૧ પ્રમાણે વાક્યોના પ્રયકરણ વિશે રહેલા પ્રશ્નો, અને શબ્દવ્યુત્પત્તિ.

- ૩૦ (બ) વર્તમાનપત્રમાંથી આપેલાં વાક્યોનું બાપાંતર લખવું. અક્ષરનો નમુનો બતાવવો. (ચોખી

મીઠ્ઠુકમાં હોય તેમ.)

- ૩૦ (ક) ઇંગ્લેન્ડમાં ખાનગી કે સરકારી કાગળ ખર્ચા, અથવા રાહદારી વાત રાષ્ટ્ર કેહેવામાં કે વાંચવામાં આવે તેનો ઇંગ્લેન્ડમાં સારાંશ લખવો.
સૂચના.—સરકારી સ્વતંત્ર આંગ્લો વર્નાક્યુલર સ્કૂલોમાં ઇંગ્લેન્ડ ક્ષાસિકરણને બદલે હંચા વર્ગનો ઇંગ્લેન્ડમાં લખેલો હિંદુસ્તાનનો ઇતિહાસ વંચાવાય, અને હેડ માર્કતરે બાપણ કરીને સમજાવવો તથા હાલની તારીખ સૂધી થીખવવો. પ્રાચીન (ક્ષાસિકરણ) બાપાઓને થોડા વખત સૂધી અને ગુજરાતી બાપાને વધારે વખત સૂધી પણ ચક્ષાવાય.

ધોરણ ૬.

૧ લો વિષય.—ગણિતશાસ્ત્ર (૧).

પાંચમા ધોરણમાં હતું, તે તથા

- ૪૦ (અ) ક્ષેત્રફળ.
૩૦ (બ) કુદિતક—સ્કંધ ચેહેલો તથા ખીલો, રાહદારી આનુમાન સાથે.
૩૦ (ક) અક્ષરગણિત—અપૂર્ણાંક, દ્વિઘાતક, લઘુતમ, સારાં સમીકરણ, અને વર્ગમૂળ.

૨ લો વિષય.—ગુજરાતી અને પ્રાચીન (ક્ષાસિકરણ) બાપાઓ (૮). ગુજરાતી (ત્રણ કલાક).

- ૫૦ (અ) આગળ વાંચેલી ઓપડીઓ ફરીથી, અને નાવ્યોદ્દનમાંના અપરા કાગમાંથી ૩૦૦ લીટી; ગુજરાતી બાપકરણ અને લખનું પાંડિત્યનાન (સંસ્કૃત અને ઇંગ્લેન્ડ બાપકરણ તથા લખ સાથે સુખાગલો). હિંદુશાસ્ત્ર તથા મહાભારતગતિ.

- ૫૦ (બ) વાંચેલી ઇંગ્લેન્ડ કવિતામાંની ૬૦ લીટીનો ગુજરાતીમાં તરજૂમો બાજબોધ આદરે લખવો. મોડેલી તથા અક્ષર ઉપર ખાનગીપવામાં આવશે.

પ્રાચીન (કલાસિકલ) બાળા (પાંચ કલાક).

૧ સંસ્કૃત.

- ૧૦ (અ) સંસ્કૃત ત્રીજી ઓપડીનો ઇંગ્રેજીમાં મોહોડે તરજુમો કરવો, અને સંસ્કૃત મન્દિરાતઃપ્રવેશિકામાંના તેરમા પાઠના ઇંગ્રેજી મનોમનનું તથા ઓનીઅર વિદ્યમના માન્યબલના ૮૨-૧૨૦

- ૪૦ સૂધીનાં મનોમનનું સંસ્કૃતમાં બાપાંતર લખવું.
(બ) કાક્ટર કીલહર્નકૃત સંસ્કૃત વ્યાકરણનું સંપૂર્ણ જ્ઞાન કટ્ટરની કલમ સુધી. સહેલા ઇંગ્રેજી ગદ્યની છ લીટીનું સંસ્કૃતમાં બાપાંતર.

૨. ભાટિન.

- ૧૦ (અ) કોર્નિશ્વર નાપોરા (૩૦ પૃષ્ઠ) નો મોહોડે તરજુમો કરવો, વ્યાકરણ તથા પદસેદ સાથે.

- ૪૦ (બ) ઇન્ડો-ઇરેની પરીદ કરેલી વાર્તાની સહેલી છ લીટીનો તરજુમો લખવો.

૩ નો વિષય.—ઇતિહાસ તથા ભૂગોળવિદ્યા. (૫)

- ૫૦ (અ) રોમનો ઇતિહાસ.

- ૫૦ (બ) પાંચમા ધોરણમાં કશું તેવું ભૂગોળ, રોમના ભૂગોળ સાથે.

૪ થો વિષય.—ઇંગ્રેજી (૧૦).

- ૪૦ (અ) ઇંગ્રેજી કલાસિકલનું પાંચમ, ગદ્યના ૨૦૦ પૃષ્ઠ, કવિતાની ૭૫૦ લીટી (પાંચમા ધોરણમાં યોખી ગયા તેના તે ગ્રંથમાંથી નહિ). ૨૦૦ લીટી મોટે જોમની.

વ્યાકરણમાં પ્રયકરણ અને શબ્દવ્યુત્પત્તિ વિશે પ્રશ્નો.

- ૩૦ (બ) ગૂજરાતી ગદ્ય કે પદ્યની પાંચ લીટીનું ઇંગ્રેજીમાં બાપાંતર લખવું. અક્ષરના નમુના જાતાવના (જોખી મોટ પ્રકારમાં હોય તેવા).

(ક) સહેલા વિષય વિશે સંક્ષેપ નિબંધ લખવો.

ધોરણ ૭.

ગાદીકુંચુલેશન.

સૂચના—સરકારી નિયાળોગાં દરેક વિષય ઓછામાં ઓછા કેટલાક કલાક સૂધી ચલાવવો તે કોસમાં લખેલા આંકડા દર્શાવે છે. ઇન્સ્પેક્ટરની સંમતિથી એ વહેંચણું હેડ માસ્ટરો ફરવી શકે.

આંગ્લો વર્નાક્યુલર સ્કૂલોને માટે ગૂજરાતી પ્રાચીન પુસ્તકો (ક્લાસિક્સ) ની યાદી.

ધોરણ ૩.

બાળમિત્રતા ૧૦૦ પૃષ્ઠ, અથવા મહીપતરામની ઇંગ્લાંડની મુસાફરી પૂરી, સામળના ગ્રંથમાંથી અથવા પ્રેમાનંદના માતરામાંથી ૨૫૦ ક્ષીટી (કાવ્યદોહન).

ધોરણ ૪.

૭૫.

૨૦૦ પૃષ્ઠ કરણપેલામાંથી, અથવા મહીપતરામકૃત ઇંગ્લાંડના પ્રતિદાસમાંથી, અથવા નર્મગદ્યમાંના સહેલા બાગમાંથી.

૫૫.

૨૫૦ ક્ષીટી સામળમાંથી, આગળ વાંચવામાં નહિ આવી હોય એવી, અથવા નરસિંહ મહેતાની કવિતા (કાવ્યદોહન).

ધોરણ ૫.

૭૫.

વીરમતિનાટક (નવસરામ કૃત) પૂર્ણ અથવા અરતોદય (અનમુખરામ કૃત) પૂર્ણ, સૃષ્ટિપ્રાપ્ત્ય ઇતિહાસ જ્ઞાન (આડધો બાગ); અથવા આગળ વાંચવામાં નહિ આવ્યાં હોય એવાં નર્મગદ્યના ૩૦૦ પૃષ્ઠ.

૯૫.

૧૦, ૨૩૦૬ ઓખાહરણમાંથી, અથવા નળદમયંતી વિષે પ્રેમાનંદની કવિતા.

બળવંતરામ મહોદેવરામ મહેતા,

ગૂજરાતી ટ્રાન્સલેશન એકિસબિયનર.

કેલ્હનળીસ્વાત્તાની સ્વત્તર.

દાદીવાવાટમાં ને ધનામ વેદેશાવા તેની વિગત.

૧૦ તોપુર.	ધ.જ્ઞાન આજ્ઞાન પરચોતમ વીરજના તરફથી.	૧-૦-૦
૧૧ ખરેડી.	સદર	૩-૦-૦
૧૨ જાડા.	સ્વાંના વહીવટદાર તરફથી.	૧-૮-૦
૧૩ આગમજી.	સ્વાંના દરબાર તરફથી.	૨-૦-૦
૧૪ વડપર્ગી.	સ્વાંની સ્થાન કમીટીના મેમ્બર તરફથી.	૩-૦-૦
૧૫ બાપપુર.	મહેરજાન વતનસાહેબ તરફથી.	૩-૪-૦
૧૬ દડા.	લોખડીના કાંચેર સાહેબ તરફથી.	૪-૦-૦
૧૭ રેમપુર.	સદર.	૮-૦-૦
૧૮ પડમ.	સ્વાંની સ્થાન કમીટીના મેમ્બર તરફથી.	૮-૧૨-૦
૧૯ મોડીજાંજી.	મુખ્ય કારગારી સાહેબ તરફથી.	૧૦-૦-૦
૨૦ દુધા.	સરવેવર નેદલામ ગોરધનના તરફથી.	૮-૦-૦
૨૧ મોડીજાંજી.	મહેરજાન વતનસાહેબ જાહીકુરના તરફથી. મુખ્ય સાહેબ તરફથી.	૫-૦-૦ ૫-૦-૦
	મહેરજાન નરંગમ પ્રસાદ દરીપ્રસાદ તથા પરચોતમ વતનસાહેબના તરફથી.	૧૪-૪-૦
૨૨ ખાખરેડી.	માળીઆના દરબાર સાહેબ તરફથી.	૧૬-૦-૦
૨૩ જાનાવર.	ગોંડાના દરબાર સાહેબ તરફથી.	૧૬-૦-૦
૨૪ મોડીજાંજી.	સદર.	૮-૪-૦
૨૫ તોપુર.	સદર.	૮-૮-૦
૨૬ સમીપ.	સ્વાંના વહીવટદાર સાહેબ તરફથી.	૩-૧૨-૦
૨૭ મહુવાખાંચ.	મુખ્ય કારગારી સાહેબ તરફથી.	૮-૮-૦
૨૮ જીલ્લાવર.	સ્વાંના કારગારી સાહેબ તરફથી. વહીવટદાર તરફથી.	૩-૦-૦ ૨-૦-૦
૨૯ મહુવાખાંચ.	સાચોડના કાંચેર સાહેબ તરફથી.	૧૮-૦-૦
૩૦ જોરનંદા.		

કુંવાશાળા,	સાણાથી વીક્રમાતજી તરફથી.	૮-૧૪-૦
૮૧ વઢવાણ કું-		
વાશાળા,	વઢવાણ દરબાર તરફથી.	૫૫-૧-૫
૮૨ બાવનગર		
કુંવાશાળા,	બાવનગરના ઠાકોર સાહેબ તરફથી.	૪-૦-૦
૮૩ ગોંડળ.	ગોંડળના દરબાર સાહેબ તરફથી.	૫-૦-૦
	આજમ કુસેરાયબાઈ તા. ખાનગી કાર-	
	બારી સાહેબ તા. રાજેશ્રી બળવંતરાય-	
	બાઈ તા. રા. ધનેશ્વરબાઈ વગેરેના ત-	
	રફથી.	૧૦-૦-૦
૮૪ વળા,	ત્યાંના ઠાકોર સાહેબ તરફથી.	૧૨-૦-૦
૮૫ મહુવા.	બાવનગરના ઠાકોર સાહેબ તરફથી.	૧૫-૪-૦
૮૬ વાંકાનેર.	રાજસાહેબ તરફથી.	૮-૧૩-૦
૮૭ જોતપુર.	જાણાજી ગોકુળજીબાઈ તરફથી.	૨૪-૬-૦
	આજમ જોતપુરના તાલુકદારો તરફથી.	૧૮-૦-૦
૮૮ ધ્રાંગધ્રા.	રાજસાહેબ તરફથી.	૨૦-૦-૦

GOPALJEE SURBHOOY Desa,

ડ. એ. કાલીઆવાડ.

રેવાકાંઠાની સરકારી નિયામોગાં નીચે પ્રમાણે ધનામ અપાવું.

રકુલ.	નામ.	રૂપીઆ
નાંદોદની રકુલ.	રાજેશ્રી બાપુ સાહેબ મહીડા.	૩-૮-૦
	રાજેશ્રી બાપુજી ધર્મવંત કારબારી.	૩-૦-૦
	રાજેશ્રી ધનેશ્વર વિદ્યનાથ-ભાઈ કારબારી.	૨-૮-૦
નાંદોદ કુંવાશાળા,	શ્રીક લીમજી જમસેદજી.	૦-૧૨-૦
લુણાવાડા કુંવા.	રાજેશ્રી કાળાબાઈ બલ્લુબાઈ.	૨-૦-૦
ખસારાણી,	રાજેશ્રી નરોત્તમ વિજ્ઞાનચંદ્ર જયતાદાર.	૧-૦-૦
	રાજેશ્રી દેસુર કસનદાસ. ખાનગી કારબારી.	૧-૦-૧

સંદરહ પ્રમાણે ઇત્યામ વેચ્યામાં છે. શિવાય બાદરવાની સરકારી નિ-
શાળને સાડ મકાન તરફનું ધણાં વર્ષ થયાં બારે દુઃખ હતું પણ મહેરબા-
ન રેવાકાંઠાના પોલીટીકલ એજન્ટ મેજર એલ. સી. ખારટન, સાહેબ બ-
હાદુરની બલાગણથી ત્યાંનાં કાકોર સાહેબ મહારાણા શ્રી સરદારસીંગજી
મહારાજે ધણી હોંસથી એ વાત લક્ષમાં લઈ આશરે રૂપીઆ સાડા ત્રણ
હજારનું એક સુંદર મકાન બંધાવ્યું. આ મકાનનું વારતું તા. ૧૧ આગષ્ટ
સં. ૧૮૭૧ને રોજ થયું તે વખત ગામના સારા સારા ગ્રહસ્થોની સગા બ-
રાઈ તે વખત કાકોર, સાહેબ મહારાણા શ્રી સરદારસીંગજી તથા તેમ-
ના પાટવીકુંવર ક્તેસીંગજી અને તેમનાથી નાના અમરસીંગજી વગેરે
કારબારી સહીત પધારી નિશાળની પરીક્ષા કરી ઇત્યામ આપવા સાડ ના-
ણાની કીપ થઈ તેની વિગત.

૧૦-૦-૦ મહારાણા શ્રી સરદારસીંગજી મહારાજ,

૨-૦-૦ રણા, બાપુજી વખત સીંગજી કારબારી,

૨-૦-૦ રા. કલ્યાણભાઈ કાળીદાસ હેડકારબારી,

૧-૦-૦ રાજેશ્રી હરિલાલ નરભિરામ યુનાયક,

૧-૦-૦ ગાસ્તી, અમથારામ કમલજી કોતરદાર,

૧-૦-૦ રણા વલેસિંગજી જાનમસીંગજી,

૧-૦-૦ શેઠ, નયુભાઈ મૂળજી,

૧-૦-૦ કનીલા હેમતસીંગ પંચીભાઈ,

૧-૦-૦ શેઠ મોતીભાઈ બીજાભાઈ,

૦-૮-૦ શેઠ, ગરબડ નારણદાસ,

૦-૮-૦ જમાદાર યુદ્ધમહમદ,

૦-૮-૦ મોસાઈ નરસીહગર હેમમ,

૦-૮-૦ મોસાઈ બગવાનગર અમરતગર,

૦-૮-૦ વોરા જીવાજી અજરગજી,

૦-૮-૦ વોરા સરકમલી હુસેનગાઈ,

૦-૮-૦ વોરા જાફરઅલી—

૦-૮-૦ માહાનત તરસીંગ યુથાતગર,

૦-૮-૦ મોસાઈ, રૂપગર મોતીગર.

જાહેર ખબર.

નાચે લખેલી ચોપડીઓ છપાઈ બહાર પડી છે.

૧. નરસિંહ મહેતાનું 'મામેરું' સમજ તથા વિવેચનની પુસ્તક ટી. કવિચરિત્ર, કવિતુલના, અને કાંબ્ય પ્રયત્નરણ સહીત, ખનાવનાર નંબેલરો ભક્તમીરામ. અંગ્રેજી વરનાક્યુલર ત્રીજા ધોરણ સાથે એ વ્યાવૃત્તિ જીવન ધ્યેય છે. કીમત ૫ આના.

૨. જૂનાગઢના મૂળ તત્વ, જૂનાગઢ અને ભૂસ્તરવિદ્યાની ચોડી માં હોતી સહીત. ગુજરાતી છઠા ધોરણની, ખાસ કરીને રાઈફિંગની, ટ્રેનિંગ કાલેજની વાર્ષિક પરીક્ષા આપનાર ઉમેદવારો સાથે ખનાવનાર ભાભરુંકર ઉમીયાચંકર ત્રવાડી. કીમત ૭ આના.

૩. હિંદુસ્તાનની જૂનાગઢ ગુજરાતી ધોરણ સાથે ખનાવનાર હરિગોવિંદ કુવારકાદાસ કાંઠાવાળા. કીમત ૫ આના.

૪. સુંબઈ ધલાકાની જૂનાગઢ ગુજરાતી ધોરણ સાથે ખનાવનાર વીરુ પંતજીભાઈ. કીમત ૩ આના.

૫. રાઈફર હોપડીઓ અમદાવાદમાં અંચકર્ચીઓ પાસેથી અથવા કાલ્યાણના ધની વાડી આગળથી મળે. સુરતમાં કીકાભાઈ પરબુદાસ છકસેલ, રાજકોટમાં હરિવલ્લભ ગુજરાત ટ્રેનિંગ સ્કૂલ માસ્તર, ભરૂચમાં જગનલાલ ગુપ્તજી હાઈસ્કૂલમાં, અને સુંબઈમાં ચેરીઆરજી હારમસજી પારસી ઉદ્યોગોની નિયામના માસ્તર તથા પ્રાણજીવનદાસ જીના કાપડ બજારમાંની રંગારી સ્ટોરની સ્કૂલના માસ્તરને ત્યાંથી મળે.

૬. રાઈફર વધારે રાખનારને ત્યાંથી કી મળે.

ગુજરાતશાળાપત્ર.

GUJARAT SCHOOL-PAPER:

November-December 1871.

પુસ્તક ૧૧ મુ. નવેમ્બર-ડીસેમ્બર સન ૧૮૭૧. આંક ૧૨ ૧૩ મો.

આવૃત્તિમણિ. ૫૪ Contents Page.

મગધી ભાગણી	૧૬૧	Fractions	161
હિન્દુસ્તાનમાં એક ભાષા.	૧૬૮	A language in India	168
માડવા પરગણામાં ખોલાતા કા			
અપરજની ભાષા	૧૭૪	A language of Mandwa.	174
દેશીય કાવેશની વાર્ષિક પરીક્ષા			
ના સનાતો	૧૭૮	Examination questions	178
પુસ્તકોની પહોંચ	૧૮૦	Notices of books	182

(કેળવણી ખાતાનાં હુકમથી.)

આમ ૧૭૦૬ મધ્યે મળ્યાની હવથીમા પુનાધરેક પ્રીટીંગ ઓ
જનરલ એજન્સી કંપની 'લિમિટેડ'ના પ્રેસમાં
રણપીડલાત દારાચંદે છાપા પ્રગ્રિહ રૂ. ૨
(મૂલ ૧રમે રૂ ૧)

ગુજરાત શાઘપત્ર

કુસ્તક ૧૦૫. અમદાવાદ, ત્રવેંચર-ડિસેમ્બર સને ૧૮૭૧. આંકે, ૧૧-૧૨મો.

ગમાળ માગણી.

કુવા બરતરી તથા વીયાં દોરી.

આપણે ગુજરાત પ્રાતમાં ધણીખરી જગાએ સરખું માપ ન હો-
વાને લીધે સંસાર ગ્રામદારનાં ધણાં ગામમાં એક જગ્યાના લોકને બીજી
જગ્યામાં કેટલીક અડચણ પડે છે. એ અડચણ દૂર કરવાને હાલમાં સર-
કારે તમામ જગ્યાએ સરખે માપથી માપણી કરાવના માંડી છે તેથી અમાડી
જગ્યાં લોકને સુખ થયેજ, તોપણ જગ્યાઓમાં જે જૂદાં જૂદાં માપ તથા
માપણી ચાલે છે તે ગુજરાતના દરેક જગ્યાના વતનીએ તેમાં અવશ્યક-
રી મેહતાજીઓએ જાણવાં જોઈએ, કારણ કે આ પ્રાતમાં ધણી નિયાળો
નીકળવાથી એક જગ્યામાંથી બીજી જગ્યામાં ધણાક મેહતાજીઓનું જવું
થાય છે. તેઓએ તે જગ્યાના ગામડામાં ચાલતા આવેલા રીવાજ પ્રમાણે
હિસાબ આદિનું સારું મેળવવું જોઈએ; ને જો તેમ ન થયું તો ગામડાંમાં
લોકમાં તે મેહતાજી અથવા એવા વિદ્વાન હોય તોપણ પ્રેસાતો નથી એટ-
લુંજ નહીં, પરંતુ કેટલાક ગામડિયા લોકો એવા હીસાબ તેમના ઊંકરાઓને
પૂરે છે, ને ન આવડ્યા એટલે સરકારી નિયાળ વિષે હલકું મત લઈ વેદિ-
યા પારાવણ કરનાર ગામઠી મેહતાજી પાસે ગામઠી નિયાળ બેસડાવે છે.
તેથી કરીને કોઈ કોઈ ગામમાં એવી ગામઠી નિયાળથી સરકારી નિયાળના
આખાદીનો બેગ થાય છે. વિશેષ કરી જાણ જગ્યાના કેટલાક ગામોમાં જે
ગામીથી ગામઠી નિયાળ બેસે છે તે દૂર થાય, એવા ધરાદાયી ઉપસા ખા-
ખતપર લખવાને મારા મનમાં ધણી રહાડાં હવું તે હાલમાં હું આપના
પત્રની મારફતે બહાર પાડના માહિતું તને આપ મેહતાજીની કરી જગ્યા
આપશે.

ગભાણુ ભાગણી—ગભાણુ શબ્દ પ્રાચીન ઋષિને ઋષ્ય શ્રુત્તા વગર ખીજા શ્રુત્તામાં ભાગ્યેજ બોલાતો હશે. ગભાણુ એટલે ધર પાંધવાની પ-
ડતર જમીન, ખંડર, એવા ખંડરનું માપ લેવું હોયતો તેમાં નીચેનું દોષક
કામમાં આવે છે.

૧૯ ઝટકાનુ = ૧ લેટકુ. ૨૦ વિધાસી = ૧ વસા.

૧૯ લટકા = ૧ આની ૨૦ વસાનું = ૧ વીધું.

૧૯ આનાની = ૧ વિધાસી.

રીતી—એવા ધર પાંધવાની જમીનનું ચપ્પર સીમાનું માપ લેવું.
અને ઉત્તર દક્ષિણનું જે માપ આવે તેનો સરવાળો કરવો ને તેનું અર્ધ
કરવું. તેજીજ રીતે પૂર્વ પશ્ચિમ માપનો સરવાળો લઈ તેનું અર્ધ કરવું. હવે
બંને અર્ધનો ગુણાકાર આણવાણ ગુણાકારની રીતે કરવો. જે આવશે તે
પાકા વસા વિસવાસી થશે.

દાખલો, ૧—એક અ વ ક ડ ગભાણુ છે. જેની ચપ્પર સીમાનું
માપ નીચે પ્રમાણે છે. તે ગભાણુ કેટલું થશે?

વ. વિ. ૬	વ. વિ.
૬=અ વ=૨—૩	૫. અ ડ=૭—૫
૬=કે ડ=૪—૩	૫. ક વ=૧—૫
૧—૬	૧૩—૧૦

રીતમાં કહેવા પ્રમાણે ઉત્તર દક્ષિણનો સરવાળો ૯ વસાને ૯ વિધાસી
થઈ, તેમ પૂર્વ પશ્ચિમનો સરવાળો ૧૩ વસાને ૯ વિધાસી થઈ. હવે એ
બંને સરવાળાનું અર્ધ નીચે મુજબ.

વ. વિ. આ.
૭ ૬
૧૧૧ —
૧૮
૨૧
૦) ૬
૧૧ ૦૧ ૬

સરવાળો. ૨૧૧ ૬ ૬

ફગભાણુ ભાગણીમાં વસા ઉપર જે વિધાસી મૂકાય છે તેને આની

પ. વિ. આ. લટકાં. ઝટકું.

જવાબ. ૧૧ ૧૧ ૩૧ ૩૧ ૦૦

દાખલો.—૨. એક ગભાણુ છે. તેની પૂર્વે પશ્ચિમે લખાઈના પાકા ૧૮૧૩ના વસાને આના છે, ને હવેર દક્ષિણ પોહોળાઈ, જતા ૧૮૧૩ના વસાને આના છે, તો તે ગભાણુ કેટલું ધણે?

૧૮૧૧ ૩૧

૧૮૧૧ ૩૧

૩૨૪૧

૬

૩૧ ૩૧

૧૩૧

૦૧ ૩૧

૦૧ ૩૧ ૩૧

૪ ૩૧

૧૧ ૩૧

૦૧ ૩૧

સરવોળો. ૩૫૫ ૦) ૧૧ ૦) ૦) ૦)

જવાબ. વિ. વં. વિ. આ. લ. ઝ.

૦૧ ૨૧ ૦ ૧ ૧ ૧

કૂવાબરતરી—શિતિ. પરિધના નેટલા ગળ કહ્યા હોય તેટલા ગળના હર-ગળના ૨૦ તમુ પ્રમાણે તમુ કરવા. ને તમુ આવે તેને ચારે ભાગવા, ભાગાકાર આવે તેની વર્ગ કરવો, ને વર્ગને ઊડાઈના ગળે ગુણવો. ગુણાકાર આવે તેને ૪૦૦ સંગ ચોરસ તમુએ ભાગવા. ભાગાકાર આવે તે પાકા ગળ સમજવા. ને પાકા ગળ આવે તેને ૩૦ ગુણવા જોડે ભાગેલો જણ નીકળશે.

દાખલો. ૧—એક કુવો છે. તેના પરિધની ૬ ગળની હોય છે, ને તે કૂવાનું પાણી ૬૫ ગળ ઊડું છે. તો તેમાં કેટલા મણ પાણી હશે. કોષ્ટક ૨૦ તમુ=૧ ગળ ૧ સમ ચોરસ ગળે ૩૦ મણ પાણી માય છે.

કરીને કહે છે, અને તેવા ૨૧ આનાની વસો જોડામાં ખોલે છે. તે પ્રમાણે કહે.

૪૦૦ સમ ગોરસ તમુ=૧ સમગોરસ ગલ.

૮

૨૦

૧૬૦૦

૪૦

૪૦

૧૬૦૦

૧૦૦

૦૦) ૧૬૦૦૦

૪૦

૩૦

૧૨૦૦

જવાબ ૧૨૦૦ મણ

વીંધાં દોરી—એમાં પણ ગભાણુ બાગણી નેવુંજ છે. ફક્ત ફરસ-
દોલકે ગભાણુ બાગણીમાં ગા ને ગાં નો ગુણાકાર ૧૨૧ મૂકે છે, ને વીં-
ધાંદોરીમાં ૧૨ મૂકે છે, બા નો બા નો ગુણાકાર બ'ચકવતા નથી.

ગભાણુ બાગણીમાં આવેલું દોષ્ટક આંમાંજ સવાય છે, અને તે દો-
ષ્ટક જણાવેલા માપનો એક બીજા સાથે ગુણાકાર કરતા શું શું આવે છે તે
ત્રીએ જાતાવું છે.

૧. વસાનો ને વસાનો ગુણાકાર વિશ્વાસી ધાય.
૨. વસાને વિશ્વાસીએ ગુણીએ તો આંનો ધાય.
૩. વસાને આને ગુણીએ તો બંદકાં ધાય.
૪. વસાને બંદકે ગુણીએ તો અટકું ધાય છે.
૫. વિશ્વાસાને વિશ્વાસીએ ગુણીએ તો સટકું ધાય.
૬. વિશ્વાસાને આને ગુણીએ તો બંદકું આવે.
૭. વિશ્વાસાને બંદકે ગુણીએ તો અટકાનો ૧૬ મો ભાગ આવે.
૮. આંનાનો ને આંનાનો ગુણાકાર અટકાનો ૧૬ મો ભાગ.

૬. દોરીને દોરીએ યુણીએ તો વીધા.

૧૦. દોરીને વસાએ યુણીએ તો વસા.

૧૧. દોરીને વિશ્વાસીએ યુણીએ તો વિશ્વાસી યાવ.

દાખલો. ૧—એક એતર ઉપું ૧૫૦ વસાને ૩ આના છે, ને આડું ૧૨૦ વસાને ૩ આના છે તો તે એતર કેટલું થશે?

૧૫૦ ૩

૧૨૦ ૩

૧૮૦

૬

૭૫

૨૧

૧૧૦ ૩

૧૬૭૫ ૩

પંદરને બારનો યુણાકાર ૧૮૦ મૂક્યા, અડધાને બારનો યુણાકાર ૬ મૂક્યા, પંદરને અડધાનો યુણાકાર ૭૫ મૂક્યા, સાડાબારને ત્રણ આનાનો યુણાકાર કરવો તેમાં સાડાબારનો અડધો મૂકી ૬૪ બારનો યુણાકાર કરતાં છત્રી આના થયા તેની સવાળે વિશ્વાસી મૂકી તેમજ સાડાપંદરમાંથી અડધો બોડી ૬૪ પંદરને બે આનાનો યુણાકાર ત્રીસ આનાના, પોણાબેને બે આના, ઉપલા આનાને આનાનો યુણાકાર એકતો કરતા નથી.

જવાબ. . વિ. વ વિ. આ.

૦૧ ૧૧૦ ૧૨૦ ૩

તળાવચોકડી—મોરસ ઈઆ સમાંતર બાજુ ચોખૂણું નવા રીતે ક્ષેત્રફળ કરાવે છીએ તેનો રીતે પ્રથમ કહેલા તળાવનું ક્ષેત્રફળ ૬૨૫, અને જે ક્ષેત્રફળ આવે તેને તળાવના ચારખૂણુ તથા મધ્યની ઊંડાઇ એ બધેની સરવાળો કરી પાંચે બાજી બાગાકાર કરતાં જે ગળ તરુ આપે તેણે ઉપલા ક્ષેત્રફળને યુણવા, અને યુણાકાર આવે તેને ૬૪ ગળની ચોકડી સજે બાગવા. બાગાકાર આવશે તે તળાવની તેટલી ચોકડી થઇ એમ સમજવું. પછી જે પાકી ચોકડી આવી તેને તેના દર પ્રમાણે રાશીઓ બાંધતાં કિંમતનો જવાબ નિકળશે.

દાખલો. ૧ એક અંબ ક હ સમાંતર બાજુ તળાવ છે જેની સામ સામેની અંબ તથા ક હ ૬૦ ગળ છે; તેમજ અંબ ક તથા અંબ હ ૭૫ ગળ છે, એવા માપનું તળાવ એકડાંક પાસે ખોતવા આવે તેમણે

તે તળાવ ખોદ્યું, ને તેનું માપ કાઢ્યું, તો વચલી ૫ ચોકડી બા ગળ ૧૧
તમુ ઉડી ખોદાઈ, તેમજ ચાર ખૂણા લાળી અ, વ, ક, હ, ચોકડી અ-
નુક્રમે ૦૧૧૪, ૦૧૧૨, ૦૧૧૩, ૦૧૧૫ ગળ તમુ યદ્ય, ત્યારે તે તળાવમાં
કેટલી ચોકડી પડી હશે, ને એક ચોકડીના ૩૦-૧૨-૦ પ્રમાણે તે તળાવની
કેટલી કિંમત થાય?

અ ૬૦ ૭૫ ૮૦ ૯૦ ૧૦૦ ૧૧૦ ૧૨૦ ૧૩૦ ૧૪૦ ૧૫૦ ૧૬૦ ૧૭૦ ૧૮૦ ૧૯૦ ૨૦૦

૦૧૧૪	૦૧૧૨	૦૧૧૩
૦૧૧૫	૦૧૧૬	૦૧૧૭
૦૧૧૮	૦૧૧૯	૦૧૨૦

ક ૬૦ ૭૫ ૮૦ ૯૦ ૧૦૦ ૧૧૦ ૧૨૦ ૧૩૦ ૧૪૦ ૧૫૦ ૧૬૦ ૧૭૦ ૧૮૦ ૧૯૦ ૨૦૦

રીતમાં કહ્યા પ્ર-
માણે. પ્રથમ સ-
માંતર બાળ્ય ચો-
ખૂણનું કોષ્ટક
કેટલું તો ૬૭૫૦ થ
કે. હવે પાંચ ખૂ-
ણાની જગ્યાની
સરવાળો લીધો.
તો ૪) ૪) ગળને
ચાર તમુ યદ્ય,
તેને પાંચ બાગ્યા

૬૦X૭૫=૬૭૫૦ તો ૦૧૧૨ ગળને જે તમુ આબ્યા, એ

૦૧૧૪+૦૧૧૨+૦૧૧૩+૦૧૧૫+ ચોણો ગળને જે તમુ ને ઉપલા કો-

૦૧૧૬=૪) ૪) શ્રેણી ગુણ્યા.

૫) ૪) ૪)

૦૧૧ ૨

૬૭૫૦X૦૧૧૨=૫૧૨૫

૫૧૨૫+૬૪=૬૭૫૯

ચોકડી ગળ,

૬૭૫૯

૦૧૧

૬૫૧

૦૧૧

૦) ૦૧૧

૫૫૧૧, ૬૫૧૧૧

પાંચ હજાર છસો ને પચીસ
ગળ વધા તેની ચોકડી કરવા
ચાર ૪-૩ ગળ એટલે ૧૪
બાગ્યા તો ચોણા આકાશી
ચોકડીને નવ ગળ આબ્યા.
તેની કિંમત રીતમાં કહ્યા પ્ર-
માણે કાઢી, તો ૬૨ ચોકડીના

બાર આના પ્રમાણ કરતા સારવાણી પોણું સવા પાચેક ને પોણે પોણે નવ આના, ને એસક ગજના બાર પ્રમાણે નવ ગજની કિંમત પોણા બે આના થઈ તે ઉમેરતા પોણી ઠાસક રૂપેયા પોણા ત્રણ આના થયા એ જવાબ.

કોટકાભગતરી—ગોમડામા માટીના ઘર બનાવે છે, ને તેની દિવાલ બાંધે કરીને એક લોક માટીની ચણે છે તેનું માપ કહાડવાની રીત. જોડલા ગજ લાંબું તથા વિંચુ કોટકું કહ્યું હોય તેનો અણાકાર કરેલા, પછી તેનું અર્ધ કરેલું, ને તે અર્ધ આવે તેનું સમાપ્ત કરેલું, ને બીજા અર્ધનું દોહું કરેલું. પછી તે બે અર્ધના સમાપ્ત દોહાનો સર્વાંગો બધે એક રૂપેયાના જોડતા ગજ ચણી આપવાનો ડરાવ કર્યા હોય તેણે બાગ મૂકી કિંમત કાઢવી.

દાખલો ૧ એક ઘરના કોટકાનું માપ નીચે મુજબ આપ્યું છે. ને રૂ. ૧)ના ૩૦ ગજ લેજે તે ઘરના કોટકાની મજૂરીની કેટલી કિંમત થશે બાબી, ઉંચી.

ગજ.	ગજ		
૧૦	X	૭	= ૭૦ આગલા નેવાની બીંત.
૧૦	X	૯	= ૯૦ આગલા ગૂડા (બારશાખ)ની બીંત.
૧૦	X	૧૧	= ૧૧૦ ઉપર દિશાનો કરો.
૧૦	X	૧૧	= ૧૧૦ દક્ષિણ દિશાનો કરો.
૧૦	X	૯	= ૯૦ પાંચલા ગૂડાની (બારડાની બારશાખની)
૧૦	X	૭	= ૯૦ પાંચલા નેવાની,

કુલ. ૫૪૦ રીતમા કહ્યા પ્રમાણે લંબાઈ તથા ઉંચા-
ઈના અણાકાર કરી

પેહેલું અર્ધ ૨૭૦ X ૧૧ = ૩૩૭૫ તેનો સરવાળો કરતા ૫૪૦ થયા.

બીજું અર્ધ ૨૭૦ X ૧૧ = ૪૦૫ તેનું અર્ધ કર્યું તો ૨૦૨ થયા.

સરવાળો, ૩૨) ૭૪૨૫ પેહેલા અર્ધને એટલે ૨૭૦ને સવાગણા

૨૩-૩-૩ કર્યા તો ૩૩૭૫ થયા. તેમજ બીજા

અર્ધને દોહા કરતા ૪૦૫ થયા, જુએ બંનેનો સરવાળો, કરતા ૭૪૨૫

ગજ થયા તેને ૩૧)ના, ૩૨ ગજે બાગતા જે રીઝ રૂપેયા ત્રણ આના ને ત્રણ પાઈ

એને જે જે પૂર્વપક્ષ હોય તે વિષે જાહેર વાર ધાય એવા પ્રસાદથી આ બાબતને. અમે છેડવાનો વિચાર કરીએ છીએ. જે જે વિદ્વાનને એ વિષય પર યોગ્ય સચ્ચા મહાવધી હશે તેને આ પત્ર ખુશીની સાથે જગ્યા આપી.

આપણે આ દેશ વિસ્તારમાં જોઈએ તો એક અંડજ છે. એમાં એકપના સાધનો એકકાં ચલાવવાનું હૃદય. તથાપિ ધર્મરૂપાધી કેટલે દરજ્જે બધાં છે. એને તે શુભ કારણને લીધેજ એ એક દેશ કહેવાય છે. ખરે, આપણા દેશનું સંમૂલ્લિખન જેમ હજી કેવળ અપ્રકૃતિતત્ત્વ છે તેમ આપણી જાતેકે સંક્રિતમાં પણ આપણા અજ્ઞાન તથા દુર્દેવને યોગે દટાઈ જ રહેલા છે. બાકો બરતખંડ તે ખરેખરો ધર્મરૂપાધી દેશ છે. એમાં સઘળા પ્રકારની ઉત્કૃષ્ટતા જોવાનાં બોજ છે. આપણને એ બધાં બોજને યોગ્ય રીતે સિંચન કરતાં નથી આવડતું. એને તથા આપણે નિર્માણ કરેલી પૂર્ણતાને પામી શક્યા નથી. હરે, બીજી વાત આપી મૂકી આપણામાં એકપના કેટલાં સાધનો છે તે જોઈએ. આ દેશની ધણી બાજુ ખર્ચ અને જાતિમાં તો એક છેજ, અને એ એક જ એટલું પ્રબળવાન છે કે તેમોટામાં મોટા બળાત્કારની સાથે ધમ્મ શક્ય છે. પ્રાંતપરત્વે રીતબીતમાં કેટલીએક ફરક છે. પણ તે ધણો નથી. એક બંગાળી મૂળરાત્રીથી રીતબીતમાં જુદો છે, તે કરતાં તેને મળતો વધારે છે. હિંદુસ્તાનના અર્વાચીન, ઇતિહાસનું આપણે સારથાધન કરીશું, તો માલમ પડશે કે સઘળા ઐતિહાસિક પ્રસંગોનું વખણ રાજનું એક કરવા તરફ હતું. વિક્રમાદિક ચક્રવર્તી રાજાઓના વખતમાં આ દેશ પૂર્વ સમગ્ર પ્રકારના એકપથી ગળાઈ રહ્યો હતો, અને તે એકપના પ્રમાણમાંજ તે સમયની સ્થિતિ દેશાભિમાનીને સંપૂર્ણ સંતોષ પમાડે એવી હતી. પાછળથી એક વાત લાગ્યું. અને પડતી આવી. મુસલમાનોના આબ્યા પેહલો તો દેશની અંદરની અવસ્થા એવી ધમ્મગઈ હતી, કે પરદેશી રાજાઓ દારણ આપણનું. સોડો વર્ષ સેવન કર્યા સિવાય તે રોગ કદી મટે નહોતો. એવું ધમ્મ રહ્યું હતું. મુસલમાનો આબ્યા. અને રાજનું એકપ થયા લાગ્યું. ઔરંગઝેબના રાજમાં એ એક સંપૂર્ણ ધમ્મ રહ્યું. પણ એ વિષયવત્ આપણે બરતખંડના અંગમાં બીજી એટલી ખરાબી મેલ કીધી હતી કે તેને તે અવસ્થામાં છૂટી મૂકવો એ જગતના આજ નિયંતાની ન-

જરમાં લાભકારક લાગ્યું નહીં. મરેકાઓની વર્તણૂક અને શક્તિ આ વિ-
ચારને પ્રદિ આપે છે. હજી ખોળ, પણ જૂદીજ ખાસીયતના પરદેશી
રાજની જરૂર હતી તે રાજ, એટલે, અંગરેજ રાજ આવ્યું, અને જાણે
વગર મહેનતેજ મુગલાઈની ખાસી માદીએ બેસી ગયું. હાલ કદાપિ એ
રાજ ઔરંગઝેબના જેવડું વિસ્તારમાં નથી, પણ જે સુખ, જે કેળવણી,
અને જે સગવડોને માટે રાજનું ઐક્ય હોવું જોઈએ તે આ ગજમાં કોઈ
વખત પણ અને યયાં હોય તેના કરતાં વધારે છે. આખી પૃથ્વીનું પણ
ઐક્ય કરવાને સમર્થ એવા જે પરમેશ્વરના જે દૂત અગ્નિરથ અને વિ-
દ્યુત્રવાંહ તે અહીંયાં આવી પોહ્યાંયા છે, અને સ્થાવીર નિવાસ કરવાનું મન
દેખાડે છે. ઓ પ્રભુ ! ધન્ય છે તારી અગમ્ય કળાને ! ભરતપંડ, શું
જાગૃત થા, અને તને પાછે સજીવન કરવાને કૃપાનિધાન જે ઉપચાર
ચોલે છે તે સમજ.

ઉપર આપણે ધર્મ, જાતિ, રીતજાત અને રાજના ઐક્યની વાત
કરી, પણ એટલું જાણવું જોઈએ કે ધર્મ, જાતિ, અને રીતજાતનું ઐક્ય
આનંદકાંક્ષ પચાસ વર્ષ ઉપર હતું તેના કરતાં નેજાં પડ્યું છે, અને આગ-
ળાં વધારે નેજાં પડવાનાં ચિન્હ દેખાય છે. એ જાણે બાબતમાં મોટાં જે
તડાં પડી જવાનો દિવસ પાસે જણાય છે. જે ધર્મગિંમાન મુસલમાનની
તંરવારથી ન હોય તે અંગરેજ-ક્રમ આગળ નીચું જોઈ રહ્યો છે એ તો-
સર્વેના જોવામાં આવે છે. જાતિનું અગિમાન કદાપિ હાલ વધારે હુંકુ ય-
કું હશે, તોપણ પેહેલાં જેટલું મરત નથી; પણ તેમ દેશીપણાનો બાવ હાલ
નિરાજે રૂપે બહાર પડ્યો છે, અને તે દિનપર દિન વૃદ્ધિ પામશે એવો સં-
ભવ છે. માટે બધી જાતની હિસાબ ગણના એમ લાગે છે, કે ઐક્યના સા-
ધનો આપણામાં હાલ કાંઈ ઓછાં યયાં નથી. આગળ જ્યારે જે તડાં
મોટાં બંધાઈ જાય (તે બંધાઈ તો જરૂર અને બંધાઈ જવાનું જોઈએ)
ત્યારે કેમ થશે એ ધાર્યું જાણતાં પડે છે; પણ કાળની શક્તિ અકળ છે, અને
જોણે જાણ્યું કે નવાં વિચારના પ્રવળવાન પક્ષ આગળ પેલું જુના વિચાર-
રનું તડું નરમ પડી મરમાઈને તેનામાં મોટું વટેલું બની જવાનું નહિ કરે?
ઈતિહાસનાં દિલમુદ્રી તો એમ આશા આપે છે; અને દેશની વૃદ્ધિમાં મોટાં

તો માત્ર દિવસ નજા છે એ સિદ્ધાંતને આપણે શાત ચિત્તે, ધરણુ થયુ જોઈએ.

હવે ભાષાનું ઐક્ય કેટલું હતું, હાલ કેટલું છે, આગળ કેટલું થઈ શકશે એ વિષય ઉપર આપણે આવી પહોંચ્યા. ધણા જૂના વખતમાં ખરે આર્ય લોકો સંસ્કૃત ભાષા બોલતા હતા પણ એ ઐક્ય ધણા વરસ મીઠવું હોય એમ લાગતું નથી, કેમકે પેદની કેટલીએક શાખાઓમાંપણ 'ય'નો 'જ' 'ધનો' 'ખ' વગેરે પ્રાકૃત ઉચ્ચારણો પેટેલા માન્ય પડે છે. જલદીથીજ સ્ત્રીઓ અને નીચ વર્ણના લોકો સંસ્કૃત બોલવું જૂલી ગયા, અને તેને અશુદ્ધ રૂપે બોલવા લાગ્યા. તોપણ ખરૂં કહીએ તો એ સમયે દેશ ભાષા તો સંકૃતજ હતી.—માત્ર અભણ લોકોમાં જૂદ જૂદ રૂપે બોલાતી હતી, જેમ હાલ એંગરેજ ભાષા ઇંગ્લાંડના જૂદા જૂદા ષરગણમાં બોલાય છે તેમજ. એમો એ ફેર ખરોદે ઇંગ્લાંડમાં કુલીન સ્ત્રીઓ શુદ્ધ બોલે છે, અને આપણા દેશમાં તે સમયે એમ હતું નહીં. એજ એ ભાષાના મૂલ્યનું ચિન્હ હતું ચોડા વખત પછી બ્રાહ્મણ પણ પોતાના સંસારવ્યવહારમાં પ્રાકૃત બોલવા લાગ્યા. આ વેળા પ્રાતઃરત્યે અપભ્રંશરૂપે જૂદા જૂદા થઈ ગયા હતા ખરે, તોપણ મળતાપણે ધણું હતું અને અશોકના વખતમાં ઉચરે હિંદુસ્તાનમાં તો ઘણુંકરીને એક સરખીજ ભાષા બોલાતી હતી એમ પ્રાગવાના કારણો છે. પછીથી ધીમે ધીમે પ્રાકૃત ભાષાઓમાં ફેર પડવા લાગ્યો અને સુસન્નમાન આબ્યાતે વખતેતો પ્રાત પ્રાતની મિરાળી ભાષા થઈ ગઈ હતી. તોપણ પૂજા ભાષા કેટલે દરજ્જે દેશ ભાષા ત્યારે હતી એમ લાગે છે. સુસન્નમાનોના આબ્યાથી સઘળી ભાષાઓમાં કાઠિ કાઈ ફેરફાર થવા લાગ્યો, અને દિલ્હીની આસપાસના ગામોમાં તો મિરાળથી એક નવીજ ભાષા ઉત્પન્ન થઈ પ્રથમ એ સુસન્નમાનોની છાનણીમાં બોલાતી હતી માટે તેનું નામ ઉર્દુ પડ્યું. અકબરના વખતમાં એ ભાષા હવાતીમાં આવી એમ ધરાય છે. સંસ્કૃત ભાષા જે આજ પર્વે લોકોપયોગમાંથી મૈથ પડી પ્રતાપસજ્જારભારમાં સર્વત્ર વપરાતી હતી તેનું જોર ધીમે ધીમે નરમ પડવા લાગ્યું અને મુગલાઈના પાછતા વખતમાં તો તે માત્ર ધર્મના, કામકાજમાંજ કાયમ રહી.

ણીતા છે. તેઓની તરફથી એ બાબત કાંઈ કાળજી લેવામાં આવતી નથી તેનું કારણ એ છે કે કેટલાએક એમ સમજે છે કે જતે દહાડે અંગરેજ દેશ ભાષા થશે. એ વાત અમને તો કોઈ પ્રકારે સંબંધિત લાગતી નથી. કદાપિ વિદ્વાનોની એ ભાષા થાય, પણ ધરમાંતો કદી પણ એ બોલાય એવા દહાડો આવે એ અમારાથી મનાવું નથી. પણ અમે અમારી કલમ અહીંયાંથીજ અટકાવીએ છીએ, અને પૂર્વ પક્ષની રાહ જોઈએ છીએ. દેશમાં એક ભાષા હોય તો સાહેબ એ તો કોઈ પણ ના કહેવું નથી, પણ કેમ થાય એ વાતની તકરાર છે. કેટલા એમ માને છે કે અંગરેજી યુવામાં લાભ છે અને તે યુવાનો ચિન્હ જણાય છે. એ વિચાર ઘણું કરીને પરદેશીઓનો છે. દેશીમાંના ઘણા ખરા તો એ બાબત સમજતા નથી અથવા તેની કાંઈ કાળજી રાખતા નથી. તેઓને એ બાબત સમજાય છે તેમાંના ઘણા ખરા તો હિંદુસ્તાનીનેજ દેશભાષા થએલી જોવાને ઇચ્છે છે. પણ વળી અહીંયાં બે પક્ષ છે. કેટલા એમ સમજે છે કે એ વાત ઇચ્છવા યોગ્ય છે, પણ થઈ શકે એવી નથી. સામા પક્ષના એમ કહે છે કે એ નાહિમતના બોલ છે, આગ્રહ ને સંસ્કૃતિ મોઢા આંગળ કાંઈ અશક્ય નથી, અને હિંદુસ્તાની ને હિંદુસ્તાનીની ભાષા કરવો એના જેવું કાંઈ સહેલું નથી.

આ પ્રમાણે આ તકરારનું ૨૧૨૫ સૂત્રોની બાધઓની આગળ મૂકી અમે તેમને એ વિષયપર ગંભીરાધ્યાય વિચાર કરવાની બલામણ કરીએ છીએ, અને ફરીથી ફરીએ છીએ કે એ બાબત અર્થા આલેખી જોવાને અમે ઘણા આગ્રહ છીએ.

માંડવી પરગણામાં બોલાતી કાળીપરજની ભાષા.

માંડવી પરગણાં મુરેત જિલ્લામાં છે. એ પરગણામાં જે લોકો ડુંગરામાં વસેલા છે તેમને કાળીપરજના લોકો કહે છે, અને તેમના જણવર્ગ છે:—ઓપરા, ગામતા, અને વક્ષાવાં (બોલ). એ લોકો દૂર દૂર છાપરાં ખાંધી ને રહે છે. ખસે રહેતા નથી. કેમકે એમનેએજી રોતે રહેવાનો અસહ્ય સહેવાસ નથી.

૧. વસાવા એ લોકો અસલ ઓરીનો ધંધો કરતા હતા, પણ હાલમાં તો અંગ્રેજ સરકારના ચખ્ખતરાજમાં એમનું જોર નરમ પડ્યું છે, અને એમનું કાંઈ આનંદ નથી. તેથી કરીને પોતાની અસલ રીત છોડીને તેમના કેટલાક એતીનો તથા રાની લાકડાં વાટવા વિગેરેનો ધંધો કરે છે. એમનામાં જે મોટામાં ગણાય છે તેને નાએક કહે છે, અને હાલમાં પણ તેના કલા પ્રમાણે સર્વે આસ છે. એ લોકો મુવેલા દોર (દહા) આવે છે.

૨. ગામના એ લોક વસાવાથી જરા અડતી મંડિતના ગણાય છે. એ એતીનો ધંધો કરે છે. એમની બોલી વસાવાની બોલીથી કેટલીક નોખી છે. એ લોકો જ્યારે દેવને પૂજે છે ત્યારે કીડાનું જલ કરે છે.

૩. ઓધરા એ લોકો ઉપર કહેલા તેના કરતા વધારે સુધક છે. એ લોકો તમામ એતીનો ધંધો કરે છે, અને એ ઉપર તથા અજીરા ઉપર એમની બધો આધાર છે, વળી એ લોકો પણ દોર પાજે છે, અને એમના ગોવાળીઆઓ તાડના પતીઆની પીપી કરીને વગાડે છે. તેને એ લોકો (ડોવરું) કહે છે. એ ડોવરું વગાડે છે ત્યારે ઘણા માણસ એકઠા થાય છે, અને નાચે છે. પછી તાડ પીને ખૂબ મજા ઉડાવે છે. એ જણે વર્ગના લોક બહુજ વહેમી છે, અને દેવ તથા કોકેણુ ભૂતડાને બહુ માને છે. એ મનામાં કોઈ માણસ માંડુ પડે તો તરત એવા વહેમ લાવે છે કે કલાણી કાંઈ પણ તથા ભૂત વળગ્યું તેથી માંડું પડ્યું. તેથી તેઓ ભૂતને ત્યાં જાય છે. તે ભૂતો માદા માણસને ડુંડે, અને કાંઈ ઓસડ નહીં કરાવતા કલાણા દેવ પાસે જાયો, એવી અવડામણમાં વધારે માંડું પડે છે. અને કાંઈ ઓસડ કરતા નથી તેથી પણ અજા એવા વહેમમાને વહેમમાં મરી જાય છે. એ લોકોના દેવતાં નામ.

૧ અહોદોદેવ, ૨ વૈરા હામણ દેવ, ૩ ગોકૃષ્ણ દેવ, ૪ સમખા દેવ, ૫ કાકાબગીઆનો દેવ, ૬ વાકોરાત દેવ, ૭ સર્વામાશીયો દેવ, ૮ નિગણા દેવ, એ વગેરે ઘણા નામ છે. એ દેવોની જૂદી જૂદી માનતા ચાલે છે. અને નાજિએર, કુલ તથા ચોખા અને કુકડો ચલાવે છે, અને ત્યાં ભૂવા પાસે પૂજાય છે. એમના દેવ માટીનાં પીંડા તથા ગળેક ઊંચા ગોળ ધુમટના આકારે માટીના છે. અને જ્યાં દેવનું સ્થાનક હોય છે ત્યાં આશરે એ.

વાં સો બસે ઘોડા એથવા પુમટ હોય છે.

એમની બોલી, એને વ્યાપણી બોલીમાં ફેરફાર.

આપણી બોલી.	ઓપરાના.	ગામતાની.	વસાતાની.
૧ દાતરફું.	દાદરું.	દિસોઆ.	દાતરું.
૨ બાછ.	બજો.	બાદછ.	મારું.
૩ તાંદળીવાની બાછ.	તોડનાની.	માટનાની.	માટનાની.
૪ ચીકણ કાકડી.	તવડું.	ચવડું.	તોલ.
૫ વેંગણ.	વેંગણે.	વેંગે.	રીંગડે.
૬ મરચાં.	મીચાં.	મરચું.	મીચું.
૭ બીડા.	ભેડ.	પેડ.	પેડ.
૮ ખજુરી.	સેંદણે.	હીફલાં.	સેં.
૯ ચોખા.	ચોખા.	તાંફ.	ચાલ.
૧૦ રોટલી.	રોટના.	બાફ.	માંફ.
૧૧ બજર.	ડોરું.	બજજ.	ડોગરી.
૧૨ ભેસા.	ભેડડો.	મોહડો.	મોહ.
૧૩ કુતરું.	કુતરું.	કુતરું.	સૂખરે.
૧૪ મારીસ.	મોંચાનું.	બુહાટી.	બુહાટી.
૧૫ સાવરણી.	બ્રવારી.	બ્રવારી.	બાધ.
૧૬ કોઠા.	કંઠો.	જુઠો.	બૂઠડો.
૧૭ પાહું.	હાડડો.	પાંડુ.	પાંડુ.
૧૮ વાંસ.	વાંડડો.	વાંસ.	ચીમ.
૧૯ બારણું.	બાર.	બારણું.	બાં.
૨૦ ઘર.	કોર.	ગો.	કો.
૨૧ ખાટસો.	ખાટનો.	ખાટનું.	ખાટનો.
૨૨ ઘંટી.	ધંટી.	ગાંટી.	ગાંટી.
૨૩ ભોપ.	ભોંધ.	ભોંધ.	પુંછ.
૨૪ ટોપણ.	છાણીઆ.	છાણીઆ.	છાણડ.
૨૫ સૂપડું.	સૂપડો.	ગૂપે.	દૂપ.

મીડવી પગલણામાં બોલાતી મળીપરજની બાપા.

૧૭૭

૨૬ ચોરી.	ચોમલા	ચોધી.	ચોક્ષી.
૨૭ તુવેરની સીંગ.	સેંગડ.	સીંગવા.	હીંગ.
૨૮. વાતની પાપડી.	પાપડે.	ફેટે.	ફેટે.
૨૯ ખંટો.	ખોટી.	ખોટી.	ખોટી.
૩૦ અડદ.	ભડદ.	ભડીડ.	ભડીડ.
૩૧ ધારા.	ધાદિયુ.	ચાર.	ચારો.
૩૨ કુંગર.	કોંગાર.	કોગો.	કોગો.
૩૩ પોતાની બેન.	બેણહી.	બાધ.	બાધ.
૩૪ સાક્ષો.	લુમડો.	પોતડો.	પાવડિયું
૩૫ મા.	આમા.	માહ.	માહ.
૩૬ બાપ.	આતો.	બાહ.	બાહ.
૩૭ બાધ.	બામા.	દાહો.	દાહો.
૩૮ સાગી.	સાળિહી.	સાળહી.	બાહી.
૩૯ વેવા કોછે.	વેના કોવાનાઓ.	વરાડી.	વરાડ.
૪૦ દીવેલી.	એડા.	એડ.	એડ.
૪૧ દારૂ પીવાનો.	દારવા.	દેરો.	કોર.
૪૨ પાણીની વાવ.	વાવ.	વેએ.	વેએ.
૪૩ પોતાની ધણીઆણી.	ગાયર.	ચે, નાડી.	ચે.
૪૪ બાબી.	બાબીહી.	નાડી.	નાડી.
૪૫ વાટવાનુ ધારીયું.	દાહ્યો.	ધારકું.	વાપરતા
			નયી
૪૬ પાણી	પાણા.	પાધ.	પાધ.
૪૭ હાથનીકની.	દોરનો.	દોનો.	કડો.
૪૮ એતર.	એત.	એત.	એત.
૪૯ ધરમા ભાઓ.	ધરમા ભતમ.		કોએળ-
			નરી.
૫૦ આખત કરી.	આરનાગતીરે.	વાગમાગેને	વેવાડ ક-
			ડાનેન.

૫૧ થોડી રોટલી.	કુટકો.	વાહબાકુ.	જરાક માંકુર.
૫૨ ધી.	ધીંદી.	તેન.	તેન.
૫૩ બેનના વરને.	પાઠ્યોહો.	પોઠ્યો.	પાવડી કુંદો.

મોઘરા બોલે છે. આટી ભીંટી બળદાવે ધરના ધણીયાને અને ધીની વાડકી કીંકરા પેરાની આપાનીઆને (કોઈ પશેણો આવે તેને તો ધીની વાડકી જોઈએ, અને આપણે તો દાજ બાજુ પણ ચાલશે.) સાગાનો પાન ખરખરે રાનીબીલાડું ડરફરે (જરાક સાગનું પાતડું ખખટે કે રાનીબીલાડું નાશી જાય). એ લોકો સવારના આવે છે, તેને સેલું કહે છે. અને બપોરનાને (બોપૈર) અને સાંજનાને (સાંજતો) કહે છે. (સાળી ઘું ક્યાં ગએલી હતી). સાળીહી કોઈ ગઈ હોયન માટુડે. (આજ સગાઈ કરીને દારતાડી પાવાનો છે). વેવા કરવાનાઓ, અને આજ તે પીવાણુ પાવાનીઆઓ.

(તમે ક્યાં જાઓ, હું પોણા જાઉં છું). કોયા જાતરો પારણા જાતમ, અને વથાવા લોદ જાતી જાતાહું પેરાણા જાતમ. (જાતરમાં ગયો હતો). જાત ગોનો, અથવા કાછે ગોનારો, એહુ ગોનારો, અને વથાવા લોદ જાતી ગોયનુરા. જાહુંગોયનારા.

ગોનભાઈ નીંછાભાઈ.

મોજ શકવાવના મેહતાજી.

ટ્રેનિંગ કાલેજની વાર્ષિક પરીક્ષાના સવાલો.

બીજા વર્ષના ક્રમ.

અંકગણિત.

૧લો. મારી પાસે રેલવેનો કેટલોએક બંડોળ હતો, તે મેં ૧૦૪ને બાવે વેચ્યો, તે તેને બદલે મદલે હાને બાવે ત્રણ ટકાની લેન ખરીદ કરી; ૫જી રૂપને બીવે ત્રણ ટકાની લેન વેચી દીધી, અને તેને બદલે કરીથી ૧૦૫ને બાવે રેલવેનો બંડોળ વેચાયો લીધી, તો તેને માત્રુમ ૫-૭૫ કે એ પ્રમાણે કરવાથી મને ૫૦ પૌંડ નફો થયો, ત્યારે રેલવેનો બંડોળ

કેટલાનો હતો?

૨જો. એક નદીમાં બરતી ચઢે છે, તેની સાથે તેમાં એક પદાર્થ છે; એક મજૂરો બરતીની સાથે ચાલે છે, ને ૬ મિનિટમાં તે મછવો તે પદાર્થથી એક મેલને અંતરે જાય છે, અને બીજા ૩૫ મિનિટમાં ૨૬ મેલને છેટે જઈને પાછો આવે છે તો સોધી કાઢો કે તે મછવો કલાકે કેટલા મેલના વેગથી પાછો જાય છે. ધારો કે જીવાગનુ પાણી એક સરખા વેગથી એકજ દિશાએ ચઢે છે.

૩જો. વ્યવહારી અને 'દયાંશ અપૂર્ણાકમા' શો તફાવત છે તે વિસ્તારે સમજાવો; અને એ વિના બીજી કોઈ જાતનાં અપૂર્ણાક યથા શકે કે નહિ, તે પણ સમજૂતી સાથે બતાવો.

૪જો. ગ્રેહગણવાદ અને સુરત વચ્ચે ૧૨૦ મેલનું અંતર છે, એક ટ્રેન સુરતથી બે વાગે નીકળીને કલાકે ૨૫ મેલના વેગથી જાય છે, હવે બીજી ટ્રેન ૫૦ મિનિટે ૧૫ મેલના વેગથી ચાલનારી છે તો તે પેહલી ટ્રેન કરતા કેટલી વહેલી નીકળે કે તેનાથી તે પકડાય નહિ.

૫જો. એક આરકના પાંચલા પૈડાના વ્યાસના $\frac{1}{4}$ જોડા આગલા પૈડાનો વ્યાસ છે આગલા પૈડા જે મેલ જતા પરત આરા ફરે છે, તો એ પ્રમાણે પાંચમાં પૈડાં એક મેલ જતા કેટલા આરા ફરશે, અને દરેક પૈડાનો પરિધ કેટલો?

અક્ષરગણિત.

૧જો.
$$\left. \begin{array}{l} \text{ક-ચ} = ૧૭ \\ \text{ક-ચ} = ૧૯ \end{array} \right\} \text{આમાં ક અને ચની કિંમત.}$$

૨જો.
$$૪૬ - \frac{1}{2} (૬ - ૨) - [૨૬ - \frac{1}{2} (૧૬ - ૧) \{ ૧૬ - \frac{1}{2} (૬ + ૪) \}] = \frac{3}{2} (૬ + ૨)$$

૩જો. એક મજૂરે બે આઠ ઓલી તેમાંની એક બીજી કરતાં ૬ યાર્ડ વધારે લાંબી હતી; તે બંનેની મજૂરી ૧૭ પૌંડ ૧૯ શિલિંગ પડ્યા, ત્યારે તેને એલુ માનૂમ પડ્યું કે જોડલા યાર્ડ દરેક આઠની લંબાઈ હતી તેટલા શિલિંગ ૬૨ યાર્ડ પડ્યા, ત્યારે દરેક આઠની લંબાઈ કેટલી?

૪જો. કેટલાક બીઆગીઓને ૧૨૯ રૂપીઆ આ રીતે વહેંચી આપી.

શકાય છે; એકનો દરેક પુરુષને ૧૬ રૂપિયા ને દરેક બાઈડી અને છોકરું મળીને ૬ રૂપિયા; વળી દરેક બાઈડીને ૬ રૂપિયા ને દરેક પુરુષ તથા છોકરું મળીને ૬ રૂપિયા; અને વળી દરેક છોકરાને ૬ રૂપિયા. તથા દરેક પુરુષ અને સ્ત્રી મળીને ૬ રૂપિયા. એ તથા રીતે. તો બધા મળીને બી-આરી કેટલા.

ભૂમિતિ.

૧જો. બીજી બૂકની ચોથી પ્રતિસા શિદ્ધ કરો.

૨જો. ત્રિકોણની બે બાજુઓ આપેલી છે તે ઉપરથી શિદ્ધ કરો કે બીજી બધી જ્ઞાતના ત્રિકોણો કરતાં તે બે બાજુઓનો અંતર બૂણો કાઢી બૂણો હોય તો તે ત્રિકોણ ચોથી મોટો થયે.

૩જો. એક આપેલી અંતવાન સિધ્ધિ લીટીના તથા સરખા ભાગ કરો.

૪જો. પેહેલી બૂકની ૪૪મી, ૩૧મી, ૩૨મી પ્રતિસાનાં મથાળાં જખો.

વ્યાકરણ

૧જો. પ્રેરણાર્થ સહબેદ અને દ્વિત્વ પ્રેરણાર્થબેદ ઉદાહરણ સહિત સમજાવો.

૨જો. સામાન્ય કૃદંત વિશે ટેલરકૃત વ્યાકરણમાં શું લખ્યું છે.

૩જો. સંયુક્ત ક્રિયાપદ અને તેના સંબંધમાં વિકૃત અને વિઘાતક સમજાવો.

૪જો. મધ્યમ શબ્દો અને પ્રધાન શબ્દો કોને કહે છે.

૫જો. બિનાર્થ દર્શક શબ્દો અને તેમના ઉપયોગો સમજાવો.

૬જો. ઉપસર્ગનો ઉપયોગ દ્વા ધાતુ લઈને સમજાવો.

૭જો. નીચેના વાક્યનું પદચ્છેદ કરો.

વરસમાં અગીઆઠ દિવસની ઘટ પડતી હતી, એ બૂલ સૂધારી સને ૧૭૫૨માં ૩૬૫ દિવસનું વરસ કરાવ્યું. કુલ માર્ક ૫૫.

વાક્યરચના.

૮જો. શુર વિરામ, વૃદ્ધિ વિરામ, અને શુર રેખા સમજાવો.

૬મો. અવધ એટલે શું? અને તેના હરકોઈ ચાર નિયમો લખો. ૧૦

૧૦મો. નાએનાં પાકવનું પ્રયોગકરણ કરો. ૧૦

એ કોય ધીમાં પાકવાને રાજાએ પોતાનાં મુખ્ય પ્રધાનની બાગ આપ્યો.

૧૧મો. હિંદુસ્તાનમાં અંગ્રેજી રાજ શીતિ વિશે નિબંધ એક ગીતિ

૧૫ એક મુજબરિહંદ સહીત લખો. ૨૦

ભૂગોળ.

૧લો. કેપ્સિજ, ખેરટ, ડંડી, લિમરિક, ખિરટલ, ફેસિ, તૂલોન, કો-

રોના, આંપોટો, મારેબર્ગ, પેવિઆ, મગદલા, સેડાન, રીચમંડ, આ-

સ્તેન્સ, ન્યુઓલીન્સ, જટા, વેલોર, દાહોદ, અને અમરપુર એ શું છે

અને ક્યાં છે? ૫

૨લો. એશિઆની કઈ નદીઓ ઉપર દિસામાં વહે છે અને કઈ

નદીઓ પશ્ચિમ દિશામાં વહે છે? ૪

૩લો. અમેરિકાની કઈ કઈ નદીઓ સરોવરમાં પડે છે અને કઈ કઈ

સમુદ્રમાં પડે છે? ૪

૪મો. જળ માર્ગ લંડનથી શેન્ટ પાર્ટસ ખર્ગ જતાં વચમાં ક્યા રા-

મુદ્રો, ખાડીઓ, અખાતે વગેરે આવશે? ૩

૫મો. ઇંગ્લાંડના કિનારા ઉપર આવેલાં બંદરો, ખાડોઓ, અને

ભુશિરોના નામ લખો? ૫

૬મો. ભૂતર ભૂગોળમાં શાનું વર્ણન આવે છે? ૪

૭મો. પૃથ્વીની સપાટીનું ક્ષેત્રફળ તેમાં સૂકી જમીનનું કેટલું અને

પાણી નીચે રહેલીનું કેટલું? ઉપર ગોળાર્ધમાં અને દક્ષિણ ગોળાર્ધમાં જ-

મીન અને પાણીનું ક્ષેત્રફળ કેટલું? ૩

૮મો. ઉપર અને દક્ષિણ ગોળાર્ધના કિનારાનો સુકાબલો કરો? ૨

ઈતિહાસ.

૧લો. બ્રિટન નામ બદલાઈ ઇંગ્લાંડ શાથી પડ્યું, અને હાલના

અંગ્રેજો કોણ છે અને ક્યાંથી આવેલા? ૩

૨ બો. મોમૈનો કોણ હતા અને તેઓએ ક્યાંક દેશકવારે જીવ્યો? ૨
 ૩ બો. માગના ચાટી અને ક્યુડન લેા ટૂંકામાં સમજાવો? ૬
 ૪ થો. લાકાસ્ટર અને મોર્ફ વંશના રાજાઓનાં નામ તથા તેઓનાં
 ગાત્રીએ ખેસવાનાં વર્ષ લખો? ૫

૫ થો. ટ્યુડર વંશના વખતમાં ધર્મ સંબંધી જીલ્લમ કોણે કર્યો ને તે
 કેવા પ્રકારનો હતો. ૫

૬ થો. પેટ્રુલા જેમ્સ રાજાની છેલ્લી પાર્લિમેન્ટમાં કામન્સે પોતાના
 દફતરમાં પોતાના હકની બાબતમાં શો ચેરો લખ્યો? ૪

૭ થો. નેપોલિયન, વેલિંગ્ટન, અને નેલ્સનની મોટી લડાઈઓનાં
 નામ અને વરસ લખો? ૬

૮ થો. નવારિનોની લડાઈ ક્યાં થઈ શા વાસ્તે થઈ અને તે કોની
 કોની વચ્ચે થઈ? ૪

૯ થો. શન ૧૮૩૦ માં ફ્રાન્સમાં કયો રાજા હતો અને તેને શા
 વાસ્તે લોકોએ કાઢી મૂક્યો? ૫

વીધા.

૧ લો. મ્યુરલ સંકલનું આકૃતિ સાથે વર્ણન કરો, અને તેના
 મુખ્ય ઉપયોગ સમજાવો. ૧૪

૨ બો. લાપલાડ અને પિર તરફ ફ્રેન્ચ સરકારે વિદ્વાનોને પૃથ્વી-
 ની આકૃતિની તપાસને માટે માપ કરવા સાથે મોકલ્યા હતા તેથી શું
 સમજાવું? તે વિસ્તારથી લખો. ૮

૩ બો. સૂર્યને કેટલી જાતની ગતિ છે ન તે કયા દિશામાં છે
 તે લખો. ૬

૪ થો. પાણી સાથે વસ્તુઓનું ગુરુત્વ, એનો અર્થ શો, અને
 એ રીતે સૌથી બારે પદાર્થ કયો અને હલકો કયો? ૭

૫ થો. લોહાની ભૂકી જે ધીમેથી પાણી ઉપર મૂકી હોય તો તે
 શા માટે તરે છે? કેશકર્ષણ એટલે શું અને એના થોડાએક દાખલા આપો. ૬

૬ થો. વાદળાં બને છે તે વિશે જાણતાં હો તે લખો, અને વા-
 દળાંની વીજળી શી રીતે થાય છે તે વિશે જાણતા હો તે લખો. ૬

નિશાળ પદ્ધતિ, (બીજા તથા પેટુલા વર્ષ વાળાને.)

૧. દસ છોકરાના એક વર્ગનું જુલાઈ ૧૮૭૨ને સારૂ ૨૭૪૨ તૈ-
યાર કરો, અને તેમાં નાતવારી, સરાસરી હાજરી, અને ફીની હકીકત
જણાવો. બે છોકરા બાહ્યજીના છે, ૧ એકુત લોકલરૂડમાં બરનારાના, ને
બે મોલીના છે. એમાંના છ આખો મહીનો હાજર હતા, અને એક ચાર
હાજડા રત્નવિતા, ગેરહાજર, એક ચૌદ હાજડા માદો, અને બે ત્રણ
હાજડા સુધી અર્ધા અર્ધા વખત માંડે હતા. ૧૨

૨. ધારો કે તમારા હાથ તીચે ૨૫ છોકરાની નિશાળ છે. તેમાંના
૩ પાંચમી, ૫ ચોથી, ૬ ત્રીજી, ૧ બીજી, ૨ પેટુલી, અને બાકીના
આંક થાય છે. તમને શીખવવામાં મદદ કરવાને એક શિક્ષક આપ્યો છે.
હવે એ નિશાળનું કાળપત્રક કરી બતાવો. ૧૩

૩. નામ, ક્રિયાપદ, વિશેષણ, અને ક્રિયાવિશેષણનો બેઠે ઓળખતાં
છોકરાને શી રીતે શીખવશો? ૮

૪. જે છોકરો નકશાથી અજાણ્યો છે તેને નાશો એટલે શું એ
શી રીતે સમજાવશો? ૧૦

૫. વાંચનમાં કહ કહ મૂખ્ય બૂલ ન થાય એ વાતની તપાસ રા-
ખવાની છે? ૮

૬. નિશાળમાં કહ કહ બાતની શિક્ષા થઈ શકે, અને મેહતાજીએ
શિક્ષા કરતી વખતે કહ બાબતો ઉપર નજર રાખવી જોઈએ? ૧૨

૭. મેહતાજી બણાવતી વખતે નિશાળીઆના કમા સ્વભાવ તથા
ગુણોને જાણ મધ શકે, અને તે શી રીતે? ૧૦

૮. ગામડાના લોકો પોતાના છોકરાને નિશાળે મોકલે એ માટે તમે
તેમના આગળ શી રીતે વાદ કરશો? ૧૦

૯. જે શીખવવું હોય તે બધું કયા પ્રકારે શીખવવું જોઈએ તે કહો.
ચોડાએક હાખલા જે કહો તેના આપજો. ૧૦

૧૦. ક્યારે અને શી રીતે કાળાપાટીવાનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ? ૭

અંકગણિત.

પહેલા વર્ષનો ક્રમ.

૧. ત્રણ ગણસે ૧૦ પૌંડ ૧૦ શીલોંગ માટે એક જમીનનો કડકો બાંહે રાખ્યો; તેમાં અંક ૫ ઘેટાં ૪૬ મહીના વચ્ચે ૮ ઘેટાં ૫ મહીના અને ૬ અંક ૬ ઘેટાં ૧૬ મહીના ચરાવ્યાં, ત્યારે દરેક જણને શું બાંહે પડ્યું? ૧૫

૨. એક ચોરસ પાંડ જમીન ચોરસાં જડવાને ૪૫ ઇંચો લોખંડે છે તો ખીજ એક જગા ને ૩૪ ફુટ લાંબી અને ૧૪ ફુટ પોહોળી છે ને તેમાં ફરતી ૨ ફુટ પોહોળાઈની ચાલ રાખીને ઇંચો જડવા છે, તો તે કેટલી લોખંડું. ૧૫

૩. $\sqrt{\frac{3}{5}}$ અને $\sqrt{\frac{5}{3}}$ એ બની ગાદળાકી કેટલી. ૧૫

૪. વ્યવહારી અપૂર્ણાંકોનો સરવાળો કે ગાદળાકી કરતી વેળા સમ- છેલ્લે કરવા પડે છે તથા બે અપૂર્ણાંકોનો ગાગાકાર કરતી વખતે બાજકને ઉભરાવી ગાળ્ય. સાથે ગુણાકાર કરો છો તેનું શું કારણ. ૨૦

૫. એક વજ્રકો વરસે ૯૨ પૌંડ ગણતે આપ્યો છે; ગણોતીએ બે વરસાનું ગણોત પાંચ ટકાના વ્યાજ સાથે સામટું આપે છે; વજ્રક- દાર ખંગલાની મરામત સાથે તે રકમનો ફે તથા બાકી રહે છે તેનો ફે ની ફરસ્ત કરવાને, તથા ૨ પૌંડ ૩ શીલોંગ ૪ પેન્સ ખીજ પરચુરણ ભાગાં ખરચે છે, ત્યારે તેની પાસે સીધક કેટલી રહેશે તે કહે. ૨૦

૬. ૪૬ ગીની, ૩૬ શીલોંગ, અને ૩૬ પેન્સ એ બધાને એકે રૂપી- આના દશાંશનું રૂપ આપો. ૧૫

અક્ષરગણિત.—પહેલા વર્ષનો ક્રમ.

૧. $(2\text{ અવનક}-\frac{\text{ક}-\text{વક}}{\text{અ-વ}}) 2, \text{અ}+\text{ક}$ એને શુદ્ધ અપૂર્ણ ખી- જનું રૂપ આપ. ૧૫

૨. $(\text{અ}+2\text{અ ક}+\text{ક})$ એને $\text{અ}-\text{ક}$ એણે ગુણીને તે ગુણાકારને $\text{અ}+\text{ક}$ એ ભાગ

$$૩ \frac{\sqrt{v+\sqrt{2.ક-\frac{2}{v}+\frac{2}{v}+\frac{2}{v}}}}{v \cdot 2 \cdot ક} (ક+\frac{2}{v}) \text{ એ } ૫૬૩.૧=૧૩ \quad ૫=૫$$

ક=૧=૩ યન્પ કે તોય એની કીમત ૫૬૩.

૪ $\frac{2}{v} + \frac{2}{v} + \frac{2}{v}$, $\frac{2}{v} + \frac{2}{v} + \frac{2}{v}$, અને $\frac{2}{v} - \frac{2}{v}$, એનો દરખાજક ૩૬૩.

ભૂમિતિ.—પેહેલા વર્ષનો કંમ.

૧ નીચે લખેલા શબ્દોની વ્યાખ્યા. ૧૨

નિયમ બાજુ નિર્દોષ

પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ

કૃત્ય

ગણસ

ગોળ

‘સાકડ’ પુન્યો

૨ નવમી, બારમી, અને સતરમી પ્રતિસાઓના મયાના લખો. ૧૮

૩ અગીઆગી અથવા યોગણીયમી પ્રતિસા શિદ્ધ કરો. ૨૦

પેહેલા વર્ષનો વર્ગ—બ્યાંકરણ.

૧. ક્રિયાપદના અર્થ અથવા વાચના નામ લખો અને તેઓના અર્થ સમજાવો. ૬

૨. કૃત્ત એટલે શું? ૪

૩. દ્વિત્વ વર્તમાન અને વિશેષ દ્વિત્વ ભૂત ઉદાહરણ સાથે સમજાવો. ૧૦

૪. કર્મણી પ્રયોગ કયારે થાય? ૫

૫. ક્રિયાવિશેષણના કેટલા વિભાગ અર્ધને ધારણે ટેલરકૃતમાં કલા છે? ૧૦

૬. બાવ વાચક નામ કેટલી રીતે થાય છે તે સમજાવો. ૮

૭. “એવી નીમકદગમીથી દેશના લોક બહુ મેખ્યો, અને પોતાથી બની શકે તેટલી તદ્દાગી કરી જુદા કરવાને ઉભા થયા” ૫૬૨છેદ, ૧૭

૮. શુદ્ધ વાક્ય કોને કેહ્યું છે, અને તેના પ્રકાર છે તેના નામ ઉદાહરણ સાથે. ૫

૯. શબ્દના અનુક્રમના હરકોષ બેનિયમ લખો અને સમજાવો. ૫
 ૧૦. કોષ વાક્યમાં એ વિષય પદ છે અને તેઓની વચ્ચે વિભક્તિએ કરીને સંબંધાયેલો છે તો એમાંનું પેહેલું કયું લખવું અને બીજું કયું લખવું, તે ઉદાહરણ સાથે લખો. ૫

૧૧. સંયુક્ત વાક્યમાં ઉપવાક્ય પેહેલું અને મુખ્ય વાક્ય પછી કયારે આવે? ૫

૧૨. 'મરુતાણુ' તમને બોલાવે છે, એ વાક્યનું પ્રયકરણ કરો. ૫

૧૩. એક સાદો પત્ર લખો ને તેમાં રેલવેના કાયદા સમજાવો. ૧૫

પેહેલા વર્ષનો વર્ગ—ભૂગોળ.

૧. પૃથ્વીના મુખ્ય પર્વતોનાં નામ અને ટેકાણાં લખો. ૧

૨. ટેરાડોલ્ફો, સેતહેલીના, પનામાં, ડેન્યુબ, મીસિસીપી, રેપ-ટાઉન, રહોન આસિયો, સીરની, તંબકુ. સાહરા તથા ચરપારકર એ શું છે ને ક્યાં છે? ૬

૩. ભૂમધ્ય સમુદ્રમાં કઈ નદીઓ પડે છે? ૨૩

૪. ઓર્મઝ, ખર્મુદાસ, બાહામા, લકરીન્સ, હોટેલીટી તથા કીક્કી-પાઇન બેટો ક્યાં છે? ૩

૫. પૃથ્વીનું માંપ ગી રીતે કદાચું થયે? ૩

૬. અક્ષાંશ કોને કહેવા અને રેખાંશ કોને કહેવા? ૪

૭. ૫૦, ૫૬ અને ૬૮ અંશ સમીપે રેખા કઈ વનરૂપિતિઓની મર્યાદા દેખાડે છે? ૩

૮. ગોળો અથવા કોળીના રણનું વર્ણન કરો? ૨

પેહેલું વર્ષ.—ઈતિહાસ.

૧. સારંગના પેલસે કઈ સાત્રમાં ગાદાએ આવ્યો અને એનું શું થયું? ૩

૨. બાબિલન અને નિનેવનું રાજ કોણે અને કયારે કરીને બેગા રાધું? ૭

- ૭મો. ક્યા વર્ષમા મુસા મિસરથી પોતાના દેશમા પાછો આ-
વ્યો? ૨
- ૮મો. સામાકસ કોણ હતો, તેણે શું કર્યું, અને ક્યારે હતો? ૩
- ૯મો. બીડિયા પ્રાત કયા હતો? એની સમયાનીનુ નામ અને તે
સમયાની ધરાની પાસાહુ ક્યારે હતી લીધી. ૪
- ૧૦મો. સોલન, લેકરમરા કેપ્તુરુર, હાનીબામ, જુલીઅસસીમર
એ કોણ હતા અને શાને માટે પ્રખ્યાત છે? ૫
- ૧૧મો. કષ્ટ કષ્ટ મોગી લદાઇમા અને કયા વર્ષમા સીસના લોકો-
એ ધરાની લોકોની ફેળવેને પાળી કાઢીઓ? ૪
- ૧૨મો. જહાગીરના અમનનુ ટુંકું વર્ણન? ૫
- ૧૩મો. મીરઅફર, કલાઇવ, અને કુત્તી એ શાને માટે પ્રખ્યા-
ત છે? ૬
- ૧૪મો. જાતી હિંદુસ્તાનમા ક્યારે આળખી અને તેણે શા કામ
કર્ધો. ૬
- ૧૫મો. અંગ્રેજને બંગાળનુ મજા ક્યારે માણુ અને ત્યાં પહોં જુ
લકી તથા બરકરીખાતામા શા ફેરફાર થયા ને કોણે કર્યો? ૫

૪૫૧

પહેલા વર્ષનો ક્રમ.

વિદ્યુત.

૧. ગ્રહ કેટલા છે અને તેમાના બાગમોટા સૂર્યની કેટલા કેટલા
દૂર છે તે કહો. ૬
૨. પૃથ્વીની દેવી ગતિછે, અને એ દેવે ગતિથી પૃથ્વી ઉપરથી
શું થાયછે? ૧૬
૩. નેપ્ચુન, મંદ્ર સ્થિરતાગ, અને ધૂમકેતુ એ શું છે? આકાશ-
ના પદાર્થો ક્યા આકારમા હોય છે? ૬
૪. પૃથ્વી ઉપગોળ છે તેની સાબીતી આપો ૬
૫. અકોળા ક્યા ક્યા મોટા રંગ પાડેતા છે? પૃથ્વીના વચલા બા-

જે હેરો લખો.

૧૦

૨. આઠનાનિંદક મહાશયગને ક્ષી ક્ષી નદીઓ મળે છે ને તે કયા કયા દેશમાં યદન આવે છે.

૧૧

૩. એશિયા ખંડના મુખ્યભૂશિખરાં નામ આપો. ન કહો કે તે કયાં આવ્યા છે,

૧૨

૪. મુર્ગિદાખાદ, પૌદીએરી, લીવરયુલ, એડન, વેનીસ, અને કંતાન એ કયાં છે; ને શાને માટે પ્રખ્યાત છે.

૧૨

કુલ ૫૦

ઈતિહાસ.

૧. ' શીખાદિત્ય, જૈથીખરી, વનરાજ, પતૌરાવલ, મંડળીક અને મહમદ બેગડો ક્યાંના રાજા હતા અને ક્યારે મરી ગયા? '

૬

૨. મહમદ ગઝનવીએ હિંદુસ્તાનમાં આવી કયે કયે ઠેકાણે લોકની મીલકત લુટી, તથા જે હેરો તોડ્યા અને લોકને યુવામ કરી તેમની ખરાબી કરી તથા એના જેવા બીજા મોટા મોર અને લુટારા ક્યારે આવ્યા હતા અને તેમાંના કોણ એનાથીએ નકારા અને ઘાતકી હતા?

૮

૩. ' શીરશાહ વિષે જાણતા હોય તે લખો. '

૪

૪. ગુજરાતમાં આવડાવંચની પત્ની જે વંશ ગારીએ આવ્યો તેનું નામ, તેના કયા પુરુષોએ કેટલા વર્ષ રાજ કર્યું?

૮

૫. ' ગુજરાતના મુસલમાન પાદશાહઓમાં પેહલો કોણ અને છેલ્લો કોણ અને, એ છેલ્લાને કોણે વશ કર્યો?

૩

૬. અકબર અને ઝૈમંગજીબનો મુકામલો કરો, તથા તેમના રાજ્યના મુખ્ય બનાવો લખો.

૮

૭. ગુજરાતમાં ગાયકવાડ તથા ઇંગ્લેન્ડની સત્તાની સ્થાપનાનું કુંકું વર્ણન કરો

ટૂંકિંગકોલેજની પ્રવેશક પરીક્ષા.

અંકગણિત (બે કલાક.)

૧ જો ૮ માણસ ૧૦૦ ફૂટ લાંબી ૩ ફૂટ પોહોળી અને ૪ ફૂટ

૧. હંચ દિંડી આમ ૬ દહાડામાં ખોદે તો ૮૦ કુટ લાંબી ૫ કુટ પોહોળી અને ૨ કુટ લાંબી આમ ૫૬ દહાડામાં ખોદવાને કેટલાં માંસુસાનેષએ. ૧૨

૨. ૪૬ ટકાને હિસાબે ૮૧૨ પૌંડ ૧૦ શીલોંગ ૧૦ પેન્સનું બાળ ૭૭૧ પૌંડ ૧૮ શીલોંગ ૩૬ પેન્સ થવાને કેટલી મુંદત લાગશે. ૧૨

૩. ગાઝ વારને બાવે ૨૩૬ વાર લુગડું લાધું અને તેમાંથી ૬ લુગડું ૫) ને બાવે વેચ્યું તથા ૬ લુગડું ૫ રૂપીએ વાર વેચ્યું તથા બાકી રહ્યું તે ગા રૂપીએ વાર વેચ્યું ત્યારે તે બધા ઉપર સેકંડ નફો કે નુકશાન શું થયું? ૨૦

૪. ૩૦૦ રૂપીઆ ત્રણ જણને વેહેચી આપવા છે એવી રીતે કે વેહેલાને બીજાના કરતાં બમણા અને ત્રીજાને વેહેલા તથા બીજાને જે મળે તેની બમણાઈ બરાબર. ત્યારે દરેકને શું મળશે. ૧૦

૫. ૭ કમાક ૭ મિનિટ ૨૬ સેકંડ એને દહાડાના દશાંશનું ૩૫ આપ. ૧૦

૬. $(\frac{1}{2} - \frac{1}{3} + \frac{1}{4} - \frac{1}{5} + \frac{1}{6} - \frac{1}{7} + \frac{1}{8} - \frac{1}{9})$ કર્ક એ બધાને દશાંશનું ૩૫ આપ. ૧૦

૭૫

વ્યાકરણ (એક ટલાક.)

૧. ત્રીજી—પાંચમો—સાતમો વિવક્તિ ક્રૂપા ક્રૂપા અર્થમાં કામ લાગે છે તે ઉદાહરણ રાધે સમજાવો (દોષ વ્યાકરણ સિવાયના લખવા.) ૮

૨. શક્ય બેદમાંથી મૂળ બેદમાં કરવાને શો ફરકાર થાય છે તે સમજાવો. ૮

૩. વિશેષણ વિશેષ વાક્ય રચનામાં કયા નિયમ છે તે લખો ને (ચોપડી શિવાયના) બીજા લખવા આપી સમજાવો. ૮

૪. આ નોએનો વાક્યો મુધારો ને તેનાં કારણ બતાવો. ૮

તારા થક એ કામ કર્યું.

રખેને તારો જીવ જતો રહે.

છોકરો ને છોકરી નાહી.

માળાપ બહુ નહારો નીવડ્યો.

હું જોકશને કહેવા ગયો પણ તેમણે માન્યું નહીં.

‘વિશ્વાસ રાખ્યાથી કામ મુધરે કે બગડે તે માણસના સ્વ-
ભાગ ઉપર આધાર રાખે છે.’ એનો પદરહેલ.

૮
૪૦

ભૂગોળ.

૧. મુંબઈ ધંપાકાના મુખ્ય ફેરો અને તેઓ હાલ શાને માટે
પ્રખ્યાત છે. ૧૦

૨. પૃથ્વી ઉપરના કયા પર્વતોની લંબાઈ ઉપર દક્ષિણ છે અને
કયાની પૂર્વ પશ્ચિમ છે. ૮

૩. જમ્બેઝા, હડસન, બોનીફ્રેયો રંગુન, માડાગાસકર, કેનીકો-
રનાઆ, આઈસલાંડ, લાપલાંડ, મીનલાંડ, અને જુટલેન્ડ શું છે અને
કયા છે. ૧૦

૪. હિંદુસ્તાનની મુખ્ય નદીઓનાં નામ તેઓ કયાથી નીકળે છે
અને અંતે કયા સમુદ્રોમાં પડે છે. ૫

૫. એશિઆના કાંઠા ઉપર આવેલા તમામ દેશોના નામ અનુ-
ક્રમ લખો. ૫

૬. ભૂમધ્ય સમુદ્રના દ્વિપો તથા દ્વિપકલ્પો. ૭

૭. યુરસિયમાં પેરા યનારી મુખ્ય જાણાસો એતીની તથા કારીગ-
રીની, એમાંનો કઈ કઈ આસપાસના પ્રાંતોમાં તથા પરદેશોમાં જાય છે. ૫

ઈતિહાસ, (કલાક ૧૫)

૧. આવડા વંશના રાજાઓના નામ તથા ગાદીએ તેસવાના વ-
ર્ષ લખો. ૮

૨. સિદ્ધગજના અમલનુ કુંકું વર્ણન કરો. ૫

૩. યુરસિયના બાદશાહ બહાદુરશાહની કારકિર્દીનો હેવાલ કુંકા-
માં લખો.

૪. દીલ્હીના મુસલમાન બાલિશાહનાં નામ અને રાજ્ય ક્યાંનાં વર્ષ લખો. ૧૨

૫. ગાયકવાડની ઉત્પત્તિ અને આજ સુધી ચલતા ગાયકવાડ રાજ્યોનાં નામ લખો. ૮

૬. હંગેર સરકારને ગાયકવાડ તથા પેશવા તરફથી મુન્શરતમાં મુલક મળ્યો તેનો વિગતવાર હવાલ લખો. ૧૨

પુસ્તકોની પહોંચ.

હિંદુસ્તાનના ઇતિહાસનો સંક્ષેપ. બનાવનાર બાહુશંકર કાશીરામ, અમદાવાદ નં. ૨૯૧ની સરકારી નિશાળના મહેતાજી, કિંમત ૫/૧૧ આના. પૃષ્ઠ ૧૦૨.

હિંદુસ્તાનનો સંક્ષેપ ઇતિહાસ. બનાવનાર સાંકળચંદ વિહારીચંદ, હુડમાસ્તર તાલુકા સ્કુલ શાલોલ, કિંમત. ૬ આના પૃષ્ઠ ૮૬.

હિંદુસ્તાનના ઇતિહાસનો સંક્ષેપ પ્રતોત્તર રૂપે. બનાવનાર બાસ મહાશંકર ઇશ્વર. કિંમત ૬ આના. પૃષ્ઠ. ૧૦૨.

એ ત્રણે ઓપડાઓ નવા ધોરણના વિદ્યાર્થીઓના ઉપયોગને સારૂ રચેલી જણાય છે. બધામાં મોરિસ કૃત ઇતિહાસનો વિષય વધારે લીધો છે. ત્રણેનો મુકાબલો કરી દરેકની યોગ્યતા વિષે વિચાર, આપવાની અને જગા નથી.

ગુજરાતશાળાપત્ર.

GUJARAT SCHOOL-PAPER:

January 1872.

પુસ્તક ૧૨ મું. જાન્યુઆરી સન ૧૮૭૨. આંક ૧ હો.

હોદ્દો.

મે'તાઇ ગહ મોટું પુજા, નામ તેમ છે કામ;—
કર મંત્રે મન લેવ તી. ખરી એતિ પરિ કામ.

અનુક્રમશિકા.	પૃષ્ઠ.	Contents.	Page.
કેળવણી ખાતાનો વાર્ષિક રીપોર્ટ.....૧		Annual Report of The Education Department	1
કેળવણીખાતાની ખબરો.....૪		Educational News.....	7
મહેતાઇનો ધંધો.....૧૪		The School-masters Profession.....	14
અનુક્રમણિકા.....૧૬		Advertisements.....	16

(કેળવણીખાતાના હુકમથી.)

અમદાવાદ મધ્યે મામાની હોજીમાં યુનાઇટેડ પ્રિન્ટિંગ અને
જવરન એજન્સી કંપની "લિમિટેડ"ના પ્રેસમાં
રણજીવલાલ દોશમંદે છાપી પ્રસિદ્ધ કર્યું.
(મૂલ વરસે રૂ ૧. અમાહથી જ)

ગુજરાત શાઝપત્ર,

તારીખ ૧૨ મે, અમદાવાદ. જાન્યુઆરી સન ૧૯૭૨. આંક ૧.

કેલવળો રવાનાનો વાર્ષિક રિપોર્ટ.

આ વખત કાંઈ એક વેલ્ડો કેલવળી ખાતાનો સને ૧૯૭૦-૭૧નો રીપોર્ટ બાહાર પડ્યો છે. એમાં જણવા લાયક હકીકતનીયે પ્રમાણે છે.

આ વરસમાં કુલ ખરચ ૨૦૬૦૭૮૨ રૂપિયા થયો છે, અને એમાં ૧૧૮૨૭૪૩ રૂપિયા લોકલફંડ ખાતાના છે. ગયા વરસની સાથે મુકાબલો કરતાં ૨૮૧૮૬૧ રૂપિયા વધારે ખરચાયા છે. એ વધારાનો ઘણો ખર્ચ

~~અનિચાલિત ખર્ચ~~ નિયામોનાં, ખાનગી નિયામોને આંટસિનેડ આપવામાં, અને ગ્રંથકારોને હિતેજન આપવામાં ખરચાએલો જણાય છે. આ વરસમાં ૧૫૩ નિયામોનાં મકાન બાંધવા મંડ્રામાં અથવા બાંધવા મારેલાં હતાં તેને આગળ ચલાવ્યાં, અને ૧૦૩ બંધાઈ ચૂક્યાં છે. એમાં ૪૬ આપણાં પ્રાંતમાં બંધાએલા જણાય છે. આંટસિનેડ ખાતે વધારો થવાના બે કારણ છે, એક તો વધારે પૈસા લેવા લાયક ઘણી નિયામો માલમ પડી હતી, અને બીજું એ કે ગયા વર્ષમાં મંજૂર થયેલી રકમો આ વર્ષમાં આપવામાં આવી હતી, એ આંટસિનેડમાંના ૫૫૧૫ રૂપિયા શૂન્યરાતમાં અપાયા છે. અંગ્રેજી નિયામોમાં ફક્ત ત્રણ જ શૂન્યરાતમાં આંટ લેનારી જણાય છે:— અમદાવાદની મિથન સ્કૂલ, સુરતની મિથન સ્કૂલ, અને સુરતની કશમજી મોશબાઈની સ્કૂલ. શૂન્યરાતી નિયામો એવી જોઈ છે, પણ તેમાંની સુરતની ખાનગી નિયામો સિવાય સઘળી પાદરીઓની છે. જો છોકરાઓની નિયામો આંટસિનેડ મળે છે તેનાં તો જણવા લાયક છે, અને ધ-છોએછોએ કે એવી નિયામોની સંખ્યામાં દિનપર દિન વધારો થતો જાય. સુરતમાં પાદરીઓની સાતમા નંબરની છોકરીઓની નિયામ, દોનશાં કોસાબાઈની, રામચંદ દીપચંદની પહેલા અને ખીબા નંબર વાળી, તથાવાનજી પૂંજીની, અને અમદાવાદમાં રામચંદાદુર મગનબાઈની

પેહલા અને બીજા નંબરની નિયામો. દિલ્લગીરીની વાત એ છે કે ફક્ત સુરત અને અમદાવાદ સિવાય બીજા કોઈ ડેકાણે એવી કન્યાશાળીઓ નહીં હોતી નથી.

આ વરસમાં આખા ધક્કામાં હોકરાઓની લોઅર ક્લાસ નિશાળો ૨૭૩ અને હોકરાઓની ૫ વધી છે, તેમ પેહલા ગ્રેડની ગિડેસ ક્લાસ સ્કૂલો ૨ અને બીજા ગ્રેડની ૮ આછી થઈ છે. નિયામીઆઓનો વધારો થતાં આ પ્રમાણે છે:— કાલેજમાં ૧૫, હોકરાઓના લોઅર ક્લાસ સ્કૂલમાં ૮૮૬૮, ટ્રેનિંગ સ્કૂલોમાં ૧૨૦, સ્ત્રીઓની ટ્રેનિંગ સ્કૂલમાં ૩૪, અને સિંધ ઇન્ટરિંગ સ્કૂલમાં ૬ નિયામીઆઓનો વધારો, અને હાઇ સ્કૂલોમાં ૨૭૧, મિડલ ક્લાસ સ્કૂલોમાં ૧૧૮૧, અને હોકરાઓની નિયામીમાં ૧૦૨ બાળનારોનો વધારો થયો છે. આ ઉપરથી કાલેજમાં કાંઈ ધક્ક વધારો થયો છે તે ન ગણીએ તો અંગ્રેજી બાળનારાની સંખ્યા આ વરસમાં આછી થઈ છે, અને દશી બાધા બાળનારાઓમાં ગણાવવાના નેટવર્કનો નહિ પણ કેટલીએક વધારો થયો છે. એ બાબત ડિરેક્ટર સાહેબ પોતાના રીપોર્ટમાં લખે છે કે “ધારતોઈ હતો કે અંગ્રેજી બાળનારાઓની સંખ્યા આછી થશે, પણ એ ઉપરથી એમ ન સમજવું કે હું અંગ્રેજી અભ્યાસ આજો યએતો જીવને ચાહું છું. મારી મતબબ ખરાબ થી ખવનારને અટકાવવાની છે, અને તેમ જવાને ઉપાયો કામે લગાડી મૂક્યા છીએ. હવેથી ઇંટપેક્ટર પાસેથી લાયકીનું સરટિફિકેટ મેળવ્યા વિના કોઈને અંગ્રેજી સ્કૂલમાં જગ્યા મળશે નહિ, અને જેઓ માર્ટ્રિક્યુલેટ થયેલા છે તેને પરીક્ષા આપીને હંમેશા જાતનું સરટિફિકેટ મેળવવું પડશે. આનો પરિણામ એ થશે કે જ્યાંના લોકો પોતાનું ઉધરાણું કરીને ખરચનો બાગ આપી શકશે ત્યાંના હોકરાઓને સારી જાતનું અંગ્રેજી બાળવાનું મળશે, એ કોઈ રીતે પણ ગેરવાજબી નથી, કેમકે અંગ્રેજી વિદ્યાનો તો હાલ ખરેખરી કિંમત ઉપજાવે છે. એજ બાબતનું લગતું મહેરબાન જીલ્લર સાહેબ પણ પોતાના રીપોર્ટમાં લખે છે તે ધ્યાન આપવા જેવું છે. કહે છે કે “આ વરસમાં મેં એવી (સેકડ ગ્રેડ આંગલો વર્નાક્યુલર) સ્કૂલો ધણી તપાસી, અને તે ઉપરથી મારો તો એવો નિશ્ચય થયો છે કે એમાંની બે ત્રણ શિવાય જીલ્લામાંનાં રાષ્ટ્રીય ધણી સારા પાયાપર આણવી, કે નહિ તો કાદાડી નાંખી

જી જોઈએ. મહુધા ગિવાંચ ખરેખરે કેસોના પરિણામો શંકા આશા આપે
 એવાં નથી. વિશેષ કરીને અંગ્રેજી ઉચ્ચારતો એવા નહારા છે કે તે ખા-
 ખાત નેટલું કદીએ તેટલું થોડું. માર્તસો ઘણા ખરા પોતાના વિષય શુભ-
 વવાને લાખક નથી, કેમકે તેઓ જૂના નામલ મકાનનો છે જેમણે કે વાંચ-
 નમાળામાંની થોડીક સોપડીઓનો અભ્યાસ કર્યો છે, અથવા તેઓ હાઈ-
 સ્કૂલમાં બોલેલા ઓકરાઓ છે. ઘણું કરીને આ પ્રાંતમાં અંગરેજી અ-
 બ્યાસને ઘણો ફાયદો કરવા સાર શિક્ષકોની નેમણક ધણી સંભાળથી કં-
 રવાની, નિયાંજોના કામ ઉપર ધણી બારીક દેખરેખ રાખવાની,
 અને નેટલા પૈસા હોય તેટલા થોડી નિયાંજોપર ખર્ચાને તેમાં સારા, સિ-
 ક્કો આપવાની જરૂર છે. આ બાબત મુધાસો કરવાના હુકમ તમારી ત-
 રફથી વર્ષ ચૂક્યા છે, અને કેટલેએક દરજે અમલમાં આવ્યા છે. હું
 આશા રાખું છું કે આવતે વર્ષે સારા પરિણામ જોવામાં આવશે."

અભ્યાસ. માટ્રિકુલેશનની પરીક્ષામાં કુલ ૮૭૭ ઉમેદવારોમાંથી ફક્ત ૧૨૨
 જ પાસ થયા. તે પરીક્ષાનું ધોરણ ઘણું ઉંચું રાખવામાં આવ્યું હતું
 એ એક મી. ગીલના ધારવા પ્રમાણે આવા માદા પરિણામનું કારણ હતું.
 તે છતાં હવેથી હાઈસ્કૂલોની અવસ્થા વધારે સારી થશે એમ એ સાહેબ
 આશા રાખે છે, કેમકે બાંચરૂલોને સારા પાયાપર હમણાં આણી છે,
 અને તેના ઉપર દેખરેખ રાખવાનો અધિકાર હાઈ સ્કૂલના હેડ માસ્ટરોને
 આપવામાં આવ્યો છે. તેની સાથે ડિરેક્ટર સાહેબ તેમને પોતાના નીચ-
 લા આસિસ્ટન્ટોનો વર્ગ કરીને નિયાંજપદ્ધતિ વગેરેનું જ્ઞાન આપવાની બતા-
 મણ કરે છે, જે પ્રમાણે માટ્રિકુલેશનનું પરિણામ સહજ જણાઈ આવે
 છે તે રીતેજ દરેક ધોરણોમાં કેટલા કેટલા ઓકરા એ વર્ષમાં પાસ થયા
 એ જણાવું હોયતો એ કારખાનાયી કેટલું કામ ધાય તે ખરાબર જણાઈ
 આવે, પણ રીપોર્ટમાં દરેક ધોરણના દરેક વિષયવાર પાસ થયેલાની
 સંખ્યા આપી છે તેથી ઘણા આંકડા કામગીરી સિવાય એ જણવાના
 સાધનો અમે અમારા આગ્રે વાંચનારની આગળ મૂકી શકતા નથી. તે-
 થી આપ્તા ઇલાકાની તથા અલ્લિઆના પણ અંગ્રેજી વિદ્યાર્થીની વાત આધી
 મુતી આ પ્રાંતમાં મૂલ્યવાની ધોરણોમાં પાસ થનારની સંખ્યા કેટલી છે
 તે નીચે જણાવોએ જોએ. સારા નસીબે આપણા ઇન્ટરમેડિયટ સાહેબો

કેળવણી આતાનો વાર્ષિક રીપોર્ટ

બધા વિષયમાં પાસ થયેનારની પણ સંખ્યા આપી છે તેજ આપીએ છીએ.

	૧લાં	૨જી	૩જી	૪થું	૫મું	કુલ
	ધોરણ	ધોરણ	ધોરણ	ધોરણ	ધોરણ	
છોકરા	૫૬૩૪	૧૬૨૭	૧૦૨૭	૧૮૯	૬૦	૯૧૧૭
છોકરીઓ	૨૧૫	૪૮	૨૭	૩	૦	૨૯૩

હવે આ કોષ્ટક આપણને બહુ કામનું છે. એ ઉપર ઘણા વિચાર પોહોચાડવાના છે. આ વરસમાં કુલ ગૂજરાતી બાણનાર છોકરાઓ ૪૩૮૧૩ અને છોકરીઓ ૨૮૭૬ હતી. આ ઉપરથી જોતાં જોટલા છોકરા આપણી નિશાળોમાં કેળવણી લેતા હતા તેમાંનો એથી બાગ પણ પાસ થવા જોડો અભાસ કરી શક્યો નહિ, જણે તેટલા જીવે નહીં એ કહેવત તો ખરી છે, પણ અમને લાગે છે કે આ પ્રમાણે તો બહુજ થોડું છે. છોકરીઓનો આશરે ૬૫મો ગાગજ પાસ થયો એ બહુ દલગીરી ગરેલું છે. આરે, પણ આશ્ચર્ય પમારે એવું નથી, કારકે સ્ત્રી કેળવણીમાં દાત નાના પ્રકારની હરકતો રહેલી છે, અને હજી તે એની કેવળ બાધ્યાવસ્થામાં જ છે. એ કોષ્ટક જોતાં વળી બીજું એ માલમ પડે છે કે પાંચમાં ધોરણુલગી થોડાજ છોકરા બાણે છે. આપણે છેક આસરે સાતસે ઉપરથી ૬૦ ઉપરજ આવી પડીએ છીએ. એ આશ્ચર્ય તો જન્યરો છે, પણ એના કેટલાએક કારણ છે, અને એ ઉપરથી એમ ન સમજવું જોઈએ કે ઘણા ખરાનો અભાસ થો. ધોરણુધાન્ય અટકે છે, કેમકે તેમાંના ઘણા એક અંગરેજ અભ્યાસ શરૂ કરે છે અને તે. અભ્યાસની સાથે ગૂજરાતીમાં પણ ઉંચી કેળવણી લેતા જાય છે. પણ હવે સરકારી નોકરીના સરટિફિકેટને સાથે સાથા ઉપલું ધોરણ રાખું છે એટલે આવતે વર્ષે એ બાબત વધારે સારા પરિણામની આશા રાખી શકાય છે. ત્રીજી વાત એ કોષ્ટક ઉપરથી એ માલમ પડે છે, કે જે જેટલા ધોરણ અને બીજા ધોરણ વચ્ચે બહુ મોટો ગાળો પડી જાય છે. દરેક ઉપલા ધોરણમાં ઓછા ઓછા છોકરા આવતા જાય છે એ તો સ્વંભાવિક જ છે પણ આ જેટલા જોઈએ તે કરતાં વધારે ફેર પડી જાય છે. એ ઉપરથી અનુમાન થઈ શકે છે, કે જોટલા છોકરાં નિશાળમાં આવે છે તેનો ઘણો ભાગ પહેલું ધોરણ થી ખીની જ ઉડી જાય છે, એમ થામોટ થાય છે તે કોષ

કારણથી સમજી શકાતું નથી. એટલે, અભ્યાસ-સંસારના હલકામાં હલકા ધંધાને માટે પણ જોઈએ તે કરતાં જોઈએ, અને નિશાળમાં આવ્યાનું કુળ એક વાર જોવા પછી માંડવા કે છોડવાનો ફેર જોઈએ. થઈ જાય એ મળ માની શકાય એવું નથી. એ વાત ખરી કે ગરીબાંને બીધે, નાસ્તારોએ છોડવાને ઉડાડી લેવા પડતા હોય, પણ તેનાં એટલી બધી સંખ્યા હોઈ શકે એમ લાગતું નથી.

છોટરાદીઠ ખરચ, આ ધંધાકામા સરાસરી હાજરીના પ્રમાણમાં હરેક નિશાળીઆના માથાદીઠ ખરચ આટલો થયો છે:-

કાલેજો.....	૩૩૪૧.	લેઆર કક્કાસ સ્કૂલ, સરકારી	૧૦.
		છોડરાની	૩૭.
હાઇસ્કૂલ-સરકારી	.....૩૮૦.	છોડીની	૩૧૨.
દેશી રાજની.....	૩૬૦.	પરરાજની-છોડરાની.	૩૪.
		છોડીની.	૩૮
ફર્સ્ટ એડ. આ. વ. સ્કૂલ. સ.		વર્નાક્યુલર ટ્રેનિંગ કાલેજ.	૩૧૦૨.
રકારી	૩૩૧.		
પરરાજની	૩૨૧.	ટ્રેનિંગ સ્કૂલ. સરકારી.	૩૨૨.
વર્નાક્યુલર ગ્રાંટ	૩૩૦.	દેશી રાજની	૩૧૧૧.
સેકેડ એડ. આ. વ. સ્કૂલ.			
પ્રાથમ.	૩૧૨.		
દેશી રાજની	૩૭.		

પરમામના બાણનાર, આ ધંધાકાની હાઇસ્કૂલ અથવા તેવા દરજ્જાની અંગરેજી સ્કૂલોમાં પરગામના કેટલા અને કેટલા ત્યાંના વળતી બાણે તે ઉપરથી માલમ પડે છે કે એ સ્કૂલોએ હિંચો કેળવણીનો શિક્ષ આપવામાં બધા છાત્રામાં સારો ફેલાવો છે, કેમકે ગામના કુલ ૪૪૫૨ થાય છે તો પરગામના ત્યાં બાણવા આવેલાની સંખ્યા ૩૦૫૮ છે. પણ એ પ્રસંગે ડિરેક્ટર સાહેબ જે આપણને કહ્યો આપે છે કે ગૂજરાતના લોકો દક્ષણીઓ કરતાં એ કામમાં બણા પછાત છે તે આપણે નીચે મોટે સાંભળવા જેવા છે. ગૂજરાતમાં એવી રીતે પરગામ બંણવા બનારાની સંખ્યા બહુ મુકાબલે જોઈ નિકળે છે એ ખરેખર બહુ સંતાપકારક છે. આ ઉપરથી

છંગરેજી સ્કુલોની સાથે બોર્ડીંગ હાઉસ રાખવાનો અને તેમને સ્કોલરશિપ આપવાની કેટલી જરૂર છે તે સ્પષ્ટ જણાઈ આવે છે. +

સંસ્કૃતાદિ ભાષાનો અભ્યાસ, આ અભ્યાસમાં દાહાડે દાહાડે વધારો જ થતો જાય છે એ ઘણાં સંતોષની વાત છે. સંસ્કૃત બણનારા આંખ ૨૩૯૮, લાટિન બણનારા ૪૮૮, અને ફારસી-બણનારા ૧૦૧૯તાં. એમાં આ પ્રાંતમાં સંસ્કૃત બણનારા ૧૦૩૩, લાટિન બણનારા ૧૩૮, અને ફારસી બણનારા ૫૭ હતા. બચ્ચને કાઠીવાવાડમાં આવરસ સંસ્કૃત બણનારની સંખ્યા ઠીક વધી છે, અને સુરત, અમદાવાદ તથા ગેડામાં બધા મળીને આગલા વરસ કરતાં ૯૬ ઓછા થયા છે. લાટિન તથા ફારસીનો અભ્યાસ તો ફક્ત મુરતને અમદાવાદમાં થાય છે.

નવાં ધોરણો, એ તો ફારસી બધાને જણીતાં થઈ ગયાં છે એટલે એ બાબત કાંઈ વધારે કહેવાની જરૂર નથી. એનું બંધારણ એવું છે:—એક જોડો ગુજરાતી શીખવામાં કે ત્યાંથી માટ્રિકુલેશનમાં પાસ થાય ત્યાં સુધીમાં તેને અગામી વરસ લાગે. ધણેજ હોશીયાર જોડો હામ તો એ ધોરણ પ્રમાણે સાળ વર્ષની ઉંમરે તે પરીક્ષામાં જઈ શકે ખરો. એમાં એ બીજા મોટા ફેરફાર જોવામાં આવે છે. એક તો ગામઠી નિશાળોનો અપાન રહે એવા ધરાગથી લોકોને પ્રિય લાગે એવા નિયમ, જેમકે આંક કક્ષો વગેરે, પેટુલા ધોરણમાં દાખલ થયા છે. લોકો એ ફેરફારને પસંદ કરે એમાં કાંઈ જ સંદેહ નથી અને તેથી નિશાળીઆની સંખ્યામાં આવતે વર્ષ વધારો જોવાની આપણે આશા રાખી શકીએ છીએ. મૂળાક્ષર શીખવાની પદ્ધતિ આર પાંચ વરસના જોડાની બુદ્ધિને અનુસરતી છે કે નહિ એ બાબતે સવાલ છે, અને હાલ આપણા દેશની રીતબાત પ્રમાણે કંઈ રીત કુરસ્ત છે એ પણ એક બાબતે સવાલ છે. એનો ખુલાસો કરવા પેટુલા આપણા નિશાળમાં ધણું કરીને કેટલા વર્ષના જોડા આવે છે અને આ ફેરફારથી શીખવેલા ઉપર આ વર્ષમાં શી અસર થાય છે તે જાણવાની જરૂર છે. બાળ ફેરફાર એ ધોરણથી એ થયો કે આજ સુધી માટ્રિકુલે-

+ આ પ્રાંતમાં એવી સ્કોલરશિપ આતે ૨૪૧૫ રૂપિયા ખર્ચાય છે, એ સ્કોલરશિપ સેસ બરનારના જોડાઓને જ. આપવામાં આવે છે.

કેળવણી, ખાતાની ખબરો.

શનને સાર ને જૂની બાબ લેતા હતા તે છોકરાઓને સ્કૂલમાં પોતાની બાબ શીખવાની જરૂર નહતી, પણ હવેથી તેને પોતાની સ્વબાબા તેમજ જૂની બાબા શીખવવાની જરૂર પડી છે, અને બેશક ગુજરાતી વિદ્યાને આથી સારું ઉત્તેજન મળશે. જ્યારથી યુનિવર્સિટીએ આદેશની માટ્રિકુલેશનમાં સ્વ-બાબાના જ્ઞાનની ખાતરી કરવાની જરૂર મૂકી હતી તે નામેજુર કીધી ત્યારથી ધારણામાં આવો ફેરફાર કરવાની જરૂર હતી. મી. પીલ ફરિયાદ કરે છે કે યુનિવર્સિટીના વિદ્યાર્થીઓ સ્વબાબામાં લખવાને બરાબર શક્તિમાન નથી એ કેટલે દરજ્જે પર છે, અને અમારા વિચાર પ્રમાણે દશી બાબાને ને આ ધારણામાં આંગળ પાડી છે તે ધણું જાણું કામ કીધું છે. અને તો પરજીએ છાંયે, કે એમનો મૂળ દરાવ યુનિવર્સિટી કબ્જલ કરે તો બહુ જ ફાયદો થાય. દેશના આટલા આટલા પૈસા ખર્ચીને ને માણસોને સરકાર બચાવે છે તેઓ ને આ બરે પોતાના દશી બાબને આ રીતે મેજરલા જ્ઞાનનો કાંઈએ જાણ આપવાને અશક્તિમાન અને નારાજી માલમ પડેતો અને કહીએ છાંયે કે તે અમુક માણસોના લાભ શિવાય દેશને તે પૈસા કાંઈ પણ કામે આવ્યા નહિ. દશી બાબાને બરાબરે જાણનારા અને તેમ જ્ઞાય ત્યારે તેનો સ્વભાવિક રીતે જ શોખ રાખનારા વિદ્યાનો જ્યાં લગી આપણી યુનિવર્સિટી પેદા કરતી નથી ત્યાં સુધી તે દેશને યોગ્ય લાભ કરે છે.

પંચમું ધોરણ શીખવનાર નિશાળો. આ પ્રાંતમાં પાંચમાં ધોરણમાં ને નિશાળોમાં છોકરા પાસે યજ્ઞ તેનાં નામ નીચે પ્રમાણે છે:- અમદાવાદ જીલ્લામાં બાવળા, કુઆ, તથા પ્રાંતોજ; એડમાં આંતરોગી, દાસરા, ડાકોર, નડીયાદ, દળાણ, મહુધા, મહમદાવાદ ઉમરેઠ, લોમરાદ, અને માતૂર; સુરતમાં સરરા, કુંડીયાણા, દેલાડવા, તલેમપુર, ખરસાડ, ઉંટડી, પાંડી, બગવાડા, અને ઉલવાડા; અને કાઠીયાવાડમાં રંકત તુવાનગર અને ખેંબાળીયા.

પ્રાંચ સ્કૂલો. ગુજરાતી નિશાળોની યાઓ આ વરસે ૩૪ ઉધાડવામાં આવે છે. એડમાં તો લોકોએ ખુશીથી એક વરસનો ખર્ચ આપ્યો છે.

કેલવણી સ્વાતાની સ્વરો.

ગોળે કલમ જૂના પરગણે નારડોધીના સરકારી નિશાળમાં તારીખ

ગી મે સને હાલને, રોજ મેહરબાન સુરત જીલ્લાના યડ આસીમંટ ક-
લેક્ટર બેઠે સાહેબે પધારી પરીક્ષા કરી ખૂશી થઈ રૂ.૧૧)નું મોપડીનું
ધનામ આપ્યું.

કરખે પારંડી જીલ્લે સુરતની કન્યાશાળામાં તા. ૨૨મી ઓક્ટોબર
સને હાલને રોજ સારા સારા સદ્ગ્રહસ્થોની તથા મામલતદાર સાહેબ વં-
ગેરેની સભા બરી છોકરીઓ પાસે ગરબા ગવડાવી, કવિતા બોલાવી રૂ.૧)
નાં પતાસાં તથા ૦-૪-૦ પાન સોપારી આસીમંટ નરભિરામ રૂદરાંમે
વેહેર્યાં. પછી સભા વિસર્જન થઈ.

બેરધાણ પ્રગણે બેરપાડ જીલ્લે સુરતની નિયાળમાં તા. ૧૪મી ઓ-
ક્ટોબર સને હાલે ન રોજ નીચે લખેલા સદ્ગ્રહસ્થો એ પધારી પરીક્ષા
કરી રૂ.૩-૮-૦નું ધનામ વેહેર્યું.

૧) હરિભાઈ અખુભાઈ દેવડાવાલા ૧) હાથરસંગજી હરિસંગજી રાજ
દયાઈ. પરાના.

૦-૧૨-૦ આતમારામ કલ્યા- ૦-૮-૦ રામભાઈ જીણીભાઈ
જુલાય રાંદર. રાણા. તુણા તામે
નાંદોદના.

કરખે ચીકલી જીલ્લે સુરતની સરકારી નિયાળમાં તા. ૧ ઓક્ટોબર
સને હાલને રોજ રાડિંગમ રૂપાંપન થવાને માટે નીચે લખેલા સદ્ગ્રહ-
સ્થોની સભા બરી હતી તેમાં મામલતદાર સાહેબની સારી ઉલટથી નીચે
મુજબ રકમ બરાબ છે.

૧) મેહરબાન ઉલાસરામ અર્જુન- ૩) નેહાલાલ પ્રભજી નેટીવ આ.
લાલ મામલતદાર સાહેબ. (જી. મુખીનંદેડંબેઆર પેકશીનેચન.
રૂપિઆ રોકડા તથા ખેડા નીતિપ્ર-
કાશ બક્ષીશ.

૧) મેહરબાન બાબાજી દેવજી કો- ૨) બીમભાઈ લાલભાઈ દયાઈ
બદાર.

૧) બારંકરરાવ સીતારામ દાકતર. ૩) નીછાભાઈ અખુભાઈ વકીલ.
૧) પેશંતનજી બરભેડજી રૂદરાંમકુન. ૩) બીમભાઈ મકનજી દયાઈ.
૧) સદાશિવ રામનાથ તાલુકામસ્તર. ૩) અંકુભાઈ પરાગજી દયાઈ.

૧) નવરોજ હારમસજી પોસ્ટ મા-
- સ્તર.

૧) શેઠ કુકીરજી પાનનજી.

૩) પેસવનજી કુંવરજી શેઠ.

૧) કાશીરામ જીવણરામ કારકુન.

૧) રતનરામ બાઈ.

૧) ગિરધર લાલબાઈ.

૧) બાશ્કરરાવ આનંદજી.

૨) મલેક વજીર મલેક મોરાદ.

૧) ફૂલબાઈ કુંવરજી દેશાઈ.

૧) લલિતબાઈ પરાગજી દેશાઈ.

૧) બાપુબાઈકુસાનદાસ વેકરાનિદર.

૧) અમરસંગ જમાદાર.

૩) હોટાબાઈ ન્હાબાઈ તલાટી.

૧) ગોધૈનદાસ નારણદાસ તલાટી.

૧) બગવાનદાસ નરસીંદાસ.

૧) કુંવરજી મંચેરજી.

૧) રામચંકર નારણજી.

૧) દામોદરદાસ હરિવલ્લભદાસ.

૧) જીજીબાઈ હરિબાઈ.

૧) દાદાબાઈ દાજીબાઈ.

૩) બીમબાઈ મોરારજી દેશાઈ

તાલુકા રેક્રુલના પેટેલા આ-
સિસ્ટન્ટ.

૨) મોટાબાઈ શુભાબાઈ ખીખ
આસિસ્ટન્ટ

૧) પરાગ બાણા. એજન્ટ ત્રીભા-
આસિસ્ટન્ટ.

૪) લલિતરામ ગોવંદરામ દોણા.

૩) રંધનાયજી ખંડુબાઈ દેશાઈ.

૩) નીજાબાઈ વસનજી દેશાઈ.

૩) હરિબાઈ સાઈ દેશાઈ દેગામના.

૧) શંખુબાઈ કલ્યાણજી કારકુન.

૧) દામોદર લલિતબાઈ.

૧) વાસુદેવ આત્મારામ.

૧) મલેકમહમદ મલેકમહમદ.

૧) નીજાબાઈ ગોવંદજી દેશાઈ.

૧) બીમબાઈ બીખાબાઈ દેશાઈ

૧) નીજાબાઈ ખંડુબાઈ દેશાઈ.

૧) ઉમેદરામ કોળવારી કારકુન.

૧) કેશરીસંગ નારણસંગ નાયક.

૧) ગોકળદાસ હરિબાઈ.

૧) મોરારદાસ નરસીંદાસ.

૧) જમજીવનદાસ કલ્યાણદાસ.

૧) લાલદાસ હરજીવનદાસ આલીપુર.

૧) ખંડુબાઈ લાલબાઈ એધલ.

૧) રણજીડજી લાલબાઈ મોગામા.

૧) રામચંકર વલ્લભરામ વાળણા.

૧) ફુલબાઈ કુંવરજી કુકેરી.

૩) જીવણરામ ફુલબાઈ કાનકુવા.

૩) ગોકળદાસ કલ્યાણદાસ રુડવેલ.

૩) મોહનબાઈ મોટાબાઈ આમધરા.

૩) બાણાબાઈ કલ્યાણદાસ ખીખ બ-
બાણ.

- ૨) ગોપાળજી લલુભાઈ દાંગળ. ૩) લલુભાઈ ધનેશ્વર વેહેજ.
 ૨) લાલસંગ ચત્રસંગ ગણુરવા. ૩) નીલાભાઈ રણુજીડજી તાલ વમોટા.
 ૩) બપાનીચંકર તુળજરામ ચી- ૩) નરહરિ રંગબટ ઝોડ.

કળી કન્થાશાળામાં.

૧૥ મોરારજી ખુશાલભાઈ ખેરગામ ૩) સીતારામ આનાજી સાલડચેલ.

કુલ ૩ ૧૫૮—૮—૦

કરમે કતારગામ પ્રગણે ચોરાશી જીલ્લે સુરતની છોકરીની નિશાળમાં નવરાત્રીના દિવસમાં ૩૫) નું ફંડ લીધું કરી તેમાંથી ૩૧-૧૫-૧ નું ધનામ છોકરીઓને વેહેર્યું છે. ફંડમાં બરનારનાં નામ નીચે મુજબ.

૦—૮—૦ ફકીરભાઈ અંબાભાઈ.	૦—૮—૦ કલ્યાણજી બૂલાભાઈ.
૦—૮—૦ શૂરજીબાવા	૦—૮—૦ રણુજીડજી શૂરભાઈ.
૦—૮—૦ નાયેશ્વર પરભુરામ	૦—૪—૦ રણુજીડજી લલુભાઈ.
૦—૪—૦ દમયન નરોત્તમ.	૦—૪—૦ ગણુપતરામ ગોવંદરામ.
૦—૪—૦ મકનજી બાણાભાઈ.	૦—૪—૦ અંબાભાઈ પરાગજી.
૦—૪—૦ નારણજી કલ્યાણજી.	૦—૪—૦ ફકીરભાઈ નારણજી.
૦—૪—૦ રાજુભાઈ જીવણ.	૦—૪—૦ ગંગારામ ચેલજી.
૦—૪—૦ સોની જીલા ભૂધર.	

કુલ ૩૫)

કરમે કતારગામ પ્રગણે ચોરાશી જીલ્લે સુરતની છોકરીની નિશાળમાં તારીખ ૨૧મી નવંબર સને હાલને રોજ કતારગામની તાલુકા સ્કૂલના માસ્તર આનંદભંધારામ પેલાભાઈએ ૩૧-૨-૦ નું ચોપડીનું ધનામ પરીક્ષા લઈ વેહેર્યું.

કરમે ખારડોમી જીલ્લે સુરતની સરકારી ગુજરાતી નિશાળમાં તારીખ ૨૩મી નવંબર સને હાલને રોજ સુરત જીલ્લાના યર્ડઆસીસ્ટન્ટ કલેક્ટર મહેરબાન બેન.સાહેબે ગુજરાતી અને પંચેજીની પરીક્ષા લઈ ૩૧-૧ ની મીડાઈ વેહેરી અને તે બાબતનો ફરો પંચેજીમાં નિશાળના રજીસ્ટર માં લખ્યાં છે.

MOHANLAL R.

ડીપુટી એન્ડુ, ઇન્સ્પેક્ટર સુરત.

વાતી એકા વિભાગની ચારકારી નિયામોમાં હિનામ ગામ લોકો તરફથી વહેંચાયેલ તપો

ગામનું નામ,	હિનામ વેહેચનારનું નામ,	કેટલા રૂપો-આનું.	હિનામની તપશીલ,	હિનામ વેહે-ચનાની તારી-ખ મહિનો અને,
કાણી તાલુકે ચો-રસદ,	મુખી, બેહેચરબાઈ બાઈબા તથા મતા-દાર દાણબાઈ બેહેચરબાઈ.	૨-૩-૦૦	૦-૧૪-૦૦ ચોપડીઓ, ૧-૫-૦૦ કાચ-તા, ૨૪-૧-૦૧ ના ખડિઆ,	૧૪-૧-૦૧
પીપળાવ તાલુકે ચોરસદ,	બાઈ છગનલાલ રણજીડ.	૩-૦-૦૦	મુખડી ૩૩-૦-૦ ની.	૧૪-૧-૦૧
ગરુધા ઉરફ મ-કતબ.	ગામ લોક પેડી મુસામમાન તથા ચાહિરા લોકો.	૨૪-૦-૦૦	ઉરફ મકતબના માછ મુતથી, ખા-વચ્ચાદેખ ચાંતીમીયાને ૩૨૪-૦-૦૦ ની પાધડીઓ નંગ ૨ બંધાવી.	૬-૨-૦૧
કપડનબુંદ હિંગેલ.	શ્રી. કેવળબાઈ નેચંદબાઈ.	૧૫-૦-૦૦	ચોપડીઓનંગ ૫૨ અને કાચનો ખડિઆ.	૧૩-૨-૦૧
કપડનબુંદ ગેલ-રાતી તાલુકા રેલ અને કન્યાશાળા.	શ્રી. કેવળબાઈ નેચંદબાઈ.	૨૪-૪-૦૦	૧૮-૩-૦૦ તાલુકા કુમના છોકરાઓને, ૧૦-૦-૦ કાચનાખડઆ ૮-૩-૦૦ ચોપડીઓ, ૬-૧-૦ કન્યાશાળામાં છોકરીઓને, ચોપડીઓ ખડિઆ ચોરણ ૨૦૦.	૨૮-૨-૦૧
સુણાવ તાલુકે ચો-રસદ.	તસાટી, બાલગંજર મથારામ.	૧-૮-૦૦	૦-૧૩-૦૦ ૨૦-૪-૦૦ ૨-૦-૦ ૧-૦-૦ ૧-૦-૦ ચોપડીઓ, ૮-૦-૦ મીકાઈ.	૧૫-૩-૦૧
વીરસદ તાલુકે નો-	અમીન લલુબાઈ બાઈબાબાઈ.		નવેા મકાન થતાં મુખી ચેતારનો ખં-	૨૧-૩-૦૧

મહેતાજીનો ધંધો.

“ઓ મહેતાજી, તારું નામ જેમ માટું છે તેમજ તારું કામ પણ માટું છે; માટે તું દિગ્ગત ધરને મનરૂપી એતરની ખરી એવી કાળજીથી કર.” આ અર્થનો દોહોરો આ વર્ષથી કહેવત રૂપે આ ચોપાનીમાં ઉપર મૂક્યો છે. એમાં “મરિ હામ” એમ જે કહ્યું તે કેટલાએક કવિઓ પ્રાસ પૂરી કરવાને રૂંદે તેમ નહિ, પણ એક અગત્યની મતલબ જણાવવાને કહ્યું છે. આજકાલ મહેતાજીનું કામ ઘણા લોકો બહુ હલકું ગણે છે, અને તેથી આસપાસ એ પ્રકારનું ઉત્તરન ન હોવાને બીધે એ કામ સારી રીતે કરનારને ઘણાજ મળ્યૂત મનની જરૂર છે. જે મહેતાજીઓનું મન મળ્યૂત હોયું નથી, અથવા પોતાને જે સાંઝે લાગ્યું તે બીજાની દરકાર રાખ્યા વિના ઉમેગથી કંપા જવાની દિગ્ગત હોતી નથી, તેઓ પોતે પણ તે વર્ગમાં આવેલા છે, અને પોતાની ધંધો હલકો ગણે છે. એનું પરિણામ માત્ર એજ થાય છે કે તેઓ જાતે કુખી, અને પોતાનું કામ બરાબર કરવાને અયોગ્ય માન શક જાય છે, કેમકે ઉમેગ વિના કોઈ કામ સાંઝે થતું નથી.

લોકોથી આ વિચાર ધણેજ ભૂલ બરેલો છે એમાં તો કાંઈ સંદેહ નથી. હરેક ધંધો જે જે કારણોથી જિંઓ ગણાય છે તે સઘળાં કારણો અંગે જિંઓમાં આવે છે. પ્રથમતો જેમ મનની મહેનત વધારે તેમ તે ધંધો વધારે જિંઓ ગણાય છે. હવે મહેતાજીના કામમાં તો કંઈક મનનીજ મહેનત છે, તો તે ધંધો નીચો કેમ ગણાવો જોઈએ? બીજું જે વસ્તુ ઉપર માણસ પોતાનો ઉલ્લેગ ચલાવે છે તે વસ્તુના જિંયા નીચાપણા પ્રમાણે તે ધંધો જિંઓ નીચો મનાય છે;—જેમકે તેલનો વચનાર તે નીચો, અને આચરનો વચનાર તે જિંઓ. એમ છે, તો માણસના મન જેવી ઉમદા વસ્તુ કુદિઆમાં બીજી કંઈ છે? તથા જે માણસ એ અમુક વસ્તુને કેળવી આ લોકને તથા પરલોકને લાયક કરે છે તે માણસનું કામ કોઈ રીતે પણ કેમ હલકું હોય શક? નીજું, લોકોમણીગીપણું લઈએ, તો તો મહેતાજીપણા નેટલું કોઈનું પણ નથી. શાસ્ત્રના બાંધનારા અને ધર્મના ચલાવનારા નેટલા ઉપયોગના છે, તેટલાજ ઉપયોગના વિદ્યાં જણાવનારા છે, અથવા ખંડે જોઈએ તો તેથી પણ વધારે ઉપયોગના છે, કેમકે જે મહેતાજીએ મનસેવને બરાબર એડી મૂક્યું નહિ હોય, તો શાસ્ત્રનાં અને ધર્મનાં બીજા ક્યારે પણ જોઈએ તેટલાં બીધી નીકળવાની નહિ.

મહેતાજીનો ધંધો.

મહેતાજી, જે ચાદ રાખકે સમજી આપ્યો કદી પણ તોરી ધંધો હલકા ગણતા નથી. જે જે પ્રજાઓ દુનિયામાં જીવી અવરથાને પામીછે તે સંધળી તારી કંદર ગરબર જાણે છે. યૂરોપના દરેક ગાગડામાં પાદરી અને મહેતાજી એ જ મોટા પ્રતિકાનાં પાત્ર ગણાય છે, અને શિક્ષાગુરુઓ દશમાં મોટું માન જોગવેછે. આપણા દેશમાં પણ, મહેતાજી, જેણે તને આપું મોટું^૧ ઉપનામ આપું તે શું તારા કામનું મહેત્વ નહોતું જાણતાં? ગુરુ શબ્દ એથી પણ વધારે માનસાથે જોલાયછે. જૂનાં ગ્રંથોમાં જોઈએ છાંયે, તો માલગ પડેછેકે અસર્વના વખતમાં ગુરુની પદવી સૌથી વધારે ઉંચી ગણાતી હતી. હાલ મહેતાજીનો ધંધો હલકો પડી ગયો છે તેનાં ધંધાં કારણો છે, અને એમાં ફક્ત લોકનોજ વાંક નથી. મહેતાજી, અસાધ જેવા ગુરુ હતા તેવો જે શક્તિમાં અને બાવમાં યા, અને અમતે, આશા છેકે તને પણ તેવુંજ માન મળશે. જ્યાં લગી જે પેટનીજ પેઢીઓ ધનને વર્ણ કરેછે, અને તારા ઉદ્યોગનું પવિત્રપણું જે સમજ, તો નંપો, ત્યાં સુધી તારે ઉંચા માનની આશા રાખવી એ મિતમાજ છે. જે જે તારા ઉદ્યોગનું પવિત્રપણું સમજતો હોય, તો લોકના માનની આટ-ભીમધી પેરવાંદ રાખે નહિ, પણ તારી નજર એથી જાતી રહે. જે સમજ કે હૃદયનિમિત્તે ખાતલ બંધા ઉદ્યોગ કરેછે તેમ જે આ ફરિજ, પણ મારું વિશિષ્ટ બાવ્ય એ છેકે મને આજો અપૂર્વ પેરમાયું કરેવાનો સારો લાગ મળ્યોછે; જે એમ સમજે કે મન જેવી અમુલ્ય વસ્તુ મારે હાથ કેળવવાને આવી પડીછે મારે એ કામમાં જે નેહલી અમ લેજ તેહલી એછી; જે એમ સમજે કે હાલ જે મારી આગળ જાણકોનું ટોણું જેકું છે તે ધોડા વર્ષમાં મોટું ધંધ સંસારમાં પડશે, ત્યારે તેનાં કર્મ તથા ગુણ કુખ્યો જે કેહલે દગલે હલકારની આગળ જવાબદાર થઈશ. મહેતાજી, જે નિશ્ચયે જાણકે તારો ધંધો જેવો જયો તેવોજ પવિત્ર છે. આગળના જમાનાની ખરે ખરી ધડનાર જે જાણે, આગળની જમાનાની ગુખડે પિદ્ધાન, સંપત્તિવાન કે નિર્ધન, ધર્મી કે અધર્મી શુર કે કાવર, યવાનો એ બધું, મહેતાજી, જે ચાદ રાખતે કે તારા ઉપરજ આધાર રાખેછે. જે તારામાં પરમાર્થ કે દેશ બાકતિની એક અંશ; પણ હશે તો તને તારી કામમાં ઉમંગથી લગાડવાને આ વિચાર વ્યગ્ર છે. આવા આરવાજો શિક્ષક આસપાસના અનાદરથી કદી પણ મનમાં મુઠાતો નથી,

ગુજરાતશાળાપત્ર.

GUJARAT SCHOOL-PAPER:

FEBRUARY 1872

તિથ ૧૨ ચું. ફેબ્રુઆરી સન ૧૮૭૨. આંક ૨ જા.

મૈતાજી-બહુ મોટું ગુજ, નામ તેમ છે કામ;—

૩૨ ખંતે મનલેખની, ખંડો બેતિ કરિ હામ.

અનુક્રમણિકા. ૧૪. Contents. Page.

મેગદૂત કાળ (બાષાંતર).	૧૭	The Megdoot (Translation)	17
ફેબ્રુઆરી ખાતોનો વાર્ષિક રી-પોર્ટ.	૧૬	Annual Report of The Educational Department	10
પીપલવારા કિઆને થેદેર માં		The Annals of Peepalwara kings.	22
ડોમાદેયીરાત્નમનુ વૃત્તાંત. ૨૨		Educational News.	28
ફેબ્રુઆરી ખાતોનો ખમરો.	૨૮	Notices of new publications.	32
પરવકની પહેલ.	૩૨		

(ફેબ્રુઆરી ખાતોના હુકમથી,)

અમરાવાડ મધ્યે મામાની હવેલીમાં પ્રિન્ટિંગ અને

જનરલ એજન્સી કંપની “લિમિટેડ”ના પ્રેસમાં

રમણજીભાઈ હીરાચંદ છાત્રી પ્રસિદ્ધ કર્યું.

(મૂલ વરસે રૂ. ૧. અમાઉધીજ)

ગુજરાત શાહ્યપત્ર,

સ્તંક ૧૨ મું. અનંદવાદ, ફેબ્રુઆરી સન ૧૮૭૨. આંક ૨ જો.

મેઘદૂત કાવ્ય.

નાથ મહાકાલેશ્વરજીને જાગે પુષ્પસ્થાન,
પ્રભૂનો કંઠપ્રમાને ક્ષાતે શિશ્યગણ ભક્તિમાન
માથે ખાલશે તૂને,
જ્યા કમલપરાગ પ્રયો પવન સપવન ઢોલાયે,
મધ્યગતિમા જુદસિંજુય ક્રોડતું પરિમલ ફેલાવે. ૪૦

સંખ્યાસમયનિ પૂર્વે જો તું જરૂ વહોંચે તે ધામ,
દિનકર નયનવિવિધ ઓલંગે ત્યા સુધિ ત્યા તું મુકામ

૧. ઉગ્ગતમાં એ નામના મહાદેવતું દહેર છે. વિક્રમના ઉપર ને
ગુજરાત હતા, અને તેનું સામળળટે સિંહાસન બત્રીસીમાં દેવાયે દેશ-
છે વર્ણન કીધું છે તે એવ, મૃત્યુઓમા એ લિંગ સર્વથી ઉત્તમ માન્યું છે
રૂંડે પ્રચણમા લખે છે :—“માકાશે તારકા લિંગ પાતાલે હાલકેશરં
મર્ત્ય લોકે મહાકાલં દૃષ્ટવાકામિત મામુયાત્”-૨૦ પ્રખરહેતા મહાદેવના
કંઠની શોભાની ભાતે, મહાદેવે સમુદ્ર ગંધનમા નીકળેલુ વિષ પીધું ત્યારથી તેના
મગાનો નીલવર્ણ ચર્ચ મળી છે, અને તે ઉપરથી નીલકંઠ નામ પડ્યું છે. એના
આંધે મેઘનો રંગ મળતો આવે છે તેથી ક્રિત કલ્પના કરે છે કે મિષ્ટના
ગણ તને ભોળને એમળ લાગ્યું કે એ મહાદેવનું ગર્ભ છે. કહેવાનો બાવ
એ કે પ્રિય વસ્ત્રના ભેગી બીજી વસ્ત્ર હેમ તો તે પણ પ્રિય લાગે છે.

૩. આ એ ચરણ મૂકવાની મલબલ એ છે કે એ શુક્રિતસ્થાન છે
તેમ વિલામસ્થાન પણ છે.

૪. દૃષ્ટીમર્પણ, ક્ષિતિજ, આ દેવાયે કાળકાસે વાપરેલો શબ્દ મેરુલો
ભણી તેજ રાખ્યો છે. મતલબ કે સૂર્ય આવશે ત્યા સુધી જે ત્યા ૩૨.

કરજે આવરું ચિત્તે;

પછિ કહકહ નોવત ડંકા કર પૂજન વેળા,

માજવીજ ગગડતિ ચમકતીરે તારી સફળજ ધાણ! ૪૧

હ્યાં ધનધન નાચેતિ ઝડાવતિ નાયિકા તાનતેરંગ,

કોમલ કરમ રમાડિ રહિ છે રત્ન જહીત સુરંગ

ચંમર મોર પિછાનું.

પ્રામિ ધ્રુવંદ સુલેદ નમ્યદત્ત વત તે ડંચું હેતે જોશે,

શું ધ્રમરંજિ કમલપિ લાગિરે લિટિ નિકલો હોશે! ૪૨

૫ આરતી વખત મોટા મોટા દેવસ્થાનમાં આજ પણ કેટલેકેટલે વનન આનારી નાયિકાઓ હોય છે.

૧ મેશ્વા, રામજી, કંગાની.

૨ એ "ઉડાવતી" કહેતે વિશ્વપણું કંઈ છે. મહિલનાથ કહે છે કે આ નાયિકાનું રૂપ જોવાને મળ્યું એ, ઉપર ચિત્તની ઉપાસના કાધી તેનું રૂ-
ખ એવી આ સ્ત્રીકમાં થયેલ છે.

૩ હાથમાં કાંઈ રમાડીને નાચવું તેને રંગીનૃત્ય કહે છે. એ વિષે તૂટા સર્વસ્વ નામના ગ્રંથમાં કહ્યું છે કે "લઙ્કા કંદુક વસ્ત્રાદિ દાંડિકા ચામર મૃજાઃ લીળાં પૂર્વાચ યત્કુર્નૃત્યતદ્દેશિકં ભવેત્ ॥

૪ વર્ષાદના છાંડ

૫ મુખ આપનાંગ, ચુખકારી

૬ નખે વતી ખણ્યું.

૭ કંચની પ્રસંગ થઈને હંચું વાંચના તરફ જોયે તે વખત કયિ ઉત્પ્રે-
લા કરે છે કે ગમરાની લાંબીને લાંબી દારે આંખ રૂપી કમળમાંથી ની-
કતી હશે કે કેમ? પ્રોફેસર વિદ્યસન કહે છે કે આ ચિત્ર પુરોપિચ્ચનને નવું
ભાગ્યે પણ તે પાળની અને સુંદર છે. દ્રષ્ટિનો પરિણામ ગમરના હંચથી
બરાબર સમજાય છે, અને તરંગયા તે દ્રષ્ટિ પડેલા કિરણ ને રમ્યાય
છે તેને જમરની પંદિતના ખૂબ ઉડવામાં બરાબર અસાધ્ય કરી માર્યા.

કૌલવણી સ્વાતંત્ર્ય વાર્ષિક રીપોર્ટ.

(ગયા વર્ષનું સાંપણ.)

દેશીશક્તિમાં કેળવણી-મોટી નોંધી રાખવા બાબત આ વરસમાં એ યથા છે. કે ગવર્નરશાહિબના વગરથી વડોદરાના માયકવાડ સરકારે પોતાના રાજ્યમાં કેળવણીના પ્રકાર કહાડવાનો કરાવ કીધો છે, અને એક મોટી સંખ્યા વડોદરામાં સ્થાપન પણ યથા ચૂકી છે. એ બાબત અમે અને બીજા અમારા મિત્રો ધણી વાર જાહેરમાં બોલ્યા ચૂક્યા છીએ, અને તેથી અમને ધણી સંતોષ છે કે આખરે એ મોટી ખોટ તરફ સરકારનું ધ્યાન ગયું હશે. હજી સુધી એક ઉપર કહી તે મુદ્દા ચિચાવ બાંધે કાંઈ થયું જણાતું નથી, પણ અમને આશા છે કે થીમ થીમ એ રાજની સધળી રીતતને કેળવણીનો બાળ મળે એમ એક મોટું કારખાનું થશે. વધારે ખૂશીની વાત એ છે, કે તેના ઇનસ્પેક્ટરની જગ્યા બીજીમાત્રમાં જ નવા અનુભવી, પ્રગણિક, અને જાણીતા વિદ્વાનને આપી છે. એમના જવાબી સારા પાપા ઉપર એ કારખાનું ઉઠું થવાની ઉમેદ રાખી શકાય છે, અને એ ઉમેદ વધારે પાર પડવાનું કારણ એ છે કે સાંભળ્યા પ્રમાણે આપણા ડિરેક્ટર સાહેબને માયકવાડ સરકારે એ કારખાનું ઉપરીપણું સ્વાધીન કીધું છે. હાલ વડોદરાની સંખ્યામાં ૫૦૦ બેઠકા તો થાય છે, અને યુનિવર્સિટીના સારા વિદ્યાર્થીની આશિસ્કૃત તરફ નેમણુક થઈ છે.

આ વરસમાં મહાકોમ અને પાલણપુર હલાકાતે સારું એક નવા ડેપુટી ઇન્સ્પેક્ટરની નેમણુક થઈ છે. તેમ કચ્છમાં એક ડેપુટી નીમાયો છે. ખ્યાતના નવામે પોલિટિકલ એજન્ટ મેજિસ્ટ્રાલ-શિપર્ડ સાહેબની સલાહથી નિયામોના ખરચને સારું પોતાની ઉપજમાંથી કાંઈ આપવાનું કષ્ટ થઈ રહ્યું છે. જંગમનો નવાન લખે છે કે ગામડાઓમાં નિયામો કાઢાડવાની જોડવણ કરવા માંડી છે, અને એક ઇન્સ્પેક્ટર પસંદ કરીને રાખવાનો વિચાર છે.

રાજકુમારોની કેળવણી, આ બાબત એક મોટું પગલું આ વરસ ભરવામાં આવ્યું છે. ધણી ખરા જાણતાર હશે કે રાજકુમારોમાં રાજકુમાર કે રાજ આ વરસ ઉપડી છે, અને ત્યાં પ્રિન્સિપાલ એક અંગરેજ ગૃહસ્થ તથા વાઈસપ્રિન્સિપાલ એક દક્ષણી ગૃહસ્થ નીમવામાં આવ્યા છે. હજી

રોના મનમાં પોતાના કુંવરને મોકલતાં યોગે સંકેત થયોજ હશે; પણ બંધણી ને ખૂંચ થઈએ છીએ કે પોલિટિકલ ખાતાની સલાહથી એ કામ ફતેહ માં દાખી થઈ થઈ છે, અને પહેલા ટર્મમાં ત્યાં ૧૨ છોકરા થયા હતા, માફ નાગરન સાહેબ એના રીપોર્ટમાં બાવનગર દરબારનો ઉપકાર માને છે કે તેમની તરફથી સગાર કાઢોરને સૌથી પહેલ વહેલા મોકલવામાં આવ્યા, અને તે હાખલાની બીજાએ ઉપર સારી અસર થઈ. એ બાર રાજકુમારના નામ અને ક્યા ક્યા વર્ગમાં તેઓ છે એ અગત્યનું બંધણી તે રીપોર્ટમાંથી ઉતારીએ છઈએ, પહેલા વર્ગમાં લીમડીના કાઢોર જયવંતસિંહજી, રાજકોટના બાવાજી, બાવનગરના બાવાત હરિસિંહજી, વઠવાણના ઘણરાજ, અને બાંટવાના શહીમતખાન:- બીજા વર્ગમાં મોરવીના બાવાત હરભમજી, પાલિતાણાના માતસિંહજી, બાવનગરના કાઢોર તત્તસિંહજી, અને મોરવીના વાઘજી; અને ત્રીજા વર્ગમાં રાજકોટના કાઢોર લઘુબા, લીમડીના વખતસિંહજી, અને બાંટવાના અનવરખાન. પહેલા વર્ગમાં મોરિશ દિમ્પરિ આવ ઇંડિયા, હાર્ડ થર્ડ બુક પાર્ટ ૧સો, ગુજરાતી છઠી સો પડી, ચોક્ક સંસ્કૃત, દશાંશ બાગાકાર વગેરે ચાલે છે. હાર્ડ સેકંડ બુક પાર્ટ ૧સો, ગુજરાતી પાંચમી સોપડી, ગુણકાર બાગાકાર, વગેરે બીજા વર્ગમાં શીખવાય છે, ત્રીજા વર્ગમાં સઘળા પ્રાથમર શીખે છે, અને ગુજરાતી માં તો કોષ પહેલી. કોષ બીજી, ન કોષ સોપડી સોપડી શીખે છે. એ ગજકુમાર જ્યારે કલેજમાં આવ્યા ત્યારે આપણે ધારી થઈએ તેમ તેમના અન્યાસમાં બહુ તફાવત હતો અને તેથી વર્ગ જોડવામાં બેથક બહુ મહેનત પડી હશે. એ સઘળામાં લીમડીનો રાજકુમાર પહેલો છે અને પ્રિનસિપાલ લખે છે કે એ વિચારવંત હોગીયાર જોકે છે, અગર જો શરીરના કાવતને લીધે એનું મન મહેનત કરવાને અશક્તિમાન દેખાય છે. મોરવીના કુંવર હરભમજીના વિદ્યોગી સ્વભાવના વખાણ કીમા છે, અને પાલિતાણાના માનસંગજી આગળ બહુ સાગ નીવડે એવા વિચાર આવ્યો છે.

એવીજ ત્રેહની બીજા ભાગમાં પાઠશાળાઓ થઈ શકે કે નહિ એ વિશે સરકારે ડીરેક્ટર સાહેબને પૂછેલું જણાય છે. ડીરેક્ટરનો એવો જિવાર છે કે પૂનામાં એક થઈ શકે, અને અમદાવાદમાં તાલુકદારી રક્ષક છે તેને વધારી થકાય. એ સાહેબની વિચારમાં યુરોપિઅન પ્રિનસિપાલની જ.

રૂ છે, અને તેથી એવી કલિજ્ઞેએ ખરચ બારે વ.પરેએ મનસુખાથી એમણે એવા વિચાર બહાર કીધો છે, કે ને સગીર ઉમરના અંગરેજી રાજના હોકરાનો મિલકતો દીવાની કોરટના તાબામાં મૂકાએલી હોય છે તે મને એ રાજકુમારો સાથેજ બણવાનો ચોક્કસ કરી હોય તો કીક. એવી સગીર ઉમરના બધા હોકરાઓની એક દાખ દીવાની કોર્ટમાંથી મંગાવીને રીપોર્ટમાં દાખલ કીધી છે. તે ગધાનેજ ત્યાં બણાવવા એવા એમનો વિચાર નથી, પણ તે ઉપર વિચાર બાંધવાનું કીક પડે એવા ધરાદારી તે સગીર આગળ રજૂ કીધી છે.

કયા વર્ગના હોકરાઓ ભણે છે.—આ સર્વાલ પણ બહુ કામનો છે, કેમકે એના ઉપર આગળ આપણા દેશમાં કેવા ફરકાર થયે તે આધાર રાખે છે. એમ કહેવાય છે કે બંગાળમાં ઉપલા વર્ગના, મુંબાઈમાં વચ્ચા વર્ગના, અને મદ્રાસ પ્રલાકામાં નીચલા વર્ગના માણસો પોતાના હોકરાને અંગરેજી બણાવે છે; અને તેથી એ પરિણામ નીપળે છે કે બંગાળમાં સુધારના આગેવાન ત્યાં શ્રીમંત બાપુઓ મળી આવે છે, મુંબાઈમાં એ કામ પહોંચકોને સરકારી નોકરો અથવા એવીજ રિયલિટીના માણસો ઉપર આવી પડે છે, અને મદ્રાસમાં અંગરેજી બણેલા ખાતમી આકરો ધણા મળી શકે છે. આમાં લેણક કેટલી અતિથયોક્તિ છે, તો પણ આ પ્રતીક્ષા એમની એ કેવું ને કેટલું ખરું છે તે બણવાના સાધનો આ રીપોર્ટમાંથી મળી આવે છે. કલિજ્ઞેમાં મેટ્રીક્યુલેટ થઈને બણનારાનું કોઈક આ પ્રમાણે આપ્યું છે.

મિલકત વાળો નો હોકરા	ચાકર વડાનો હોકરા	વેપારીનો	વેપારીનો	કેસીડરનો	સરકારી કામ કરીનો	પેનજનિયરનો	દેવીરાજનો	સામાજીક કાર્યકર્તાનો	પરિશરનો	સોલજરનો	કાનડાનો	ચરાઈનો	પ્રારોગી અથવા નોકરો	જીવનનો	પરચરનો	કુલ
૩૩	૨૬	૨૫	૩	૧૨૪	૧	૧૮	૨૭૨૧	૧૨૮	૧૨	૫	૧૬	૧૪	૩૭૧			

આ ઉપરથી જોતાં કેમ બણનારાઓમાંનો કે કુલ સરકારી નોકરોના હોકરાઓનો છે, અને જ્યારે આપણે વિચાર કરીએ કે એ વર્ગ બીજી વર્તી સાથે મુલાખલો કરતાં કેટલો નાનો છે ત્યારે એ સંખ્યા કેટલી વધારે

છે તે આપણા લક્ષમાં બરાબર આવશે. બીજા કોઈ વર્ગનાં બહુનારાઓ એને ત્રીજી દોરસે પણ નથી. મિત્રકતવાળાનાં અને વેપારીનાં બધાં મળીને ૬૮ ઊંચા છે. પણ તે બધા સરકારી નોકરી મેળવવાના ઉદ્દેશથી નથી. બહુતા એમ કહેવું મુશ્કેલ છે, એ બે ચિંતાય બીજા બધા વર્ગ છે ખરા પણ તેમની મનલગ્ન સરકારી નોકરી, મેળવવાની જ અને પોતાના બાપોનાં ધંધામાં ન પડવાની એતા આપણે ખુલ્લું જાણીએ છીએ. માટે એ બધાનો વિચાર કરતાં એમ લાગે છે કે ઉપજા વર્ગમાં હંચા કેળવણી લેનારા જાડુ જ થોડા છે, અને બીજા વર્ગના જે લોકો છે તે જાડી કેળવણી ને મારેજ નહિ, પણ તેને યોગે હંચા સરકારી નોકરીઓ મળે છે તેને લીધેજ. તપાસનું આ પરિણામ આપણને નવું તો નથી પણ તે છતાં ઘડી દી-લગીરી ઉપજાવે એવું છે. યુરોપમાં ઉપજા વર્ગના પોતાની પદ્ધતિ વિદ્યા જરૂરની સમજે છે તેવી શ્રદ્ધિ આપણા દેશમાં હજારે થશે? આપણા વેપારીઓ પોતાના ધંધામાં વિદ્યાનો કેટલો ઉપયોગ છે તે નથી સમજતા એ વધારે નવાઈ જેવું અને અકલ્પનીય બરેલું છે. વેપારી વર્ગ થોડો પણ ઉપજા કોષ્ટકમાં જણાય છે તે ઝુંબાઈને લીધેજ, જીલ્લાઓની હાઈ-રક્ટમનું કોષ્ટક આપ્યું છે તેમાં એક વેપારીનો ઊંચો જણાવો નથી. આશા રાખીએ છઈએ કે ઝુંબાઈનો રાખતો લઈને જીલ્લાના વેપારીઓ પણ જાડી કેળવણીની કિંમત સમજતા થશે, એમ યથાવિતા દેશનો મુખારો સારો પાયા પર આવનાર નથી.

પીપલવાડા દુઆને શેહેર માંડવોમાં

દેશીરાજ્યનું વૃત્તાંત.

(સાંધણે મૃદ્ધ ૭૫ સન ૧૮૭૧ થી ચાલુ)

આત્મા જુરસા અને બપથી દેશાઈ તથા વહિવટકારનાં મનને નિશ્ચય થઈ કે હંમેશાં ગરાસ નહીં આપીશું તો આપણો ખગબી છે. માટે સુખાનંદ પાસે આવી, આજીજીયાં કહેવા મંડ્યા કે, તમારો ગરાસ અમો આપવાને રાજી છે. વાસ્તે મહેરબાની કરી જુરમો માફ કરો. ત્યારે સુખાનંદ ખુબી આખથી કહ્યું કે, એવી ઝુઝાઈની ગાન તમારી માનનો નથી. માટે

એક કાગળ ઉપર આંકડા મૂકે અને તે ઉપર રાહી સિક્કો ફેરી આપો, અને કાલે સવારથી ગરાશ ઉધરાવી, પોતાં માંડવી આમતાં કરાવાની કબ્જા આપતા હો, તોજ અમારી સ્વારી બંધ પડશે. હેલે તેઓએ એ પ્રમાણે કબ્જા કરી, તમામ ગરાશ ઉધરાવીને માંડવી પોહાવતો કર્યો. બપોરે તમામ ગરાશની પોહોત રાજની આવી ત્યારે આ નર કામડેબંધી માંડવી આપ્યો. દરબારમાં આવતાંની સાથે રાજએ પંજાં હેતે બાધથી બેઠ બીધી, અને સારી બહિરા પણ અર્પણ કરી એટલુંજ નહિ પણ બહી (અંરધો વજર) નો એલો આપ્યો.

આટલું થયા પછી રાજ દુર્ગત સિંહજીએ લાંબુ આયુષ્ય અને ધણે જગ બોગરી, આશરે ૬૦ વર્ષે રાજ્ય કરીને આ પ્રપંચી દુનિયાનો ત્યાગ કર્યો. ત્યાર પછી રાજ્ય ગાદીએ તેનો છોડી ભગવતસંગજી બેઠો. આ ગાળ નાની ઉમરનો અને નાદાન હતો. માટે એના વખતમાં પ્રથમ બાધ કરીને રજપૂત વજર હતો તેનું પરિબળ સ્વતંત્ર હતું. એથી રાજ્યમાં ઘણુંજ અંધેર થયા માંડ્યું. અને રૈયતને બારે ખોડા થયા માંડી, તેમજ સુખાનંદને પણ બારે ખોડા અગતી પડી. ત્યારે હેલ્લીવારે સુખાનંદે દુર્ગત સિંહજીની રાણી, સાથે મળી જઈને આ બૂડા વજરનો ધાત એક આરણ પાસે વગાધી પોતાની તથા રાણીની નજર આગળ કરાંબ્યો. એટલે રાજ્યની તમામ લગામ (વજરાત) સુખાનંદને હાથ આવી. સંવત ૧૬૨૮ સને ૧૮૭૨.

બપોરથી સુખાનંદને હાથ રાજ્યની લગામ આવી ત્યારથી રાજ્ય ધણેજ સારા ગાયા ઉપર આવતા લાગ્યું. આ નર રાજ્ય કાળમાં એવો તો સર્વ યુદ્ધ સંપન્ન હતો કે રાજ તથા રૈયતનો ઘણો ખાસો ગણાતો હતો. ગાળઓ માત્ર નામનાંજ ગણાતા હતા. વજર જોટલું આપે તેટલુંજ રાજ્યથી વપગતું હતું. આટલું બધું સ્વતંત્ર પાડ્યું, છતાં આ નામાંકિત પ્રશ્ને તીતિનો ત્યાગ કર્યો નથી. એના વખતમાં રાજ્યની ઉપજ વધીને સવા લાખ સુધીની થઈ હતી. માંડવીનો દરબાર અને રાજ્ય રીતી એવી મુંદર હતી કે, અને ઘણું સમૃદ્ધિવાન રામજી પરદેશી રાજઓ જીતવા સારું જેના કે ગાયકવાડ, પિંદારા, હુલકર વગેરે ચઢી આવતા હતા, તેઓને આ શાણો વજર દ્રવ્યથી સંપૂર્ણ કરી પાછાં ગાળતો હતો. એનો એ

પ્રુદ્ધિવાન હતો.

લોકો એનું નામ સવારમાં બોલતા, સાંભળતા કે એનું દર્શન પામતા તો તે દહાડો ઉત્કૃષ્ટ ગણતા. આ મુરુએ કાશીની બત્રા કરી હતી. માટે કાશીનાં ઝાંપાસુધી અમર નામ ગ્રંથબંધ છે. કેકાણે કેકાણે શિવાલય અને ધર્મશાળાઓ બંધાવ્યાં છે. એટલું જ નહીં પણ કેટલાક ગરીબોનાં દુઃખ નિવારણ કરી કાર્તિક મેળવી છે. આજ પણ બાગૈવ લોકો બે રાતે, આજાંખાય છે. એક ભર્યા અને પીત્ત મુખાનંદ બાધતી ન્યાતનાં.

આ વખત આપણે ફક્ત રાત્રીઓ યાદ કરી જવા બોધ્યો. કારણ કે તેઓએ કાંઈ જ પરાક્રમ કર્યો નથી એ ખુદલું છે. ઉપર બતાવેલા રાત્રી બંગવતસંગજીએ આશરે ૨૦ વર્ષ ગાળ્યું છે. ત્યાર પછી શુભાનસંગજીએ ૩૦ વર્ષ સુધી રાત્રી કરેલું અને ત્યાર પછી જોના ફરજનસિંહજી ગાદીપર બેઠા. એના વખતમાં જે દીન થયું તે આગળ વાંચો. આવી રીતે મુખાનંદ રાત્રી અધાવનાં ઈશ્વરી નિયમની હદ આવી પોહોમી. બીજી સપળી બાબત ઉપર મનુષ્ય પ્રાણી આદિ તે ઉપાયથી કાંઈ મેળવી શકે છે, પરંતુ મૃત્યુ આગળ કોઈનો કાંઈ પણ ઉપાય આવી શકતો નથી. આજ પ્રગણામાં જોધાન કરીને એક મારો કર્યો છે અને તે સારી તિર્થની જગ્યા ગણાય છે. ત્યાં બાર બાર વર્ષ ગોદાવરી (સિદ્ધા) ની બત્રા બંધાય છે તેથી એ તીર્થ પ્રખ્યાત છે. એ તીર્થ દેશનું નામ જે જોધાન પડ્યું છે તે વગેરે વિષે દંતકથા નોંધે થોડીએક સંક્ષેપમાં આપીશું તો તેટલી વખત નિરર્થક નહીં ગણાશે.

પૂર્વ કાળે ગૌતમરૂપી કરીને મહા તપસ્વી યુની થઈ ગયા કહેવાય છે. તેનું સ્થાન આજ ગામમાં હતું. એ રૂપીએ એવો નિયમ હતો કે દરરોજ પ્રાતઃકાળમાં નદી કિનારે ધ્યાન લાવવું, વજર ચોતાનું દનનું સંસ્કારિક કર્મ કરવું. એટલે મધ્યાન થયે અન્ન પરિપક્વ થાય તેને ત્યાં પછીથી લાવવું અને દાંણા કાઢી, રથોઈ કરી બોજન કરવું એવા સમર્થવાન ગણાતા હતા.

એક સમયે બારે ફકાળ પડ્યો ત્યારે તમામ રૂપીઓએ વિચાર કર્યો કે આમણને ઉગરવાનો આધાર ગૌતમરૂપી શિવાય બિજો નથી. એવો નિશ્ચય કરી ગૌતમને શરણે આવ્યા. આ તપસ્વીએ તેઓની બારે રાત્રી

કરી રાખ્યા, અને ઉપરનાં નિયમ મુજબ દરેક જાતનાં પક્ષી સર્વજન પોત
પણ કરતા હતા. જ્યાંકે કુકારનો નાથ થયો ત્યારે બધા રૂપિઓ પોત
પોતાને રચાવે જવાને તૈયાર થયા, પણ મનમાં રૂંધે આપણે કે આપણ
કરતાં જોતમની પક્ષી એટલે ઘણાં મોટા એનું માને અંકન કરવું નિષ્ક્રિય
એવું વિચારી જોતમનાં નિયમ પ્રમાણે લાવેલા ધાન્યમાં એક દિવસે કારમી
ગામડરીને મૂકી; જોતમે ધ્યાનમાંથી જીવું નિષ્ક્રિય તો પામ્યાંને ધાન્ય ચરતી
હોઈ. તેથીજ તેણે તેનાં ઉપર એક દર્જની શેર ફેંકી, જેને લાગતાંની સાથે
ગાયનું મૃત્યુ થયું. તેજાજ બધા તપસ્વિઓ તેને ગાહવારો કહી પોતાને રચાવે
ગયા. યુનાએ વિચાર કર્યો કે આ બંધુ તકેટ છે, તોપણ અપવાદ નિ
વારણ કરવા સારું નારસકિ રૂપિઓ પાસે જઈ કહ્યું કે, અને પ્રાપ્તિ તથા
મુક્ત કરો, જેવટ આસા થઈ કે ગંગાનો પ્રવાહ ને ટેકાણે એ હલ્લા થઈ
ત્યાં રહીને તાપીમાં મળાયો, અને તેમાં પ્રજી તમે નાહો તો પ્રાપ્તિ તથા
આ વાત કથ્થમ કરી જોતમ શિયજનું તપ કરી તેને પ્રસન્ન કર્યા, અને
મારું કે અજાનિરી ઉપરથી ગંગા લાવીને તેનો પ્રવાહ ઉપર મુજબ મેળવો
શિયે તેમ કરી તે જગા ઉપર પોતાની જટા પછાડી કે ગંગા સહજ ધા
રાએ વહી તાપીમાં મળી. તેમાં જોતમે રનાત કરી પાપ નિવારણ કર્યું
પછી જોતમને ઘણોજ ક્રોધ બંસયો તેથી તેણે જૈન ધર્મે ઉપર પ્રસ્તુત કરી
પોતે જોર જીનો વેશ ધારણ કરી તમામ રૂપિઓ વગેરેને જૈન કરી મૂક્યા
અને જનોઈ તોડી નાખ્યા. આયું ચલાયી વેદ ધર્મનો નાથ થયો. ત્યારે
શિવે સંકાચાર્યનો અવતાર ધારણ કરી પાછો વેદ ધર્મ સ્થાપન કર્યો. સંકા
ચાર્ય તે ઉપર એક તચન બધું છે કે હાથો પાશીનાં ખોલો હોય તોપણ
જૈનનાં ઘરમાં ન પેસવું.

ઉપર કહ્યા પ્રમાણે જોતમ ધણું ધાન્ય પકવતા હતા ત્યારે બહુ
ધાન્ય-જોતમ એ જામનું નામ પડ્યું કહેવાય છે. તોપણ ખીજી રીતે વિચાર
કરતાં આટલું તો ઓછા છે કે, આ જામમાં ધાન્યનો પાક વિશેષ છે અને
જમીન રસાળ છે.

આ તીર્થસ્થળમાં જોતમધર મહાદેવનું દેર જૂનું તોડાવીને ખીજું
નવું તથા ઉપર બતાવ્યા પ્રમાણે સહજ ધારા ગંગા વહે છે ત્યાં એક સ
મયે એવાનો સાલ ૧૮૧૩માં આગળ વહેતા ધાર્મિક દીવાન મુખાનેદ જું

ધાળ્યો. તે એવાં તો સમયે છે કે, એવાં કામો ધણાજ થોડી જગો પર થએલાં હશે. આ રૂડા કામનો અંત આણ્યા પછી આ ગામને સામે પાર ગંગતેશ્વર મહાદેવની જગ્યા છે તેની નજીક આયગણા બાજુ તરફ એક નારદી ગંગાનો પ્રવાહ જે કુટ પોહોળાઇનો દક્ષિણ દિશાએ તાપીમાં મળે છે તે વિષે દંત કથા કાંઈક જરૂરની બાજી નીચે લખ્યું છે.

તાપી નદીના મહાત્મનું પુરાણ એવડું મોટું હતું કે જને વિષે હાલ તેનું પ્રમાણ કોઈજ આપી શકતા નથી. નારદને ગંગા નદીનાં બાધથી ધૂધી આવી, અંતે વિચાર કર્યો કે બગવાન કરતાં પણ તાપીનું મહાત્મ મોટું દે આપ છે. માટે એનો નાશ કરવો, એવું ધારી તાપી પુરાણ ફાડી નાંખી તાપીમાંજ ડબોબું. ડબાવતાં એક પાનું મુનીના અલ્પપણામાં આધું ઉડી ગયું. આટલું યતાંની સાથે તાપી દેવી સ્વરૂપે હાયમાં ખડગ સાહી ક્રોધના આવેશમાં સામાં ઉભાં રહ્યાં, અને આપ દીધા કે તું તમામ શરીરે કોડિયો ચપ્પથ. પછી નારદ સ્તુતિ કરી ત્યારે અનુભવ કર્યો કે ગંગાના બાધથી તે આવું કર્મ કર્યું છે માટે પેલા એક પાના ઉપરથી પાછું માફ મહાત્મ પ્રગટ કર (જે કે હમણાં પ્રસિદ્ધ છે તે) અને ગંગાનો પ્રવાહ એક ગાઉ છેટેથી આવી મારામાં મળે અને તેમાં તું સ્નાન કરીશ તોજ તારો કોડ જશે. પછી કોડવાજા નારદ તેમ કરી ગંગાને હકાતે કહી. એટલે ગંગાનો પ્રવાહ તે મુજબ વહ્યો. તેમાં સ્નાન કરવાથી નારદનો કોડ સારો થયો. સ્નાન કરતાં નારદના શરીર પરથી ગંગત કોડ સાંપની કાંચળીની પેઠે બૂદો પડી ગયો તેનો ગોળો કરી મહાદેવને આંકીરે સ્થાપન કરી તેનું નામ ગંગતેશ્વર પાડ્યું. ગંગા પ્રગટ થએલાં ત્યાં આજ નારદેશ્વર મહાદેવનું દેહરૂં છે. હાલમાં એ પ્રવાહ અરધા ગાઉ પરથી એક ઉમરડાના ઝાડ નીચે અને ડકમાંથી વહે છે. અંતે પણ લોકો માને છે કે એમાં સ્નાન કરવાથી ગંગત કોડ સારો થાય છે.

ગંગતેશ્વર મહાદેવનું દેહ અને તેને લગતો ઓવારો મુખાનેદની નવાતીનાં પુરેષોત્તમ બટે બંધાળ્યો છે. ઓવારો એટલોતો ઉંચો અને સીધો છે કે નખળા માણસથી તો ભાએગેજ મઠાપ તેથી જનનાથ વગેરે લોકોની ખારે પીડા જોઇ આ શાણા અને દયાળુ વજીરે એક તેની પાસે બીજી ઓવારો ઢાળ પડતો થોડોક છે તે પુરો કરવા સાથે પોતાના ગાઈ શિવા-

હવે આત્મા કરી તેમણે જોધાન આવી મુકામ કર્યો કારણ કે ત્યાં દેશી ધર્મશાળા શિવાય બીજી વસ્તી નથી, એટલું જ નહીં પણ તે ગાયકવાડી સરહદમાં છે. '

જોધાનનાં અહમદ પટેલને હુકમ થયો કે કાલે સવારે પાંચથો ગાડી તથા એ વેઢિયા રજુ કરવા, જોધાનનું દેરૂં તથા જોધારો અને ગળતેશ્વર નો જોધારો આ કામો જુજ વખતને તકાવતે આંસેનાં તેથી વોહોરા લોકો વડથી એટલા તો કંટાળી ગયેલા કે જીવ ઉપર આવી રહ્યા હતા. ઉપલા હુકમના બદલામાં ૨૦ ગાડી રજુ કરી. ત્યારે શિવાનંદે પટેલને મારવાનો હુકમ કર્યો, પણો માર નહીં આવે એટલામાં તો તમામ હોરાઓએ ઠરાવ પ્રમાણે એકઠા થઈ મોટું હુલડ મચાવ્યું. પોત પોતાનાં ધરમાં જ હથિયાળો હતાં તે સહ બહાર નીકળી પડ્યા, અને દીન જગાવ્યું. તેવાજ શિવાનંદે નાસીને માંડવી જતા રહ્યા.

આ દીનનો જગાવતાર એક ગામડિયો હોરો મીર અબ્દુલ રહેમાન સાહેબ હતો એ નામ ધારણ કરીને એણે પોતાની જુગિત તથા વાયાળપણાથી હજારો હોરા તથા મુસવમાનને પોતાના નજા મતમાં લીધા હતા, વળી એણે કહ્યું કે ફરાનમાં આદમનું નામ લખ્યું છે. તે માઈ છે. અને દુનિયાની આજેગીની ધમામ મુસદ્દાન ધવા ધમામ મેહુની હમણાં જાહેર થયો છે. એ દરવેશનું નામ આદમ કરીને છે, અને તે ચોથા આસમાન માંથી આવેલો છે, અને સાચે ચાર વેશ ધર્મો છે. ૧ આદમ, ૨ હશા, ૩ મરીઅમનો દોકરો, ૪ આદમ. એ ચારે એક ઢેકાણે આવેલા છે. એ જોની પાસે તોય બહુક નથી પણ એક લાકડીને રમાલ છે, માટે હવેથી તમામ રાજ્યોને બંધ કરવા અને આખી આલમમાં આપણને રાજ કરવાનું ફરમાન થયતું છે. માટે આપણને આલમમાં કેઈજી જીતનાં નથી. (અષ્ટરૂ.)

જા. પ્રાણજીવન વૃજલશંગ મહેતાજી
કર્યે જોધાન તાણુકે માંડવી.

કેલવળીસ્તાની સ્વરો.

પ્રાંત કાઠિયાવાડની નિયાળોમાં એપ્રીલ સ. ૧૮૭૦થી સપ્ટેમ્બર સ. ૧૮૭૦ સુધી ને ધનામ અપાણે તેનું પત્રક.

નંબર ગામનું નામ કોના તરફથી અપાણે મહેતા હોદ્દા લાયક
જને આને આ
ધનામ ધનામ ધનામ

૧	૨	૩	૪	૫	૬
૧	ધાંગેધરા	મહેરખાન ઠાકોર સાહેબ તરફથી	૦	૩૧૬)	૦
		સા. કારબારી સાહેબ તરફથી	૦	૩૭)	૦
		મહેતા વિહાર નરસી તરફથી	૦	૩૬)	૦
		દેવે અંબાચંકર બાવાબાઈ તરફથી	૦	૩૭)	૦
		રાજેશી નરસિંગ પ્રસાદ હરિપ્રસાદ તરફથી	૦	૩૧	૦
		કમદીના મેમ્બરી તરફથી	૦	૩૪)	૦
૨	વાંકનેર	રાજેશી નરસિંગ પ્રસાદ હરિપ્રસાદ તરફથી	૦	૩૧	૦
૩	વઢવાણ	ઠાકોર સાહેબના તરફથી	૩૫)	૩૫)	૦
૪	ધાન	મ. ઠાકોર સાહેબના તરફથી	૩૫)	૩૬)	૦
		કમદીના પ્રેસિડેન્ટ તરફથી	૩૦)	૩૨)	૦
૫	ચુડા	શેડીઆ મહાજન તરફથી	૦	૩૨)	૦
૬	જયદણ	મ. ઠાકોર સાહેબ તરફથી	૦	૩૫)	૦
૭	વિંછીઆ	રાજેશી બગવંત બોળોનાથ તરફથી	૦	૩૩૩)	૦
૮	વિહારગઢ	મ. ઠાકોર સાહેબ તરફથી	૦	૩૬)	૦
		આલમ યાણદાર વીકમદાસ તરફથી	૦	૩૩)	૦
		રામ તરફથી	૦	૩૩)	૦
૯	દયાડો	મ. ઠાકોર સાહેબ તરફથી	૩૬)	૩૬)	૦
૧૦	બોધકા	આ. ચુંબચંકર હરનારાયણના તરફથી	૦	૩૧૧)	૦
૧૧	પજમ	મહાજન, શેડીઆ વીગેરના તરફથી	૦	૩૩)	૦
૧૨	રજોલ	કમદીના મેમ્બરી તરફથી	૦	૩૨)	૦
૧૩	મોજીડ	રાજેશી કોલદાર દુસરાય વીગેરના તરફથી	૦	૩૧૧)	૦

૧૪ મેસાવળ	આજમ મેહુરનામ લીજી સાહેબ	૧૪
૧૫ દેવનાડી	મેહુરનામ કાકોર સાહેબ તરફથી	૧૫
૧૬	આજમ દુરગામ મેહુરનામ તરફથી	૧૬
	વહીવટદાર નાથા મહાજન ચેડીઆ તરફથી	૧૭
૧૮ ઉના	કાકોર સાહેબ તથા કમિટીના મેમ્બરો તરફથી	૧૮
	આજમ નેરગિ હપ્રસાદ દરો પ્રસાદ તરફથી	૧૯
૨૦ મેસાવળ	કમિટીના મેમ્બરો તરફથી	૨૦
૨૧ નાગેયરી	માહાજન ચેડીઆ તરફથી	૨૧
	રાજીશ્રીનાનામાલ તરફથી	૨૨
૨૨ માંગરોગ	ગામના લોકો તરફથી	૨૨
૨૩ મતિવડી	ગુનાગદના મેહુરનામ તરફથી	૨૩
૨૪ ગાધકુડી	વહીવટદાર તરફથી	૨૪
૨૫ ખીલગામ	કાલા વાલા તરફથી	૨૫
૨૬ કુકાવા	વહીવટદાર તરફથી તથા કમિટીના મેમ્બરો તરફથી	૨૬
૨૭ ઉડાશુ	રા. કોળદાર તરફથી	૨૭
૨૮ વસાવડ	લોકો તરફથી	૨૮
૨૯ ભાંડીવાડ	મે. તાલુકદાર તરફથી	૨૯
૩૦ તળોળ	રા. વહીવટદાર તરફથી તથા કમિટીના પ્રમુખેડના તરફથી	૩૦
૩૧ રોહીયાના	પાલીતાણાના કારનારો સાહેબ તરફથી	૩૧
૩૨ વળા	કાકોર સાહેબ તરફથી	૩૨
૩૩ દાઢી	આજમ યાજ્ઞદાર તથા તાલુકદાર વાગેરે તરફથી	૩૩
૩૪ ખોખરી	કાર. પ્રમુખેડના તરફથી	૩૪
૩૫ માંડીયા	પટેલ. દુરજી કાંડાના તરફથી	૩૫

- ૩૩ બેડીઆ રા. કારબારી તરફથી ૦ ૩૧૦૦—
- ૩૪ ખંભોળીઆ માણસેટ તથા બીજા મેમ્બરો તરફથી ૦ ૩૮૧
- ૩૫ બાણવડ રકુલ કમિટીના મેમ્બરો તથા વહીવ-
ટદાર વગેરેના તરફથી ૦ ૩૩)
- ૩૬ માળીઆ આજમ નટ સાહેબ તથા ડોકોર સા-
આખરેથી હેબના તરફથી ૩૧૦) ૩૨૫)
- ૩૭ ટંકારા રાજેશી જગજીવન સંખ્યાસના તરફથી ૦ ૩૧૧
- ૩૮ મોરબી મહેરબાન ડોકોર સાહેબ તરફથી ૦ ૩૦૦
- ૩૯ વીરપુર બગત દેવો દાનો તથા યાણદારના
કારકુન તરફથી ૦ ૩૫)
- ૪૦ સાગુદડવાવડી આજમ યાણદાર સાહેબના તરફથી ૦ ૩૩)
- ૪૧ ખરેડી મહેતાજીના તરફથી ૦ ૩૪)
- ૪૨ પ્રાક્ષ આજમ નટ સાહેબ તથા યાણ-
દાર સાહેબના તરફથી ૩૧૦) ૩૨૦)
- ૪૩ સરસાઈ રા. વહીવટદાર તથા સેડીઆ
માહાજન તરફથી ૯ ૩૧)
- ૪૪ મોરબંદર ડોકોર સાહેબ તરફથી ૦ ૩૩૩)
- ૪૫ આમરણ ડોકોર સાહેબ તરફથી ૦ ૩૬૧
- ૪૬ કંદોરડા રા. ફોજદાર તરફથી ૦ ૩૨)
- ૪૭ હુના કમિટીના મેમ્બરો તરફથી ૦ ૩૧૧
- ૪૮ માળવણ રાણા વંજેશંધજી તથા
હરીશંધજીના તરફથી ૦ ૩૨)
- ૪૯ અગમાઈ માંગરોળ વાંળા પ્રેમેજીભાઈના તરફથી ૩૧) ૩૧
- ૫૦ ગીદડ દરબાર તથા મેડીઆ તરફથી ૦ ૩૧૦૦
- ૫૧ ચરઆ આજમ બક્ષીનારાયણ તથા શિવ
નારાયણ તરફથી ૦ ૩૧૦૦ ૩૨
- ૫૨ મહુવાબંદર મહાજન મેડીઆ તરફથી ૦ ૩૪)
- ૫૩ ગુનાગઢ ખુદાવંત નવાબ સાહેબના તરફથી ૩૬૦) ૦ ૩૨.૧
- ૫૪ વટવાણા બાઈ સાહેબના તરફથી ૦ ૩૧)

૫૫ બાવનગર	મિ. પરશોવજી સાહેબ તથા ગૌરીચંદ્ર	
	ઉદ્દેશકરના તરફથી	૩૧૪૭ના ૦
૫૬ કુંડલા	મેહેતાજીના તરફથી	૦ ૩૨-૧૧ ૩૧)
	કારબારી સાહેબ તરફથી	૦ ૩૧) ૦
૫૭ વળા	કોટર સાહેબની માલિકીના તરફથી	૦ ૩૪૦) ૦
૫૮ પોરબંદર	સુંભાઈના પાંચી ચેક મોરબજી	
	શાપુરજીના તરફથી	૩૨) ૩૧૦) ૦
૫૯ મોરબી	મેહેરગાન કોટર સાહેબના તરફથી	૦ ૩૧૭૧ ૦

GOPALJEE SURBHAI

રૂ. એ. ઇ. કાલીયાવાડ,

મોતે પાસે પ્રગણે જ્ઞાતપોર જીલ્લે સુરતની સરકારી નિશાનમાં તારીખની અગાઉ સને હાલને રોજ સરકાર કુંન મેક હોમજીબાઈ જામ સજી અતરે વસુધી કારકુન તપાસ કરોગા ધરમદાસ નારણજી વગેરે પધારી પગલા કરી રૂ. ૬-૨-૦ની ઓપડીનુ તથા ૩૦-૨-૦ મીઠાઈનુ ઇનામ વહેંચુ તેઓના નામ,

૩-૦-૦ મેક હોમજીબાઈ જામસજી સરકારકુંન.

૧-૦-૦ ધરમદાસ નારણજી તપાસ કરોગા.

૦-૮-૦ નાગરબાઈ મોસરજી વસુધી કારકુન.

૦-૮-૦ ઘણીબાઈ બગવાન.

૦-૮-૦ હરીબાઈ લલુબાઈ.

૦-૮-૦ કાવસજી હોરમસજી.

૦-૪-૦ ખુસાબ નાયજી.

૬-૪-૦

MOHANLAL RUNCHOD,

રૂ. એ. ઇ. સુરત.

કરમે સંદેર પ્રગણે ચોરોશીની સરકારી કન્યાગાળામાં તારીખે ૨
મી માર્ચ રાને હાલને રોજ સુરત વિભાગનાં દીપટી-ધનરૂપેકટરે વાષ
પરીક્ષા કરી તે વખતે શેક નેમંચંદ સોમચંદે રૂપ-૧૧-૦ પાંચ રૂપી
અંગાઆર આનાનું છોકરાઓને ચોપડીનું ધનામ વહેચ્યું અને સોની રૂ
ધનાય સામણએ રૂ ૧ ની ચોપડીઓ છોકરાઓને અને રૂ ૫ ની પાંચન
પાધડા મહેતાજી આત્મારાંમ નંદરાંમને ધનામમાં આપી.

મોજે આગમરા પ્રગણે સાબલીની સરકારી નિશાળમાં તા. ૨૬ મ
મે રાને હાલને રોજ નિશાળ કમેટીના મેમ્બર નીજાબાદ શંકરજીએ પ
ધારી પરીક્ષા કરી રૂ ૨-૧-૬ નું ધનામ છોકરાઓને વહેચ્યું.

કરમે આધાન પ્રગણે માડવીના સરકારી નિશાળમાં તા. ૧૮ મી
ને હાલને રોજ ધરીગેશન આતાના સેકન્ડ ઓવરશીઅર ગોવીંદરાવ પા
કરંગ અને મીસ્તર કાવસજી બેરાંમજી અને મીસ્તર શીવરાંમ ચીન્તામ
ણી અને મીસ્તર પ્રથાલદાસ મોરારદાસ એઓએ પધારી પરીક્ષા કરી
છોકરાઓને રૂ ૧ નાં પતાસાં વહેચ્યાં.

મોજે દેગામ પ્રગણે સ્ટીઅંબોની સરકારી નિશાળમાં તા. ૨૭ મી એ
પ્રીમ રાને હાલને રોજ વોનિક પગલા વખત રકુલકમેટીના મેમ્બર બીમ
બાદ દયાળજીએ રૂ ૦-૮-૦ આડ આનાની મીદાઈ છોકરાઓને વહેચી

MOHANLAL RUNCHOD,

૩. એ. ધ. સુરત.

પુસ્તકની પહોંચ. સૂત્રોત્કર્ષ કાવ્ય નામનો દલપત કુલ્લબ કૃત કવિ-
તાનો ત્રીજો ભાગ હાલ મુંબાઈમાં છપાઈને પ્રગટ થયો છે તેની એક નકલ
અમને મળી છે, અને તે જોઈને અમે પ્રસન્ન થયા છઈએ. કોઈપણ ગ્રંથ-
કરમાં દિનપર દિન સુધારો થતો જોતો એ અરેબર ખુબ સંતોષકારક છે.
એવો સુધારો બેશક સુરતના એ કવિ દલપતરામ કુલ્લબરામના ગ્રંથોમાં અમે
જોતા આવાંએ છઈએ. પહેલા ભાગ કરતાં બીજો ભાગ સારો છે અને
તેમાં અપ્રકટિત પણ અરા કવિત્વના ચિન્હ અમુક માલમ પડે છે. આ બા
ગમાં કાવ્ય શક્તિ વધારે ખીલતી માંડેલી જણાય છે, અને બાધાની શૈલીએ
એક અમુક રૂપ પકડવા માંડ્યું છે. સાધારણ વાંચનારને કદાપિ એ શૈલીથી
સમજવું કઠણ લાગશે, પણ અમારે કેહેવું જોઈએ કે એનું વર્ણણ ઉત્તમ
પંડિતાઈની શૈલી તરફ છે.

ગુજરાત શાળાપત્ર,

પુસ્તક ૧૨ મું. અમદાવાદ. માર્ચ સન ૧૯૭૨. આંક ૪ નો.

પ્રિન્સ આર્ વેલ્સના સાજા થવા વિષે દેશ્વરસ્તવન.

અમદાવાદની પ્રાર્થનામંડળી નિત્યના નિયમ પ્રમાણે આ મારના ૩૭ તારીએ ટ્રેનિંગ કોલેજમાં મળી હતી તે વખતે એમ ધારણામાં આવ્યું કે, અગર જો શહેરની તરફની બહાર પ્રાર્થના તો આપણા યુવરાજના આરોગ્યતા પાત્રે આવવાથી નિમેલે દિવસે થઈ છે, તોપણ આપણે જેમ એના મંદપાડની વખતે હાથર પ્રાર્થના કીધી હતી તેમ આનંદની રીતે એ ઉપકારને સાર આ રાણે આપણી પ્રાર્થનાની બેગા હાથર રતવન પણ કરવું જોઈએ. તે ઉપરથી નિત્યની પ્રાર્થના થઈ રહ્યા પછી રાવજહાદુર બો-જાનાય સારાગાઇ એ વિષે જે કવિતા કરી લાવી હતી તે તેમના લખુ પુત્ર નરસિંહરાવ તથા કુણરાવે લખી સારી રીતે બધી સમાને વાંચી સંભ-જાવી હતી. એ હર્ષના વખતમાં એ બે નાના વાચનારની મુંદર વાણી અને મુંદર રૂવરૂપથી બધાના હર્ષમાં ધણિજ વધારો થયો હતો. એ કવિતા નીચે પ્રમાણે હતી.

હંદ ભુવંચી.

કૃપાસાગર સર્વ આનંદદાતા, તને પ્રાણિના હો પ્રભૂ સત્ય પાતા,
શૂદ્ધી ગૂણગાવા નિર્ધતા તમારી, નથી આલતી કાંઈ ચક્રતો અમારા. ૧
કૃપાનાથ કાપા બહુ ભીષકારો, કહ વર્તિયે વાળિયે પાડ તારો;
સદા સર્વદા ક્ષેમ આગેગ્ય આપો, અમારાં મહા સંકટો દુઃખ કાળો. ૨
જગત્ તેજ છે સર્વ આધીન તારે, બહેસો ખરો તાહરો છે અમારો;
તમારો દયાથી રૂડાં કાર્ય થાય, મહા દુઃખને સંકટો સર્વ જાય. ૩
તમે માતને તાત છો અમારા, અમે બાલકો ગણ્યાં આવ્યા તમારા;
કરોએ આમે નિત્ય અત્યંત દોષો, કૃપાનાથ મને અમારા ન જોગો. ૪

સદા ઊપકારો કિંધાને કરોછો, અમારો રિયતી સર્વ લક્ષે ધરોછો
 વિના તું નથી કોઈ ખાતે સમર્થ, તમારો દયાથી થયા પૂછો અર્થ.
 પરાગકિતથી પ્રાર્થનાઓ ઉમારો, દયા ધારિને ચિત્તમાં તે વિચારો;
 તમારે કિંધૂં તે ન કોઈથી થાય, કૃપાથી કિંધી છે પ્રભૂ તે સદાગ.
 પ્રભૂ ધન્યરે ધન્યરે ધન્ય ધન્ય, દયાથી ખંતાવ્યો તમે આ સુદીન;
 નમસ્કાર સ્વીકારશોરે અમારા, સ્મરણે સદા ઊપકારો તમારા.
 મહારાણિ વિકટોરિયાનો કુમાર, પડ્યો તે હતો રોગશય્યાં ને વાર;
 નહો ઊગવાનો દિદો એક આશ, થયોતો જનોને ઘણા ચિત્ત ત્રાસ
 પ્રભુધર્મ જાણી કિંધી પ્રાર્થનાઓ, તમારા અમે માગિ લીધી કૃપાઓ;
 મહા વૈદના વૈદ્યજી વિશ્વરામ, કૃપાદ્રષ્ટિથી તે ખતાવ્યા ઉપાય.
 વિનંતી અમારી તમે માનિ લીધી, પ્રિય પ્રિન્સને તે મુખપાકાર દીધી;
 ખરે નાથ તે હાથ આહોજ આપ્યો, મહારાણિના ચિત્તમાં હર્ષ વ્યાપ્યો.
 અમે આ રામ વંદિયે વાર વાર, તમારા સદા માનિયે ઊપકાર;
 સદા સર્વથા ઇશ આશીષ દેજી, મહારાણિનું રાખ્ય નિત્યે રહેજી.

... લલિત છંદ, ...

જગતનાથરે આજ આ સમે, શિશુ નમાવિને વૈદિયે અમે;
 વિનતિ સત્યતે સાંબળી લિધી, કંઈણસાગરા તે કૃપા કિંધી.
 અનુગ્રહો કિંધા ને કરો સદા, રાખજી ટાલિ તે કુઃખ આપધા;
 નવ યથે સ્વતી રે યથાવિધી, કંઈણ સાગરા તે કૃપા કિંધી.
 અણ્ણમિત્યાં તમે કાર્ય તો કરો, વિધન સંકટો સર્વનાં હરો;
 સખજી શકિત છે તારિરે બધી, કંઈણસાગરા તે કૃપા કિંધી.
 મુકજનો વદે શુદ્ધ વ્રાણિયો, ગિરિઉલંઘણે પંચ પ્રાણિયો;
 તુજ કૃપા યકી રે દયાનિધી, કંઈણસાગરા તે કૃપા કિંધી.
 વિકટ વાદળાં વીખરી ગયાં, બિદમ કીરણો હર્ષનાં થયાં;
 કુશળ સેમતાં તે પ્રભુ દિધી, કંઈણસાગરા તે કૃપા કિંધી.
 પ્રણત પ્રાણિયો પ્રેમથી અતી, અનુગ્રહો સ્મરે છે યથા મતી;
 સકળ સિદ્ધિના છો મહોદધી, કંઈણસાગરા તે કૃપા કિંધી.

મહતિ રાણિ શ્રીવીર્યોરિયા, નિજ પ્રજા પ્રતે તે મરે મયા
 સતત વાધમે એનિ સમૃધી, કર્ણસાગરા તે કૃપા કિધી. ૭
 વડિલ પ્રિયસુ કષ્ટ તે હર્યું, મન મુદીત તે માતનુ કર્યું;
 સંજન તે પ્રભૂ આપિ ઔષધી, કર્ણસાગરા તે કૃપા કિધી. ૮
 વિજય એહનો સર્વહર્ષો, અમર ગણિનુ રાજ્ય રેહ્યો;
 સકળ ભોગ્યો ઇષ્ટ સંપતી, સુખિ સદા રહે એનિ સંવતી. ૯
 સુજન મેડલી વંદના કરે, વિનયતાયકી વાણિ હિરયગે; -
 સકળ દેશમાં શાંતિદો સદા, પાણું લિપો મહારાણિ પુણ્યદા; ૧૦

એ કવિતા વંચાઈ રહ્યા પછી ગૈયાએ હમેશ પ્રમાણ રાજ સાથે ગાવાં
 માંડ્યું, સામાન્ય વિષયના પદ યદ્ય રજા પાડી તેણે પ્રિય આત્મ વેદના
 સાજ થવા બાબતની ચોજા ડાકી રાગમાં નીચે પ્રમાણે ગાઇ સંભળાવી.
 એ ચીંત પણ સવગદાદુર ભોજાનાયતી જતાયેલી હતી, એ વિદ્વાન
 ગૃહસ્થ એ શિવાય બહુ શારી સંગીત કવિતા કરી કે, અને તેજ એ
 પ્રાર્થના મેડળીમાં હમેશાં ગવાય છે.

જગતના નાયરે, તારો માનિયે અતિ હિપકાર. ૭૮.
 મનવાહિત ફૂલ પ્રભું તે આપ્યા, કિધા સર્વ સંકટ તે પરિહાર ॥૧॥
 જગતના નાયરે, તારો માનિયે અતિ હિપકાર ૧૦૧
 જગદીશ્વર સુખ સંપતિ દાતા, પ્રભુ તારિ કરણ અપરંપાર ॥૨॥
 જગતના નાયરે તારો માનિયે અતિ હિપકાર ॥૧॥
 શકિત નથી રૂપિત કરવા અમારી, અમે તને વંદિમે પારંવાર ॥૩॥
 જગતના નાયરે તારો માનિયે અતિ હિપકાર ॥૧॥
 આ ઘડિ અતિ રજાપામણિ લાગે, મજિ ભકત મેડળિ કરે હિરયાર ॥૪॥
 જગતના નાયરે તારો માનિયે અતિ હિપકાર ॥૧॥
 અવણ કરી પ્રાર્થના અમારી, કૃપા કરિ કીધી તમે તે શિવકાર ॥૫॥
 જગતના નાયરે તારો માનિયે અતિ હિપકાર ॥૧॥
 મહારાણી શ્રી વિર્યોરિયાનો, પ્રિય પુત્ર એડવડ વડો કુમાર ॥૬॥
 જગતના નાયરે તારો માનિયે અતિ હિપકાર ॥૧॥
 વસંતા જગદીશ્વરી બાધિત હતો તે, જતાબ્યા તે આરોગ્યતા હિરયાર ॥૭॥
 જગતના નાયરે, તારો માનિયે અતિ હિપકાર ॥૧॥

સદા ઊપકારો કિધાને કરોછો, અમારો રિયતો સર્વ લક્ષે પરોછો;
 વિના તું નથી કોઇ જાણે સમર્થ, તમારો દયાથી થયા પૂર્ણ અર્થ.
 પરાગકિતથી પ્રાર્થનાઓ હારી, દયા ખારિને ચિત્તમાં તે વિચારી;
 તમારું કિધું તે ન કોઇથી યાવ, કૃપાથી કિધા છે પ્રભુ તે સહા.
 પ્રભુ ધન્યરે ધન્યરે ધન્ય ધન્ય, દયાથી બતાવ્યો તમે આ સુદી-
 નમસ્કાર સ્વીકારશોરે અમારા, સ્મરીએ સદા ઊપકારો તમારા.
 મહારાણિ વિઝોરિયાનો કુમાર, પંડ્યો તે હતો રોગશય્યા ને વાર;
 નહી ઊગયાની દિદી એક આથ, યપોતો જ્વોને ઘણા ચિત્ત ત્રાસ,
 પ્રભુધર્મ જાણી કિધી પ્રાર્થનાઓ, તમારો અમે માગિ લાધી કૃપાએ
 મહા વૈદ્યના વૈદ્યજો વિધગય, કૃપાદ્રષ્ટિથી તે બતાવ્યા ઉપાય.
 વિનંતી અમારો તમે માનિ લીધી, પ્રિય પ્રિન્સને તે સુખાકારિ દીધી;
 ખરે નાથ તે હાથ ગ્રાહીજ આપ્યો, મહારાણિનાં ચિત્તમાં હર્ષ વ્યાપ્યો.
 અમે આ સત્તે વંદિયે વાર વાર, તમારા સદા માનિયે ઊપકાર;
 સદા સર્વથા ઇશ આશીષ દળે, મહારાણિનું રાખ્ય નિત્યે રહેળે.

લલિત છંદ.

જંગતનાથરે આજ આ સત્તે, શિશ નમાવિને વંદિયે અમે;
 વિનતિ સત્તે સાંબળી સિધી, કર્ણસાગરા તે કૃપા કિધી.
 અનુગ્રહો કિધા ન કરો સદા, સાબળિ ટાલિ તે પુનઃપ્રાપદા;
 નવ યથે સ્વતી રે યથાવિધી, કર્ણ સાગરા તે કૃપા કિધી.
 અણ્ણચિત્તાં તમે કાર્ય તો કરે, પ્રિધનું સંકટો સર્વનાં હરે;
 સાબળ શક્તિ છે તારિરે, જાધી, કર્ણસાગરા તે કૃપા કિધી.
 સુખજનો વહે શુદ્ધ પ્રાણિયો, ગિરિઉલ્લેખે પંચ પ્રાણિયો;
 વુજ કૃપા લકી રે દયાનિધી, કર્ણસાગરા તે કૃપા કિધી.
 વિકટ વાળ્યાં વીખરી ગયાં, જીવ્ય કારણો હર્ષનાં યયાં;
 કુશળ સેમતા તે પ્રમુદિધી, કર્ણસાગરા તે કૃપા કિધી.
 પ્રણત પ્રાણિયો પ્રેમથી અતી, અનુગ્રહો સ્મરે છે યથા મતી;
 સકળ સિદ્ધિનાં જો મહોદધી, કર્ણસાગરા તે કૃપા કિધી.

આવતો કે બણાવવામાં તે કાંઈ શાસ્ત્ર કે કળા રહી હશે, તેમાંનું એવું અસાન છે કે તેઓ કૃત્રુમ કરશે કે એતર એકવામાં ઘણા અનુભવ અને સૌનની જરૂર છે. પણ પોતાના જોકરાના ગુનની એતી કરનારને એ કામનો અનુભવ કે જ્ઞાન છે કે નહિ તેની જરાપણ દરકાર રાખતા નથી. તેઓ પોતાના ધરમાં વાસણ ધસનારા નોકરને રાખતી વખત પણ પ્રયત્ન તપાસ કરશે કે તેણે તેકામ કોઈ ઠેકાણે કીધું છે કે નહિ; પણ મહેતાજીને શિક્ષણકળા અને શાસ્ત્ર આપડે છે કે નહિ એ પૂછવું તેને હસવા જેવું લાગે છે. લોકો તેમ પણ મહેતાજીઓ પણ એ જ્ઞાનત એવીજ ભૂલ કરે છે. તેઓ પણ એમજ સમજે છે કે આપણામાં વિદ્યા છે તો જોકરાને બણાવતા કેમ નહિ આપડે! નિશાળથી તરત ઉઠેલો જોકરો પોતાના મનમાં એમ સમજે છે કે હું પ્રથમના મહાવરા વગર કારકુન, દલાલ, સુધાર કે સૌનીનું કામ તો નહિ કરી શકું, પણ જો મને એક નિશાળ સોંપેતો તેનું કામ હું ખમધોકારે બાધું. તેને એમ કહીએ કે શી રીતે બણાવવું તે તારે બણવું જોઈએ એટલુંજ નહિ, પણ તે પ્રમાણે શીખવવાના કામનો કોઈ કામેલ ગુરૂના હાથ હેઠ મહાવરી કરવો જોઈએ, તો તેને બહુજ નવાઈ જેવું લાગશે, અને બેશક હસીને આપણા સામું ટકરક તે જોયા કરશે. પણ એ માટી ભૂલ છે, અમ નરો સમજે છે તેઓ પોતાનો ધંધો પોતાની એજેજ હજમ કરતાં કરતાં પણ હલકો ગણે છે, કેમકે હજમના જોકરાથી પણ કેટલી રીતે હાથ ટેરવ્યા વિના પોતાનો ધંધો ચલાવ શકતો નથી. આપણે પાછળ મહેતાજીના મહત્વ વિષે કહ્યું હતું, પણ જ્યાં પોતેજ પોતાના કામનો આવો હલકો વિચાર રાખે, એ કામને અનુસરતા ગુણો એજવવાની કાળજી રાખે નહિ, અને એ ગુણો વિના અવશ્યેજ પોતાનું કામ સારી રીતે કરી શકે નહિજ, ત્યાં પછી બીજા લોકો તેને હલકો ગણે એમાં શી નવાઈ.

માટે મહેતાજીનું કામ કેવું છે, જે વસ્તુને કેળવણી આપવી છે તે એટલે મન એ કેવી વસ્તુ છે, તે શી રીતે કેળવી શકાય છે, કેળવણી એટલે શું, કેળવણી આપનારમાં કેવા કેવા ગુણ જોઈએ, તે કેવી રીતે વર્તે તો પોતાનું કામ સારી રીતે કરી શકે વગેરે બાજતનું સનિસ્તર વર્ણન હવેથી અને આપવાનો વિચાર ક્યો છે. ટુંકમાં કહીએ તો શિક્ષણકળા અને શિક્ષણ શાસ્ત્રના વિષયો હવેથી ધણે કરીને દરેક આંકમાં આવશે, કેમકે એક રા-

મજાએ છાપાએ કે એ બાબત લખવું એ આ ચોપાનીઆનો મુખ્ય ધર્મ છે.

કેળવણી સ્વાતાની સ્વર.

પ્રાત ક્રિયાવાડની નિશાળોમાં માટે આક્ટોબર સ. ૧૯૭૦થી માટે
માર્ચ સ. ૧૭૭૧ સુધી ને ધનામ આપું તેનું પ્રતક.

નંબર. આમનુનામ. કોનાતરકથી અપાણું. મેહતા છોકરા લાયબેરી
જીને જાને, ખાતે
ધનામ, ધનામ, ધનામ.

૧	૨	૩	૪	૫	૬
૧	ધ્રાગધરો	મે. ડાકોરસાહેબ તરકથી	૦	૩૨૦)	૦
		દેવ અંબાચંકર તરકથી	૦	૩૭)	૦
		રાજેશી પોપટ અંબારામ તરકથી	૦	૩૪)	૦
૨	હજીવદ	રા. કોળદાર તથા વહિવટદાર તથા શેઠીઆ તરકથી	૦	૩૧૧-૧૧)	૦
૩	સાપના	મેહુરખાન ડાકોરસાહેબ તરકથી	૦	૩૨)	૦
		મહાનન શેઠીઆ તરકથી	૦	૩૨)	૦
		શેઠ માણેકચંદ સુંદરજી તરકથી	૦	૩૧૩)	૦
		રાજેશી જશરાજ વલ્લભદાસના તરકથી.	૦	૩૫)	૦
૪	લોમડી	મે. કરશનદાસ મુળજી તરકથી	૦	૩૧૧-૧૧)	૦
૫	ગાધકડા.	રા. વહિવટદાર સાહેબ કેશનરામ બવાનીદાસ તરકથી	૦	૩૨)	૦
૬	ઉંના	કમેટોના મેમ્બરો તરકથી	૩૨)	૩૫)	૦
૭	દેલવાડા	શેઠ દામોદરદાસ અમીદાસના તરકથી	૦	૩૧)	૦
૮	સુદામડા.	આજમ મે. ચોટીલાના યાણુદાર ભગવંતલાલ લાલજી તરકથી	૧૦	૩૨)	૦
૯	વણોદ	મે. ડાકોરસાહેબ તરકથી	૦	૩૩)	૦
૧૦	જોડાણ	મે. બાવાજી રામચંદ તરકથી	૩૧૦)	૩૫)	૦

કેળવણીઆતની અંખરો.

૧૧ કુતીઆણા	કમટીના મિખરો તરફથી	૦	૨૧૦	૦
૧૨ નવાનગર	મ. બગવાનદાસ તરફથી	૩૨)	૦	૦
૧૩ કુકાવાવ	મ. ફાજદાર સાહેબ તરફથી	૦	૩૪)	૦
૧૪ શીહોરખેચ	ચારા લણ સુંદરજી તથા મોરારજી જેમંદ તરફથી	૦	૩૧)	૦
૧૫ ખોટાદ	વહિવટદાર તથા કમટીના મિખર વગેરે તરફથી	૦	૩૨)	૦
૧૬ ગઢડા	મ. ઠાકોર સાહેબ તરફથી ખાલાજી ઉત્તેડના તરફથી	૦	૩૨)	૦
૧૭ પામીતાણા	મ. ઠાકોર સાહેબ તરફથી રહિરના થેઠ નાનજી નેમચંદ તથા ડાકતર ઉત્તમરામના તરફથી	૦	૩૩)	૦
૧૮ ખંભાલીઆ	મ. વાલજી, ધનજીના તરફથી	૦	૩૧૦)	૦
૧૯ બાણુવડ	મ. ફાજદાર તથા સામજી વહાનજી તરફથી	૦	૩૧	૦
૨૦ લાંબાપુર	મ. ફાજદાર તથા વહિવટદાર તથા કમટીના મિખરો તથા કારકુન ત રફથી	૦	૩૩)	૦
૨૧ નેતપુર,	થેઠ ખેચર વચરામ તથા થેઠ મા ધવજી નેઠાની તરફથી	૦	૩૬)	૦
૨૨ આમરણ	મ. ઠાકોર સાહેબ તરફથી	૦	૩૧	૦
૨૩ લીમરી	મ. ઠાકોર સાહેબ તરફથી શા. ગુલામદાસ બુખણદાસ તરફથી મેહુતાજી નેચંકર પુરપોતમતરફથી	૦	૩૧૪)	૦
૨૪ અગવાઈ	મ. દલપતરામ ડાહ્યાબાઈ તરફથી	૩૩)	૩૬)	૦
૨૫ મોયક	મ. ઠાકોર સાહેબ તરફથી	૦	૩૨)	૦
૨૬ ગમરેલી	મ. લીપરસાહેબ તથા વહિવટદાર તથા થેડીઆ તરફથી	૩૨૬)	૩૧૫)	૦

૨૭ રાજકોટ	મિ. કુલે રાયભાઈ તથા દલપતરામ ભાઈ તથા ભવાનીચંદ્ર વિગેરેના ;		
	તરફથી	૦ ૩૪ ૦	
	મિ. કરચનદાસ મૂળજી તરફથી	૦ ૩૫ ૦	
૨૮ ધ્રાગધ્રા	સર્વ ગૃહસ્થો તથા મિ. વૈદ્યરાજ અંબાચંદ્ર	૦ ૩૭ ૭	૦
	બાવનગરવાળા તરફથી	૦ ૩૮ ૦	
૨૯ લાઠી	મિ. ઠાકોર સાહેબના તરફથી	૦ ૩૯ ૦	
૩૦ વળા	મિ. ઠાકોર સાહેબ તરફથી	૦ ૩૯ ૦	

GOPALJI SURBHAI.

૩. એ, ઇ, કા.

મોજે દેવાતજ તાલુકે માતરનાં સરકારી મૂળરાતી નિયાજના મિહુતા-
જી મૂળચંદ્ર તાપીચંદ્રની સલામ હોયર બીનંતી એછેને મજકુર ગામમાં
હોદ વરસથી નની નિયાજ સ્થાપન થએલા છે, અને સોજીનાના આશ-
રે ૧૦૦ છોકરા વિદ્યાભવાસ કરવા સાફ અંગે આવેછે તેમને હમિયાં પા-
ણી પીવાનું અરચ સોજીનાના પા. ઉમેદબાઈ મયુરભાઈ તથા પા. વાધ-
જીભાઈ મૂળજીભાઈ તથા પા. વરજભાઈ તળશીભાઈ તથા પા. બકોરભાઈ
જેરા ભાઈ એ ચાર સાપ્તે ૬૨ માસે ૩૧-૮-૦ નિયાજની ચક્રઆતથી
આપે છે ને વળી હમેશા આપશે. તે આપના નીકળતા અમુલ્ય પત્રમા છ
પાવી પ્રગટ કરશે.

૨ મજકુર ગામમાં નિયાજનું મકાન નાનુ હોવાથી બીજું મકાન બ-
નાવવામાં નીચે પ્રમાણે રકમ મળેલી. તેનું સાફ મકાન બંધાવેલું છે.

૩ સોજીનાના રાદગરહોએ ને રકમ આપેલી તેમનાં, નામ.	
૫૦—૦—૦	પા. વૈદ્યરાજભાઈ મયુરભાઈ
૫—૦—૦	પા. મયુરભાઈ ચંદુદાસ.
૫—૦—૦	પા. વરજભાઈ વરતાભાઈ.
૫—૦—૦	પા. ચક્રભાઈ ભવાનીદાસ.
૫—૦—૦	પા. ચંકરભાઈ તળશીભાઈ.
૧—૦—૦	પા. ગોવિંદભાઈ બાજી મજકુર નિયાજના પે. આચાર્યદેવ.
૫—૦—૦	પા. ચતુરભાઈ નારણદાસ.
	મજકુર નિયાજના જી. આ,

- ૫—૦—૦ પા. ગોવિંદભાઈ લલ્લુભાઈ.
મન્નકુર નિશાળના બી. આ.
૩—૦—૦ પા. ગોવિંદભાઈ બાપુભાઈ.
૨—૦—૦ પા. મયુર દેશાઈભાઈ.
૨—૦—૦ પા. વેહરીભાઈ સામળભાઈ.
૨૭—૦—૦ પા. શવદાસ ભાઈની અડકીના નીચે પ્રમાણે
૫—૦—૦ પા. બાવાજી દલાભાઈ.
૪—૦—૦ પા. ચિવાભાઈ ગોંડળભાઈ.
૩—૦—૦ પા. નારણદાસ વાહાલાભાઈ.
૨—૦—૦ પા. વસનદાસ મંગળદાસ.
૨—૦—૦ પા. ગોપાળદાસ સ્વામીદાસ.
૨—૦—૦ પા. લલુભાઈ ગોવિંદભાઈ.
૨—૦—૦ પા. દ્વારકાદાસ શિવજીદાસ.
૨—૦—૦ પા. બાપુભાઈ વહાલાભાઈ.
૧—૦—૦ પા. હરીભાઈ કીશીરદાસ.
૧—૦—૦ પા. તળસી ભાઈ મુળજીભાઈ.
૧—૦—૦ પા. ઘંભાભાઈ હરીભાઈ.
૨—૦—૦ ઇશ્વરભાઈ હરીભાઈ.
૫—૦—૦ પરશુરાજ આબ્યા છે તે.

૧૨૫—૦—૦

૫૦—૦—૦ મન્નકુર મામના એટલે દેવાંતજના લોકો તરફના.

૧૭૫—૦—૦

તા. ૧૬મી નવેમ્બર સન ૧૮૭૧

મુજરાકર તા. પીરાકર મહેતાજી.
આની અંબર પોતાનો છું છતાં કેવું દોષ અંબર ઉપર મોકલવું
નેહજોડે તેની તથા મારી બાદીમાં લખલ કરી અમારી તરફ મોકલે. પર
માર્ગે લખાણ કુલ્લેલું કરવામાં આવતું નથી. મોટી રકમ ઉપર નવર રાં
મીજ આ લખલ કીધું છે. એડીટર. ગુ. શા.

વાંચનમાળાની જોડણી.

જ. ડાંગીને નિયમિત કરવાને પણ પ્રયત્ન થયા છતાં આ
જ. ને અનિશ્ચિત આંકો આપે છે એ વાત મને ન
તથા નીચેના જોડણીઓની રીતે લખે છે તેની તો વા
છીતો છે.

ત આપે મૂલી કેળવણીઆતામાજ જોડણી શીખવવાનો પ્રાંધ'ગધડો જણા-
તો નથી. હાલ એક પાંચ લીટીના વાક્યમાં સરખી જોડણી રાખનારા જે
માણસ પણ આપ્યા શરખાનામાં જાગ્યેજ મળી આવશે; સૌ સૌના વિ-
ચાર એમા જુદા ચાલે છે; અને કોઈ માણસને નાનાથી તે મોટા શુધ્ધ યો-
તાના મનમાં સંપૂર્ણ નિશ્ચય નથી કે જે રીતે હું લખું છું તે 'અરેજ' છે.
અલગજ જોડણીના નવા નિયમો આ શરખાનાના માણસો 'સરકારી કામમાં
પાળવાને બંધાયેલા છે, અને અજે જાણીએછીએ કે તે પ્રમાણે શીખવવા
ને તેઓ જાનતી કોશીશ કરે છે. પણ એ નિયમ અમલમાં આણવા જ-
તાંજ કોમિશ્ન મતભેદ ઉત્પન્ન થયાં છે. અરે કહીએતો એ નિયમોએ તો
પેઢેલા જે શુંજવણ હતી તેમાં રૂઝ ગણો વધારો કીધો છે, અને કેટલી-
એક વિચિત્ર હસવા જેવી જોડણીઓ આજ કાલ છપાતાં કેટલાંએક પ્રમુત-
કોમાં જોવામાં આવે છે તે એ નિયમો'બરાબર ન સમજવાનાં અથવા તે બ-
રાબર અમલમાં આણતાં ન આવડતાનાં કળ છે.

આ સાબળા મૂજરાતી વાંચનમાળાથી અજાણ્યો માણસ સહજ પૂઝ
કરશે કે કેળવણીઆતાના પ્રમુતકોમાં જોડણી છે તે જોઈને શીખવતા ન-
થી આવડતું એવા તે મેહેતાજીઓ કેવા મૂર્ખ હશે? અને સરકારે એટ-
લું કરીને બસ ન રહેતાં નિયમો બાંધી આપ્યા તોપણ તેઓ'થી જોડણી
બરાબર શીખવી શકતી નથી એ કેવો નવાઈની વાત છે! પણ જેણે
વાંચનની ઓપડીમાં જોડણી કેવા રીતની છે તે જોઈ હશે તેતો એવી લિ-
લટોજ વિચાર આવશે. એ ઓપડીમાંની જોડણીજ તેઓને વધારે ગોળાં અવ-
ડાવે છે. ઓપડીમાં જે રીતે જોડણી કરી છે તેનું પ્રયત્નકરણ કરીતે તો પા-
છિનિ સરખો વૈવાકરણરાજ પણ એ નિયમો બોલી કહાડી શકે એમ લેખી:
એક શબ્દની એમા અનેક રીતે જોડણી કરેલી માલમ 'પડે છે, અને
તે ફેર હસ્તદોષ અથવા છાપાનો ભૂલથી થયેલો હાથ' એમ પણ ચોડે'કેલા-
છેજ જણાવે છે. હવે જ્યારે ઓપડીઓનો તો આધાર રહ્યો નહિ
ત્યારે બચારા મેહેતાજીઓ શું કરે! નેશક તેઓ પોતાની શકિત 'પ્રમા-
ણે એ નિયમો અમલમાં આણવા જાતાના, પણ ધણાંથી એ નિયમો પોતા-
નાજ બજે અમલમાં આવી શકે એવા નથી. એક શબ્દને એમાંનો અંશુ-
ક નિયમ લગાડવા પડેલાંતો તે કઈ જાણ્યો છે, અપર્યાય છે કે શુદ્ધ છે, અ-

પસંદ છે તો થોડો કે ઘણો, વગેરે ઘણી બાબતો નોંધવી જોઈએ છે, અને અમે કહીએ છીએ એટલું બહુત્પત્તિસ્થાન, તો આનંદોદય ગૂજરાતમાં બધે ડેકા છે ફેલેલ છે. સાધારણ મહતાં છતાં તો કોઈ ડેકાએ એટલું જ્ઞાન સંપાદન કરી શક્યા નથી. અને કરવાના પણ નથી. ત્યારે આવી બાબત બધાં મહેતા છતાં જ સોંપવામાં આવી. ત્યાં પછી તેના માઠાં પરિણામ થાય એમાં શી નવાંધી દરેક માણસને જેમ સૂઝે છે તેમ શબ્દને શુદ્ધ કે અપરંપર ડોષ પેમાડે છે, અને પછી તે પ્રમાણે વિપરીત નોંધણીઓના વરસાદ નિશાળોમાં વરસી રહે છે. તેઓનો એમાં કાંઈ ઉપાય નથી. એમ થયાજ કરવાનું. અને તેમાં તેઓની કાંઈ વાંક નથી. ખરેખરેનો એ નિયમો બંધાવા તે વખતે એ નિયમ બાંધનારી કમિટીએ એક ગૂજરાતી ભાષાના સમજા શબ્દનો કોષ તૈયાર કરવા જોઈ તો હતો, અને તેમાં ઘણી કાળજીથી એ નિયમો પ્રમાણે સમજા શબ્દોની નોંધણી આપવી જોઈતી હતી. અમે ભૂલતા નહિ હોઈએ તો એ અરસા પર અમરો નામ કે તેની અગાઉ એક એલા કોષની નહેર આગણી પણ થઈ હતી. એમ થઈ હોત તો પાછળથી જે થોડાંજો આટલો બધો વધી પડ્યો તે મૂળમાંથી જ ઉપડી જાત, એ કોષનું કામ ગમે તે કારણથી પણ જો ન થઈ શકે એવું હતું તો જે એકાદીએ ત્યાર પછી છપાઈ તેમાં તો અચૂક એજ નિયમ પ્રમાણે બધે નોંધણી કરવી જોઈતી હતીજ. પણ એમ ન થયું, અને ઉતાવળથી ટપોટપ બધી નવી આવૃત્તિઓ બહાર પાડી. વધારે અકાશીની એ વાત છે કે એ આવૃત્તિઓ સ્ટીરિઓટાઇપ થઈ છે; અને તેથી આપણે એક વરસ મુખી તેમાં મુખારાની કાંઈ આશા રાખી શકતા નથી. જે સાધારણ ચોપડીને પણ સ્ટીરિઓટાઇપ કરાવતી સંપત્તિ તેનાં “પૂક” અસાધારણ કાળજીથી તારવારે તપાસવાં પડે છે, તો જે ચોપડીઓ નિશાળમાં ચાલવાની હતી, જેની નોંધણી હજારો બાળકોને તથા મહતાં છતાં આધાર ગૂજરાતી પડવાની હતી, અને જે ચોપડીઓમાં પહેલ વહેલાજ નોંધણી ઓના નવા નિયમ બાજુ પડવામાં આવ્યા હતા, તે ચોપડીઓને કેટલી સંભાળથી તપાસવી જોઈતી હતી તેનો વિચાર કરવાનું એ કમિટીને જ સોંપીએ છીએ; પણ યનારે થઈ રહ્યું અને તે વિષે આ ચોપાનીઉં વધારે બાબતી શક્ય નથી.

અમારા વિચાર પ્રમાણે તો સ્ટીરિઓટાઇપ કરાવવાની જ એ વખત નહોતી.

આ પ્રમાણે લખવાનો પ્રસંગ અમને બારેજનો મહેતાજી પુરુષોત્તમ મુગટવાગની.સીધી અને બદાફરી બેઠી માનવી મળ્યો છે. જ્યારથી આ નિયમો નીકળ્યા, અને નવી આવૃત્તિઓ બહાર પડી, ત્યારથી અમે આશ્ચર્ય પામતા હતા, કે જોડણી શીખવતી અને તપાસવી એ અશક્ય ને-વું થઈ ગયું છે, તોપણ એ વાત કોઈ ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબને કાને નાનાઈ કેમ નથી. કોઈ પણ નિશાળમાં એ હરકત જણાયા વગર રહી નહોતો હોય, અને કોઈ પણ પરીક્ષકને નાના પ્રગટરના વાધાનો નિરેકો રૂબરૂકે ધરવો નહીં પડ્યો હોય એમ નથી, તે છતાં કોઈએ પણ આજ પર્વત એ બાબત સરકારી લખાણ કીધું જણાવું નથી. પણ હવે એ કુઠાના ધવાના ચિન્હ જણાયા છે એ સાંભળી બધા જેણે ખગ્ન થયો, ઉપર કહેલા મહેતાજીએ પોતાના રૂપકો સાહેબની મારફતે સાતમી ગોપડીમાં વિરુદ્ધ જોડણીઓ ક્યાં ક્યાં છે તેનું એક પત્રક રજૂ કીધું છે; અને પોતાની બારણીમાં એ બાબતની શાંધની હરકતો જાહેર કીધી છે. એ ઉપરથી એકજાત બુદ્ધિશાળીએ આ પત્રના એકિર-ર ઉપર તે ગર્વની ભૂલો સમારતી એમાં ઊપવાની ફરમાય કીધી છે.

પણ એ હકમ મુતલબ વર્તતાં અમને યહી હરકત માન્ય પડી છે. બારીકબી અવલોકન કરતાં અમને માલમ પડે છે કે જોડણીના નિયમોમાજ પણા ગુંચવળ છે, અને ત્યાં લગી એનો અર્થ એકમતે બધાથી કલ્પમ થયો નથી ત્યાં ગુપ્તી અમારાથી મુધારાગતક આવવું એ અશક્ય છે. તેથી અમે પ્રથમ એ નિયમોનો અર્થ શી રીતે સમજીએ છીએ તે કા-રણો સહિત આ અંકથી જાહેરમાં મૂકવાનો વિચાર કીધો છે. એ સપળી દીકાની મતમજ એ નિયમો બાંધનારના મનમાં શે અર્થ રહ્યો હશે તે કીધી કહાડવાની છે; અને એ બાબત અમારો જાતના નવા નિયમ આપવાનો નથી, અથવા અમારા આગળ વિચાર પ્રગટ કરવાની નથી, અમે આગા રાખીએ છીએ કે કમિટીના ખર્શ અર્થનું અમે સંદેહ કીધું છે. તે છતાં અમે જાણીએ છીએ કે એ બધાથી બૂધ થાય એવું બારીક શમ છે, અને તેથી કોઈની તરફથી પણ એ વિષે કાંઈ તકીર આવશે તો તેને અમે ખૂબીથી તાનડોરે આવતા અંકમાં જગા આપીશું, અને જો અમારો ખાત્રી થઈ તો અમારો વિચાર ફેરવતાં અમે જરા આચરો ખાત્રી નથી.

જોડણીના નિયમનું અર્થ ગ્રહણ.

૧ શબ્દના સાધારણ ઉચ્ચારમાં મૂળ શબ્દ જોડે થોડાજ ફેર હોય તો તેને મૂળ પ્રમાણે લખવો: જમ દાસી ને ખંદેલ દાસી પરમાણે ને ખંદેલ પ્રમાણે, મારગ ને ખંદેલ માર્ગ, વના ને ખંદેલ વિના.

આ નિયમ દેખીતો બહુ સરલ છે, પણ એને અમલમાં આણતાં હજારો ફેરકનો ઉઠે છે, કેમકે થોડો ફેરફાર કોને કહેવો અને ઘણો કોને કહેવો એ દરેક માણસનાં વિચાર ઉપર આધાર રાખેલો છે. એક માણસ ને તે થોડો ફેરફાર ગણે તેને બીજો માણસ મોટો ફેરફાર પણ કહે. જોઈએ, એનાં ઉદાહરણો આપ્યાં છે તે ઉપરથી આ ગુણવર્ણનો ખુલાસો મળે છે. ઉદાહરણો ઉપરથી એક આપો નિયમ નીકળે ખરો, અને તે પ્રમાણેજ ખરે ઘણાં એની અર્થ સમજી છે. તેઓ એવા અર્થ કરે છે કે એક અક્ષરને, કેકાણે બીજો અક્ષર સંપન્ન ગણે હોય, જોડા અક્ષર છૂટા પડી ગયા હોય, અથવા સ્વરનો લોપ થયો હોય તેવાં એમ જાણવું કે થોડો ફેર પડ્યો છે, અને તેથી મૂળ પ્રમાણે લખવું. આ અર્થ સ્પષ્ટ છે અને અમલમાં આણતાં કોઈ પણ ફેરકત પડે એવું નથી, પણ સર્વોત્તમ છે કે એ અર્થ ખરો છે? એ અર્થગૃહણ પ્રમાણે સાતે ચોપડીઓમાં લખ્યું છે? સાતે ચોપડીઓમાં આનંદી અનંતોક્ત કરતાં અમારી તો ખાત્રી થાય છે કે કેમિટીનાં મનમાં એવા અર્થ બિલકુલ હતો નહિ, જે એક અક્ષરજ ખંદેલો ગણે હોય તો તે કેકાણે મૂળનો અક્ષર લખવો એમ આપણે લખ્યે, તો કાળ, જળ, પ્રભળ, ખાર, ખીર વગેરેને કેકાણે કાલ, જાલ, પ્રખલ, ક્ષા: ગ, ક્ષીર, લગેર લખવું જોઈએ, ખરેખર એ નિયમે તો ગૂંચરાતીમાંથી જ એ અક્ષરજ ઘણો ફેરફાર નીકળી જાય. તેમજ જોડા અક્ષર મૂળ પ્રમાણેજ લખવાની ધારો રાખીએ તો હાલની માલાતી બાપામાં અને લખાતી બાપામાં બહુજ ફેરફાર થઈ જાય. ફારસી શબ્દમાંતો બહુજ ફેરફાર થઈ જાય, હુકમને કેકાણે હુકમ, અમલને કેકાણે અમલ, એવા અસાધારણ અને વિપર્યય ફેરફારો જોઈ પસંદ કરી કલ્પિત સ્વરમાં ફેરફારને જૂજ ગણતા પણ એવીજ ફેરકનો છે. એમ હોય તો સાહિબ, માલિક, હાકિમ, મુજિ, ભૂતિજ લખવું પડે એવા તો અનેક દ્રાવ્યના મળી આવે. એ પ્રમાણે કોઈ પણ અર્થ નથી, અને કોઈ લખવાની બલામણ પણ કદી નહિ પડે, કોઈ પણ.

એ તરીકે જામવુ તેને કેવળે 'બાપુ', પડવુ તેને કેવળે 'તંત્રુ' જાને કેવળે નવ, જાને કેવળે પાન 'જા' તે કેવળે 'પૂ' જાને કેવળે જાન, જાને કેવળે જાન, આત્મીને કેવળે આત્મી વગેરે વગેરે જો-લવુ જોએ, તે છતાં આ નિવર્તને જો આમ સમજાએ છએ તો એ પ્રમાણે કાવુ પડે.

ત્યારે આપણે આ નિવર્તને શી રીતે સમજવો? ઉપ- ને અર્થ ક-ર્મો તેના કરતાં થોડો ફેરફાર તે શી રીતે થઈ શકે? થોડામાં થોડો એક-લ એક અક્ષરનો ફેર. એથી તે આજો ફેરફાર કો યાગ્યો હતો અને એ-વા ફેરને જ થોડો ફેર માની ધણી શબ્દની જોડણી એકીઓમાં કરીએ એ વાતનાં પણ ના કહેવાય એવું નથી. ત્યારે આપણે 'થોડો ફેર' એનો જ ઉપર અર્થ લેવા તે ખરો છે, પણ આ નિવર્તન જાત અપૂર્ણ રીતે છે. એમાં એ નિવર્તન ક્યારે વાપરવા એ લખવાનું ભૂલી ગયા હાય એમ જ-ણાય છે એ આપણે ચોક્કસ કહી શકીએ એના ઉદાહરણો પાસેથી તપાસીશું તો કાંઈ રહેતો હાય લાગશે. પહેલું ઉદાહરણ સકારને સકારની તકરારનું છે આપણે જાણીએ છએ કે ગૂજરાતના કેટલા ભાગનું વજ-ણ સકાર તરફ, કેટલાનું સકાર તરફ, ને કેટલાનું પકાર તરફ છે. એમાં વિ-હાન અવિહાન કે હંચ નીચનો ભેદ પણ થોડો જ કામ લાગે છે. સમજા પાત થતાંના ભાગનું ઉચ્ચારણ જાત કરે છે. ત્યારે આ વિરોધ મટાડવાને માટે અને આના ગૂજરાતનું બાપા સંમતી એક કરવાના શુભ હેતુને માટે આ નિવર્તન કાન કહી શકીએ એ માટે જ મેં કહીએ છે. પણ અહિંયા આપણે ઉપર અર્થ કર્યા તેનું કાંઈ સંકોચન કરવું જોઈએ. જાને કેવળે જાહ, માપને કેવળે માહ, કાને કેવળે કામ, જાને કેવળે જામ વગેરે શબ્દ બોલાય છે તેમાંથી એક ખોટો થાય એમ નથી. માટે સકારનો ફેરફાર એજ માત્ર થોડો ફેર ગણવો. તેમજ પ્રમાણે માર્ગ, વિના વગેરે કેવળાએક શબ્દના ઉચ્ચાર દરમ્યાનથી ને રીતે થાય છે. ઉપમા જમીં લોભા પણ પરમાણે, મારગ, વના, વગેરે બોલનારા માનમ પડો આવે છે, અને તેમ શુદ્ધ રીતે બોલનારા પણ છે. હવે કોનું કહું ખરૂં માનવું અહિંયા પણ પેના સકારની તકરારની પે શબ્દનું શુદ્ધ સા-ચું રચણ થું છે તેના ઉપર આ વાતનો ખુનસો થાઓ છે. આ રીતે વિચાર કરતાં આ નિવર્તનો અર્થ જરાબર ખંધ બને છે, અને પહેલા ને જરૂર રીતના પાયા ઉપા હતા તે નધા દૂર થાય છે. એ ખુબ જ જાણ્યું છે કે આ નિવર્તન બધે કેવળે વાપરવાનો નથી. જ્યાં તકરાર રોક, એકે જ્યાં એક જાગના અથવા એક જગ્યા લોકો એક શબ્દનો

ઉચ્ચાર એક રીતે અને બીજી રીતે કરતા હોય ત્યાંથી આ નિયમ વાપરવાનો છે. જ્યાં બોધ લોકો એક રીતે ઉચ્ચાર કરે છે ત્યાં મૂળ શબ્દ લખવાનું ત્યાં, એના જેવું બીજું દહોડ ડાલું રહ્યું ત્યાં તે બોલાતો હોય તેમજ લખવું. આ પ્રમાણે અર્થ કરતાં આ નિયમ વાળળ અને કહાપણ બરેલો જણાય છે. બાકી જ્યાં બધાં એક રીતે બોલે છે ત્યાં એમ નહિ પણ આમ બોલો એમ કહેવાનો કોનો અધિકાર છે? વૈયાકર છાત્રીકામ બાધામાં ફેરફાર કરવાનું નથી, પણ તેમાં જે નિયમો રહેલા છે તે શોધીજ કહાડવાનું છે. જુદું જુદું ઠેકાણે વિશ્વ નિયમ માલમ પડે ત્યાં તેજ બેમાં પસંદ કરવા જોગ થયો છે એ કહેવાનો વખત છે. છુક કમિટીએ આમ આપખુદી અગત્યનાર ધારણ કર્યા હોય એમ આપણે ધારવું ન જોઈએ, અને તેમણે તે ધારણ નથીજ કાઢી એ ઉપલા વિવેચનથી સ્પષ્ટ છે જો એ નિયમને નીચે પ્રમાણે સુધારીને મૂક્યો હોય, તો આઠમી બધી આ શંકા અને વાદનું નિવારણ ઔદ થઈ જાય.

જો એક ભાગમાં અથવા એક વર્ગમાં કોઈ શબ્દ મૂલ્ય પ્રમાણેજ બોલાતો હોય, અને બીજા ભાગમાં અથવા બીજા વર્ગમાં થોડાજ ફેરફાર સાથે બોલાતો હોય, તો તે શબ્દ તેના મૂલ્ય સ્વરૂપ પ્રમાણેજ લખવો. એક સ્થાનના સકારને ઠેકાણે બીજા સ્થાનનો સકાર થઈ ગયો હોય, જો ઢાઢર છૂટા પડ્યો ગયા હોય, અથવા એકજ સ્વરનો લોપ થઈ ગયો હોય તો થોડોજ ફેરફાર પડ્યો છે એમ જાણવું.

અમે જે આ ઉપર નિયમ કહાડ્યો તેમાં એક બાધ કોઈ વખત લાગે ખરો, કદાપિ કોઈ શબ્દ એવો નીકળે કે તે ગામડામાં, અબણમાં, અથવા નીચ વર્ણમાં શુદ્ધ રૂપે બોલાતો હોય, અને ઉપલા વર્ગમાં થોડાજ ફેરફારે અપભ્રંશ બોલાતો હોય તો તે ઠેકાણે શું કરવું? બધી બાધા-એના નિયમ પ્રમાણેજ ઉપલા વર્ગનીજ બાધા માન્ય હોવી જોઈએ, પણ આ નિયમ પ્રમાણે એથી ઉલટુંજ કરવું પડે. આવો પ્રસંગ આવેલો બહુ કરીને અશક્યજ, પણ કદાપી આવ્યો, ત્યારે આ નિયમથી ઉંચું ચાલ ખરું. ફારસી શબ્દો, તો કેટલાએવા નીકળે કે જે પારસીઓ અને મુસ્લમાની બોલનારા અસહમાનો શુદ્ધ રૂપે બોલતા હશે, અને બધા હિંદુઓએ તેને અપભ્રંશ કરી નાંખ્યો હશે. આમારા વિચાર પ્રમાણે તો એવે પ્રસંગે આ નિયમ લાગુ ન પાડવો જોઈએ; અને તેથી ઉપલા નિયમમાં વર્ગની જોરે માન્ય વિશેષણ સુધારીએ, તો એ નિયમ સંપૂર્ણ થાય.

વાદ રાખવું કે આ પહેલો નિયમ થોડો ફેરફાર થએલા શબ્દોનેજ લાગે છે. પણો ફેરફાર થયો હોય, ત્યાં તો મૂળમાં “સ છે કે” થ છે, -દસ્વ છે કે દીર્ઘ છે વગેરે કાંઈજ જોવાનું નથી. ત્યાં તો અપભ્રંશ શબ્દનાં જે નિયમો નીચે આવે છે તેજ લાગુ પાડવા, અને મૂળના રૂપની કાંઈ પણ વિચાર ન કરવો.

ગુજરાતશાળાપત્ર.

GUJARAT SCHOOL-PAPER:

APRIL 1872

પ્રકાશક શ્રી યુ. એચ. સ. મલ ૧૮૭૨, આંક ૪ થો

જેનાથી બહુ મોટું ગુણ, નામ તેમ છે મમ:—
 ૩૩ અંતે મનસેવની, અરી એવિ પરિ દામ.

અનુક્રમણિકા.	પૃષ્ઠ.	Contents.	Page.
મેઘદૂતકાવ્ય.....	૪૬	The Meghadut (trans- lated)	49
નોંધણીના નિયમનું અર્થ મહત્વ. ૫૫		Interpretation of the New Rules of Spell- ing... ..	55
કેળવણીઆત્તાની અવ્યર.....	૬૧	Educational news ...	61
પુસ્તકોની યાદી.....	૬૪	Notices of books.....	64

(કેળવણીઆત્તાના હુકમથી.)

અમરાવાદ મધ્યે મામાની હોશીમાં ગુનામટડ પ્રિંટિંગ અને
 નગરલ એલ્મ્સડી કંપની "લિમિટેડ"ના પ્રેસમાં
 રણજીસલામ હોશીએ છાપી પ્રસિદ્ધ કર્યું.
 (મૂલ વરસે રૂ ૧, અગાઉથી)

ગુજરાત શાલ્વપત્ર,

પુસ્તક ૧૨ મું. અમદાવાદ. અપ્રેક્ષ સન ૧૮૭૨. આંક ૪ થો,

ગૈવદૂત કાવ્ય.

પંછિ કંચે પ્રતપ્નજતદ્વનપર ગા લવટાર્દિલાલ.

લાલચોલ્લ રૂપ જુદ ફૂલ સરખું તારું તે સંધ્યાકાલ

સરસ શોભતું ગોરું,

શિવ સૌંદર્ય નૃત આરંભશે ગનચર્મજ જાળી;

મયનુસત પ્રવાની ખાલશે તુમ ભવિત વલાળી.

૪૩

રંગપદામ રાત્રે સંચરતી કનકલતાને સુસાદ

૧. આ રનોકા ગિવનુ સાક્ષાત્ દર્શન વણુંબું છે. કવિ એમ ધારે છે કે ગિવનુ શીખાતોરે પોતાના પ્રયેડ રંગરૂપે બિચા દાપ કરાને સંધ્યા વાંદન કરવા ઉભા છે.—૨. ગિવ ગિવના દાય રૂપા વધુતા વનમાં પુંલ પરાપ ના, એમ એવને કહે છે.—૩. શિવ સંધ્યાકાળે દેવેશ તાડવ દૂરવ કહે છે એ ગન જગપ્રસિદ્ધ છે. પડેલા હાથીનું રૂપ ધરી આવેલા અંક રાક્ષસને માવો હતો તેનું લાહીએ નીવડું આગરું દેવેશાં એ તાંડવ નાંભની વખતે ગિવ એટલે છે. તેનાં ને સંધ્યાકાળે ભાવબોગ થએલા વાદળાનો મુશાળનો ફરોગે વણ કલ્પના છે એ કે “હે સુધ, તું મત્ત અર્ભજ છે, એમ નાણી શિવ તાંડવ નાંભની આરંભ કરશે, અને પાર્વતી ને પેલા મત્ત અર્ભજો બીહીતી હતાં તે તામી બહિના વખાણ કરોને તારીતરફ હેતે જો-શે.” રહેવાની મનસુખ એ કે પાર્વતને તું બધ મુકત કરીશ તેથી તારી એ બહિત જોખને તે ધણી તામી ઉપર પ્રસન્ન થશે.—૪. બવાની, બવની સ્ત્રી, પાર્વતી.—૫. રમાડનાર—પિય—ધણીનું ધર, સાસરું. એ નાચીકાને પરકિયા ગણી મકાવ, પણ બધાં સામે અને આપણી, રહીને અનુસરતો અર્થ નીકળી શકે ત્યાં તેજ સેવોએ વધારે સાડે છે.—૬. સા-નાની વેલી, એપકવણી સ્ત્રી.

રોજમાર્ગમાં ભૂમિ ચાલ્યાની, કરિ વિજનો ચમકાટ-

જાણે કોધિ કૈસોટી !

શું અંધારું, બા! સોય તો, સરે સુંત્રિ રહે રે!

રહે વરશિ કે ગોંજિ બિહાટનો તે વ્યાકુલ છે રે! ૪૪

વાસો રહેજે વિશાબ્જ નગરે ઊંચાં છત્રાંપર રાત,

જ્યાંહ કપોતાં છેય સુતાં ત્યાં, તારી વિદ્યુત સાથ

થાકિ જે સૂવ સેલંતાં,

ખણ દિનકર દોઢો, કે ઊઠી કરજે કુચ બહાણે;—

લે મિત્રનું માથે કામ તે ક્યમ આઠસ આણે? ૪૫

૧. અહીં આં નિધને ઉજ્જન શહેરમાં જવાનું કહે છે, અને તેના સાથે સાંભરી આવે છે કે બિચારી પ્રેમગરી તરણીઓ સારારે જતી હશે તેનું એ વરસાદના અંધારામાં શું થશે! રાજમાર્ગ કહાથી તે સ્ત્રીઓની શુદ્ધ વૃત્તિ અને અંધારાનું અતિશયપણ જણાય છે. ધણો વૈદ્ય પેરાય ત્યારે વીજળીના અગકાગ સ્વભાવિકંત છે, અને તેથી કવિ ઉત્પ્રેક્ષા કરીને તેને માર્ગે જતાં જવાને, જે એમ કર એવું કારણ કહે છે.—૨. “સુમાડ”નું કર્મ છે, તે સ્ત્રીઓને કનકલતાની ઉપમા તો ઉપર આ બાષાંતરમાં આપી જ છે. એ પદ્ધતિ સ્ત્રીના મુખ ઉપર વીજળીનો પ્રકાશ પડશે, ત્યારે તે કેવું દેખાશે કે જાણે કોઈ સોનાની કસોટી કરતું નહિ હોય, કેમકે તે વખતે સોનાનો અગકાટ વળી વધારે દેખાય છે.—૪. આ ટેકાણે પણ જાણે તે જાતે જિતોત્ત હોય એમ બોલે છે.—૫. કહે છે કે આ અંધારું એટલું છે કે નો એમાં સોય-ધોંચી હોય તો તે પંથુ ખુચી રહે. એ અતિશયોક્ત્યલંકાર થયો. એ ના જિતોત્ત કાંઈ એક અલંકાર મિલકેન કવિએ એક ટેકાણે લખ્યો છે તે ઉપર ઇંગ્રેજ ટીકાકારો જાદુ કરી રાખે છે. પણ સુચિમેદ્ય એ વાક્ય તો હિતોપદેશ-સરખા પ્રસ્તુતમાં પણ અદિ-વાં તો સાધારણ છે.

‘સેદ ઉછેદન’ લંઘિતાનો કરવાનો આ કાલ્પ,

ન રોક રાવિને:—‘તે પળ, રોલી જાણિ નલિનિ પ્રેમાલ,

રે! કર કોટિ પ્રસારે

મુલકમલ્યિ દવરુપ અશ્રુરે હરવાને ધાણ!

અવરોધ તળો અપરાધ તો નહિ નાનો ધાણ! ૪૬

સહજ સુધર્મી સ્નેહમાં, સુજ સહજ સલૂણી મૂતં

૧ જેનો પિયુ બીજી સ્ત્રી ઉપર આરાગત થઈને રાત્રે બહાર પડી રહે છે તેને રસથાત્તમાં અંડિતાનાવિકા કહે છે. તે પુરુષમાં જો રક્ષતા હોય છે, તો સગારે આવીને તેનું સમાધાન કરે છે. તેથી વધુ કહે છે કે “આ વ્યવસ્થા (જોઈએ સગાર) અંડિતાનું દુઃખ નિવારણ કરવાનો છે તેથી જે આ કામમાં પેશાબ રહીને મુરજને ન રોક, કેમકે હજી રાત્રે છે એમ સમજીને પેશાબ છૂટી ત્યાં પડી રહેશે અને જિવ્યારી અંડિતાને વધારેવાર રોમાં કરવું પડશે.”

—૨. તે. સૂર્ય. બાવાર્ય.—“જીભ ધણીઓ તો શું? પણ એ મુરજ પોતે જ પોતાની પ્રેમ સમ્પન્નારી નલિનિ વિયોગથી રોય છે એમ જાણીને” કોડો હાથ લાગ્યા કરીને તેનું મુન જે કમળ તેના ઉપરથી બાજબથી આંસુને છૂટી નાખવાને રોડે છે એ નમતે એને અટકાવવાથી જે અપરાધ થયે તે કામ નાનોશૂનો ન જાણ્યો.” મતઘણ કે તારે હમણાં બિલ્લનમાંથી જમું જ નોંધ્યો.—૩. કમળનું ઝાડ. કમળ સાથે સૂર્ય પ્રીતિ રાજી છે એ કિરિચિંત પાત સોને જાણીતી છે.—૪. એનો અર્થ હાથ તેમજ કિરણ એમ પણ થાય છે, અને એ બંને અર્થ આવે થાય છે.—૫. મૂળમાં પ્રવૃત્તિસુભગ એવું સંબોધન સૂંઢું છે. હવે “મુબગ”, ના સુંદર અને આશ્વસાળી એવા બે અર્થ થાય છે તે બંનેનો ખાતર આ ચરણમાં રાખ્યો છે.

ગંભીર નિર્મલ અંતરમાં ધારે, ચારે ધૂર્ત

યદે નિરાશ તું કરતો.

ઊછળતા ચપલ સફરતો જાણે નયન નિર્જોરા!

છે કુમુદ સરીલાં ઊજલો પ્રેમીને પ્યારા! ૪૭

તોરૂંપો જંગમો સ્વસ્તિયું કાઢું, ચળપટકૂલ;

નેતરજાલરૂપી કર સાલી જાવાદે ન, સમૂલ,

તેમ તને ન જવાદે;

કાલિલિલ ઊઘાડો ઓ! યદે! શી આરા હાનો!

રસેજાળ કોણ સમરય છે રે આ વેળા જાવા! ૪૮

૧. એ નદી માળમાં દશે. આ 'દેશ' એ નદીને ઉદ્દાગમાધિકા
 ક્ષેત્ર છે. જેમ કોઈ કુમારિકા પોતાના શુદ્ધ અંતઃકરણમાં પોતાના પ્રીતમ-
 ની રૂપી ધારણ કરે છે તેમ એવને જોઈને ગંભીર નદી પોતાના નિર્મળ
 અંતરમાં તેની મૂર્તિ ધારણ કરે, એટલે તેમાં તેનું પ્રતિબિંબ પડે.
 —૨. એનો મૂળ અર્થ નદીને, અને લાઘણિક અર્થ તાવિકાને લાગુ પડે
 છે. —૩. એક જાતની નાની અંચળ ધોળી માઢબીઓ. એનું આમ તેમ
 કૂંદવું તેને કવિ આપેલાં પંચકારા કહે છે. પ્રેમાસક્તપણાનું ચિત્ર
 સંપૂર્ણ કરવાને આ ઉત્પ્રેક્ષા કીધી છે. —૪. કટાક્ષ. —૫. નદીના ઉપર
 વાહનની ઢાંચા મધ્યાધી તેમાં રંગ એવો દેખાય છે કે જાણે તેણે કાંઈ પટ-
 કૂળ પહેર્યું હોય. પછી ઘુરતજ વાહનું રંગના સ્વભાવ પ્રમાણે ખસવા માટે
 ત્યારે કિનારા તરફથી તે પાણી પાછું ઉઠવું દેખાવા લાગેજ. તે ઉપર
 કલ્પના કરીને કવિ પાછલું ચિત્ર કાવ્ય રાખીને આ રસિકમાં ખોલે છે.
 નેતરમાં જાળજાણે હાથ હોય એવું પેલું મૂનકું પડી રાખ્યું હોય એવો
 બીજો ઉત્પ્રેક્ષા કીધો છે.

‘દેવગોરિ તરૂં તોય, તો જો’ આ હાજર શિતલ-પવન,
નૈવલોભિમજઘાણઅમ્બુધ્વનિ કરવતો અનમોહન,

ઉંચર કલ્પને પકવતો.

નયિ પાઢજ એમાં, તૂતરે ધદ સૂંધી પરતી,
કહે દાસ, સુશસિત શાસરે રોમ રોમે સારતો. ૪૯

નિશ્ચ વસે ત્યા હૈંકદ હાંમો-શૈંશિશેશ્વરનું તેજ

સૌંપું સુર્યાગ રક્ષણ અર્થે હૈંનદદમુલ તે એજ !

સૂર્યધિ અધિક પ્રતાપો!

૧ માવણના મધ્ય ભાગમાં એબલની દક્ષિણે કોઈ જગ્યા છે તેન
એ કથે. એપનો માર્ગ તે હિન્દુસ્તાનથી અણંદ કરીને બગબર-ઉંચર દિશામાં
રાખ્યો છે તે માર્ગમાજ એ આવે છે. આ પવન ઉપર પ્રતિતરેય, રૂવા
મીનું દરૂંદ હથે અને અરાલના વખતમાં ઘણું પ્રખ્યાત હથે, કેમકે તહિતો
કાગીદાર તેનું વર્ણન કરે નહિ.—૨ સુગંધનો સોબ રાખનારા, જે હાથીઓ
તેના નસોકારમાં પછે સુર અલાજ કરાવનારો અને ઉંચરકળને પકનનારો
શિવજ પવન હાજર છે; તારે દેવગોરો જવું હોય તો તેવાર યા. વરચાદ
પેહલ વરહો ૫૨ છે ત્યારે પૃથ્વીમાંથી સુગંધ છુટે છે એ સૌ જાણે છે,
અને હાથીને સુગંધ ધણી પસંદ હોવાથી તે નસોકારાએ વાસ બહુ સવાને
હુંકારા મારે છે.—૩ એ પવનમાં સુગંધ છે તે હેવામાં કાઢ હોઇતો પાંડ
અડવાનો નથી, કેમકે તારાથી સંગ્રહ ધણેથી ધરતી હાસકેલાં શોભોર્ગ સુ-
વાસિત આસ કરે છે તેન એ સુગંધ છે.—૪ પ્રતિક દશમી સંક્રમે સેના-
પતિ.—૫ શિવ.—૬ ચીર્વ.—૭ હોમરું. સદૃશ કરનાર. અમની.—૮
તેનનું વિશિષ્ટ, દેવની સેનાનું રથણ કરવા સાર સૂર્યથી પણ નુપતિ તે-
મરથી ને પોતાનું વૈષ્ણ તે મહારેયે અમનીના બોહાડમાં અડધું હોય તેન
એ પ્રાતઃક રવામી. ગ્રુપ અને તે પળો દુતવદનું એ યજ્ઞો, યુદ્ધોત્પતિ સુ-
અવ છે. તેન કહેવાનું કારણ એકે મહારેય અને એમાં તૂળવા રહે શિ
વાવ પરપ્રતા: કાંઈકે નથી.

તે માટે, મેઘ, તું પુષ્પમય આકાશ, બની જા !

વહ ધારે ધારા પુષ્પની ગંગાજલ મિંડ્યા ! ૫૦

પડવા પડતા પહાડ ઉપર પછિ ગંગાડિ મૃદંગ વગાડ,

વાહન ધન્યન માચશે, જેનું પોહું પાર્વતિ માત

જ્યોતિ કુંડલે શલકતું

દલ કમલનું કહાડો ઘાલેરે ઉચકીને કાને,

શિરશશિષિ શિવે અજવાળ્યારે જેના ઢોલકાને ૫૧

૧ “કાર્તિકે સ્વામી એવા છે મારે, હે મેઘ, તું તારું પુષ્પમય આકાશ
કલન વાણ ધણ, અને પછી (આકાશની) ગંગાના પાણીમાં બીજામાં
એવાં ને તે કલ તેની તું ધારા ધણે એ દવના મનક ઉપર અર્પણ”
પોતાના દેને અર્પણ કરવો એ શિવ પૂજનની વિધિમાં ઉત્તમ મનાય
છે. એમાં પુષ્પમય આકાશ, અને ગંગા જળમાં બીજામાં કલની ધારા
એ બે ચિત્ર ધણાં જ મનોહર છે. મેઘને સપળા ૩૫ ધારણ કરનારો ગા-
ન્યો છે એટલે આ કલપના કલાદૃષ્ટ પણ જાગતો નથી — ૨ પહાડમાં ધ-
નગર્જના ખરે, મૃદંગની પેઠે જાગ્યા જેણે તેથી ગર્જના કરી મૃદંગોવારના
કરવાનું કહે છે. — ૩ કાર્તિક સ્વામીનું વાહન. મીર. ગર્જના સાંભળીને
પોતાના સ્વભાવ પ્રમાણે મીર નાચશે. ઉપર પુષ્પનો વરસાદ વરસાદ્યો અને
અહીંયો કવિ મીરનાં યોગાને મૃદંગના અવાજ સાથે નાચતા આપણી
આંખ આગળ ઉભા છે એ બંનિય ચિત્રમાં શી મળ્યા! — ૪ ને મોગનું
પોહું જ્યોતિ કુંડલે અગત્ય પાર્વતી, પુત્રના વાહનનું છે એમ જણી, ઉચ-
કીને અગત્યને કાણે કાનમાં ઘાસે છે, અને ને મીરના યોગાને ચિત્ર
પોતાના કપાળમાંના ચંદ્રને અજવાળે પ્રકાશિત કીધા છે-તે.

જોડણીના નિયમનું અર્થગ્રહણ

(પાંચલા અંકનું પાંચણ.)

૨. “અસલ અંને ચાલતા ઉચ્ચારમાં ધણો ફેર હોય, તો ચાલતા ઉચ્ચાર પ્રમાણે રાખ્દ લખાવા; જેમ માર્ગશિર્ષને બદલે મોગસાર, કોનેન બદલે ખેતર, ગુંદેન બદલે ધર.”

પહેલા નિયમમાં આપણે યોગ ફેરનો અર્થ મુકરર કર્યો છે એટલે ધણો ફેર કોને કહેવો એ સમજવું મુશ્કેલ નથી. ઉપર ને ફેર મતાળ્યો તેના કરતાં ને વધારે, તેને ધણો ફેરફાર મેળવવો એ ખુલ્લું છે.

પણ એ ધણો ફેરફાર અબાણની બાબમાં ધમેકો હોય તો તે કાંઈ આ નિયમ નીચે આવતો નથી. ધણાં લોકે રાજપૂતને કેકાણે સળદ, મહને કેકાણે ધરે વગેરે બોલવાનું જાણે, પણ એ ઉચ્ચાર આપણે કરીએ માન્ય કરી શકવાના હતા! આવા ન સધળા નિયમોને લાગુ પડે છે એમ જાણવું, અંને નીચે બોલાતો હોય એમ લખ્યું હોય ત્યાં માન્ય વર્તમાન બોલતો હોય એમ સમજવું. આ વિચાર વારંવાર સધળા નિયમો ઉપર આપવાની અમતે જરૂર દીસતી નથી. આટલે હવે પછીના સધળા વિવેચનમાં આવા લક્ષ્યમાં રાખીને, અંને બોલાએ છપ્પએ એમ જાણવું.

હવે આ નિયમનો અર્થ તો સ્પષ્ટ થયો, પણ હજી એક મોટી તકરાર બાકી છે. શું આપે પ્રસંગે આપણે અપભ્રંશ રૂપના કણ્ઠ્ય કરવું, અંને શુદ્ધ ભાષાનારને શૂન્યરાતીમાં અશુદ્ધ બોલેછે એમ કહેવું? માર્ગશિર્ષ ને ચાલવું એમ કહ્યું તે તો ઠીક છે, કેમકે શૂન્યરાતો વિદ્યાભાગા પણ એવું તો કોઈ જ બોલતું હશે; પણ શું એ નિયમને અનુસરી આપણે બોદ્રપદ, આશ્વિન, વગેરે શુદ્ધ ઉચ્ચાર કરનારાને બોદા-કહેવા! શું સોનાને સુવર્ણ કહેવા ન હેતું! કુપાને કૂપ, વાગને વાષિ, તપરને આશ્વર્ય, રાતને રાત્રી, મુરને મૂળ, નાગને નૃત્ય, વગેરે ને શુદ્ધતા અને રૂપમાં બાબામાં આણે છે તેનું શું કરવું? એમાંથી આપણે રૂપના કણ્ઠ્ય રાખવું એવો કિમિદિનો વિચાર હોય એમ અમને લાગતું નથી, કેમકે આશ્વર્ય, સૂર્ય વગેરે કેટલાં શુદ્ધ વાંચનમાળામાં જ દાખલ થયા છે, એ નિયમનો ને ઉપલેક અર્થ આ નિકળે છે તે જો કણ્ઠ્ય કરીએ તો આપણા જૂના અંને નવા સધળા

તે માટે, મેઘ, તું પુષ્પમય આકાશ વનીજા !

પદ ધારે ધારા પુષ્પની ગંગાજલ મિથ્યા ! ૯૦

પડ્યા પડતા પહાડ ઉપર પછિ ગંગાડિ મૃદંગ વગાડ.

વાહન યનયન માચશે, જેનું પીઠું પાર્વતિ માત

વ્યાપ્તિ કુંડાલે ફાલકતું

દલ્લ કમલનું કહાડો ઘાલેરે ઉચકોને કાને,

શિરશશિયિ શિવે અજવાલ્યારે જેના હોલાને ૯૧

૧ “કાર્તિક સ્વામી એવા છે મારે, હુ મેઘ, તું તારું સ્વરૂપ ફેરવીને
સાનુ વાણુ ધણલ, અને પછી (આકાશની) ગંગાના પાણીમાં બીજેલાં
એવાં ને તે પુલ તેની નું ધારા યદને એ દેવના મન્ત્રક ઉપર અર્પણુ”
પોતાનાજ રહેને અર્પણુ કરવો એ શિવ પૂજનની વિધિમાં ઉત્તમ મનાય
છે. એમાં પુષ્પમય આકાશ, અને ગંગા જગમાં બીજેલાં પુલની ધારા
એ જે ચિત્ર ધણાંજ મનોહર છે. મેઘને સપળા ૩૫ ધારણુ કરનારે મા-
ન્યો છે એટલે આ કલ્પના કમ છૂ પળું ભ્રામતી નથી — ૨ પાહાડમાં ધ-
નગર્જના અને મૃદંગની પીઠજ વાગ્યા ત્રેજે તેથી ગર્જના કરી મૃદંગોવાજના
કરવાનું કહે છે. — ૩ કાર્તિક સ્વામીનું વાહન એર. ગર્જના સાંભળને
પોતાના સ્વભાવ પ્રમાણે એર નાચશે ઉપર પુષ્પનો વરસાદ વરસાવ્યો અને
અહીંયો કવિ મોરના ટોળાને મૃદંગના અવાજ સાથે નાચતા આપણી
આંખ આશંજ ઉભા ફેરે છે એ સખિત ચિત્રમાં શા મૂળા? — ૪ ને મોડનું
પીઠું ન્યોતિ કુંડળે અગત્ય પાર્વતી, પુત્રના વાહનનું છે એમ લાણી, ઉચ-
કોને કમલજનને ટેકાણે કાનમાં ધાલે છે, અને ને મોરના ડોળાને શિવ
પોતાના કપાળમાંના મેદને અજવાળે પ્રકાશિત કીધા છે-તે.

મરજતા જોડાએ, અને તેને મારે આ નિયમ ને તે જોડાએ બાંધ્યો હતો તે
અરેખર વાળખીજ હતો. કેરોપિ એ વાત ખરાય કે કેમ ને સાતમા જોડા
માં બાધા વધારે એટલી લગી જોડાતી હતી, તોપણ સામાન્ય રીતે જોડા
એ નિયમ કોષ રીતે વાંધો ઉઠાવવા નહોતી. ને કેટલાં વાંચનમાળામાં
એ નિયમનું ઉલ્લંઘન કીધું છે, એટલે સૂચને કેટલાં સૂચ, અંતરજને
કેટલાં આશ્ચર્ય વગેરે ને શુદ્ધ રૂપ લખ્યાં છે, તે કેટલાં તે કોષને પણ ના
પસંદ પડે એમ અંગને લાગતું નથી. એથી ઉત્કૃષ્ટ પણે એકનો વિચાર તો
એમ છે કે એથી પંચ વાર્તાનો અકાચ ઉપલી જોડાઓમાં, રાખવા જોડાતો
હતો. મારે એ તો હવે નિર્વિવાદ સિદ્ધ થયું કે એ નિયમ કમિટીએ પોતાને
સાર જાંધ્યો હતો, અને એમાંથી વિરુદ્ધ કોષ કેટલાં કીધું નહોતી. ત્યાં
સંમતિને તમ કીધું છે.

આ નિયમ અરેખર જોડાં તો જોડણી જાળવારને તો ગામગીત નથી,
કેમકે એને તો ને બંધાવે તે લખવાનું કામ છે. તે જોડાં કોષ પ્રસંગે શુદ્ધ પણ
કે એમ ધારી આ વિચયન અને કીધું છે, અને તે કમિટીએ પોતાને સાર
જોડાં નિયમ જાંધ્યો છે એ વાત આથી મૂકી એક સર્વોપયોગી નિયમ તે
ઉપરથી કહાડીએ તો આ પ્રમાણે નીકળે છે.

જો કોઈ શબ્દ હવે અને કોઈ ઘણા અપરંપર હવે એક શબ્દને જો-
લતા હોય, તો તે શબ્દને જેમાંથી મરજીમાં આવે તે રીતે લખવો.

૭૦ શુદ્ધ સંસ્કૃત કે કુશરથી શબ્દ આવે તો તેને અસલ પ્રમાણે લખવા;
જેમકે સૂક્ષ્મદર્શક, દૂરબીન.

આદિમાં પડતા સવાર્ય એ હો છે કે મૂળ બાધામાં બંધાવો હોય તે
પ્રમાણે, કે મૂળ બાધામાં બંધાવો હોય, તે પ્રમાણે કોષ શબ્દ લખવા. આ
નિયમની શબ્દ રચના ઉપરથી એકે અર્થ રૂપ નીકળતો નથી. પણ કદાપિ
એવી તાણીને કહાડવા જ્યાં તો “લખાતો હોય” એવો અર્થ નીકળે ખરો.
પણ એ ભામાંથી કયો અર્થ વાંચનમાળામાં અમલમાં આવ્યો છે એ આપ-
ણે નિશ્ચય કરી શકો એ તારેજ આ નિયમનો અર્થ રૂપ થાય.

સંસ્કૃત શબ્દમાં આ વાંધા લેવામાં નહોતો નથી, કેમકે એ બાધામાં
તો જોખી વાત છે કે માત્ર તેમ લખવું, ને લખવું તેમ જોખવું. કાંઈ

શી લખવામાં ઘણેકેકાણે જાલવા કરતાં જૂનું લખાય છે અને, પણ તે માત્ર લખનારનું આગસ, જૂલ, અથવા કુકડાઈ ગણાય છે. જેમ જોડીઆ અક્ષરવાંણીઆઓ ઉત્તર ગુજરાતમાં લખે છે તેમજ એ જાણવું. એ પ્રમાણે જ લખવું તે શુદ્ધ એમ કોઈ કહેવું નથી. તેમજ કારણીમાં લિપિના નિયમ ચોખ્ખા છે અને તે બરાબર ઉચ્ચારને અનુસરતા છે. તેથી કારણી શબ્દને પણ આ નિયમ લાગુ પાડતાં. કાંઈ દરકન નથી, દરકન માત્ર અધી ઘેરે જ. શબ્દોમાં આવી પડે છે. એ શબ્દોમાં કયો નિયમ પાળ્યો છે તે આપણે વાંચનમાળા જોઈને શોધી કઢાડવું જોઈએ છે. એસિઆ શબ્દમાં ને “આ” લખાય છે તે ઘેરે જમાં ‘ઘ’ છે તે ઉપરથી. પણ જો જોડણી જ કણ્ઠનાં રાખવી, અને ઉચ્ચાર તરફ ન જોવું. એમ ઠરેલો, એડિનબરો, મોંઝમાં. વગેરે શબ્દનાં ને રૂપ ચોપડીઓમાં જોવામાં આવે છે તેમાંથી આભ્યાં અત્રાસ જોવામાં તે એમ આવે છે, કે વાંચનમાળાની જોડણી અનિશ્ચિત તો છે ન પણ તેના ઉપર આધાર રાખી શકીએ, તો તેનું વળણ ઉચ્ચાર રક્ષણણાય છે. માટે અમે એનો પેટા નિયમ આ પ્રમાણે કઢાડીએ છીએ.

જ. જે ભાષામાં ઉચ્ચાર અને જોડણી એક સરખાં નહોય ત્યાં ઉચ્ચાર પ્રમાણે લેવું.

આ ત્રીજા નિયમને ઘણા અપવાદ લાગતા હોય એમ જણાવું નથી. થોડા જ લખવામાં એ નિયમ પડતો મૂક્યો હોય એમ લાગે છે. સંસ્કૃતમાં કટલાએક શબ્દને અંતે બાંજનો આવે છે તેમકે વિદ્યાનું. શુદ્ધિગાનું જગત્ વગેરે, ગુજરાતીમાં એ શબ્દોનું ઉચ્ચારણ પણ બંજનાંતજ થાય છે, અને તે એ બરેબરા આ નિયમ નીચે આવે છે; પણ ચોપડીઓમાં કોઈ કેકાણે મૂળપ્રમાણે જોડણી થઈ નથી. બાંજાં અંતરો પણ ઘણું કરીને બંજનાંત શબ્દ લખવાનો કેવળ અભાવ જ ગંતાવે છે. કદાચિત્ અને અર્થાનું શિવાય થોડાં જ શબ્દોમાં કોઈને છેલ્લો અક્ષર જોડો કરતાં અમે દોઢો છે. પ્રાકૃત બાંજાનો એક ઉત્સર્ગ પણ એવો છે કે હલંત શબ્દ રૂપર સહિત લખાય. માટે આ બધી વાતનો વિચાર કરતાં અમારો નિશ્ચય થાય છે કમિટીએ ત્રીજા નિયમનો આ એક અપવાદ કણ્ઠનાં રાખ્યો છે. એ અપવાદ કણ્ઠનાં રાખવાનું એક બીજું પણ કારણ મળી આવે છે. ગુજરાતીમાં રૂપ, રાગ, વગેરે બ-

જ્યાં શબ્દનો ઉચ્ચાર છેલ્લો અક્ષર. એકો હોય એ પ્રમાણેજ થાય છે, અને તેથી એમ વિચારવામાં આવ્યું હશે કે જેમ આવા ધણાં હજોત ઉચ્ચારમાં સ્વર લખવા છતાં ઉચ્ચારતો હજોતજ થાય છે, તેમ ખરા હજોત શબ્દમાં સ્વર બેજાને લખીશું તોપણ તેનો ઉચ્ચાર તો કરવો જોઈએ તેમજ યજે, અને એમ છે ત્યારે બિધિમાં જણાવે છે કે નકામી ગુંચવણ શું કામ નાખવી? હવે પછીના લોકો આ ધારણા કબૂલ કરશે કે નહિ એ શક બરેલું છે, કેમકે બુલ્લપિ. જ્ઞાન દેશમાં દિન પર દિન વધતું જાય છે, અને વખતનું વળણ શુદ્ધ સંસ્કૃત શબ્દો લખવા તરફ સ્પષ્ટ જણાય છે. તે છતાં હાલ દેશમાં ચાલે છે તે તરફ જોતાં અને વાંચનમાળામાં જે પદ્ધતિ પકડી છે તેનું પ્રયત્ન કરતાં આપણા કામને માટે તો આ પેદા નિયમ કહાડી શકાય છે.

૪. વ્યંજનાત્ત શબ્દો તો શુદ્ધ રૂપે ચોલાના હોય, તો એ તેમાં 'અ' મેઝવીનેજ લખવા.

બારીકીથી કામ કરવા જઈએ તો તો આટલા ખુલાસા થાયે પણ આ નિયમને અમલમાં આણતા ધણી ગુંચવણ માલમ પડે, કેટલા ઉચ્ચારણો આપણને એવા માંત્રમ પડશે કે તેનાં ચિન્હજ આપણી બિધિમાં નથી. મોરપક્ષી ને આંગાનો મોર, કોઠીનું આડ ને ઘણા બરવાની કોઠી વગેરે કેટલાએક ગૂંજરાતી ઉચ્ચારણોનો આપણી બિધિમાં સમાવેશ થઈ શકતો નથી, તો આરબી કે હિંદી જી બાપાના ઉચ્ચારણો આપણે આ નિયમ પ્રમાણે શી રીતે ખરાબર લખી શકવાના હતાં આવે પ્રસંગે આપણે આપણા આ નિયમને દોષો મૂકવાના જરૂર છે, અથવા એમ પણ તાર કરી શકાય કે તે જગર આપણી બાપામાં આપણા પછી જૂદા ઉચ્ચારણનો યજાગ્યો છે, અને તેથી આપણે તેના મૂળ રૂપ પ્રમાણે સખચોને બિલકુલ બેધાએતાજ નથી. એ પણ ખરા વાત છે કે એક બાપાની બિધિનું કામ કાંઈ બીજી બાપાના ઉચ્ચારણો લખવાનું નથી, અને એ કાંઈ જો તે ન કરી શકે તો કાંઈ તેનો તેમાં જગાએ દોષ ગણાય નહિ. ફિનિઆની બંધી બાપાનાં ઉચ્ચારણોનાં ચિન્હ કદી પણ આપણે આપણી બિધિમાં આણી ગયોએ નહિ, અને તે આણવા જવું એ આપણું કામ પણ નથી. એ ને "ઓ" ના જે બે ઉચ્ચાર આપણી બાપામાં ચાલે છે તેને માટે નથી

ગોડશીના નિમનું અર્થ ગ્રહણ.

ગિન્હ કલ્પના કે પહેલાં ચાલતા હતા ને હમણાં આપણે વિસારી મૂક્યા છે તેને પછી તાર્કિક કરવા એ તૂટી વાત છે. ગૂજરાતી લિપિમાં "હ" "ર" ને "હ" ના -હર્ય ને લીધે રૂપમાં તો બિંદુ રાખવાની જરૂર નથી. અને કેટલાએક ગ્રંથકારો એ બિંદુ તો પાતાના લખાવામાં રાખે પણ છે. એ બિંદુ લિપિમાં બતાવવો એ કાંઈ અધિક કામ નથી.

આપણી લિપિમાં પરબાપાના ઉચ્ચારણો રાખાવે તે રીતે આ નિયમ લાગુ પાડવો એ આપણે ઉપર શિક્ષા કીધી. હવે માત્ર એટલું જ કહેવાનું રહ્યું છે કે ક્યા નવા ઉચ્ચારને માટે અપણી લિપિનો કયો અક્ષર વાંચના માળામાં કબજા રાખ્યો છે. એ બાબતના ઉચ્ચારમાં કાંઈક ભત બિંદુ ચાલે છે. કેટલા મૂર્ધન્ય ને કેટલા દંત્ય અક્ષર લખે છે. આપણી યોગ્યતામાં મૂર્ધન્ય કબજા રાખ્યો છે, અને અમારા કાનને પણ એ જ વધારે પસંદ પડે છે. મરાઠી દેસ્લેટર, અને તેનું હખાદખી ચોડા એક ગૂજરાતી લખનારાઓ દંત્યના અક્ષર વાપરે છે. પણ આપણે તો વાંચના માળાનો રિવાજ કબજા કરવો જોઈએ. બીજા કેટલાએક ઉચ્ચારણને માટે જ છેક આપો નિર્વિવાદ તો નહિ. પણ કાંઈએક નિયમ લાગુ થાય છે. ખરો, એ બધાનો સાર નીચેના પેટા નિયમમાં. અને સમાવીએ છીએ, એ અંગરેજી ઉચ્ચારણને માટે જ ફક્ત છે. સંસ્કૃતમાં કાંઈ પંચાત નથી, અને ફારસી ઉચ્ચારણો આપણાં જોઈએ છે. અથવા તેને આપણે તેવાં કરી નાખ્યાં છે.

ક. 'T' નો ટ, 'D' નો ડ, 'Z' નો ઝ, ટૂંકા 'A' નો આ, 'O' નો ઓ, 'U' નો ઊ, અને 'Point' માં પાંચ એ પ્રમાણે લખવું.

આ ઉપનિયમના છેલ્લા ભાગમાં એટલે "આમ" ના ઉચ્ચારમાં કાંઈક તારાર છે. કોઈ એ, ને કોઈ આમ મંજ છે. એમાં "આમ" ન વધારે પસંદ કરવા લાયક છે એમ અમે કહી શકતા નથી, પણ કમિટીનો વિચાર એ પ્રમાણેની અમારી નજરે આવે છે.

એક બીજી તકરાર પણ આ નિયમને લગતી કહેવાની રહી જાય છે. કેટલાએક અંગરેજી શબ્દોની વચગાં દબેલ અક્ષર આવે છે, અને તેને રહે જોઈએ અક્ષર સદૃશ લખેલો જોઈએ છીએ. એ બાબત વાંચના માળામાંથી કાંઈ ખુલાસો મળતો નથી. કેમકે કોઈ કેટલે. આમ ને કોઈ કેટલે એમ લખેલું છે. પણ અમે પાસેથી છીએ કે અહીં તો કે

જૂટ રેવાની જરૂર રીંગની નથી, સ્કાટલેન્ડ નહિ પણ સ્કાટલેન્ડન જખવુ.
અક્ષર જોડયો અપરો પૂં છે માટે અને બીજા પણ કાંઈક કારણને લીધે
એવે કેસમાં તે અક્ષર જોડવાનો રિવાજ રાખ્યો હોય તો વધારે સારું-
(અપ્રેર.)

કેલવણી સ્વાતાન્ત્રી સ્વર.

તા. ૧૨મ્ કટોબર સને ૧૮૭૧થી તા. ૩૧ ડીસેમ્બર ૨ ૧૮૭૧ સુધીમાં
આ બાગમાં નીચે મુજબ ઇનામ અપાઈ.

૧-૦-૦ મોહલાની નિયાજમાં અમદાવાદ જીલ્લાના નેટિય આસિસ્ટન્ટ
સુપ્રીન્ટેન્ડેન્ટ વ્યાપ્તિનેટરે આવી પરીક્ષા લેઈ ઊકરાએને
મીડાઈ વેહેચી.

૧-૦-૦ મોન્ડે બેરણા તાંબે અહમદનગરની નિયાજમાં આજમ વહી-
વટદાર જમીયતરામ આદીતરામ તથા મોનણીદાર રામચંદ્ર
તથા બીજા રકુમ કમિટીના મેમ્બરો મળી પરીક્ષા લેઈ ૩-
પીઆ એકની મીડાઈ વેહેચી.

૧-૦-૦ ઇજોળની નિયાજમાં ત્યાંના જપતીદારે તથા રકુમ કમિટીના
મેમ્બરોએ મળી તા. ૧ અક્ટોબર સને ૧૮૭૧ના રોજ પરીક્ષા
લેઈ ૩પીઆ એકનાં પતાસાં વેહેચ્યા.

૧-૦-૦ મોન્ડે હડીઆલ તાંબે અહમદનગરની નિયાજમાં ત્યાંના વહી-
વટદાર આજમ જમીયતરામ આદીતરામે તથા ત્યાંના તથા
ધરોડાના રકુમ કમિટીના મેમ્બરોએ મળી પરીક્ષા લેઈ ૩પી-
આ એકની મીડાઈ વેહેચી. તા. ૭-૧૦-૭૧

૮-૧૪-૮ અહમદનગર તાંબે ઇડરની નિયાજમાં ત્યાંના વહીવટદાર
આજમ જમીયતરામ આદીતરામે તથા ત્યાંના પોષ્ટમાસ્તરે
પરીક્ષા લેઈ ઇનામ ઊકરા તથા ઊકરાએને ૩પીઆ નવ
મોહલાના ને આપાઈનું તાર. ૫-૧૦-૭૧ ને રોજ વેહેચ્યું

પાલણપુર ઇલાકાની નિયાજોમાં ઇનામ અપાઈ તેની યાદી

૨.૦૦-૦-૦ પાલણપુરના મે. ડી. મુ. ગ્રીમ્સો માટે ને તથા રિવાજમા-

ફેળવણી ખાતાની ખબરો.

હુંમે પરીક્ષા લેધ ધનામ આપ્યું તેની વીગત.

૩૦-૦-૦ મહેતાજીને ધનામના.

૧૭૦-૦-૦ જોકરાઓને તથા જોકરાઓને ધનામના.

૨૦૦-૦-૦ ગણસાલના બસે રૂપીઆમાંથી ૩૧૦૨-૦-૦

સ્કુલ ફંડ ખાતે જમા કરવા તથા ૩૬૯-૦-૦

ધનામ આપ્યું.

૧૮૦-૦-૦ પાલણપુરની દીવાન સાહેબે આપ્યા તેની વીગત.

૧૦૦-૦-૦ ગૂજરાતી નિયાળમાં

૫૦-૦-૦ ધ્યેજી નિયાળમાં

૩૦-૦-૦ ફારશી નિયાળમાં.

૧૮૦-૦-૦

૧૦૦૦-૦-૦ પાલણપુરની નિયાળ સાથે ત્યાંના માજી વજીર પીતાંબર દાથીબાઈએ આપ્યા તેની વીગત.

૬૦૦-૦-૦ એમના બાપના }
તરફના અસલના હતા તે }

૪૦૦-૦-૦ એમના
તરફના હાલના

ધ્યેજી બણનાર જોકરાને (ગૂજરાતીમાં પાસથઈ થીજતે)ને.

પાલણપુર પોલિટિકલ મુખીન્ટેનન્ટ પાર સાહેબે પાલણપુરની

સ્કુલમાં સ્કોલરશીપ એક દરમાસે રૂપ-૦ ૦ ની કાઢી છે

તથા ગૂજરાતી સ્કોલર સીપ દરમાસે રૂ૨-૦-૦ ની કાઢી છે

૫૩-૦-૦ ગાંધણપુરના નવાબ સાહેબે આપ્યા તેની વીગત.

૨૫-૦-૦ ધનામખા
તે આપ્યા.

૨૩-૦-૦ સ્કુલ ફંડખાતે
જમાંકરાબ્યા.

૬-૦-૦ પાંચડીઓ }
૨ વહેર્યા. }

૫-૦-૦ નવાબ સાહેબના
હુકમથી મે-

૫-૦-૦ મીઠાઈ.

બરોએ પરીક્ષા

૭-૦-૦ ઓપડીઓ.

લેધ મીઠાઈ વે-

૭-૦-૦ મહેતાજી ને સે

દેવી.

હું તા. પાંચડી

૨૫-૦-૦

૨૮-૦-૦

૨-૪-૦ કીમાની નિશાળમાં મળેથી. બીખાછપંચ નારાયણરાવ તથા
કસઠમ ખાતાના ઇન્સ્પેક્ટર માણેકલાલ તથા બીજા સર્વે
મેળોએ મળીને મીઠાઈ વેહેચી.

૨-૦-૦ ખાતેરાતા નિશાળમાં ફોજદાર બળવંતરાવ નાગવણ તા.
હેમરાજ સુબંદ તથા બીજા મેળોએ મળીને આસરે ૩-
ખીખા બેની મીઠાઈ વેહેચી.

૪-૦-૦ વાવેની નિશાળમાં ત્યાંના રાણાછ માહેબે તથા તેમના કા-
રભારી તથા ફોજદાર લવણ બૂખણદાસે મળી ૩ખીખા ચાર
ની મીઠાઈ વેહેચી.

૨૨-૮-૦ વારાહીની નિશાળમાં ત્યાંના ઠાકોર હિમરખાંનછ તથા ફો-
જદાર મયાચંદ લવણ તથા બીજા રકુલ કમીટીના મેળો
એ મળી ૩ખીખા સાડીખાવીસનો દીપ કરી તેમાંથી જે
ખરચા તેની વીગત.

, ૨-૮-૦ મીઠાઈ વેહેચી ૨-૦-૦-૦ રકુલકુંડ ખાતે જમાં
કરાબા

૧૪-૦-૦ યરાની નિશાળમાં ત્યાંના ઠાકોર સાહેબે તથા રકુલ ક-
મીટીના મેળોએ મળી ૩ખીખા ચાંદની દીપ કરી તેમાંથી
ખરચા તેની વીગત.

૭-૦-૦ રકુલકુંડ ખાતે જમાં ૨-૮-૦ ડોકરા ન
ઇનામ

૪-૮-૦ મહેતાછને ઇનામ

૧૪-૦-૦

તથા આસરે ૩ખીખા બેની મીઠાઈ વેહેચી.

તા. ૮ ફેબ્રુઆરી રાને ૧૯૦૨ યુ. પેથાપુર

JEVACHRAM SATVACHRAM.

ડપ્પટી એલ્યુમેન ઇન્સ્પેક્ટર

મદીકાંઠા, પાલણપુર વિભાગ.

ગુજરાત શાળાપત્ર,

પુસ્તક ૨૨ કું. અમદાવાદ,

મે સન ૧૯૭૨. આંક ૫ મો

મેઘદૂત કાવ્ય.

એમ હવાસો ઝેરવળખવને ઉતર તું માગ્ય આનં.

ઓથે ઉમાં વસિ ઐષ્મગને માંધ્રવ કરતાં માન

‘લોળા મિંચ્યાના મયર્થા’

જા,રંતિદેવ ગોમેધ વહુ કરનારનળોં

‘સાક્ષાત કીર્તિ સગિતા રૂપો ચંદ્રલને તોરે. ૫૨

૧. યરના વનમાં ધણેસી, કાર્તિકેશ્વામી, એની ઉત્પત્તિની કથા આ પ્રમાણે છે. તારાસુર નામનો દૈત્ય અત્યંત તપશ્ચર્યા કરીને એથી બળવાન થયો હતો કે દેવતાઓનું હસ્તકર તેની આગળ ટકતા ન શક્યું. અંતે યાદોને મહાદેવ પાસે દેવતાઓ ગયા અને કાલાકાલા કીધા કે અમને કાંઈ ઉગારો. મહાદેવ પ્રસન્ન થઈને કહ્યું કે હું તમને યોગ સરદાર આપીશ, અને જીભ કોઈ યોગે પોતાનું પાંચ ને અલિપ્ત ચપું હતું તે અગ્નિના મોંમાં આપ્યું. અગ્નિથી તેને પ્રતાપ સહન ન થયાથી તેણે ગંગાને સ્વાધીન કીધું. ગંગાએ યર કહેતાં બદના વનમાં પૂતને જન્મ આપ્યો અને કૃતિકા નામની રાજ પુત્રીઓએ તેનું પાલણ કીધું. કોઈ કહે છે કે સાત રૂપિપુત્રીઓ પાત્રન કરનારી હતી. તે ઉપરથી એનું નામ કાર્તિકેય પડ્યું. અને કૃતિકા નક્ષત્ર ચંદ્રને આપ્રથમાં રહી. —૨. બાળે—૩. કાર્તિકેશ્વામીની પૂજનને અર્થે આવેલા એમ બંધનના કીધાં છે. —૪. વીણાની તાંત બીજાઈ જાય જેવી રહેયતે. —૫. બરત રાજથી છઠો પુરુષ, એણે એરલા બધા ગોમેધ એટલે ગાય હોમવાના યસ કીધા હતા કે તેમાંથી ને સોદી નીકળ્યું તેની નદા થમ થમ. એ નદીનું નામ કાલીકાસે આપ્યું નથી. પણ દોકાકાર કહે છે કે તે સર્પેશ્વરી, જેને હાલ અંબાજ કહે છે. — ૧. બહુ ગોમેધ કરનારા રંતિ દેવની જાણે નદી રૂપે માક્ષાન કીર્તિન દાગ એથી ને અંબાજ તેને કિનારે નું જા.

તરુકર ત્રોકમ રંગના તું નીચો નૈમિશ જલકાજ,
ત્યારે તે નદિનો પટ પહોલો, પળ પામ્યો લધુતાજ

અતિ અંતરને યોગે

જોઈ સ્વર્ગે ઉઘા સુર ધારશે વસુધાઈ વિશાલ્યા

સ્થૂલ ઇંદ્રનીલ મણિ લલકરિરે ધારિ મોતિનિ માલ્યા. ૧૩

તે ઉતરી દશપુરની છાંને આનંદ આપતો જા.

મકુટિ ધ્રમળ મરપૂર મળેલાં ત્રિરંગિલોચન જાં

ધનવન નાંધી રહેશે.

કૃષ્ણના રંગનો ચોર, એટલે શામ રંગી.—૨. એ નદીમાં પાણી પી-
વાન વૃત્તીઓ નમીશ ત્યારે.—૩. નાહાનાપણું, સાંકડા પાણું, લધુતા પામીશો
એટલે સાંકડો.—૪. જોનારા ને દેવ લોકો તે બહુ દૂર છે તેથી એ નદીનો
પટ પોહાણો છતાં તેમને બહુજ સાંકડો જણાય છે; ત્યારે એવા સાંકડો
પટ અને તું કાળા રંગવાળો તેના ઉપર વાંકો વળેલો જોઈને દેવતાઓ એમ
ધારશે કે શું પૃથ્વી એ વચમાં મોટો ઇંદ્રનીલ માણી છે એવી લાંબી મોતિ-
નિમાળા પહોરી છે? નદીનો પટ તે મોતિનીમાળા, અને વાદળ તે નીલ મ-
ાણ. —૫. માળાનું વિશેષણ. —૬. મોટો. —૭. એક જાતનું કાંચું જ-
વાહેર.—૮. ચંબલ નદી—૯ મૂલ અર્થ તો રશ ચહેર, પણ ટીકાકાર ક-
હે છે કે એ રંતિ દેવની નગરીનું નામ છે. ચંબલ નદીની લગારેક ઉચરે
રંતમપુર કીર્તિ એક ગામ છે તેજ એ હશે.—૧૧. કાળો, ઘોળો, ન રાતો.
૧૨. તને જોઈને.

શો સુંદર જોમા! જાણે રે આ લોચનિયાં તે
ફુલ કુંદનાં હોલતાં હોયરે મધુકર સંઘાતે. ૫૨

કર કુર્લેલે કૌલું આવરણ પેસતાં બ્રહ્માવર્ત,
સૌજિન નક્ષત્રી સિતિ કરવા ધાયા ધરિને સર્વ
તે સુચવેલે હજી જે.

ઘ્યાં માંડિવંધર શર વરણ્યો રે મુગ્ય નરપતિભોને
વ્યમ મૂશલધારે માગિ તું નાંખે કમલોને. ૫૬

૧. નિધને લેખને દશ પુરની સ્ત્રીઓ દરખાશી આંખે હંચુ નિતી
જાય તે સ્વભાવ પ્રમાણે મારે તરફ રખાડતી જાય. એ જોવા તે કેવી મું-
દરી "જાણે એ આંખો તે કુંદના પુલજ હોય, તે ડોળનાં હોય અને તેની
પછાડી બામગાઓ અમુક દોડીને ઉપર ખેંચી જતા હોય એવું દેખાય
છે." કુંદનું કૂંચ તે ડોળો અને બમર તે પ્રતી ડોળી. આ બાંધેલાંથી કા-
ળીમાં દેશપુરને કુંદનો એક જાગજાગતાવો. અકપો, કેમકે એ કાંઈ એક
સ્ત્રીનું પહાન કરતા નથી. — ૨ કોરવખાંડવનું પુલ્ક યથું હૃદય તે જગા, પાણી
પતનું મેદાન. — ૩ વાદળાં મટે ત્યારે કાળું આવરણ યામજ, પણ આ
કાળું તે સંભારવામાં જહુ મર્મ રહેલો છે. એ કુર્લેલની લગાઇએ બર-
તખાંડનું સંભારનાથ વાળું છે. જધા સ્ત્રીઓ લડીને નિવેશ થઈ ગયા અથવા
તે યોડ રહ્યા તે એવા નિર્જન અને પરસ્પર વેર બાવવાળા યદ્ય રહ્યા કે
એ લગાઇની સાથે જ દેશની ગડતી આવવા લાગી એમ કહીએ તો કાંઈ ખો-
ટું નથી. પાછળથી જ્યારે પરદેશીઓના હુમલા થવા લાગ્યા ત્યારે એ લો-
કોથી ખોતાનું રક્ષણ યદ્ય મુશ્કેલ નહિ અને બરતખાંડ પતંગપણામાં પડ્યો.
એ વખતે જહારેલા સ્ત્રીઓ ધરાન, ગ્રીસ વગેરે ખીલત પરદેશમાં જઈને
વસ્યાં અને તે દેશના ઉત્કર્ષના કારણે જાત યદ્ય પડ્યા. એવી નાથ મગ
લગાઇની બાંધે ઉપર દેશાભિમાની કવિ કાળું આવરણ દરયાનું કહે એના
તેવું બોલ્યું કાંઈ સ્વાભાવિક નથી. કદાચ માંદોમંદો કુંદમંત્રી લગાઇને એટલો
તિરસ્કાર મટે છે તો પાણીપત જેવા આર્ષથનુ રણસેવનો મી પાત! — ૪ હામ

ઘાલા વિરોધ વિલોક્તી દલ્લપર આળી મુદ્દઅગમ,
રેવતિના લોચન પ્રતિચ્ચે ચક્રચકતા કરિ ત્યાગ

ઘાલા મધુના પ્યાલા,

જડ સેવિ સેરસ્વતિ, સેવ તું જડ, તું પણ તેથી

ચિંત મુદ્દ ધડશ રહિ કૃષ્ણરે માત્રજ રંગેથી. ૫૬

એ નામનું ગામનું છે તે નહિ. પણ અસહ્ય દેશ ગણાતો હતો તે. સરસ્વતી અને દુષ્પદની વચ્ચેનો જે મુતક તે અસાધ્ય એમ મણુ કહેછે. — ૫ પૃથ્વી ન-ક્ષત્રી કરવા સાથે ક્ષત્રીઓજ સરસ્વતીમાંથીને ધાપા હતા તેની જે હૃદયસમતા કરે છે તે. આ બીજું ચરણ બાપાંતર કરનારની તરફનું જ બહુધા છે. મૂળમાં તો ક્ષત્રીના યુદ્ધને સૂચવનાર એટલું જ છે. — ૬. ગાંડીવ નામના પનુબનો ધરનાર, અશ્વત્થ, — ૭ બાણ.

૧. સગાવાહાલાની લડાઈ કૌરવમાંજ હજાધરના સગા હતા, અને તે માહો માહે લડવા લાગ્યા તે જોઈને — ૨. યુદ્ધપર અપ્રીતિ આણાને, કુર-ક્ષેત્રના યુદ્ધમાંજ જતાં — ૩ હજાધરની સ્ત્રી. — ૪. “રેવતીના લોચનનું પ્રતિબિંબ પડવાથી ચક્રચકિત થએલા એવા જે પોતાને ભાવતા મણના પ્યાલા તેનો ત્યાગ કરીને.” પ્રતિબિંબ કહેવાનું કારણ કે પ્રથમ પોતાની સ્ત્રીને થોડોએક પાછને પછી પુરવો તે સમયે મણપાન કરતા હતા. હજાધરને ઘર ઉપર બહુજ પ્રીતિ હતી એ પુરાણપ્રસિદ્ધ વાત છે. — ૫. હજાધરે કુરક્ષેત્રનું યુદ્ધ થવા માંડ્યું તે પહેલાં કંટાળીને સરસ્વતીને કાઠે એમાંજ વાસ કરીધો હતો. — ૬. તે નદીના પ્રતાપથી. — ૭. તું પણ તેથી ચિત્તમાં શુદ્ધ થઈશ. અને ફક્ત ઉપરના રંગથીજ તું કૃષ્ણ કહેનાં કાળો રહીશ. આ જગો ઉપર મૂળનો સંસ્કૃત શબ્દ જાણી જોઈનેજ રાખ્યો છે, કેમકે એવો અર્થ પણ હોનો થઈ શકે કે તું કૃષ્ણના જેવો માત્ર રંગમાંજ રહીશ. અને તેના પેઠે તું ગ્રણે પણ કાળો થઈશ નહિ. કેમકે તેવો ભારતનો માટો બડકો સંકોરવામાં આગેવાન હતો. મૂળનો અર્થ એમ છે એવું કહી શકાતું નથી, પણ માત્ર કદના બાહેર મૂકી છે.

જોડણીના નિયમનું અર્થગ્રહણ.

૪. ગૂજરાતી શબ્દો ગૂજરાતના ધણા ભાગમાં જે પ્રમાણે બોલાતા હોય તે પ્રમાણે લખવા.

વ્યુત્પત્તિ પ્રકરણમાં કોઈ શબ્દને પણ ગૂજરાતી છે એમ કહી શકાતું નથી; કેમકે ગૂજરાતી એ કાંઈ મૂળ ભાષા નથી. તેમજ ગૂજરાતીમાં જોડણી શબ્દ વપરાય છે તેને ગૂજરાતી કહ્યા છે એમ પણ આ નિયમનો અર્થ થઈ શકતો નથી ત્રીજા નિયમથી સંસ્કૃત કે બીજી ભાષાના શબ્દ શબ્દ તો ખાદ યથેલાજ છે, પેટલા નિયમમાં થોડા ફરફાર વાળા શબ્દને પણ મૂળ પ્રમાણે લખવાનું કહ્યું છે તેથી આ ઠેકાણે ધણો ફરફાર યથેલા શબ્દ જેને વિષે કે બીજો નિયમ છે તેજ સમજવા.

આ નિયમ જેમ વાળની છે તેમ હવે અર્ધમાં ખુલ્લો છે, પણ અમલમાં આણવો સૌથી અધરો છે. ધણા ભાગમાં કું ઉચ્ચારણ સાધારણ છે તે જાણ્યા અગાઉ તે શબ્દ ગૂજરાતના બધા ભાગમાં શી રીતે બોલાય છે તે જાણવું જોઈએ, એટલું જાન થોડામાં જ હોઈ શકે. પણ એ બાબત કાંઈ પણ વિશેષ નિયમ આપ્યો એ અશક્ય છે, કેમકે જૂઠાજૂઠા ભાગમાં શબ્દ બોલવાની કાંઈ અમુક રીતો નથી, સુરતજીલ્લામાં બધે સ બોલે છે, ચરોતરમાં કનો ચ, નહરવ ધઉનો લોપ, દીર્ઘ ધઉનો ગૂણ વગેરે જે કાંઈ નિયમ સાર ઉચ્ચારણ છે તે નીચતા વગંતા લોકોમાં જ આવે છે, અને તેથી ક્રમાણા ભાગમાં આ નિયમ પ્રમાણે ઉચ્ચાર યાય છે એમ કહી શકાતું નથી. એ તો દરેક ભાગના વતનીઓ એકઠા મળી દરેક શબ્દના રૂપ વિષે નિશ્ચય કરે ત્યારે જ યાય. કગિટી એ ધોરણ મુજબ જ ભગી થઈ હતા, અને તેથી જ શબ્દ તેમણે મુકરર કર્યા તે પ્રમાણે જો શુદ્ધ જાણા હોત તો આપણે કોઈ વાતની અડચણ રહેત નહીં. પણ તેમ થયું નથી ત્યારે તો ધણે ઠેકાણે શી રીતે કોઈ છે તે ઉપર નજર રાખવી જોઈએ.

નિયમ તો કોઈ જરાજર નીકળી શકતો નથી, તે છતાં સુરત, ઉત્તર ગજરાત, અને કાઠીયાવાડ એ ત્રણ ગૂજરાતના મોટા ભાગ છે, અને એ ત્રણ ભાગની ભાષા કેટલીએક રીતે એક બીજાથી નજીક પડે છે એ વાત માત્ર સમજવી. અમે સાંભળ્યું છે કે કગિટીએ પણ એ ભાષા-

માંથી તે બેદન કહાડી નાંખવાનો હુકમ કરવો એ તો કોઈ પ્રકારે અમને
પ્રાગ્જ્ઞા લાગતું નથી. સંસ્કૃત બાષાના રૂપાખ્યાનમાં આટલું બધું અનિ-
યમિત પછે છે તે છતાં તેના બાકરણકારો થાડવા નહિ તો આપણે આટલી
હરકતથી કેમ કરી જવું મોઢજો!

આ રીતની ભેડણીની એક એવી અસર થઈ છે કે કહેવું, કહે છે
પગે ને ભેડણી હાથ પચારી છે તે ઉપરથી ઉચ્ચાર પણ કેટલાએક વાં-
ચનાગણો ખોટા કરે છે અને કેટલાએક મહેતાજીઓ એવા ઉચ્ચાર શી-
ખવવા એમ પોતાની ફરજ સમજે છે. બીજું મોઢવું તેમજ લખવું એજ
આપણી લિપિનું બહુણુ છે તેમાં આ નિયમથી એક મોટો વિરોધ આ-
વાને પડે છે. તે છતાં અમારું કામ અહીંયાં તો અર્થ ગ્રહણ કરવાનું છે
તેથી અમારા વિચાર પ્રમાણે એનો આ અર્થ થાય છે તે અમે ઉપર આપ્યો.

ચર્ચાપત્ર.

કેલવણી ખાતાના અધિકારીઓને ઉપયોગી મુશ્મલા.

૧ અધિકારીઓ તરફથી જેટલા હુકમો મહેતાજીઓ તરફ મોક-
વામાં આવે છે તેટલા બધા એક સરખી રીતે આવક રજીષ્ટરમાં નોંધા-
વને રીકાર્ડમાં કાંઈક થાય છે. કોઈ હુકમનો એવા હોય છે કે "તમારું
માસિકપત્રક પોહોરું નથી માટે બીજુ બનાવી વગતો ટપાસે મોકલવું".
હવે એ હુકમ કામ થવા પછી કેવળ નિરૂપયોગી છતાં વાર્ષિક કાંઈકમાં
ચોંટી રહે છે. એનો ફક્ત એકજ દાખલો છે ધણુ એવા નકામા અને
કામના કાગળો જૂદા પાડી જૂદી કાંઈકોમાં બંધાતા હોય તો સારું કે પછી
નકામા કાંઈકોનો અમુક મુદતે નાશ કરવામાં આવે. એથી કરી મહેતાજી-
ઓને પેટીઓની જેતંગી પડે છે તે મટશે અને ગોસડા ઝાણા થશે. આ
વાત ભેદ્યાન ઉપર લેવાયે તો એ બાબત હું વિસારથી ખુલાસો કરીશ
કે ક્યા રસ્તા સેહલાં છે.

૨ દશી દિશાબ વાળો ભાગ (સંખ્યાવળી) એમા ને દસ્તાવેજો
અને કાગળ પત્ર લખવાની પદ્ધતી લખાઈ કરેલી છે, તેમાં હવે તદ્દન
ફેરફાર કરવો મોઢજો. અરે પૂછો એમાના ઘણાં અગ કાગળો નિરૂપયોગી

૧ કઠણ પડે છે અને એથી ધારેલી પરિણામ પાડતો નથી. એ બાબત મેં હેતા છુઓનો, અભિપ્રાય, માગવાથી વધારે, ખુલાસો થયે, હાલની સાબ-
તો રૂઢોના કાગળો અને ખતપત્રોનો, વહીવટ તેમાં દાખલ થાય, તો
સાફ.

૩ દગા હિસાબ ખીજા બાગમાંથી વીધાં વચા અને વિશવાથી
વાળી વીધાં દોરીની રીત કઢી નાખી તેને ઢેકાણે નવી સરવાલ પ્રમાણે
એકર ગુંઠા વાળું કોરટક દાખલ કરી તેને લગતા હિસાબો દાખલ કરવા
જોઈએ.

૪ જૂગીય વિદ્યા બાગ રહ્યો લાંબી મુદતથી ફેરફાર થયા વગરનો
આલ્ખોજ આવે છે તેના ઉપર કોઈ ધ્યાનજ આવતું નથી એ જરા વધારે
આશ્ચર્યની વાત છે. મહુધા પ્રગણું નીકળી મવાને કેટલાં વરસ થઈ ગયાં
પણ એકા છલ્લાના શીખતા વિદ્યાર્થીઓ હજી તે પ્રગણાનું મનન કરે છે.
આ એક મારાલા તરફે છે પણ એવાં ખીજાં ઘણાં પ્રગણાંને મઠે માફ
કેહેવું છે.

વસ્તીની નવી ગણતરી હાલ થવા લાગી છે તે પ્રમાણે હવે પછી
છપાતી જૂગીય વિદ્યામાં દાખલ થવાનું લક્ષમાં આવવું જોઈએ.

૫ પદચેદ કરાવાનો વહીવટ હજી મુખી એક સરખી રીતે જૂલ-
રાત પ્રાંતમાં ચાલતો નથી, વાસ્તે મી. મોહનલાલ કલ્યાણજી વાળું પદ-
ચેદનું પુસ્તક મેકૂમ છુક તરફે જુક કમીટીએ પસંદ કરી ચલાવવાનો
કરાવ કરવો જોઈએ અગર તેમ ન બને તો પદચેદની રીત ઉપર એક નવું
પુસ્તક પ્રગટ કરાવવું જોઈએ અને તે પ્રમાણે એક સરખો વહીવટ થવાં
બંધોબસ્ત થવો જોઈએ કે એથી કરી સર્વત્ર કામે એક સરખી રીતે પદ-
ચેદની રીત દાખલ થયે. આ વાત હું મારા ખરા અનુભવથી લખું છું.
હાલ એટલું જાણી ખંધ રહું છું જાડીની સૂચનાઓ જો ઉપરની સૂ-
ચનાઓ નજીવી નહીં ગણાય તો હવે પછી લખી જણાવીશ.

લા. સે. વાપજે મીડોબાધ.

કેલવણીખાતાની સ્વરો.

મોજે સુમતાન પ્રગણે જમાલપોરજીલ્લે મુરતની સરકારી નિશાન

માં તાં. ૧ જી. સપ્ટેમ્બર સને ૧૯૭૧ ને રોજ નીચે લખેલાં સદ અદ્યક્ષો
એ ૩૧૦-૫-૩ની કિંમતનું 'વાગરું' ઘડીઆળ એનારેમ સહીતનું આપ્યું.
૨-૫-૩ મેહેતાજી જીવણરામ ફૂલભાઈ. ૧-૦-૦ દેશાઈ કુંવરજી મોરારે
૧-૦-૦ આસીમદેવ પ્રેમચંદ્ર ઇચારામ. ૧-૦-૦ પટેલ ગાંડાબાઈ ગોંસાઈ
૦-૮-૦ દેશાઈ નાગર બીઆબાઈ. ૦-૮-૦ દેશાઈ મોરાર હરીબાઈ.
૦-૮-૦ પટેલ કલ્યાણજી કરાનબાઈ. ૦-૮-૦ નારણજી લાલબાઈ.
૦-૮-૦ વલ્લભભાઈ નયુભાઈ પટેલ. ૦-૪-૦ ગોપાળ રઘનાયજી
૦-૪-૦ નીછાબાઈ ફૂલભાઈ. ૦-૮-૦ પટેલ ડાહ્યા ખુસાલ.
૦-૮-૦ જગાબાઈ કલ્યાણજી. ૦-૮-૦ વસનજી સવરામ.
૦-૪-૦ શંકરજી રઘનાયજી. ૦-૪-૦ મોહન બાઈ દરિબાઈ.

૫-૧૩-૩

૪-૮-૦

૧૦-૫-૩ કુલ.

કરખે માડવી. જીલ્લે સુરતની સરકારી કન્યાશાળામાં તારી. ૨૬મી
આગષ્ટ સને હાલને રોજ તરસાડાના મેહેતાજી અંબારામ વિધનાયે ૫-
મારી ઓકરીઓની પરીક્ષા કરી ખૂંશી યધ ૩૦-૮-૦ પંતાસાં ઓકરીઓ
ને વેહેચ્યાં.

મોતે પાન-પ્રગણે જ્યોરપાડનો સરકારી નિશાળમાં તારી. ૧૫ મી
સપ્ટેમ્બર સને હાલને રોજ સ્કૂલ કમીટીના મેમ્બરો પધારી ઓકરીઓનો અ-
વધાસ જોઈ ખૂંશ યધા તેથી કલણી રધા જગાએ ૦-૮-૦ રેવડી ઓકરી
ઓને વેહેચ્યાં.

કરખે રાંદર પ્રગણે-મોવાંચી. જીલ્લે સુરતની કન્યાશાળામાં તારી. ૨૨
મી આગષ્ટ સને હાલને રોજ રણાના બાડવા ઇલાકા રેવાકાહાના માહામ
વલ્લભશ્રીમોહનસંઘજી પોતાના કારંબારી સાથે તથા ખીજા સદ્યદ્યક્ષો સાથે
પધારી પરીક્ષા લઈ ખૂંશી યધાથી ૨૨૦ની મીઠાઈ ઓકરીઓને વેહેચ્યાં
તથા ૩૫૦ની પાપડી મેહેતાજી આત્મરામ નંદરામને ઇનામમાં આપી.
તથા પેહેલી કલાસની ઓકરીઓને અકેડી ગરબાવળી આપી.

કરખે રાંદરની કન્યાશાળામાં તારી ૬મી સપ્ટેમ્બર સને હાલને રો-
જ ડિસપેન્સરીના દાકતર વીઠ્ઠલરાવ બીઆઈએ પધારી પરીક્ષા કરી. મી-
ઠાઈ તથા મોપડી મળી ૩૩૦નું ઇનામ વેહેચ્યું.

મોળે વરાહા પ્રગણે ઓરપાડની સરકારી નિયામના તારી, ૧મી સ-
પટેબર સને હાલને રોજ ગામના સારા સારા સદ અહરથોએ પધારી પ-
રીક્ષા કરી તેમાંથી નીચે લખેલા સદ અહરથોએ હંનામ વેહુચું.

૧-૦-૦ મેમ્બર નરસાધનાસ ખુસાનના તલાઈએ પેડા.

૧-૦-૦ મેમ્બર વલ્લભ નારણ પતાસા.

કરને આલોડની કન્યાશાળામાં તારી. ૨૬મી જુલાઈ સને હાલને રો-
જ એકંડ કપાસ એંગો પરનાકુબર દુકૂનના હેડ માસ્તર આજમ ગવરો
ચંકર પ્રાણચંકરે કરની ચોપડી તથા પતાસા વેહુચ્યા.

મોળે પુના પ્રગણે માડવીની સરકારી નિયામના માડવી અને ખાર-
ડોની તાલુકાના રિઝિટર આજમ વલ્લભ પ્રમાચંકરે પરીક્ષા કરી તે વ-
ખતે મુખી પટેલ હરીભાઈ વીરામી રૂ. ૧)ના ચોપડી હંનામના વેહુચી.
એ સખચ કેળવણીના ઉચેતનના સારી ઉલટ રાખે છે.

કરને માડવી છુલ્લે મુગતની કન્યાશાળામાં તારી. ૫મી સપ્ટેબર સ-
ને હાલને રોજ માડવી અને ખારડોની તાલુકાના પીઝીટર આજમ વલ્લ-
ભ પ્રમાચંકરે પધારી પરીક્ષા કરી તે વેળા ગામના સારા સારા સદઅહરથો
પધારેલા-તેમાંના નીચે લખેલા સદ અહરથોએ રૂ. ૩-૪-૦ હંનામ વેહુચું.
તેઓના નામ અને વિગત નીચે મુજબ.

૦-૮-૦ દયાઈ અંબેલાલ ગોપાળજી.	પતાસા.
૦-૬-૦ ચેક પેતાભાઈ વલ્લભીદા.	ચોપડી.
૦-૬-૦ ચેક હોરમસજી અરસેદજી	ચોપડી.
૦-૬-૦ ચેક મોતીભાઈ મનાયજી.	ચોપડી.
૦-૬-૦ ચેક મોતીભાઈ નરસીદાસ.	ચોપડી
૦-૫-૦ હમીર ભાવા રાવસંગજી.	ચોપડી.
૦-૫-૦ હમીરભાઈ જીરામ.	ચોપડી.
૦-૫-૦ અમરમંદ પાનામદ.	ચોપડી.
૦-૫-૦ કર્તુરદાસ વલ્લભભાઈ.	ચોપડી.

૩-૪-૦

તા. ૬મી ઓક્ટોબર ૧૯૦૧

MOHANLAL R.
દિ. એ. ઇ. મુરત વિભાગ.

૨) ખોરીઆના ઠાકોર જયાબાઈ નેડાછ	૧) શા. નારણુ છ ખુશાન-
૧) રોજડના ઠાકોર દલછ માનછ.	૧) શા. રાસ.
૨) મેખર પંડા નથુરામ ગુલાબછ,	૧) શા. કૃતેચંદ ગૌતમદાસ
૨) ગાંધી મલુકચંદ શુખણદાસ,	૧) શા. મોતીચંદ હીરાચંદ.
ગા મતાદાર પટેલ ખાતુ કલાબાઈ,	૧) મુલતાનપુરના પટેલ વરધા
	હીરા શુખી.
ગા મતાદાર પટેલ ગોવિંદછ ધના,	ગા શા. નથુ નેચકરણ.
ગા મોદી વીરચંદ હુમચંદ.	ગા શા. ખુશાબ પરભુછ
ગા દાણી દરજીવન મોતીચંદ.	ગા શા. ગુલાબચંદ મુંદરછ
	ગા શા. લીલાચંદ રામચંદ.

૫૩-૦-૦

૨૩-૦-૦

૩૭૯) કુળ,

એ રીતે કુળ ૩૭૯) જોતેરના ટીપચઈ બાદતેમાંથી ૩૧૧-૧૩-૩ના જોડીઓને રેસમોરેજ તથા ૩૩-૧૪-૯ ની સાક્ષતા અભ્યાસની ઓપડીઓ વિગેરે ધનામ આપ્યુંને ૩૨-૨-૦ જોડરા તથા જોડરીઓને પતાસાં વેહેઆં, એરીતે કુળ ૩૧૭-૧૩-૬ અર્ચ્યા બાકી ૩૫૮-૨-૩ બ્યાને મૂકી રાખીક. રખાબ્યા તેમાંથી જોડીઓને બજવાની ઉમેદ રહે માટે એકબાઈ પેહેલી ઓપડી સુધી બાજેલી હતી માટે તેને તેમાંથી દરમાસે ૩૧-૦-૦ પગાર આપવા કરાવ કરો ને દરમાસે જોડીઓની પરીક્ષા કરી ધનામ વિગેરે તેનાથી અરચ આપ્યું એ વીગેરે કરાવતા. ૨૬ મી જાનેવારી સને ૧૮૭૨ ની રોજ મેહરબાન સાહેબ બહાદુર તથા મામલતદાર સાહેબ અને ગામના કેટલા સારા સારા લોકોની મારફતે જોડીઓની પરીક્ષા (જોડીઓને નિશાબે આવવા વિશે) ચર્ચા બોલાવી મણાજી ખૂશીયવા ત્યાર બાદ મજકુર નિશાબનાં મેહતાજી નાગરદાસ પૂંજબાઈએ સ્ત્રીઓને કેળવણી આપેવી જોઈએ તેવિશે ઘણીજ લેખોલુધી બાવણ કરેલું તે સભાસદો આંગત વાંચ્યુ વળતી સાહેબ મોસુક મણાજી ખૂશી, યધ્, મેહતાજીને માન સાથે શાખાથી આપી, પછી સભાસદોને પાન સોપારી આપી ૯૫ વાગતાંના સુમારે સભા ખરખારત યધ્.

MAYARAM S.

દિ. એ. ઈ અમદાવાદ વિભાગ.

અસનાલીની નિશાળ.	૪-૩-૭૨	મહેરજાન આસીરૂંડ ફલિકટર શારદી સાહેબ તરફથી.	૩૮-૦-૦૧૧ ૧૧૦૧૭૦
બારેલની નિશાળ.	૨૮-૧-૭૨	કિતો	૩૫-૦-૦૦૧ માંકાધ.
ધોલેરાની કન્યાશાળા.	૧૨-૭૨	મહેરબાંગ રામસાહેબની સમજુતીથી ફકરા. દેવજીભાઈ ગીનાઓ તા. ફેબ્રુઆરી કેસવત્તાવાઈઓ.	૩૫-૦-૦૦ તથા ૩૫-૧૧-૦૦ની બુકો તા. સલેટો આપી ૩૨-૦-૦ આખા.
મોતે નોંધડકા.	૭-૧૨-૭૧	તમાટી જોશનાથ કેશવભલિ તરફથી.	૩૦-૮-૦૦ની માંકાધ.
મોતે બાક.	૧૧-૮-૭૧	ફરજાગરઆ તથા ગામતા સદરૂથ તરફથી.	જોકશએનિ જગાડ્યા તા. ૫-૧-૭૨ નામ મહેરબા.
ચણુપર કન્યાશાળા.	૧-૧૨-૭૧	મહેરજાન પ્રાડ સાહેબ તરફથી.	૩૧૦-૮-૦૦ની એફેશી.
ધોલેરાની કન્યાશાળા.	૩-૫-૭૧	મહેરજાન પ્રાડ સાહેબ તા. વિઠ્ઠલ સાહેબ તરફથી.	૩૩૦-૨-૦૦ની એપડાઓ તા. ગીમાંધ.
મોડાસાની કન્યાશાળા.	૨-૩-૭૨	મહેરજાન ફલિકટર સાહેબની આદનાસ દારમદાસ અર્જુનભાઈ તરફથી.	૩૧-૦-૦ માંકાધ.
જોગાશુની નિશાળ.	૨-૬-૭૨	પટેલ. કસલાજી વરસંધજી તરફથી તથા મુખી કાલા લોના-બાઈ એઆના તરફથી.	૩૫ ૦-૦ ની મહેતાજીઓન પાધડી તા. ૧-૮-૦ જોડા-ઓને માંકાધ.
ખાંમડ.	૨૬-૨-૭૨	મંદાપાણી શ્રી ગેમુબા અલેસંગના	૩૨૨-૮-૦૦ની એપડીઓ.
બંદીવાળા.	૬-૨-૭૨	મુખાઈમાલા ચોક વીકમજી વેવજી તરફથી.	૩૨-૮-૦ (માંકાધ)
	૨૦-૮-૭૧	મુખી ખોડીદાસ દુરિબાઈ.	૩૧૪-૦-૦ની એપડીઓ તા.
ચોસેર.	કિતો.	મુખેલ બલુભાઈ નેસંગભાઈ.	માંકાધ આપી જોકરા તા. જો
કિતો.	કિતો.	બાઈજી બગવાનદાસ.	ગીઓને
			૩૦-૮-૦
			૩૦-૮-૦
			૩૦-૮-૦

કિન્નો.
કિન્નો.
કિન્નો.
કિન્નો.
કિન્નો.
કિન્નો.
કિન્નો.
કિન્નો.

કિન્નો.
કિન્નો.
કિન્નો.
કિન્નો.
કિન્નો.
કિન્નો.
કિન્નો.
કિન્નો.

મુળદાસ કુબેરદાસ,
દિક્ષિત પ્રાણનાથ પેલાબાઈ,
ડોડોઆ માલોકજી હમીરબાઈ,
મોદી બેહુચર નેરાબાઈ,
કર દામોદર મુળજી,
પટેલ પોપટ તરલનદાસ,
ધોળી વાવતા દેસાઈ માધવજી મોદાજી,
કર મોતી બાલજી.

૩૦-૮-૦
૩૦-૮-૦
૩૦-૮-૦
૩૦-૮-૦
૩૦-૮-૦
૩૦-૪-૦
૩૦-૮-૦
૩૦-૮-૦
૩૫-૪-૦
૩૧-૦-૦

અમદાવાદ, તા. ૭-૭-૭૧

મહેરબાન અધોધ્યાના નવબક્કાસોરે મોકલેલા ૬૬૬ એપ્રિલો આસરે ૩૧૦)ની તે મહેરબાન રાવસાહેબ ગમારામ શંભુ-
નાથે નિયાજનમાં પધારી બેકરાઓને ધનામ. આપી ગયા છે.
તા. ૨૫મી માર્ચ સને ૧૯૭૨.

MAYARA M S.

ધોધંબા તાલે દવધડનારીઆની સરકારી નિયાજનમાં દવધડ સંસ્થાનના પોલીસ ઇન્સ્પેક્ટર આજગ કોટેખાં નથેખાં તથા
યાસદાર અચરતલામ જાદવજીએ નિયાજની પરીક્ષા કરી ૩૮-૧૦-૧૦નું ધનામ આપ્યું એટલુંલ નંબી પણ પોલીસ ઇન્સ્પેક્ટર
ર સાહેબે નિયાજમાં બેકરાઓનો જમાવ કરી આપવાના કામમાં ધણી મહેનત કરી સારો જમાવ પ્યોછે ને આ આવીલ રીતે
તેઓ હમીશાં ફળવણીના કાગમાં ધણી પ્રીતી રાખી ખોતાની બનતી મદદ આપવા ચૂકતા નથી એ બહુ બધી યવા ભૂલુંછે
તા. ૧૧મી એપ્રિલ સન ૧૯૭૨ યુ. ગોધરા.

LALBHAI RUPRAM.

કેપ્ટન ઇન્સ્પેક્ટરોને વિનંતિ કરવામાં આવેછે કે હવેથી તેઓ રૂપીઆ કરતાં નાની રકમ ધનામ પત્રકમાં દાખલ કરવાનો
રીત બંધ પાડશે. એ પત્રક લેગ નાનું યાગ તેમ વધારે ચાહે કેમકે આં બોધાનીઆને જો આપતાં હરકત ખમવી પડે છે.

ઉત્તર પ્રાંતના મેહેતાજીઓને મુચના.

એવું યાપ છે કે મેહેતાજીઓ પોતે માંસ યજ્ઞ છે એમ સોપાટ કરી પોતાની નિશાળ છોડી જતા રહે છે. તેઓની બાજુને વાસ્તે કરમાવીએ છંદ્રએ કે તેઓ જે ગામ યા કુરાબાગાં યા ગ્રામમાં નોકરી કરતા હાય તે માં સરકારી વૈદ્ય નહીં હાય તો તેઓનું આવી રીતે વર્તવું ખરેખર રાજ્ય મેદવાડની ખાતરી થયે આમવા રક્ષણુ પછી તે એવા કુદરત ગાયે કે તેમની નિશાળના ગામની નજીકના જે કોરપેનસારી હતા ત્યાં તેઓ એક દમ ભૂખ અને ત્યાંથી ઘૂર્ણ સારદોડીકર મોકલોદે, નહીંતો તેમને રબ્બ આ પલામો આપશે નહીં, અને તેઓએ એર હાજરોના, ગામસાનો પગાર ખોડ દેડ ભાગવતો પડશે.

મેહેતાજીએએ વળી એ વાદ રખાવું જોઈએ કે વગર રબ્બએ રહ્યા થી તેમનો કરેલી નોકરી પરથી, પેનસનનો દક ભગ છે. તા. ૨૭ માર્ચ એ પ્રિમ સને ૧૯૭૨ સુકામ સ્વારી કરાએ વલસાડ.

G. BULLER.

આકરીગ. એન્ડકેસનલે ઇન્સ્પેક્ટર ઉપર ભાગ.

ગુજરાત રાજાપત્તના લવાખમ વગેરેનાં નાણાં આજના તેની પહોંચ.

૧ એપ્રિલ સને ૧૯૭૨ તા. ૩૦ એપ્રિલ સને ૧૯૭૨ સુધી

ગોરખીની નિશાળના મેહેતાજી તરફથી સને ૧૯૭૦ સને ૧૯૭૧ સને ૧૯૭૨

૭-૦-૦ ૦-૦-૦ ૧૬-૧૦-૦

દયાઇ. નરથીપ્રગાદ શિવપ્રગાદ તરફથી

૦-૦-૦ ૦-૦-૦ ૧-૬-૦

જુનાગઢની નિશાળના મેહેતાજી તરફથી

૦-૦-૦ ૦-૦-૦ ૩૬-૧૩-૦

અમદાવાદ હાઈસ્કુલના હેડમાસ્તર તરફથી.

૨-૦-૦ ૧-૦-૦ ૦-૦-૦

કાઠીયાવાડ પ્રાંતના પૂવ તથા દક્ષિણ વિ

ભાગની સબ.ડે.ઓ.ધ. તરફથી.

૦-૦-૦ ૦-૦-૦ ૧-૬-૦

ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટીના ડેક્ટરી તરફથી

૦-૦-૦ ૨-૦-૦ ૨-૦-૦

સાદરાની નિશાળના મેહેતાજી તરફથી.

૦-૦-૦ ૦-૦-૦ ૧૫-૦-૦

રાજકોટની નિશાળના મેહેતાજી તરફથી.

૦-૦-૦ ૦-૦-૦ ૧૬-૦-૦

સ્કોલર એકાબાઈ વાલજી તરફથી.

૦-૦-૦ ૦-૦-૦ ૧-૦-૦

વલસાની નિશાળના મેહેતાજી તરફથી

૦-૦-૦ ૦-૧૨-૦ ૨-૪-૦

સિંધ પ્રાંતના ડેપુટી ઇન્સ્પેક્ટર તરફથી

૦-૦-૦ ૧૬-૫-૦ ૦-૦-૦

૧-૦-૦ ૨-૩-૧-૦ ૬૫-૦-૦

ગુજરાતશાળાપત્ર.

GUJARAT SCHOOL-PAPER:

JUNE 1872

પુસ્તક ૧૧ મું. જૂન સત ૧૮૭૨. પાંક ૧. ૩૦

પ્રતાપ નામ મોટું ગુજ, નામ તેમ છે કામ—
કે પાંત મનદેવની પરી એતિ હરિ હામ.

અવકાશિકા.	પૃષ્ઠ.	Contents.	Page,
પ્રયત્નમાં પ્રવેશ કરવાની ત- લવીશ.....	૮૧	Attempts for a college in Guzerat..	81
નિઝામીના નિયમનું અર્થ પ્રકાશન.	૮૨	Interpretation of the New Rules of Spell- ing...	69
પેટલા હરવેસની મુદ્દાકમી	૮૫	The Bogs-Bahâr.....	89
ગુજરાત દુનિયા કાલેજની પ્રમા- સિક ગણીશી.....	૮૧	Examination Papers,	91

(કેળવણીખાતાના હુકમથી.)

અમદાવાદ મધ્યે આગાની હોજીમાં પુનાપરેડ પ્રિન્ટિંગ અને
જાનકમ એલ-શી કંપની "નિમિરેડ"ના પ્રેસમાં
ગુજોડપ્રાચ હાસયંરે ડાબી પ્રસિદ્ધ કર્યું.
(મુદ્ર વરસે ૨૧. અગાવધીન)

ગુજરાત શાળાપત્ર.

પુસ્તક ડિવિઝનું. અમદાવાદ, જૂન સન ૧૮૭૨. વ્યાંક ૧૬૦.

ગુજરાતમાં કાલેજ કરવાની તજવીજ.

અમે જે વરસ ઉપર બતાવ્યું હતું કે ગાયકવાડી રાજમાં ફેળવણી અને ગુજરાતમાં કોઈ કોઈ પણ એક અંગરેજી પાઠશાળા એ જે આ પ્રાતની ફેળવણી સંબંધી માટી ખોટ છે. એ ખંતે ખોટ પૂરી પડવાની અરી અપર લખવાની અવસર આ વરસ આવવાની હાય એમ અમને લાગે છે. ગાયકવાડી રાજમાં તો ફેળવણી રાખત્ર થઈ ચૂકી છે એ વાત અમે ખૂબી ની સાથે જાહેર કરી ચૂક્યા છે, અને આશા છે કે થોડા વખતમાં જોવા જોઈએ તેવા તેનો વિસ્તાર પણ ત્યાં થશે. તેમજ અમદાવાદમાં હાલ એક અંગરેજી પાઠશાળા કરવાને માટે બારે મહેનત ચાલે છે. એ પાઠશાળા કલત અમદાવાદને તહીં પણ આખા ગુજરાતને ઉપયોગી થઈ પડશે, અને તેથી સમજાવે જાયવું જોઈએ કે કેવા પાયાપર એ મહેનત ચાલે છે.

અરૂં જોઈએ તો અમદાવાદમાં અંગરેજી પાઠશાળા કહાડવાનો વિચાર થયોજ જાનૂનો છે, અને હાગીરીની વાત છે કે સોજ સોજ વરસ થયાં તો પણ તે હજી બરાબર પાર પડ્યો નથી. છેડ ૧૮૫૨ના વરસમાં મી. હાપની ઉગરેણીયા અંગરેજી પાઠશાળાને માટે પૈસા જોડા કરવા એક કમિટી યુક્ત થઈ હતી, અને તે કમિટીની મહેનતથી એકદમ રૂપરૂપની રકમ ઉભી થઈ હતી. સ્ત્રીની તરફથી જેટલું ઉપરાયું થાય તેટલી રકમ સરકાર હમિયાં આવાં પરોપકારનાં કામમાં આપે છે તે પ્રમાણે સરકાર તરફથી પણ એટલી રકમ મળી. પણ એ બાબતના કાગળ પત્ર ચાલતાં ચારવરસ વહી ગયાં, અને એ મુદતમાં સરતે બાવેલોત માન્યાથી તથા બાબ

ડિપાઉટા અંકો ઉપર ૧૨ સું પુસ્તક એમ છપાઈ છે તે નજર ચૂક સમજવી.
એ. યુ. શા. પંચ.

વધ્યાથી એ રકમ વધીને ૭૨,૪૪૪ થઇ, તોએ અરેખરી ઇંગરેજી પાઠશાળાને માટે એ રકમ બહુજ નાની હતી. તેથી ફક્ત કાયદા અનેએ નુનિનીયરિંગના શીખવી શકે એવી સ્કૂલ કહાડવાનો ઠરાવ થયો. એ ઠરાવ મુજબ સને ૧૮૯૧ના આગષ્ટ માસની ૧૩મી તારીખે અમદાવાદમાં એવી નિશાળ ઉઘાડવામાં આવી અને તેનું નામ પ્રોવિનસિઆલ કાલેજ એવું પાડ્યું. કેમકે કોઈ આવ ડિરેક્ટરસે સ્કૂલ કે કાલેજ ગમે તે નામ આપવાની પૂરી છૂટ ઉદારતાથી આપી હતી. હવે ગુજરાતમાં કાલેજ તો કહેવાઈ ખરી, પણ જેએ વિષયજ શીખવવાના ધાર્યા હતા તેમાં એ હરકત આવી પડી. એનુનિનીયરિંગ શીખવે એવો કોષ સાચો શિક્ષક મળી શક્યો નહી, અને તેથી એ રકમનો વહેવાને આ પ્રમાણે અરગ અનાવવા લાગ્યા, ૫૦ રૂપિયા ન્યાય અને ઇતિહાસના શીખવનારને, ૫૦ ઉપયોગી ગણિત શિક્ષકને, અને ૫૦ અિત્રવિદ્યાના શીખવનારને આપવા લાગ્યા. પાછળથી અિત્રવિદ્યા પણ નીકળી ગઇ અને તેનો પગાર ઇતિહાસના શિક્ષકને વધારી આપ્યો. તેમજ ગણિત શિક્ષકમાંથી ૧૫ આઠા કરી એક સંસ્કૃત શાસ્ત્રી રાખ્યો, કાયદાના શીખવનારનો પગાર મૂળથી ૨૦૦ આલ્યોજ આવે છે.

આ પ્રમાણે ગયા વર્ષે મુધી આ નામની પાઠશાળાનો વહાવટ ચાલ્યો ... નુનિવરસિટી એ પાઠશાળાને કરી સ્વીકારતી નહોતી, અને તેથી જ યોગ વિષય પણ આહી ચાલતા હતા તેના શીખનારને કોઈ પ્રકારનું ઉત્તેજન હતું નહીં, અને તેથી આ કાલેજ નિરપયોગી છે એમ ઘણે ડેકાણેથી કહેવામાં આવતું હતું. ગયા વર્ષમાં ખીલ સાહેબનું એ તરફ દ્યાવ ગયું, અને એના ઉપયોગીપણાનો વિચાર કરવાને એક કમિટી ડેરવી, એ કમિટીએ અભિપ્રાય આપ્યો કે એ પાઠશાળાથી કાંઈ કાયદો થતો નથી અને એ પૈસા બીજા રસ્તે વાપર્યા હોય તો દેશને વધારે લાભ થાય.

જ્યારે એ પાઠશાળા અંધ થઇ, ત્યારે પૈસા પૈસાનું શું કરવું એ મહેલો સંવાલ ઉઘ્યો. ઉપર કહેલી કમિટીએ તો અમારા જાણના પ્રમાણે એવી બલામણ કીધી છે કે એનફિન્ડેન કાલેજમાં ગુજરાતના શીખનારાઓને સાચું સ્કાલરશીપ કહાડવી; અને જે એ રકમમાં વધારો થઇ શકતો નહાય, અમે ગુજરાત પોતાને સાચું જુદો પાઠશાળા કહાડવાને અશક્તિમાન અથવા નારાજી હાય, તો તો એનાં જોવો એ રકમનો બીજો સાચો અને વાજ-

ની ઉપયોગ કોઈ નથી. પણ સપાલ એ છે કે શું ગુજરાત એ કા-
મને માટે અશક્તિગાન છે? શું હજી આપણા શ્રીમંતો વિદ્યાની એટલી
પણ કદર સમજતા નથી યથા? અરથા અરથ તો સરકાર આપેજ છે, અ-
ને આ પાઠશાળાને માટે તો આપવાને મૂળથી બંધાએલીજ છે, ત્યારે શું બા-
કીનો અરથા અરથ અમદાવાદ વગેરે કેકાણેથી અને ગુજરાતના આટલા
બધા દરજામાંથી નહીં નીકળી શકે એવામાં ગાયકવાડ સરકારે રાણીના
વડા પુત્રની આરોગ્યતાની ખુશાલીમાં અંગરેજ સરકારની મરજીમાં આવે
તે પ્રોપકારના કામમાં અરથવાને એક લાખ રૂપીઆની મોટી રકમ આ-
પી. ગુજરાતમાં પાઠશાળા કરવામાં આવે એના નેપા આ રકમનો બીજો
કથો રૂડો ઉપયોગ થવાનો હતો? આ ઉદારતાની ખબર સાંભળતાંજ અમ-
દાવાદના દેશાએક દેશદિતેરધુ ગૃહસ્થોની નજર તે તરફ ગઈ, અને તેઓ-
ને ઉદ્યોગ અશ્વાસવાની દિગત આવી. ને કામ એક વખત અશક્ય દેખા-
તું હતું તે હવે સહેલું અને યોગ્ય વખતમાં થાય એવું દેખાવા લાગ્યું. એક
તરફથી શહેરમાં ઉપરાયું ચાલુ દીધું, અને બીજી તરફથી ખાનગી રીતે
સરકાર એ રકમ આ કામમાં આવે એ વાતની ખાત્રી મેળવી. આ શુભ
ઉદ્યોગમાં શઃ બહેચરદાસ અંબાઇદાસ, રાવબહાદુર ગોપાળરાવ હરિ, રાવ
બહાદુર બાળાનાથ સારાબાઈ, રાવ સાહેબ મહીપતરામ રૂપરામ વગેરે કે-
ટલાએ ગૃહસ્થો પૂજ્ય તનગતને ધનથી મહેનત કરે છે. અમદાવાદમાંથી
અત્યારમાંજ ૩૪૦૦૦ રૂપીયા તો નીચેની વિગતે ધઈ ચૂક્યાછે. રૂ. ૧૦૦૧૧
પાટડીના દેશાઈ શ્રી જોરાવરસંગજી, ૧૦૦૦૦ રાવબહાદુર બહેચરદાસ
અંબાઇદાસ, ૨૦૦૦ રા. બા. બાળાનાથ સારાબાઈ, ૨૦૦૦ રા. બા.
ગંધુપ્રસાદ, ને ૧૦૦૦૦ બીજાએ તરફથી. ને શ્રીધાઓએ પ્રથમ મોટી
રકમ પ્રોવિનસિઅલ કાલેજની દીપમાં બરી હતી તેમની આ પ્રસંગે વિ-
નંતી કરવામાં આવી નથી, અને તેથી આટલા વખતમાં આવડી રકમ
ઉભી થઈ એ આ કામના આગેવાનોનો ઉદ્યોગ અને આગાધારની ઉદા-
રતા બતાવે છે. મૂળ ૭૨૪૪૪ તો હતાજ અને આ રકમ મેળવતાં અમ-
દાવાદની તરફના એક લાખ રૂપીયા તો ધઈ ગયા. ને એક બે શ્રીમંતો
જેમણે પ્રથમ બંધું નથી, ને હાલ ધણીજ સારી સ્થિતિમાં છે, અને જેમની
દમણા પણ ગંદવાની કાંઈ ધણી ધમ્મજ જણાતી નથી, તે જો પોતાની

હમણાંની ઉદારતા યાદ આણી આમાં જરે તો આ રકમ એવી પણ મેથક જલદી વધી જાય.

હવે ખીજે કેકણેથી અને તેમાં મુખ્યત્વે કરીને રજવાડામાંથી ખીજ પૈસા મેળવવાની તજવીજ ચાલે છે. તેમજ આશા છે કે મુંબાઈમાંથી ત્યાંના ઉદાર શ્રીઝાઓ તરફથી સારી મદદ મળશે. એ રીતે જ સાખ રૂપિયા ઉઠા થવાની આશા સહેજ રાખી શકાય છે. જો માત્ર એક અમદાવાદ શહેરમાંથી જ એક લાખ કરતાં વધારે રૂપિયા થયા, તો ગૂજરાતના આટલા બધા અને આવડા સખાં રાજ્યો તરફથી, છૂટક છૂટક ખીજના મામોમાંથી, અને મુંબાઈ જેવા પરોપકારને માટે જગતમાં વખણાએના શહેરમાંથી જ લાખ રૂપિયા ભગા થવાની આશા કોઈ રીતે પણ ખોટી નથી. એ રીતે ચાર લાખ તો દેશીઓની તરફના થશે, ત્યારે સરકાર તરફથી એટલા મળવા જોઈએ, અને કદાપિં ગાયકવાડની રકમ સરકારના હાથમાંથી આપણને લેવાની રહીએ તેથી તે તરફના એક લાખ ખીજ સરકાર પોતાની માંડના નહિ આપે. તો પણ બધા મળીને સાત લાખ થશે. એ રકમના બ્યાજમાંથી મેથક એક મધ્યમ રીતની સારી અંગરેજ પાઠશાળા થઈ શકશે.

એ પાઠશાળા થવાથી આ પ્રાંતને કેવા કેવા લાભ થશે તે અંગે વિસ્તારવાની કાંઈ જરૂર નથી. હંમેશાં અંગરેજ કેળવણીના લાભ સમજાના જાણવામાં છે, હાલ એ લાભ ફક્ત જે વિદ્યાર્થીઓનાં શરીર અને સંપત્તિ તેમને મુંબાઈ જવાને શક્તિમાન હોય છે તેને જ મળે છે, અને એ રીતે જવાને શક્તિમાન યએલાઓને પણ ત્યાં દેહી દેહી અડચણો વઢવી પડે છે. એ સઘળી અડચણો ગામદાવાદમાં પાઠશાળા નીકળવાથી દૂર થશે, આપણા રથમાં હંમેશાં કેળવણીનો પ્રસાર થશે, અને દક્ષણીઓ કરતાં જે આપણે એ બાબતમાં પછાત હઈએ તે તેઓના જેવાજ ભાગ ભોગવતા થઈશું. માટે સમગ્રા રાજ્યજી માણસનો આ પ્રસંગે ધર્મ છે કે નમ અને તેમ આ શુભ ઉદ્દોગમાં તન મન ને ધને કરીને મહત્તત કરવી, અને સરસ્વતી દેવીનું ગદા મંદીર આપણા દેશમાં સ્થાપન થાય એ વિચાર નમ જલદીથી આવે તેમ કરવું. યાદ રાખવું કે દક્ષણમાં મુંબાઈ અને પુનાની જે પાઠશાળાઓ છે, અને ગૂજરાતમાં હજી એકે નથી.

જોડણીના નિયમનું અર્થ ગ્રહણ.

૭. ઈકરાંત શબ્દને સ્વર પ્રત્યય વ્યાવે ત્યારે ઈ દીર્ઘ રાખીને તે સ્વર લખવો, પણ -હસ્વ ઈ દરીને ય ઉમેરે તાએ વ્યાવે.—જેમ, નદી નદીઆ અથવા નદિયો, ઉકારાંત શબ્દને સ્વર પ્રત્યય વ્યાવે ત્યારે ઉજ રાખવું. જૂ, જૂઓ; લીજુ, લીજુઓ.

૮. ટાંસું.રાતું, વાંચવું વગેરે શબ્દોમાં નાન્યતર ભાતિ જણાવનારો જે સ્વર તે અગુસ્વાર વાળો -હસ્વ ઉકાર છે, અને અંત્યાક્ષરીઉ -હસ્વ લખવો, જૂ, જૂ વગેરે ઉકારાંત એકાક્ષરી શબ્દોમાં અંત્ય સ્વર દીર્ઘ છે. જે અક્ષરના શબ્દોમાં ઉકાર પછીનો અક્ષર -હસ્વ હોય તો તે ઉકાર દીર્ઘ છે; જેમ, કૂક, દૂધ, ધૂળ, સૂક, સૂક, ખૂમ, ઈત્યાદિ. તેમજ ઉકારની પછીનો અક્ષર દીર્ઘ હોય ત્યાં પણ એજ નિયમ ધણું. દરીને લાગે છે; જેમ જૂનો, જૂઓ, ઈત્યાદિ અને તેમજ ધાતુ કે નામમાં ઉ -હસ્વ કે દીર્ઘ હોય તેને પ્રત્યય આન્યાથી અથવા સમાસમાં પણ ઉપસો િયમ ફરતો નથી. જેમ મૂકનાર, મૂવાળો દૂધભાઈ વગેરે. જેથી વધારે અક્ષરોના શબ્દોમાં પહેલા અથવા વચમાંના ઉકારની પછીનો અક્ષર -હસ્વ હોય તો તે ઉ દીર્ઘ કરવો, અને જે તે અક્ષર દીર્ઘ હોય તો તે ઉ -હસ્વ લખવો જેમ કૂખડો, કૂરડો, ખુશાલ વગેરે. ઈકારાંત શબ્દોમાં જે ઈકાર છે તે દીર્ઘ છે, જેમ ધી, કઠી, નાખી. એ અને તેથી વધારે અક્ષરના શબ્દોમાં ઈકાર -હસ્વ અને દીર્ઘ ઉકાર સંબંધી નિયમ પ્રમાણે લખાય છે; જેમ ખીક, કીડી ખીચડી, નાખિયેર, રૂચિયો ઈત્યાદિ.

૯. ગૂજરાતી શબ્દોના 'સ' હોય તેમાં ઇ કે ય મળવાથી તાણુ 'શ' બોલાય છે. જેમ ડોસો હોય પણ ઈ વ્યાવવાથી ડોશી માસો માશી, પીરસો પીરશું વગેરે. એ નિયમ સુરત ભરૂચ સિવાય વ્યાખ્યા ગૂજરાતમાં વાસે છે માટે તે રીત વોયા નિયમને વ્યાધારે રાખવી.

અત્યાર મુખીનો અમિ અડો નિયમ લખને તે ઉપર આમાર્શ વિચેચન આપ્યું પણ આ ડેકાણે અમિ અટકી પડીએ છપ્પએ. ઉપર અમિ ખતાવ્યું છે કે આ નિયમો કોઈ ડેકાણે ધારેલા અર્થ કરતાં અધિક ને કોઈ ડેકાણે

ઓછું બતાવે છે. પણ આ ત્રણ નિયમમાં તો ઘણો ઘોઠાળો કરી નાખ્યો છે. જેને અપવાદ લખવા બીજા નિયમનાં પેટામાં લખવા ભેદતા હતા તેને સ્વતંત્ર નિયમ પ્રમાણે છૂટા લખ્યા છે અને જે છૂટા નિયમો છે તેને એક નિયમમાં મારો મચરડોને પોંચી બાધ્યા છે. આઠમાં નિયમમાં અર્થ અને બાધાની અત્યંત ગુંથવણ કરી નાખી છે. એમાં ખરેખરા ચાર સ્વતંત્ર નિયમ સમાવી દીધા છે. માટે અમે ધારીએ છીએ કે આ ત્રણ નિયમોનું પ્રયક્ષરણ કરીને તેના યથાયોગ્ય નિયમ બંધી તે ઉપર અમે અમારૂં વિવેચન આપીએ તો શીખનારને વધારે સમજણ પડે. એ નિયમ અમે પાડીએ છીએ, અને તે ઉપર નંગર અમે અમારી તરફનો આપીએ છીએ, તોપણ એ નિયમ અમારી તરફના છે એમ ન જાણવું. એ વિષે જે અમારે કહેવાનું હશે અથવા તેમાં જે ફેરફાર કરવાનું અમારી નજરમાં વાજબી લાગશે તે તો અમે ઉપર પ્રમાણે તે દરેક નિયમના પેટામાં જ લખીશું. નીચે અમે જે ચાર નિયમો આપીએ છીએ તે એમાં ત્રણ નિયમો છે તેની જગોપર કમિટીનાજ હોય એમ સમજવું.

૭. નાન્યતર જાતિના પ્રત્યયમાં ઉકાર -હસ્ત છે.

આ અને ઐતી નીચેના જે નિયમ -હસ્ત દીર્ઘતા બે વિષે છે. એ મુધા નિયમો સંસ્કૃત કે પર બાધાના શુદ્ધ અથવા જરા ફેરફાર પામેલા શબ્દો લાગુ પડતા નથી, પણ ઘણા અપભ્રંશ અથવા દૃશ્ય શબ્દોને જ લાગુ પડે છે. એ વાત ઉપર સમજાવીજ છે, પણ ઘણા લોકો સૂચ્ય દૂચ્ય વગેરે વિપરીત જોડણીઓ આ બે ન સમજવાને લીધે કરે છે તેથી નેટલી વાર એ વાત તેમની આગળ મૂકીએ તેટલી વાર કામનીજ છે. સંસ્કૃત કે ફારસી શબ્દ તો તે બાધામાં હોય તે પ્રમાણેજ -હસ્ત દીર્ઘ લખવા, અને આ નિયમો ઉપર કાંઈ પણ ધ્યાન આપવું નહીં.

ગૂજરાતી અથવા અતિ અપભ્રંશ શબ્દમાં -હસ્ત દીર્ઘ લખવા વિષે ત્રણ મત હાલ આપણા દેશમાં ચાલે છે. કેટલાએક બોલાય છે તે પ્રમાણે જ લખવું એમ કહે છે અને ખરે જોતાં આપણી લિપિની રૂઢિને એ વિચાર જ અગત્યનો છે. પણ ઉચ્ચારણ ઉપરથી -હસ્ત દીર્ઘનો ભેદ જોખાળખવો એ અશક્ય નહિ તો બેશક બહુજ અપરૂ કામ છે. બોલવાની ઉતાવળમાં ઘણાં ઉચ્ચારણ ટુંકાં થઈ જાય છે અને જો એ ઉપર ધોરણ રાખવા જ-

એ તો કેમ, ધેર, આવે છે વગેરે ઘણા શબ્દોમાં ખુદા યુર આદ્ય છે તે પણ લઘુ નવા. લાગે. તેમજ -હરવ દીર્ઘનો બિદ જાણવાના મનસુખાથી આપણે એકાદો શબ્દ આંખી આંખીને બોલવા લાગીએ તો તેમાં તે દીર્ઘ ઉચ્ચારણ છે એમ દીઠામાં આવે. ટુંકામાં. બોલાતી પ્રાકૃત ભાષાઓમાં -હરવ દીર્ઘનો બિદ નહિ નેવો થઈ ગયો છે. આ કારણને લીધે કેટલાએક તો એ બિદ ગૂજરાતીમાંથી કહાડી નાખ્યો એવો વિચાર આપે છે અથવા તેઓનો વિચાર પરિણામે એવોજ છે. તેઓ કહે છે કે બધે દીર્ઘ ઈ ને -હરવ ઉ લખાયું. વાણીઆઓ પોતાના હરશેજના વહેવારમાં એમજ કરે છે. પણ આવો વિચાર ધરાવનારાની સંખ્યા વિદ્વાન વર્ગમાં બહુજ થોડી છે, એ વિચાર ઘણા કારણથી પસંદ કરવા બાધક નથી, અને એ વિચાર પ્રમાણે ગૂજરાત હવે વર્તે એવું વલણ દેખાતું નથી, તેથી અમે એ વિચારને ફક્ત અહીંયા સૂચવીનેજ પડતો મૂકીએ છીએ. ત્રીજો મત એવો છે કે શબ્દની ઉપર, પ્રાકૃતભાષા ઉપર, અને પ્રાકૃત ઉત્સર્ગો તરફ નજર રાખી શબ્દની જોડણી કરવી. એ મત કેટલીએક રીતે ઠીક છે અને ન્યારે બોલાતી ભાષામાં -હરવ દીર્ઘનો બિદ ધરાવેર પડતાતો નથી ત્યારે પસંદ કરવા જોગ પણ છે. પરંતુ એ મનના સામી મોટી દરકત એ છે કે દરેક શબ્દનાં મૂળ, જણવાં એ અશક્ય વાત છે. ભાષામાં હાલ ઘણા એવા શબ્દ મળી આવશે કે જેની વ્યુત્પત્તિ આખા પ્રાંતમાં કોઈ પણ કહી શકશે નહી, તો પણ તેમાં -હરવ દીર્ઘનો બિદ નિર્માણ કરનારો આપણે ક્યાંથી લઈ આવીશું? જાણું એ હિસાબે તો વ્યુત્પત્તિ સાત જેમ દેશમાં વધતું જાય તેમ શબ્દની જોડણી ફરતી જાય.

આ ત્રણે મતમાંથી થોડો થોડો સાર લઈને બ્રહ્મ કમિટીએ મધ્યમ ર-શ્ચો પકડ્યો હોય એમ અમને લાગે છે. ઉપર અમે એ નિયમોની ભાષા વિષે કાંઈ ચકત શબ્દો બોલ્યા હતા, પણ અત્રે અમારે કહેવું જોઈએ કે તે આએ ને ડરાવ કર્યા છે તે ઘણા વિચારનું ગંભીર ફળ છે. એ નિયમોથી જોડણી નિશ્ચિત થાય છે, ઉપલી રીતોમાં દરકતો છે તે દૂર થાય છે, અને કોઈ મતથી પણ ઘણાં ઉગ્રદાં રૂપ સંધાય છે એમ નથી.

ઉપર -હરવ દીર્ઘના સંધના નિયમો વિષે સાધારણ વાત કહી, હવે ને અમુક નિયમ મધાળા ઉપર મૂક્યો છે તે વિષે કાંઈક બોલવાનું છે. એમાં

‘નાન્યતર ભતિનો પ્રત્યય’ એમ લખીને મઘાંશ બાંધા છે તેથી એવું બનેછે કે હું, ટું, લખું વગેરે ધણા શબ્દો આ નિયમોમાંના કોઈ નિયમ હોય પણ આવી શકતા નથી. કદાપિ અંત્યસ્થાની ઉદ્ધારની નો નિયમ નીચે આવે છે તેના પેટામાં એ શબ્દોની વ્યવસ્થા કોઈ કરવાનું કહે, તો તેનો જવાબ એ છે કે ઉદ્ધારના પેટામાંજ ભેડે ઉદ્ધાર ગણવું હતું તો નાન્યતરભતિના પ્રત્યયને પણ જૂદો પાડવાની કાંઈ જરૂર નહોતી. અમારો વિચારતો એમ પણ છે કે જો જૂદો નિયમ ન કરતાં તેને ઉદ્ધારમાંજ ગણ્યું હોત તો આશય, પણ જ્યારે ક્રક કમિરિએ એ ભેડ જૂદો પાડ્યો છે ત્યારે તે હજી નાંખીને કાંઈપણ હજીજતા આ નિયમોમાં આણવાને અમન આહવા નથી. તેથીજ અમન આ નિયમ લખ્યો છે.

હવે જ્યારે ઉદ્ધારના પેટામાં ઉં ન ગણવું એમ કહ્યું, ત્યારે તો હું, ટું, લખું વગેરે ઉપર રજાંબેલા ધણા શબ્દોનું કું કરવું એ સવાલ આવે છે માથે ઉમાજ હજી રહે છે. વાંચનમાળામાં બધે એવા શબ્દોમાં ઉ-હસ્વ જ રાખ્યું છે, ધણા અંધકારી પણ હાલના એમ લખે છે, સાધારણ માનવામાં રાખ્યું છે એમ કાંઈ નિશ્ચય ધર્મશક્ટું નથી, અને વ્યુત્પત્તિ તરફ ભૂલિતાં પણ ને ઉપરથી નાન્યતર ભતિનો પ્રત્યય થયો છે તેવાજ અથવા બીજા અપરિચિત થઈને તે રૂપે ધર્મ ગમેમા પ્રત્યય ઉપરથીજ હું, ટું વગેરે શબ્દોમાં ઉં આવ્યું છે. ત્યારે એક ઠેકાણે જ -હસ્વ રાખ્યું તો બીજા ઠેકાણે પણ -હસ્વ રાખવું જોઈએ. મારે અમન ઉપલા નિયમમાંથી પેલું મઘાંશ કરનારે ઉપજાઈ જ હજી નાંખી તેને નીચે પ્રમાણે મૂકીએ છઈએ.

ઉં પ્રત્યયમાં ઉકાર વગે ઠેકાણે -હસ્વજ છે.

૮. શબ્દના છેડાનો ઉદ્ધાર દીર્ઘ અને ઉદ્ધાર -હસ્વ લખાવો, પણ એકાક્ષરી શબ્દમાંનો ઉદ્ધાર દીર્ઘ લખાય છે.

આ નિયમ ઉપર કહ્યું તે પ્રમાણે ને લેકો ઈ દીર્ઘ અને ઉ-હસ્વ-હમશાં લખવાનું કહે છે તેના મતને અનુસરીને બાંધ્યો જણાય છે. તેમજ ધણા ઉદ્ધારાંત શબ્દમાં વ્યુત્પત્તિ તરફ જોતાં ઈ દીર્ઘજ છે. પણ ચાર રાખ વુ કે એ મત અંત્યાક્ષરને મારેજ કણ્ઠ રાખ્યો છે અને તેમાં પણ એકાક્ષરી શબ્દોને એ નિયમમાંથી બાતલ કરી ત્યાં દીર્ઘ ઉ લખવાનું કહ્યું છે. આ અપવાદ રાખ્યો તે કાંઈ કાંઈ છે. એમાંના કેટલાએક શબ્દોમાં વ્યુત્પ

નિ પ્રમાણે ઉ દોરેજ છે, અને વળી તેઓ પ્રથમ અક્ષર હોવાને લાંબી તેના ઉપર ને બાર આવે છે તેથી બોલવામાં પણ દોરેજ નેવાળ સંગળાયછે.

શબ્દાંતી અંતે નહિ પણ આરંભે અથવા વચમાં જ્યારે એ સ્વરો આવે ત્યારે સીંચીતે લખવું તે બાબતનો નિયમ નાચે આવેછે.

પહેલા દરવેસની મુસાફરી.

(પાછળથી ચાલુ)

એક દિવસે મેં આકરને કહ્યું, કે સ્નાન કરવા સાંઝે ગરમ પાણી આપ. તેજ વખતે મલિકા મચકરામાં ખોલી, કે તમે એવી શી મહેનત કરીછે, કે નહાવાને ગરમ પાણી માગોજો? હું કાંઈ પણ બોલ્યો નહીં. પણ તેના એટલા પર ક્રોધાગ્નિના નિશાન માત્રમ પડવા લાગ્યાં. તે એટલે સુધીકે એકવખત તે બોલી કે તમે તરેહવાર છો. આખી રીતના તેજી મંદીના કારબારને શું કહીએ? જર, તમારામાં હિંમત નહોતી તો માલમ રૂપી નારીને શા વારતે વશ થયા? મેં કોઈ તરેહનો ઢાપ સંખ્યા વગર ધીરજથી જવાબ આપ્યો કે, હેત્રિયા! સજ્જનને લાયક છે કે ન્યાયમાં નિષ્પક્ષપાત રહેવું, ત્યારે મલિકા ખોલી હવેશું ખાકી રહીએ? ને યવાનું હતું તે યહ ચૂક્યું. (લગ્ન થયું) એમ છતાં તમારે ને ઉમરા કાઢવા દેાય તે કાઢો. હવે તો આપ પૂરા સ્વતંત્ર થયા છો તો? એટલાં કદમ જ્યાંદે નહીં બોલો એટલાં જોઈને રહેશો.

મેં ઉત્તર આપ્યો કે મારી ને ઉમેદ હતી, તે તો આપની કૃપાથી પૂર્ણ થઈ પણ મારું મન સ્થિર નથી. જેનું મન વ્યય છે તેનાથી કાંઈ યહ શક્ય નથી, ને તે માણસ માણસમાં પણ મણગવું નથી. આપણી હજીરમાં ને અદ્ભુત બનાવ જોવામાં આવ્યો, કે નેની સંદેહ મારા દૃઢ મગજની વિચાર શક્તિથી દૂર યહ શકતો નથી તેની ખુલાસો લગ્ન થયા બાદ આપની ખાસે પૂછી લેવાના ધરાદામાં હજી સુધી ઇંતેજર છે. માટે તેની કેફિયત આપના સુંદર મુખથી સાંબળી સંતોષ પામું. શાહજાદાએ નાખુશ થઈને કરમાવુંકે માથું સાંઝે એટલામાં પાછળ વીતેલું બૂલી ગયા કે રાજા? પાદતો કરી ખરા, મેં બહારી વખત કહ્યું છે કે તમારે મારા કામમાં હડાપણ ન કરવું! એ કાર તોડ્યો તમને લાયક છે! મેં ફરીથી હસીને અરજ કરી કે આપે મારી જેવી ખીજ તકસીર માફ કરી, તેવી આ પણ માફ કરી મા.

રા મનની શંકા બાગ્યા વગર બાગ્યેજ રહેશે! આવાં વેણ સાંભળતાંજ તત્કાળ અગ્નિ સ્વરૂપ ધણ કહેવા લાગી, કે હવે તો છેક માથે છાણાં પાપવા માંડ્યાં તો, જનઓ તમે તમારું કામ કરો. મારી કૂંચની સાંભળવાથી નમને શે કાવદો થવાનો છે? એતે મારી ધણી હઠથી તેણીએ ખાડું કે હવે કહ્યા વગર ચાલે એમ નથી, ત્યારે છેવટે લાચાર થઈને કહેવા લાગી, કે એ વાત ઉઘાડી પાડવાથી ધણીજ ખરાબી છે. પણ હું સ્વામીનાથ, તમે તમારી જીદ છોડતા નથી, માટે તમારી ખાતરને સાહે હું તમને મારું જન્મ સ્મરિત્ર કહું છું. હું કમળજી શહેર દગસ્કસના શહેનશાહની શાહબદી છું. મારા બાપને મારા વગર બીજાં એકે દરજન ધણું નહોતું. જ્યારથી જન્મી ત્યારથી માખાપના લાડ ખારમાં ઉછરી. જેમ જેમ હું મોટી થતી ગઈ તેમ તેમ શાન રૂપી રૂપ ધીમે ધીમે પ્રકાશવા લાગ્યો. એવામાં તેને અસાન રાહનું ગ્રહણ થવાથી સજાં અજાં માનમ પડવા માંડ્યું. સરખી ઉમરની કિમરાવજીઓ નોંઢે સહીયણાં કરી, તેમની સાથે અહોનિશ નાચ તમાશા જોય મનમાં રહેતી. એ વખતમાં આ કાની કુનિયાની મને જરા પણ પગ નાગ્યો નહોતો. અઠગાન મારી તળિયત ખમડી ગઈ. મીલકતમાં બેસવું, કિંવા સહીયણીઓ સાથે ફરવું, બીલકુલ ગમતું નહોતું. રોજ મારું મન ઉઠાસ રહેતું.

મારી રખવાણી કરનારો ખોળે ને કે મારાં તમામ ફેરથી વાકેફ છે. એ અરસામાં કહ્યું, કે આપ બાંગનો એક જામ પીશોતો, નહું ધાઈછું કે આપનો મિલજળ બહાન થશે. તેજ વખતે મેં હા કહી, ને તેણે બાંગનો કોરો એક ઊંડરા સાથે મોકલ્યો. તે હું ગંદ કરી ગઈ. એર. તેના કહ્યા પ્રમાણે મને તેનો કાવદો માનમ પડ્યો. તેથી મેં હરરોજ લીલાગર પીવાનો મહાવરો રાખ્યો. ખોલતની સારી સેવાથી ખૂશી થઈ તેને ઘણુંજ ઇનામ આપ્યું. ધારા પ્રમાણે હમેશાં ખોળે એક સિરોઈમાં બાંગ વરી તે ઊંડરા નોંડે મારી પાસે મોકલતો. હું તે પીતી ને જ્યારે ફેફ ગઈતી, ત્યારે તે ઊંડરા સાથે ડાઠ મઝાક કરી આનંદ પામતી. જેમ જેમ મારા મિલજળને આજખતો ગળો તેમ તેમ રમૂનરિલપગંદ વિગેરે ફારસી કિતાબોમાંથી ઇયકી બીઠી કહાણીઓ કહેવા લાગ્યો. હું તેની નકબી વાતોપર એટલી ગાંધી મોહી પડી, કે તેને હરરોજ હજારો રૂપિયાનું ઇનામ આપવા લાગી. એ પ્રસંગે

મેં તેને ફરમાવ્યું, કે તને મારી તરફથી ઘણું ઇનામ મળ્યા છતાં આવાં
 એનાં કપડાં શા સાફ પેહેરે છે? તું તારા અસાધી લિપ્પાસને કેમ વિદાય-
 ગારો નથી આપતો? શું આ પેલા પૈસા તે વાપરી નાખ્યા? કે કોઈ ના-
 છાવટીની દુકાને જમે કરાવ્યા? છોકરો. આવાં મહેરબાનીનાં વેણ સાંભળી
 આંખોમાં આંસુ લાવી ખેલ્યો કે, આપ સરકારે મને જો કાંઈ આપ્યું હતું
 તે તમામ મારા ઉસ્તાદે લઈ લીધું છે. મારી પાસે કૂટી બદામ રહેવા દીધી
 નથી. હું ક્યાંથી સારો પોશાક પેહેરું? એમાં મારા એક તલમાર કસૂર નથી. તેની
 ગરીબીપર દયા આવવાથી મેં ખોળને હુકમ કર્યો, કે એ છોકરાને તમારી
 પાસે રાખી હાંશિયાર કરો. ગુલામ, આકર, નફરની ટોળીમાં ખેસવા નદેશો,
 માર મરજી પાદ્યાહી કચેરીમાં ખેસવા બામક યામ, એવાં સલુક એને સીખવવા
 ની છે. ખોળે મારા હુકમ મુજબ તેને કેળવી ઇનસાનિયતના વર્ગમાં દા
 ખલ કર્યો, તે વખતે પેચતર સાથે મુકામલો કરતાં જમીન, અસમાન વચે
 જોડણું અંતર છે તે કરતાં પણ જ્યારે તક્ષવત માનમ પડત, એ ગળજ પર
 દીન પરદીન મારો એટલો ગધો પ્યાર વધતો ગયો, કે તેને મારી સેવામાંથી
 એકમિનિટ પણ બહાર ખસવા દતી નહોતી. છેવટે તેને દોસ્ત માફક ગણી
 એકાંત રૂબળમાં બાત બાતના ધરણાં તથા હીરા, મોતીની માળા પેહેરાવી
 તેની ખૂબસુરતીને નિહાળ્યાં કરતી, કદાચે કંઈ જરૂરિયાત કામ સારું તે
 નું બહાર જવું ચત્રું, તે મને તલપૂર એન પડતું નહી. ને જ્યારે તે મારો
 પાસે રહેતો, ત્યારે મને કમાલ ખુશી ઉપજતી. કંઈમુદતે એ છોકરો તરૂણ
 અવસ્થા પામ્યો ત્યારે ખોળએએ તેને જનાનખાનામાં આવતો બંધ કર્યો.

૩-૩-૭૨.

ખીમજી પ્રેમજી સરકારી
 નિ. એ. ટંકારીયા

ગૂજરાત ટ્રેનિંગ કાલેજની છમાસિક પરીક્ષા.

ખીનું વર્ષ.

મુસ્તર વિદ્યા.

- ૧ પાછલા જમાનામાં માણસના શેષ ભાગ પૃથ્વીમાં થી રીતે દટક
 થા હશે?
- ૨ વિદ્યાર પમાડનાર મુખ્ય ઉપાધિઓનાં નામ.

- ૩ વાતાવરણ શાનું બનેલું છે; કારણનીકે આસિડની લાક્ષણિક રીતે ઉપર થી અસર થાય છે; ખાણીની વરાળની રોકસ ઉપર થી અસર થાય છે?
- ૪ જળ દ્વારા ઓક્સિજન શું? અને તે શું કામ કરે છે ?
- ૫ રોકસ શબ્દનો અર્થ અને ઇન્ડિઅન રોકસ ઓક્સિજન શું ?
- ૬ ફોસ્ફોર; એન્ટ્રીકલીનમ; કનક્રોમીયલ સ્ટ્રીટ લેમ્પ; એ શબ્દોના અર્થ સમજાવો.

પદાર્થ વિજ્ઞાન.

- ૧ આરમ્સ અને મોલકુલસમી બે સમજાવો.
- ૨ વિશેષ ગુણ ઓક્સિજન શું અને તે ક્યા ક્યા છે?
- ૩ બળની વ્યાખ્યા તથા ફેરલાંક સ્વભાવિક બળનાં નામ આપો.
- ૪ બુલ્બ બાસના સાધનથી એક ગાણસ ફેરલું કામ કરે તથા વરાળથી ઘોડો એક મિનિટમાં ફેરલું કામ કરે?
- ૫ પાંચ શક્તિઓમાંથી રાજ અથવા ઢોંગાવનો ઉપયોગ અને તેનાં સગિક-રણ આપો.

ઇતિહાસ.

- ૧ ઇસ. ૧૦૦૦ ૫૫; ઇસ. ૧૪૦, ૪૫૦. ૫૯૭, ૮૨૭માં શા બનાવ બન્યા?
- ૨ હાલિઅન્ડ, પીટર રાઇ. ટામ્સ એ બે ફેર, સપ્તાહદીન અને સાપ્તાહક ડીઝાઇન ફોર્ડ એઓનો ટૂંકામાં હેવાલ લખો.
- ૩ ક્રુમેડ, મેગનામાર્ટા, અને ફ્યુડલ સિસ્ટમ સમજાવો.

નિશાલ્પદ્ધતિ.

- ૧ મહુતાઇને આરંભના કાળ ધણે અગત્યની છે અથવા આરંભ ઉપર જરૂર અથવા અપરજરૂરી આધાર રહે છે એ વિસ્તારથી સમજાવો.
- ૨ છોકરા ને કે કામ કરવા લાગી તો જય પથ મળે એનો અર્થ અને વિસ્તાર
- ૩ મહુતાઇએ પાતાના કામ ઉપર આશક્ત રહેવું ઓક્સિજન શું? તેના કામ-દા અને નુકર.
- ૪ દુધના સંબંધી જાણતા હો તે લખો.
- ૫ મિથાના પ્રકાર; અને તેને ટૂંક વિસ્તારમાં સમજાવો.

દ્વિતીય કામ.

- ૧ આખર સંસ્કૃત અને આવક સંસ્કૃત એટલે શું, અને તેમાં શું ખતાવવામાં આવે છે, તથા તે બેમાં શો ફેર છે?
- ૨ જલક અને આવક એટલે શું અને તેમાં શું આવે છે.
- ૩ જલક તથા આવક બુકમાં કાગળ નોંધવામાં શો ફેર છે તથા તેઓનાં દરેક આસાનનો મુકાબલો કરી ખતાવો.
- ૪ નિશાળના માસિક પત્રકમાં કેટલો અને કયાં કયાં આસન હોય છે અને તે દરેક આસન શા ઉપરથી અને શી રીતે મળવાનું પૂરાય છે.

વાર્ષિકચરચના.

- ૧ સમાસમાં આવેલા શબ્દો કેમ જણાય અને તેમને છેડે જાતિ રચીક પ્રત્યયો આ ઉચ્ચકારનાર અકારાંત નામ હોય તો પ્રત્યયનું શું થાય?
- ૨ સામાસિક નામ હોય તો વિભક્તિના પ્રત્યય કેવા બાજે તે ઉદાહરણ સાથે લખો.
- ૩ વાક્યમાં અર્કમક ક્રિયાપદ હોય અને વિશેષક પદમાં નામ આવે તો તે કયા વિભક્તિમાં આવે? ઉદાહરણ પણ લખો.
- ૪ અનુપસ્ય કર્મનો અર્થ અધિકરણના અર્થને કાંઈ મળતો છે એ ઉદાહરણથી સમજાવો.
- ૫ કયા વિશેષણની પેટલાં અનુર્થી વપરાય છે.
- ૬ પંચમી વિભક્તિનો અર્થ અનુર્થીથી ઉલટો કે સામો છે તે સમજાવો.

વ્યાકરણ.

- ૧ હ્રાત, નેણ, બહાર, માધું આણ એ કયા શબ્દો ઉપરથી અને કયા નિયમ પ્રમાણે વ્યુત્પન્ન થયા છે.
- ૨ ત્રીજી, ચોથી, પાંચમી, અને સાતમીના પ્રત્યય શી રીતે વ્યુત્પન્ન થયા?
- ૩ પેટલા પ્રથમ સર્વનામમાં અનુર્થી તથા બહીનાં ૧૫ શી રીતે થયાં; તમે એ શી રીતે થયાં; દશેક તથા અનિશ્ચિત સર્વનામમાં ૧૫ કયા કયા શબ્દો ઉપરથી થયાં છે?
- ૪ “કરણી ને કરવા યકી, કોષે વું કરતાર; તે કદી મેં નહિ કંઈ કરી, તો આશો શીર માર” એનું પદ્ય છેડ કરો.

કવિતા.

નાયેના કવિતાના જાન્યાર પ્રમાણે ગણ કરો.

અક્ષર અમર ગરંત, દીક્ષા નાના કંઈ ધરડા

અક્ષરગણિત.

૧ નીચેના મિશ્ર અપૂર્ણાંક ખીજને સાદા અપૂર્ણાંક ખીજમાં લાવો.

$$\frac{m^2+n^2}{n} - 2m + \frac{m^2-n^2}{n-m} + \frac{m+n}{m+n}$$

જ્યાં x^2-2 , x^3+x^2-1 , x^4+1 અને x^5-1 એ x^2-1 નો દરબાજક.

૨ નીચેનાં સમીકરણમાં જની કિંમત.

$$\sqrt{x+1} - \sqrt{x-1} = \frac{1}{x} \left\{ \begin{array}{l} \text{આમાં જની કિંમત જે આવે તે વડે તાળો} \\ \text{જેળવી ખતાવો.} \end{array} \right.$$

$$\frac{1}{x} + \frac{1}{x} = \sqrt{\frac{1}{x^2} + \sqrt{\frac{4}{x^2} + \frac{6}{x^2}}}$$

૩ નીચેના દાખલામાં ખેમાંથી એક કરો.

૧ એક પદાર્થ ઉંચેથી પડ્યો તે પછી સેકન્ડમાં ૧૬ ફૂટના વેગથી અને છેલ્લા સેકન્ડમાં ૫૬૫ ફીટ પડ્યો ત્યારે એ પદાર્થ કેટલી ઊંચાઈ-એથી પડ્યો.

(૨) એક ખંદેરથી એક વહાણ ઉપડ્યું તે વખતે તેમાં ૬૨ માણસ દીઠ દરરોજ ૧ શેર ખોરાક પ્રમાણે ગણતાં ૩ અઠવાડિયાં લગણ ચાલવાનો ખોરાક રાખેલો હતો પણ પછી એક અઠવાડિયું વીત્યા બાદ તોફાન થયું તેથી તેમાં ચાર માણસ ખૂડી મુખ્યાં. ને વહાણને નુકશાન લાગવાથી ચાલવાનો વેગ અડધો થઈ ગયો તેને કીધે ૬૨ માણસને દરરોજ ૧૧૧ શેર લેખે ખોરાક લેવાની જરૂર પડી. ત્યારે તેમાં મૂળ કેટલાં માણસ હશે.

૪ ત્રણ આંકડાની એક સંખ્યા શોધી કાઢો કે જેના છેલ્લા બે આંકડા સરખા હોય, અને જો તે આંકડાને ઉત્તરાવી નાંખીએ, તો તેથી જે સંખ્યા થાય તે અસલ સંખ્યાની બમણામાં ૪૨ ઉમેરીએ તો તેની બરાબર થાય અને જેટલો આંકડો વચમાં મૂકીએ તો અસલ સંખ્યાની બમણામાં ૨૪ ઉમેરીએ તેની ખરોબર થાય.

૫ કરખી કોને કહે છે અને તે જાન મણિતમાં શા ઉપયોગની છે તે લખો. નીચેના બે દાખલામાંથી ગમેતે એક કરો.

૧ $\sqrt{144}$, $\sqrt{16}$, $(144)^{\frac{1}{2}}$, આ કરણી વાળાં પદને સરખી સીધા રૂપની કરણીમાં જૂદાં જૂદાં લાવો.

જૂદાં જૂદાં કરણી વાળાં પદોનો સરવાળો, બાદબાકી, ગુણાકાર, ભાગાકાર શીરીતે થાય છે તે રૂંકામાં દાખલા આપી સમજાવો.

૧ નાચેનો કોમી સમીકરણ રીતે સિદ્ધ કરી જતાવો. અને તે શા ઉપયોગમાં આવે છે તે પણ લખો.

$$\sqrt{a+\sqrt{b}} = \sqrt{\frac{a+\sqrt{a^2-b}}{2}} + \sqrt{\frac{a-\sqrt{a^2-b}}{2}}$$

$$\sqrt{a-\sqrt{b}} = \sqrt{\frac{a+\sqrt{a^2-b}}{2}} - \sqrt{\frac{a-\sqrt{a^2-b}}{2}}$$

અં = $1 - \frac{1}{a} - \frac{1}{a^2} = \frac{1}{a^3}$ વિગેરે થાય છે, તેની સાબીતી શા ઉપરથી નીકળે છે તે સમજાવો.

અંકગણિત.

- ૧ એક કામ જ કોઈ મુકરર વખતમાં જોઈએ કરે છે તેના કરતાં અ' અને ક' મળીને જમણું કરે છે, તે અ જોઈએ કરે છે તેના કરતાં ક' અને જ' મળીને જમણું કરે છે, અને અ, જ અને ક એ ત્રણે મળીને ૫ દિવસમાં કરે છે, તે દરેક જણને તે કામ કરતાં કેટલા દિવસ લાગે છે.
- ૨ ગણિત એકી અને ભૂગિતિ એકીમાં શો ફેર છે. તે સ્પષ્ટ રીતે દરેક એક સમજાવો, અને એકીના નાચેના કોડની શાખીતી.

{ અ = આદિપદ   જ = અંતપદ   મ = મધ્ય - ઉ = ઉત્તર }
 { ર = ગુણોત્તર   સ = સર્વધન }

ગણિત એકીનો

ભૂમિતિ એકીનો

સ = $\frac{(અ+જ)}{૨}$ મ

સ = $\frac{રજ-અ}{૨-૧}$

૩. ભૂગિતિ એકીમાં ઊતરતો એકીનું સર્વધન કાઢવાની રીત લખો અને તેની મદદથી કઈ કઈ જાતના હિસાબ થાય છે તે જાણવો.
- ૪ એક શેઠે મુનિમ રાખ્યો તેને પેટુલ વર્ષ ૨૦૦) ખીજ વર્ષ ૨૫૦) ત્રીજ વર્ષ ૩૦૦) એ પ્રમાણે દરેક વર્ષે ૩૫૦)નો વપારો આપવાની ઠરાવ કર્યો. હવે તેનો વપાર દરવર્ષે ૩૫૨.૫) ઠરાવ્યો હોત અને તેને જો ૩૫૦)ના મળત તેટલા રૂપાઆ જાળવવાને હપ્તના હાથે કેટલા વર્ષે મોકલશે કરવા.
- ૫ એક માધન હંઆ પર્વત ઉપરથી એક પદાર્થ તે પર્વતની તલેટી પામેથી કમાઈલ દૂર પડ્યો ત્યારે એ ગોળો કેટલો આલ્યો ન તેને આલતાં ૧ મિનિટ લાગી ને દર મિનિટ તેનો વેગ ૨૧૫ ફીટ આજો થાય છે ત્યારે પેટુલા અને છેલા મિનિટમાં તેનો વેગ કેટલો.
- ૬ પાંચ બાગીચારોએ સરખા રૂપિઆ કાઢી વપાર કર્યો તેમાં કેટલા આ રૂપિઆ નફો પડ્યો, તે દરેકને સરખા બાગે પેટુલાતાં જો આખું તે, ૧૦૫ ફૂલ નફોનો ૬ લોકોએ તેની બરોજર થાય છે. ત્યારે ફૂલ નફો કેટલું અને દરેકને બાગ શું આખું.

ગુજરાત શાળાપત્રના લખાતમ વગેરેનાં નાણાં આબ્યાં તેની પહોંચ,
તા. ૧ મે સને ૧૮૭૨થી તા. ૩૧ મે સને ૧૮૭૨ સુધી.

સને ૧૮૭૦ સને ૧૮૭૧ સને ૧૮૭૨.			
મહુવાની નિશાળના મહેતાજી તરફથી	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૧૨-૮-૦
બાવનગરની નિશાળના મહેતાજી તરફથી.	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૬-૧૫-૦
પોરબંદના નિશાળના મહેતાજી તરફથી.	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૪-૧૨-૦
હીમાબાઈ ઇન્સ્ટીટ્યુટ.	૧-૦-૦	૧-૦-૦	૧-૦-૦
બૂંજની નિશાળના મહેતાજી તરફથી.	૦-૦-૦	૦-૧૩-૦	૦-૦-૦
વઢવાણના નિશાળના મહેતાજી તરફથી	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૧૦-૧૧-૦
હરકોર શેઠાણીની કન્યાશાળાના મહેતાજી			
તરફથી	૦-૦-૦	૦-૧-૦	૧-૦-૦
ધ્રાંગધરાની નિશાળના મહેતાજી તરફથી	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૧-૧૦-૮
બગસરાનો નિશાળના મહેતાજી તરફથી	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૬-૮-૦
	૧-૦-૦	૧-૧૩-૦	૫૦-૦-૮

જાહેરખબર.

લાલચંકર ઉમિયાચંકર કૃત પૂતળવિદ્યા નવા ઢઢા ધોરણને સાઈ પાં-
સં યચ્છેલી, ૨જી આવૃત્તિ કિંમત ૦૬૫ બતાવતીર પાસેથી અથવા ગ-
લાબાઈની વાડીએ મળશે.

લાલચંકર ઉમિયાચંકર ત્રવાડી.

ગુજરાતશાળાપત્ર.

GUJARAT SCHOOL-PAPER:

JULY 1872

પુસ્તક ૧૨ મું. નવસારી સન ૧૮૭૨. આદિ ૭ મો

જોતાં જાણુ મોટું તુંજ, નામ તેમ છે કામ;—

કર ખેતે મલકોવની, ખરી ખેતિ પરિ હામ.

અનુક્રમણિકા. પૃષ્ઠ.

Contents. Page.

જોડણીના નિયમનું અર્થશક-

Interpretation of the
New Rules of Spell-
ing: 97

શુ..... ૯૭

પહેલા રવેશની વર્તી..... ૧૦૧

The Bago-Bahar, ... 101

જો માસિક પરીક્ષામાં આપેલા

Examination Papers, 104

પ્રશ્ન..... ૧૦૪

સરકારી વગેરે..... ૧૦૮

Circulars &c, ... 108

દેશવર્ણી ખાતાની ખબર..... ૧૧૦

Educational News... 110

(દેશવર્ણીખાતાના: હુકમશી.)

અમદાવાદ મધ્યે મામાની દવેલામાં પુનાઈટ પ્રિન્ટિંગ અને

નવરત્ન એન-સી કંપની લિમિટેડના પ્રેસમાં

મણીએવાલ હોશબર હાથી પ્રસિદ્ધ કર્યું.

(સૂત્ર વચ્ચે ૩૧ અગાઉથીજ.)

ગુજરાત શાઝપત્ર.

પુસ્તક ૧૧ સું.

જયુલાઈ સને ૧૮૭૨.

આંક ૭ મો.

જોડણીના નિયમનું અર્થ ગ્રહણ.

હ રાખદને છેડે નહિ આખ્યાહોય એવા ઈકાર કે ઉકાર લખવા નો નિયમ એ છે, કે જો તેની પછી લખુ અક્ષર આવે તો દીર્ઘ, અને શુર અક્ષર આવે તો લખુ લખવા; પણ એ અક્ષરના શબ્દમાં પછી નો અક્ષર શુર હોય તો પણ એ પાછું કરીને દીર્ઘ લખાયછે.

આ નિયમનો ઉપસો બામ બુદ્ધિપતિના ધોરણે બાંધ્યો નથી, પણ ઉચ્ચારણની સરળતા ને બીધે જેમ સ્વાભાવિક રીતે બોલાયછે તેને અનુસરી ને બાંધ્યો છે, અને ઉચ્ચાર પ્રમાણે લખ્યું એ ઉત્તમ માર્ગજ છે. થાસે થાસે આવેલા એ અક્ષરનું લાંબું કે ટુંકું એક તરફનું ઉચ્ચારણ બોલવામાં તેમજ સાંભળવામાં સાદું લાગતું નથી, અને તેથી બોલનાર પોતાની મને એક ઉચ્ચારણ લખુ હોય છે તો બીજાને શુર કરે છે અને એક શુર હોય છે તો બીજાને લખુ કરે છે, એ રીતે બાલ્યુ બધાને સ્વાભાવિકજ છે, અને તેથી અને આ નિયમને સ્વાભાવિક નિયમજ કહીએ છીએ.

આ નિયમના બીજા ભાગમાં એનો અપવાદ બતાવ્યોછે. છેલ્લા નિયમના અપવાદ પ્રમાણે એકાક્ષરી અક્ષરમાં તો ઈકાર કે ઉકાર દીર્ઘછેજ, અને આ અપવાદથી એ અક્ષરના શબ્દમાંના પણ ઈકાર કે ઉકારને દીર્ઘ લખવા એમ ઠેરવ્યું, જો એ અપવાદ ન આવ્યો હોત, તોઆ નિયમ પ્રમાણે તેની પછી લખુ અક્ષર આવતા ત્યારેજ એ દીર્ઘ થાત, પણ આ નિયમથી તો તેની જોડે શુર અક્ષર આવ્યો હોય તોએ તે દીર્ઘ લખી શકાયછે; જેમ કે ચૂનો, ફીડી પગેરે. આ અપવાદ બુદ્ધિપતિ ઉપર નજર રાખીને કહાયો હશે. એવી તરફના ધણા શબ્દમાં પ્રાકૃત ઉત્સર્ગો પ્રમાણે સ્વર દીર્ઘ-

યાવછે, ઉચારણ પણ કદાપિ દીર્ઘ નવું બાગે ખરું. પણ આ અપવાદમાં “ઘણું કરીને” શબ્દ મૂક્યો છે તેથી કદાપિ એ નિયમ શાસ્ત્રીય રીતે વધારે સા રો થતો હશે, પણ એનું ઉપયોગીપણું તો એક દમ નાશ પામે છે. વિદ્યાર્થી ને અમુક શબ્દ બખવા ખેડો હોય તે આ નિયમ બાંધનારના “ઘણું કરી” માં આવી ગયો કે નહિ એ જાણવું કેવળ અશક્ય છે, અને તેથી આ અપવાદ તેને નકામો થઈ પડે છે. કયા ધોરણ પ્રમાણે આ અપવાદ લાગુ પાડવો તેનો જરા ઇશારો પણ આ નિયમમાં કીધો નથી. તેથી આ નિયમમાં ફેરફાર કરવો અવશ્ય છે. પણ કયા ધોરણ ઉપર એ અપવાદ રાખ્યો છે તે જ્યાં સુધી જણાવું નથી ત્યાં સુધી એનું સ્પષ્ટીકરણ કરવું અશક્ય છે. વ્યુત્પત્તિ અને પ્રાકૃત ઉત્સર્ગ તરફ એ અપવાદનું લક્ષ જણાય છે ખરું, પણ તે ઉપરથી શીખાઉને ઉપયોગી પડે એવો નિયમ કહાડી શકાતો નથી. શીખાઉને વ્યુત્પત્તિ આવડતી હોય અને ઉત્સર્ગ તે લાગુ પાડી શકતો હોય ત્યારે તો ખજી આ બધા નિયમ બાંધી આપવાની જ જરૂર છે? ત્યારે તો તે પોતાની મજેજ શુદ્ધ નોડણી કાં ન બખી શકે?

અમારી નજરમાં આ હરકત ટાળવાનો ટુંકો રસ્તો એજ છે કે જગ ધણાં મહુતાશુઓ આ નિયમ આમલમાં આણતી વખતે કહે છે તેમ એમાંથી એ તકરારી ઉપવાક્યજન મૂકી દેવું, અને સમજે કેકાણે એ નિયમને લાગુ પાડવા. એમ કીધાથી કોઈ પ્રસંગે વ્યુત્પત્તિ વિરુદ્ધ નોડણી થશે ખરી, પણ બધી હરકતો એ વિના દૂર થઈ શકે એવો બીજો રસ્તો નથી. શુદ્ધ સંસ્કૃતશબ્દ ને આપવા શોડા અપવંશ શબ્દને તો આ નિયમ લાગતો જ નથી એટલે ધણી વિરુદ્ધતા તો નહીં આવે.

૧૦ મૂળ શબ્દ ઉપર પ્રત્યય અથવા સામાસિક શબ્દ આવેથી તેની મૂળ નોડણીમાં કોઈ નિયમ ને અનુસરી ફેર ચડવા દેવો નહિ; પણ ઇકિસાંત શબ્દની પછી સ્વર પ્રત્યય આવે તો તે ધ્વનિ જરૂરમાં આ વેતો હસ્ત કરીને નોડના સ્વરમાં ય ઉમેરાઈ શકે, અને તેમજ “સ” માં ઈ કે વ મળતો હોય ત્યાં તેને કેકાણે “શ” યાવ છે;—જેમકે ગાડી વાન, ગાડીધોડક; નદીઓ અથવા નદિયો, માશી, પારસું.

આ નિયમ પણ ખડુ લાંબો છે તથાગિ બધી વાન એક સંબંધની છે.

પેહેના બાગમાં એક સાધારણ નિયમ છે અને બીજા બાગમાં તેના મ અપવાદ જતાં છે.

આ નિયમની મતજન શબ્દના રૂપને દ્વિબૂત રાખવાની છે. જો એવા નિયમ તહિ બાંધ્યો હોય, તો ઉપમા નિયમને અનુસારે દરેક શબ્દની જોડણી વાળાની છાયાની પેઠે ક્ષણે ક્ષણે બદલાતી જાય. જેમ 'સૂત્રી' એ શબ્દમાં ઉ એકવાર દીર્ઘ લખ્યું અને પછી તેના ઉપર વાળો પ્રત્યય આવ્યો એટલે માંડું તેને "ચુનાવાળા" એમ લખવું પડે, કેમકે હવે તો એ કાંઈ ને અક્ષરની શબ્દ રહ્યો નથી. તેમજ 'ઓપડી' શબ્દમાં ઇ છેલ્લી છે એમ જાણી ને દીર્ઘ લખી, પણ "મા" પ્રત્યય આવ્યો કે તેને -હરજ કરીને "ઓપડિમાં" એ પ્રગણે લખવું પડે. ઉપમા નિયમના વિધેયમાં કહ્યું તે પ્રગણે અને જોડના અક્ષરને -હરજ કે દીર્ઘ બોલવા સ્વાભાવિક નથી, અને તેથી કદાપિ ઉચ્ચારમાં "ચુનાવાળો" એમજ બોલાય, તોપણ શબ્દને સાચા એકરૂપી રાખવાને સાર આપું બંધન રાખવાની જરૂર પડે છે.

તે છતાં સાધારણ ઉચ્ચારણને માત્ર આપી ને અપવાદ કણ્ઠ રાખવા પડ્યા છે. આ નિયમ પ્રમાણે નહી શબ્દમાં મૂળ ઇ દીર્ઘ છે તેથી તેના ઉપર એ પ્રત્યય આવ્યા છતાં પણ તેજ કાયમ રાખી તહીઓજ લખાય, અને નરિયો લખે તો બોટું ગણાય. ઉચ્ચારમાં 'ઇ' મેથક -હરજ થઈ જાય છે, અને તેની ખાતરી કરવી હોયતો કવિતા જેમાંકે લખનારાઓ કાને પરખાતા ઉચ્ચારણો ઉપરજ ધ્યાન આપીને લખે છે તેમાં આપણે જોઈશું તો ધણે કેટલાં નરિયે, કરિયે, ભાલાવિયે, વગેરે જોડણીજ માનગ પડશે. તે છતાં કેટલાંએકની એવા વિચાર છે કે બાપણની તપગથી હુંકા થઈ ગયેલા રૂપને વ્યાકરણ નિયમે સ્વીકારવા ન જોઈએ, અને એક પક્ષે એ કહેવું ખરું છે. પણ જો શબ્દને એક રૂપી રાખનાર આ સરળ નિયમને અપવાદ સમાવ્યા કણ્ઠ કીધા તો નરિયો જેવા શબ્દની આ અપવાદમાં આવવાનો પહેલ તહેલો દેક છે. આ અપવાદ અને કણ્ઠ રાખ્યો છે તોપણ વાંચનમાળામાં તો કદીએ અમલમાં આવ્યો નથી. ખરે કહીએ તો એ અપવાદ કાંઈ કણ્ઠ રાખ્યો નથી, પણ કેટલાંએક વિદ્વાનો લખે છે તેને બોલ ન કહેવો એટલોજ આ નિયમનો ઉદ્દેશ જણાય છે. અગારા વિચારમાં

તો એ અપવાદ જરૂરનો છે. સંસ્કૃત ભાષામાં પણ નદી, સ્ત્રી વગેરે શબ્દોના રૂપાખ્યાનમાં કેટલેક ફેરફારો - હરજ પછ જાપછે, જાનૂના ગૂજરાતી લખાણમાં અમે હમેશાં એ પ્રમાણેજ જોડણી કરેલી જોઈએ છઈએ, ઉચ્ચારમાં પણ એવો ફેરફાર સ્પષ્ટ માલમ પડે છે, જે એ અપવાદ કબુલ ન રાખીએ તો જેમ મુધરેલા બાપાઓમાં છે તેમ ગૂજરાતી કવિતાની જોડણી કરીએ બાકરણશુદ્ધ મવાની નહી, વગેરે કારણોથી અમારી મત એ અપવાદની તરફમાં જ પડે છે, અને તે એટલે સુધી કે એ રીતે લખ્યું તેજ વાજબી ગણાય એવો નિયમ થયો જોઈએ. એમ હોય તો “મરજીમાં આવે” વગેરે જે શકના શબ્દ એમાં મૂક્યા છે તે કહાડી નાંખવા જોઈએ.

તેમજ ખાતે અપવાદ એટલો અગત્યનો છે કે નહિ એ શક પડતું છે. તોપણ કમિટીએ તો એને વધારેજેર આપ્યું છે અને એની વિરુદ્ધ ચાલવાની છૂટ આપી નથી. એ અપવાદ આગળ પાડવાની મતલબ એટલીજ જણાય છે કે સુરત વાસ્તવ સિવાય ગૂજરાતના બધા ભાગમાં એ પ્રમાણે ઉચ્ચારણ થાય છે. જે એટલુંજ કારણ હોય તો પહેલો અપવાદ જેના પ્રમાણે કે આખા દેશના લોકો બોલે છે તે જો શક પડતો રાખ્યો, તો આને નિશ્ચય રૂપમાં મૂકવાની કાંઈજ જરૂર નહતી. જે એ અપવાદખાળવો અવશ્યક ફેરવ્યો તો ઉપરો અપવાદ અવશ્ય પાળવો જોઈતો હતોજ. એ ઉપરથી અમે આ અપવાદની વિરુદ્ધ જતા હઈએ એમ નથી. અમારી મતલબ ઉપરના અપવાદને જે ગેરઈનસાફ મળ્યો છે તેમી પક્ષ કરવાની છે, અને જે મૂળ શબ્દના સ્થિર રૂપને છેડવા નહિ એવાજ સિદ્ધાંત હોય તો ખોળ અપવાદને દૂર કરવો. બાકી આ ખોળ અપવાદનું વળણ પણ સ્વાભાવિક નિયમને માન આપવા તરફ છે. અને પ એ અક્ષરો તાત્પર્યવાની હોવાને લીધે એ જે સંકારની સાથે બિંબાય છે તેનો ઉચ્ચાર તાત્પર્યમાંથી કરવો સરળ પડે છે અને તેથી બેશક વાણીની મધુરતામાં વધારો થાય છે. સુરત વાસ્તવ શકારનો છેક અનાદર કરે છે તે છતાં પણ ત્યાંજે આવા યોગમાં કોઈક પ્રસંગે અપવાદ બોધનારથી આ અપવાદ પ્રમાણે બોલી જવાય છે કે નેમકે બેશી જાઓ, નાશી ગયો.

પહેલા દર્વેશની વાર્તા

(પાછળથી આહું.)

મને તો એના વગર જરાએ એન પકડું નહોં. એ વખતની જૂદાઈ નું કુખ્ય મારાથી કહી શકાતું નથી. મારા મોહાલદારોમાંથી એકમોહાલદાર એ ખટપટથી વાકેફ હતો. મેં તેને બોલાવીને કહ્યુંકે હું તને એક હજાર મોહાર આપુંછું. તેમાંથી તે ડોકરાને ચાર સુરત એક માત્ર મારા મોહલ ની નજીક અપાવ ને બાકીના પૈસા ત્રણે તેના બંડોલ વડે તેની પાસે એ વરીની કુકાન મંગાવ. ને તે કોઇ તરેહ હુરાન ન થાય એવી ગોડવણ કરવા માં ચૂકીશ માં થોડી યુદ્ધતમાં એની કુકાન એવીતો જમીકે તેની બરીબ-રી કરી શકે એના. એવરી આ મોહરમાં તો શું, બહુક આગુઆગુના દેશોમાં કોઇ પણ નહોતો. પણ તેની જૂદાઈ મારા મૂલબદલ પર કંટાળી મારક ખૂંચતી હતી.

નિરાન, સુરંગની તલબીર સૂઝાથી પેલા ખોળને જેગામ આપી ગ્રહ વરી પાસે મોકલ્યો. તેણે પોતાની હવેલીથી મારા મોહલ સુધી જે માલમ બીતરાઈ સૂરંગ ખોલવી, ને તે તે રસ્તે નિર્વિગ્રપણે સંઘામણે આવતો હતો. હું ને તે ઇંદો પાણી (દાર)લઈ આપી રાત એકઆરામમાં યુગ્મરતાં.

પાછલી રાત્રે બરસિયું (કગસિયું)કગવું, ને મૂલકાં મસીદમાં ખાંચ પૂકારતો, ત્યારે તેને ખોળે પેલે રસ્તે હવેલીમાં મૂકી આવતો. આ ગડગડ જે રાઇ (જમણે મને દૂધ પાઇને ઉછેરી હતીતે) તથા એ ખોળે એ વિના કોઇ ગોયું માણસ બાણવું નહોતું. પ્રથા દહાડા લગણ એ પ્રમાણે સાધ્યું. હમેશના રિવાજ પ્રમાણે એક દિવસે ખોળે તેને બોલાવા ગયો. જૂ-એણે તો સોદાગર તે દીવસે ઘણી યુગીજતમાં પડ્યો હોય તેવો દેખાયો. એની હાલતમાં તેને મારું કહેણ પોહોત્યું. પણ તેણે તેનો કાંઈ પણ ઉત્તર ન આપ્યો. પોળાએ ફરીથી પ્રયત્ન “કેમ સાહેબ કુચળછો? શાવાસ્તે લ-દારાછો? આમો તમને હમૂરે વાદ કરાંઉ.” પણ તેનો એ કાંઈ ઉત્તરો ન આપતાં મુંગે ગાએ સાંભળ્યાં કીધું. ખોળે બચારો એકલો પાછો આવ્યો. ને તેણે મને રાત્રી પૂર્વાંત કહ્યું.

નિમકહરામી ધણક તથા ખ્યાર આખરે ભેવકા યજ્ઞ ક્રમે ત કરતા છે. એવું હું પ્રથમથીજ સમજી હોત તો તેની જાળમાં નં ફસત. જોહા કામ-દેવ તારે આધીન ઇંદ્ર સરખા યજ્ઞ ગયાં છે, તો જીવંતો શા હિસાબમાં જોહા કામને વચ યાય છે, તેજો હમયાં હેરાન થાય છે! જૂઓ લેલીને ગ-જનું. અરે હવે માઈ ડાહાપણુ શા કામનું, વિધાવાના સેખ ક્યાંથી મટવાના? “કહેવત છે કે ડાટયા બૂલે પણ લખ્યા ન બૂલે.” તેથી મેં જોજી સાથે ફરીથી ચીઠી લખી મોકલી. ત્યારે તે મારો પાસે આવી કહેવા લાગ્યો કે આપે મારી જીજી તકસીરો માફ કીધી છે, તેવીજ આ પ-ણ આપ માફ કરશો! હું તો તેને રિલોજનથી ચકાસી હતી તેથી તેની ફરેની વાતોપર ભૂમવાઈ દિલદારીથી પ્રજવા લાગી કે આજે એવું શું કુખ પડ્યું, કે લીનગીર છે? જો તમે તેના કારણથી મને વાંદેફ કરશો, તો મારાથી બનેશે એટલી હુકતી કરી તમને સુખી કરવાને પાછી પાની મૂનાર નથી. આખર તેણે કહ્યું, કે મારી હવેલીની નજીક સુંદર ખાગ ને સરસ ગાનારી એક સોડી એ બનેં જોડે તેની માલીક વચ્ચે, ખાગની કીમત એક લાખ ને લોડીના પાંચ લાખ રૂપેઆ કરે છે. તે ખરીદ કરવાને મને પ્રણી હોય છે. પણ એટલાં નાણાં હાલમાં નગદ ન હોવાને લીધે લાચાર છું. તેથી હું ઘણો આજીવરદા હતો. મેં તેજ વખતે જોજીને કહ્યું, કે આવતી કાલે ખાગ તથા લોડી ખરીદ કરી સોદાગરને હવાલે કરજો. મારી આવી મહેરબાનીથી તેને એટલીજ થી ખૂબી હાંસલ થઈ કે હર્ષથી તેનું બદન કૂલી જમાની ક-શો ટૂંકી ગઈ. સવાર થઈ ત્યારે સોદાગર પોતાની હવેલીએ ગયો. જોજીએ સંપૂર્ણ રીતે કરમાન બજાવી સોદાગરની ઇચ્છા પૂર્ણ કરી.

સરદ વસતુ ઉતરવા આવી હતી, એવામાં એક એક વાદળ ચઢી આવી ધોર અંધાર થઈ ગયું! પવન કૂકાવા માંડ્યો. મોટા મોટા કડાકા ને લી-જળીના ઝળકારા થવા લાગ્યાં વરસાદની છાંટી પણ ફર ફર થીમ થીમ પડવા માંડી. લાઝ, યુમાળી અને વાદળી રંગ ખીલી રહ્યા. મોર, ખંખેલા મધુર સ્વરે વરસાદજીને રીઝવવા લાગ્યાં. દડકાં પણ બેસૂરો રાગ આરડતાં હતાં. ગવૈયાઓ મકાર રાગમાં મૂલતાન બની રહ્યા હતા. પ્રધવીએ લીધું ચીર પે રૂંધું હતું! આવા પ્રસંગે મામુકના નવા ખાગને જોવાની જીસાસા થવાથી એક ઘસીને લઈ સૂરંગ વાટે તેની હવેલીમાં થઈ ખાગમાં જઈ જોજી છે,

તો રંગી બે રંગી પક્ષીઓ ઝાડો પર કુલોલ કરી મીઠું સ્વરે ગાયન કરી રહ્યાં છે. લીંબીળીઓ પર લીંબૂ લટકી રહ્યાં છે. તે પર વિદ્યુતનું અજવાળું પડવાથી સોનરો રંગનાં માલમ પડતાં હતાં. ઝાંગરો, જાય, ચંચેલી ને ચંચાના કૂલો સુગંધે પેટુકી રહ્યાં હતાં. શુભળાસના પંચરંગી પ્રુષોપર વરસાદના ફારાં મોતીની ગરજ સારતાં હતાં. એક મોટા હેઝમાં લાલ, લીલી, ને આસમાની રંગની માછલીઓ દોડદોડ કરી રહી હતી. ને વચ્ચે પુવારો ઉડતો હતો. તેના સામેના દરવાજા પર જંગાલી રંગના મિનાની કમાન સાચી તારા ટપકી વડે ખિરાણ રહી હતી. ધથક પેચના વેલાની ગેરાઓ માંડવાઓ પર મેખલા શોળી રહી હતી. આના કૈભાસપુત્રી સરખા બાગમાં એક બંગલો જોવામાં આવ્યો. ને હું જોયો તે બંગલામાં જવાની ધ્રુષ્ટા કંઈ કંઈ એટલામાંજ પેલા ઝવેરીએ મને જોઈ. તેણેજ મારી પાસે આવી હાથ પકડી બંગલામાં લઈ ગયો. એ બંગલામાં જે બિલોરી કાચની સામાન હતો તે અરેખાત તારીફ કરવા લાયક હતો. તમામ બંગલો જેવાં જોઈ એ તેવાં રાત્ર રચીલાંથી ચણાગરેલો હતો. ધીમેધીમે સૂર્યનારાયણેનો છેક જ વિદાયગીરી લીધી. આકાશમાંનાં વાદળાં ખસી ગયાં. નિર્મળ આકાશમાં માહાતાળની સોયની ખીલી હલી. રંગાવેરંગી ભૂમરોમાંથી દીપકના પ્રતિબિંબો ચંદનીમાં પડી ધણી ખૂબીથી ખીરાણ રહેતા હતાં. એ વેળાનો રમનાનું વર્ણન મારાથી યદ્યશકું નથી. બગિચાના એક બાગમાં એક મોટો છત્રજ હતો. કે જેપર ચડી જોડું હોય, તો તમામ શેહર નીચે વસેલું માલમ પડતું હતું. મને તે ત્યાં લઈ ગયો, ને તે પરથી જૂદા જૂદા રંગની હવાધઓ. તથા કેટલીક તરેહની આતશબાણ છોડી. એવામાં કુબજા સરખી એક સ્ત્રી હાથમાં ધંરનો ચીથો ને ગ્લાસ લઈને આવી. તે ને જોતાંજ મને ધણી ચીતરી ચઢી, ને મેં કહ્યું, કે હું સોદાગર તમે આ તોફા આદમી ક્યાંથી ખરીદ કર્યું છે? સોદાગરે કહ્યું. સાહેબજી, પાંચ લાખની વોહોરત એછે,

ખીમજી પ્રેમજી.

ગુજરાત ટ્રેનિંગ કોલેજની ઇમાસિક પરીક્ષા.

બીજું વર્ષ.

(પાંચલા આંતર સાંધણ.)

લેખાં

- ૧ શરતી કળશીની અને ખાંડીની કદ કદ કુંચીઓ ખોલ કયા તોલની સાથે મળતી આવે છે તે બતાવો.
- ૨ ૭ મણના ૯ રૂપીઆ તો ૧૧ મણ અને અઢીચરનું શું આના કુંચી શી છે અને તે મૂળ કદ કુંચી ઉપરથી નીકળી છે.
- ૩ ૩૮૫ અને ૩૧૧૦ના વાવની રૂબરૂ બરેબર છે તો તેની કેટકેટલા ની કુંડીઓ આવશે તે દશી રીતે ગણી બતાવો.
- ૪ સાકર મણ ૩૫ બારદાન કુદાંત છે તેમાં ૬૨ મણ બારદાન ૩ ચર અને તોલ ૪૨ ને પ્રત મણના રૂપા— લેખ શી કિંમત.
- ૫ બાજનો સર મણવાની રીતનું તથા તેરીબે સરના સેકડાને શુંણ થી આના ને સેકડા ઉપર વધેલાને શુંણવાથી બદામ આવે છે તે કારણ બતાવો.

બુનિતિ

- ૧ ત્રિકોણના છ પરિમિતોમાંથી ત્રણ ત્રણ પરિમિતો લેતાં બે ત્રિકોણો કેટલે પ્રકારે કદ કદ પ્રતિસ્તામાં એકરૂપ કરી બતાવ્યા છે.
કયાં કયાં ત્રણ પરિમિતો લેતાં બે ત્રિકોણો એક રૂપ થતા નથી અને તે કદ બાબતમાં મળતા આવે છે તે લખો.
- ૨ 'પુનઃ પ્રોપર્થક' ખૂણા કોને કહે છે અને દરેક આકૃતિમાં 'પુનઃ પ્રોપર્થક' ખૂણા કેટલાક યામ તે શી રીતે બજાય છે તે સિદ્ધતા સાથે બતાવો.
- ૪ ૪૦ મી પ્રતિસ્તા પ્રસિદ્ધ રીતે ન કરતાં બીજી ત્રણ રીતમાં ગત તે બીજી રીતે સિદ્ધ કરી બતાવો.
- ૪ આપેલા પાયા ઉપર દરેક બાજુ તેનાથી બમણી ધામ એવા તથા માથાના ખૂણા કરતાં પાયા તરફની ખૂણાકેટલાક એવી રીતના બે સમાં બાજુ ત્રિકોણ બનાવો.

સંસ્કૃત.

૧. પરિહિત, ઉદપત્ન, અધ્યપિવસ અને ઉપાનિહ એ શબ્દોના વ્યુત્પત્તિ તથા અર્થ તથા એ શબ્દોનું પ્રથમાનું એક વચન, બહુ વચન દ્વિ-તિયાનું બહુવચન; તૃતીયાનું એક વચન પંચમીનું દ્વિવચન તથા બહુ વચન; સાતમીનું બહુ વચન લખો.
૨. વહાલો, અન્નવાણું અંધારું, પુન્યવાળો, રસ્તો, વીજળી, કાદવ, અરેકલી એના સંસ્કૃત શબ્દ આપો.
૩. નિતદ્ એમાં સ યો ષ શી રીતે યાવ છે હું એ બંને ધાતુ આલેખા કાળનાં અને કૃદંતોનાં રૂપ આપો.

પહેલું વર્ષ.

ભૂગોળ.

૧. એશિઆ ખંડના પર્વતોનાં નામ, તેઓ ક્યાં છે, તે કહા દિશાથી કહા દિશામાં ભવ્ય છે તે કહો.
૨. ભમધ્ય સમુદ્રની નકશા કાઢો, ન તેમાં જે અખાત, સામુદ્રપ્રતી, ખેટ; બૃશિર આબ્યાં હોય તે તથા કિનારા પરનાં મુખ્ય ખંડો લખો.
૩. બ્રહ્મપુત્રા નદીની શાખાઓનાં નામ આપો.
૪. અમેરિકાખંડમાં ક્યાં ક્યાં સરોવર છે?
૫. કારોલેન, ટેરાડેલ ક્યુબો, સમોટ્રા, ન્યુઓરલિન્સ, પોર્ટનેટલ, માસના-રિઝ, લીપ, જમત, હોલ્ક, નિઓપાન્ડ. આડિયક, હડસન, મડેન-ટા, લેડન, બ્રિટલવેસ્ટ શું છે ને ક્યાં છે?

બાકરેણુ.

૧. પ્રથમર્થ રૂપવાચક સર્વનામ ક્યાં ને તે ક્યારે વપરાય?
૨. સાક્ષિત ક્રિયાપદ કેટલી રીતે યાવ છે તે ઉદાહરણ સહિત લખો.
૩. મૂળ તથા ધાતુ એટલે શું?
૪. આકર્મક તથા સકર્મક વર્ણના પેટા વિજ્ઞાન ઉદાહરણ સહિત લખો.
૫. બિદ ક્યા ક્યા છે તેનાં રૂપ તથા અર્થ?

- ૬ ક્રિયાપદના શુદ્ધ અને મિશ્રકાળ ઉદાહરણ સહિત લખો.
- ૭ કૃદંત ક્યા ક્યા છે તે ઉદાહરણ સહિત લખો.
- ૮ કાળ તથા કૃદંતના પ્રત્યય લખો.
- ૯ અપૂર્ણ ક્રિયાપદ કોને કહે છે?
- ૧૦ વિકૃત અને વિકારક એટલે શું?
- ૧૧ "કરણી ને કરવા થકી કોણે નું કિરતાર, તે કદી મેં નહીં કંઈ કરી,
તોઆ શી શીર માર" એનું પર્ય્વેદ કરો.

વાક્ય વિન્યાસ.

- ૧ સંયુક્ત અને સાન્વય વાક્યની વ્યાખ્યા, અને કોઈ એટલે તે કેમ ઓળખાય છે તે ઉદાહરણ સાથે વિસ્તારથી લખો.
- ૨ અન્વય એટલે શું? કવિતામાં અને ગદ્યમાં અન્વય વપરાય છે તે-
માં કવિતામાં ને અન્વય વપરાય છે તે તથા ગદ્યમાં ને અન્વય વ
પરાય છે તેમાં ફેર શા છે તે ઉદાહરણ સાથે સમજાવો, ને વાક્ય
રચનાના હરદોષ માર નિયમ (અથા વિશેષણના ન આવે) ઉદાહ-
રણ સાથે લખો.
- ૩ સંયુક્ત વાક્યમાં ઉગવાક્ય પેહલું ક્યારે આવે ન છેલું ક્યારે આવે
તે જાખલા સાથે સમજાવો.

ધૃતિહાસ.

- ૧ ગર્વનેર જતરલ ક્યા ક્યા થયા ને તેગની વખતમાં જાણવા લાયક શી
શી વાતો જની તે લખો.
- ૨ ગુણદિગ આકૃષ્ટમાં શી વાત હતી?
- ૩ હેરિદેશના ઉપર વિભાષતમાં ને લોહામત મૂકવામાં આવ્યાં હતાં તે
સંબંધી વાત તમે જાણતા હો તો લખો.
- ૪ ઇ. સ. ૧૭૪૪ માં ઇંગ્લાંડ અને ફ્રાન્સ વચ્ચે લડાઈ થઈ તેનું કાર-
ણ લખો.
- ૫ કલાધરે છેલ્લી વખત આવી શા બંદોબસ્ત કર્યો?
- ૬ ખાસી, અંધાર, વારંવાશ, કોર, ગેરીઆ એ કેકાણે કોની કોની
બરાબ થઈ ને તેની ટૂંકમાં દર્શાવત લખો.
- ૭ દીપના રાજની પેઠેયણ શી રીતે કરી તે વિશે જાણતા હો તે લખો.

કવિતા.

૧ નીચેના છપયનો અનુવર્ત કરો.

શ્રીકૃષ્ણમાં શું હોય ? કો કરતાં શું હારે!
અધિક ગામડા માંદ લહે કોણ પદવી ધારે!
મટે નહીં તે કોણ ? પરમ દુઃખ સૌથી શું છે!
દાદી આણ ને ઝાંત, તદ્દાં ને નામ રહ્યું છે.
વાચા અવિચળ એ દેવ છે, રાખી રહેમ નજર રહે.
દન દન પદ આદિ વરણ પર, મધ્ય વરણ કવિજન કહે.

૨ નીચેની ઓપાધના ઉચ્ચાર પ્રમાણે બાળબોધી અક્ષરે ગણ લખો:
ધોધા પાટણ ગામ ગંબીર, નિરમળ છે આરણ્યનાં તીર;
ભૂપત સંગ એક બારે ભૂપ, રાજ તેજ રૂડે રૂપ.

૩ હરિગીત છંદનું માપ લખો.

૪ નીચેની કવિતાના તાળ લખો.

ફૂલો શું ફેરે છે રે ભૂલ્યો બપ ફૂપમાં પડ્યો.
મનુષ્ય દેહ રૂપી રે ઝાણો મણી હાથે ચઢ્યો.
ઢાલો યજ્ઞ દુનિયામાં ફેરે છે તેણે સહુ શું તાંડે કાળે?
તે ન ભણ્યું ને ભાતું પક્ષમાં કેમ કરી રહેશે લાળી
ડહાપણ તાંડે ભણ્યું રે ભ્યારે જમ હાથે ચઢ્યો!

૫ ગણ બાંધવાનું કારણ શું? ને તે આદત કેમ કર્યા. ને ગણ બાંધ્યા
ન હોત તો શી અડચણ પડત.

સંસ્કૃત.

નીચેના વાક્યોનો ગૂજરાતી શાધામાં અર્થ લખો.

૧ યોધસ્ય પાણી સ્વદ્ગો ડસ્તિ.

૨ પ્રાસાદા ઝનનં પશ્યતિ નૃપ:

૩ તિલેભ્યઃ પ્રતિ યચ્છતિ સાધાન્.

૪ મૈત્રા વરુણો મન્વૈ સિન્દ્રમાન્હયતિ.

૫ બુધઃ શાલૈ સ્તત્ત્વમવગચ્છતિ.

- ૬ ગિરી આરોહતિ.
  - ૭ યદા રામસ્ય ચિત્તે સ્વકૃત્યં તિષ્ઠતિ તદા કદાપિ પાપં ના ચરતિ.
  - ૮ સુષ્ટુ કથયતિ જનકં વેદસ્યાયં કુત્ર ગચ્છતીતિ કેશવલાલં પૃ-
ચ્છતિ.
  - ૯ અધુના યત્રાન્ન મારોહતિ તત્ર પુરા અરણ્યન ભવત્.
  - ૧૦ વૃથા યત્નેન કિં તત્ત્વ મેવ પ્રમાણં.
  - ૨ નીચેનાં વાક્યોને સંકૃતમાં લખો.
    - ૧ પૈસાવાળા માણસો હવેલીઓમાં રહે છે.
    - ૨ વાડીઓની ખૂબશુરતીથી હું ખૂબ યાદી છું.
    - ૩ સેનાપતિ ગામ ગામ સિપાઈઓને લઈ જાય છે.
    - ૪ બ્રાહ્મણો રાજાઓ પાસેથી દોલત મેળવે છે.
    - ૫ બ્રાહ્મણો (ને) મંત્રોથી રવને ખાતાવે છે.
    - ૬ માણસ શત્રુને તરવારથી મારે છે.
    - ૭ નગરમાં લૂગડાં છે. (તે) રામ સાહે મોડો લાવે છે.
    - ૮ આજ રત્ન સાહે સોનું ચોંચે છે.
    - ૯ ચાકર દોચ ઉપર બેઠે છે (ને) પરીણાને ખાગમાં લઈ જાય છે.
    - ૧૦ ઘરમાં કછીઓ સુખ (ની) નાથ કરે છે.
  - ૩ પ્રસાદ, અધિપતિ આ બે શબ્દોનું રૂપાખ્યાન કરો.
  - ૪ દરેક ગણના અપવાદ ધાતુઓ જોતાં.
- વિદ્યા.
- ૧ વક્રિભવન અને પરાવર્તન વિશે જાણતા હો તે ટૂંકામાં લખો.
  - ૨ લેન્સ કેટલી જાતના છે, અને તેથી શું થાય છે અને લેન્સ એ-
ટલે શું ?
  - ૩ આંખની રચના ચિત્ર સાથે સમજાવો.
  - ૪ વીજળી કેટલી રીતે ઉત્પન્ન થાય છે, અને તેમાં આકર્ષણ કેટલી
જાતનું છે ?
  - ૫ તારનું વર્ણન સમજાવો, એટલે, તારમાં અખર શી રીતે મોકલે છે

તેનું ટુંકામાં વર્ણન કરો. ચિત્રની જરૂર પડે તો કાઢજો.

૬. ગરમીના પાઠમાં અગ્નિને વાહક અને મંદવાહક એ બે શબ્દ લગાડેલા છે તે શા કારણથી આપ્યા તે સમજાવો.
૭. રેટ ચિત્ર સાથે સમજાવો ને તેના નિયમ આપો.
૮. હાકાયેલ એટલે શું અને તે શું જાતના છે ? અને શા કારણથી તે લખો.

ટ્રેનિંગ કોલેજની પ્રવેશક પરીક્ષાનું ધોરણ.

જાવક નંબર. ૧૩૪

મહેરખાન, ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબ જહાફુર, ઇંગ્લેન્ડ યાદી નંબર, ૧૧૮ તા, ૧૪મે સને હાલમાં ફરમાવે છે કે ટ્રેનિંગ કોલેજમાં દાખલ થનારા ઉમેદવારની પરીક્ષા તથા પાંચમા ધોરણમાં લેવામાં આવશે. માટે આ અગર ગૂજરાત શાળાપત્રમાં દાખલ કરવાની મહેરખાની કરશો—

ચુ. મહુધા તા. ૮-૬-૩૨

MOTIRAM RAJARAM

દિ. એ. એ. વિ.

સરકયુક્ત

જા. નં સને ૧૮૭૨-૭૩ નં, ૧૪૦

હજારે આસાર એજીજીજીની સરકારી નિયામના મહેતાજીઓ.

લખાનાનું ને નોકરીમાં દાખલ થનાર ઉમેદવારોને સરકારીકેટ આપતી વખત ઉમ્મર નક્કી કરવાને બધી અડચણ પડે છે સખખ મહેરખાન ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબ જહાફુર ફરમાવે છે કે નિયામોના રજીસ્ટરમાં ને ઉમ્મર લખી હોય તેજ પરી સમજવાનો આધાર છે. માટે તમારે દરેક વિદ્યાર્થીનું નામ રજીસ્ટરમાં દાખલ કરતી વખત તેના માળાપથી પકડો ત માસ કરી ઉમ્મર લખવાનો રિવાજ રાખવો.

૨. હાલમાં ને વિદ્યાર્થીઓની ઉમ્મર રજીસ્ટરમાં નોંધી હોય તેની પણ ખાતરી કરી તે પ્રમાણે રજીસ્ટરમાં લાલ શાહીથી સુધારવું તા. ૧૩-૬-૭૨ ચુ. મહુધા.

MOTIRAM RAJARAM,

ગીપી એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર

એડા વિભાગ,

કૌઝવળી જ્ઞાતાનો જ્ઞાવર.

જેડા વિભાગની સરકારી નિશાળમાં સદ્ગૃહસ્થો તરફથી

ઈનામ અપાયાં તેની યાદી.

૧ મોજી રાસકા તાલુકે મેહમદવાદની સરકારી નિશાળમાં આસિસ્ટન્ટ કમિશનર મેહરબાન કુકસાહેબે રૂ. ૧૦-૮-૦નાં પતાસાં વેહેંઆં છે. તા. ૨૭-૧૧-૭૨

૨ મોજી કાણા તાલુકે બોરસદની નિશાળમાં ત્યાંના મુખી મેહરબાન બાઈબાએ રૂ. ૧૦-૧૪-૦ની ચોપડીઆ તથા મતાદાર દાજીબાઈ મેહરબાન રૂ. ૧-૫-૦ની ખડીઆ વેહેંઆં છે. ૨૪-૧-૭૨

૩ મોજી દુડાદરા તાલુકે ઠાસરાની નિશાળમાં ડાકોરના સદ્ગૃહસ્થ પંડ્યા અંબાલાલ જીવરામ રૂ. ૫-૨-૦ની ચોપડીઆ વેહેંઆં તથા નરીતમ દાજીબાઈએ રૂ. ૧૦-૮-૦ની મીઠાઈ વેહેંઆં છે. તા. ૨૭-૧-૭૨

૪ કસે માતરની નિશાળમાં ડીસ્ટ્રીક્ટ ડીપુટી કલેક્ટર સાહેબ બમતજી અંબાલાલ એ રૂ. ૩૩-૦-૦નાં પતાસાં વેહેંઆં છે. તા. ૧૭-૨-૭૨

૫ કરમસદ તાલુકે આણંદની નિશાળમાં નડીઆદમુન્સીપલઆતાના સેક્રેટરી મી. ફરામજી મંચેરજીએ રૂ. ૧-૦-૦ની મીઠાઈ વેહેંઆં છે તા. ૨૭-૨-૭૨

૬ મોજી વડનાલ તાલુકે નડીઆદની નિશાળમાં જેડાજીજ્ઞાનાં કલેક્ટર મેહરબાન શેર્ડ સાહેબે ઊંકરા તથા ઊંકરાએના મીઠાઈ વેહેંઆં માટે રૂ. ૩૩ આપી ગયા તેની મીઠાઈ લાવીને વેહેંઆં છે. તા. ૧૦-૨-૭૨

૭ કસે ઉમરેડની અંજેજી નિશાળમાં ત્યાંના સખારડીનેટ જડજી રા. નેશી હરિલાલ અંબાલાલે એક વાગનું ધડિઆળ નિશાળના ઉપધોગ માટે અર્પણ કર્યું છે. તા. ૪-૪-૭૨.

રવાને તા. ૧૬મી એપ્રિલ સને ૧૯૭૨ { Motiram Rajaram
અ. નડીઆદ { ડીપુટી એજ્યુકેસનલ ઇન્સ્પેક્ટર

જેડા વિભાગ.

નિશાળનું નામ.	કહિ તારીએ, કેટલી રકમ. કોને.	ભવક નંબર ૫૧૦ સન ૧૮૭૨-૭૩	કોના તરફથી.
વરાડ પ્રા. બારડોલી.	૪-૫-૭૨ ૧-૦-૦-૦ છોકરાને	૧-૦-૦-૦	એહરખાન સુરતેજીલાના થડ આસિરદંડ ક-
પુના પ્રા. માંડવી.	૨૬-૪-૭૨ ૧-૪-૦-૦ એળન	૧-૪-૦-૦	કોલી ગોસાંઈ હરિભાઈ.
તરસાડા પ્રા. માંડવી.	૨૫-૩-૭૨ ૧-૦-૦-૦ એળન	૧-૦-૦-૦	કુન્દેદીના એમખોએ.
વરાજા પ્રા. જોરપાડ.	૧૫-૪-૭૨ ૫-૦-૦-૦ ધન	૫-૦-૦-૦	હકોર હથરસંગજી હરિસંગજીના સેલોત નિત્યા
		૧-૦-૦-૦	નંદ રતનેશ્વર.
		૧-૦-૦-૦	છોકરાને
મોરયાણ પ્રા. બોરપાડ	૧૫-૩-૭૨ ૨-૦-૦-૦ એળન	૨-૦-૦-૦	એહરખાન સુરતેજીલાના આસિરદંડ કલિકટર
બારડોલી તાલુકા રફુલ.	૧૬-૪-૭૨ ૧-૬-૬-૬ એળન	૧-૦-૦-૦	શેઠ દેવા વીરજી ૦-૬-૬-૬ બારડોલી કન્યા- ઓલીવંદ સાહેબ.
સરી જુલસંગ પ્રા. બારડોલી.	૧-૫-૭૨ ૧૧-૧૨-૦ એળન	૧-૧-૧૨-૦	શાળાના સંહિતાજી નમુરામ મહાદેવ.
			પટેલ પરામ. ગોપી ૧) પટેલ નારણ દરો. ૧) પટેલ જીવણ સુરભાઈ ૦) પટેલ કુવર પરામજી. ૦) ૮ પરસોતમ દુલ્લભ. ૦) ૮ બલુ ચીણા ૦) ૮ જીવણ નાગર. ૦) ૪ વસન સવરામ. ૧) ભટ ભગવાન ગોસાંઈ ૧-૦-૦-૦ દુલ્લભ મો સાર ૧-૦-૦-૦ જોષતા મકન. ૧-૦-૦-૦ નાયાશામતાજી. ૧-૦-૦-૦ ભીમા વગતાજી ૦-૧-૨-૦ પરસોતમ મૂળ- જી ૦) ૪રામા કલ્યાણજી ૦-૮-૦-૦ ભુલભ લાક્ષા સુધાર. ૦-૮-૦-૦ ચિરામજી દાદાભાઈ ૦-૮-૦-૦ હીમરાજજીલાજી
બારડોલી કન્યાશાળા.	૧૮-૪-૭૨ ૧-૦-૦-૦ છોકરીને	૧-૦-૦-૦	બારડોલી તાલુકાના મામલતદાર સાહેબ.
ચંકિલી તાલુકા રફુલ.	૮-૪-૭૨ ૦-૦-૦-૦ બાળકમથ રીડીંગ એન્જીન	૦-૦-૦-૦	શેઠ દારાભજી હોરમસજી.
			૬ ન્યુસપેપર. રૂમમાં

મૂલરાત શાળાપત્રના લવાજમ વગેરેનાં નાણાં આખ્યાં તેની પહાંચ,
તા. ૧ જુન સને ૧૮૭૨થી તા. ૩૦ મી જુન સને ૧૮૭૨ સુધી
સને ૧૮૭૦ સને ૧૮૭૧ સને ૧૮૭૨

પ્રાંશગમાસ્તર નરસિંહરામ કુલબરામના

તરફથી. ૦-૦-૦ ૧-૦-૦ ૦-૦-૦

મહુરબાન રેવાકાંઠા પંચમાળનાં, કે.

એ. ઇ. તરફથી. ૦-૦-૦ ૦-૦-૦ ૮૭-૦-૦

મહુરબાન કેલવણી ખાતાના ડાય-

રેક્ટર સાહેબ તરફથી. ૦-૦-૦ ૧૦૦-૦-૦ ૦-૦-૦

અમદાવાદ ટ્રેનિંગ કોલેજના તરફથી. ૧-૦-૦ ૧-૦-૦ ૧-૦-૦

વલોતી નિશાળના મહેતાજીના તરફથી. ૦-૦-૦ ૦-૦-૦ ૧-૧૧-

અમદાવાદ પ્રાક્ટિસીંગ સ્કુલના હેડમા-

સ્તર તરફથી. ૦-૦-૦ ૦-૦-૦ ૧-૦-૦

કુલ ૧-૦-૦ ૧૦૨-૦-૦ ૧૦-૧૧-

પુસ્તકની-પહોચ.

“મૂરખો” અમને પહોંચી છે. એમાં મૂરખા વિષે હસામણી વાનો
આલે છે તે ઉપરથી એક સંબંધની વાર્તા પડી કહાડેલી છે. એમાંનાં
ધણા ખરા પ્રસંગો અસંભવિત છે, પણ હૈસ્પરરામાં અસંભવતપણું
કેટલાએક દરજ્જે જરૂરનું છે. બાપા શુદ્ધ અને સહુલી ધણે કેટલાં જો-
વામાં આવે છે, એની કિંમત બાર આના અને ખતાવનાર કતારગામની
તાલુકા સ્કુલના હેડમાસ્તર બાઈ મંજારામ ચેલાબાઈ છે, મી. નમીનદાસ
ગુજસોદાસને એ પુસ્તક પ્રેમભાવે અર્પણ કીધું છે.

ગુજરાત શાળા પત્ર.

GUJARAT SCHOOL-PAPER.

AUGUST 1872

પુસ્તક ૧૧ મું. આગસ્ટ. સન ૧૮૭૨. આંક ૮ મા

ગાંધીજી બહુ મોટું દુલ, નામ તેમ છે કામા—

ફર અને મનલેખની, ખરી ખેતિ પરિ હામ.

અવકુશલિકા. પૃષ્ઠ.

મધ્યસ્થાન... ૧૧૭

નિઝામીના નિયમનું અર્થસહ-
જી... ૧૧૮

ગુજરાત ટ્રેનિંગ કોલેજની હાલ-
માં પ્રવેશના પ્રશ્ન... ૧૨૪

પુસ્તકોની પહોંચ... ૧૨૮

કેળવણી આત્મિકી અગત્ય... ૧૨૮

Contents. Page.

The Meghdut (Transla-
ted).....113

Interpretation of the
New Rules of Spell-
ing 118

Examination Papers, 124

Notices of Books... 128

Educational News... 128

(કેળવણી આત્મિકી, હુકમથી.)

અગાઉના મધ્યે આગામી હોલીમાં પુનાઈટ પ્રિન્ટિંગ અને

જનરલ એજન્સી કંપની "લિમિટેડ"ના પ્રેસમાં

રસાયણાલ હોસિયર હાથી પ્રસિદ્ધ કર્યું.

(મુદ્ર વરસે ૨૨ અગાઉથી)

ગુજરાત શાળાપત્ર

પુસ્તક ૧૧ છે.

આગષ્ટ સને ૧૯૭૨.

આંક ૮ મો.

મેઘદૂત કાવ્ય.

ન્યાયો ગા કૈનસલ્લ સ્થલ્લ જ્યાં'ગલ્લ, જાં'હિવિજી ઉતરેય
શૈલૈરાજના ઢાલ્લ ઉપરથી—સર્ગ નિસરણી જાણેય
સાગર તનુજની સાચી—

૫૭૧. હિંદુસ્તાનની ઉપરે હાલ હરિદ્વાર કરીને મોટું યાત્રાનું તીર્થ
છે તેનાથી બે માઇલ ઉપર કનખલ નામનું ગામડું છે તેજ એ. હાલ
ત્યાં ગંગાનદી પર્વત ઉપરથી વતરતી નથી અને તેમ તેની કોર્સિ પણ હા-
લ ઝાઝી નથી. હાલ હરિદ્વાર મોટું તીર્થ ગણાય છે. એમ લાગે છે કે
૧૬૦૦ વર્ષની રચનામાં ગંગાનદીનો પટ બે માઇલ આધો જતો રહ્યો.
—૨. ગંગા, જન્મુ ત્રપિની પુત્રી કૃમકે એ ત્રપિ એનું આવમન કરી
ગયા હતા અને પછી ધણા કાલાવાલાએ પોતાની જાંગમાંથી કહાડી હતી.
—૩. પર્વતોની રાજ, હીમાલય.—૪. સાગર નામનો અસખ એક મોટો
પ્રતાપી રાજ યહ ગયો છે, અને તેના રચના ચક્રથી સાત સાગર યયા
છે એમ કહેવાય છે. એ રાજ્યએ ધણા અશ્વમેધ કીધા હતા, અને છે-
લ્લા અશ્વમેધની વેળાએ એનો ધોડો છૂટો મૂક્યો હતો તેને ધંદ્ર પોતાની
ગારી જવાની રહેયતે પાતાળમાં કપિલ મુનિના આશ્રમમાં મૂકી આવ્યો
હતો. એ ધોડાને શોધતા શોધતા સાગરના ૧૦૦૦૦ છોકરા ત્યાં જુઓ પા-
ડતા આવો પહોંચ્યા. કપિલ મુનિએ ક્રોધ બારી આંખે ઉંચું જોયું કે તે
જાળીને બસ્મ યહ ગયા. એ અકાલ મૃત્યુ પામ્યા રાજપુત્રીના કલ્યાણને
અર્થે ગંગાજીની જરૂર પડી અને તેથી તેને સ્વર્ગમાંથી જુઓકમાં આણ-
વાને સાગર અને તેના વંશજોએ ધણા તપશ્ચર્યા કીધી, પણ તેના પ્રપૌ-
ત્ર બગીરથે એ કામના સિદ્ધિ કરી. પ્રથમ પૃથ્વીઉપર પડી અને શિવ-
જીએ પોતાના માથા ઉપર ધારણ કરી તે આજ જગ્યાએ, એ કથાને
અનુસરી તયા દોળાય ઉપરથી પડતી ગંગાનો રેખાવ જોઇને કાળીદાસ ક-
લ્પના કરે છે કે શું આ ખરેખરીજ સ્વર્ગ જવાની નીસરણાતો નહીં હોય?

અંદે ઝંમીં ઝંચે હંદુને, ફિણ સુવ્વ ઝછલે છે!
શું ગૌરિકુટિ મણિ હસતી તે શિવ કેશ શાલે છે? ૧૭

જો જલપ્રાશન કરવાનું મન થાય તને તે ઠામ,
પાછલું અંગ ગગનમાં ટેકી કરને તું શુભ કામ
‘દિગ્ગજ પેર નમીને.

પડિ છાયા તારી શુભરે સ્કાલિક સમ જલમાં!
શું સુંદર સંગમ યમુનાનો થયો અન્યજ સ્થલમાં? ૧૮

૧. ઊળ, મોલં, લહેરો, ગંગાના બહુરો ઉંચે અંદરને અડતી નીલ
કવિ કલ્પના કરે છે કે શું અંદરમોલિ ને પોતાના પતિ શંભુ તેની જર
ડમાં ઝાલવા જાય છે? અને જીજ્ઞાસા ફીણની સફેદી ને કે હમણાં
સ્વરસની મૂર્તિ મનાએલી છે તે નોંધને કહે છે કે એતો ચીટવાતી પાર્વ.
સાચું પ્રેમગર્વથી હસે છે. આકેઝાણે ગંગા અને પાર્વતાની સપત્નીબાવ
શોકપણું વર્ણવ્યું છે. ગંગા શિવની સાથે લાડે છે, અને પાર્વતાથી એ
કની પ્રેમલીલા સહન થતી નથી તેના સાચું નોંધને પોતે અભિમ
હસતી જાય છે અને પોતાનું વહાલ વધારે ખતાવતી જાય છે. મહિના
હે છે કે અંદર શબ્દ વાપર્યો છે તે ઉપરથી એમ સમજવું કે ‘મણિમય’
વાળા પ્રીતમની સાથે શિવનો મુકાબલો કીધો છે.

૫૮ ૧. દરેક દિશાઓમાં રક્ષસુકરવાને ને કલ્પિત હાથી મૂકેલાં
—૨. ધોળાં. જગનું વિશિષ્ટણ.—૩. પ્રયાગ સિવાય ખીજ જગાએ
ગંગા યમુનાનો સંગમ થયો? યમુનાના પાણીનો રંગ કાળો છે, અને
તે ટેકાણે ગંગાના ને જાગમાં વાળાની છાયા ચડવાની એટલે તેટલો
પણ કાળોજ જણાવવાનો.

હોંચ જડ તું હીંગાચઢ પર્વત, હોંમે ડજઢો જેય,
 જેનિ શિલાએ વેઠિ સુગંધી કસ્તૂરિ મૃગ વેઠેય,
 ડ્યાંધિજ જાન્હવિ નિકઢે.

શ્રમ હર્તા શૃંગે વેસ! શો શોભા તે કાઢે!

શું પારંતિપીતનો પોઠિયો અંગ પંક ડછાઢે ? ૫૯

પવન ડઠયે; દવ, દેવદારુતરુસ્કંધપુદ્ધે ડત્પન્ન,
 જંગલિ ગાયના પુચ્છ ગુચ્છથી ઠામ ઠામ પ્રજલન્ન
 કરિ પર્વતને પીઢે,

તો ધારા તારિ હજારોએ હોલવો ઘટે છે:—

આતુરની આરત હરવારે સજ્જન સંચે છે! ૬૦

પદ ૧, બર્ફ.—૨ કાવ. હીમાલય પર્વતના શિખર ઉપર વાદળો
 આબ્યાથી તે પોઠિયો દિલ ઉપર કાવ ઉછળતો હોય તેવા દેખાશે. કાવ તે
 વાદળો, અને પોઠિયો તે પર્વત, કેમકે બરફથી તે ધોજો યધ રહ્યો છે.
 પર્વતની સુગંધી તે શિવ સંબંધની પવિત્રતા.

૬૦: ભાવાર્થ:—એ પવન ઉઠવાથી દેવદારના ઝાડની ડાળીઓનાં
 પુદ્ધને બીધે ડત્પન્ન થએલો દવ જંગલી ગાયોના પૂછડાંના ગુચ્છાવડે ઠામ
 ઠામ આગ લગાડીને પર્વતને પીડા કરતો હોય તો, એ બધ, તારી હજારો
 ધારાવડે તે દવને હોલવી નાંખવો એ તને લાગમ છે, કેમકે સાધુ પ્ર-
 ર્થો ધનનો સંગ્રહ કરે છે તે માત્ર બીજા ગરીબોના દુઃખ દરવાને મા-
 ટેલ છે. આ ચરણમાં કાળીદાસે ધણીજ હંચો વિચાર જણાવ્યો છે.—રક્ત-
 ધના ખાંધ અને ડાળીઓ એવા એ અર્થ યાય છે તે અને બંને કામના
 છે,—એ જંગલી ગાયના પૂછડાંના ચંમર થાય છે. જ્યારે દવ બાગે છે
 ત્યારે એ પૂછડાં સળગે છે અને પછી તો ગાયો વનમાં ગબરાઈને દોડે
 તેથી ઠામ ઠામ આગ બાગે છે.

તલપ તુંપર મારે છે ટપ દડ ટારંમ હસ્તિની માંત
 અંગ ભંગ ધાવાજ રીશે; તૂં તો ચંચલ જાત
 વાત ગગનસું કરે છે.

કર તહ તહ માર કરા તળો—હૈસ લહલહ સામું.
 ઐળસમઙ્ગું આરંભે નયો કોળ પારંમવ પામ્યું? ૬૧

કોક શિલાપર શિવનું હશે ત્યાં પગલું પડેલું પુનીત,
 જોગિશ્વરોએ ચઢાવેલાં કુલ ચંદને ઢાંક્યું નિત્ય,
 તેનિ પ્રદક્ષિણા કરજે;

૬૧. ૧. યરબ એ આઠ પગનું કલ્પિત પ્રાણી છે, અને તે હા-
 થાનો કદો દુશ્મન છે. એને માટે એમ કહેવાય છે કે જ્યારે હોમાશ્વ
 પવૈતના ઉંચ પ્રદેશ ઉપર વાણાં અપડાતાં અપડાતાં આવ્યા જોવે
 ત્યારે હાથી છે એમ જાણીને યરબ તેની પછવાડે દોડે છે, અને જ્યારે
 તે વાણું ઉંચું ચડી જાય છે ત્યારે તે ચીટવાણને તેના ઉપર ઉંચો કૂદારો
 મારે છે. એ કૂદારાનું કુળ એટલુંજ યાય છે કે તેના હાડકાં મહત્તમાં બાગે
 છે, કેમકે વાણું તો ક્યાંનું ક્યાં ઉંચું આવ્યું જાય છે.—૨. કરાની વરસાદ
 વરસાથી તેને માર મારવો એજ અહીંયા હસવું કહ્યું છે.—૩. અવિ-
 ચાર્ય કામ આરંભ કર્યાથી કયા માણસની અંતે હાસી થઈ નથી જોની-
 જ થાય છે. અણસમઙ્ગું કામ તે વાણાને પકડવાની આગા રાખવી.
 જેમ ઉપલા રજોકને અંતે ધર્મપક્ષનો ઉંચો વિચાર આપ્યો હતો, તેમ
 અહીંયા નીતિની પણ જારીક વિચાર આવે છે. કેમકે કેમકે કાલીદાસમાં
 આજો નોધક કવિતાનાં પણ ઉત્તમ વચનો આવે છે.

૬૨. ૧. પવિત્ર—૨. જોગી લોકોએ ચઢાવેલાં ચંદન પુષ્પથી તે
 પગલું હમેશાં ઢાંક્યું રહે છે તેની રૂં પ્રદક્ષિણા કરજે.

જેનાં દર્શનથી જન ભાવિકના પાતિક ધોવાય,

મરણાંતે સ્થિર શિવ સેવારે કૈલાસે પ્રમાય. ૬૨

પવન ભરાઈ 'વેણુઓમાં નાદ મધુર ત્યાં યાય,

સુંદર 'કિન્નરિઓ તે સંગે કોકિલ કેંતે ગાય

ત્રિપુરવિજય હત્તસાહે.

તે સમય મુક્કામાં ગાજે જો તું મૃદંગવજાજે,

શિવવલ્લભ સંગિત યાય રે સંપૂર્ણજ સાજે. ૬૩

૬૨. ૩. જે પગલાના દર્શનથી.—૪. પાપ.—૫ મુલાં પછી કૈલાસમાં હમેશાં શિવની સેવા જેના દર્શનથી પમાયછે.

૬૩. ૧. વાંસ અને વાંસળી એવા એનાં બે અર્થ યાય છે. આ જગો ઉપર કવિના કહેવાની એવી મતલબ છે કે તે જંગલમાં સૂકા વાંસમાં બમરાથી જે કાણાં પડેલાં તેમાં પવન બરાવાથી જાણે વાંસળી વાગતી હોય એવો મધુર અવાજ યાય છે.—૨. કિન્નરની સ્ત્રીઓ, સ્વર્ગની ગાનારીઓ. તે જંગલમાં વસનારીઓ ફરતાં ફરતાં ત્રિપુરવિજયના ૫૬ ગાતી જાય છે.—૩. ત્રિપુરાસુર નામના દૈત્યને મહાદેવે માર્યો હતો તે પરાક્રમ વિષેની કવિતા તે ત્રિપુરવિજય. ટીબેટની પાસેના બાગમાંજ એ રાજા હતો અને તેથી તેના જીવનમાંથી છૂટનારા મુલકમાં તે પરાક્રમના ગીત ગામડાંઓમાં પણ ફેલાઈ ગયાં હોય એ સ્વભાવિકજ છે.—૪. તું એટલે મધ. વર-રસાદની ગર્જના મુક્કામાં પ્રત્યાધાત પામ્યાથી મૃદંગના જેવી સંભળાય છે એવો અલંકાર આ કાવ્યમાં ધણે ઠેકાણે આવી ગયો છે. ૫. વેણુઓ વાગે, કિન્નરિયો ગાય, અને તું મૃદંગ વગાડે તો શિવનું વાહાણું જે સંગીત તે રાધણા સાજ સાથે સંપૂર્ણ યાય કહેવાની મતલબ એ કે નૃત્ય જેબાકી રહ્યું તે શિવ પોતેજ પ્રસન્ન થઈને કરશે. શિવને સંગીત વહાણું છે અને પોતે નૃત્યમાં ધણા કુશળ તેમ તત્પર છે એ તો પુરાણપ્રસિદ્ધ વાત છે.

જોડણીના નિયમનું અર્થગ્રહણ.

જૂક ક્રિદાએ જે જોડણીના નિયમ બાંધ્યા છે તેનું તો અર્થગ્રહણ અમે ગયા અંકમાં નંબર કરી ચૂક્યા છીએ. અમને આશા છે કે એની સહાયતાથી હવે એ નિયમો બરાબર સમજાશે, અને શબ્દોની જોડણી બાબત જે હાલ અંધારુંથી ચાલે છે તેમાં ઘણો ધટારો યશે. પણ અમને ધણું અવગોચર કરતાં માન્ય પડે છે કે આ નિયમમાં નથી આવી જતા એવા કેટલાએક શબ્દો છે અને તેની જોડણી વિશે જુદાજુદા મત ચાલે છે. વાંચનમાળામાં પણ કોઈ ટેકાણે આ રીતે લખેલું છે અને કોઈ ટેકાણે બીજી રીતે લખેલું છે. એ ગુંથવણની વેળાએ કોણે રસ્તે ચાલ્યું તે બાબત કોણે નિયમ મંજૂ નહિ. અમે જાણીએ છીએ કે એ વિષે કાંઈ પણ નિયમ ડરવા જોઈએ, એ નિયમ ડરાવવા એ અમારું કામ નથી, તોપણ જૂક ક્રિદાને એ બાબત સૂચના હાજર અમને જેને નિયમોની ખોટમાં લખ પડે છે તેની અમે ત્રીસે ચર્ચા ચલાવીએ છીએ.

૧. પણ શબ્દોમાં જોડાએસો હ સંભળાય છે, અને તે દને શી રીતે લખવો એ બાબત વાંચનમાળામાં જુદોજુદો ચાર રીતો જોવામાં આવે છે. કેટલેએક ટેકાણે એ સમૂજગો કહાડી નાખવામાં આવે છે, જેમકે મોટો, નાનો, અમ, તેને વગેરે. કેટલેએક ટેકાણે હ કહાડી નાંખીને એની જોડે ડહાર આવ્યો હોય છે તેનો ડહાર ડરે છે. જેમકે, કાઢ્યું, ચઢ્યું, વઢ્યું, મોઢું વગેરે. તેમજ કેટલેએક ટેકાણે જોડાએસો ડહાર છૂટો કહાડીને તેના ઉપર પાછલા અક્ષરનો સ્વર નાંખે છે, જેમકે મહેર, લહેર, પહોર (પ્રહર), નહોર (નખર), તેની સાથે કાંઈ પણ નિયમબિદ વિના કોઈ વખત એ

† અમે જે એ બાબત ચર્ચા ઉઠાવવા માગતા હતા તેમાં તો અમે બિંબકુળ નાઉમેદ ધયા છીએ. અમારા અર્થગ્રહણની સામા કોઈએ પ્રવચન ઉઠાવ્યો નહિ, અને તેમજ આ ખાતાના કોઈ સંબંધીએ અમારા વિચારને પુષ્ટી આપવાની પણ તકલી લીધી નથી. તે છતાં અમને સંતોષ છે કે ડહાર સાહેબ અને કવિ લેખકસમ જેવા નહારના વિદ્વાનોએ અમારા અર્થગ્રહણ વિષે પોતાનો સારો વિચાર અમને પોતાની મેજે જણાવ્યો છે. ડહાર બહાર સાહેબનું તો અમને આ કામમાં મુશ્કેલી જણાત છે. તો પણ જે વર્ગના માણસોના આગ લાખને સાર આ મહેનત ચાલે છે તેઓએ કાંઈ વધારે ચેષ્ટાના બતાવવી જોઈતી હતી.

સ્વર બંને અક્ષર ઉપર પણ મૂકવામાં આવે છે; જેમકે. પેહલો, વાહાલો કહાડો. મોહોડું.

ઉપર જે ચાર રીતો કહી તે જુદીજુદી ટેકાણે વાપરી-છે એમ ન જાણવું, પણ વાંચનમાળાનું ગમે તે પાત્રું ઉધાડીને જોયો તો માલમ પડશે કે એકજ શબ્દને વખતે એ રીતે, ત્રણ રીતે, અને કોઈ વખત ચારે રીતે લખેલો માલમ પડશે. મોટું, મોહોડું, મહોડું; વીણો, વીહાણો; વાણો, વહાણો, વાહાણો; કાઠો, કહાડો, કહાડો; વગેરે. એ ચાર રીતો તો વાંચનમાળાની કહી, પણ દેશમાં કવિ નર્મદાસંકર વગેરે કેટલાએક ગ્રંથકારો એક પાંચમી રીતજ વાપરે છે. એ રીતે બેશક સ્વાભાવિક અને સરળ છે. એ “હને” જ્યાં જોડા-એલો સંબંધાય છે ત્યાં પૂર્વાક્ષરની સાથે જોડી દેછે. આથી કાંઈ જૂદી તરે-હનો પણ હ જોડી દેવામોજ નિયમ બોડંની વખતમાં પળાતો હતો, એ-ટલે, અક્ષારો, તક્ષારો વગેરે લખતા. ટેલર સાહેબનો એવો વિચાર છે કે “પેહલો” વગેરે લખવું, એને કહે છે કે ઉતાવળથી એ હકાર અર્ધો બો-ભાય છે મઠિ તે કહાડી નાંખવો અથવા આધો ખસેડી નાંખવો ન જોઈએ.

આ પ્રમાણે એક હકારવાળા શબ્દને લખવાની સાત રીતો આપણા દેશમાં હાલ ચાલે છે. હવે આપણે એ સાતે રીત જોઈ જવી જોઈએ, અને તેમાંથી કોઈ આપણે અનુકુળ પડતી હોય તો તે પસંદ કરવી. આ ટેકાણે વાંચનમાળાનું વનઘણ કથા નિયમ તરફ છે એ તપાસવું નિર્ણયક છે, કેમકે કોઈ પણ અમુક નિયમ તજરમાં રાખીને એવા શબ્દ લખ્યા હોય એમ જણાવું-જ નથી, અને જો કોઈ અમુક નિયમ ડેરવ્યો હોય તો કમિટી પોતાના નિ-યમોમાં મૂક્યા વગર રહે પણ નહિ. એ બાબત પ્રથમની કમિટીએ માંડ ઠરાવ કર્યો હશે, પણ તે એક અભિપ્રાય મંજૂર રખાયો હોય એમ જણાવું નથી. તોપણ એમ તો જણાયછે ખરું એ ચાર સિવાયની બીજી રીતો નામંજૂર કીધેલી. તે છતાં અમને તો એ સાતે રીતોનું સાથે વિવેચન કરવું ઠીક લાગે છે. અમે સાતે રીતને નિયમ રૂપે જ્ઞાતક અક્ષરમાં મૂકી નીચેવિધેચન આપતા જઈશું.

ક. ધણા અપભ્રંશ શબ્દોમાં હવું કાંઈક ઉચ્ચારણ થવું હોય, તોપણ તેનો લોપ થયોછે એમ સમજી તેને જોડાક્ષરમાં લેવો નહિ.

આ નિયમ ઉપરટપકે જોતા તો કેવળ સ્વચ્છંદીજ જણાય છે, પણ

વિચાર કરતાં માંદમ પડે છે કે છેક એમ નથી. મી. હાંપ, જેના નામથી કે આ વાંચનમાળા ઓળખાય છે, અને જેનાં શકત ઉપરીપણા નીચે લખાએલી છે, તે સાહેબના સમજવામાં કાંઈ એવું આવી ગયું હતું કે ધણા શબ્દોમાં હકારનું ઉચ્ચારણ થાય છે તે ફક્ત સુરતી લોકોજ કરે છે, અને બીજા ભાગમાં એમ બોલાવું નથી, અને એટલે મુસલમાનોના સહવાસથી સુરતીએને પડી. એ જાન્યતનો ડોરોએ પોતે પોતાના વ્યાકરણમાં મારી દીધા છે. તે વખતે ગૂજરાતી બાષાના ઇતિહાસનો શોધ થયો નહોતો એટલે આવી ભૂલ ચાલી જાય એમાં કાંઈ ઘણું નવાઈ જેવું નથી. જાકી એ વિચાર કેવળ ખોટો છે. મુસલમાનોએ હિંદુસ્તાનમાં પગલુંએ નહોતું મૂક્યું અને તેનો ધર્મ પણ સ્થાપન નહોતો થયો તે પહેલાં જ પ્રાકૃત બાષા આ દેશમાં બોલાતી હતી તેમાં નિઃસંશય એલે, તલે વગેરે લખાઈ હતું અને વળી એ હકાર પ્રાકૃત બોલનારાની ગાંઠનો નહોતો, પણ સંસ્કૃતમાંના સ વગેરે ફટલાએક આક્ષરોનો ખરાખર ઉત્સર્ગાનુસાર અપભ્રંશ હતો. એ હકાર ગૂજરાતી બાષાએ કોઈ વખત પણ ત્યાગ કાઢ્યો નહોતો એ અમિ આવડા અંકમાં ખરોચારસે વરસાના જુના પુસ્તકો ઉપરથી સિદ્ધ કરી. આપવાની આશા રાખીએ છઈએ, પણ હાલ તો સવાલ એ છે કે એ શું સુરત સિવાયના બધા જાગોમાં હતો ઉચ્ચાર નથી થતો? અમે તો નેટલી તપાસ કીધીએ તે ઉપરથી અમારી ખાત્રી થાય છે કે એક અને અમદાવાદમાં પણ એ હકાર એટલાજ જોરથી બોલાય છે, અને “ઢારો”ને ઠેકાણે “મારો” લખીએ છઈએ ત્યારે “કાંતે માઈ” એવા ગળકનો સવાલ પૂછનારા અનેક મળી આવે છે. ફક્ત કાઠિયાવાડમાં હકાર બિલકુલ બોલાતો નથી એ વાત ખરી. કવિ-લખતગમ જે કે મૂળ કાઠિયાવાડના રહેવાસી છે અને જમને સુરતી બાષાનો પક્ષ નથી એનો ખુલ્લુજ છે તે પણ પોતાના બોલેલા અનુગમ ઉપરથી સાચેસાચું કબ્જ કરે છે કે સાખરમતીની દક્ષિણે બધે હકાર બોલાય છે, અને તેથી એ મુજબ લખવાની રીત પણ માન્ય કરવી જોઈએ.

હવે જો એ વાત નિઃસંશય છે કે કાઠિયાવાડ સિવાય બધે ગૂજરાતમાં હકાર બોલાય છે તો એ હકારને ન લખવો એ કોઈ રીતે વાજબી ન કહેવાય. વળી કાઠિયાવાડમાં હકારનો કેટલે દરજ્જે લોપ થાય છે તે જણાવું પણ જરૂરનું છે. ત્યાં તો બધા શબ્દમાંજ એવા હકારનો લોપ થાય છે.

‘કહેલું’ની જગ્યાએ ‘કેલું’, ‘પેહેલું’ની જગ્યાએ ‘પેલું’ વગેરે બોલાય છે. એ રીતે લખવું તો હારનો કદાચ કદો શરૂ પણ હાલ કબુલ કર્યો નહિ.

અર્થાત્—એવા શબ્દમાં હકારને લખવો જોઈએ, અને કદાપિ કાઠિયાવાડ-મોટો છે એ એમ જાણીને તથા તેનો ઉચ્ચાર આ વાચનમાળાના ફેનાનાની સાથે બહુ ફેલાઈ ગયો છે એમ જાણીને એ હકારનો લોપ પણ કબુલ રાખવો જરૂર જણાય તો તેમ કરનારને એ રીતની છૂટ આપવી પણ ખરૂં લખનારને ખોટા કહેવા તો નજર નોંધાશે. એ છૂટ આપવાની સાથે પણ તે શબ્દની સંખ્યા મુકરર કરવી જોઈએ, કેમકે બધેજ કાઠિયાવાડી અને ઉડાધી રહે છે તેમ કરવું તો હાલ કોઈ પણ વાળખો નહિ કહે.

જ. એવા હકારની જોડે હકાર આખો હોય તો હું કહાડી નાંખીને કનો ઠં કવો.—જેમકે કાલુ, વડલુ, વગેરે.

આ ઢગ પણ કાઠિયાવાડીજ છે. કાઠિયાવાડમાં એ પ્રમાણેજ બોલાય છે, પણ ગૂજરાતના બીજા બધા ભાગમાં કોઈ એમ બોલતું નથી. ‘મોટું’ નથી બોલાતું, પણ ‘મોહાડું’. અમને લાગે છે કે હકાર તો જોડેથી નહિ એમ આગમથીજ ડોલી મૂકેલું, હકાર કહાડી નાંખતા તો અર્થનો અનર્થ થઈ જતા લાગ્યો, અને બીજી રીતીઓએ પણ મન માનતી જોડણી થઈ શકી નહી, વગેરે કારણથી આ કાઠિયાવાડી જોડણી કબુલ કરવામાં આવી હશે. મુ ૧૬ એ શબ્દ ઉપરથી મુહડું, અને તે ઉપરથી મોહડું થયું, અને તે પ્રમાણે બોલાય છે. તે છતાં દલાને ખોળવા જવું એ દલાના જેવુંજ કહેવું છે.

મારે આ નિયમ ઉપર પણ અમારો વિચાર તો પાછળ કહ્યું તેવોજ છે.

ગ. ઘ. હકારની પેહેલાના અક્ષરનો સ્વર કહાડી લઈને અથવા ત્યાં રહેવા દઈને હકાર ઉપર તે સ્વર લખવો:—જેમકે, શહેર, વાહાલો, વગેરે.

આ બંને રીતની જોડણી વાપરવામાં કાંઈક વાચનમાળાના ફેર છે ખરી, તોપણ તે બે બરાબર પ્રયોજવામાં આવી શકતો નથી. તેથી અમે નિકટપર્ય નિયમ એકજ થડી કહાડ્યો છે.

આ બંને રીતીઓ ખરૂં જોઈએ તો ઉચ્ચારની વિરૂદ્ધ છે. શહેર નથી બોલાતું, પણ શેહર બોલાય છે. તેમજ વાહાનો નહીં વાહ્લો, શહેર શબ્દ કાસાં શહેર ઉપરથી અને વાહાનો સંસ્કૃત વલ્લભ ઉપરથી નીકળ્યો છે. પ્રાકૃત

બાપાઓની એક ખૂબી છે કે શુંદરને જગાડી તો નાંખે છે. પણ તેના માપમાં ક્યારેય કંઈ પડવા દેછે; જેમકે દાંતનાં અનુસ્વારનો યડકારો કહાડી નાખ્યો તો તેવા બેલામાં પાછલા સ્થરને દીર્ઘ કરીને દાંત શબ્દની મ ત્રા વણની વણ જ રાખી. આજ પ્રતિશુદ્ધપણને અનુસરી ગૂજરાતી બાપા શબ્દ અને વાક્ય શબ્દની માપાએ છે તેટલી જ કામગીરી રાખીને શબ્દ અને વાક્યો એવાં હિતચાતુર્ય સલાયે છે.

શબ્દર ને ચાહસી લખવા કરતાં તો કઠિયાવાડી રીતે શર અને વાકો લખાય તે ગૂજરાતી બાપાના સ્વભાવને વધારે અનુકૂળ છે. કોઈ પણ કવિએ શબ્દરની આર માત્રા અને વાહાજાની છ કે મ મે તો પાંચ પણ ગણી દેવાં એમ અમને કોઈ ખતાવી શકે. તો અમે અમારો વાદ છોડી દેવાને કંજલ છંદએ આ નિયમો જાણીને તેને અનુસરતો નોડણી લખવાને સાંજે જ કવિતા લખી દેવા તેની વાત અમળત જૂની છે, પણ અમે તો સ્વાભાવિક વ્યવસ્થાની વાત કરીએ છંદએ, અમે પાછળ એક ટેકાએ કહે છે કે ગૂજરાતી કવિતાની નોડણી વ્યાકરણશુદ્ધ કરવાને અર્થ જરૂર નું છે કે એ નોડણીના વ્યાકરણ નિયમો સ્વાભાવિક હોવા જોઈએ, અને એ તરફ જોતાં, આવી કૃત્રિમ નોડણીઓ ઉભી કરવી એ કવિતા વર્ગ પર આતંક અને તેને બેડ ઉઠાવવાની ફરજ પાડવા બરાબર છે. એવા નિયમો બાંધીને કોઈ દિવસ પણ ગૂજરાતી કવિતાની નોડણી શુદ્ધ રાખવાની આશા રાખવી નહિ.

ગાંઠે અમે આ બંને રીતોએ નિલંકૃત પરોઢ કરી શકતા નથી. હવે અક્ષરની પછી હકાર સંભળાતો હોય તે અક્ષરની સાથે જ તેને જોડી દેવો.

આ રીત જોડના વખતમાં કેટલાએક શબ્દોમાં ચાલવા માંડી હતી, અને નર્મદાશંકરે તો એને સર્વત્ર વાસ આપ્યો છે. આ રીતથી એ કવિ પોતાના શબ્દનું માંપ જરાબર પોતાની જોડણીમાં કામગીરી રાખી શકે છે, અને એ જ રીતની મોટી બાબત પણ છે. બાકી અરુ ઉચ્ચાર પ્રમાણેની તો એ પણ જોડણી નથી, ઉપલી નથી રીતોએ કરતાં એ રીત ઉચ્ચારને વધારે અનુસરતી છે એ ખરું. પણ બારીબાહ્ય જોઈએ છંદએ, તો માત્રમ પડે છે કે એમાં પણ કાંઈ ફરક છે. જે અક્ષરનો સાથે નર્મદાશંકર હાર નોડે છે તેમાં હ તેની જોડે જોડાયેલી નથી, પણ ઉચ્ચારમાં તો તે અક્ષર

પછી દ્વંત રૂપે સાંભળવામાં આવે છે; તેમકે મ્હારો એમાં મ વ્યંજનની પછી હ હ્રાપ એમ નથી પણ “મા” સ્વરચુક્ર અક્ષર પછી હ સંભળાય છે. તેમજ ત્વંમે એમાં હ તક્રાગતી જોડે જોડાએથી નથી, તેની પાછળ હ આવે છે અથવા એક રીતે કહીએ તો એ હ મની સાથે તો જોડાએથી છે ખરો.

આ રીતમાં બોલું એક દૂષણ એ છે કે કોઈ વખત એને અનુસરતાં અતિ વિપરીત અને સાધારણ અક્રમથી પણ ઉલટી જોડણીઓ કરવી પડે છે. નર્મદાચંદ્રના સખાણમાં ઠેકાણે ઠેકાણે અહંમે અહેને અહાં વગેરે અત્યંત જોડણી જોવામાં આવે છે જે જોડાને કે પંડીતો ખડખડ હશે છે. વ્યંજનની સાથે તો વ્યંજન આવે ત્યારે જોડાક્ષર થાય, પણ સ્વરની સાથે વ્યંજન ગાવાને જોડાક્ષર થાય એ તો ગદ્યા વ્યારણ ઉપર પાણી ફેરવ્યા સમુદ્ધે છે. અગ્રે એમ નથી પારતા કે કવિ નર્મદાચંદ્રના અનુભવમાં આ બધું જતી હોય. પણ પોતે જે નિયમ, કહાડ્યો તેને ગમે તે પ્રકારે પણ વળગી રહેવું, અને સર્વદા શાસ્ત્રીય બંધનમાન ન હોવાથી રહેવું એવા વિચારથી આ પ્રભાણે વિપરીત જોડણી સમાવતા હશે. ગમે તે હો, પણ આવા દૂષણ જરેલી રીતનો નજરબુત રાખી શકાય, અને અમને લાગે છે કે આવા પરિણામથી ગાડીનેજ વાંચનમાં જામાંથી હકાર જોડાવાનોજ વિચાર હાંકી કહાડ્યો હશે.

ચ. હકારને તેની પછીના અક્ષર સાથે જોડી દેવો અથવા અ ઉમેરવી લખવો.

આ રીતનો યદુલોભાગ બધા કવિતાં વધારે પસંદ કરવા જોગ જણાય છે એ ગીત જોડના વખતમાં સાક્ષતી, અને “ગૂર્જરી ગદ્યના પિના” રણજોડે રાસ ગિરધરબાઈની પ્રસાદી જણાય છે, એ જોડણી ઉચ્ચારણને ધણ કરીને હુમેદુન મળતી છે. કદાપિ કોઈ એવો વાર હકાથી શકે ખરો, કે બ્રહ્મ શબ્દમાં જેવો હતો સંપૂર્ણ ઉચ્ચાર છે તેવો તલ્લેખા નથી. એવાતને ખરો કે નાનો, મોટો, મારો વગેરે ઘણા શબ્દમાં છેલ્લો અક્ષર જોડાએથી જોડાય છે ખરો પણ સંકુરત જોડાક્ષરના જેવો યડારો આપતો નથી. એ કારણથીજ કદાપિ હકારને સમૂળગોળ યાગવાનો વિચાર નીકળ્યો હશે. પણ ખરો વાતનો એ છે કે રાધળા પ્રાકૃત જોડાક્ષરમાં યડારો યતોજ નથી “રહ્યો” એમાં આપણે હનેય જોડાએ જીજ્ઞાસે, માટે શું “ગાદય”

શબ્દમાં જેવો યડકારો યાપછે તેવો એમાં સંભળાય છે? અથવા શબ્દમાં અને કયા એમાં રેફના ઉચ્ચાર બેશક બહુદાન છે. દ્વિતીમાં જોડાક્ષરે જે તરફના યાયછે:—એક સંસ્કૃતમાંથી આવેલા, અને બીજા પ્રાકૃતમાં ઉત્પન્ન થયેલા. તેમાં સંસ્કૃત જોડાક્ષર યડકાતા ગોલાય છે, અને પ્રાકૃત ધણું કરીને યડકાતા નથી. માટે જે હકાર જોડાયા છતાં યડકાતો ગોલાતો નથી ગાટે તેને જોડવા નહીં એ તકરાર બિજકુલ રદ થાય છે.

આ રીતમાં બીજો ત્રીજો એ છે ખરોકે હની સાથે બીજા અક્ષર જોડવાની લખન ક્રિયા બહુજ અઘરી છે, અને તેથી અપરના લખનારથી એ રીત કદાપિ અગલમાં આણી શકાય નહિ.

એ ઉચ્ચારને લખવાની રીત ફક્ત જોડાક્ષરની અટપટ દૂર કરવાને અર્થેજ છે. ઘણા શબ્દોમાં તો વ્યુત્પત્તિ પ્રમાણે એ હલંતજ છે, અને કદોષિ તેમાં ન હાય તો પણ હાલ ઉચ્ચારમાં સ્વર રહીત છે, એટલે ફક્ત લખવાની આજસને લોધજ ઉચ્ચાર. ફરવવા, શબ્દનું માય ફરવયું, અને આલની રૂઝાઓથી ઉલટાં જયું એ અમને ઠીક લાગતું નથી.

૧. માટે અમે વધી વાતનો વિચાર કરતાં ડયાં એવા હકારનું ઉચ્ચારણ સંભળાતું હોય :યાં તે હકારની સાથે પછાંનો અક્ષર જોડી દેવો, અથવા હને છૂટો લખીને લોડવો, અથવા સૌથી વધારે સારું ને સરલ એકે હ કહાડી માંલ્યાને તે ઠેકાણે “આપોસ્ટ્રોફી” કહાડવો. આ રીતને સર્વોત્તમ રીત ગણીએ છંડા; નેમકે મહતાજ, મહતાજ, અથવા મેતાજ.

ગૂજરાત ટ્રેનિંગ કાલેજની હુમાસિકપરીક્ષાના પ્રશ્ન.

(પેરલું વર્ષ.)

ભૂમિતિ.

૧. લીટી, ગોળ, સમતલ ખૂણો, ત્રિકોણ એની વ્યાખ્યાઓ લખો.
૨. ભૂમિતિનો લીટી કેવી હોય છે તે સમજાવો. ગોળના બીજા અવયવે કયા હોય છે તે તેની વ્યાખ્યાઓ સાથે સમજાવો. સમતલ ખૂણામાં બી

જા શુનો સમાવેશ થાય છે!

સ્વીકૃત પક્ષ અને પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ, તથા કૃત અને પ્રમેયના શો ફેર છે?

ભો અને બારમી પ્રતિષ્ઠા સિદ્ધ કરો.

૧. નીચેના બે પ્રશ્નમાથી તમારી મરજીમા આપેને એક લખ્યો.

૧ જાણ પ્રતિનામા બિંદુ લાગીની માફે લખને સિદ્ધ કરો તથા ગાર પ્રતિસાઓમા કૃત્ય અને પ્રમેય કયા છે તે લખો.

૨. સાતમી પ્રતિસાધના એક ત્રિકોણનું શિરોબિંદુ યીજ ત્રિકોણની મા-
ફે પડે છે તે સિદ્ધ કરો

અક્ષર ગણિત,

૧ વાર સંખ્યાક, ૫૨, ગુણક, ધાત પ્રદાશકની વ્યાખ્યા, અને અક્ષરગ-
ણિત અને અંગગણિતમાં શા ફેર છે તે જાનો.

2. $x=2, y=3, z=1, w=4$ से, तब

$$\sqrt[3]{\frac{x}{x+y} + \frac{y}{x}} \sqrt[3]{(x+y)(x-2y)} + \sqrt[3]{\frac{y}{x-y}}$$

किंगम सं?

$$क्ष+२.अ-\{य+व [क्ष-अ-(य२व)]\} \quad \text{किंमत शुं.}$$

૩ નાચેના ચાર પદોમાના પેહેલા બેનો તથા છેલ્લા બેનો સંવાળો ગુણ
રાખી કો.

$$2(a+b)(c+d) + 3(b+c)(d+a)$$

-३(अ-व)क्ष+२(अ-क)प(२)

$$-2(2x + k)y + (a - 2x)y \quad (3)$$

$$(y-2)u - (y+2)v = 4 \quad (x)$$

६. २) (अ+ब)क्ष+(प्र+क)य (१) } येहुलाभायी ओगुं प२
 (अ-ब)प्र-(ब-क)य (२) } गा० करो अने तेनी साथे
 } गा० ॥ ३११॥ यिन्ह प२ला
 } य ओ तेनु कारखु समन्तये

x (1) पअ^३त्र×कडरैव^३अ^२ब^३डरै { आ. गणे पहोनो गुण।
 (२) (क्ष^२-१क्ष+१)×१क्ष+२

મુનરાત્રાણાપત્રના પ્રવાજન મહેરનાં નાણાં આવ્યાં તેની પહોંચ
તા. ૧૯-જુલાઈ અને ૧૮૭૨થી તા. ૩૧મી જુલાઈ સને ૧૮૭૨ સુધી

	સને ૧૮૭૨	સને ૧૮૭૩
દશાહની નિશાળના મહેતાજી તરફથી.	૦—૦—૦	૪-૧૨—૦
ગોડલનિ નિશાળના મહેતાજી તરફથી.	૪૨-૧૨—૦	૦—૦—૦
માસ્તર જીજ્ઞાસ ભોમીલાલની તરફથી.	૧—૦—૦	૦—૦—૦
મોડીની નિશાળના મહેતાજી તરફથી.	૭—૨—૦	૦—૦—૦
	૫૦-૧૪—૦	૪-૧૨—૦

સરકારી જોડ અમર.

અમદાવાદ ટ્રેનિંગ કોલેજની પ્રમોશન પરીક્ષા સને ૧૮૭૨ માં નો
ખરની પે મી તારીખે યતાર છે. અમદાવાદ મુરત, અને ગોધરા એ મધ્ય
કેકાણે કમિટી બરામાનો છે. અમદાવાદની કમિટી ઉર્ફુ યર્ગના ઉમેશ્વરોએ
પણ પરીક્ષા લેશે.

૨. આસરે ૮૦ રકાલરવિષ બરવાની છે તેમાંથી ૬૫ ગૂજરાત
મહેતાજીના કાગળા ઉમેશ્વરોને અને ૧૫ મુનશીપણના ઉમેશ્વરોને
આપવામાં આવશે,

૩ ગૂજરાતી તથા ઉર્ફુ નિશાળોના મહેતાજીઓએ અમદાવાદ મુનશીઓ
તેતાનાં આશિસ્કર્યોને તથા ઉપમા નિશાળિઆઓને આંખ અમર કરવી
હેતાજીઓ અને મુનશીઓ પોતાની નિશાળના કોલેજમાં ને
ત્યક પરીક્ષામાં સારી રાતે પસાર કરાવવામાં તથા જીમનસર પ્રસન્ન
તેજાન થવાની સમજુતી આપવામાં કૃતેહ. પામશે તને ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટરસાત
પસારનો વધારો કરી આવશે.

મુ. મુરત.

G. BULLER,

૨૪ મી જુલાઈ, ૧૮૭૨

અમદાવાદનાં ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટરસાત બરામાનો

ગુજરાતશાળાપત્ર.

GUJARAT SCHOOL-PAPER:

Sept AUGUST 1872

પુસ્તક ૧૧ મું. મપ્ટેબર, સન ૧૮૭૨. આંક ૬ માં

મૈતાજી બહુ મોટું વૃક્ષ, નામ તેમ છે કામ—
કર અંતે મનલેવની, ખરી એતિ ધરિ હામ.

અંગુક્રમણિકા. પૃષ્ઠ.	Contents. Page.
ભોડણીના નિયમનું અર્થમહ- ણ ૧૮૫	Interpretation of the New Rules of Spell- ing 145
પવન ૧૮૯	On Winds..... 149
સરકારી, ... ૧૫૭	Circulars, ... 157
કેળવણી આનાની અગર.. ૧૫૭	Educational News .. 157

(કેળવણીઆનાના હુકમથી.) "

અમરાવાડ મધ્યે મામાની હોવેલીમાં ધનાધરેડ પ્રિ'ટિંગ અને
જનરલ એલ્મન્સી કંપની "લિમિટેડ"ના પ્રેસમાં
રણજીડમાસ હોરાચંદ્ર જાગી પ્રસિદ્ધ કર્યું.
(મૂલ વરસે રૂ ૧. અગાઉથીજ)

ગુજરાત શાળાપત્ર

પુસ્તક ૧૧ છે.

સપ્ટેમ્બર સને ૧૮૭૨.

આંક ૧૦ માં.

જોડણીના નિયમનું અર્થગ્રહણ.

ગયા અંકમાં જોડાએલા હકાર લખવા વિષે ચર્ચા ચલાવી હતી. એ વિષે અમારો વિચાર નિષ્પક્ષપાત વૃત્તના કરતાં કેવો આવે છે તે પણ અમે જણાવ્યું હતું. એ વાંચતાં સર્વેની ખાત્રી થઇ હશે કે અમારો વિચાર માન્ય થાઓ કે નહિ, પણ એ બાબત કોઇ પણ નિયમ કરવાની બહુજ જરૂર છે. હાલ આપણી જોડણીઓના નિયમોથી એ પ્રકારની અડચણોનું સમાધાન થઇ શકતું નથી, અને તેથી અમે જે એ લખવાના જૂઠા જૂઠા પ્રકાર બતાવ્યા તેમાંથી કોઇ પણ નિયમ આ ખાતાએ પસંદ કરવો એ અવશ્યનું કામ છે. હમણાં જે અમે આ અંકમાં આપી આ બતાવીએ છીએ તે એના જેટલી અડચણ કરનારી નથી, તોપણ તે ઉપર પણ કાંઇ જાણ પોહ્યાડવામાં આવે તો જોડણીના નિયમો બધી રીતે જોઇએ તેવા થઇ રહે.

અનુસ્વારતા ઉચ્ચાર.

૨. પંથ, કંઠ, અંગ, અંબા જગેરે શબ્દોમાં જે અનુસ્વાર આવે છે તેને ઠેકાણે આપણા જે પણ અંતરો તે સ્થાનને લાયકનો અનુનાસિક અક્ષર લખે છે; જેમકે, પન્થ, કણ્ઠ, અંગ, અંબા. આ રીત બેશક વધારે ખરી છે. સંસ્કૃતમાં આ રીતેજ લખાય છે. પણ એ રીતના સામો મોટો વાંધો એ છે, કે એ રીતે લખવું બહુજ અધરું છે. ડ, નેન્ એ જે અક્ષર તો જોડ્યા એટલા કાણ છે કે તેની વાતજ ન પૂછવી. આવી અક્ષરો લિપિ કદી પણ સાધારણ વ્યવહારમાં ચાલી શકેજ નહિ. સાતે ઓપડીમાં એ રીતનો ત્યાગ પણ સુખ્યત્વે કરીને આ કારણને બીધેજ કીધો છે. એ રીતની સામા બીજી એક એવી પણ તકરાર કોઇ વખત

સાંભળવામાં આવે છે કે એ બધું પાંડિત્ય નિરર્થક છે, કેમકે એ અનુસ્વાર નો ઉચ્ચાર અનુસ્વારસંધિ પ્રમાણે એની મેળે જ એ લોકો નકામી મહેનત લઈને લખે છે તે સુલભતા થવાનો; જેમકે, પંચશબ્દમાં અનુસ્વારની જોડે થ અક્ષર આવેલો છે એટલે તે વર્ગનો અનુનાસિક ને “ન” તેજ એ ઉપર જોલાવાનો. માટે એવી તકરાર લેવામાં આવે છે કે એમ છે, તો પાંચનારે એ નિયમ જાણવો અને તે પ્રમાણે વાંચવું.

અને ઉપરોક્ત પૂર્વપક્ષ સંવાગ કબ્જ કરી શકતા નથી. એ વાત ખરી, કે ધણી શબ્દમાં ઉપર કહેલો સંધિનિયમ જાણવાથી બરાબર વંચાઈ શકે છે, પણ તેની સાથે એ વાત પણ ખરી છે, કે ધણી શબ્દ એવા આવે છે કે જેમાં એ સંસ્કૃત વ્યાકરણનો નિયમ નિલકૂમ લાગુ પડી શકતો નથી. દાંત, તાંત, કાંતવું, રાંધવું, રાંડ વગેરે બાધામાં અનેક શબ્દો છે તેમાં એ સંધિનિયમ પ્રમાણે અનુસ્વારનો ઉચ્ચાર થતો જ નથી. ઉપરના નિયમ પ્રમાણે વાંચવાનું કહું હોયતો દાંતને દાંત વગેરે શામાટે ન વાંચે એ અમ કહી શકતા નથી. કદાપિ એ જાણીતા શબ્દમાં એવી યુગ્મવધ ન જણાય, પણ અજાણ્યા શબ્દમાં તો ગળાડીપડ્યા વગર રહેનાર તદિ. ધણી જોકરને અમે કાંત (ધણી), પદાંત, ધગમાંડ વગેરે ધણી શબ્દમાં અનુસ્વારનો ખોટો ઉચ્ચાર કરતા સાંભળ્યા છે. તેઓ દાંતમાં જો અનુસ્વારનો ઉચ્ચાર કરે છે તેવો જ કાંતમાં કરે છે, અને તેઓ એમ કરે એમાં કાંઈ મવાઈ પણ નથી. પરંતુ એને તો અનુસ્વાર બે બરાબર ઓળખાવો એ અશક્ય જ થઈ પડશે. અહીં જોઈએ તો ગૂંજરાતીમાં જે તરેહના અનુનાસિક ઉચ્ચાર છે, એક તો સંસ્કૃતમાં જોઈએ એવા જોડાણ છે તેઓ, અને બીજા તે જ ઉચ્ચાર મીઠો પડી જાયને કાંઈ, જોકે, દાંત વગેરે શબ્દોમાં જોલાય છે તેઓ. ઉપરના અનુસ્વારને સંસ્કૃત અનુસ્વાર કહીએ, તો બીજાને પ્રાકૃત અનુસ્વાર કહી શકાય. જેમકે એ અનુસ્વાર પ્રાકૃત બાધાઓમાં જ નહીં ઉત્પન્ન થઈ છે. સંસ્કૃત અનુસ્વારને સંસ્કૃત અનુસ્વાર અને પ્રાકૃત અનુસ્વારને અપ્રાકૃત અનુસ્વાર કહીએ તો પણ ચાલે. એ જ અનુસ્વારને નામ ગમેતે આપીએ પણ એ જ ના ઉચ્ચારમાં જે મંદ છે તે વજમાં સખવા મેળે છે, એ મેનો ઉચ્ચાર

ખલુજ જુદો છે, અને અનેને લખવાની રીતમાં પણ કાંઈ બિદ હાય તો બેચક વધારે સારું. એ લેલવિના વાંગનારા ઉપર કહ્યું તે પ્રમાણે કરી પણ બરમાયા વિના રહેવાના નહિ.

ઉપર અમે પ્રાકૃત અનુસ્વારને સંસ્કૃત અનુસ્વારથી ઓળખાવવાની જરૂર વિધે કહ્યું, તો પણ તે અધરી રીતે સંસ્કૃતમાં લખાય છે તે રીતથી પણ તો અમે કરી શકતા નથી. એ રીત તો અમે કહ્યું તે પ્રમાણે સંસાર બંધારના દર રોજના કામમાં કરી વાપરી શકાય એવી નથી, અને હમણા જ બતાવ્યું તે પ્રમાણે કાંઈ બિદ રાખવાની જરૂર તો છે ખરી, ત્યારે હવે કરવું શું? અમે ધારીએ છીએ કે એ બધી હરકતને દૂર કરવાનો ટુંકો રસ્તો એજ છે કે બાપામાં બે અનુસ્વાર છે તો તેના, બે ચિન્હ કલ્પવાં. એક બિન્દુ રૂપ અનુસ્વાર તો છેજ, અને તે સંસ્કૃતમાંથી આવેલું છે તેથી સંસ્કૃત અનુસ્વારને માટેજ તેને રાખવું. હવે ફક્ત પ્રાકૃત અનુસ્વારનું ચિન્હ કલ્પવાનું રહ્યું. એનો ઉચ્ચાર અરધા યાવ છે તેથી જો તેવું અર્ધ બિન્દુ અથવા અર્ધ ચંદ્રાકાર ચિન્હ રાખું હોય તો બધી હરકત દૂર યાવ, અને બને પક્ષની તકરારોનું સમાધાન યાવ; જેમકે દાંત, અને દાંત. આ ચિન્હ અમારી કલ્પનાનું છે એમ નથી. અમે દ્યારામકૃત સતસૈયાનું કાળે-લું પુસ્તક એક લોકું હતું તેમાં બધે પ્રાકૃત અનુસ્વાર આજ રીતે લખેલું હતું, અને અમે સાંભળ્યું છે કે હિન્દુસ્તાનમાં પ્રજાબાધના પુસ્તકો એજ રીતે લખાય છે. તેથી આ રીત આપણામાં લખાવ કરીએ તો કાંઈ નવું વધારો કીધો એમ પણ કહેવાય એવું નથી એમ અમને લાગે છે. ઉપર તે બધું કહ્યું તેનું દોહન અમે નીચે નિયમ રૂપે બાળબોધ અક્ષરમાં સૂ-કીએ છીએ.

સંસ્કૃત અનુસ્વાર હોય તો વિંદુ અને પ્રાકૃત અનુસ્વાર હોય તો તેને ઠેકાણે અર્ધચંદ્રયુક્ત વિંદુ કાઢવું.

મહા પ્રાણીનું દ્વિત્વ.

આ બાબત પણ યોડી એક અર્થા કરવો જરૂર જણાય છે. પરંપર, છાંડો વગેરે ધણી શબ્દમાં બે મહાપ્રાણી અક્ષરને આપણે જોડીએ છીએ તે

કેટલા એક કહે છે કે જોડું છે. આપણા અંચકારો તો બધા એમજ લખે છે અને આ બાબત કાંઈ આશંકા આણતી નથી. કંઈક એલ્ફીન્સ્ટન કૃત ઇતિહાસના ગૂજરાતી ભાષાંતરમાં એથી જૂદી જોડણી લેવામાં આવે છે, અને ટેલર સાહેબનો વિચાર પણ સાચી રીતની વિરુદ્ધ છે. એ વાત ખરી, કે એ બંને પરદેશી અંચકાર છે, તો પણ તેમનું કહેવું એટલું સારું છે કે તે ઉપર વિચાર કરવો એ માત્ર તેમને વાળવી હક આપ્યા બરાબર છે. તેમજ આનંદી મંડળમાં એ વિચારના ગૂજરાતીઓ નથી એમ ન જાણવું.

સંસ્કૃત વ્યાકરણનો એક સાધારણ નિયમ છે, કે જે મહાપ્રાણી અક્ષર જોડે આવી શકે નહિ, અને આખો હોય તો તેમાંનો પહેલો તેજ વર્ગનો અલ્પ પ્રાણી થંધ જાય, છુધ ધાતુમાં ધને દ્વિત્વ ધષને છુદ્, છુદિ વગેરે જે શબ્દો સિદ્ધ થાય છે તેમાં એ જે ધમાંનો પહેલો ધ બદલાઈને ઢ થઈ જાય છે એ તો સૌના જાણવામાં હશે. સંસ્કૃતમાં કદી પણ છુદિ નહિ પણ છુદિજ લખાય. આ નિયમ સંસ્કૃત બાબતેજ છે એમ ન જાણવું. પણ એ તો સામાન્ય વ્યાકરણનો એક નિયમ છે. જેમ કઠોર ન કોમળ અક્ષરનો ઉચ્ચાર જોડે આપણા વાણીચાનથી કરવો એ અશક્ય છે, તેમ જે મહાપ્રાણી પણ જોડે જોલવા બહુ અધરા છે. આપણે ગૂજરાતીમાં પણ પરચરમાં થને ય જોડીને જોલતા હોઈએ એમ ન જાણવું. ખારીક કાનથી જો કોઈ તપાસ કરશે, તો તેને માલમ પડશે કે પરચર શબ્દ પાંચર લખ્યો હોય એમજ જોલાય છે.

મોટે પત્થર, લખવું એ વધારે શુદ્ધ છે એમાં તો કાંઈ ના કહેવાતી નથી; તોપણ એમજ લખવું એમ અરે મધક કહી શકતા નથી. પ્રથમ તો પ્રાકૃત બાષા જેને વરદચ્ચિ અને હોમચંદ્ર. સરખા માહાપંડિતોએ સંસ્કાર પમાડ્યો છે તેમાં નકો, લકો વગેરે ઘણા પ્રયોગો થતા હતા. તેમાં કોઈને પણ જે મહાપ્રાણી જોડવા વિષે આશંકા હતી હોય એમ જણાવું નથી. એમતો સંભવનુંજ નથી કે આવા આવા બાષા શાસ્ત્રીઓએ જાણ્યું નહિ કે આવા ઉચ્ચારણથી સામાન્ય વ્યાકરણના એક સરળ નિયમનો ઉલ્લંઘ થાય છે. અને જો એમ સંભવનું નથી તો એમ અનુમાન થઈ શકે છે એની

ઉચ્ચાર તો સ્વાભાવિક નેમ થયો જોઈએ તેમજ કરવો, પણ લિપિમાં જે મહાપ્રજ્ઞીને જોડતાં આચારો આવો નહિ એવો એ પ્રાકૃત વૈવાકરણી એનાં વિચાર હશે; અને એમ આપણે પણ કરીએતો કાંઈ ઝાઝી હરકત જણાતી નથી. ઉચ્ચારતો યવાનો કે તેમજ થશે, ત્યારે ચાલતી રીતિમાં નકામો ફેરફાર કરવાની શી જરૂર છે! લખ્યું કાંઈ ને વાંચ્યું કાંઈ એ લિપિની અપૂર્ણતા તો અંશ એમાં સંદેહ નહી, પણ સવાન એ છે કે જે અપૂર્ણતાથી અરેખી વાંચવામાં હરકત પડતી નથી તે અપૂર્ણતાનું કલંક દૂર કરવાને સાર ચાલતી જોડણીમાં ફેરફાર કરવો, અને તે ફેરફાર એવો કે લખનાં પણ અધરું પડે. એ પસંદ કરવા જોગ છે, કે શુદ્ધ નિષ્કલંક જોડણી લખવી એ પસંદ કરવા જોગ છે ?

આ જે પક્ષમાંથી કોને વધારે વજન આપ્યું એ અંગે નક્કી કરી શકતા નથી, અને જ્યાં સુધી નવો માર્ગ વધારે સારો સિદ્ધ થયો નથી ત્યાં સુધી જૂનાનિજ વજન રહેવું એવો અમારો હમેશાં વિચાર છે.

(સંપૂર્ણ.)

પવન

૧ ગતિવાળી હવાને પવન કહેછે.

પવનનું મૂળ અને મુખ્ય કારણ ઉષ્ણતા છે. જ્યારે હવાનો કોઈ બાગ આસપાસની હવા કરતાં વધારે ગરમ થઈ જાય છે, ત્યારે તે હવા પાતળી થાય છે. પાતળી થવાને લીધે તે હવા ઉંચી ચડે છે, અને તે આ લી પડેલી જગા બરાવાને માટે આસપાસની હવા તે ઠેકાણે ચારે તરફથી ધસી આવે છે. આરોતે હવાના જે પ્રવાહ ઉત્પન્ન થાય છે:-એક ગરમ હવાનો ઉપર ચડતો પ્રવાહ, અને બીજો તે ઠેકાણેની સપાટીની સાથે સમાંતર આમનારો ગરમ હવાનો પ્રવાહ. જ્યાંસુધી જ્યાં હવાની ઉષ્ણતા સમરાશ થઈ જશે, ત્યાંસુધી આ જે પ્રવાહ ચાલ્યાજ કરશે. ઉપરો પ્રવાહ જમ જમ ઉપર ચડતો જશે તેમ તેમ પોતાની ગરમી બીજી આસપાસની હવામાં આપતો જશે, અને જ્યારે એગીતે ગરમી ઓછી થતાં થતાં આસપાસની હવા જેટલીજ ગરમી રહેશે, ત્યારે તે ત્યાં અટકશે. તેમજ યંડો હવાના પેલા ઉગા પ્રવાહ તે ઠેકાણે આવીને ગરમ થતા જશે,

અને ઉપર ચઢતા જશે. જ્યારે એ ઠંડાણેની ગરમી આસપાસની હવા તે ઠંડોળ થઈ જશે, ત્યારે એ પ્રવાહ બંધ પડશે.

એજ કારણથી રસોડાના બારણા આગળ બહારથી ઠંડી હવાની લહેરો આવે છે, અને ચૂકા બણી આવી જાય છે. સાચી ગરમ હવા ચૂકાના માથા ઉપર હોય છે તેનું કારણ પણ એજ.

વળી, કોઈ ઠંડાણે ઉષ્ણતાનો એકાએક વધારો થવાથી ત્યાંની હવા પ્રસારણ પામે છે, અને ઘટારો થવાથી સંકોચન પામી છે. ગમે તે રીતનો હવાના કદમાં આગ ફેરફાર થવાથી આસપાસની હવા ઉપર અસર થવા વિના રહેજ નહિ. તે દૃષ્ટિ તો આસપાસની હવા આંચકો ખાધને આંધી ધસે, અને સંકોચન પામે તો તે ત્યાં ધસી આવે. એ બંને રીતે હવામાં પ્રવાહ ચાલશેજ.

તેમજ, જેજ એ પણ હવામાં મતિ ઉત્પન્ન કરનારું એક કારણ છે. જોઈથી હવાનું વિશિષ્ટગુણત્વ વધે છે, અને એ કારણથી હવા બારે ધડકે પવન પેદા થાય છે. યંડી હવા કરતાં ગરમ હવા પોતામાં વધારે જ જીવો સમાવેશ કરી શકે છે.

૨. પવનનો વેગ કલાકમાં એક માઇલથી તે ૧૦૦ માઇલ સુધીનો હોય છે. એક માઇલનો વેગ હોય છે ત્યારે તો ભાગ્યેજ આપણને માથે મ પણ પડી શકે છે, અને જ્યારે ૧૦૦ માઇલનો હોય છે ત્યારે તો ઘર પાડી નાંખે છે, મોટાં મોટાં ઝાડોને મૂળમાંથી ઉખેડી નાંખે છે, અને તેની ડાળીઓ ને હવામાં ફાંપીની ફાંપી ઉરાડી મૂકે છે. જોને આપણે પવનની મંદ લહેર કહીએ છે તેમાં ૧૦ માઇલનો, સૂસવાટા વાળા પવનમાં ૨૦ માઇલનો, તોફાના પવનમાં ૫૦ માઇલનો, અને વાવાઝોડાના સપાટામાં ૮૦ માઇલનો વેગ હાય છે.

૩. પવનના ઉપયોગ, બધી જગતના પવન દરેક દેશની હવા સુકાર કરવામાં અને તેમાં ફેરફાર કરવામાં અગત્યના સાધન છે. પવન વડે એક પ્રદેશની ઠંડી કે ગરમ ધએલી હવા બીજા પ્રદેશમાં જાય છે; અને તેઓ વહેજ એક દેશના ઠંડા કે ગરમ પાણીને બીજા દેશમાં લઈ જતારા શત્રુક્રમવાદ પણ ધણે કરીને ઉત્પન્ન થાય છે. વરસાદ વગેરે ઉત્પન્ન કરે

માં તો તેઓ ધણાજ અગત્યના છે. વળી પવનની નિરંતર લહેરોથી માતા વરણની ઉષ્ણતાનું સમતોલન થઈ જાય છે. ભૂસ્તર વિદ્યાની નજરે જતાં તેઓ એક ઠેકણેથી છૂટા પડેલા ઉષ્ણ પદાર્થોને ધસડી લઈ જવા માં, ટગલા કરવામાં અને તેની નવી ગોકવણ કરવામાં ધણા કામના છે. એક દેશની વનસ્પતિનાં બીયાં બીજ દેશમાં લઈ જઈને વાવવાનું કામ પણ તેઓ તથા તેઓથી ઉત્પન્ન થએલા સમુદ્ર પ્રવાહ ધણી સારી રીતે કરે છે. તેઓની મદદથીજ દૂર દેશોનો ધણો ખર્ચ વ્યાપાર ચાલે છે, અને તે ગમે તેવો અપજાણુનો છે તો પણ તેની મદદ વડે માણસ પોતાના સંચાના ચક્ર ચલાવી શકે છે.

૪. પવનના વર્ગ સુખ્ય તથા પાડવામાં આવે છે: નિત્યવાહી એટલે એકજ દિશા તરફથી ખારેમાસ આવ્યા કરનારો પવન, સમયવાહી એટલે એક દિશાથી અમુક અમુક વખતે આવનારો પવન, અને સ્વરચ્છંદ વાહી એટલે કાંઈ પણ ધોરણ વિના મરજીમાં આવે ત્યારે આવનારો પવન.

૫. પવનપ્રદેશ પૃથ્વી ઉપર ચાર મોટા પડી શકે છે: શાંત વાયુનો પ્રદેશ, નિત્યવાહી પવનનો પ્રદેશ, સમયવાહી પવનનો પ્રદેશ, અને સ્વરચ્છંદ વાહી પવનનો પ્રદેશ.

૬. શાંતવાયુનો પ્રદેશ, એ વિષુવ વૃત્તની ઉત્તર દક્ષિણે થોડા અંશનો એક નાનો પટો છે. એ પટાની સરાસરી પોહોળાઈ બધી મળીને છ સાત અંશની છે. આ પ્રદેશની મધ્યરેખા વિષુવ વૃત્તની ઉપરજ પડતી નથી, કેમ કે ઉત્તર ગોળાર્ધમાં વધારે જમીન આવવાના કારણથી પૃથ્વી ઉપર ધણામાં ધણી ઉષ્ણતાની લીટી વિષુવ વૃત્તની ઉત્તરે જાય છે. તેથી શાંતવાયુના પ્રદેશનો ધણો ભાગ વિષુવ વૃત્તની ઉત્તરેજ આવે છે. એ પ્રદેશની હદ ફરતી છે. જ્યુલાઈ અને આગષ્ટ માસમાં, જ્યારે કે સૂર્ય છેક ઉત્તર ગોળાર્ધમાં જાયે જતો રહ્યો હોય છે, ત્યારે એની હદ ઉત્તર અક્ષાંશ ૭ અને ઉત્તર અક્ષાંશ ૧૨. અથવા એથી કાંઈ વધારેની વચમાં હોય છે; અને માર્ચ અપ્રેલમાં દક્ષિણ અક્ષાંશ પાંચ અને ઉત્તર અક્ષાંશ બેની વચમાં હોય છે; આ પ્રમાણે આ પટો વરસ દહાડામાં ૧૭ અંશની ઉપર ફરી વળે છે, અને હવેયાં એની હદ બદલાતી જાય છે. એ પ્રદેશમાં હવેયાં ધાર્ય કરાને કેવળ ગાંતનાજ હોય

છે, અને પવનનું જરાએ લહેરું આવતું નથી. તેની સાથે તાપનો અદિયા અત્યંત જ. આ શાંતતાના પ્રદેશનું નામ સાંબળાંનિ નાવિકો બીહુછે. મહીનાના મહીના એ પ્રદેશમાંથી મુમાફરી કરતાં સાધ્યા જાયછે અને તો એ વાહાણનો છૂટો થતો નથી. પણ કોઈ કોઈ વખતે અદિયા અણુચિંતબો પવન નીકળેછે, કડાકા થાયછે, વીજળીઓ ચમકારા મારી રહેછે, અને મૂશળધારે વરસાદ ખૂબ તૂટી પડેછે. કોઈ કોઈ વખત પવનની બહેર આવેછે પણ તે એક કલાકમાં દગરો દિશાની થકતે આખર પરાવારી રહેછે.

૭. નિત્યવાહી પવનનો પ્રદેશ. એ શાંતવાયુના પ્રદેશની ઉત્તરે અને દક્ષિણે અને તરફ આવેલોછે. ઉત્તરે ૨૮ અક્ષાંશ સુધી અને દક્ષિણે ૨૫ દક્ષિણ અક્ષાંશ સુધી એ ગએલોછે. શાંતવાયુના પ્રદેશ તરફની હદ તો ફરતીજ, કેમકે ઉપર સમજાવ્યું તેમ તે પ્રદેશનીજ હદ મુકરા નથી. પણ તેમજ આ પ્રદેશની ઉત્તર દક્ષિણ હદ પણ ફરે છે ખરી. ઉત્તર ગોળાર્ધમાં જ્યારે ઉન્હાજો થાયછે, ત્યારે નિત્યવાહી પવનની હદ ઉત્તરમાં કેટલાએક અંશ ઉપર ચડે છે; અને જ્યારે દક્ષિણ ગોળાર્ધમાં ઉન્હાજો હોય છે ત્યારે તેની હદ દક્ષિણમાં નીચે ઉતરે છે. આ પ્રમાણે અંગર જે આ પ્રદેશની અને તરફની હદ ફરતો છે તોપણ તેમાં દરેક ગોળાર્ધમાંના ૧૨ કે ૧૫ અંશનો અડેલો પડે આવે છે તેમાં તો હસ્યાજ નિત્યવાહી પવન માત્રમ પડે છે. આ પડામાં તે કેકાણેના પરિધનો કે કરતાં વધારે ભાગ આવી જાય છે, ફક્ત કે ભાગ જ રહ્યો તેમાં સમવાહી પવન હોયછે.

આ પ્રદેશમાં હમેશાં ધણું કરાને પૂર્વથી પશ્ચિમ તરફનોજ પવન હોય છે અથવા બરાબર કહીએ તો ઉત્તર ગોળાર્ધનો નિત્યવાહી પવન જ. શાંત તરફનો, અને દક્ષિણ ગોળાર્ધનો તે અગ્નિકોણ તરફનોજ હોયછે.

આ પ્રદેશમાં આટલાંટિક અને પાસિફિક મહાસાગર આવેલા છે. એ જ મહાસાગરના નિત્યવાહી પવન તેના ઉપર મુસાફરી કરનારાઓ ને ઘણા ઉપયોગના છે. એ કારણથી એને વ્યાપારપવન કહે છે. એનાથી પશ્ચિમ તરફની મુસાફરી ઘણી સહેલી થઈ જાય છે. એ વ્યાપાર પવનની સહાયતાથીજ કોલંબસ પોતાના સાહેસ કર્મમાં સિદ્ધિ પામ્યો. મા-

ગેલને પારિફિકેને પાર કીધો અને પૃથ્વી પ્રદક્ષિણા કીધી તે પણ આ પવનના બળેજ.

દરિઆ ઉપરના વ્યાપારપવન પોતાની અસર જણાવેછે. એમ નથી. આમાઝાનની ખિંડમાં સમોનિયોના મુખ્ય સુધી એટલે મહા સાગરથી ૬૦૦-૧૦૦૦ માઈલ દૂર પણ એ પવન જાય છે.

૭ સમયવાહી પવન હિંદી મહાસાગર અને તેના કિનારાપરના દેશ ઉપર વાહેછે. જે અક્ષાંશોની વચમાં આટલાંટિક અને પારિફિક મહાસાગરનો ઉપર વ્યાપારપવન ચાલેછે તે અક્ષાંશોની વચમાં જ અહિંયાં સમયવાહીપવન વાહે છે. ફેર એટલેજ કે બાર માસ એક તરફનોજ પવન આવવાને બદલે અહિંયાં છ મહીના એક દિશાનો પવન હોય છે, અને બીજા છ મહીના બીજી દિશાનો પવન હોય છે. હિંદી મહાસાગરના ઉપર ભાગમાં એટલે વિશુવવૃત્તની પાસેથી તે એશિયા ખંડના કિનારાપરના દેશો સુધીમાં શિયાળામાં અથવા અક્ટોબરથી તે માર્ચ સુધીમાં હયાત તરફનો પવન રહે છે; અને ઉ-હાળામાં એટલે એપ્રિલથી સપ્ટેમ્બર સુધીમાં નૈરત્યખૂણાનો પવન હયાત આવેછે. વિશુવવૃત્તની દક્ષિણથી મકરત્રય સુધી હિંદીમહાસાગરમાં અગ્નિખૂણાનો પવન ત્યાંના શિયાળામાં એટલે એપ્રિલથી સપ્ટેમ્બર સુધીમાં વાહેછે, અને વર્ષના બીજા અર્ધમાં આસ્ટ્રેલિઆના કિનારાની પાસે વાયવ્ય ખૂણાનો તથા આફ્રિકાના કિનારા ઉપર ધ્રુવાન ખૂણાનો પવન માલમ પડેછે. આવી રીતના સમયવાહી પવનને મોસમનો પવન કહેછે. મલાય બાષામાં મોનસૂન કહેછે તે ઉપરથી એ નામ નીકલ્યું કહેવાયછે, અને તેનો મૂળ અર્થ આપણી બાષામાં હાલ વાપરે તેમજ રૂઢી એવો ચાલે.

વિશુવવૃત્તથી કોઈ અમુક જગા જેટલો દૂર, તેટલો મોડો ત્યાં મોસમનો પવન થકે ધાયછે. મલાયાર કાંઠા ઉપર (૬-૩૦ આગળ) નૈરત્ય તરફનો મોસમનો પવન આઠમી એપ્રિલે, મુંબાઈ (૧૦ અક્ષાંશ આગળ) ૧૫ મી મેએ, અરબસ્તાનમાં આફ્રિકાના કિનારા કરતાં એક માસ પહેલો; અને સિંહલદ્વીપના ઉપર ભાગમાં કેરળ કિનારા કરતાં પંદર વીસ દહાડા પહેલો થકે ધાયછે.

વર્ષારૂઢ.—મોસમનો પવન એક દમ બદલાઈ જતો તથા, એને બદલો

તાં વાર લાગે છે, અને એટલામાં શાંતતા, તોફાનો, અને સ્વચ્છંદી પવનો પુષ્કળ આવી જાય છે. તેમાં ઉંઘાળાની મોસમનો પવન અથવા નૈરત્ય ખૂણાનો પવન શરૂ થતાં પહેલાં ઘણા મોટા ચમત્કારો થઈ જાય છે. પ્રથમ તો હવા વરાળથી બરાબ જાય છે, આકાશ પોતાનું સુરમ્ય સરખું શામ અને ગંભીર રૂપ ધારણ કરે છે, અને કોઈએ જાણે બધા વાતાવરણને બાધી લીધું હોય તેમ એકે પાતડું પણ હાલી ચાલી શકતું નથી; અને એટલી બધી ધામ પડે છે કે પ્રાણી માત્રને દમ લેવો પણ સૂઝતો નથી. પણ આખરે એ હવા છેક પાતળી થઈને ઉપર ચઢી જાય છે, અને તેની જગ્યાએ સમુદ્ર તરફની હવા આવવા માંડે છે. એમ કરતાં કરતાં વીજળીઓના અમકારા થવા લાગે છે, અને જાણે આકાશ તૂટી પડ્યું હોય એવા મોટા કૂડાકાઓ કરતો વરસાદ મોકારતો જમીનની ઉપર મોટા ધાધની માફક તૂટી પડે છે. થોડા કલાકમાં નદી નાળાં ઉભરાઈ જાય છે, અને આખો દેશ રેબંરેસ થઈ રહે છે. વર્ષાઋતુ સમય વાહી પવનના જ પ્રદેશમાં નિષ્ક્રિય રહે છે. ખીજે ઠેકાણે તો વરસાદ આરંભાસ ગમી ત્યારે આવે છે.

જેમ ઉત્તર અને દક્ષિણ વ્યાપારપવનની વચ્ચે શાંતવાયુનો પ્રદેશ આવે છે, તેમ કાંઈ હિંદીમહાસાગરના ઉત્તર અને દક્ષિણ સમયવાહી પવન વચ્ચે શાંતતાનો ભાગ આવે છે એમ બરાબર બતાવી શકાતું નથી. દક્ષિણ હિંદીમહાસાગરનો અગ્નિ ખૂણાનો પવન ધોમિ ધોમિ ઉત્તર હિંદીમહાસાગરમાં જે નૈરત્યનો આવે છે તેવો થઈ જાય છે.

જેમ મોસમ બદલાવાનો વખત બધે એક નથી, તેમ જ પવનની દિશા પણ બધે બરાબર સરખી છે એમ ન જાણવું. હિંદુસ્તાનની મોસમનો, આ પ્રદેશ પૂર્વ આફ્રિકાની મોસમનો પેવન, અને આસ્ટ્રેલિયાના પૂર્વ છે અથવા પશ્ચિમ મોસમનો પવન, એ ત્રણેની દિશા જુદી છે, અને શાંત તરફનો, અને દક્ષિણ આધાર રાખે છે.

આ પ્રદેશમાં આટલાં ઠીંઠાગરના જ મોસમના પવન વિષે ખોલ્યા, એ જ મહાસાગરના નિત્યવાહી પૂર્વ યાવે છે એમ ન જાણવું. જે મહાસાગરના ઉપયોગના છે. એ તો છે કે તે મહાસાગરોના પણ કિનારા આથી પશ્ચિમ તરફની મુસાફરને મોસમનો યાદ જાય છે. આફ્રિકાના પવનની સહાયતાથી જ કોલેમ્બસે ઉંઘાળામાં પશ્ચિમનો પવન યાવે

અને એવા પ્રદેશની હદ છેક આટલોટિક મહારાજગરનાં મધ્ય ભાગમાં કિનારાથી હજાર મૈલ સુધી પહોંચે છે. એ પ્રદેશનો આકાર કાચર જેવો છે, જેનો પાંચો આક્રિશ ખંડના કિનારા ઉપર અને મયાળું આમેઝાતના મુખથી ૧૦ કે ૧૫ અંશ દૂર રહે છે. એજ પ્રમાણે મધ્ય અમેરિકાનાં પશ્ચિમે કિનારા આગળ ઉત્તર પાસિફિકનો વ્યાપારપથન વિહાર પામે છે. સેંડવિચ અંતે સોસાઇટી જેવા કષ્ટુઓની પણ ત્યાંનાં નિત્યવાહી પથન ઉપર આસર યથા વિના રહેતી નથી.

દરિયાઈલહેર, અને જમીનની લહેર, એ પણ એક જાતના સમ-યવાહી પથન છે. દરિયાકિનારાના બધા મુલકોમાં એ લહેર માળંમ પડે છે, પણ એનું ખરેખરું જોર ઉભય કટિબંધની પાસેના ભાગમાં હોય છે. દરિયા તરફથી જે લહેર આવે તે દરિયાઈ, અને જમીન તરફથી આવે તે જમીનની લહેર કહેવાય છે. આ લહેર આવવાનો બધેકે-કાણે સરખો વખત નથી, પણ સામાન્ય રીતે જોખીએ તો સૂર્યોદયમાં એકાદ કલાક બાકી હોય છે ત્યારે જમીન તરફની લહેર, અને સૂર્ય આ-યમવાની હમબગે સાંજરે દરિયાઈ લહેર શરૂ થાય છે. એ પ્રમાણે દર-રોજ બહું કરીને યથા કરે છે. કેટલેએક ઢેકાણે એ લહેર ધણા કોચ સુધી ચાલી જાય છે, અને કેટલેએક ઢેકાણે યોગજ માઈલ જમીન આટકી પડે છે.

ક્રોધ કોષ નદીને કિનારે પણ એવીજ લહેરો સાંજ સવારે આવ જા કરે છે.

૯. સ્વચ્છંદવાહીપથન. વ્યાપાર પથનની હદની પેલી તરફ સ્વચ્છંદ વાહી પથન આવે છે. તે પથનની રિયાનો કે વખતનો કાંઈ નિર્ધાર નથી. તે છંતાં એ પ્રદેશમાં આવેલા મહાસાગરોમાં પથન કાંઈ નિયમિત છે ખરો. એમાં મધ્યઅસાંધનો અને પૂર્વતરફનો એ બે મુખ્ય છે. એ પથનો ઉભયકટિબંધના પથનો જેવા નિયમિત નથી, તો પણ નિયમ પ્રમાણે વાહે એવા દહાડા સરા સરા વધારે ધાય છે અને તેથી તેને નિત્યવાહીમાં પણ ગણા હોયતો આવે.

મધ્યઅસાંધનો પથન. એ વ્યાપાર પથનની ઉમટી રિયામાં વાહે છે; એટલે પશ્ચિમ તરફથી આવે છે અને પૂર્વમાં જાય છે, એ પથનની મદદ વડેજ

તાં વાર લાગે છે, અને એટલામાં શાંતના, તોફાનો, અને સ્વચ્છેદી પવનો પુષ્કળ આવી જાય છે. તેમાં ઉત્કળાણની મોસમનો પવન અથવા નૈરત્ય ખૂણાનો પવન શરૂ થતાં પહેલાં ઘણા મોટા સમત્કારો થઈ જાય છે. પ્રથમ તો હવા વરાળથી ભરાઈ જાય છે, આકાશ પોતાનું સુરમા સરખું, શાંત અને ગેબીર રૂપ ધારણ કરે છે, અને ક્રોધ એ જાણે બધા વાતાવરણને બાંધી લીધું હોય તેમ એકે પાતડું પણ હાલી ચાલી શકું નથી; અને એટલો બધો ધામ પડે છે કે ગ્રાણી માવને દમ સેવો પણ સૂત્રો નથી. પણ આખરે એ હવા છેક પાતળી થઈને ઉપર ચઢી જાય છે, અને તેની જગ્યાએ સમુદ્ર તરફની હવા આવવા માંડે છે. એમ કરતાં કરતાં વીજળીઓના સમકારો થવા લાગે છે, અને જાણે આકાશ તૂટી પડ્યું હોય એવા મોટા કડાકાઓ કરતો વરસાદ પોકારતો જમીનની ઉપર મોટા ધાપની માફક તૂટી પડે છે. થોડા કલાકમાં નદી નાળાં ઉભરાઈ જાય છે, અને આખો દેશ રેલેરેલ થઈ રહે છે. પર્યાવરણ સમગ્ર વાહી પવનનાજ પ્રદેશમાં નિર્મિત છે, બીજા કોણે તો વરસાદ આરંભાસ ગમી ત્યારે આવે છે.

જેમ ઉત્તર અને દક્ષિણ બાષ્પારપવનની વચ્ચે શાંતવાયુનો પ્રેરક આવે છે, તેમ કાંઈ હિંદીમહાસાગરના ઉપર અને દક્ષિણ સમગ્રવાહી પવન વચ્ચે શાંતતાનો બાગ આવે છે એમ બરાબર ખતાવો શકાતું નથી. દક્ષિણ હિંદીમહાસાગરનો અગ્નિ ખૂણાનો પવન ધોમ ધોમ ઉપર હિંદીમહાસાગરમાં ને નૈરત્યનો આસે છે તેવો યુદ્ધ જાય છે.

જેમ મોસમ બદલાવાનો વખત બધે એક નથી, તેમ જ પવનની વિચારણા બધે બરાબર સરખી છે એમ ન જાણવું. હિંદુસ્તાનની મોસમનો, આ પ્રેરક પૂર્વ આફ્રિકાની મોસમનો પવન, અને આરેબિયાના પવન છે અથવા નૈરત્ય મોસમનો પવન, એ ત્રણેની વિચારણા જુદી છે, અને શાંત તરફનો, અને દક્ષિણ આધાર રાખે છે.

આ પ્રદેશમાં આટલાંટિક મહાસાગરના મોસમના પવન વિષે નોંધ્યા, એ બે મહાસાગરના નિત્યવાહી પૂર્ણ થાય છે એમ ન જાણવું. જે મહાસાગરને ઘણા ઉપયોગના છે. એ તો છે તે મહાસાગરોના પણ કિનારા આથી પશ્ચિમ તરફની સુમાત્રને મોસમનો ઘઈ જાય છે. આફ્રિકાની પવનની સહાયતાથી જ કોર્ડોબરક્ષપર ઉત્કળાણમાં પશ્ચિમનો પવન ધાય છે.

મરકયુવર.

જાન ૨૧૦ સને ૧૮૭૨-૭૩

૧ હુકમ આપવામાં આવેછે કે તારી. ૧ માહે સપ્ટેમ્બર સને ૧૮૭૨ પછી આસિસ્ટન્ટ અથવા મોનીટરો જેઓ સોળ વર્ષની ઉમર કરતાં ઓછી ઉમરના હોય તેમના પગારની પેંહોચો ઉપર તેમની સહીની સાથે તેમના બાપની, અથવા તે ન હોય તો તેમના વાલીઓની સહી કરાવાવી જોઈએ.

૨ કોષ આસિસ્ટન્ટ અથવા મોનીટર પરગામમાં નોકરા કરતો હોય અને/તેનો બાપ અથવા વાલી સહી કરનાર નહિ હોય, તો સ્કૂલ કમિટીના કોષ મેમ્બરની ગાહેરી રસીદ પર કરાવવી.

૩ ડેપુટી એન્ડ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટરોએ દફતર તપાસતી વખતે સહ-જી પેંહોચોમાં ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે સહીઓ છે કે નહી તેની તપાસ કરવા, અને કોષ પેંહોચોમાં પગાર લેનારના બાપની અથવા તેના વાલીની અથવા કમિટીના કોષ મેમ્બરની સહી નહી હોય, તો તે પગાર મેહુતાજી પાસેથી જ નો તેને અપાવવા વમુલ કરી લેવો.

તારી. ૧૭ માહે આગષ્ટ સને ૧૮૭૨ ખ્રી મુરત

G. BUHLER,

એ. ઇ. ઉ. પ્રા.

કેલંવળી રાત્તાની રવર.

ખંભાવતની સરકારી ગૂજરાતી નિયામમાં નીચે પ્રમાણે ખનામ વહેંચાણું.

૨-૬-૬ તામદાર આલી નવાબ સાહેબ બાહાદુરના સાહેબજાદા,

ખાન બહાદુર નજીમખાન સાહેબના તરફથી—

૬-૦-૦ મયકુરની અદાલત કોરટના અનસક સાહેબ સહયદ હસન

મીયા વસદે સહયદ કાજમ મીયા સાહેબના તરફથી—

જાવક નંબર ૩૩૪ સને ૧૯૭૨-૭૩

આપનારનાં નામ,

નંબર, નિયામનું નામ,

પ્રતાપ વેહે રૂપિયાની રકમ, છી બાબતમાં

આની તારીખ,

ચીકની તાલુકા

૧૪-૧૨-૭૧

૩-૦-૦

શાંતિ રૂમમાં

૩-૦-૦ મેરુઆન પોરથુંગીસ, સાહેબ-
સેક્રેટ આર્મીસ્ટેટ ફેક્ટર,

રેકૃમ,

પાત પ્રમોગી,

૭-૧૨-૭૧

૧-૦-૦

જોકરને પનામ

૧-૦-૦ થેક રામજી ભગાઈ,

ચારોસીક-વાયાળા

૩૦-૧-૭૧

૧-૦-૦

જોકરને પનામ

૧-૦-૦ વૈવ્યકામ બાપુજી મામલતદાર સાહેબ,

તરફેધી,

૩૧-૧-૭૨

મીઠાઈ,

જોકરને પનામ

મેરુઆન થુડ આર્મીસ્ટેટ ફેક્ટર મેરુ-
આન ને, એન, બેન સાહેબ,

જોખાન,

૭-૧-૭૨

૮-૦-૦

મરુતાઈતંબનામ

મામના લોઠી તરફથી,

ચીકની તાલુકા

૩૧-૧૨-૭૧

૭૧-૦-૦

રોડિંગ,

૩૧-૧-૭૨ થેક રીનયાજી મણિકજી, ચીકી
૧૦-૦-૦ આરદેયર ડોસાબાઈ મુનસી ૫)

રેકૃમ,

૩૧-૧૨-૭૧

૭૧-૦-૦

રોડિંગ,

૩૧-૧-૭૨ થેક રીનયાજી મણિકજી, ચીકી
૧૦-૦-૦ આરદેયર ડોસાબાઈ મુનસી ૫)

વલયાડ મર, ભમ,

૨૬-૧-૭૧

૮-૧-૬

જોકરોએન પનામ

૪૮-૧-૬ થાજી મામલતદાર સાહેબ એન-
બજી ડોસાબાઈના ફંડમાંથી ૪) મુખપના

કન્યાવાળા

૨૬-૧-૭૧

૮-૧-૬

જોકરોએન પનામ

થેક ફાગજી નવસેજી ચોરસવાળા,

તંત્રીપોર,

૧૫-૧૨-૭૧

૧-૦-૦

જોકરને પનામ

૧ ૪-૦ ફલપાજીજી બલકુલાઈ ૧-૦-૦ બુ-
લાબાઈ મોહનલાઈ-૨) ફંડરજી વસનજી
૦-૪-૦ ગોપાલ નાગર ૧-૦-૦ નયુ યંકરજી
૦-૬-૦ જીવળગોપાળ, ૦-૬-૦ મુંદર વ-
સન ૨-૬-૦ નાગર ગિનગમ,

૧૮	પ્રચ્છાચોર,	૧૬-૧-૭૨	૧૮-૬-૦	જોકાગને	૧૮-૬-૦ પટેલ ધનજીભાઈકાવસજી ચોપડીચો.
૧૯	એજન,	૫-૧-૭૨	૨-૮-૦	એજન	૨-૮-૦૨૨ કુલ કમિટીના સેમ્પર અને બીજા સમૂહરથી.
૨૦	પ્રણી,	૪-૩-૭૨	૧-૦-૦	જોકાગને ધનમ.	૧-૦-૦ થડ આસિસ્ટન્ટ કલેક્ટર સેક્રેટરિયન ને. એન. બેન સાહેબ.
૨૧	કુંભારીયા,	૨૭-૧-૭૨	૧-૦-૦	એજન.	૧-૦-૦ સુરત જીલ્લાના સેકડ આસીસ્ટન્ટ કલેક્ટર એલોવાંવડ.
૨૨	મુલક,	૨૧-૧-૭૨	૨-૦-૦	એજન.	૦-૮-૦ મળજી બાબી ૦-૮-૦ હરખમંદ નરમંદ ૦-૮-૦ પામુ કુકા ૦-૮-૦ લાલા મનોર ચોલિસ પટેલ.
૨૩	મીઠી તાલુકા સંકુલ,	૧-૩-૭૨	૨૫-૦-૦	એજન.	૨૫) ગાલ્લાભાઈ મોરારજી દેશામ,
૨૪	એજન,	૨૭-૧-૭૨	૧-૦-૦	રીડીંગ રમખાં	૧-૦-૦ સુરત જીલ્લાના ચિડગાસાસંદેહ કલેક્ટર રામસી સાહેબ.
૨૫	મોહોટી ફોલો,	૧૮-૧-૭૨	૦-૮-૦	જોકાગને ધનમ	૦-૮-૦ થડ આસિસ્ટન્ટ કલેક્ટર સાહેબ.

MOHANLAL-R.

૨૫મી એન-ફોલોવન ૪-૨-૭૨ રૂરત.

ગુજરાતશાળાપત્ર.

GUJARAT SCHOOL-PAPER:

OCTOBER 1872

પુસ્તક ૨૨ મું. અક્ટોબર. સત ૧૮૭૨. આંક ૧૦ નો.

જે તાજ નહ મોટું ગુજ, નામ તેમ છે મામ;—

૩૨ ખંતે મનહરની ખરી એતિ પરિ હામ.

અનુક્રમણિકા. પૃષ્ઠ.

Contents. Page.

૨૫૫માં બોગાનાં ભૂત..... ૧૪૫

Spirit-rapping 145

૫૫૫માં ધરણ..... ૧૫૦

Causes of Winds... 150

કેળવણી ખાતાની ખબર... ૧૫૬

Educational News. 156

સરકાર.

Circulars.

પુસ્તકોની પદ્ધતિ.

Notices of books.

(કેળવણીખાતાના હુકમથી.)

અમદાવાદ મધ્યે માગની હવેલીમાં પુનાઈટ્સ પ્રિન્ટિંગ અને

જનરલ એજન્સી કંપની "લિમિટેડ"ના પ્રેસમાં

રબાઈડમાલ દ્વારા ચેર છાપી પ્રસિદ્ધ કર્યું.

મૂલ વરસે રૂ ૧. અગાઉથીની

ગુજરાત શાળાપત્ર.

પુસ્તક ૧૧ એ.

અક્ટોબર મે ૧૮૭૨.

૧આંક ૧૦ મો.

ટેવલમાં મરાતાં મૂત.

સવૈયા (ધેંદ્રવિજયછંદ.)

વે'મ કહે "હું કંઈ શું હવે? મુખરેત સમો કપરો બહુ આખો!
જોયે, પ્રસાદે, ભુવા, ઇકમી સરદાર હજાર છતાં ન હું કાખો!
તેજિય કોટિ "જમ્યા જુગજુગ, નએક સહાય સમાપર બાખો!"
કહે મુરસાય, "અનાય નથી તું, અમેજ જગેજગ મેજ ગજબો!" ૧
બૂત વિલાતિ બાણે "મુખતો નહિ, ધૂળ ફરે તુજ દેશિય દવા!
દાઠને દેશિય વાત બધી, કર રાતને દીય વિલાતનિ સેવા!
માત્ર વિલાતિય, આત્ર વિલાતિય, ગાજ વિલાતિ, વિલાતિજ મેવા,
કેક વિલાતિ લિધી બહુ કોડયિ, તો ક્યમ વે'મ વિલાતિ ન સેવા? ૨
માકડે માંકડાં, જો, વજ્યાં તન ને મન રોધિ તપરિવ પ્રમાણે;
જો, ઉપડયોજ સુધારધડ્યો પગ, ટેવલ તત્વ ત્રિકાળનું નાણે;
જો ધન ધન ધુમિય સંદન, પ્રસન્ન ધધ જનને પણ તાણે!—

આપનિ આપિ બધી જડતા લિધું આ જનનું મન ચૈતન જાણે! ૩
"ભૂમિયિ બકિત બગાડિ મુકી, જનભાવ ઉરાડિ સમૂદર નાંખ્યો,
દેવને કુંગર હાંકિ મુક્યા, પિરને પંથ પાધરો મફેજ દાખ્યો,
મંત્ર છુમંતર છૂજ કર્યા, કરિજોશિનિ કોશિ સરોખિજ આંખ્યો,
તે કજબૂગ હજીહજમાં, તણ પાગનિ ટેવલ, ને રંગ રાખ્યો! ૪
વે'મનું નામ મુણી બડકે, જુઠિ જાણે સ્વધર્મેનિ પદતિ બાધી,
ધધરના અસ્તિત્વ વિધે પણ પ્રાણ પ્રતીત નથી ચિત્ર સાધી,
તે સમજે શુધ ચિત્તયિ પ્રીત લગાવિ તને વિધિપૂર્વક સાધી!
આ તણ પાગનિ ટેવલ, તું તણ જોવનના ધણિધી પણ વાધી! ૫
ટેવલનાં બહુ મૂલ વધ્યાં, યથા ટેવલના ધણિ તો ધણિયાતા,

૧. ગયા એકમાં દશમો આંક એમ છપાઈ છે તે છાપનારની ભૂલ છે તેમજ પ્રકા ઉપર એ મહીનાના નામમાં પણ અંગરેજમાં ભૂલ કીધી છે.

કાખમાં મારિ કુતારથં ધારિ, જુઓ, જન ધમ્મસતા મસ જતા,
વાટને ઘાટ કબાં નરનારે પુત્રવૃધ જાણ સદા ગુણ ગાતાં,
રે મધરાત મળી કુખ દયા! અમાન્નિ અમા મુજ ટેબલ માતા!"

"મૂઠ ટું રૂઠ ન ભેદ કહે, જડપૂજકને જડનાંજ વખાણો!
એ પરતાપ અમારો બધો, અવલોકન તો તમ લોક ન બાણો!"

"મેં અવલોકન એક કુંઠું, પણ લોક તણો અંગરેજજ રાણો;
પ્રેમર પીર પેગંબરનેય, પદાધિ પડાધિ કુરાન પુરાણો.

ચો ઉતપાન! ન સાંભળ્યું લાકડે પેશિ શકે કદિ દેવ કે બક્ષા,
માણસમાં પણ પેશિ કલ્યાણર આપે જવાબજ કોક જવલ્લા;

ભૂત બધિય બરાબર ભાખિ શકેય બરાબર એકજ અલ્લા;
તો ક્યમ ટેબલ બોલિ શકેજ? પુરોષના આજ મુતો પણ બલ્લા!"

"શું ! બદમાસ ટું હાથ કરે? મર! જલિ તનેય જતાજ રહીશું!"

"જાઓ મુજે જવું રામ. તથાપિ શું દેખતિ આંખમાં ધૂળ સંહીશું!
ટેબલ છોડિ ઘડે મુઠિ હાથ અમે રાઉ ધાત્વ તમારું કરીશું,
સર્વ પ્રકાર સમર્થ અમે, ન અમે શરણું વિજળીનું લઇશું."

જાણે આપણા દેશમાં વહેગની ઓઠ હોયની તેમ ઉપમા કવિતામાં
હસો કોઠેથી વહેમ અહીંયા આવીને થોડા વખત મુખી પરીજોષિમજ થઈ
રહ્યો હતો. મુંબાઈ, મુરત, અમદાવાદ વગેરે કેટલેએક ડોહાણે તો લોકોને કેવળ
ગાંડાજ કરી મૂક્યા હતા. જ્યાં જોઈએ ત્યાં ટેબલની વાત. એક કહે મારે
પેર ટેબલ બોલી, તો બીજા કહેકે મારે પેર એવા પરતા પૂર્યા કે યાર તેની
વાતજ ન ધાય. વેપારીઓ ધંધા રોજગારના લાભ વિષે, વિદ્યાર્થીઓ પરી-
ક્ષાના પરિણામ વિષે, અને સ્ત્રીઓ મલ્યાધાનના સંબંધ અથવા કળ વિષે
પ્રશ્ન થઈ તેના ઉપર પૂર્ણ નરોસો રાખી બેઠક વર્તવા લાગ્યા. ટેબલની
નિંદા કરનારો મહા નાસ્તિક ગણવા લાગ્યો. કકત ટેબલમાતાની માનતા
ન મનાઈ એટલુંજ બાકી રહ્યું હતું, અને તે પણ જો 'ધરણ જમાઈ જેલ
બરાબર' એ કહેવત ન લાગતા કોઈ એકનેજ ઘેર ટેબલ હોત, તો યગા
નિના ન રહેત. આદતો બધો જાણે પ્રતાપ બતાવ્યો તેની થોડી એક પધ-
રામણી આ પવનમાં કરવાની અમને જરૂર જણાય છે.

એ પહેલ ફેલાવાનું કારણ એટલુંજ જણાય છે કે તે અમરિશ ને

ધુરોપની છાપ લઈને આવ્યો હતો, અને વીજળીના વાવરા હેઠે વિદ્યાની વગ ધારણ કરાવે ચાલતો હતો. માણસના મનનું હૃદય અદ્ભુત તરફ કેટલું એક વળણ છે, પણ તે પ્રમાણે આ જમાનાના દખાણથી કેટલા એક વરસ થયા બરાબર થઈ ચક્રવર્તન હતું. આ બાબતમાં જેની તરફનું દખાણ હતું તે મટી ગયું, એટલે એ વળણ 'નમણા જોરથી' બાહાર પડ્યું. એની હકીકત નીચે પ્રમાણે હતી.

પ્રથમ તો ત્રણ પાયાની ટેબલ જોઈએ. સીસાની કે ગમે તેની હોય તો ચાલે, પણ તે જેમ હલકી તેમ વધારે સારું. એ ટેબલની આસપાસ ત્રણ અથવા વધારે માણસે બેસવું, અને પોતાના આંગળા તે ઉપર પોહાળાં કરીને એવી રીતે મૂકવાં, કે સૌના આંગળા એક બાજીને અડે. એ પ્રમાણે કલાક, અરથો કલાક, કે વખતે બે કલાક સુધી સ્થિર, ચિત્ત રાખીને બધા બેસી રહેતો એમ કહેવાયું હતું કે તેનો એક પાપો પોતાની મોજે હંમેશા યાય. એમ થયું કે બધા જાણતા કે એમાં પ્રવેશ થયો. પછી તું કોણ છે એમ પૂછતા કે તે ટોચ, બોઝ, ઝુસા, અરથોસ્ત કે વખતે ખૂદ પરમિશ્વરજી હું એમ ટેબલના પગના ઠકોરા વડે જવાબ આપતો હતો. એ ઠકોરા સમજવાની રીત એવી હતી કે એક ઠકોરો પડે તો અંગરેજી એ, બે પડે તો બી, અને ત્રણ પડે તો સી, વગેરે. બીજી બાપાના અક્ષરમાં તેનાથી વાત કરવી બહુજ અઘરી. તેથી બેરાં છોકરાંએને બધારે ટેબલ માતાને ધૂણાવવાનું મન થતું હતું, ત્યારે તેઓ વધાવાની માકક એમ પૂછતા હતા, કે આ વાતની હા હોય તો આટલા ઠકોરા આપજો. અને તો હોમનો આટલા આપજો. એ રીતે તે નામ ઠામ આપે અને પછી સૌ પોત પોતાના સપાલ પૂછવા મંડી જાય. કોઈ પૂછે કે મારા હાથમાં શું છે, કોઈ પૂછે કે આ માળામાં કેટલા મણકા છે, કોઈ પૂછે કે મારા બાપનું નામ શું, કોઈ કહે હું પરીક્ષામાં પાસ થઈ ચકે નહિ, વગેરે, વગેરે.

આ પ્રમાણે ઘણે ઠેકાણે વેચ થતો હતો, અને એ જોઈને બધા અદ્ભુત રસમાં ગરક થઈ જાય એમાં કાંઈ ઘણું નવાઈ જોવું નથી. તેમાં વળી કેટલાંના સમજવામાં એવું હતું, કે માણસના શરીરની વીજળી ટેબલમાં જાય છે, અને તેથી તે હલે છે તથા આવા ચમત્કાર કરે છે. ઘણા લોક માટે પ્રવેશ યાય છે એમ માનતા હતા, અને કેટલાએક એ બેસનાર

માણસના મનનીજ વીજળીની અસર છે એમ સમજવા હતા. મંદવાહક લાકડામાંથી વીજળી શારીરે જઈને અસર કરે એ વાતનો સંદેહ કોઈ જ મનમાં આણતું ન હતું. એ વાતનો ખુલાસો આપ્યા અગાઉ એ બનાવમાં કેટલી વાત ખરા હતી અને કેટલી વાત જૂઠી હતી એ જાણવાની જરૂર છે. એમાં આર સવામ ઉઠે છે, ૧. એમાં પોતાની મજે ગતિ આપે છે કે નહિ? ૨. એ જવાબ આપી શકે છે કે નહિ? ૩. જવાબ આપે છે તો ઉભા રહેનારા માણસ જાણી શકે તેવાજ સવાલના, કે ગમે તે જાતના સવાલના? ૪. જે જવાબ આપે છે તે ખરા પડે છે કે નહિ?

રમતિયાળ છોકરા કે ટીપ્પલી માણસો સિવાય ઘણે ઠેકાણે પોતાના મનની સમાધાનીને સાર કરેલા પ્રયોગમાં જાણી જોઈને કોઈ હલાવે એ તો સંભવત્ જ નથી. માટે ઉભા રહેનારા માણસો પોતાની મજે નથી આપતાં તે છતાં તેમાં મતિ આપે છે એતો કબુલ કરવું જોઈએ, જવાબ આપે છે એમાં પણ કાંઈ સંદેહ નથી. ત્રીજા સવાલનો ખુલાસો અમે છાતી કોઈને કહી શકીએ છીએ, કે ઉભારહેનારા માણસો ન જવાબ આપી શકે એવા પ્રશ્નો જવાબ ટેબલમાંથી નથી મળતો, અથવા મળે છે તો વર્ગર અર્થની ઉરંગઉટાંગની બોલીમાં. ૪ થા સવાલનો જવાબ પણ એવોજ છે. જેના જવાબ ઉભા રહેનારા જાણે છે તે ખરાખર પડે છે, અને જેનો તેઓ સંદેહ હોય અથવા જે તેઓ જાણી શકતા નથી તેનો જવાબ ખોટોજ પડે છે. અલગત જેમ ખાંચ હામાંથી એક કોઈશર ખરી પણ પડે, પણ તે ઉપરથી કાંઈ એમ ન કહેવાય, કે એ કહેનાર ખરું કહે છે. પૂછનાર હોશિયાર હોય, તો અમે કહીએ છીએ, કે અભાણા દશ તો શું પણ સો સવાલમાંથી એ એક જવાબ ખરો પડવા ન દે.

ઉપર જે ખરેખરી હકીકત આપી તે ઉપરથી એટલું તો સિદ્ધ થયું, કે એમાં ભૂત કે પ્રેત કાંઈએ નથી, પણ ઉભા રહેલા માણસોના હાથ કે તેના મન એજ એ સમગ્રું કર્તા હતાં છે. ત્યારે શું તેઓ જાણી જોઈને હલાવે છે? ના, એમ અમારો કહેવાનો અર્થ નથી, ત્યારે શું પેલી વીજળી વડે એ ચત્તાર થાય છે? વીજળીથી પણ કાંઈ એમ થઈ શકે એમ અમે માનતા નથી. અમે કહીએ છીએ કે ઉભા રહેલા માણસો, પોતાનું મન પણ ન જાણે એવી રીતે ટેબલ હલાવે છે, અને ઉભાર પોતેજ કાકડ આપ્યા જાય છે.

ઉપરો ખુલાસો કેટલાએકને નહિ સંમત, પણ તેને અંગાઉધીન
અમે કહીએ છીએ કે એ સમજવું બહુ બારીક કામ છે, અને તેથી અમે
આ જરા વધારે વિચેચન કરીએ છીએ તે ઉપર બરાબર ધ્યાન આ-
પવું, પહેલું તો એમાં, ટેબલ દલાવનારાઓ કહે છે તેમ, શુદ્ધતાના માણસનું
કામ છે બીજું એથી વધારે અગત્યનું એ છે કે તે માણસ સૌ ઉત્સાહી સ્વ-
ભાવના યોગ્ય છે. ઉત્સાહી એટલે જેનું મન સહેજ વાતે ઉછાળાં મા-
રવા તૈયાર થાય છે. અને જેનાં શરીર એ મનના ઉછાળાને સહા વશ છે, સ્થિ-
ર બ્રહ્મના અને ગંભીર શરીરના માણસો એ વાત ખોટી છે એમ જા-
ણીને ટેબલ ઉપર ચાર કલાક બેસી રહે, તોપણ એકેપાપો જરા એ હા-
લનાર નથી એમ અમે ખાતરીથી કહીએ છીએ. પાપોજ હાલથી નહીં એટલે
પછી સવાનના જવાબ દેશે કે નહિ એ વાતની તબવીબ કરવાની કાંઈ જરૂર
નથી, હવે, શુદ્ધતાના અને ઉત્સાહી માણસોથી ટેબલ કેમ હાલે છે તે નીચે
સમજાવીએ છીએ. પ્રથમ તો ખેંસતી વખતે એ ત્રણ ચાર જણને સૂચના
આપી હોય છે, કે ટેબલ પર બાર મૂકતા નહિ, પણ તમારા હાથ ફૂલ જે-
વા રાખજો ઉભા રહે છે ત્યારે તો બધા એજ પ્રમાણે બરાબર કરે છે. એમ
દશ વીસ મિનિટ ઉભા રહ્યા કે તેઓ થાકવા માડે છે, અને પછી આપો આ-
પ બાર મૂકાઈ જાય છે. એમ કરતાં જરા વચમાં સાંભરી આવ્યું કે "ઓ
આનો બાર વધારે મૂકાવો તો" ત્યારે પાછો બાર ઓછો કરી નાંખે છે, અને
એ પ્રમાણે દરેક માણસ વારા ફરતી ધણી વાર કરે છે. બધા જાણે છે કે
અમે બાર, ન મૂકવાની અને બરાબર પ્રયોગ કરવાની તબવીબમાં છીએ,
પણ એનો પરિણામ એ થાય છે, કે ટેબલના દરેક છેડા ઉપર બાર હરધડી
વતો ઓછો થયા કરે છે. એમ કરતાં કોઈ તરફ બાર બહુ વધેથી, કે ટપ
તેની સામી બાજુએ પાપો ઉચકાવાનો. હવે આ ઠેકાણે શુદ્ધતાનું કામ છે. શુદ્ધ
રહીત જો માણસો હોય, તો તરત પોતાનો બાર બરાબર મૂકવા જોઈએ
તેટલોજ મૂકાય છે કે નહિ તેની તપાસ કરશે, એમ કરશે એટલે જેનો
ઉપરોનો પગ નિગમ ધમને પાછો પડશે, અને તેમાંનો એક ટપ બાકી
હશે કે મારો હાથ બરાબર આવ્યો હતો તેથી બાર વધારે મૂકાઈ ગયો હતો,
પણ જ્યાં શુદ્ધતાના માણસો છે ત્યાં કોણ આવું નારિતકપણું કરના-
ર છે? બધાના દિન ઉત્સાહથી ઉછળે છે કે "હા ટેબલ ચાલવા લાગી ખરી"

તે બધાનાં મન અને લોહી ઉત્સાહથી ઉછળી રહે છે. કોઈ માણસ તેને જરા પ્રથમ “હા” “ના” “બસ” “જલદી” “વધારે જલદી” “શાખાસ,” વગેરે શબ્દોથી ક્વાયત કરાવે છે, અને તે ક્વાયતની સાથે પેલા માણસોના હાથને પણ ક્વાયત મળે છે. તેમના હાથને ક્વાયત મળે છે તે એ, કે ટેબલ ઊંચા થાય ત્યારે પોતાનો બાર ઓછો કરવાની, અને નીચે ગડે ત્યારે વધારે કરવાની. તેના હાથને એવી બેમાલમ રીતે કસરત મળે છે, કે ત્યારે “ઉપર” એમ કોઈ હુકમ કરે છે, ત્યારે તેઓ બધા બેમાલમ બાર ઓછો કરે છે, અને ‘નીચે’ કહે છે ત્યારે તે ટેબલને ઢાંચે છે. આવી સ્થિતિમાં બધાના હાથ આવી ગયા પછી જે સર્વાલ પૂછે તેના જવાબ ઉભા રહેનારની સમજ પ્રમાણે મળતાનાજ. જાણે એમ પૂછ્યું કે ટેબલ પર કેટલા જણ ઉભા છે અને ચાર જણ છે, તો ટેબલને ચોથે ટકોરે બધા પોતાની મોઢે પોતે નથા જણતા એ રીતે પોતાના હાથને અટકાવવાના, અને એ કારણથી જવાબ મળવાનો અને વળી તે ખરો. બધા જવાબનું એ રીતેજ થાય છે.

પવનોનાં કારણ.

બધા જાતના પવનનું મુખ્ય કારણ તો પૃથ્વી ઉપર જનરૂ જનરૂ ઠેકાણે સૂર્યનો તાપ વધો ઓછો પડે છે તે છે. જે બધે ઠેકાણે સરખો તાપ પડતો હોત, તો હવામાં ગતિ થવી અશક્યજ હતી. પણ ઉપર કટિબંધમાં સૌથી વધારે તાપ પડે છે, જમીન પાણી કરતાં ગરમીને વધારે સૂસે છે અને વધારે પરાવર્તન પમાડે છે, તમે જોઈશો ત્યાં હવામાં ગતિ એવી નિરંતર ચાલ્યા રહે છે કે પવન ચપળતાનો એક મુખ્ય ઉપમા યહ પડ્યો છે.

૧. વ્યાપાર ચરતના બે કારણ છે. ઉપર કટિબંધમાં સૂર્યનો તાપ નમાં જૂત કે છે, તે, અને પૃથ્વીની દૈનિક ગતિ. મન એજ એ સમજી પૂર્ણાં અને તેને લગતા પ્રદેશોમાં સૂર્યનો તાપ વધારે પડે, બર, એમ અમારો કહેવાનો પણ કરતાં ત્યાંની હવા બહુજ પાતળી થઈ જાય છે, બિના ના પછે? બીજીથી પણ કહો તેની જગા પૂરવાને ઉપર અને દક્ષિણ રામણી આછીએ કે ઉભા રહેલા માણસો કોડી આવે છે. બીજા શબ્દમાં કહીએ, એ વહેાવે છે, અને ઉપર પોતેની ઠંડી હવા ઉપર કટિબંધ બણી ત્યાં

ની ઉંચે ચઢી ગએલાં હવાની જગ્યા રોકવાને સારૂ ધસી આવે છે તેનું નામ વ્યાપાર પવન, આ રીતે એ પવનને ઉત્તર ગોળાર્ધમાં દક્ષિણ તરફની અને દક્ષિણ ગોળાર્ધમાં ઉત્તર તરફનીજ ગતિ હોત, તો કાંઈ બીજું સમજાવવાનું બાકી રહેત નહિ. પણ આપણે ઉપર બતાવ્યું છે કે એમ નથી. પવનની એ પ્રથમ ઉદ્ભવ યએલી દિશાને મરડી નાખતાર પૃથ્વીની દૈનિક ગતિ છે. જો પૃથ્વી સ્થિર હોત, તો વ્યાપાર પવનની દિશા ખરાબર ઉત્તર કે દક્ષિણજ હોત.

એક એ વાત જાણવી જોઈએ કે જ્યારે કોઈ ગમેતે ગોળો ફરતો હોય, ત્યારે તેની મધ્યરેખા આગળના ભાગમાં ધણામાં ધણી ગતિ હોવી જોઈએ, અને જેમ જેમ ધ્રુવ તરફ જતા જઈએ તેમ તેમ તે તરફના ભાગોમાં ગતિ ઓછી થતી જતી જોઈએ, કેમકે અમુક વખતમાં વિશુવૃત્ત આગળના ભાગને ધણો ચક્રાવો ફરવો પડે છે, અને ધ્રુવને કાંઈજ ફરવું પડતું નથી. એ સાધારણ નિયમ પ્રમાણેજ પૃથ્વીના વિશુવૃત્તને તથા તેને થીડાએલી હવાને ધણામાં ધણો વેગ હોય છે, અને જેમ જેમ ત્યાંથી આધા જતા જઈએ છઈએ તેમ તેમ એ વેગ ઓછો થતો માલમ પડે છે. હવે, જ્યારે ઉંજાકટિબંધ તરફ જવાને ધ્રુવ તરફની હવા નીકળે છે, ત્યારે તે નામાં તો જે પ્રદેશોમાં જવું છે તેના ફરતાં વેગ ઓછો હોય છે, અને તેથી પોતાના જડત્વ ગુણ પ્રમાણે તે પહાડી પડી જાય છે, અથવા, જે પ્રદેશમાં તે જઈ પહોંચે છે તેની સાથે તે ફરવા માંડે એટલામાં તો તે પ્રદેશ પોતાની વધારે ગતિને કારણે આગળ જતો રહે છે. એ બધાનો પરિણામ એ થાય છે કે તેને જાણે પશ્ચિમની ગતિ હોય એમ જણાય છે. બાકી, અહીં જોઈએ તો એ પવન પશ્ચિમ તરફ જતા નથી. પણ તેની સામા પશ્ચિમ તરફનો પ્રદેશ પોતાની મેળે આવે છે. હવે, આપણે ઉપર કહ્યું છે કે ઉત્તર ગોળાર્ધમાં દક્ષિણ તરફની, અને દક્ષિણ ગોળાર્ધમાં ઉત્તર તરફનો વેગ એ હવાને પોતાની તરફનો છે, અને પૃથ્વીની ગતિ એને પશ્ચિમ તરફનો વેગ આવે છે તેથી એની ખરેખરી ગતિ એ બંને દિશાની વચમાં થાય છે. એટલે નગરે, ઉત્તર ગોળાર્ધમાં અગ્નિ ખૂણા તરફનો હોય છે, બધા અક્ષાંશ ઉપર પવનની દિશાનો વાંક સરખોજ હોય છે એમ ન જાણવું. જેમ જેમ વિશુવૃત્તની પાસે એ પવન આવતો જાય તેમ તેમ તે

દરિયાઈ અને જમીનની લહેર. જેમ મોસમના પવનનો સંબંધ ત્રણબેદની સાથે છે, તેમ દરિયાઈ અને જમીનની લહેર રાત દિવસના બેદની ઉપર આધાર રાખે છે. વર્ષના જેમ એક અરધા ભાગમાં વધારે તાપ પડે છે અને બીજા અરધા ભાગમાં ઓછો પડે છે, તેમજ એક દિવસમાં પણ હમણાં યાવે છે; અને એ કારણને લીધે તેવોજ ફરફાર પવનમાં યાવ એ સ્વાભાવિકજ છે. દહાડે જે તાપ પડે છે તે જમીન ચૂસી લઇને હવામાં ફેંકે છે, અને પાણી પોતાની પાસેજ રહેવા દે છે. એ કારણથી દહાડે જમીન ઉપરની હવા ઘણીજ ગરમ અને પાતળી થઈ જાય છે. તે પાતળી થઈ થઈને દહાડાના છેદા ભાગમાં ઉપર ચઢવા માડે છે, અને તેની જગ્યા પર દરિયા તરફની ઠંડી હવા આવે છે. એમ આખી રાત જમીન દહાડે લીધેલી ગરમી હવામાં ફેંક ફેંક કરે છે, અને તે એટલે મુઠ્ઠી કે પાછલી રાતે તે પાણી કરતાં પણ ઠંડી થઈ જાય છે; અને તે ઠંડી થઈ, એટલે તે ઉપરની હવા પણ ઠંડી થઈ જાય છે, એ વખતે દરિયા ઉપરની હવા એના કરતાં કાંઈ વધારે ગરમ હાય છે, અને તેથી જમીન તરફની હવા દરિયા તરફ જાય છે. બપોર અને મધરાત પછી મોડો એ વખત એ ગતિ બંધ પડે છે અને પછીથી બીજી જાતની લહેર પ્રવેશ કરે છે.

મોટી નદાએને કિનારે પણ સાંજ સવાર એ કારણને લીધેજ લહેર આવે છે.

૪. સ્વચ્છંદવાદી પવન. વ્યાપાર પવનની હદ મૂકી આપણે આગળ જેમ જેમ ચાલતા જઈએ, તેમ તેમ હવાને ગતિ આપનાર ત્રણ-ચાર જોઈ તાપ તે બહુ નબળો પડતો જાય છે. તેમજ રાતને દહાડાની બંધાઈમાં જૂદી જૂદી ત્રણમાં ફેર વધારે પડતો જાય છે. તેમજ વળી ઉત્તર ગોળાર્ધમાં તો એ ઉપલા અંક્ષાઓમાં જમીન બહુજ આવી છે. વાતાવરણમાં ફરફાર કરનાર જે વીજળી તેનું જોર પણ બહુ ચાલે છે. માટે આવાં આવાં અનેક કારણો એકઠાં થવાથી હવાને વખતે વખતે એવી જૂદી-જૂદી તરફની ગતિ મળે છે કે તેથી એક નિયમ કદા પણ બંધાઈ શકે નહિ. તે છતાં એ પવનો નિયમ રહીત આવે છે એમ ન સમજવું. તેનાં કારણો તો અલગજ છેજ, અને તે કારણોને અનુસરીનેજ હિસાબસર એ પવનો આવે છે, પણ કહેવાની મતલબ એટલી કે તે કારણો એવાં વિવિધ

કાંઈ જામ છે તેનું કારણતો ખુલ્લું જ છે. એનો પૂર્વાની માથે કુવાનો વેગ વધારે છે, અને તેથી જે ભાગમાં તે જામ છે તેના કરતાં તે આગળ પૂર્વમાં વહેતો દોડી જાય છે.

ધ્રુવ તરફનો પવન. ઉષ્ણપ્રદેશની હવા ઉંચી ચડી ગયાથી ખાલી પડેલી જગા પૂરવાને ધ્રુવ તરફથી જે હવા આવવા નીકળે છે તેજ એ. થોડે લગીતો એની દિશા ધણું કરીને ઉપર કે દક્ષિણ જે હોય છે તેજ રહે છે, અને એમ રહે છે ત્યાં સુધી એજ મથાળે લખેલા નામથી ઓળખાય છે. એજ હવા આગળ જતાં વ્યાપાર પવનમાં ભળી જાય છે, પણ તે વખતે વ્યાપાર પવન કહેવાય છે, અને એની દિશા પશ્ચિમ તરફ ઘણી મગડાઈ ગએલી હોય છે.

વંદોજિઓ. એનું મુખ્ય કારણ સામસામી દિશાના પવનનું મળવું છે. તેમજ પવન વગેરે કાંઈ અંતરાય નહાથી પણ એ જાતનો પવન થાય છે.

કોલ્લવણીખાતાની ખબરો.

જા. નંબર ૧૩૮ સને ૧૮૭૨-૭૩.

પ્રાંત કચ્છની નિયાળોમાં તા. ૧ બી અગષ્ટ ૧૮૭૧ થી તા. ૩૧ મી ઓગસ્ટ ૧૮૭૨ સુધીમાં જે ઇનામો અપાયાં તેની યાદી.

શ્રીજૂજનગરની ઇરબારી કન્યાશાળામાં જૂજના સદ્ગ્રહરથો તથા મહેતા નથુ માધવજી તથા વકીલ બવાનીરાસ તથા શ્રીનારાયણસરના જી. ભચારીજીના ચેલા કુણ્ણાસે નિયાળની પરિક્ષા લઈ કન્યાઓને રૂ. ૨-૮-૦ની મીઠાઈ વહેંચી તા. ૨૩-૮-૭૧.

શ્રીજૂજનગરની આલક્રેડ હાઇસ્કૂલમાં અમેતા મહારાજભિરાજ મીરજી મહારાજોશ્રીસર પ્રાગમતજી જી. સી. એસ. આર્મ તથા પોલીટિકલ એજન્ટ મહેરબાન કર્નલ બારાસેજી તથા જીજ્ઞ સદ્ગ્રહરથો પધારી પરીક્ષા કરી મહારાજોશ્રીએ નીચેની મુકીમાં તેની સામે જણાવ્યા પ્રમાણે ઇનામ તથા મીઠાઈ વહેંચી તા. ૧૬-૯-૭૧

રૂ. ૧૦-૦-૦ ઇનામ આલક્રેડ હાઇસ્કૂલમાં.

- ૪૭-૦-૦ ભૂજની યુ. નિયાળમાં ધનામ,
૧૦૪-૦-૦ ધનામ કન્યાશાળામાં.
૩૪-૦-૦ ભૂજની એ. વ. સ્કુલમાં.
૫-૦-૦ મીડાઇ ભૂજની યુ. નિયાળમાં,
૪ ૦-૦ મીડાઇ કન્યાશાળામાં.

૩૨૧૧-૦-૦

શ્રીભૂજનગરની દરબારી કન્યાશાળામાં અત્રેના એફી.એલિ.ંગ દિવા-
ન ધધાક્ષાત એકાંકરારામે પોતાની દીકરીને નિયાળે ભણવા બેસાડી
કન્યાએને ૩૨-૦-૦ ની મીડાઇ વેહેચી. તા. ૮-૧૧-૭૧.

શ્રીમાંડવીની દરબારી એસોવર્નાકયુલર સ્કુલમાં અ.મુળાધના શેક
અડાઉ મકનજીના બાઇ જીરાજ મકનજીએ ૫૫૦૨૧ પરીક્ષાક્રમ નીચેની
સ્કુલમાં તેની સામે જણાવ્યા પ્રમાણે જોડરાએને ઓપડીઓનું ધનામ ૧-
૫૦ મીડાઇ વેહેચી તથા મેહેતાજીએને ધનામ આપ્યું તા. ૨-૧-૭૨.

૩૨૦-૪-૦ ધનામ એ. વ. સ્કુલના જોડરાને.

૨૩-૪-૦ પદ્મકાનવિદ્યાલયમાં ધનામ જોડરાએને.

૬-૮-૦ તે સ્કુલના માસ્તરોને ધનામ.

૨-૧૨-૦ તે નિયાળના મેહેતાજીએને ધનામ.

૫૨-૧૨-૦

શ્રીમાંડવીની દરબારી એસોવર્નાકયુલર સ્કુલમાં બાબા જલમસિં-
જીએ પરીક્ષાક્રમ નીચેની સ્કુલમાં તેની સામે જણાવ્યા પ્રમાણે પુસ્તકોનું
ધનામ જોડરાએને વહેર્યું તથા ત્યાર બાદ મીડાઇ વેહેચી. તા ૧૮-૨-૭૨.

૧૬-૦-૦ એ. વ. સ્કુલના જોડરાએને ધનામ.

૨૫-૪-૦ પદ્મકાનવિદ્યાલયના જોડરાને ધનામ.

૩૪૪-૪-૦

શ્રીબચાવની દરબારી સૂજરાતી નિયાળમાં ત્યાંના ન્યાયાધિશ મહે-
તા બાવાભાઈ તથા દરબારી તથા મહાજન તરફથી ૩૫-૪-૦ નું ધનામ
વેહેચાયું તા. ૨૪-૨-૭૨.

અધિકૃત.

નિયાળનું નામ. ૩૫૦આ.

જા. નંબર ૨૭

કોણે વેહેર્યું.

વાડાશિનારની યુ. તી. ૧૦-૦-૦ મેહુરખાન હાલ સાહેબ. આસિસ્ટન્ટ
પોલીસકમિશનર રેવાકાંઠા અને મુ-
ખરીનટેનન્સ આવ નેટીવશ્ટેટસરવે.

ધોલાવની યુ. ની.	૨-૦-૦	દેવધડસ્વસ્થાનના પોલિસ ઇન્સ્પેક્ટર આજમ કુતેખાં નયેખાં
શીમળીઆની યુ. ની.	૩-૦-૦	સદરહુ સાહેબે.
રામપટેલનાં મુવાડાની યુ. ની.	૦-૮-૦	મોજણીદાર ભવાનીશંકર વજ્રગમ.
પીપજોદની યુ. ની.	૧-૪-૦	દેવધડસ્વસ્થાનના પોલિસ ઇન્સ્પેક્ટર આજમ કુતેખાં નયેખાં.
માંડવાની યુ. ની	૩-૦-૦	રાજેશી રણછોડભાઈ ત્રીભીવન વહી- વટદાર. આણીદના. રાજેશી નોતમરામ બાળમુકંદદાસ તીલકુવાડાના ફાજદાર. કારકુન ગિરધરલાલ ગુણવંતરાજ, કારકુન જોટાલાલ દવારકાંદાસ, કારકુન પ્રેમાનંદ જગજીવન, કારકુન શીરસીગજી પ્રતાપસીંગજી. કારકુન સામતસીંગજી પ્રતાપસી- ંગજી. કારકુન પ્રથમસીંગજી પ્રતાપસીંગજી કારકુન માધવસીંગજી નેસીંગ આવા. કુંવરજી સાહેબ જસવતસીંગજી ના- રસીંગજી. કારભારી મોતીલાલ કાળીદાસ. કારકુન લલ્લુભાઈ રૂપચંદ. કારકુન લલ્લુભાઈ ભોગીલાલ. કારકુન મોતીલાલ નંદલાલ. જેઠ ધર્મદાસ રથનાથદાસ. શા. કાલાનદાસ ગોપાળજી. શા. ભગવાનદાસ ગોવિંદજી. પારેખ. લલ્લુભાઈ નરોત્તમદાસ. પારેખ. દરગોવત જગજીવનદાસ ગોર. બીઆભાઈ વનમાત્રીભાઈ. શા. દરિયાવ બેહેચરદાસ. શા. દરિયાલ રણછોડદાસ. પટેલ અનુભાઈ ધરમદાસ ગામઠી. જે ઉપરા તામે સ્વસ્થાન સીહોરના.

ગરબાડા.

૪-૦-૦ પંચમહાલના ડી. ડીપ્ટીકલેક્ટર રા
વ સાહેબ પ્રાણલાભબાઈ મથુરાં-
દાસજી.
પંચમહાલના ડી. ડીપ્ટીકલેક્ટર સા-
હેબના શીરસ્તેદાર કૃષ્ણરાવ માધવ-
રાવ.
પટેલ કાનજી નાથ.

II. ૨૫-૭-૭૨ સુ. ગોધરા.

Lalibhai Rupram.

આ. દીપ્તી. એલ્યુ ઇન્સ્પેક્ટર પાં રે બ.

બા. ના. ૩૧૨ શા. ૧૮૭૨-૭૩

પ્રાંત કાઠીઆવાડગી તમામ નિશાળોમાં માહે એપ્રિલ સન ૧૮૭૧
ી માહે માર્ચ સન ૧૮૭૨ સુધી ને ઇનામ વહેંચાણું તેનું પત્રક.
ભર. ગામનું નામ. કોના તરફથી ઇનામ વહેંચું. મેહુરના જોડાને.
ને ઇનામ. ઇનામ.

૧	૨	૩	૪	૫
૧	પ્રાંગદા.	જાડેજા વખતસંઘજી.	૦-૦-૦	૫-૦-૦
		મહારાજા શ્રી રાજ સાહેબ તરફથી. ફર્ટ આસિસ્ટન્ટ પો- સિટિકાલ એજન્ટ મેહુરના નેરડીન સાહેબ તથા દરબારી મંડળ સહીત પરીક્ષા લખને. ૧૦-૦-૦ ૧૦-૦-૦		
		કુમાર શ્રી રધુનાથસંગજી. ૦-૦-૦ ૮-૦-૦		
		રાજેશ્રી વેદ અંબાશંકર બા- વાબાઇ. ૦-૦-૦ ૧-૦-૦		
		રાજેશ્રી સંપતરામબાઇ. ૦-૦-૦ ૨-૦-૦		
		ગદવી મૂલુ પ્રભુદાસ. ૦-૦-૦ ૪-૦-૦		
સુડા.		મેહુરના ઠાકોર સાહેબ. ૦-૦-૦ ૪-૦-૦		
હડાલા.		એતેના તથા બમોલના આ- જમ યાજ્ઞદાર સાહેબોએ મળી વહેંચું. ૦-૦-૦ ૨-૦-૦		
પઝમ.		હડાલાના આજમ વહીવટદાર સાહેબ તથા રેયતે મળી. ૦-૦-૦ ૧૫-૦-૦		
સોગી		૦-૦-૦ ૦-૦-૦		

ઝેડની ગમે તે નિશાળોના માસ્તરોને ફરમાવવામાં આવેછે કે તેઓ ગમેની પાસે કોઈ કલેક્ટર સાહેબ અથવા આસિસ્ટન્ટ કલેક્ટર સાહેબ સવારો આવી હોય ત્યારે તેઓએ તે સાહેબોની આગળ હાજર થવું.

૨. જો કલેક્ટર સાહેબ અથવા આસિસ્ટન્ટ કલેક્ટર સાહેબ નિરજમાં આવે, તો મહતાજીએ રેજીસ્ટર, કોટેબગ. અને છેલ્લી પરીક્ષા પરિણામ તે સાહેબની તપાસને સાર ટેબલ ઉપર રજુ કરવું. જો બીજાગણો અથવા ફક્તો ગાગે તો તેપણ હાજર કરવા નિષ્ક્રિય.

સુરત. G. BUHLER.

૬ ડી સપ્ટેમ્બર, ૧૯૦૨. એ. ઇ. ડી. પ્ર.

પુસ્તકોની પહેચ, ચિત્રપોથી, બનાવનાર માણેલાલ જમનાદસ પૃષ્ઠ ૫૪, અને કિંમત ત્રણ આના. આવી ચોપડીની ઘણી ખોટ હતી. જવણીમાં ચિત્રની સમજ એ એક જરૂરનો ભાગ છે, અને બાળકને એ ના જવું બીજું કંઈ રમુજ ભાગવું નથી. આ પોથીમાં પાને પાને જવર વગેરેના ચિત્ર છે અને તેની નાએ થોડો તેનો હવાલ બજેલો છે.—ભૂગોળ ભાગ ૧મો, બનાવનાર મધુવચરામ જાજવચરામ, પૃષ્ઠ ૧૩૨, કિંમત ત્રણ આના મી. મધુવચરામે કવિતાના જે પુસ્તક રચ્યા છે. અને હાલ વકીલાત ધંધો કરતાં છતાં આવી જાતની ચોપડી કહાડી શકાય એ આશ્ચર્ય જવું છે આ ભાગમાં પૂરીપ તથા એ ચિત્રા અંડનું વેણું ન છે, અને એનો વિરોધ શુધ એ છે કે પ્રત્યેક સ્થળને લગતો ઇતિહાસ આપ્યો છે. કવના પ્રમાણમાં કિંમત બહુ જ ઓછી છે. The superior school summary, by Oliston Nizamoodin. એમાં એક ઉચ્ચારના પણુ જુદા જુદા ગાર્થના ઘણા ઇંગરેજ શબ્દોને વાક્યમાં ગોઠવ્યા છે. એ વિચાર સારો છે, અને એ વાક્ય એક કરતાં ઘણી મહેનત પડી હશે. વિદ્યાર્થી આવો ઉદ્યોગ કરે એ ઘણું સંતોષકારક છે.—કાઠીયાવાડ ઇલાકાની ભૂગોળ, બનાવનાર મહીપતરામ નયુમા ઇ, પૃષ્ઠ ૭૮, કિંમત ૬ આના. એમાં છેલ્લી એક નવી હકી ગા પણુ છે.—એશિયા અંડનું ભૂગોળ, બનાવનાર લલ્લુભાઈ તાગચંદ અને ગંગાશંકર હરગોવન. પોતાની તરફનું કાંઈ પણ નવું આપવાનું ન હોય તે છતાં ચોપડીઓ કહાડવાની ટેવ હાલ બહુ વધી પડી છે તેનો આ એ દાખલો છે.—ગુજરાતી છઠી ચોપડીના અર્થ, બનાવનાર ફકીરભાઈ કાશીદાસ, પૃષ્ઠ ૬૯, કિંમત ૭ આના.—ફોટોકાવળી બનાવનાર મહેતાજી લલ્લુભાઈ મોતીરામ, કિંમત ૧ આનો.

ગુજરાત શાળા પત્ર.

GUJARAT SCHOOL-PAPER:
NOVEMBER-DECEMBER 1872.

પુસ્તક ૧૧ મું. નવેમ્બર-ડિસેમ્બર સન ૧૮૭૨. આંક ૧૧-૧૨મો.

મિત્રો! બહુ મોટું વજ્ર, નામ-તેમ છે કામ—

કર અંતે મનલેવની, ખરી બતિ ધરિ હામ.

અનુક્રમેણિકા. ૫૪.

Contents. Page.

મધ્યસ્થાવ્ય..... ૧૧૧

The Meghdut (Trans-
lated)..... 161

માનનાં, ધુનસ વગેરે..... ૧૧૧

The Clouds, mist &c. 166

પરીક્ષાના પ્રશ્ન..... ૧૦૦

The Examination-pa-
pers..... 170

મોડળીના નિયમ સંબંધી

Hints about the appli-
cation of the Rules

સૂચના..... ૧૪૪

of spelling..... 174

અર્થ પત્ર..... ૩૩૫

Correspondence..... 175

કેળવણી આવાની અખરે ૧૮૨

Educational Intelli-
gence..... 182

કલમનું સર્વ બધા ૩..... ૧૮૫

Omnipresence of God 185

ચારકારી અખરે..... ૧૮૦

Departmental news. 190

(કેળવણી આવાના અનુક્રમે.)

અમરનાં મધ્યે મામના હવેલીમાં પુનાઈર પ્રિદિમે અને

ત્યારન એલગસી રૂપનાં નિમિરડના પ્રસામાં

રણજોડનામ હોરાયેરે જાનો પ્રસિદ્ધ કેવ.

(નુસ વરસે ૬૨. અમાડયીન)

ગુજરાત શાઝપત્ર.

સ્તક ૧૧ મું. નવેમ્બર-ડીસેમ્બર સતે ૧૯૭૨. વ્યાંક ૧૧-૧૨ મો.

મેઘદૂત કાવ્ય.

હોય હિમાચલ ઉપતટ ઉપર જે જે વિશેષ ને જોડ,
ચાલિનેયમન તરપર વામનના શામપાદ સમહોડ,
પેસ તું કૌંચનિ વારે;

૧૪. ૧. નેવા લાખ. — ૨. બળીરાજને બંધન કૃપા તાપર ય-
એકા વામનજીના કાળા પગ નેવો તું ઘડને ઇલાદિ. બળીરાજએ દેવતા-
ઓને જીતીને સ્વર્ગમાંથી કાઢાડી મૂક્યા હતા, અને પોતાનો અમલ નિ-
શ્ચય કરવાને સો અશ્વમેધ કરવા મેંજ્યો હતો. તેથી એનું પ્રબળ તોડવાને
તથા શોભા અશ્વમેધમાં બેઠા પાડવાને વિદ્યુએ વામનાવતાર ધારણ
લીધો હતો. કસ્યપને ઘેર દેવતાઓની મા અદિતિને પટે જન્મ લીધો. એ-
નો બાંધો ધણોજ દીગણો અને નાનો હતો તેથી એનું નામ વામન પડ્યું.
પાંચ વર્ષની ઉમરે વેદશાસ્ત્રમાં પારંગત ઘડને બળીરાજ ને કે સોમ ય-
જ્ઞની પૂર્ણાહુતિ કરવાની તૃપારીમાં હતો. તેની પાસે યાચના કરવા ગયા.
બળીરાજના યુર શુક્રાચાર્ય તો એને ન આવવા દેવાની ઘણીએ તજ-
વીજ કીધી, પણ એ દાનશીલ રાજાએ નગાનું, અને ત્રણ ડગલા પૃથ્વી
એણે માગી હતી તે આપવાને જળ મૂકવા સાડ ઝીરી હાથમાં લીધી. એ
વખતે પણ શુક્રાચાર્ય બમરો ઘડને ઝારીમાં બારાયા અને વાગને દર્બની
ઝેરવડે કચરો કાઢાડવાના નિમિત્તે તેની આંખ કોડી નાંગી તેથી કાણા
ચમા. બળીએ વામનના હાથમાં જળ મૂક્યું કે પ્રતિજ્ઞ પોતે પૈરાટ રૂપ ધા-
રણ કીધું. એક પગે પૃથ્વી અને બીજા પગે આકાશ રોકીને “ત્રીજા પગ-
ની જગ્યા આપ” એમ કોંધથી પોકારવા માગ્યા, ત્રીજો પગ બળીની છાતી
ઉપર મૂકવાને ઉંચો કીધો છે તે સમયનું આ ચિત્ર છે. મેઘને કહે છે-કે
તું આ બારીમાં પેસીશ ત્યારે તારો આકાર પણ આગળ ધશે. — ૨. કૌ-
ચ ક્યાં છે તે જણાતું નથી, પણ હીમાચલ પર્વતમાંથી ડીમેટમાં જંગલી
ગ્રાફ ખિંડ આવવા બાંની નેજ જણાય છે.

‘પ્રતિ વર્ષે આવે જાય વ્યાંથી હંસનિ સ્વારી;

જે ‘ભ્રગુકુલ્લદીપક દેવના યશની સ્થરિ ‘વારી!’

૬૪

ત્યાંયિ નિકલ્લિ કર ‘કુંચે કુંચે ઉત્તર દેશ પ્રવાસ;

યાતું પરોળોપ્રિય તું પ્રીતે જડને શ્રી ‘કૌલાસ:—

‘જો તેડેછ તને તે!

૪. ત્યાંથી એટલે જે કૌંચનામની ખિંડમાંથી દરવરસે હંસના ટોળા જાય છે અને આવે છે. માન સરોવરથી એમાંનું વીતે હિંદુસ્તાન તરફ આવે અને એમાંના આવવા માંડે કે માન સરોવર તરફ પાછા જાય.—૫. પરશુરામ, એ અગ્રકુળમાં જન્મદળીના પુત્ર એ પણ વિષ્ણુનો અવતાર ગણાય છે, અને એણે એકવીસવાર પૃથ્વી નક્કરી કરીને બ્રાહ્મણને દાનમાં આપી દીધી હતી. એ ઉપરથી એને કવિ અગ્રકુળનો દાવો કરે છે.—૬. એવું કહે છે કે પરશુરામ શિવજી પાસે કૌલાસમાં ધનુર્વિદ્યા બણવા ગયા

ત્યાંથી બણીને પાછા આવે છે એટલામાં એને કાર્તિકેય સ્વામી સા પોત પોતાના સામર્થ્ય વિષે કાંઈવાદ વિવાદ થયો અને તે ઉપરથી સામો કૌંચ પર્વત હતો તેમાં પરશુરામે મંત્ર બણાને એક બાણ એવું માર્યું કે તેમાં એક મોટી ખિંડ પડી રહી. કૌંચ ખિંડની ઉત્પત્તિનો આ કથા ઉપર નજર રાખીને કવિ કહે છે કે એ તો પરશુરામની કૃતિની અરેખરી સાક્ષાત ખારી છે. કહેવાની મતલબ એ કે પરશુરામ પૃથ્વી નક્કરી કરવાને પ્રથમ એ ખારીમાં પોતે નહોતા આવ્યા પણ તેનો યશજ્ઞ એ પર્વત કાડીને બરતખંડમાં આવ્યો હતો.

૧૫. ૧. દીએટની સપાટી કુત્રિયામાં સૌથી ઉંચી છે તેથી અહીંયાં કવિ ઉચે ઉચે જવાનું કહે છે તે વાજબીજ છે.—૨ હીમાળયની ઉત્તરે થોડે એક દૂર એ નામનો પર્વત છે.—૩ એમ કહેવાય છે કે કૌલાસનું શિખર હમેશાં ઝોલ્યાં કરે છે અને તે ઉપરથી એને ઉત્પ્રેક્ષા કીધી છે કે “જો જો, તને ઝોકું ધણાવિને ખોલાવે છે.”

હગમગ હોલંતા શૃંગારી જો શી શોભા છે!

શ્રીસમુજનાં વલ્લ્લી સાંધા દે જેનાં સ્વસ્થ્યા છે.

૬૫

ચકચકતી ઉજ્જલ નામૂઓ 'જેની વર્કે રોજ ,

'દર્પણ જે દેવાંગનાનું, જવકે વદન 'સરોજ.

લીલા લલાલ જેમાં.

માકા એ વાત તો ખરી છે કે કુનિયામાં કેટલાએક ખડકો એવા થાય છે કે તે બરાબર ક્રીધાથી ચકર ચકર ફરે છે અને ગમી તેટલા માણસ મળે તોપણ તે ઉચકારે તો નજર ચમચ, એવી તરેહએ એક નાંચો. ખડકે હાંડાંડા કારવાલ પ્રગણામાં પેનલા-સની પાસે છે, તેમજ મહા. જાળીપુર આગળ પણ એવા ચમત્કાર જોવામાં આવે છે, કેલાસના શિખરને એમ છે કે તહિ તેનો હજી કોઇએ શોધ ક્રીધા નથી.—૪. વૌરત મુજવાળો તે રાવણ, ઉપર ને ફરતા ખડકનો શુણ કલો તે વિષે કેલાસ સંબંધી પુરાણમાં એવી કલ્પના કરી છે કે એક સમય રાવણ મહાદેવના દર્શન સાર કેલાસમાં ગયો ત્યારે તેને નંદકેશ્વર પોળીયાએ અટકાવ્યો અને તે ઉપરથી રકજક છતાં એ ક્રીધમાં કેલાસ પર્વતને ઉપાડી ડોઢાવવા લાગ્યો એટલામાં મહાદેવ જાગ્યા અને એવા જોરથી પગ ઠોક્યો કે એ પર્વત પાછો પૃથ્વીમાં મળડ થઇ ગયો. અને તેની તળે પેલો ઉગ્રાસ રાવણ પણ લાગ્યો, હજાર વર્ષ પ્રાર્થના કરી ત્યારે તેને જોડ્યો. પણ તે વાપતથી એ પર્વતના સાંધા એવા અખખી ગયા છે કે તેના શિખરે ડગમગ ડોલવા લાગે છે.

૬૬. ૧. કેલાસ પર્વતની — પેલા પર્વતની આગળ એ ખડકી ચકચકતી થઇ ગયેલી છે, તેથી દેવાંગનાઓને તે દર્પણનું કામ સારું છે.— ૩. કમળ. ને પર્વતક્રી દર્પણમાં દેવાંગનાઓનાં મુખ કમળ ગ્રામિ છે અને તેઓ ને સંપળી બીલા કરે છે તે ત્યાં ચીતરાય છે. આટલું પર્ણન મૂળ કરતાં વધારે છે. મૂળમાં ૧૫ ને ૧૧ મળીને એકજ સ્લોક છે.

જો છાપું ગગન વહુ શ્રંગે રે! જો શો ઝજલ્યો છે!

શકે શંકરના 'અટ્ટહાસનો' એ ઢગ વચ્ચો છે!

૬૬

તુલ્ય પરતેલા સુરમા સરખો સુંદર તું ધરિ હેત,

કાપેલા ગજ દંત કેરા કટકાં સરખા શ્વેત

પર્વત તટપર જાએ,

તવ શોભા એકો આંલે રે જોવા જોગ હું ન્યાહું:—

'વલ્લભદ્રાજિ શોભે શાંધપર મુકિ સેલું કાલું!

૬૭

'એ ક્રીડાશૈલે કદિ જોય તું ચાલતાં ગૌરિજિ ચર્ણ,

'સર્પના મૂવળ સર્વ ઝતારી હેતે અદારણશર્ણ

હાથ જેને આપ્યો છે;

૪. અડખડ હસવું. આકાશને પહેલિયા અનંત શિખરો આપેથી
અરકવડે ઢંઢાયલા ભિંધને ઉત્પ્રેક્ષા કરે છે કે એ મહાદેવ ને કૈલાસમાં વ-
સે છે તેના રોજ તાંડવનૃત્ય ક્રીડા પછીના અડખડ હસવાનો આ ઢગ
વળી ગયો છે કે શું!

૧૭. ૧. બળભદ્રના મોટા બાધ કૃષ્ણ. એ જાતે બહુ ગુરારા હતા
તેથી કૈલાસને એની ઉપમા આપે છે. બળભદ્ર તે અરકવડે ધોજો યદ્ય
ગએલો કૈલાસ પર્વત અને કાળ સેલું તે વરસાદનું વાદળું. આંધ લટકવું
કહેવાથી એ પર્વતનું આંત ઉચાણ સૂચવે છે.

૧૮. ૧. ક્રીડા કરવાનો પર્વત, કૈલાસ. શંખુ રહસ્યમાં કહે છે કે
"કૈલાસઃકનકાદ્રિઃચ મંદરો ગંધમાદનઃ૥ ક્રીડાર્યં નિર્મિત્તાં શંભોદેવૈઃ
ક્રીડાદ્રયોદમ્બવન્. એટલે કૈલાસ, કનકાદ્રિ, મંદર, અને ગંધ માદન એ
મહાદેવને ક્રીડા કરવાને સાર દેવતાઓએ પર્વત નિર્માણ ક્રીડના છે.
—૨. મહાદેવને સર્પના બળણ બહુ પ્રિય છે, પણ પાર્વતી બોહુ તેથી
આ પ્રસંગે તે ઉતારીને પોતાનો હાથ હેતથી આપ્યો છે: ક્રીડા સાર
બળ છે એ વ્યાખ્યાના.—

૩. જેને ક્રીડનો આશરો તથી તેને આશરો આપનાર, પરજાનર,

તો આગલ આવી યોમે જલ દૂદ કરિ કાપાને
કર વાટાને વચમાં પગથિયો રે મણિતલ ચઢવાને.

૬૮

તું વિચારારિ ખલો મલો રે સુસંધુને સુલકાર:—

કંકણની કોરણ મારે કે છરર છુટે જલધાર

નિશ્ચય તુજ તનુથી ત્યાં.

તને ધામ વલ્લભનો રમતમાં તે કાદિ નહિજ જવાદે

તો કર્ણકટુ કરિ ગર્જના તું કાં ન દિહવાડે!

૬૯

મહાદેવ, આ જગો ઉપર એ સુબદ્ધ બીજી વિગતિમાં છે—૩. જો ઉપર,
કલું તે પ્રમાણે પાર્વતીને પગે ચાલતાં રજે તો તે આગળ વહેલો વહેલો
આવીને તારા જળને આટકાવ, તારા શરીરને દડ કર (એટલે સંપોચીને
પ્રવાહી કે જળરૂપ હોય તે કાઢાડીને નફર રૂપ પારખી કર.) અને શિવ
પાર્વતી મણિતલના શિખરે ઉપર ચઢવાને જાય છે તેમને સાથે વચમાં તારા
દૃઢ કરેલા શરીરના પગથિયાં કર. મતમજ કે તે બરફ રૂપ વચમાં જાળ-
ને પગથિયાના આકારમાં પડ કે તેમને ચઢતાં અથડે નહિ પડે. આટલા
હંચા પર્વત પર એમ યજ્ઞાનુજ્ઞ એમાં એ કાંઈ સંદેહ નથી તેથી કવિની
રૂપના કેવળ આકર્ષણ છે. આ કોણે પાર્વતીને ચાલતાં જોઈને આ પ્ર-
માણે કરવાનું રહ્યું તેનું કારણ કે તે સ્ત્રીભૂતિ છે, અને તેની સ્વાભાવિક
સમજાતિને લીધે તેને તો ચાલું બહુ જ કઠિણ.—મણિતલ એ કેસાસનું
હંચામાં હંચું શિખર છે, અને તે બહુ પવિત્ર ગણાય છે, કેમકે એ ગિરને
બહુ જ શિવ છે.

વાદ઱ાં, ધૂમસ વગેરે.

૧ સૂર્યના તાપથી પ્રવાહી પદાર્થનું વરાળરૂપ થઈ જાય છે તેને વાદળ બનવા કહે છે.

અથા પદાર્થોના ત્રણ રૂપ થઈ શકે—નકર રૂપ. પ્રવાહી રૂપ, અને વરાળ રૂપ; જેમકે બર્ફ, પાણી, અને વરાળ. એ રૂપાંતરનું કારણ ગરમી છે. નકર પદાર્થને વધારે ગરમી લાગે તો પ્રવાહી, અને પ્રવાહીને ઘણી ગરમી લાગે તો તેનું વરાળ રૂપ થાય છે. તેજ પ્રમાણે ગરમી ઓછી થઈ જાય તો ઉલટા અગુક્રમમાં એનાં રૂપ બદલાય છે. નકર રૂપનું નિશિષ્ટ ગુરૂત્વ સૌથી વધારે, પ્રવાહીનું તેથી ઓછું, અને વરાળનું સૌથી ઓછું હોય છે, કેમકે ગરમી પદાર્થને પ્રસારણ પમાડી તેનું વિશિષ્ટ ગુરૂત્વ ઓછું કરે છે. તે છતાં એ સાધારણ નિયમ પાણીને બરાબરા લાગુ પડતો નથી. પાણી કરતાં વરાળ અને બર્ફ બંને હલકાં થાય છે.

બાષ્પબવનની ક્રિયા જગતમાં નિરંતર ચાલ્યાજ કરે છે. મહાસાગર, સાગર, નદીઓ, અને સરોવર એ વરાળ પૂરી પાડનારા મહા મોટા બંડાર છે. સપળી ત્રણુઓમાં અને સપળા કટિબંધીમાં બાષ્પબવન થોડું ઘણું હમેશાં થયા વિના રહેતું નથી. જ્યાં તાપ વધારે અને પાણીનો સમુદાય મોટો ત્યાં એ ક્રિયા વધારે બળવાન હોય છે.

એ પ્રમાણે જગતમાં જ્યાં ઠંડાણે સૂર્યના તાપથી વરાળ થાય છે અને સપાટી ઉપરના વાતાવરણ કરતાં હલકી હવાના કારણથી ઉંચે ચઢે છે. ત્યાં હવાની સાથે તે મળી જાય છે, અને તેની જોડે તે જ્યાં જાય છે ત્યાં પોતે પણ જાય છે.

૨. વાદળાં. વરાળ જ્યારે ઓટલી સંકોચાઈ જાય કે તેદબાઈ શકે ત્યારે તે વાદળું કહેવાય છે.

જ્યાં સુધી વમળ હવા સાથે મળેલી રહે છે, અથવા, ગ્રાવણ શા અના શબ્દમાં બોલીએ, તો તે હવામાં જ્યાં સુધી ઓગળી ગયેલી રહે છે ત્યાં સુધી તે આપણાથી આંખે દેખી શકાતી નથી. પણ એ માળવાની અથવા મિથળ શકિતનો હદ છે. પાણીમાં આપણે કેટલુંએક મીઠું

નાંખાંશું તો તે તેમાં ઓગળી જાયે, અને આપણે તેને દેખી શકીશું નહિં. જ્યારે પાણીમાં એટલું મીઠું ભળ્યું હોય કે તેમાં જરા પણ વધારે સમાઈ શકે નહિ, ત્યારે સંપૂર્ણ મિશ્રણ થયું એમ કહેવાય છે, અને પાણીને સંપૂર્ણ મિશ્રિત કહે છે. ઘણામાં થયું ઓગળવાની જે હદ તેને મિશ્રણ શકિત કહે છે. જેમ જેમ હવામાં ગરમી વધે છે તેમ તેમ તેની મિશ્રણ શકિત વધે છે, અને જેમ જેમ ઓછી થાય છે તેમ તેમ એ શકિત ઓછી થાય છે.

મોટે, જ્યારે હવાની મિશ્રણ શકિત ઉપરાંત વરાળ વધી જાય છે અથવા હવામાંની ગરમી ઓછી થઈ જાય છે, ત્યારે વરાળ હવામાં લટકતી દેખાઈ શકે છે. વાદળાનું બધું પાણ્ય, જિંચાઈ, રંગ, અને આકાર અનેક રીતના હોય છે. જેમ ઘટપણ્ય ઓછું તેમ તેનો રંગ ધાજો અને જિંચાઈ વધારે, અને જેમ ઘટપણ્ય વધારે તેમ તેનો રંગ કાજો અને તે પૃથ્વીનાં પાસે વધારે હોય છે.

વાદળાં, વરસાદ, કરા, અને બેંફ એ સઘળા વરાળના સંકોચનથી થએલાં રૂપ છે. જેમ જેમ સંકોચન વધારે થાય છે, તેમ તેમ ઉપજાવ્યું પ્રમાણે વરાળના રૂપ અને નામ ફરતાં જાય છે. વાદળાંમાં સૌથી ઓછું સંકોચન થએલું છે.

૩ ધૂમસ, પૃથ્વી તરફ પડતાં અથવા પૃથ્વીને અડેલાં વાદળાંને ધૂમસ કહે છે.

ધૂમસ થવાનું કારણ એ છે કે પૃથ્વીની સપાટી પાસેના વાતાવરણનું ઉષ્ણતામાન તેમાં રહેલો વરાળના કરતાં ઓછું થઈ જાય છે. એમ થવાથી વરાળ કેટલુંએક સંકોચન પામે છે અને નાંચે ઉતરે છે.

નરી કિનારે, સમુદ્ર કિનારે, અને પર્વતની ખાણોમાં ઉપર ધૂમસ વધારે પડે છે, અને તેનું કારણ એજ છે કે પાસેની જમીન અને પાણીના ઉષ્ણતામાન જૂદાં જૂદાં છે. ધૂમસનો પણો ખરો વખત સાંજનો પણ એ કારણથીજ છે.

ધૂમસ થયું કરીને ઇંડા રેગમાં વધારે પડે છે. ગરમીના મુલકોમાં તે મૂર્ખના તાપ આગળ નાસી જાય છે, અથવા હાથે ચઢીને વાદળા રૂપેજ રચન આપે છે. જુરાંડકાંડ તોરે મીતકટિબંધના શાગ્રેમાં એ ધણીવાર

પડેછે, અને તેથી ત્યાં વહાણ ચલાવવામાં બહુજ સાવચેતી રાખવી પડે છે. ખીર વગેરે કેટલાએક દેશમાં ધૂમસ નિયમિત વપ્તવે આવે છે અને તેની અસર વરસાદ અને ઝાકળની ગાફક વનરૂપિત ઉપર બહુજ સારી થાય છે.

૪. વરસાદ, જ્યારે વાદળાં વધારે ઘટ્ટ થઈને વાનાવરણમાંથી પ્રવાહી રૂપે પૃથ્વી ઉપર પડે ત્યારે તેને વરસાત કહેછે. કારણ—જ્યારે જૂદા જૂદા ઉષ્ણતામાનવાળા, પણ સંપૂર્ણ મિશ્રિત વાતાવરણના એ જથ્થા પાસે આવે છે અને એક બીજા સાથે મળી જાયછે, ત્યારે વગળ સંક્રોચાદ જઈને પાણી રૂપે પૃથ્વી ઉપર પડેછે. હવામાં એવો ગુણુ છે કે તેની મિશ્રણ શક્તિ ઉષ્ણતામાન કરતાં વધારે ઝંપટથી ઓછી થાયછે, એટલે ઉષ્ણતામાન અરધો અરધ જાણે ઓછું થાય, તો મિશ્રણ શક્તિ તે વખત હતી તેના અરધા કરતાં પણ વધારે ઓછી થઈ જાય. તેથી જ્યારે જૂદા જૂદા ઉષ્ણતામાન વાળી હવાના એ જથ્થા એકઠા થાય છે ત્યારે તે સગમ્મત હવાનું ઉષ્ણતામાન ઓછું થાય છે તેની સાથે તેની મિશ્રણ શક્તિ તે પ્રમાણ કરતાં પણ વધારે ઓછી થઈ જાયછે. આ રીતે મિશ્રણ શક્તિ ઓછી થવાથી પેહલાં વધારે મિશ્રણ શક્તિના બળે જેટલી બધી વરાળ તે હવામાં ઠાંસી ઠાંસાંને બગાડ હતી તેટલી હવે આ હવામાં ટકી શકવાની નહી, અને તેનો પરિણામ એ થવાનો કે તે છૂટી પડીને સંક્રોચન પામીને પાછી થવાની અને પાણી થઈ એટલે પૃથ્વી ઉપર પડતી જોઈએ. ઉપર કહેલા કારણને ધારે ઉષ્ણતામાનના ચોક્કસ ફેરવાળી, એ હવા એકઠી થવાથી મોટો ભારે વરસાદ પડી શકે.

વરસાદનું સામાન્ય કારણ ઉપર કહ્યું, પણ દરેક ઢેકાણે કેટલો વરસાદ આવવો જોઈએ, તે મુકરર કરવાને ઘણી વાત જાણવાની જરૂર છે. વરસાદને મુકરર કરનારા ગ્રુપ્પ કારણ આર છે:—૧. વિશુવવૃત્તથી અંતર, કેમકે ઘણામાં ઘણી વરાળ અત્યંત ઉષ્ણતાનું ઢેકાણું જે વિશુવૃત્ત ત્યાં થાય છે, અને જેમ જેમ ત્યાંથી દૂર જતા જતાં એ ઇષ્ટ એ તેમ બાંધપબંધન અને વરસાદ ઓછો થતો જાય છે; —૨. પવનની દિશા અને જાત, કે મકે વરાળને એક ઢેકાણેથી બીજા ઢેકાણે લઈ જનારા પવન છે; —૩ તે જગાનું ઉંચાણ, કેમકે નીચાણમાં ઉષ્ણતામાન વધારે મેલાથી વરાળ વધી

૩ રહે: ૪. તે પહાડી મુલક છે કે મેદાન છે, કેમકે ત્યાં વાદળાં પવેત ને અથડાઈને પાણી રૂપે પૃથ્વી ઉપર પડે છે; — ૫ તે દરિયા કિનારે છે કે દેશના વચ્ચા ભાગમાં છે. કેમકે દરિયા કિનારે વધારે વરાળ થાય છે અને તેથી ત્યાં વધારે વરસાદ આવે છે.

આ કારણોને લીધે દુનિયામાં જુદા જુદા ઠેકાણે બહુજ વરસો આવે છે વરસાદ આવે છે અને તે આવવાનો વખત બહુજ જુદો જુદો હોય છે. સાધારણ સૂચના લખત વરસાદ સંબંધી પુસ્તકોના આટલા વિભાગ પડી શકે છે. ૧. જુ. નિત્યવાહી વરસાદનો પ્રદેશ. એ લાંબું કરીને થાંતતાનાં પ્રદેશની સાથેજ મળતો છે. તો પણ અહિંયા હમેશાંજ વરસાદ આવે છે એમ નથી. અહિંયા પ્રકૃત વરસાદ આવે છે ૨. સમયવાહી વરસાદ. નિત્યવાહી પવનના અને સમયવાહી પવનના પ્રદેશમાં ઝુકરેર ફરેલે વખતે વરસાદ આવે છે અને તેમાં પણ સમયવાહી પવનના પ્રદેશમાં તો બહુજ નિયમિત છે. ૩. સ્વચ્છંદવાહી વરસાદ. એ સ્વચ્છંદવાહી પવનના પ્રદેશની સાથે મળતો પ્રદેશ છે. ૪. વરસાદ વગરનાં પ્રદેશ. એ પ્રદેશ પશ્ચિમ રેખાંશ ૧૬ થી તે પૂર્વ રેખાંશ ૧૨૬ સુધી. અને ૧૬ થી ૪૬ ઉત્તર અક્ષાંશની વચ્ચે આવેલો છે. એમાં શહેરાનું રણ, હજીરા, અરબસ્તાન. ધરાન, મેગોલિઆ, અને ટામેરનો કેટલોએક ભાગ આવેલો છે. હમેશાં આ પ્રદેશમાં વરસાદ નથીજ આવતો એમ તો નથી. પણ ક્યારેક આવે છે. કોઈ વેળા સાત સાત વરસ ને આંતરે આવે છે. વરસાદ નહિ આવવાનું યુષ્મ કારણ એ છે કે ત્યાં વાદળાં આવવાનો લાગ થોડો છે, અને ને થોડાં આવે છે તે વાતાવરણની અત્યંત ગરમીમાં ચૂસાઈ જાય છે. અમેરિકામાં પણ બહુજ થોડોએક ભાગ એવો છે.

અનિયમિત વરસાદના યુક્તમાં વરસાદ આવવાનો દહાડા ધણી હોય છે, પણ કુત્ર વરસાદ આવે છે, અને ઉગ્ગ કટિબંધમાં વરસાદના દહાડા થોડા પણ વરસાદ બહુજ છે.

વર્ષાચક્ર. ઉગ્ગ કટિબંધમાં આરંભે વરસ વરસાદનું અને આરંભે મુકાણાનું ગણાય છે. વેરલેન્ડિસ વગેરે કેટલેક ઠેકાણે વરસામાં બે અને બે મુકાણાની વચ્ચે પણ થાય છે.

ઉપર કટિબંધમાં વર્ષના જે અર્ધમાં ઉન્હાજો હાય છે તેમાંજ વરસાદ આવે છે, અને તેની પેલી તરફના યુગ્મોમાં વરસાદ ઘણું કરીને શિયાળામાં આવે છે. ઉપર ઉપરકટિબંધમાં અપ્રેલથી અક્ટોબર સુધી, અને દક્ષિણ ઉપરકટિબંધમાં સપ્ટેમ્બરથી માંચે સુધી વર્ષાવર્ષ આવે છે. વરસાદ શરૂ થવાનો વખત જ્યેઠકાણે સરખો નથી; જેમ જેમ કોઈ જગ્યા વિશુવૃત્તથી વધારે દૂર તેમ ત્યાં વરસાદ વધારે મોડો.

પરિક્ષાના પ્રશ્ન.

પ્રવેશક વર્ગ.

એકગણિત. (ત્રણ કલાક.)

૧. એક ઓરડાની પોહોળાઈ ૧૨ ફૂટ ને ૧૧ ઇંચ છે, અને તેમાં ૧૭ ઓરસ યાઉં ૨ ફૂટ ને ૧૩૧ ઇંચ સાદડા ભેંસે છે, તો એની લંબાઈ કેટલી હશે?

૨. એક માણસને ૨૦ વરસની ઉમરે એક ઊંકરો અવતર્યો, પછી ત્રણ ત્રણ વરસે એક એમ કુખ ચાર ઊંકરા થયા. હવે સૌથી નાના ઊંકરાની ઉમર ૨૩ વરસની થઈ, ત્યારે બાકીનો, અને સૌથી મોટા ઊંકરાની ઉમર કેટલી હશે?

૩. એક કોથળીમાં રૂપિયા, અડધા, પાવલી, અને બે આનીની રાખી સંખ્યા છે, અને તે બધું થઈને રૂ. ૧૨૦ નું નાણું છે. ત્યારે દરેક જાતના ફેટલા નંગ હશે?

૪. ૧૩૪ ને ૨૭૩૩ એ ભાગો.

૫. $\frac{2\frac{1}{2}-3\frac{1}{2}-\frac{1}{2}}{\frac{1}{2}+\frac{1}{2}+\frac{1}{2}+\frac{1}{2}} - \frac{1\frac{1}{2}-\frac{1}{2}}{3\frac{1}{2}-\frac{1}{2}}$ એને ટુંકું રૂપ આપો.

૬. એક ભીંત ચણવામાં ૬ ઇંચ લંબાઈની ૩૫૮૨૩ ઇંચો ભેંસે છે તેથી જાતની ૭ ઇંચ લંબાઈની ઇંચો કેટલી ભેંસે છે?

૭. દરરોજ ૮ કલાક પ્રમાણે કામ કરતાં ૨૫ માણસ એક કામ ૨૪ દિવસમાં કરે છે. હવે તેજ કામ ૩૦ માણસોએ ૧૬ દિવસમાં કર્યું હશે?

૮. જો એક કામનો ૧૬ ચાર કલાકમાં, તો તેજ કામનો ૧૦૫ એક કલાકમાં અને કુલ તે બધું કામ કેટલાકમાં કરે છે, તો તે ત્રણે મળીને

એ કામ ક્યારે કરશે તે દશાંશનો ઉપયોગ કરીને કહો ?

પ્રવેશક વર્ગ.

વ્યાકરણ. (૩ કલાક.)

૧. જોડાક્ષરે અને બારાખડોમાં શો ફેરછે ?
૨. બાળબોધ મૂળાક્ષરમાંથી કયા અક્ષર કહાડી નાંખ્યા હોય તો રાત્રીમાં વચરે દરકતે આત્મી શકે?
૩. ગૂજરાતી બાણમાં જાતિ શા ધોરણ ઉપરથી ચૂકરત યાયછે ?
૪. ત્રીજી વિભક્તિના અર્થજખો અને તેનું અકેદ્ર પોતાની તરફ નવું ઉદાહરણ આપો.
૫. 'હુ' અને 'તું' ના રૂપાં કયાં બહુવચન યાયછે. અને તેના અર્થ કાંઈ ફેર પડતો હોય તો કહો.
૬. કયા કયા કાળમાં ક્રિયાપદ જાતિ પ્રમાણે કહેછે ?
૭. શક્યભેદ જોડે શું તે બગાળત સમજાવો.
૮. વિશેષણ અને ક્રિયાવિશેષણ અવ્યયનો બાબ્યાઓ આપો, હોપકૃત વ્યાકરણ પ્રમાણે તે એમાં શો ફેર છે તે સમજાવીને કહો.
૯. શક્યયોગી અવ્યય અને ઉપાધાન્વયો અવ્યયમાં શો ફેર છે !
૧૦. પ્રયોગ જોડે શું ?
૧૧. નીચના પ્રાશ્નનું પદરૂઢ કયો :—
મારે સારૂ મારે ધેર જાહેને તારે આટલું કહી આવવું જોઈ

પ્રવેશક વર્ગ.

ધર્મિદ્વાસ. (૧૧૧ કલાક)

૧. સન ૧૮૫૭ ના બ્રહ્મચારી કારણ વિરતારે સમજાવો અને ગૂજરાતમાં શી ગડબડ થઈ.
૨. સૂરત, અમરાવાત, બરુચ, એ ત્રણ જોડેથી અંગરેજના હાથમાં રીતે ને કયા મનમાં આબ્યા ?
૩. ગૂજરાતમાં રજપૂતનું, મુસલમાનનું, અને મરેઠાનું મુજબ પ્રત્યેક રૂપાં વચરે યાદ્ય તે સન શુદ્ધાં બખો.

૪. પાણીપતના મેદાનમાં છેત્રી લડાઈ થઈ તેનું વર્ણન કરો. ૭
૫. હુમાયું, અકબર, ઔરંગઝેબ એ પ્રત્યેક પાદશાહના વખતમાં મુખ્ય લડાઈઓ યહ તેનું વર્ણન (એટલે જંગ, સરદાર, સન અને પરિણામ) લખો ! ૧૦
૬. તથાત્થ વંશના પાદશાહનાં નામ અનુક્રમે ગાદીપર બેઠાના સન મુદ્દાં લખો. ૮
૭. ગજનવી-ધોરી-ગુલામ-ખીલજી-તથાત્થ-સૈઅદ-લોદી-મોગલ એ વંશનાં નામ પડવાનાં કારણ સમજાવો. ૫

પ્રવેશક વર્ગ.

ભૂગોળ (૧૧૧ કલાક.)

૧. દિ'દુઆનમાં હલાકા ફેટલા છે, તેનાં નામ, અને હદ, તથા પ્રત્યેકમાં મુખ્ય શહેરો કયાં છે. ૮
૨. અંગ્રેજનું રાજ્ય પૃથ્વીના કયાકયા ખંડોમાં કેપે ઠેકાણે છે તે લખો. ૬
૩. પૃથ્વીના આરેખાંડમાંથી પ્રત્યેકમાં જાણવાલાંબક સૂચી ચમત્કાર કયા છે તે કહો. ૮
૪. આઆઆ-આજીલ-ધુનાછેડસ્ટેટસ-પારાગોનીઆ ને સ્વતંત્ર દિ'બેટમાં મુખ્ય નદીઓ છે તેનાં નામ તથા તેપર મોટાં શહેર હોય તે લખો. ૮
૫. નીચે લખેલાં સ્થળો શું છે ને કયાં છે તે લખો.
જાબાહર-સ્વેજ-કોરીઆ-સાહિડ-કામસ્કાટકા-મેસ્સીના-મુંડા-ઓહીઓ. ૮
૬. મુંબાઈ બેટથી નીકળેલા પૃથ્વી પ્રદક્ષિણા કરનારને કયા કયા સમુદ્રમાંથી જવું પડે તેનાં નામ અનુક્રમે લખો. ૭
૭. બેઉ તુર્કસ્તાન-તથા રશિઆ-સ્પેન-સ્વીડન-મેક્સિકો-પીર-કાન-ડા મોઝાંબીકમાં જે પર્વતો હોય તેનાં નામ લખો. ૫

પેહેલા વર્ષનો વર્ગ.

ભૂમિતિ. (૧૧૧ કલાક.)

૧. ત્રિકૂતપદ્ધતિ એટલે શું, ને ત્રિશુ સ્ત્રિકૂતપદ્ધતિ લખો.

૨. લોઝેન-દીર્ઘ ઓપુલુ-નાપિલ્લમ-રામનાઈડ-રામદીનાયુ ત્રિકો-
ણની બાબત.
૩. ૪-૬-૧૦-૧૨ પ્રથમે પ્રમાણ લખો.
૪. બારમી-ઓગણીસમી પ્રતિસાની બાબત લખો.
૫. વીસમી અથવા ઓવીસમી પ્રતિસા સિદ્ધ કરો.

પેહેલા વર્ષનો વર્ગ.

અક્ષર ગણિત. (૩૫ કલાક.)

૧. $\frac{3}{4} - (\frac{1}{2} - \frac{1}{3}) + \frac{1}{4} - \frac{1}{2} + \frac{1}{3}$
૨. $\frac{2 \frac{1}{2} \text{ ય.}}{3 \frac{1}{2}}$, $\frac{3 \frac{1}{2}}{4 \frac{1}{2}}$, $\frac{4 \frac{1}{2}}{5 \frac{1}{2}}$, $\frac{5 \frac{1}{2}}{6 \frac{1}{2}}$ એનો સમૂહ.
૩. $\frac{3}{4(1-2)} + \frac{1}{4(1+2)} - \frac{1-2}{4(1+2)}$ એની કામત કાઢો.
૪. $\frac{1}{2} + \frac{1}{3} - 1$, $\frac{1}{2} - \frac{1}{3} - 1$, $\frac{1}{2} - 2\frac{1}{3} - 3$, $\frac{1}{2} + 2\frac{1}{3} - 4$,
 $\frac{1}{2} + 3\frac{1}{3} - 4$, $\frac{1}{2} - 4\frac{1}{3} - 5$ એના મુદ્દા કાઢો.

૧ હું વર્ષ.

અંકગણિત. (ત્રણ કલાક)

$$1. \frac{111 \text{ ના } 3}{121+3} \div \left\{ \frac{111 \text{ ના } 1}{11 \text{ ના } 2} \cdot \frac{1}{1} \right\} \text{ એનું સંક્ષેપ રૂપ કાઢો.}$$

$$2. 020 \times 10. 66 \quad \text{દગાંચના રૂપ પાંચ.}$$

૩. ૩૫ હંચ જાડું અને ૬૬ હંચ પોહોળું એક સીધું પાટિલું છે. તેમ-
થી કેટલું કાપીએ કે તેનું માપ ૬૬ થતકૂટ થાય?

૪. અ એક કામ ૧૦ દહાડામાં કરી શકે છે, અને બ તથા વ મ-
ળીને ૭ દહાડામાં કરી શકે છે, તો ગ એકલે તે કામ કેટલા દહાડામાં કરી
શકશે?

૫. એક હોલને ત્રણ નળ છે તેમાંનો એક છૂટો મૂકે તો તે ૪૦ મિનિટમાં, બાકી છૂટો મૂકે તો તે ૪૫ મિનિટમાં બરાઈ ગયે, અને ત્રીજો છૂટો મૂકે તો ૨૫ મિનિટમાં બાકી થઈ જાય છે. ત્યારે જો એ ત્રણેને છૂટા મૂક્યા તો કેટલા વખતમાં તે હોલ ભરાઈ રહેશે?

૧. એવી સંખ્યા કઈ છે કે તેને ૧૬ ના ઘન અણીએ અને ૧૬ ના વર્ગ મૂળે ભાગીએ તો બાકીશરૂદ્ધ આપે?

૭. જો ૨૯૪ પાંડુ બાજુ ૨૦ દહાડામાં ૧૦ ચિલિંગ ને ૯ પેન્સ ચાલે છે. તો ૬૨ સેકન્ડે ૬૨ વરસે એ બાજુનો શો ભાવ છે?

૮. ૧૧ ને ૧૨ ની વચ્ચે અચર કાંટો અને મિનિટ કાંટો કયારે મળશે, અને કયારે એક બીજાની સામસામા આવશે?

૯. ૧૦૦ માણસને માણસ દીઠ ૧૨ ઓંસ આપતાં ૫ અડવાડીયાં સુધી ચાલે એટલો ખોરાક છે, તો દરેક માણસને આઠ ઓંસ આપીને ૧૦ અડવાડીયાં પહોંચાડતાં કેટલા માણસાનું પોષણ થઈ શકશે?

ગોંડણીના નિયમ સંબંધી સૂચના

એક મહુતાઈ અમને અક્ષર ગોંડણીના ખુલાસા પૂછે છે. એ બધું ચર્ચાપત્ર અમે અત્રે લખવા કરી શકતા નથી, કેમકે તે કદમાં મોટું અને માત્રામાં બહુ જ બાનું છે, અને તે જધાનો ખુલાસો એ સંખ્યામાં બાકી જાય છે. તેનું પૂછવું એવી રીતનું છે કે જો હકારાત્મક નામની હાલમાં બખરી એમ કહું તો પ્રીતિમાં તિ હાથ કેમ લખાય છે. આનો જવાબ તો દૂંડો છે કે એ શુદ્ધ સંસ્કૃત સંસ્કૃત અને તેથી તે તો સંસ્કૃતમાં લખાતો હોય તેમજ લખવો જોઈએ. તે છતાં આ નિયમનો ઉપયોગ કરતાં એટલા બધા માણસોને અમે બૂલ કરતો જોયા છે કે તે વિષે કાંઈ ચેતવણી આપવી જરૂર જણાય છે. કોઈ સંખ્યાને લખતાં પહેલાં નીચે પ્રમાણે વિચાર કરવો જરૂર છે.

૧ એ સંખ્યા કઈ ભાષાનો છે? તે ભાષા પ્રમાણે જ શુદ્ધ જોલાય છે કે કેમ? જો શુદ્ધ જોલાતો હોય, તો તો ગોંડણીના કોઈ પણ બીજા નિયમનો વિચાર ન કરતાં તે ભાષામાં જ લખવો જોઈએ તેમજ લખવો.

૨ જો અશુદ્ધ થયો હોય, તો ધણો થયો છે કે થોડો થયો છે તેનો નિ-

સાચ કરવો (થોડો ફેરફાર કોને કહેવો અને ઘણો ફેરફાર કોને કહેવો એ બાબત આમાં વિચેચન દ્વારા પૂર્વક જોઈએ.) થોડો ફેરફાર થયો હોય, તો તો તેરફો ફેરફાર ન ગણીતાં મનબાજી પ્રમાણે જ નોંડણી કરવી. એટલે શુદ્ધ અને થોડો ફેરફાર પામેલા શબ્દો તો મૂળ બાજી પ્રમાણે જ લખવા.

૩ જો ઘણો ફેરફાર થયો હોય, તો જ નોંડણીતા જ બીજા નિયમો આપેલાં છે તે લાગુ પડવા.

આ ત્રણ ચાતનો વિચાર કર્યાપિના કદી પણ નોંડણીના નિયમ માથું પાડી શકવાના નહિ. એ તકરાર અરોહિ કે એ ત્રણ રીતનો વિચાર કરનારને તો ધમ્મી ચાપાનું, અને તેમાં મુખ્યત્વે સંસ્કૃતનું સારું જ્ઞાન જોઈએ અને તે ઘણા મહેતાં છો અથવા માટેનીમાં નથીજ. એ કારણને માટે જ અમે કદીએ છઠ્ઠાએ કે બધા શબ્દોની શુદ્ધ નોંડણી જેમાં આપી હોય એવા એક સુત્રારાતી કોપની જરૂર છે, અને તેમ નવા ધર્મ ત્યાંમુધી નોંડણી મનમાનતી રીત નિશાળોમાં ચાલવી અશક્ય છે. તે છતાં એમ ધર્મ નથી ત્યાંમુધી તો ગધાનો ધર્મ છે કે ઉપલી સૂચના પ્રમાણે વિચાર કરી બનતી ચોથ લખને શુદ્ધ નોંડણી લખવાની તજવીજ કરવી.

અર્થાપત્ર.

નવા ત્રાંજા ધોરણમાં વિવિધ સરવાળા બાદબાકી ગુણાકાર બા-
ગાકાર વિગેરે લખ્યું છે તેની અંદર હીંદુની રીતના અપૂર્ણાક (આણપાણના
સરવાળા બાદબાકી ગુણાકાર બાગાકાર) નો સામાયિક ચાલે છે કે નહીં
તેની મહેરબાની કરી ખુલાસો જણાવવા આપના જાણાપત્રમાં જગો આ-
પશો એજ.

તા. ૧૫ ૧૦ ૭૨

માણેકલાલ બીજાજીબાણદાસ.

રાજકોટની રા. યુ. નિયામતા એજેન્ટાઈ.

હવે આ બાબત હંમેશાં સારેબની તરફથી ખુલાસો થવાની જરૂર છે,
કેમકે બીજા અમે તેનો અભિપ્રાય એ વિષે કદીપણ આતારૂપ ગણા
નહિ.

એ. શુ. રાજાપત્ર.

ગણીતના પ્રશ્ન.

૧. કારક શુદ્ધ ૬ ને વાર મનેલિયા બાદરવા વર ૭) વાર બુધ
સુધી ગણતાં ૧૦૧ મ-ટ-દી. તિથિ પ્રમાણે ચાલે છે, મહિને અર્ધા દિવસ
સેને પાંચ દીવમ કપાઈ બાકી ૧૪૫ ૪ મહિનાને દિવસ રહે છે. હવે
એનાં ૨૧ એકવી પખવાડીઆં થાય છે તો છેલ્લે પખવાડીએ કયોવાર
આવી અને આવે તો શી રીતે? (તેની ગણનાની રીત કરી બતાવશો.)
દેશી દિવાળી બાગ, ૨ જોને પાને ૩૩ જે છે બા પખવાડીઆનો છેલ્લો
વાર મની લખ્યો છે તે મા રીતે ગણને લખ્યો હશે.

૨. જા. ૨. જાને પાને ૩૩ જે, પણ તે નકી કરવા માટે આપેલાં

મહિનાનાં પાંચવાડીયાં જોડતા વાર આગલી તેરીખના વારથી ગણતાં છેલો જો વાર આવે તેની જોડના વારથી પાછતો નેરીખના વાર સુધી ગણવું. એટલે શું! એમ્પષ્ટ રીતે દાખલો આપી ગમ જાણશો.

૩ વાર રાત્રિયે નહિ ગણતાં મહિને અઘા દિવસ પ્રમાણે કાપાંને વ્યાજ ગણેતો વારોવારોઆ વ્યાજની અંદર આવે કે નહિ? અને નહીં આવેતો તેનું શું કારણ હશે?

૪ અંકગણિત—સ્વભાવિક નિયમ પ્રમાણે શીખવવું એટલે શું! અને તે ક્યા હશે? (આમાં સ્વભાવિક નિયમનો શા અર્થ.)

૫ મૂળવત્તો-એમાં જોડતા શબ્દ હોય તે દરેકનો અર્થ શો? અને એ કંદર ક્યો અર્થ થાય?

૬ નાનાં છોકરાંને પ્રથમ (પહેલ વેહેલુંજ) હોપ કૃત અંકગણિત ચલાવવું કે લાલચંકર ઉમિયાચંકર કૃત? અંકગણીતમાં કારણો ક્યારથી શીખવવા શરૂ કરવાં?

૭ શરૂઆતમાં નાનાં છોકરાંને હોપ કૃત અંકગણિત નહીં ચલાવતાં લાલચંકર કૃત અંકગણિત શરૂ કરે (ચલાવે) તો કાંઈ દરકત છે કે નહિ? અને દરેકત હોયતો એ અંકગણિત (લા. ક.) ક્યારથી ચલાવવા માંડવું?

૮ નાના છોકરાઓને અંકગણિત શીખવવા પ્રથમ શરૂ કર્યું ત્યાંથીજ હોપ કૃત અંકગણિતની પેહેલા ૨, ૩, ૪, ૫ મી વગેરે કલમો સમજાવી સમજાવી આગળ ચલાવવું કે શી રીતે. (એ વખત છોકરાની બુદ્ધિ એવી હોય છે કે એને ત્રણ કેરવા તે ઝટ કહી શકતા નથી.)

૯ લખોડાથી સમપૂર્ણ આંક શીખવી શકાય કે નહિ? જેમ દૂધી, ચોક, શિખવીએ હાંએ એવા રીતે. જો એથી બધાએ આંક શીખવી શકતા હોયતો સવાળા અગીઆરી, રામ (વડોજેદો) પાપા (૦૧) શી રીતે શિખવાય? એ વિષે જુજ દાખલા સહિત સમજાવશો.

૧૦ પહેલ વેહેલા દાખલા શાખવવા કે તેની (દાખલામાં) રીતો શીખવવી?

૧૧ ધણુ કરીને દાખલા પેહેલા શીખવવા પછી તે ઉપરથી નિયમ કાઢતાં શિખવા. નિશાળ પદ્ધતિ પાને ૪૯ જી. એવું લખેલું છે તો નિયમ કોને કહીએ! સરવાળા, ભાગાકાર, ત્રીરાશી વગેરેમાં દાખલો શીખવ્યા પછી શી રીતે નિયમ કાઢતાં શિખવાય તેનો એક સહેલો દાખલો ગણી એ ઉપરથી જો નિયમ નીકળે તે ક્યો નોખ્યો તે ખુલી રીતે બતાવશો કે આનું નામ નીયમ કહ્યો કહેવાય.

૧૨ ૧૦ રૂ. ૧ મણ હોય તો ૧ રૂ નું ૪ શરૂ મજે. એટલું છોકરાઓને શિખવું હવે એ ઉપરથી ક્યો નિયમ નીકળ્યો તે છોકરાંને શિખવીએ!

સરહું ખુલાશાની ઘણી અમલ્ય છે વાસ્તે આપના તરફથી ખુલાશો થશે એવી આશા રાખે છે. તા: ૧ સપ્ટેમ્બર સન ૧૮૭૨.

લી ખુલાસાની આશા રાખનાર. ૧ નાની નિ. મહેતા છ

સુધારકોને વિનાંતિ.

ચામરછંદ.

- ૧ મુણો મુજણ હિંદુઓતણા સુધારકો,
 દુઃખ દૂર ઠાળિ સૂખના ખરા વધારકો;
 વાત હાલજે બની મુણીજ કણું દારધો,
 તે હું અવ દાખું માહરા મનોવિકારયા. ૧
 ખોટિ તે નયા રતી, ખરી બનીજ હાલમાં,
 કેમકે ધણી જગે કયાતિ આજ કાલમાં;
 ગામ કેરવાડું છે મુગંધૂર^૧ પાસમાં,
 ત્યાં બની બિના નખાવનારિ એ ઉદાસમાં. ૨
 ગામ એ મધે નિશાળ કન્યકા ભણાવવા,
 છે કૂરેલિ વર્ષ પાંચધો, કુંદું જણાવવા;
 તે નિશાળ કામ છવિનામ એક સ્ત્રી બાલી,
 એજ ગામની ચલાવતી હતી, મુણો વળી. ૩
 વર્ષ દોઢ છપરે દોલિ મેંય તે હતી,
 ચાંતને મુશીલ પૌવના રૂપાળિ જે હતી;
 ઓળખૂ હું તેહને, ન ઓળજે મનેજતે,
 કેમકે પ્રસંગ અગિયાર ના કનેજતે. ૪
 શોભતી મુજણ કાવડી કરેલ ચિતની,
 મોહની ભરેજિ પૌવનેજ સાન-વિતની;
 વાણિયાં અગ્રાપતાનિ ન્યાત મધ્ય અવતરી,
 ચંચળા સરંખિ જાળ વેશમાં ભણી ખરી. ૫
 વર્ષ તે અદારની બરી જુવાનિ બારની,
 ચૌર વણે ગોરડી છળી મનોજ-મારનો;
 આપિ તે રૂપાળિ બાળિ ઠાળિ મોઢ સર્વને,
 એ ધર્મો વિશેષ દગ-હીત કારિ ગર્વને. ૬
 ધન્ય ધન્ય ધન્ય દગિયો તણી મિત્રોતણી,
 હાલતો હવે જરૂર સારિ થાવજે ધણી;
 તેહનું પ્રમાણ આયકો મને જણાવજે,

- વે'મને કુસંપ મૂર્ખતા. હવે હણાય છે. ૭
- બાળ વેશમાં બણી ગણી ધણી ગુણી બની,
વર્ષ ચૌદ પંદરે નિશાળની ગુરૂ બની,
જોઈ મેં બણેલિ સારિને સુભાગ્ય વેશમાં,
હાથમાં ગુડી રૂડી, અને ધૂપેલકેશમાં, ૮
- જોઈ આ બધૂ દિસે અપાર હું ખુશી થયો,
તોય તે કિયે વિચારતાં ધણો કુખી થયો;
હર્ષબાણ માહેરે ક્યૂં ઉદાસિ વાદળું,
બાગ્ય બામિનીતણું દિહું બધૂંય આદળું. ૯
- રમ્યા કર્મ-હર્મ્ય ' તેહની જણાતિ શોખમાં,
તોય તે વિચારિ ધારિ મેં અપાર શોકમાં;
કેમકે હતો ન પાયર-તેહનો ભુમી મહી,
વેળા બીંત બીતિકારિ ભ્રમરે રિધી રહી. ૧૦
- બાળ રેડ તે હતી મતીવતી પતી બુઝે,
કુઃખની બરેલિ વેલિ, અન્યતો મુખી જુઝે;
જાણ વીણ કોણ તે કુજે બધી ખિન્ના ખરી,
માણમેરની મુજે રૂડા પયે કરી બરી. ૧૧
- દેખિ દૃષ્ટ જીવિને ધઈ ઉદાસ હું ગયો,
નાખિ નીચવાસ બ્હાન મંનમાં ધણો થયો;
આજ સૂર્યે કોઈ વાર હું મળ્યોન તેહને,
મારિ છે પિછાન ના બગારે ધારૂં એહને. ૧૨
- વાત તેનિ હાલ સાંબળી મહાબધા બરી,
સોવસા હશે ખચીત ધારવા થકી ખરી;
એથ પંથ ન્યાજિયા ધણા જુવાનિ જોશમાં,
રીત ઈધિ બાજિ દેશિની બરાઈ રોષમાં. ૧૩

૧૬ વેગી- તેના નિશાળની ધમારત. ૨ પાયો-તે ધમારતનો પાયો બોલમાં ન-
હોતો. ૩ ગાંગર, ૪ એને રીડેલી ત્યારથી આજ પર્વત. ૫ કેળાડેથી મારે
ગામ કાંઈ કામ હતું માટે હું પછી ઉદાસ થઈને ગયો.

ધિક્ક રશિયો દબાઈ ફુટ ચાલ બોલમાં,
 ફુઃખનો કરે જમાવ રોઝ પેઠ રોજમાં,
 શાસ્ત્રનું પ્રમાણુ તે. અજાણુ ના જુએ કંઈ,
 રીત-બીંતસાથ માયું ફોડતા બળે જઈ.
 આપિ બાળરંડ કે બિચારિ ફુઃખ બોગવે,
 માફ ના રુકું યશજ એમનાયિ આ બલે;
 માટ આ જુવાનિ કેમ ખોલિ વ્યર્થ માહેર,
 મર્થદેહ રૂપિ રત્ન તે મળ્યછ જ્યાહેર,
 આવું એ વિચારિ નારિ પારિ ધૈર્ય કાળજે,
 જીરમાં કર્યો કરાવ લગ્ન માટ કાળ તે.
 યિત્રતા કરી પછી પછીનું સૂખ પામવા,
 મોજ શોખ વાગનો વિનોદ સાર જામવા..
 X X X X નાત જાતનો બો,
 સદસુ નામ એક બાળનો ગુર હતો મળ્યો;
 પત્ર તેહને લખ્યો પ્રિતે બર્થો રૂકો ત્યહાં,
 શાળ તે કતપુરે^૧ બણાવતો હતો જ્યહાં.
 તેયિ તે થપો ખુશી શિખી^૨ કરાવિ ત્યારને,—
 મોકલી જિંદીનિ પાસ આણિ પૂર પ્યારને;
 આખિનો બધો ઉઘાડી જીપિ ગામમાં યઈ,
 તેયિ તેનિ બારિ ફુઃખકારિ ત્યાં પણ યઈ.
 મારિ માર નારને શિરેથી કેશ મપિયા,
 ચૂડિ બાગિ હાથની મળ્યા મનુષ્ય પાપિયા;
 બોકડીનિ પેઠ મેહ-ખાંજરે બિચારિને—
 ખાંધિ મૂકિ, મારિ મૂકિ^૪ શત્રુતે વિચારિને..
 દોષ ધાય તે-સમે કળાવતોનિ સા'યને,
 રાંકડી-સાસાખિ લાગતી કુપાપિ પામને;
 હાથએ સમો કરાજમે કેહ્યો હથે કહો!

૧ કતપુર-હોસોર તા.નાનું એક ગામછે-તે મોર બંદર છે. ૨ મ્યાનો.
 ખો. ૩ ધર-પરથી કેવળાનું. ૪ બવંકર. ૫ મુકી, હોંડો, ગુરુ.

રે સુધારકો તમે સુધી ક્યહાં સુધી રહો ? ૨૦
 છે બુંડી જીવાનિ તે દિવાનિ ત્રણ લોકમાં,
 યોગ્ય સોખતો વિના નખાવનારિ મોકમાં;
 જોગિ જંગલે જપે ત્રિપ્રહ્મ નામ જપથી,
 તાય તે ડગે જીવાનિના અસહ્ય તાપથી. ૨૧
 તો વસે મનુષ્ય વાસમાં સુખણ સુંદરી,
 નાથના વિનાનિ રાતિ માતિ યૌવને બરી;
 મોહકારી વૈભવો મનુષ્યના જીએ સદા,
 કેમ ચિત્ત હાથ રેહ તેહનૂ કહો તદા ? ૨૨
 નાથ હાથ અલિ તાજિ લે રૂપાણિ રંગમાં,
 ખાન પાન ખાધને હસે રમે પલંગમાં;
 જાય ખાગ જંગલે રૂડી રિતે રથેમટી,
 ગાય ગીત દેવજો, પગે પ્રભૂજિને પડી. ૨૩
 આવું આવું દર્શિ ચિત્ત કેમ ના ચળે કહો ?
 હોય એ દશા તમારિ તો તમે ન તે સહો !
 મોહ પાશમાં કસ્યાંછ દેવિ દેવ સારખાં,
 તો જીએન કેમ મોહ, આ મનુષ્ય પારખાં. ૨૪
 ધૂર્જટી 'ધર્યા વિરચિ' મોહથી અર્યા હતા,
 ધંદ્ર મંદ્ર આદિ મોહમાં ધણા કસ્યા હતા,
 કેક અપ્સરા સુખણ મોહ તાણમાં વહી,
 ઉવંચી શકુંતલાદિ સ્થીર ચિત્ત ના રહી. ૨૫
 તો મનુષ્ય જાત ખાજ રાંડ દપતી તણા—
 જોખને વિલાસ, ઘાટ કેમના ઘડે ઘણા ?
 વાંકશો જિવોતણો, ઘણીજ રાંક તે હતી,
 વિષ આ વિચિત્ર જોઈતેહની ફરી મતી. ૨૬
 વેનનું ચરીત્રને વિવાહખાજ વાંચિયો,
 રાંડિ લગ્નસાર કાજને ચમાવિ સાંચિયો,

તેથી ધૈર્ય ધારિ શૈર્ષને સજી સુલોચના,
 લગન આપતું યવા કરી દિલેજ સોચના, ૨૭
 હાયા સાંઘકારિ તેનું કો ન ત્યાં હતું ખરું,
 રાંકશૂ રૂઢેન માતૃભાત જાત સૌ ખરું;
 તેચિના વિચાર પાર સુંદરી જઈ શકી,
 દુઃખને સમુદ્ર થોડ તાણમાં વહી નથી, ૨૮
 દુઃખ તેનું દાખવા કવિત્વ શકિત માહરી,
 બિછળે ઉતાવળી બની ધણીજ કાયરી;
 તેથી હું અજાણ અદ્ય સાંભળ્યું અહીં લખ્યો,
 સાર લોક વાયકા તમી કુખે કળી કબોરે, ૨૯
 વાત જીવકોર દુઃખ વીતિયા તણી વધી,
 જાણિતે કલેકટરે બરૂચ શેરમા બધી;
 તેથી તેમણે સિપાઈ ફોજદાર મોકલી,
 કેદિ જીવિ રાંકને કરાવિ સદા મોકળી, ૩૦
 દુઃખ આપનાર દુષ્ટ માણસો જલાવિયા,
 ન્યાયજીવિનો યવા બરૂચ સર્વ લાવિયા;
 કામ તેમનું ચલ્યુંજ ન્યાયશાળમાં નહીં,
 રે સુણો સુજાણ વાત આટલે સુધી થઈ. ૩૧
 શું ખને હવે અગો ધરી મુઘેર્ય જોઉં,
 દુઃખ ગંકડીનું અંતરે વિચારિ રોઉં;
 દાંત્ર દોલ ના સમે ક્યૂંજ માટ કાવ્યામાં,
 જીયે જાણ યાવ આપતાં સુજાણ અવ્યામાં. ૩૨

૧ એ બાઇનો આપ મરી ગયો છે માટે તેનું નામ નથી લખ્યું, બાઇ છે તે પણ સગો નથી મરિયાઈ કે મોનાઇ થઈ કરીને છે. ૨ લોકની વાય-કાથી તેને નિષે મે વાત જાણીને તેથી હું દુઃખમાં કળી ગયો અને મ-નપર અસર તેના દુઃખની થઈ તેથી કવિતામાં તેનો સાર મે તત્કાળ લ-ખ્યો છે. ૩ આટલે સુધી વાત બની છે, ન્યાયનું કામ સેસનમાં ફાલ વાનું છે. કાદવ-દુઃખરૂપી કાદવ.

હે સુધારકો; ધરાયિ નામ મોટું ના ઉંધો,
 દુઃખ રાંડિ છાંડિનું વિચારવાસથી મુંધો;
 એ નિરાશથી બિચારિ ગાય જોવિ રંકને,
 રાખિએ ઘણાં જાનેજ નાખિ દુઃખ પંકને.
 તેનું વિષ્ન હોલવો ખરી ધરીજ શૈયતા,
 જોયિ તેય બાધને વળે તરાક ધૈયતા;
 પૂછિ તેહને વિચાર તેહના તમે સહૂ,
 હકંતો હરો મુજણ એટલું અમો કહૂ.

૩૩

૩૪

અધૂરું.

તા. ૨૪ મી આગષ્ટ } ગણપતરામ સમ્મરૌમ
 સન ૧૯૭૨ } સુધારકોને
 મુ. રહેજ } કવિતામાં વિનિતિ કરી દુઃખ દર્શાવનાર.
 રહેજ તા. વાગરાની સ. નિ. મહેતાજી.

કેળવણીખાતાની ખબરો.

ભૂજપ્રાંતમાં ધનાઝ વહેચ્યાયા તેની વિગત.

શ્રી. લાકડીયાની ગૂજરાતી નિયાજમાં ત્યાંના જાડેજ સુમરાજીએ છો-
 ાઓને પોતાના મકાનમાં તેડી પરીક્ષા લઈ રૂ. ૧૪-૦૦-૦ નું ધનાઝ તથા
 તોડાઈ રૂ. ૧-૦૦-૦ ની વેહેંચી અને મહેતાજીને રૂ. ૪-૦૦-૦ ની પાઘડી ખં-
 ધાવી તા. ૨૫-૨-૭૨.

શ્રી. રાપરની ગૂજરાતી નિયાજમાં ત્યાંના ન્યાયાધિય તથા મહાજન
 તરફથી રૂ. ૮-૪-૦ નું ધનાઝ તથા રૂ. ૦-૮-૦ નાં પતાસાં છોકરાઓને વે-
 હેંચ્યાં તથા મહેતાજીને રૂ. ૦-૮-૦ પાઘડીના આપ્યા. તા. ૨૮-૨-૭૨.

શ્રી. ભૂજનગરની દરબારી કન્યાશાળામાં જોશી લક્ષ્મીદાસ નારણજી
 એ પોતાની દીકરીને નિયાજે બણવા બેસારીને તે વખતે રૂ. ૧-૪-૦ ની
 મીઠાઈ કન્યાઓને વેહેંચી તા. ૧-૩-૭૨.

શ્રી. અંબરની દરબારી ગૂજરાતી નિયાજમાં ત્યાંના મહાજન તરફ-
 થી રૂ. ૫-૪-૦ નું ઓપડીઓનું ધનાઝ છોકરાઓને વેહેંચાયું તા. ૧-૩-૭૨.

શ્રી. સાબરાઈની ગૂજરાતી નિયાજમાં ત્યાંના જાડેજ બારાજી તથા બાપ સ-

મસ્ત તરફથી ત્યાંના મહેતાજીને રૂ. ૪-૦-૦ પાપડીના મળ્યાં તથા છોકરાઓને રૂ. ૦-૮-૦ ની મીઠાઈ વેહેંચાઈ તા. ૭-૩-૭૨.

શ્રી. કોઠારાની શેઠ, ગોકળદાસ તેજવાળની ગૂજરાતી નિયાજમાં ત્યાંના જાડેજી બારાજી તથા બાઈ સમસ્ત તરફથી ત્યાંના મહેતાજીને રૂ. ૪-૦-૦ નું ચોપડીઓનું ધનામ તથા રૂ. ૦-૮-૦ ની મીઠાઈ છોકરાઓને વેહેંચાઈ તા. ૮-૩-૭૨.

શ્રી. તેરાની ગુજરાતી નિયાજમાં ત્યાંના કુમાર શ્રી. હમીરજી તરફથી રૂ. ૧૬-૦-૦ નું છોકરાઓને ચોપડીઓનું ધનામ તથા રૂ. ૧-૪-૦ ની મીઠાઈ વેહેંચાઈ અને મહેતાજીને રૂ. ૪-૦-૦ પાપડીના આપ્યા વળી તેજ વખતે શ્રી. મુંબઈના શેઠ અણઉ મકનજીના બાઈ જેરાજ મકનજીએ રૂ. ૧૧-૦-૦ ના રૂમાત છોકરાઓને આપ્યા. તા. ૧૦-૩-૭૨.

શ્રી. મોયાળાની ગુજરાતી નિયાજમાં ત્યાંના જાડેજી આગરજી તથા બાઈ સમસ્ત તરફથી રૂ. ૧-૦-૦ ની મીઠાઈ છોકરાઓને વેહેંચાઈ તથા મહેતાજીને રૂ. ૪-૦-૦ પાપડીના મળ્યાં તા. ૧૧-૩-૭૨.

શ્રી. મુમરી રોહાની ગુજરાતી નિયાજમાં ત્યાંના જાડેજી શ્રી. લીલાજી તરફથી મહેતાજીને રૂ. ૮-૦-૦ ની પાપડી મળી તથા રૂ. ૦-૮-૦ ની મીઠાઈ છોકરાઓને વેહેંચાઈ તા. ૧૨-૩-૭૨.

શ્રી. જૂનનગરની દરબારી કન્યાશાળામાં મલકુર સ્કૂલના આસિસ્ટન્ટ વકી. મહમદ જમુલે પોતાના લગ્ન રાજ્યે રૂ. ૨-૮-૦ ની મીઠાઈ વેહેંચી તા. ૧૫-૩-૭૨.

શ્રી. મુયરીની ગુજરાતી નિયાજમાં ત્યાંના નાએ લખ્યા રા. ગ્રહસ્થોએ હેડે જણાવ્યા પ્રમાણે છોકરાઓને મીઠાઈ વેહેંચી તા. ૧૭-૩-૭૨. રૂ. ૦-૮-૦ યા. લખમચી ભાતજી ૦-૮-૦ ડકર અણઉ નેપજી ૦-૪-૦ ડકર પાનાચંદ કુતેહચંદ ૦-૪-૦ યા. નેહા વેલજી.

૩૧-૮-૦

શ્રી. મુયરીની ગુજરાતી નિયાજમાં શ્રી. કોઠારાના શેઠ. વીકમજી વેલજીએ પરીક્ષા મહં રૂ. ૧-૪-૦ ની મીઠાઈ છોકરાઓને વેહેંચી, તા. ૨૨-૩-૭૨.

(અમુર.)

જેઝ વિભાગની સરકારી નિશાળમાં સદૂ ગ્રહસ્થો તરફથી

ધનામ વેહેંચાયાં તેની વાતો.

૧ દેહેવાણના ઠાકોર શ્રી. કૃતસંગજી રૂપસંગજી તથા તેમના બનેલી દાજી સાહેબ સરદાર સર્ગજીએ મળી દેહેવાણના સરકારી નિશાળમાં બણનારા ઊંઝરાઓને પાણી પીવા માટે રૂ. ૩) બક્ષીસ આપ્યા છે. તા. ૨૮-૪-૭૨.

૨ રાજેશ્રી. નરસીરામ વલ્લરામે અંબાતની સરકારી નિશાળમાં રૂ. ૩) ના પતાસાં વેહેંચાં છે. તા. ૧-૬-૭૨.

૩ વસોના અમીન અંબાધવારા જીવાબાઈ (જેઈ બાઈસાહેબ) એકઝે જોડતી સરકારી નિશાળની પરીક્ષા લેઈ રૂ. ૧૭-૭-૦ નું ધનામ ઊંઝરાઓને વેહેંચ્યું છે. તા. ૩-૬-૭૨.

૪ અંબાતની સરકારી નિશાળમાં નામગર આલી નવાબ સાહેબના સાહેબ જલ્દાખાન બાહાદુર નજીમખાન સાહેબના તરફથી ચોપડીએ વીગરે રૂ. ૨૨-૬-૬ નું ધનામ વેહેંચાયું તથા અદાલત કોરટના મુનસફ સાહેબ સધવદ હુસેનમીયાં વલદે સધવદ કાજમમીયાં સાહેબના તરફથી રૂ. ૬-૦-૦ નું ધનામ વેહેંચ્યું છે. તા. ૭-૬-૭૨.

૫ વીરસદની કન્યાશાળામાં પેટલાદના કારકુન ગોવિંદલાલ શી. રધરલાલે રૂ. ૧-૧૫-૬ ની ચોપડીઓ ધનામમાં વેહેંચી. તા. ૧૫-૬-૭૨.

૬ ડાકોરની સરકારી નિશાળમાં મંદીરના કારબારી સદાશિવનંદ લાલે રૂ. ૧-૦-૦ નાં પતાસાં ઊંઝરાઓને વેહેંચ્યા છે. તા. ૪ ૭-૭૨.

૭ જેઝના કલેક્ટર મહેરબાન શેર્ડ સાહેબનાં મડમસાહેબે ત્યાંની કન્યાશાળામાં પરીક્ષા લેઈ રૂ. ૩) ઊંઝરાઓને ધનામ આપ્યું છે. આ મડમ સાહેબ દેશી લોકોનું બહુ ધનામ હેતુથી આવા કાગમાં તન, મન, અ ને ધનથી મહેનત કરે છે તો દેશી લોકોએ તેમનો મોટો ઉપકાર માનવો જોઈએ. તા. ૧૦-૭ ૭૨.

૮ વીરસદના મહારાજ ગોવિંદલાલજીએ ત્યાંની સરકારી નિશાળના ઊંઝરાઓને આ બીજી વખત જમાડ્યા છે. તા. ૧-૮-૭૨.

૯ નાપાડમાં કન્યાશાળાનો વર્ગ બેસવા માટે થોડી મુદત સુધી ત્યાં

ના પટલ, કાળીદાસ હરીબાહ્યએ પોતાનું મકામ મફત આપ્યું છે. તે કન્યા
એને સાથે ખોધ કરી રૂ. ૨-૮-૦ નું ખેનામ ત્યાંના પ્રણાણી રાજરામ બાપુ-
બાહ્યએ આપ્યું છે. તા. ૧૨-૮-૭૨.

MOTIRAM RAJARAM,

ઈશ્વરના સર્વ વ્યાપકત્વ તથા સર્વજ્ઞતા વિષે.

હું કાલે સૂપાસ્તને સમયે ખુલ્લા ખેતરમાં ફૂતો હતો, એટલામાં એ
માણસ રાત પડી. પ્રથમ તો આકાશના પશ્ચિમ ભાગમાં જે ઉમડા તરેહ
તરેહ વારના રંગ મારી નજરે પડતા, તેથી આનંદ પામવા લાગ્યો; એ
રંગ જેમ જેમ ઝાંખા થઈ અસ્ત પામવા લાગ્યા તેમ તેમ ગ્રહો અને તા-
રા મંડળ ધીમે ધીમે દેખાવા માડ્યું; તે એટલે મુખી કે સધળું આકાશ
તેમનાથી પ્રકાશીત થઈ ગયું. રતુના પ્રખળથી તેમજ એ બધા તેજસ્વી
ગોળાઓના કીરણો, ઉપરના પાતળા વાતાવરણમાં પ્રવેશ પામવાથી તેના
અસ્માની રંગની ખુબીમાં કંઈ મણા નહતી. (જેને આપણે) આકાશ ગંભીર
કહીએ છીએ, તેના ચેત રંગનું સૌંદર્ય બહુ ! એ દેખાવને પૂર્ણ કરવાને
પૂર્ણિમાનો ચંદ્ર વાદળોના દબાવ્યા બરેલા પોચાકમાં આપરે ઉચ્ચ પામતો
માલમ પડ્યો, અને તેથી કુદરતની એક નવીજ ખુબી મારી આંખને
જણાઈ તે સૂર્યની સાથે અકાળજો કરતાં વધારે સુંદર દેખાય એવી રીતે
પોતાનાથી વધારે નરમાય બરેલા મૂલો અને ઉપગ્રહોમાં ખીરાજેલો હતો.

જવામાં હું ચંદ્રને તેના પૂર્ણ પ્રકાશમાં બધા ગ્રહ મંડળમાં ગતિ પા-
મતો નિહાળતો હતો, તેવામાં મારા મનમાં એક વિચાર ઉભવ થયો; હું
જાણું છું કે એવા વિચાર ગંભીર અને મનન કરવાની પ્રકૃતિ જેઓમાં હો-
ય છે, તેઓને વારંવાર અંદેશમાં નાખી દે છે. એજ વિચાર હાલતેન પણ

૧. આકાશમાં રહે બહુ દૂર ધણાતારાઓનું ગુંથળું દેખાય છે તે.
૨. જે સંસારી રાત્રી, ઈશ્વરનો મોટો બહુત એ ઈ. રા. પૂર્વે એક હ-
જારવર્ષ પેહુમાં થઈ ગયો છે, બાઈબિલનો ઘેડોએક ભાગ એના હાથથી

હોયો હોયો, તે કહે છે કે, તારા હાથની બીલા-ને સ્વર્ગ-તે વિષે, અને એક તથા જાગ, તે ને નિર્માણ કરેલા છે, તે વિષે હું જ્યારે વિચાર કરું છું ત્યારે (મને દેહચત્ર લાગે છે કે) માણસ અને તેનાં બાળકો, એ તે સ્ત્રી બીસાત છે-તારી સ્ત્રી ગણતરીમાં છે? તેજ પ્રમાણે તારા મંડળની અપાર સંખ્યા અથવા તત્ત્વસાનીની પેઠે જોવામાં આવે તો પેલા અગણિત મહો અથવા અસંખ્યાત દુનિયાંઓ ને દેહક તેના પોતાના નિર્માણ કરી આપેલા સૂર્યની આસપાસ વર્તુળ ગતિમાં રૂપાં કરે છે, તે અહોની સાથે વળી ને અનેક સૂર્યો મારા ઉપર પ્રકાશિત થઈ રહ્યા હતા, એમ હું જ્યારે વિચાર કરતો હતો; તેની સાથે વળી, એ વિચારોની સંજ્ઞાનાતે વિસ્તાર પમાડીને જ્યારે હું ધારવા લાગ્યો કે આપણે ને સૂર્યો અને ને દુનિયાંઓ શોધી શકીએ, તે અનેક સૂર્યો અને તેઓની અનેક દુનિયાંઓની પેઠી પાસ વળી બીજા સૂર્ય અને બીજી દુનિયાંનું આકાશકે; અને એ મંડળની ઉપર વધારે હોયે બીજા તેજસ્વી ગોળાઓનું એક આકાશ તેના રહેના ગોળાઓને પ્રકાશ આપે છે; એ વિચારની સાથે વળી જ્યારે આટલો બીજો વધારે વિચાર કરવા લાગ્યો કે જેમ આપણી દૃષ્ટિએ તારા દેખાય છે, તેમજ પેલા અતિ હોયે આપેલા એક આકાશના તેજસ્વી ગોળાઓ પણ તેની નીચે આવેલી દુનિયાંને તારા રૂપેજ માન્ય પડે છે; સંક્ષેપમાં બોલું તો, જેવામાં હું એ વિચારમાં બીજા થઈ ગયો હતો, તેવામાં ઈશ્વરના એવાં અને એટલાં બધાં મહાન કામોમાં હું એક કેવી નાની, નજીવી ચીજ નેવો મને પોતાને માન્ય પડ્યો, એ વિષેનો મને પોતાને વિચારે આવ્યા વિના રહ્યો નહીં.

સમુદ્ર કીનારાની અગણિત રેતીમાંથી એક દાણો આપણે બીધો હોય તો તેમાં કવચેશ પણ થટ માત્રમ પડવાનો નથી, તે મુજબ એજ બાબત આપણી પૃથ્વીને ને સૂર્યથી પ્રકાશ મળે છે. સૂર્ય અને તેની આસપાસ પ્રદક્ષિણા કરનારા બાહ્ય અનેક મહોનો જે તરન નાશ અને શૂન્યવત્ કરી નાખવામાં આવે તો તેથી કેંઈજ માત્રમ પડે એવી ન્યૂનતા થવાની નથી. ને અવકાશનું વિસ્તારણ પાડું છે, તેની સાથે તેઓએ ને જગા રોકી હોય, તેનો પ્રયાબનો કરતાં તે એટલી સૂક્ષ્મ માત્રમ પડે કે તેથી સૃષ્ટિમાં તેનું બાકીપણું જણાયે નહીં.

મહાકાંઠાના તથા પામણપુર વિભાગમાં તા. ૧-૧-૭૨ થી તા. ૩૦-૧-૭૨ સુધીમાં હનામ અપાયું તેની વિગત,
કેટલા રૂપીયાનું હનામું

નિશાળનું નામ. આપેલી

તારીખ,

સતતસણા તા. ૧૧-૧-૭૨,

ભાલુસણા તા. ૧૭-૧-૭૨,

ભાલુસણા તા. ૨૬-૧-૭૨

થાણુવાર જોડાંવાલ તા. બીજા લોકિએ.

સદ્ગુ ગામના ઠાકોર તરફથી.

કોટસણાના ઠાકોર તથા નેટાણાના ઠાકરેયો તરફથી.

હડર જોકરા

તા. ૨૮-૨-૭૨

હડર દરબાર તરફથી.

હડર કુંભાશાળા

તા. ૨૮-૨-૭૨

હડર દરબાર તરફથી.

હળધરવાસ

તા. ૮-૨-૭૨

રૂઢ કમીટીના ચેમ્બરો તા. બીજા યદ્યય તરફથી.

મહોસા

તા. ૧૫-૩-૭૨

રૂઢ કમીટીના ચેમ્બરો તરફથી.

અમનગર

તા. ૮-૫-૭૨

રૂઢ કમીટીના ચેમ્બરો તરફથી.

દોટોઈ

તા. ૧૧-૧-૭૨

ઠાકોર જીવીદાર તા. બીજા યદ્યયો તરફથી.

આંબળીવાસ

તા. ૧૮-૫-૭૨

ઠાકોર તરફથી.

પુનાદરા

તા. ૨૪-૫-૭૨

ઠાકોર તરફથી (મીમાં)

થરાદ

તા. ૨૫-૫-૭૨

દોળોદરના કારકુન બાબત અખીના કોરેબારી તરફથી.

હળધરવાસ

તા. ૭-૧-૭૨

ધોડાસરના ઠાકોર તરફથી.

રૂ ૧-૦-૦ મીકાઈ.

રૂ ૧-૦-૦ મીકાઈ.

રૂ ૪-૦-૦ ચાદર મા. ૧

રૂ ૧૦નું હનામ આપી

બાકીના રૂ ૫૪ રૂકુલકુંડ

ખાતે જમા કરેળ્યા.

રૂ ૧૬-૦-૦ મેહુતા છ તા.

જોકરાને પાંચડી તા. ચો.

પડીયાતા. મ માર્જીદી.

રૂ ૬-૦-૦ જોકરાગિતે ચો

રૂળીયો તા. ચોપડીયો.

રૂ ૧૦-૦-૦ મેહુતા છ તા.

જોકરાને.

રૂ ૧-૦-૦

રૂ ૮-૦-૦ જોકરા તા. ચો.

મેહુતા.

રૂ ૪-૦-૦ જોકરાને ચોપડીયો

રૂ ૫-૦-૦ ચોપડીયો જોકરાને

રૂ ૫-૦-૦ જોકરાને ચોપડી

રૂ ૨-૮-૦

રૂ ૬-૦-૦

કાઠિયાવાડમાં ઇનામ વહેંચાયા તેની વિગત.

૨૨	બી લી આ.	આજમ વહીવટદાર વગેરે રાયત મુખ્ય પટેલ જીવાએ મળી,	૫-૦-૦	૮-૧૩-૬
૨૩	ખોટાદ.	મેહુરખાન ગવરીશંકર ઉદયશંકર,	૦-૦-૦	૨૦-૦-૦
૨૪	રોહીશાલા.	વજાના કારકુન તરફથી, તથા રાયત વગેરે મળીને,	૦-૦-૦	૫-૧૩-૦
૨૫	આંખા.	લીલીઆના ન્યાયાધીશ સાહેબ હરી પ્રસાદ ધાજાશંકર,	૦-૦-૦	૧-૦-૦
		લીલીઆના વહીવટદાર આ. મનમુખરામ ઉચમરામ,	૦-૦-૦	૩-૮-૦
૨૬	નવાણીયા.	વહીવટદાર આજમ જલ્દશંકર આં- ખાશંકર તથા લીલીઆના જમાદાર પીરમીઆં	૦-૦-૦	૩-૮-૦
		વજાના આજમ કારબારી સાહેબ કેશવભાલભાઇ,	૦-૦-૦	૫-૦-૦
૨૭	નવાગામ.	વજાના મેહુરખાન ઠાકોર સાહેબ અતેના ફોજદાર તરફથી,	૦-૦-૦	૪-૧૨-૦
		લોલીઆણાના સૈયદ પીરમીઆં,	૦-૦-૦	૧-૦-૦
૨૮	રસનાબ.	લોકલ કમિટીના પ્રેસીડેન્ટ આજમ દ્વારકાનાથ જગંનનાથ,	૦-૦-૦	૨-૦-૦
૨૯	કોટડાપીઠા.	રાજેશ્રી હરખજી શામજી,	૧-૦-૦	૦-૦-૦
૩૦	પાલીઆદ આચર એવાનના આજમ યાણદાર તરફથી,		૦-૦-૦	૭-૧૧-૦
૩૧	અંબાલીઆ રાજેશ્રી મનમુખરામ મુર્ચરામ તા. રા.	કલ્યાણજી તરફથી,	૨-૦-૦	૮-૧૨-૦
૩૨	બાણવડ.	આજમ વહીવટદાર રણજોડ વાલજી તા. ફોજદાર ખેલાબાઇ તરફથી,	૦-૦-૦	૨-૩-૦
૩૩	કાંઠાવડ.	આજમ વહીવટદાર,	૦-૦-૦	૧-૪-૦

૩૪ આમરણ	મેહરબાન ઠાકોર સાહેબ	૦-૦-૦	૨-૮-૦
	ચેક માણેકચંદ હંથરાજ	૦-૦-૦	૦-૧૦-૦
૩૫ ખોખરી,	તખાટી તથા લોકો તરફથી.	૦-૦-૦	૦-૧૦-૦
૩૬ ગોંડલ,	મેહરબાન ઠાકોર સાહેબ મે. દાદા		
	બાઈ નવરોજજીએ પરીક્ષા લીધેલ.	૧૦-૦-૦	૧૮-૦-૦
૩૭ લખઈ,	મોરબીના શા. પોપટ જ્યેષ્ઠ તા.		
	હરજીવન ત્રીકુમજી,	૦-૦-૦	૩-૮-૦
૩૮ વીરપૂર,	અંજેના લોકો તરફથી ઠા. હરી		
	બીમજી તથા ઠા. જીકા વગેરે.	૦-૦-૦	૩-૮-૦
૩૯ વગાણીયા,	મોરબીના કારબારી સાહેબ		
	હંઝાશખીદારા,	૪-૦-૦	૧૧-૦-૦
૪૦ માલીઆ	કમિટીના મેમ્બર રા. મકનજી		
	આખરેની ધનજી તા. પ્રભાસંકર તા. નારણજી		
	શિવસંકર વગેરે એ.	૦-૦-૦	૧૨-૪-૦
૪૧ મોડપર,	મેહરબાન મોરબીના ઠાકોર સાહેબ		
	વગાણીઆતા ફોજદાર રણછોડભાઈ,	૦-૦-૦	૦-૦-૦
૪૨ ઘાંટીલા,	અંજેના કારબારી હરીલાલ બાઈ		
	તા. મહાજન.	૦-૦-૦	૪-૦-૦

(અકાઉન્ટ)

ઉચ્ચ પ્રાંતની સરપ્રમી ગુજરાતી ગુજરાતી નિયાળના મહેતાજીએ નવા-ધોરાધ નામ દાખલ અથવા શીક્ષા દાખલ
 બાપુ પ્રાપ્ત છે તેઓના નામ નીચે મુજબ.

જાણીતું નામ.	તાલુકાનું નામ.	ગામનું નામ.	મહેતાજીનું નામ.	અક્ષર પગાર.	નવો પગાર.
પરંતીજી	પરંતીજી	પરંતીજી	જમનલાલ મણિકજી	૩૫-૦	૪૨-૨
		ડોળી	કીશોર વરજીભાઈ	૧૨-૦	૧૩-૧૨
		ધનપુરા	બીખમદદોપચંદ.	૧૫-૦	૧૮-૨
		સાપરા	મુળજી કૃષ્ણચંદ્ર	૧૨-૦	૧૫-૫
		દેવાંગાડ	દલશુભ ગીરધર	૨૦-૦	૨૦-૧૨
		સાણંદ.	અમરનલાલ મલુકચંદ	૩૫-૦	૪૦-૧૪
		ગોર.આ	રણજીત પ્રાણચંદ્ર	૧૫-૦	૧૨-૧૦
		બાવળ	જેશુકર મહાચંદ્ર.	૨૫-૦	૩૩-૧૫
		ગાંગડ	નાનાલાલ દેવચંદ્ર	૧૫-૦	૧૮-૫
		વ સાચુ કેરીઆ,	મણજીદ લલુભાઈ	૧૫-૦	૨૨-૩
ધોળડા	ધોળડા	ધેહીજાળ	મોતીલાલ કાચીનચ	૧૦-૦	૧૦-૧૨
		આડાંગળ	મનસુખ આતમારામ	૧૬-૦	૨૨-૧૧
		અસારવા	બોરીલાલ ખુડાલ	૧૬-૦	૧૬-૧૩
		પાનડો	રણજીત અમચાલ	૧૫-૦	૧૨-૫
		રોજડા	નવોચન ગણીભાઈ	૧૬-૦	૨૧-૫
ધુંકડા	ધુંકડા	ઉપરા	અનોપરામ જેભાઈ	૧૫-૦	૧૨-૦

અમદાવાદ

અડા	નડી આદ	વિણા	કાળીદાસ રૂપનાથ	૧૬-૭	૧૬-૫
		સેરા શામળ	ધિવર વચવાન	૨૧-૦	૨૧-૧૦
	શેખદાનાદ	એમદાવાદ	આચારામ મોતીરામ	૨૫-૦	૨૫-૩
	એમદાવાદ	એડા	હીરાલાલ દુર્ગોત્તવ	૩૩-૦	૩૩-૧૧
		માતર	કૃષ્ણાચરમ ગોવિંદરામ	૩૧-૦	૩૩-૧૭
		નાયડા	મગનલાલ રણજીડ	૧૬-૦	૨૦-૧૨
		હીરજી	બુખમ વેળાદાસ	૧૫-૭	૨૧-૧૧
		કરમસદ	ચંચલદાસ મરબડાસ	૨૦-૦	૨૭-૮
અડા	આણંદ	અોડ	લેશભામ આચારામ	૩૦-૭	૩૨-૧૧
		પંડોત્રી	દાદાભાઈ બચવાન	૧૬-૦	૨૩-૦
	ચોરસાદ	અમલાગસા	લક્ષ્મીચંદ કરમચંદ	૧૫-૦	૧૬-૧૧
		કુમટા	રણજીડ ધનેસર	૧૬-૦	૧૨-૧૪
	તંજુસર	કાલા	ડાલાલાલ ભોમીભાત	૧૫-૦	૧૮-૧૭
		છીંદા	મધનરામ ભગેનાથ	૧૨-૧	૧૨-૧૧
	આમોદ	કુરવાડા	ભોમીલાલ નારણદાસ	૧૮-૦	૨૧-૧૨
		જુવા	હિરાલાલ નરભિરામ	૧૨-૦	૧૬-૧૫
		કુરચણી	લેશરામ મુણસાચર	૧૫-૦	૧૬-૧૩
	અંબેભેસર	કામેર	લલુ મનુસર	૧૭-૭	૧૮-૧૨
		ચીલિકા	ધિવરલાલ ચંપરજી	૧૫-૦	૧૫-૧૨
		સામજી	ભોમીલાલ રામોદર	૧૫-૦	૧૫-૬
	આરખાડ	દોસાડ	જનમંદર મુદ્રમણીચંદર	૨૦-૦	૧૧-૮

સુરત	ઓસામી	અમ	નગજીવનદાસ માધવદાસ	૧૫-૦	૧૫-૧૩
		મીરજપોર	દલપતરામ વલ્લભરામ	૧૫-૦	૧૨-—૧
		દેહાડવા	નવનીતરામ ફીરપાયામ	૨૦-૦	૨૧-—૦
		તલંગપોર	હરકીશનદાસ નરોત્તમદાસ	૧૬-૦	૨૨-૧૫
	બારડોલી	બ્રહ્મરા	અંબારામ મયાચંકર	૧૨-૦	૧૨-—૧
		ખોજપારડી	દેશવલાત હિંગદરામ	૧૫-૦	૧૧-૧૨
		વડોબી	પરચોતમ ગોપાળજી	૧૫-૦	૧૨-—૮
		મોટી ફલોદ	ગુલાબભાઈ નારણજી	૧૫-૦	૧૨-—૨
		નોગામા	પરબુચંકર લક્ષ્મીરામ	૧૫-૦	૧૭-—૮
		તલાવચોરા	બીમભાઈ નારણજી	૧૫-૦	૧૨-—૧
	ત્રીખત્રી	પાપળ ગભાણ	બાણીભાઈ કમાણદાસ	૧૫-૦	૧૬-—૨
		આમપરા	મોહનભાઈ મોટાભાઈ	૧૨-૦	૧૨-૧૩
		સાદડવેત	સીતારામ આનાજી	૧૫-૦	૧૨-—૩
	નલામપોર	સરીબુજરગ	મોરારજી ગોપાળજી	૧૫-૦	૧૨-—૬
		પનાર	નીલાભાઈ રણછોડજી	૧૨-૦	૧૨-—૪
સુરત	મુ. અમદાવાદ				
	તારીખ ૨૮ અક્ટોબર				
	સન ૧૯૭૨				

G. BUHLER.

એન્યુએચનલ ઇન્સ્પેક્ટર

ઉત્તર બાગ.

પેમા બધા અમાપગોગાઓ, જે અસંખ્યાત, તરેહ તરેહનાં પ્રાણિઓથી બરેપૂરે હોવાનો હરેક વાતે સાંભળ છે, તે અનહદ પ્રાણિઓમાં હું જણાવાનો નથી, એમ મને લાગવા માંડ્યું.

આ શોકજનક વિચારમાંથી મુક્ત થવાને માટે મેં વિચાર કરેલા માંડ્યો કે ધર્મરત્ના ગુણોનું મનન કરવામાં આપણે બહુ સાંકડા-અલ્પ માપથી તે ગુણોની હદ બાંધીએ છીએ, તે દોષમાં એ વિચારનું મૂળ રહેલું છે. આપણે જ જાતે એકી વખતે ધણી અને જુદી જુદી વસ્તુઓ ઉપર લક્ષ આપી શકતા નથી. જે આપણે કેટલીએક બાબતો ઉપર ધ્યાન લગાડીએ છીએ તો, અમબેચે, બીજી આપણે વીસરીએ જ છીએ. એ અપૂર્ણતા જે આપણે આપણામાં જોઈએ છીએ, તે અપૂર્ણતા ગમે તેવી મન શક્તિનાં પ્રાણીઓ હો, — પણ તે પ્રાણીઓ જ, — એટલે તેઓના સીમા, — હદ, તેથી તેઓમાં પણ કાંઈક દરજ્જા રહેલા ખરી. દેહિનું વ્યાપકત્વ અવકાશની કાંઈ અમુક હદ સુધી રહેલું હોય છે. તેથી જ તેની અવગોચર દૃષ્ટિ પણ અમુક પદાર્થો સુધી જ અને વધારે જાણી શકી શકી નથી. આપણે જે પ્રમાણમાં એક બીજીની ચક્ષુતા ઉતરે છે, તે જ પ્રમાણમાં જે સ્થિતિમાં આપણે રહીએ છીએ, કામ કરીએ છીએ, અને જુદી દોડાવીએ છીએ, તે સ્થિતિનું માપ પણ આંધું સમજવું. તદ્દનુપિ ગમે તેટલું મોટું માપ તે સ્થિતિનું તમે લો. તો પણ તેને તેની સીમા છે. તેથી આપણે જ્યારે ધર્મરત્ના ગુણોનું મનન કરીએ છીએ ત્યારે જે ઉપર જણાવેલી અપૂર્ણતા આપણામાં ઉંડાં મૂળ ધાલીને રહેલી છે, તે અપૂર્ણતા સાથે આપણે એટલા બધા ટેવાયલા છીએ અને હળી ગયા છીએ કે જે સ્વપ્નમાં અપૂર્ણતાનો છાંયો સરખો પણ નથી. તેનામાં આપણે કાંઈક દરજ્જાને પણ અપૂર્ણ ગુણ સુકપા વિના રહેતા નથી. બેશક, આપણી તર્કશક્તિ તો આપણને આતરેજમાં કરી આપે છે કે તેના ગુણોને સીમા નથી; પણ આપણા કલ્પના શક્તિ જીવારી એવી છે કે, તે જે જે વસ્તુ

* કલ્પના શક્તિના પૂર્વપણા વિષે બિષય બટકર તેની અમુલ્ય 'એનાલોજી' ના 'પેહેલા પ્રકરણમાં' કહે છે કે, 'તર્કશક્તિનો સ્પષ્ટરૂપે અચાજ સાંભળવાને કલ્પના શક્તિના ગણગણાટને બધ પાડી

વિષે ખારે છે. તેને સીમા દેરંગા વિના રહેતો નથી, તે ઝેલસુધી કેતક શક્તિ આપણી મદદે આવીને આપણી જાતને સ્વભાવિક અંતે ખેંચી લેવા પેદા થતા નાના નાના જીવ પ્રેરતે તોડી પાડે છે.

તેથી એ કર્તાનાં અનહંદ કામોમાં અને જે અસંખ્યાત પંદાર્યને વિષે. તે શકાએકો દેખાય છે; તેમાં તેની આપણે માટે નંદરે સૂકું થશે, એવો કુખ્પદાયક વિચાર તદન દુર કરવા આપણે પ્રથમ એમ વિચારવું જોઈએ. કે, એક તો, તે સર્વ વ્યાપક છે, અને બીજું કે, તે સર્વસત છે.

તે સવ વ્યાપક છે, એ વિષે વિચાર કરીએ તો, તેનું અશ્વિત્વ સૃષ્ટિના સઘળા મંડાણમાં પ્રાવિશને કરે છે, તેને જીવન આપે છે, અને તેને નાબાયે છે. તેની સૃષ્ટિ અને તેમાંનો દરેક ભાગ તેનાથી બરપૂર છે. તેની સરજેલી વસ્તુઓમાં એવી એક પણ વસ્તુ તેનાથી એટલી દૂર અર્થમાં તે એટલી સૂક્ષ્મ કે અલ્પ નથી કે જેમાં તે તત્વરૂપે રહેલો નથી. અથવા તેમાં તેનું તત્વ રહેલું નથી. દરેક વસ્તુ અથવા પ્રાણિ-સ્થૂળ હુકિ સૂક્ષ્મ હતા તેના તત્વમાં તેનુત્તર સમાએલું છે, અને જેમ તે વસ્તુ અથવા પ્રાણિને તેનું ધોતાનું વ્યાપકત્વ લાગે છે, તેજ મુજબ તે તેની મનિષ રહેતો છે. જો તે એક વસ્તુમાંથી નિકળીને બીજામાં દાખલ થઈ શકે એવું હોય તો અથવા તેણે જે વસ્તુ ઉત્પન્ન કરી છે, તેમાંથી અથવા જે અવકાશ અનાદ્યતત્વને વિષે વિસ્તાર પામ્યો છે, તે અવકાશના એક ભાગમાંથી નિકળી શકે, એમ હોય તો, તેમાં અપૂર્ણતાનો બાધ આવે સંક્ષેપમાં, પેલા પ્રાચિન તત્વતાનીના બોજમાં બોજવા જઈએ તો, એ સ્વયંભૂનું મધ્ય બિંદુ જ્યાં જોઈએ ત્યાં છે, અને તેનો પરિધ કોઈ પણ કેટલો નથી.

હવે બીજો વિચાર એ કરવાનો કે તે જ્યાં સર્વવ્યાપક છે, તેવા જ તે સર્વસત છે. અરેબર, તેની સર્વસતા એનો તેના સર્વ વ્યાપકત્વનું સ્વાભાવિક અને આવશ્યક પરિણામ છે. જે આ બધી સ્થૂળ પૃથ્વીને વિષે તે

દેખો, એ મુશ્કેલ કામ છે. કારણ કે એ બહાર પડતી ધૂર્ત શક્તિને આપણા બચપણથી આપણે રમડાતા આવીએ છીએ, એ હેમશાં ધોતાની સીમા ઓળંગીને આગળ વધે છે. સમજ શક્તિને એ કાંઈક મદદ કરી શકે, પણ સઘળી જાતનું મૂળ જીવોતો એજ છે. ધ. ધ. ધ.

તત્ત્વ રૂપે વ્યાપ્ત થઈ રહ્યો છે, તેમાંની ઉડતો દરેક હીન ચાલથી, તેમાંજ ને ને વિચારો બુદ્ધિના સાગરમાં અથડાયા કરે છે, તે સાગરના દરેક ભાગ સાથે તે આટલો નિકટનો સંબંધ ધરાવે છે, તથા તે વિચારોથી પણ તે અજ્ઞાન હાથ શકેજ નહીં. કેટલાએક નીતિશાસ્ત્રવેત્તાઓ સૃષ્ટિને પ્રભૂનું મંદીર ગણે છે, ને તેણે પોતાનેજ હાથે ઉત્તું કિંબું છે, અને ને પોતાનાજ અસ્તિત્વથી બરેલું છે. બીજા જ્ઞાનીઓ આ અનાદ્યંત અવકાશને સર્વ શક્તિમાન પ્રભૂનું આશય અથવા રહેવાનું સ્થાન ગણે છે; પણ એ અનાદ્યંત અવકાશને ને રૂપે સર આધ્યાત્મિક ન્યૂનતા ગણેલું છે તે રૂપ અતિ ઉમદા અને મેષ્ટ છે. તે એ સધળા અવકાશને ધર્મરત્ન જીવન શરીર રૂપ ગણે છે. જાતવરેને અને માણસોને તેમના પોતાનાં સૂક્ષ્મ જીવન શરીરો છે કે ને નહીં તેઓ પોતાની નજીકના યોગ એક પદાર્થોનું વ્યાપકત્વ જાણી શકે છે અને તેઓની ગતિ-કૃત્ય જોઈ શકે છે. તેઓનું જ્ઞાન અને અવલોકન ધણાજ સૂક્ષ્મ અવકાશમાં ગેંધામલાં છે, પણ સર્વશક્તિમાન ધર્મરત્ન ને ને વસ્તુને વિષે નિવાસ કરીને રહેલા છે તે દરેક વસ્તુને જોઈ શકે છે અને જાણી શકે છે, તો (તે ઉપરથી અનુમાન કરવું કે) અવકાશ અનાદ્યંત છે, તો તેને વિષેનું જ્ઞાન પણ અનાદ્યંતજ, અને એ અનાદ્યંત અવકાશ એજ જાણે સર્વસ્તતાનો અખમ્બ સ્પર્શદ્રિ હાથની એમ ખાસે.

જો આત્મા દેહથી નિરાજો હાય અને એક જગત્તાર વિચારની સાથેજ સૃષ્ટિની સીમાનો હદ ઓળંગીને આગળ વધે અને તેજ તરફથી એ અનાદ્યંત અવકાશને વિશે તલાજો અને કરોડો વર્ષ સુધી તે પોતાની ગતિમાં જરૂરી રહ્યા છતાં તે આત્મા પોતાના કર્તાની હદમાંજ છે અને તેના એકધર્મના વિશાળપણાથીજ તે ઘેરાયેલા છે એમ તેને માલમ પડશે. આપણે સ્વયં શરીરની હાલતમાં છીએ અને તે આપણાથી ગુપ્ત છે, તથાપિ તે કોઈ પણ રાત્રિ આપણા આગળ તેના વ્યાપકત્વમાં ન્યૂન છે, એમ નથી.

૫. એક મહાન અંગરેજ તત્ત્વજ્ઞાની અને ગણિત શાસ્ત્રિ, એ ઈસવી ની સત્તરમી સદીમાં થઈ ગયો છે.

જોખું કહે છે કે 'તે' ક્યાંથી જડે, એ જો હું જાણતો હોઉં તો કેવું સાફ! હું આગળ ચાલું છું પણ તે ત્યાં નથી જાણનાં પાછો જાઉં છું તો ત્યાં પણ માનમ પડતો નથી, ડાખી પાસે જ્યાં તે કામ કરે છે તથાપિ હું તેને જોઈ શકતો નથી; તે જમણી ખાશુએ પણ શુભ છે, એટલે હું શી રીતે તેને દેખું? સૌ જાણનાં એક જાણ કહીએ તો તે એકે અમરને તેને આપણે જોઈ શકતા નથી. તથાપિ તે આનંદ; આગળ હાજરા હાજર છે; એમ તર્કશક્તિ તેમજ ધર્મનો વચનથી પણ સિદ્ધ થાય છે.

સર્વ શક્તિમાન ધ્રુવરના સર્વ વ્યાપકત્વ અને સર્વજ્ઞતા વિષેના વિચારથી દરેક ચિંતામય વિચાર નાશ પામે છે, જે વાગુને સત્ય છે તેને તે પોતાની નજરમાં કોઈ વગર કેમ રહે? અને તેમાં વળી જે પ્રાણિઓ એવી ચિંતા રાખે છે કે રખેને અમે એનો દ્રષ્ટિમાંથી ફર થઈ જઈએ, તેવા પ્રાણિઓ વિશે એ કેમજ બેદરકાર રહે! તે તેઓના વિચારોનો છુપો જાણ છે, અને આવે પ્રસંગે તેઓના અંતઃકરણમાં જે ચિંતાઓ ઉઠે, તેનો તે વિશેષ કરીને જાણીપોજી જોઈએ; કારણ કે જમ તે પોતાના કોઈ પણ પ્રાણિને વીસરી જાય એ વાત અશક્ય છે તેમજ આપણે બહારી રીતે બરોસો રાખીએકે જેઓ એની નજર હેઠળ આવવાને યત્ન કરે છે અને નિઃકપટ નજ અંતઃકરણથી એવું ધારે છે કે તે પ્રભુની નજરને પાત્ર અમે નથી. તેવાઓની ઉપર તે દયાની દૃષ્ટિએ જુએ છે.

Addison, Spectator, No 565.

Ganpatram Anopram Mehta.

જેડાની અંગરેજ મકુલના પેહલા આસીરંટ.

૧ પ્રાપ્તિ ધર્મશાસ્ત્રમાં એ મહાન સત્યવાદી ધ્રુવરજીવનની આત મનોરંજક અને શિખામણ પુક્ત પણ કદામિત કલ્પિત વાત મુસા પેગમ્બરે ઇસવીસનની પૂર્વે ૧૯૨૦ વર્ષ ઉપર લખેલી છે, એમ જાણાય છે.

ડોશી પાડોશીઓમાં ફેલાવી હતી.

શેકસ્પિયર ૧૫૮૬ માં લન્ડન આવ્યો ત્યારે એની ઉંમર બાવોસ વરસની હતી. શોખને લીધે અથવા બિન રોજગારી હોવાને લીધે નાટક ગાળામાંના શ્રેષ્ઠ આદમી જોડે એણે પહેલ વહેલું ઓળખાણ કર્યું અને ત્યાં ગરિબ અવસ્થાને લીધે, દેવ કથા પ્રમાણે, એને 'કાલ-બાવ' ની જગા રિવકારવી પડી. 'કાલ-બાવ' એ એક આકરનું નામ છે. એ આકરનું કામ નેટની વાર નટવાઓને રંગભૂમિ ઉપર આવવું જરૂરનું હોય તેટલીવાર આવવાની સૂચના આપવાનું છે. પણ, પોપ નામનો એક પ્રસિદ્ધ કવિ, શી નામના પુરુષના કહેવા ઉપરથી લંએ છેડે શેકસ્પિયર, પહેલ વહેલું નાટકગાળાના દરવાજા આગળ ઉભો રહેતો અને જે લોકોની જોડે ચાર ન હોય તે યોગેના ઘોડા રાખવાનો ઉદ્યોગ કરતો હતો. એના ગ્રંથનો બારિક ટિકાકાર મી. સ્ટીવન્સ, એ વાતને બોલકુલ અસંભવિત ગણીકહાડે છે. શેકસ્પિયરે નટાટક રજૂ કરવાનીની ઉજ્જતામાં છોડ્યું પણ તેથી કરાને એના ઉપરથી, એનો પિતા, જે તે વખતે એક કાયદેમંદ રોજગારમાં યુગલો હતો, તેનું હેતુ ઉત્તરિ ગયું અથવા એની વહુ, જે તે વખતે જે છોકરાંની મા હતી, તેનો ખાર જતો રહ્યો એમ માનવાને કંઈ કારણ નથી. એ ઉપરથી, જ્યારે એ એના ઉપર ફરીવાર માંડનારેના હાથમાં ન આવી શકે એવી સ્થિતિમાં હતો, ત્યારે, એણે, જે માણસો એને દુર્દશામાં ઘોડાં રાખવાનું કામ ન કરવું પડે અને યુજરાત માણે એવી મદદ કરી શકે, તે માણસોથી, પોતાની જીંદગીના દહાડા કેમ કહાડવા તેની આગળથી કરિ મુકેળ કલ્પના તથા પોતાનાં રહેઠાણની જગા, છુપી રાખી, એ વાત અચક્ર્ય છે. 'શેકસ્પિયરનાં નાટકોનો અનુક્રમ નિશ્ચય કરવાનાં પ્રયત્નમાં' મી. પ્રિસાને જણાવેલું છે કે નાટકગાળાની અંદર દાખલ થવામાં શેકસ્પિયરને ઝાઝી મહેનત પડી નહીં હોય, કેમકે તે વખતનો પંકાએલો હાર્મકારક નાટક રચનાર ટામસ ક્રીપ એના કસબાનોજ રહેનારી અને ધણું કરાને એનો સગો હતો. આપણા કવિનું વક્તવ્ય, એ કામમાં પોતાની બુદ્ધિ દેવાને લીધે, કવિતા લખવા તરફ ગયું, એની કવિતાએ નાટકનું રંગ બોધ્યું તેનું કારણ, એના

સૌગલેનાર સાથેનો સંબંધ હોય. અથવા એનું ડાહ્યાપણ હોય, જેથી એણે એમ બાપપુત્રે કીર્તિની સાથે દ્રવ્ય બાધગેજ મળે, અને એ બંને વસ્તુ જોડે મેળવવાને નાટકશાળા સર્વોચ્ચ દ્વાર છે. નાટક ગૃહે લોકો ઘોડા ઉપર બેસીને જતા એ વાતનો અનિશ્ચિત છે, કેમકે લોકને બહુજ પ્રિય એવાં બધાં નાટક ગૃહો નદી દિનરે હતાં. એજ માફક, શેક્ષપિયરનો પિતા ' એક કાયદેમંદ રાજગારમાં ગુંથાયો હતો ', એ વિશે આપણે આટલું કહી શકીએ કે જ્યારે શેક્ષપિયર લંડન આવ્યો ત્યારે એનો પિતા સારો રિયતિમાં હતો નહીં. શેક્ષપિયરે લંડન ૧૫૮૬ માં, એટલે જે વરસમાં એના પિતાએ કોટવાળીનું રાજનામું આપ્યું તે વરસમાં આવ્યો. પરંતુ, પેરુલ પેરુલાં, એ નાટકશાળાનું ગમે એવું નીચું કામ કરતો હોય, તથાપિ, એણે થોડા કાળમાં એવી તો ખુબી બતાવી કે પછીના વખતમાં, એ આપણી રંગ ભૂમિનો એક સ્તુતિ પાત્ર, વિશ્વમય પમાડનાર, તથા આનંદ ઉપજવનાર પુરુષ થઈ પડ્યો!

મી. રેના કહેવા પ્રમાણે, ' હુમસેટ ' ની અંદરના ભૂત શિવાય બીજા વેશ એ ખુબીથી ભજવી શકતો નહોતો; પણ એણે પેરુલ પેરુલાં ને થોડું ઘણું માન મેળવ્યું તે નટવા તરીકે મેળવ્યું. એ કહણા રસ નાટકમાં ને શિક્ષા એણે નટવાઓને આપી હતી તેની હજી મુધી બરાબરી થઈ નથી અને હવે પછી થશે પણ નહીં, તે ઉપરથી એમ દીસે છે કે નટવાંના કામમાં એ બહુજ પ્રવિણ હતો. એણે લખવામાં તેમજ વેશ ભજવવામાં જન-સ્વભાવ વર્ણન હોય એમ જણાય છે. મી. મોલો-નો એવો મત છે કે એ કંઈ જાયા પ્રકારનો નટવો નહોતો; નટવા તરિક્કે એને જે માન મળે તે માત્ર એને પોતાનાંજ નાટકોમાંથી મળી શકે, કે જેમાં લખનારે તથા નટવાના ગુણ એકજ માણસમાં એકઠા મળવાથી નવાઈ જેવો દેખાવ થઈ રહેતો. એણે નાટકશાળામાં પ્રવેશ કીધો તેની પહેલાં રંગભૂમિ ઉપર એવા તો કંટાળો. ઉપજવનાર એવો થતા હતા કે તેમાં કોઈ પણ નટવો મનની ઉજટ પ્રમાણે પોતાની ખુબી બતાવી શકતો નહીં.

પરીક્ષાના પ્રશ્ન.

ભૂગોળ.

(પહેલા તથા બીજા વર્ષના વર્ગો.)

૧. દ્વિપકલ્પ કોને કહે છે? એશિયામાં દ્વિપકલ્પો કયા છે, અને તેઓ કયા રાજ્યમાં છે? દ્વિપકલ્પોની દિશા વિષયો નિયમ છે? એ નિયમનું સ્વાભાવિક કારણ સમજાવો, અને એ નિયમના અપવાદ હોય તે લખો, એટલે એ નિયમ પ્રમાણે જે દ્વિપકલ્પ ન હોય તેઓનાં નામ લખો.

૨. કાળા સસુદ્રને કઈકઈ નદીઓ મળે છે. કયા પર્વતમાંથી તેઓ નીકળે છે, અને કયા દેશોમાં ધમને તેઓ વહે છે, અને તેઓને કાંઠે કયાં શહેરો છે?

૩. નીચેના અનુક્રમે દક્ષિણ અમેરિકાના સંસ્થાનોનાં નામ લખો: એક દક્ષિણમાં છે તેનાથી ચર કરી પશ્ચિમ કાંઠા તરફનાં એતાં ઉત્તર છેડા સુધી ચરો, અને પૂર્વે કાંઠે ઉતરો. દરેક સંસ્થાનનાં મુખ્ય નગરો લખો.

૪. એશિયા, એશિયાનીકા, અને અમેરિકાના મુખ્ય જ્વાળા મુખીનાં નામ લખો. અને જ્વાળામુખી શાથી ધાય છે તે સમજાવો.

૫. મધ્ય યૂરોપ (આસ્ટ્રિયા, જર્મની તથા સ્વિટ્ઝર્લૅન્ડ)નાં જ્વાળાશય કયા પર્વતો છે, અને કઈ નદીઓ, કઈ દિશાએ તેઓમાંથી નીકળે છે અને કયા દરિયાને તેઓ મળે છે.

૬. હેઠે લખેલા ભૂગોળ વિજ્ઞાના પારિભાષિક શબ્દોની સમજૂતી અને ઉદાહરણો આપો: શહેર, સરોવર, મહાસાગર, દેશ, પ્રાંત, સામુદ્રકૂચની, અને સંયોગીભૂમિ.

વિદ્યા.

પહેલા તથા બીજાના વર્ષના વર્ગો.

૧. સૂર્યને વાર્તવિક કેટલી ગતિઓ છે? (૧ લા વર્ષનાં.)

૨. નાનો ગ્રહ કોને કહે છે? અને એવા નાના ગ્રહો કેટલા છે? (૧ લા વર્ષનાને.)

૩. ચંદ્ર કે ઉપગ્રહ કોને કહે છે? એવા આઠાશી પિંડ કેટલા છે? અને તેઓ ક્યાં ક્યાં રહેલા છે.

૪. ગ્રહો અને ઉપગ્રહોની કક્ષાની આકૃતિઓ કયા પ્રકારની છે? સર્વે ગ્રહો એકજ સક્ષાધમાં ફરે છે કે નહિ? અને નહિ તો એ સક્ષાધની બહાર અતિ ઘણા કયા ભવ છે?

૫. મેવડા તારા કોને કહે છે? ઉદાહરણ આપો.

૬. હિંદુસ્તાનમાં જે મોસમના વા વાય છે તે શાથી, અને તેઓ માંનો એક એમોસામાં અને બીજો શિયાળામાં વારા ફરતી કેમ વાય છે? (બીજા વર્ષના ને.)

૭. ઝાકુળની ઉત્પત્તિ સમજાવો? (બીજા વર્ષનાને.)

૮. જે પડોમાં ખનિજ કોષજા છે, તેઓ કયા વર્ગના રાક્ષસ છે? આઝાધક રાક્ષસનો અર્થ શો? મટેમોર્ફિક રાક્ષસ કોને કહે છે? હિંદુસ્તાનના મુખ્ય યોજકાનિક (ઇગનિઅસ) રાક્ષસનાં નામ દો.

પહેલા વર્ષનો વર્ગ.

શિક્ષા પદ્ધતિ. (૨ કલાક.)

૧. વખત પ્રત્યેક બતાવામાં કઇ બાબતો ધ્યાનમાં રાખવી, ને તેના કયા નિયમ છે.

૨. દીપુટી ઇન્સ્પેક્ટરને ઝાકલવાનું માસીક પત્ર કયા રીતેથી પરથી તૈયાર કરાય છે.

૩. આખર-અવસર સરવાળાં કેમ થાય છે ને તેનો ઉપયોગ શો.

૪. અનામત-તસદખાત ખાતું સમજાવો.

૫. કઇ બીજી ડેડેટાકખાતે ને કઇ બીજી લેબેરીખાતે લખવી.

૬. તમે કોઇ નવી નિશાળ પર મેહતાબી નીમાધને જશો ત્યારે તમારી નિશાળ આબાદ કરવાને તમારે કયા ઉપાય કરવા કે જોઈ લેવા કની તથા નિશાળીઆની તમે પ્રીતિ એજવા થશે.

૭. વાંચનના પાઠ શીખવવાને કેવી નોંધ રાખવી.
૮. ક્યા પાઠ ધેર કરવાને આપવા.
૯. શરીર શિક્ષા કરવાની કેવે પ્રસંગે જરૂર છે ને તે વિશે કં-
ઈ નિયમો જાણતા હોય તે લખો.
૧૦. નીતિની કેળવણી અને બુદ્ધિની કેળવણી રૂપે રીતે ઘખ-
લા આપી સમજાવો.

સંસ્કૃત [પેહેલાવર્ષનો વર્ગ.]

૧. અધિપ, સભા, અગ્નિ, રાજ્ય, રાજા, વારિ, એ છ શબ્દનાં ત્રીજાં, છઠી, અને સાતમી વિભક્તિઓનું એકવચન લખો.
૨. શાન્તા, વાર્ષા, કલા એ ત્રણ શબ્દને સાતમી, પાંચમી, અને સંબોધનનાં દ્વિવચનમાં લખો.
૩. ભાર્યા, રાજા, વારિ એ ત્રણ શબ્દનાં બધી વિભક્તિઓં બહુવચ-
નમાં લખો.
૪. ત્વં, નો, સૃજ્, ગમ્, ક્ત્વ, જન્, કાશ્, એ સાત ધાતુઓના ત્રીજા પુરુષનું એકવચન, ત્રીજા પુરુષનું બહુવચન, વર્તમાનકાલ અને પ્ર-
થમ ભૂતકાલનાં ત્રે પદમાં લખો.
૫. અતીત, સાત્વ, સંવરો, સંખ્યા, સદાચાર, છાતું, જળ, અં-
દેશો, દેલવું, ભાગવું, શુણવું, એ શબ્દની ઉત્પત્તિ લખો; મૂલ, ધાતુ અ-
ને તેનો અર્થ પણ લખો.

કેલવણી આતાની ખખરો.

પલાસણા તામે સંખ્યા મવાસની નિશાળ—આ નિશાળમાં વિ-
દ્યાર્થીઓને ઉમંગ વધે, ને તેઓનો અભ્યાસ કેવી રીતનો છે, ને કેળ-

વણી લેવામાં તેમને ઉચેજન કેવી રીતે છે, આ જોવાનો પ્રસંગ; રેવા-કાંઠાના મહેરબાન બાકેડી કમીસનર પ્રેસ્કાટ સાહેબ બાહાદુરની સવારીનો મુકામ મજકુર તાપાના ખાતે મહુધસે ચવાયો યવો. તેથી સાહેબ બાહાદુરની બનામણથી ધણી ખુશીની સાથે મજકુર નિયાજની પરીક્ષા લીધી. અને નીચે પ્રમાણે સદગ્રહસ્વોએ ઊકરાઓને ઇનામ આપવાનો ઠરાવ કર્યો. તે રોકડા રૂ. ૭-૦-૦ ચીલાસાઈ આપ્યા તે આસાથે સામીલ છે.

આ નિયાજના મેહતાજીએ ઊકરાઓને સારી કેળવણી આપવાથી, તેમને ઉમંગ વધે એમ જાણી મેહતાજીને ઇનામ બદલ રૂ. ૫ અંકે પાંચ રૂપૈયા ચીલાસાઈની પાઘડી આપવી.

આ ઊકરાઓને ઇનામ આપવા સાડી ચોપડીઓ હાજર નહોતે થોડે મંગાવી આપવા મેહતાજીને સમજીત આપી પલાસણી જમીદાર સાહેબ ગીરજશંકર નથુરામને હાથે ઉપર પ્રમાણે રૂ. ૫૦ની વર્તણૂંક કરવી.

ઇનામ આપતાં જે રકમ સીલક રહે તે નિયાજના કોઈગરીબ ઊકરાઓ જેનેકે ફી ભરવાની તથા અભ્યાસની જુઓ જેનાથી ખરીદ થઈ શકે નહીં તેમને તે રકમમાંથી મદદ કરવી, તેમ જુઓ પણ આપી ઘટે તે મેહતાજીએ બંદોબસ્ત કરવાની યોગ્ય રીતે તજવીજ કરવી. તા. ૨૭ મે સન ૧૮૭૨.

૨. લલુબાઈ હરીદાસ સિરસ્તેદારે બા. કમીસનર રેવાકાંઠા.

૨. એસ્તરાવ બળવંતરાવ આ. સરવેઅર રેવાકાંઠા.

૨. કસ્તનાલ આણંદલાલ. કામદાર, રવસ્યાન ઉદેપુર દરબાર.

૨. ગીરધરલાલ ગુલસીદાસ વકીલ.

૧. કેશુર કશનદાસ કામદાર રવસ્યાન પલાસણી દરબાર.

૧૧૧. ગીરજશંકર નથુરામ જમીદાર પલાસણી.

૨. ઠાકોર. પ્રભાતસંગજી માધવસંગજી પલસાણી રવસ્યાન.

૨. પારસી. સેરીઆરજી ચોરાબજી. પલાસણી કલાન બઢીવાળા.

૧. જોસી બગવાનજી દલપતરામ પલાસણીના.

૧૧૧. પટેલ. હરીનારણ રેવાશંકર. ગામ પલાસણીના.

૧૧૧. શેક. ગોકુળ બીખાબાઈ પલાસણીના.

ગાં મેહુતા લક્ષ્મીદાસ રણછોડદાસ પલાસણીના.

૧૦

એ રીતે રૂપયા સતર શીંહસાઈ ઉપર લખ્યા સદમહરયો ત-
રફથી આપ્યા તેમાંથી બાદ નીચે ગુજળ ખરચ થયો તેની વોગત.
૫-૦-૦ છોકરાઓને ઇનામ બદલ ઓપડીઓ મંગાવવા સાડ આપ્યા છે.
૦-૧૧-૦ છોકરાઓને કમેદી થવા બાદ મીઠાઈ વહેંચી.
૪-૧-૦ મેહુતાજીને ઇનામ બદલ, રૂં ૫ શાહસાઈની પાઘડી આપાવી.

૧૦-૧-૦

Lalbbhai Rupram,
રીપ્પટી. એ. ઈ. પ્રાં: રેવાકાંઠા.

મી મુયરીની ગુજરાતી નિયાળમાં ત્યાંના નીચે લખ્યા સદમહરયો
એ નિયાળમાં પધારી છોકરાઓને મીઠાઈ વહેંચી. તા. ૨૮-૩-૭૨.
૩૦-૮-૦ ડકર પાનાચંદ્ર ફતેહચંદ ૦-૪-૦ શા. લખમચી લાલજી
૦-૪-૦ ડકર ખરાડ મેપજી ૦-૪-૦ શા. પીતાંબર આણંદજી
૦-૪-૦ શા. નેશા વેતજી ૦-૪-૦ શા. હમુ મુરા.
૦-૪-૦ શા. વેરચી પામુ ૦-૪-૦ શા. રવચી ધારચી.

કુલ રૂ. ૨-૪-૦ ની.

મી બિરાના ન્યાયાધિસ મેહુતા રેનચીભાઈ જસરાજે યી જાપૈની
રકુમખાતે બાંક બે બક્ષિસ આપ્યાં તા. ૧૦-૪-૭૨.

મી કોઠારાની શ્રી ગોકળદાસ તેજપાળની ગુજરાતી નિયાળમાં પ્રાં-
ત કાલાવાડ મધ્યે તલસાણાના શા. લહેરાભાઈ કાલુભાઈ એ તથા દેવે
ઓપડ અંબારાજી પરિક્ષા લઈ રૂ. ૧-૪-૦ નું ઇનામ છોકરાઓને વહેં-
ચ્યું તથા રૂ. ૦-૮-૦ ની મીઠાઈ છોકરાઓને આપી. તા. ૧૦-૪-૭૨.

મી ભૂજનગરની દરખાસી કંન્ધાશજીમાં મી સુંબાઈના શ્રી કાથ-
મભાઈ ધરમચીએ પરિક્ષા લઈ રૂ. ૨-૭-૦-૦ નું ઇનામ કંન્ધાઓને આ-
પ્યું તથા આચર રૂ. ૪-૦-૦ ની મીઠાઈ વહેંચી. ત્યારબાદ મેહુતાજીએ
રૂ. ૬-૮-૦ ઇનામ આપ્યા. તા. ૨૦-૪-૭૨.

શ્રી ભૂજનગરની આત્મકેડ હાઇસ્કુલમાં શ્રી મુંબાઇના શેડ કાચ-
ભાઇ ધરમશીએ પરિક્ષા કરી તે વખતે મહેરનાન પોલીટિકલ એન્ડ
તાન છ. આર. ગુડફેલો સાહેબ તથા ઓફીશિયલ ટીંગ દીવાન હાથ-
લાઇ ઓફિસર તથા બીજું દરબારી મેંડળ પધારી નિચેલ ખી નિયાજોમાં
ની સામે જણાવ્યા મુજબ હનામ તથા મીઠાઇ વહેચાયાં. તા. ૬-૫-૭૨

૧૬-૦-૦ ચોપડીઓનું હનામ આ. હાઇસ્કુલમાં.

૨-૬-૦ મીઠાઇ આત્મકેડ હાઇસ્કુલમાં

૩-૦-૦ પાથડીના આ. હાઇસ્કુલના આંસિરહેને.

૨૭-૬-૦ એંગલો વર્નાક્યુલર સ્કુલના ડોકરને હનામ

૪-૦-૦ એ. વ. સ્કુલના ડોકરને મીઠાઇ

૧૧-૦-૦ એ. વ. સ્કુલના માર્તરોને પાથડીના.

૩૬-૦-૦ ના. ૧ લાની ગુ. નિયાજના ડોકરને હનામ.

૫-૦-૦ તે નિયાજના ડોકરને, મીઠાઇ

૧-૬-૦ તે નિયાજના મહેતાજીએને પાથડીના

૨૩-૬-૦ ના. ૨જની ગુ. નિયાજના ડોકરને હનામ

૩-૦-૦ તે નિયાજના ડોકરને મીઠાઇ

૪-૧૨-૦ તે નિયાજના મહેતાજીએને પાથડીના

શ્રી માંડવીની દરબારી એંગલો વર્નાક્યુલર સ્કુલમાં શ્રી મુંબાઇના
શેડ કાચ ભાઇ ધરમશીએ પધારી નીચેની નિયાજોમાં પરિક્ષા કરી તે-
ની સામે જણાવ્યા પ્રમાણે હનામ તથા મીઠાઇ તથા માર્તરોને હનામ
આપ્યાં. તા. ૨૭-૫-૭૨

૨૩-૬-૦ એંગલો વર્નાક્યુલર સ્કુલમાં હનામ

૬-૬-૦ તે સ્કુલના માર્તરોને પાથડીના

૩૩-૧૨-૦ અલ્ફ્રાન વિદ્યાલયમાં ચોપડીઓનું હનામ

૬-૧૨-૦ તે સ્કુલના મહેતાજીએને પાથડીના

શ્રી ભાંડાની ગુજરાતી નિયાજમાં મજૂર ગામના રદીય બણ-
યાજી જીવા હરદાણીએ નિયાજમાં આવી ૩૦-૬-૦ ની મીઠાઇ ડો-
કરએને વહેચી તા. ૧૬-૬-૭૨

શ્રી જાંજીની દરબારી ગુજરાતી નિયાજમાં શ્રી મુંબાઇના બાંદીયા
શેડ કાચરશી રવજીએ ૩૨.૫-૦-૦ ની ચોપડીઓ ડોકરએને હનામ
આપવા મોકલાવેલ તે પ્રમણે તેના નામથી ડોકરએને હનામ આપ્યું
છે તા. ૨૨-૬-૭૨.

ભગડીઆ તામે નાંદોદની સરકારી નિશાળના તથા મકાનનું વારડું.
ભગડીઆ તામે નાંદોદની સરકારી નિશાળના તથા મકાનનું વારડું.
તા. ૧૨ મી માહિ આગષ્ઠ સ. ૧૮૭૨ ને રાજ કર્યું. તે વખત ભગ-
ડીઆના યાણુદાર દલમુખરામ ખરેબુદાર તથા પુરોહીત દોલતસીંગ લા-
લસીંગ તથા ગામના પંડેત તથા ખીજ સારા સારા લોકો એકઠા થયા
હતા તેમણે છોકરાઓની પરીક્ષા લીધી, બાદ મહેતાજી આદીતરામ દલ-
પતરામે વિશ્વાયો થતા કાપડા વિષે ભાચણ કર્યું પછી યાણુદાર રાજેશી
દલમુખરામ ભાધમે ૩૪) તથા પુરોહીત દોલતસીંગે ૩૨) જુમલે ૩૧)
એકઠા કરી તેની વ્યવસ્થા નીચે પ્રમાણે કરી.

૦-૧૨-૦ વાજીવવાળાને.

૦-૪-૦ ગ્રાહણને દક્ષિણા.

૧-૦-૦ મીઠાઈ જોડરાઓને,

૩-૪-૦ છોકરાઓને જમાડયા.

૦-૧૨-૦ પાનગોપારી.

— — —

૧-૦-૦

સદરહુ પ્રમાણે રૂપીઆની વ્યવસ્થા કરી સંપત્તી સભા ખરેખાર તથા

Jatibhaini Rupram,

આ. દી. એ. ઇ. પ્રાં. રે. વિભાગ.

એકાંતી કન્યાગણની તથામ છોડીયોને અંગેના કસેકટર મહેરબાન
જી. એફ. રોપર્ડ સાહેબે પોતાને ખંચે જોલાવાંને પોતે તથા તેમની મ-
ડમસાહેબ અને રાવજાહાદુર જોલાનાયભાઈસારાભાઈવગેરે એ તમામખા-
ખતની પરીક્ષા કરી તથા શીવજીના કામની પરીક્ષા કરી, ગરબિયો વગેરે જોલા-
વી તેથી ખુશી થયા અને તે સંખ્યાથી નીચે લખ્યા પ્રમાણેનું ધનંતમ વહેંચ્યું.

તરેહવાર રંગનાં ઘોરણાં નંગ. ૧. ૬૨ આશરે ૨ ૨-૦-૦ વાળો
લંગાઈ પાર્ડ. ૨૧. વાળાં, સાદીનના રેળનંગ. ૨. ૬૨ આશરે ૨ ૧-૪-
વાળા, ગુરૂન ગુરૂના રંગના.

શીવજીના કામની મુખબતીપેટી નંગ. ૧ વિભાગની નકશીદાર આશરે
૨ ૧૦-૦-૦ ની, બાકીની છોડીઓ ૨૫ ને બરફી પેટ્ટેયના સાર ૨ ૧-૦-૦
મુખબતીઓ.

MOTIRAM RAJARAM,

ડીપ્ટી એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર

જિલ્લા વિભાગ.

જાણીતી ગુજરાતી સાહિત્ય સંસ્થા દ્વારા પ્રકાશિત

ગુજરાત શાળા પત્ર.

GUJARAT SCHOOL-PAPER:

MARCH 1873

પ્રકાશ ૧૨ મું. માર્ચ સન ૧૮૭૩, આંક ૩ નો.

મે'તાઈ બહુ મોટું ગુલ, નામ તેમ છે ઝામ—

કર ખંતે મનસેવની, ખરી જાતિ ધરિ હામ.

અનુક્રમશિકા	પૃષ્ઠ.	Contents.	Page.
શેકસ્પિયર	૩૩	The Life of Shakspeare	33
જનાવરમા પ્રેરણા ચકિત. ૩૫		Instinct in animals	35
સ્વભાવિક ધર્મ.	૩૮	Natural Religion	38
સન ૧૮૭૨ નો દેશવણી		Report of Public In-	
આગાનો રીપોર્ટ	૪૦	struction for 1871-72	40
દેશવણી આગાનો અભિપ્રાય		Educational news	45

(દેશવણીખાતાના હુકમથી.)

અમદાવાદ મધ્યે આગાનો હવેલીમા પ્રનામરેડ પ્રિન્ટિંગ અને
જનાવરમા એજન્સી કંપના "લિમિટેડ"ના પ્રેસમા
રણુબેડનાથ હાગચંદ્રે જાણી પ્રસિદ્ધ કર્યું.

(મુલ વરસે રૂ ૧ અમાઉથીજ)

જાણીતી ગુજરાતી સાહિત્ય સંસ્થા દ્વારા પ્રકાશિત

ગુજરાતશાલપત્ર.

પુસ્કત ૧૨ મું.

માર્ચ મને ૧૮૭૩.

આંક ૩ નો

શેકસ્પિયર.

શેકસ્પિયરે, એની જન્મગાંઠને દિવસે. એટલે ૧૬૧૬ના અપ્રેલ મહિનાની ૨૩ મી તારીખે ખરાબર ૫૨ વરસની ઉંમરે દેહ છોડી એને સ્ટ્રાટફોર્ડના મ્હોટા દેવડની હામકુંડ અને કટેરા વચ્ચેની જગામાં દાટ્યો હતો. ત્યાં એનાં સંભારણાંને મટિ દિવાલમાં એક સ્થંભ મુકેલા છે. એ સ્થંભ ઉપર એક કમાન તળે એને એના જમણા હાથમાં ક્ષમ આપીને તા. એની ગળા હાથ કાગળના ઓળખા ઉપર ટેકવીને બેસાડેલો છે.

આ અનુપમ, અદ્ભુત, અને જુદિમાન પુરુષ, આટલી ઉંમરમાં શા રોગથી મુખ્યો તે માણસ પડતું નથી. એણે નામની પુરુષ લખેછે કે એ જુગલુરત તા. મન્યુત આંધાની હતો અને આનંદી તા. હાલ જવાબી હતો.

એને ત્રણ છોકરાં હતાં; તેમાં બે છોકરીઓ અને એક હુમનેટ નામનો છોકરો હતો. તે ૧૫૪૬ માં ૧૫ વરસની વયમાં મરણ પામ્યો. એની બહાલી અને વડી છોકરી સુસાના, ઘાતર જનહાલ નામના વૈદ્ય વેરે પરણી હતી. જનહાલ ૧૬૩૫ના નવંબર મહિનામાં ૬૦ વરસની વયે મરી ગયો અને મિસિઝ હાલ ૧૬૪૬ ના જુલાઈ મહિનાની ૧૧ મી તારીખે ગુજરીગઈ. એઓને પેટે ૧૬૧૭-૧૮ માં એક ઇલિઝાબેથ નામની છોકરી થઈ હતી. એ ટામસ નાથ એ સકવાયર વેરે પરણી હતી; અને ૧૬૪૭ ના એપ્રિલ મહિનાની ૨૨ મી તારીખે એના મરણ પછી, તેણી-એ નોરથમ્પટન શેહેરમાં એબિંગટનના સરજન બરનર્ડ નોટે લગન કરી હતું; પણ તે એકે છોકરું થયા વગર મરી ગઈ. શેકસ્પિયરની છેલ્લી છોકરી ઇલિથ મી. ટામસ કાઠની વેરે પરણી હતી. તે શેકસ્પિયર, રિચર્ડ, અ.

ને ઠામસ, એ નામના ત્રણ ઝોકરા મુકોતે, ૧૬૧૧-૧૨ ના ફેબ્રુઆરી મહિનામાં ૭૭ વરસની વયે મરણ પામી, એ સઘળા ઝોકરા કુવારા યુ-
વરી ગયા. સરહુત કલાપદન, જે ૧૬૭૧ માં જન્મ્યો હતો તેણે ૧૭૪૨ માં મીંઝ મેકલીનને એક ગુની દંત કથા કહી હતી કે લેડી બારનર્ડ રૂઝ-
કર્ડથી પોતાના વડવા શેકસ્પિયરના ઘણા ખરા શગળ પત્રો પોતાની સાથે
લઈ ગઈ હતી. મીંઝ મેકલીન ધારણે કે સરજન બારનર્ડના મરણ પછી એ
કાગળો લેડી બારનર્ડનું વસિયતનામું બબ્બવાર મીંઝ એડવર્ડ બેગલના
હાથમાં આવ્યા હશે, અને તે ગૃહસ્થના તંત્રમાંનો કોઈ પુરુષ હાત છ'તો
હોય તો તેની પાસે હશે. વળી આલ્ડિસના કાગળીયાંમાં બીજી એવી
દંત કથા છે કે સર ઉનિવિયમ ડાવેનન્ટ શેકસ્પિયરના પેટનો હતો.

“ શેકસ્પિયર જન્મ આગલી જતી વખતે ધણી ખરી વાર, ઓ-
કસફડના એક પીઠામાં ઉતરતો હતો. એ પીઠાની ગામીક બર્ધરામાં બહુજ
ખૂબસુરતી તાં અતિ આનંદ પમાડે એવી હાજર જોવાની હતી. એની
ધણી ગંભીર તાં ઉતારી હતો અને એની ધંપીઆણિની ગાફ અને પછુ
શેકસ્પિયરના સમાગમથી બહુ આનંદ યતો. તેઓનો ઝોકરો ઉચિત રૂપે
નટ તે વખતે ૭-૮ વરસનો હતો. તેને શેકસ્પિયરની એટલીતા માયા
હતી કે જ્યો તે શેકસ્પિયરના આવ્યાની ખબર સાંભળતો તેજોજ નિશા-
ળમાંથી તેને મળવાને દોડતો. એક દિવસ તે કસબાના કોઈ ઘરડા મા-
ણસે, તે ઝોકરાને, થાસ નમાય એ રીતે બરાબાણી દોડતો જતો જોઇને
પુંછપુંછે, ‘અલ્યા! આટલો ઉનાવળોકયાં જાય છે?’ ઝોકરે જવાબ દીધો કે
‘મારા ધર્મપિતા શેકસ્પિયરને મળવા જઈછું. ત્યારે પેલા છુટ્ટોએ કહ્યું કે
‘આવો ડાહ્યો ધણને ખાજી ‘ધર્મ’ એ ગળદ શમાડે વાપરે છે.’”
આ વાત મીંઝ પોપે આકસફડના અર્લને પેર જવારે શેકસ્પિયરના સંગાર-
ણને માટે ઉપેચ્છ મિનસ્ટર આજીમાં થોડા વખત ઉપર મુકાએલા રથેજ
વિશે તણાત સાલગા હતા. ત્યારે કહી હતી.

આ વાત આનંદની ઉઠે સલાવી હોઈ એમ જણાય છે. અને ઝીણી
તપાસ કર્યા પછી મીંઝ ઠામસ વાગટને પણ માન્ય કરી એમ છતાં પણ
મીંઝ (સ્ટ્રીચન્સ) એ બાબત વિશે શંકારે બરેલી વાણીથી કેહ્યું છે. આવા

સુરત, હાલકા, તા. ૦ અર્ધ રહિત ચેહેરાવાળો પુરુષ, શાસ્ત્રિપરનું વૃક્ષ હોય એમ સ્વપ્નમાં પણ બાસતું નથી.

૧૭૪૧માં, બલિગદનનો અલે, દાકતર મીડ, મી. ૦ પોપ, અને મી. ૦ માર્ટિન, એએના કેહેલા ઉપરથી, કવિની વાદવાસ્તને માટે વેસ્ટ મિનિસ્ટર આજિમાં એક સ્થંભ ઉભો કરવામાં આવ્યો હતો, એ સ્થંભના બનાવનાર સ્કિમેકર નામના પુરુષને એની કારિગરિને માટે ૩૦૦ પાઉંડ આપવામાં આવ્યા હતા. એ સ્થંભ ઉભો કરવાનો ખર્ચ લન્ડનની ખંભે નાટક કરનારી દોળીઓએ માથે લાંધો અને ઉવેસ્ટ મિનિસ્ટર આખીના ડીન તા. ૦ આપઠરે, સ્થંભ રહે એટલી જગા મફત આપી છુટીલેલું નામની નાટકયાળામાં કરેલા એકમાં ૨૦૦ પાઉંડ કરતાં વધારે માણે પણ કાચેન્ટગારડનમાં ૧૦૦ પાઉંડ કરતા વધારે માણે હશે.

જનાવરમાં પ્રેરણા શક્તિ.

એક પ્રાણીમાં જે શક્તિ જન્મથીજ હાથે મુકેલી છે તેને પ્રેરણા શક્તિ અથવા અંગસાન કહે છે.

પ્રાણીમાનમાં જાળવાન આવતો જે જોવામાં આવે છે, કામ વાસતા અને બુધ્ધિ, પેહેલાં પોતાની જાત વૃદ્ધિ માટે અને બીજી પોતાતા શરીરના રક્ષણ માટે જરૂરની છે.

એ અજબબ જોવું છે કે નર માંદા પોતાના ખર્ચા ઉછેરવા પાછળ જે સંભાળ લે છે તે પ્રાણીઓમાં વંશ ચરેપરા આદ્યું આવે છે. કેટલાંક પ્રાણી પોતાના ખર્ચા ગમે ત્યાં મુકીદે છે અને પાછળથી તેની કંઈ સંભાળ રાખતાં નથી, જેવાં કે જંગુઓ અને કેટલીક જાતના માંછલાં. એથી ચઢતી કિસમનાં કેટલાંક પ્રાણી ઇંડાં મુકવાની તારી જગા જોળી કદાકે છે ને ત્યાં ઇંડાં મુકે છે તેમ સાપ, મગર, અને આસિટ્રૂચપક્ષી વળી એથી ચઢતાં પ્રાણી ઇંડાં ને સેવે છે ને ખર્ચા પોતાની મેળે હાલતાં ચાલતાં થાય ત્યાં લંગી સંભાળ લે છે.

જે નિયમથી અમૂક જાતનાં પ્રાણીઓ અમૂક તરેહનાં જ માણા બાં-

ધેણે અને જે નિયમથી તે જાતના સધેળાં પ્રાણી એકજ નમુને માળા બાંધે જાય છે તે નિયમ કયો હશે? એ કંઈ નક્કલ કરવી એટલે એકનું જોઈ બીજાં તે પ્રમાણે કરે છે એમ કહેવાય નહીં કેમકે જો એક કાગડો મરઘીના ખડામાં ઉછેર્યો હોય ને કાગડા કેવી જાતના માળા બાંધે છે તે તેને જોવા પણ ન દીધું હોય તો પણ તે કાગડા જેવી જાતના માળા બાંધે છે તેવીજ જાતનો માળો પોતાને માટે બાંધે છે, એ કાંઈ કારણ શકિત પણ કહી શકાય નહીં, કેમકે ધારે કે જનાવરને માણસના જેટલી કારણ શકિત આપેલી છે તો માણસને રહેવાનાં ઘર જેવી રીતે એક બીજાથી જુદાં પડે છે તેવાંજ એક જાતના પક્ષીના માળા ઘાટમાં જુદી જુદી તરેહના થવાના કેમકે ત્યારે તો તેઓ પોતાની સગવડ પ્રમાણે નાના ગાડા કે મરજીમાં આવે તેવા ઘાટના માળા બાંધે છે.

પ્રાણીઓમાં આપણુ અજબ તરેહનું છે કે માળાપનો ખાર જ્યાં મુધી રહે છે ત્યાં મુધી તે અતિ જુરસા બરેલા હોય છે અને બચ્ચાને જળવવાની જ્યારે જરૂર રહેતી નથી ત્યારે તે ખાર પીલક્રમ નાશ્વદ થઈ જાય છે તે એટલે મુધી કે પછી તેઓ પોતાના બચ્ચાને ઓળખતાં પણ નથી.

આવી જાતનો સ્વભાવિક ખાર પ્રાણીઓમાં ઘણા જુરસા બરેલા છતાં પરમેશ્વરે બચ્ચાને ઉપયોગમાં આવે અને માળાપને પીડાકારી ન થઈ પડે તેને માટે સંભાળ લીધી જણાય છે! કેમકે બચ્ચાને માળાપની મદતની જરૂર પુરી થઈ કે તરત માળાપ તેમને તળે છે, વળી આ જાતની પ્રેરણામાં વધારે નવાઈ સરખું એ છે કે જ્યાં બચ્ચાને વંધારે લાંબી સુદત મુધી તેની માદાની સંભાળની કોઈ કારણથી જરૂર પડે છે ત્યાં માનો ખાર તેટલી સુદત વધી શકે છે, કોઈ પક્ષીનાં બચ્ચાં પોતાની મેજે ખોરાક મેળવી શકે એવી હાલતમાં આવતા અગાઉ જો આપણે તેમને પકડી પાંજરામાં અગર કોઈ એવો જગામાં પુરીએ કે જ્યાં તે પક્ષી આવીને તેનાં બચ્ચાને ખવડાવી શકે તો ખસૂસ પક્ષી ઘણી સુદત મુધી પોતાનો ચાંચમાં દાણા બરી લાવી પોતાનાં બચ્ચાં ને ખવડાવી જશે.

આ સ્વભાવિક ખાર બચ્ચાને માળાપ તરફ હેાતો નથી કેમકે પ્રાણીઓની હયાતીને માટે તેની જરૂર પડતી નથી. સમજુ પ્રાણીઓ જ્યાં

કારણ શક્તિ રહેલી છે તેમની અંદર પણ માબાપનો ઊંકરો તરફ નેટલો પ્યાર હોય છે તેટલો પ્યાર. ઊંકરોમાં માબાપ તરફ હોતો નથી કેમકે પ્યાર અથવા વહાલ નેટલાં રક્ષણ કરવાથી અને ઉપકાર કરવાથી વધે છે તેટલાં સંજામતી, લાભ કે જીવતદાન લીધાથી વધતાં નથી.

સંસારમાં સઘળે પ્રસંગે કારણનો તો અપ પડે છે જ પરંતુ ત્રાણીઓના પોતાના રક્ષણને માટે અને વંશવૃદ્ધિને માટે નેટલું જરૂરનું છે તે સિવાય વધારે વિચાર તેમને કરવાની જરૂર રહેતી નથી. જનાવર માણસ કરતાં વધારે ડાહ્યા છે પરંતુ તેમનું હાલપણ સાંકડું અને થોડી જ બાળતોને માટે છે. જો કોઈ જનાવરને તેની પ્રેરણા બુદ્ધિથી વિરક્ત કીધું તો પછી તેનામાં બિલકુલ સમજણ રહેનાર નથી. મરઘી પોતાનો માળો કેવી અંકાંત ને છાની હરકત વગરની જગામાં સંભાળથી કરે છે, પોતાનાં ઇંડાં મુક્યા પછી પોતે તેમને ઠાંકીને બેસે છે તે વખત દરેક ઇંડાને પ્રતી ગર-મી મળે તેટલા સાફ તે કેવી સંભાળથી તેને ફેરવે છે! એટલું ક્યાં પછી જ્યારે તે પોતાને જરૂરનો ખોરાક લેવા સાફ તેમને મુકીને જાય છે ત્યારે તેઓ ઇંડા ન પડી જાય અને જીવ સાંચરવાને નિરૂપયોગી ન થઈ જાય તેટલા માટે કેવી નિયમિત વખતે પાછી આવે છે! હનાજાની મોસમમાં પોતે વધારે છૂટ લે છે તે વખતે બધે કલાક સુધી પોતાના ઇંડાંની સંભાળ લેતી નથી પરંતુ શીઆજાની રતુમાં જ્યારે સકત ઠાઠથી ઇંડાં નકામા થઈ જવાની ધાસ્તી હોય છે તે વખતે પોતે વધારે સંભાળ રાખે છે ને બહાર તેથી અરધો વખત પણ ગાળતી નથી. જ્યારે ઇંડાંમાં જીવ સાંચરી બચ્ચાં તૈયાર થાય છે ત્યારે તેમના કેદખાનામાંથી તેમને છુટાં કરવાને તે કેટલી મદત કરે છે! મરઘી નેટલા હુનરથી અને સંભાળથી પોતાનાં બચ્ચાંને સેવે છે તેટલા હુનરને સંભાળથી તો કોઈ રસાયણ શાસ્ત્રી પોતાની રસાયણ ક્રિયા પણ કરી શકતો નથી.

મરઘીની અંદર વંશ વૃદ્ધિને માટે જોકે ધરે આવી બુદ્ધિ મુકેલી છે તોપણ તેનામાં સાધારણ વિચાર કે અકલ (માણસમાં છે તેવાં) નથી એવો સ્પષ્ટ છે. જો તમે એક ચાંકનો ગાંગડો ઇંડાંના ધાટનો કરી તેના ખડામાં મુકી દેશો તો તે પોતાના ઇંડા ઉપર જેવી રીતસેવન કરવા બે-

સથે તેવીજ રીતે તેના ઉપર બેસાય. પોતાનાં મુકેલાં ઇંડાંની સંખ્યા વિષે તેને કંઈ બાન નથી એટલે તેમાંથી વધ થટ થાયતો તેને કંઈ માલમ પડતું નથી. તેનાં ઇંડાં લઈ જઈ ઘોઘ બીજાં ઇંડાં તેને બદલે મુક્યાં તો તે વિષે પણ તેને કંઈ બાન નથી અને તે ઇંડાંનું પોતાના ઇંડાંના જેટલુંજ જાતન કરશે અર્થાત પોતાના કે પોતાના ભક્ષાંના નિર્વાહને અર્થ જેટલી સમજણની જરૂર તેટલીજ સમજણ તેનામાં હોયછે અને બીજી બાબતોમાં તો તે કેવળ મૂર્ખ છે.

આવી જાતની ઘેરણા બુદ્ધિ એ એક કુદરતની અભાવળી છે કેમકે ઉપર બતાવ્યા પ્રમાણે તે કોઈવાર કારણ શક્તિથી પણ એટલે ને બીજે વખતે તે કારણ શક્તિથી ઉતરે છે પણ ખરી. એ કંઈ પદાર્થતો (પ્રાણીના શરીરનો) ગુણુએ એમ કહેવાઈ શકાતું નથી, તેમજ ઘોઘ કોઈવાર તે એવી તરેહવાર વર્તણૂક અભાવેછે કે તે આત્માને લગતી (શરીર—પદાર્થનો નહી) એક શક્તિ (કારણ શક્તિ) છે એમ પણ કહી શકાતું નથી.

હુંતો એને પદાર્થોમાં રહેલા આકર્ષણ જેવી ગણું છું અને તે સર્વ શક્તિમાન પરમેશ્વરે પ્રાણીઓમાં મુકેલી છે.

અધુરું

સ્વભાવિક ધર્મ.

દુનિયામાં અનેક તરેહના જુદા જુદા ધર્મો છે. દરેક ધર્મના લોક પોતાના ધર્મને ઘણું કરીને સર્વોત્કૃષ્ટ માનેછે અને અન્ય ધર્મને ધિક્કારેછે. અમારો ધર્મ ઇશ્વરોક્ત છે એમ ધર્મિષ્ઠ લોકોનું માનવું છે આ વાત કેટલે દરજે ખરી હશે અથવા કયો ધર્મ ઇશ્વરોક્ત છે અગર કયો ધર્મ સર્વથી સારો છે એ તકરારી બાબતો વિષે વિવેચન કરવાની જરૂર નથી. પરંતુ કેટલાક વિદ્વાન લોકો કોઈ અમુક ધર્મને સ્વિકાર્યાને બદલે સર્વને સામાન્ય એવા સ્વભાવિક ધર્મ વિષે હું મત ધરાવેછે અને તે બધા ધર્મનું તારણુએ અથવા સ્વાભાવિક ધર્મમાં જે તત્વો આવેછે તે ઘણું કરીને સમજા સારા ધર્મમાં સમાએલાં છે તો તે ધર્મ તે કયો અને તેમાં શું કંઈ છે તે વિષે અત્રે ખુલાસો કર્યો છે.

પરમેશ્વર સંબંધી જે સત્યતાઓ માણસ પોતાના મન વડે જાણી કહાડી શકે છે તેજ સંત્યતાઓ સ્વભાવિક ધર્મ બતાવે છે. તેમાં કોઈ અચુક શાસ્ત્ર ધ્યાન ધર્મનો આધાર લેઈતો નથી કેમકે તેવી મહત્ત્વ સિવાય માણસ એ સત્યતાઓ શોધી કહાડે છે. આપણી આસપાસની કુદરત અથવા શૃદ્ધીમાંથીજ આપણને ધર્મ સંબંધી જ્ઞાન મળે છે. તે આપણો પરસ્પર દિગાર અથવા પાલક છે તે પણ એ કુદરતથી માલમ પડે છે અને એજ કુદરતના અજવાળાથી શરીરની અંદર રહેલા આત્મા તથા મન વિષે પણ સમજ મળે છે, માટે કુદરત ઉપર જે ધર્મનો આધાર છે તે સ્વભાવિક ધર્મ કહેવાય છે.

તત્ત્વવેત્તાઓએ સ્વભાવિક ધર્મ ઉપર ધણાં પ્રશ્નો રચ્યાં છે તે સંધ્યામાં નીચેની બાબતોનો સમાવેશ થાય છે.

૧. પરમેશ્વરના અસ્તિત્વ વિષે તો યોગ્યક નાસ્તિક લોક ખાદ કરતાં સંધ્યા કુનિયાના તે સર્વ ધર્મના લોકોમાં તકરાર નથી અને એ તકરાર સ્વભાવિક ધર્મમાં તો રહી શકેજ નહીં. હવે પરમેશ્વર છે તો તે કેવો હશે એ વિષે માણસના મનમાં પહેલો વિચાર ઉત્પન્ન થાય છે સ્વભાવિક ધર્મ પરમેશ્વરને નીચેના ગુણ વાળો ગણે છે.

૧. નિરંતર એટલે જીવે આદિ કે અંત નહીં. ૨. પોતાની મેળે ઉત્પન્ન થએલો એટલે જીવે કોઈ બનાવનાર નહીં. ૩. સ્વતંત્ર ૪. એકપણું એટલે પરમેશ્વર એક છે અનેક નથી. ૫. અપાર ૬. નિર્વિકારી ૭. નિરાકાર. ૮. સર્વશક્તિમાન, ૯. સર્વવ્યાપક, ૧૦. સર્વજ્ઞાન, ૧૧. પવિત્ર, ૧૨. ન્યાયી, ૧૩. સદ્ગુણી ૧૪. સાચો.

૨. સંધ્યા વસ્તુઓ પરમેશ્વર બનાવી છે, સર્વને તે પાળે છે, અને મર્ત્ય ઉપર તેની સત્તા છે.

૩. પાપ છે. પરમેશ્વર તેનો બનાવનાર નથી. તે એને ધિક્કારે છે અને ઝીંકા કરે છે. અનીતિથી આજવું તે પાપ. નીતિ પરમેશ્વરે ઉત્પન્ન કરી પણ અનીતિને એટલે નીતિની ગેરહાજરી અથવા નીતિ પ્રમાણે ન કરવું તે કોઈ બનાવનાર લેઈએ નહિ. જેમ અજવાળાની ગેરહાજરી ને અંધારું તેમ નીતિની ગેરહાજરી તે પાપ છે માટે પાપનો કર

નાર ઇશ્વર નથી.

૪ માણસ એ ઇશ્વરનું બનાવેલું એક પ્રાણી છે અને દરેક સુખ-
ને માટે તેને ઇશ્વર ઉપર આધાર રાખવાનો છે. ઇશ્વરને સર્વથી એટ
ગણી તેની સેવા અથવા બકિત કરવી એ માણસનો ધર્મ છે. હું નીતિ
થી વર્તનાર પ્રાણી છું એમ માણસે માનવું. ઇશ્વરના પવિત્ર નીતિ-
માન રાજની હું રૈયત છું એમ તેણે ગણવું. પાપને માટે શિક્ષા અને પુ-
ણ્યને માટે સારા બદલો મળવા સારૂ મારે બીજો અવતાર લેવો પડ-
શે અથવા બીજી સ્થિતિમાં આવવું પડશે એમ સમજવું. હું પાપી છું
અને ઘણી વાતે અસુખી છું.

૫ માણસને આ દુનિઆમાં ત્રણ ફરજો અદા કરવાની છે.
એક તો તેને પોતા તરફની બીજી ઇશ્વર તરફની અને ત્રીજી પોતાના જ
તિ બાહ્યો એટલે મનુષ્ય માત્ર તરફની પોતાના તરફની ફરજોમાં પો-
તાનું સંરક્ષણ કરવું, ઉદરનું પોષણ કરવું તેને માટે વ્યપારવણજ કરવો,
પોતાના આત્માનું કલ્યાણ યાવ એવે નીતિ ને શુભ રસ્તે ચાલવું વગેરે.
પરમશ્વર આપણો સૃજનાર ને પાલન કરનાર છે આપણા પાપ પુણ્ય
પ્રમાણે શિક્ષા કે ફલ આપનાર છે તેનો આપણા પર મોટો ઉપકાર છે અ-
ને તે આપણો રાજા છે માટે તેનાથી બીજી. તેની બકિત કરવી અને
તેના કાયદાને માન આપી નેજ પ્રમાણે હિંમત ચાલવું કે તેથી તેને
આપણા ઉપર નાખ્યું થવાનું કંઈ કારણ રહે નહીં. પરમેશ્વરે સર્વ મા-
ણસ ઉત્પન્ન કર્યા માટે આપણે એક મહત્ત આપની પ્રજા છીએ આપણે
સર્વ બાહ્યો છીએ માટે એક બીજાને જરૂરને વખતે મદત કરવા બં-
ધાએલા છીએ એટલુંજ નહીં પણ આપણે ક્ષણ પ્રતિક્ષણ એક બીજા
ની સાહયતા ભોંધીએ છીએ માટે એક બીજાને મદત કરવાની તે દયા રા-
ખવાની ખરેખરી જરૂર છે.

સને ૧૮૭૧-૭૨ નો કેલ્વણી ખાતાનો રીપોર્ટ.

ચાલતા માથમાં સને ૧૮૭૧-૭૨ નો કેળવણી ખાતાનો રીપોર્ટ

બાહાર પડ્યો તે મધ્યેની બાજુના ભાગે હકીકત નીચે મુજબ.

૧. આતામાં નવી જગો સંબંધી ફેરફાર —

મુરતમાં એક નવા વીઝીટરનો જગો કહાડો છે તથા પાલણપુર અને મહીકાંડા વચ્ચે એક જુદો ડીપુટો એન્જિનકેશનન ઇન્સ્પેક્ટર ઠરાવ્યો, તથા કાઠીઆવાડ ખાતે એક બીજો સબ ડીપુટી એન્જિનકેશનન ઇન્સ્પેક્ટર નીમ્યો. એ યવાથી ઇલાકાના બીજા ભાગોમાં ઇન્સ્પેક્ટરના આતામાં બીજા પણ ફેરફારો થયા છે. વળી મુરત અમદાવાદની બાંચ સ્કૂલોમાં માસ્ટરોના પગારો વધારતાં ચાલી ન થકે એવા માસ્ટરોને રજા આપી તથા તેમની જગોએ બીજા નવા નીમ્યા નડીઆદ તથા ભરૂચની સ્કૂલો, ફર્સ્ટ ગ્રેડ આંગ્લો વર્નાક્યુલર હતી તેને વધારી બીજા દરજ્જાની હાઇસ્કૂલો કરી. ત્યાં પણ માસ્ટરોની નીમણૂકોમાં ફેરફાર થયો છે. વળી ધારવાડ અને (કચ્છ) માંડવીમાં નવી હાઇસ્કૂલો કહાડવામાં આવી છે. તથા ગાયકવાડ સરકારે વડોદરામાં હાઇસ્કૂલ કહાડી છે. આ બધી જગોએ સરકારી, આતાના, માસ્ટરો તથા નવા માસ્ટરો રાખવામાં આવેલા છે. અને આ ઇલાકાના કેળવણી આતાના નોકરોની બદલી ઢેકાણે ઢેકાણે થઈ છે. વળી કેટલાક આ આતાના નોકરોને રેવિન્યુ, જુડિશીઅલ વગેરે બીજા આતામાં પણ નોકરીઓ મળેલી છે. એ વાત સંતોષ કારક છે.

૨. આ સાલમાં કેળવણી આતામાં કુલ ખર્ચ રૂપેઆ ૨૧૪૦૮૪૫-૧૪-૮ થયો છે તેમાંના રૂપેઆ ૧૨૨૬૩૨૭ લોકલ ફંડ ખાતે ખર્ચવાયા છે એટલે રૂપેઆ ૫૦૦૬૩-૦-૧૦૬ ગયા સાલ કરતાં જરૂરી થયા છે. ઉપરા ખર્ચમાંથી ઉપર ભાગ ખાતે કુલ ખર્ચ રૂપેઆ ૪૬૭૫૪૭ થયો છે તેમાંના રૂપેઆ ૩૨૭૦૬૮-૬-૨ લોકલ ફંડમાંથી થયા છે એટલે ગયા સાલ કરતાં કુલ આંકડામાં રૂપેઆ ૭૫૫૬-૧૪-૩ કમી થયા છે અને લોકલ ફંડના રૂપેઆ ૫૬૧૯-૧૪-૧૦ કમી થયા છે. જે કે સદરહુ બતાવેલો આ ઇલાકાનો કુલ ખર્ચ ડિરેક્ટર સાહેબના કારખાનામાં પગાર તથા નોકર વગેરેનો વધારો યવાથી તથા છપામણી વધારે યવાથી તથા, ઇન્સ્પેક્ટરો અને ડેપુટી ઇન્સ્પેક્ટરોના પગારો વધવાથી તથા કેટલાક નવા નીમણાથી વધી પડ્યો છે, તો પણ નિશાંજોનાં મકાનો ખાતે

૪૨ સને ૧૮૭૧-૭૨ નો કેળવણી ખાતાનો રીપોર્ટ.

કમી ખરચ થવાથી તથા ધુરેશીઅન અને ધુરેશીઅન અંડર ગ્રાઉન્ડમે-
ટીનાં લવાજમો બંધ કરવાથી તથા દેશી બાધાનાં ધુરેશીઅને મળતો આચ-
ર કમી થવાથી સર્વાંગે ભેતનાં ખરચ ગયા સાલ કરતાં કમી થયો છે.

૨ કેળવણી ખાતાની ઉપજ—

સરકાર તરફથી જે આપવદ મળેલું તે સિવાય આ સાલમાં કેળ-
વણી ખાતામાં રૂપૈયા ૧૬૨૩૮૬૦-૧૫-૩ લાખ છે જે રકમમાં ખાતગી
નિયાજોના માલિકોએ પોતાની ગોરેના કહાડના તથા દેશી રાજ્યોની
નિયાજોમાં તેઓ તરફથી ખરચાતાં નાણાંએ બધું મળીને સરવાળે રૂપૈયા
૧૫૭૧૧-૩-૧ આપેલા છે.

આ કુલ રકમમાંથી રૂપૈયા ૩૫૧૧૬૨-૧૨-૯ ગૂજરાત પ્રાંત ખાતે
જમે થયે છે. જે આંકડામાં સરકારે આપેલા રૂપિયા ૧૪૭૨૪૫-૦-૦
મળેલા નથી એટલે જે આ પ્રાંતમાંની ખરેખરી પેદાશ મળવી નોંધાયે.
જે ઉપજ એકત પાસે લોકલિંડ ઉધરાવેલું તે, તથા નિયાજોના ફી (એ-
નસીની નિયાજોમાં જમાં થએલી ફી સિવાયની) તથા મુનિસિપાલ
મીતામાંથી મળેલા નાણાં તથા લોકાનાં ઉધરાવેલાં નાણાં તથા રેવાકાંઠા,
તહીઆવાડ, ગૂજરાત પ્રાંતની અંત કાલેજ તથા રસ્તમજીની જે સર્વ
અંગરેજી નિયાજોની જમાં થએલી નાણાંની યાંપણ તથા મહિકાંઠા
અને પાલણપૂરના ડીપ્પટી એન્ડુકેશનલ ઇન્સ્ટિટ્યુટને પેગાર આપવાને
સાર બેગાં કીધેલાં નાણાં જે સર્વ મળીને થએલી છે.

૩ આંટસાઈન એડ ખાતે ખરચ:—

આ સાલમાં નિયાજોને પરીક્ષા લેઇને આંટ આપેલો તેના રૂપૈ-
યા ૪૯૧૭૧-૧૦-૦ એકંદરે ખરચ થયા. એટલે પાછલા સાલ કરતાં
રૂપૈયા ૪૯૬૯-૪-૦ બસતી થયા એમાંથી ઉતરે બાગમાં રૂપૈયા
૪૮૭૧-૧૨-૦ આપવામાં આવ્યા છે. જે આંટ નીચે લખેલી નિયાજોમાં
આપેલા છે:—

ફર્સ્ટ ગ્રેડ આંગલા ડિઆપરીય પ્રેસ બીટીરિઅમ સ્કૂલ અમદાવાદ.
વરનાકચુલર સ્કૂલ જહાંગીરશાહ સિટાબાદ સ્કૂલ—સુરત.

છોકરાઓની	{	આપરીશ પ્રેસ બીટીરીઅન સ્કૂલ નંબર ૧ અમદાવાદ
નાની નિયાજો.		નંબર ૧ તા. ૨ ધોધા.
		નંબર ૧, ૨, ૩, ૪, ૫ સુરત
		રાજકોટ.
		દીનસા ડોસાબાઈ.
		સુરત.

છોકરીઓની નિયાજો	{	આપરીશ પ્રેસ બીટીરીઅન સ્કૂલ નંબર ૧—સુરત.
		દીનસા ડોસાબાઈ આંગ્લો વરનાકુચર સ્કૂલ સુરત.
		યુજરાતી
		રાએચંદ દીપચંદ—નંબર ૧ તથા ૨—સુરત
		રાવબાહાદુર મગનબાઈ નંબર ૧ તથા ૨—અમદાવાદ.
		નેક નામદાર શેઠાણી હરકુંવરબાઈ—અમદાવાદ.

આમાંની કુટુંબો આંગ્લો વરનાકુચર સ્કૂલોમાંથી કોષમાં ગયા સાબ કરતાં વધારે તો શું પણ તેટલો પણ આંટ મળ્યો નથી. છોકરાઓની નાની નિયાજોમાં અમદાવાદ ધોધા રાજકોટ અને બે સુરતમાં આંટ આપવામાં આવેલો છે. સઘળી નિયાજોનો મુકાબલો કરતાં સુરતની બે નિયાજો શીર્વાએ સઘળી પછાત માલમ પડે છે છોકરીઓની નિયાજોમાં સુરતની એક નિયાજને આંટ મળ્યો નથી અમદાવાદની સઘળી સારોહતરીએ તેમજ એક સંતોષની વાત છે જે આ સાલમાં ૪ છોકરીઓ આંગ્લો વરનાકુચર ધોધામાં પરીક્ષા આપી ચક્રાએ આવી રીતનો આ પેટુલોજ પ્રવતન નોવામાં આવે છે તેથી એ છોકરીઓને તથા એના શિક્ષકોને શાખાસી પડે છે.

૪ નિયાજનાં મકાનો.

મકાનને સાફ બે પ્રકારનાં બનેટ થકાં છે અને તેની રૂકાએ તેઓ બંધાયેલા છે.

૧ પબ્લીકવર્ક આતાનું બનેટ.

૨ કેળવણી આતે બનેટ.

૧ પેટુલા પ્રકારનાં મકાનો (નાનાં તા. મોટાં) બંધાયેલાં તા. જીનને સમાવવા આતે મળીને ખરચ, રૂપૈયા ૬૫૬૫૬-૧૪-૬.

૨ બીજા પ્રકારનાં મકાનો.....રૂપૈયા, ૩૭૧૮૬-૧-૫.
કુલ નાણાં રોકાએલાં... રૂપૈયા ૩૭૧૮૬-૧-૫.

સદરહુ રકમમાંથી ચુર્નરાત ખાતે રૂપિયા ૨૬૦૦૬-૨-૧૧ થયા છે તે મધ્યે બાણવા જોગ મકાનો રાજકોટ અને સુરતની હાઇસ્કૂલો છે. રાજકોટ હાઇસ્કૂલ તો હજી બંધાય છે પણ સુરતની તો બંધાઈ ચૂકી છે. અને ત્યાં એથીને બાણવાનું કામ પણ ચાલે છે. એ હમારત કિલ્લાના સામી આવેલી છે. વળી ત્યાં એક તરફ કાવથજી જહાંગીરની મસ્જિદ પણ આવેલી છે એટલે હાઇસ્કૂલનું મકાન આવવાથી આસપાસનો દેખાવ ઘણો સુશોભિત થઈ ગયેલો છે. એ સ્કૂલના મકાનનો નીચલો હાલ ઘણો મોટો છે એટલે ત્યાં છોકરાઓની આગળ નાના પ્રકારના વિષયો ઉપર બાણવા કરવા ઘણાં સુજભ થઈ પડશે. વળી પછાડી એટલે લાહમ્પેરી આવેલી છે એટલે પાછલે પોહુરે નિશાળમાંથી ઉઠીને ત્યાં પ્રસ્તકો વાંચવા જવું ઘણું અનુકૂળ પડે એવું છે. અને પબ્લીક પાર્ક સામે જ આવેલો છે એટલે જોઓની ત્યાં જવાની ખુશી હોય તેને ત્યાં ધડેલા પાર્ક સામે આશાએસ લેવા જવું પણ ઠીક પડે એવું છે.

૫ પ્રસ્તક ખાતું.

૧ આ ખાતે આ સાલમાં રૂપિયા ૧૫૨૯૯-૦-૬ ખર્ચ થયો છે એટલે પાછલા માત્ર કરતાં રૂપિયા ૩૩૩૦-૭-૬ નાસ્તી ખર્ચ થયો છે એ વધારાનું કારણ એ કે છપામણીનો દર નવેસરથી ફરાવવામાં આવ્યો છે તથા કારખાનામાં પગાર વગેરેનો વધારો થયો છે. સદરહુ ખર્ચ કચરેટર તથા તેના હાથ નીચેના નોકરોના પગાર વગેરે તથા મકાનનું ભાડું તથા છપામણી અને ટપાલના કાગળો ઉપર સરવીસ ટીકટો ખાતે એ રીતે થયો છે.

૨ પ્રસ્તકોનાં વેચાણ ખાતે રૂપિયા ૧૩૪૭૧૫-૧૩-૮ જમાં થયેલો છે. અને ખર્ચ રૂપિયા ૧૩૦૬૮૦-૧-૧૧ થયો છે. એટલે એ ખાતે શરકારને રૂપિયા ૪૦૮૫-૧૩-૯ નફો દેખાય છે.

૩ કલમ પેટેલીમાં થયેલો ખર્ચ નિશાળની ઓપડીઓ વહેંચવામાં તથા પ્રસ્તકોની કિંમત સસ્તી કરવામાં થયો એમ સામજીવું.

૬ લાહમ્પેરીઓ—

હાલમાં આ મલાકામાં ૧૭૬ લાહમ્પેરીઓ છે એટલે ગયા માત્ર ૬

રતાં ૧૪ વધારે છે. સરકાર ઉલ્લેખન આતેના પૈસામાંથી જે પુસ્તકો અ-
રીદ કરેછે તે બક્ષીસ મળવવાં સાડ ૬ લાખપેરીનાં નામ સરકારમાં અ-
રજદાર તરીકે નોંધાયાંછે. તે મધ્યેથી ગુજરાતમાં ૮૪ લાખપેરીઓ છે
તેઓમાં ૨૨૬૧૮ પુસ્તકો છે તેઓમાં ૨૨૭૧ મેંબરો છે. તેમની
વારસિક ઉપજ રૂપેઆ. ૧૨૬૩૫-૧૦-૧ છે અને અરચ રૂપેઆ
૬૭૯૬-૧૫-૦ છે અને આ સાલમાં બધા મળાને ૧૭૫૬૮ પુસ્તકો
વાંચવા સાડ મેંબરો લખ ગએલા હતા ગુજરાતમાં ૮૪ લાખપેરીઓમાં
રીડિંગરૂમો પણ ગણેલી છે ગુજરાતમાં સઉથી સારી લાખપેરીઓ ૬ છે.

મુરત એંડ્રસ લાખપેરી, હુમાબાઈ ઇન્સ્ટીટ્યુટ (અમદાવાદ)
હેડો ઇન્સ્ટીટ્યુટ (જેડા), હગનગામ લાખપેરી (ભાવનગર) લોંગ લાખ
પેરી (રાજકોટ) અને આપારાવ લાખપેરી (અમદાવાદ) જે લાખપેરી-
માં પુસ્તકોની સંખ્યા ઘણી તા. વરસમાં મેંબરો ઘણાં પુસ્તકો વાંચવા
લઈ જાય તેને અમે સારી હાલતમાં ગણીએ છીએ, મેંબરોની સંખ્યા આવક
જવક વગેરે બાબતો ઉપરાંત જે કારણોના પેટામાં થયાં શકેછે. અને
ગુજરાતની ૮૪ લાખપેરીઓમાંથી ઉપર લખેલી ૬ને અમો આ ઉપરનાં
જે ધારણોને અનુસરીને સારી ગણીએ છીએ.

આ આંકમાં આટલું આ વિષય ઉપર ખાલી બંધ કરીએ છીએ. છોકરા-
ઓની હાલ ગણાતી સંખ્યા તથા તેમાં પાછળ કરતાં થએલો વધારો તથા
આ સાલમાં અપાયેલી કેળવણીના ગુણદોષ વગેરે બાબતો આવતા
આંકમાં આવશે.

કેલવણી રાતોની રાવરો.

૧ જાન્યુસરની કન્યાશાળાની પરીક્ષા તારી. ૧૪ મી સપ્ટેમ્બર સ-
ન ૧૮૭૨ ને રોજ ત્યાંના રહેનાર જગનનાથ લક્ષ્મીરામે ૩૮) આક્રમું
ધનામ છોકરાઓને તથા મેહતાજી અને આશિષ્ટોને ૩૧-૮-૦ ના પ-

તામાં આખાં.

૨ આમોદ તાલુકા સ્કૂલ તથા કંઘાયાળાની મેહરખાન ડિપુટી. ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબ તારી, ૩૦ મી નવેમ્બર સન ૧૯૭૨ ને રાજ પરીક્ષા ક્ષીધી તે વખત ત્યાંના શેઠ ગુલાબચંદ નારણજીએ મીઠાઈ રૂ. ૩-૦-૩ નણની તથા દેશાઈ નંદલાલ મેતાળરાયજીએ ચોપડોઓ રૂ. ૩-૦-૩ ચંકે નણરૂપોઆ સુનઆનો નણપાઈનો વેદેચી.

૩ ત્રાજ તાલુકે વાગરાની નિયાળમાં ત્યાંના રહેનાર મોટા બાવા બારતચંગ ભાગમબાઈએ રૂ. ૧ તથા રૂ. ૫ ચંગ કુમેરજીએ રૂ. ૧ તથા પોલીસ ધેડ માવચંગ બાવચંગ, રૂ. ૧-૮-૦ તથા ૦ શેઠ માંલોકચંદ અમલાએ રૂ. ૧ તથા રાજ અદેશંગમરણતે રૂ. ૧ કુલ રૂ. ૫-૮-૦

૪ મોલે અમળેષર તાલુકે બરચની નવી નિયાળનું વાસ્તુ તારી ૦ ૧૮ મી એપ્રિલ સન ૧૯૭૨ ને રાજ કરી ખાંજણોને જમાડ્યા તે સહ-સ્થોનાં નામ.

૧-૦-૦ ઉપરાતદાર બળવાન ઇન્દિરામ ૧-૦-૦ પટેલ અમલા દઆરામ.
૧-૦-૦ પટેલ આધવ કાકુજી, ૦-૮-૦ રાજઅમીર ધીરબાઈ.
૦-૮-૦ મતાદાર હરીબાઈ હરજીવન, ૦-૮-૦ મુકરદમકાળીદાસામળદાસા
૦-૮-૦ માજીમુકરદમ ઇન્દિરા નારણ, ૦-૮-૦ હરીબાઈ આણુંદરામ.
૦-૮-૦ બાપુ કિરપારામ ૦-૮-૦ લક્ષ્મીદાસ બાણાબાઈ.
૦-૮-૦ હીરજી મોહનજી, ૦-૪-૦ દામોદર દેવજી.

૭-૪-૦

એજ તારી, ૨૬ મી જાનેવારી સન, ૧૯૭૩ મુ. કાલી.

GOPALJEE GULABHAI.

ડીપુટી. એજ. ઇન્સ્પેક્ટર બરચ.

સુરત છઠ્ઠામાં પનામ-વહેચાયાં તેની વિગત.

નિયાજનું નામ	કાનારીએ	રૂકાની કિંમતનું	મોદોન	મોદોના તન્કની.
બાકા કા. ચોંગામી.	૨૪	૧૦૨	૩૦	૩-૩-૦ બધુબાઈ ચુલાબાઈ મહીસા છલ્લે જાતીયીની નિયાજના મહેતાઇ.
ખાબવા.	૧	૭૨	૬૦	૦-૬-૦ અંબાબાઈ પાગઇ અમથાણના મહેતાઇ.

કેળવણીખાતાની ખજારો.

૪૦

MOHANLAL R.
ડીપ્ટી એક્ઝિક્યુટીવ ઇન્સ્પેક્ટર સુરત.

અમદાવાદ હુક્કાની નિશાળમાં, તરફથી ઇનામ વહેંચાયું તેના યાદ નંબર નિશાળનું નામ	માર્ચ સને ૧૯૭૨થી મોહુ જુલાઈ સને ૧૯૭૨ની સાલ સુધીમાં સદરહુ અદરેયો	ઇનામની બાળત અંતે કોંમત	
૧ રાણપુર કન્યાશાળા	૧૫-૩-૭૨	ઇનામ આપનારનું નામ	
		મહેરબાન તાલુકદારી સેટલમેન્ટ આફી	૩૧૨-૦-૦ કુંભ
		સર પ્રાટ સાહેબ	૬-૨-૦ ઓઠણેઓ
			૨-૧૪-૦ ચોપડીઓ
			૩-૦-૦ મીઠાઈ
			૧૨-૦-૦
૨ બરવાળા	૧૬-૩-૭૨	મહેરબાન તા. સેટલમેન્ટ આફીસર પ્રાટ	૩૪-૦-૦ મીઠાઈ પતાસાં થી ૧૮
		સાહેબ મે. આ. ફલિકટર મિકારડી	
		સાહેબ તથા મહેરબાન પોલીસ મુખ	
		રીન્ટેન્ડેન્ટ સાહેબ,	
		મહેરબાન તાલુકદારી સેટલમેન્ટ આફી	૩૪-૦-૦ ચોપડીઓ તા. મીઠાઈ
૩ છતીઆર		સર પ્રાટ સાહેબ	
		મીઠાઈનાર દિમતપાળજીનેસાવરસીંગજી	૩૫-૨-૦
૪ પાટડી.	૧૧-૫-૭૨	રશાઈ રણજોડભાઈ મોહનભાઈ,	૩૨-૦-૦ ચોપડી.
		રફુલ કમીટીના મેમ્બરો,	
		છગન હરીભાઈ, કુળેર બુરલાસ	દરેકજણે
		કુસાનજી ભેચર નંધુ વાપજી	આકબાતા
			કુંભ. ૬-૨-૦ મીઠાઈ.
૫ સાયરો,	૧૪-૫-૭૨	તત્તાદી બાળચંકર મયાચંકર	૩૧-૦-૦ છોકરાઓને
૬ મળપ્રાઈ,	૧૮-૫-૭૨	આનંદ મગનલાલ ત્રીભોવન	૩૩-૦-૦ મીનામ.
		જોડાલાલ વરજલાલ,	૩૧-૦-૦

ગુજરાત શાળાપત્રના લવાજમ વગરનાં નાણાં આવેલાની પહોંચ તા
૧ જાનેવારી સને ૧૮૭૩ થો તા. ૨૮ ફેબ્રુવારી સને ૧૮૭૩ સુધી.

સન ૧૮૭૩

અગસરાના મહેતાજીના તરફથી.	૭-૧૨-૦
મ. રેવાકાઠા, પં. ડ. એ. ઇ.ના તરફથી.	૮૯-૭-૦
માસ્તર અનોપરામ બવાનાચીકરના તરફથી.	૧-૦-૦
પોરબંદર તાલુકાના મહેતાજી તરફથી.	૪-૧૨-૦
રાજકોટના મહેતાજી તરફથી.	૧૯-૦-૦
ધોરાજીના મહેતાજી તરફથી.	૨૨-૫-૦
મુંબાઇ. બારકોટ, ઇ. બૂ. પેમટના સેક્રટરી તરફથી.	૧-૧-૦
બાવનગરના મહેતાજી તરફથી.	૧૬-૧૨-૦
નવાનગર સૂત્ર વર્તાણુક સભાના સેક્રટરી તરફથી.	૧-૧-૦
ડીસા અંગ્રેજી સ્કૂલના માસ્તર તરફથી.	૧-૧૨-૦
એડાની અંગ્રેજી સ્કૂલના તરફથી.	૧-૧-૦
જુનાગઢના મહેતાજી તરફથી	૩૧-૧૩-૦
બીમડી તાલુકાના મહેતાજી તરફથી.	૧૬-૦-૦
વળાના મહેતાજી તરફથી.	૧૩-૮-૦
પાપણપુરાના મહેતાજી તરફથી.	૧૧-૪-૦

ગુજરાતશાળાપત્ર.

GUJARAT SCHOOL-PAPER:

APRIL 1873

પુસ્તક ૧૨ મું. એપ્રિલ સન ૧૮૭૩. આંક ૪ થો.

મૈતાજી બહુ મોટું વૃક્ષ, નામ તેમ છે નામ:—

કર ખેતે મનદેવની, ખરી જાતિ ધરિ હામ.

અવલોકનશ્રી	પૃષ્ઠ.	Contents.	Page.
હાથર સર્વ વ્યાપક છે...., ૪૬		The omnipresence of God	49
શેકસ્પિયર ૫૪		The Life of Shakspeare	54
કેળવણી ખાતાનો રીપોર્ટ. ૫૧		Report of Public In-	struction for 1871-72, 56
સરકારી અખબર... ૧૨		Departmental news	62
પુસ્તકોની યાદી... .. ૧૩		Notices of books	63

(કેળવણીખાતાના હુકમથી.)

અમરાવાદ મધ્યે મામાની દબેલીમા યુનાઈટેડ પ્રિન્ટિંગ અને
લનરમ એન્ડ-સી કંપની "મિમિટેડ"ના પ્રેસમાં
રણાજીભાઈ હીરાચંદ છાપી પ્રસિદ્ધ કર્યું.

(મૂલ વરસે રૂ ૧ અગાઉથીજ)

ગુજરાતશાળાપત્ર.

પુસ્તક ૧૨ સું.

એપ્રિલ સન ૧૯૭૩

આંક ૪ થો.

ईश्वरना सर्वव्यापकत्वनो विचार धर्म अने सद्गुण
आचरवाने उत्तेजन आपनारो थइ पडछे.

પ્રથમ સર્વવ્યાપક છે, અને તે બધારે સર્વવ્યાપક છે, ત્યારે તો તે સ-
મજી વાતનો જાણ પણ હોવો જોઈએ. તેમજ દરેક વસ્તુના બિભિન્ન
ભાગ અને તેની રીત ભાતથી પણ તેવકેદ હોવો જોઈએ, ખીજી રીતે
બોધીએ તો તેનું સર્વવ્યાપકત્વ અને તેની સર્વસતતા, એ બન્ને સમજા-
વિક્ષે, અને અનાદ્યત અવકાશમાં એક બીજાનો હાથ ઝાલતે જાયે આ-
લતાં હાય એમ લાગેછે. એ જાણત તેના સર્વવ્યાપકત્વની સાથે મેં માટે
દીર્ઘમ્બર અને જન્યુઆરીના ગુજરાત શાળાપત્રમાં લખીને ખતાવી આપી
છે. એ વિચાર આપણી બક્ષિતને પણી રીતે ઉત્તેજન આપનારી પદ્ધતિ,
અને નીતિ માર્ગે ચાલવાને આપણને પૂરતા સખખો ખતાવનારો યાવ. પણ
એ વિષય ખીજા વિદ્વાન લખનારાઓએ હાથમાં લીધેલો છે, તેથી જે રૂપે
ખીજાઓએ એ વિષયને રેવજ્યો નથી, તેવા રૂપમાં હું એ ઉપર મારા વિ-
ચારોની સંકળના વિસ્તારવા ધાડું છે.

પ્રથમનો, જે બુદ્ધિમાન પ્રાણી પોતાના કર્મોનો એ પ્રમાણે સમજા છતાં,
તેના વ્યાપકત્વથી એ પ્રાણિને કેંઈ વિનક્ષણ ફળ અથવા ત્રાભ થતો નથી,
તે પ્રાણીની હાલત કેવી દુઃખ દાવક બનુવી!

ખીજું, એકે, જે બુદ્ધિમાન પ્રાણિ તેના વ્યાપકત્વથી જે અસર
ધાય છે, તે માત્ર પ્રથમી રૂપ અને ગુરુમાનીજ જણાય છે, તે પ્રાણીની સ્થિ-
તિ કેવી શોક કરવા જેવી!

ત્રીજું, એકે, જે બુદ્ધિમાન પ્રાણિ તેની રૂપ અને પ્રીતિ રસ મા-
યાની મુખ અસરો રૂપી ફળથીજ પોતાના કર્મોના વ્યાપકત્વને જાણે છે, તે

પ્રાણીની મિત્રિતિ કેવી મુખ્ય કારકા

પ્રથમ તો, તમારે જે જીવિમાન પ્રાણિ પોતાના કર્તાની એ પ્રમાણે સમજી જતા, તેના વ્યાપકત્વથી તે પ્રાણિને કંઈ વિશ્વજ્ઞ હોય અથવા લાભ થતો નથી, તે પ્રાણિની હાનત કેવી દુઃખ દાયક જાણવી! આ સર્વ શક્તિમાન સ્વયંભૂ પદાર્થમાં પ્રાવિશન કરેછે, તે પદાર્થનો દરેક આણુ તેના વ્યાપકત્વથી જીવન પામેછે. આકાશ અને પૃથ્વી, તારા અને મહો, જે ગતિમાંછે અને ગુરુત્વાકર્ષણના ભેરથી કરેછે, તે એ વ્યાપકત્વના તેમનામાં રહેલા મહાન તત્વના રૂપ પ્રતાપ જાણવા. સૃષ્ટિના રાધળા નિર્જીવ વાગો તેમના કર્તાના વ્યાપકત્વથી સજીવન યાપેછે, અને પોત પોતાના ગુણો ક્રમિલગાડવાને શક્તિમાન ઘાટેછે. પ્રાણિ વર્ગમાં જે નાનાવિધની પ્રેરણાઓ રહેલીછે, તે આ હંધરી ચૈતન્યથીજ પોતાને અનુકુળ એવા ઉદેશ તરફ વળીને કામ કરેછે. આ પવિત્ર ચૈતન્યની સાથે એકમન થતાં તેના વ્યાપકત્વનો જે દર કાર હોય તેને જે લાભ લાપક જોઈયો તેની પ્રકૃતિ પૂર્ણતામાં આવેછે અને તેના કંઈપણને માટે અગત્યના છે, તે જીવોનો લાભ ન લેનાર જીવો તો માત્ર માણસજ, હંધરી ચૈતન્ય તેની પાસેજ છે, તેનામાં પણ છે, અને તેની આસપાસ રાધળે ઠેકાણે છે, પણ તેથી તે કંઈ કાયદો પામતો નથી, એવા માણસમાં અને જે માણસને ધર્મ નથી, જે એમ જાણેછે કે જાણે ફનીઆમાં પરમેશ્વર છેજ નહીં, તેવા માણસમાં ફરશો! પોતાના પ્રાણિઓમાના કોઈ પણ પ્રાણિની પાસેથી દૂર થવું, એકે અનાદ્યંત પ્રભુને માટે અશક્યછે; પણ અગર જો કે તે પોતાનું તત્ત્વ આપણામાંથી ખસેડી શકતો નથી, કારણ કે તેમ થવાથી તેના સંપૂર્ણતામાં બાધ આવેછે, તોપણ તે તત્ત્વથી મળતાં સુખ, સંજોષ, અને શાંતિ રહિત કરવાને તે સમર્થછે. આપણી જીંદગીને નીભાવવાને તેનું વ્યાપકત્વ કદાચિત અવરસનું હોય, પણ તે જીંદગીના મુખ્ય અને દુઃખને માટે તે એમની એમ રહેવા દે. અને એ રૂપમાં વિચારીએ તો, તે આપણને તેના વ્યાપકત્વમાંથી હડસેલી મૂકી આપણામાંથી તેનું પવિત્ર ચૈતન્ય જાણું ખેંચીલ. આ એકજ વિચાર, આપણી પાસે જે આનંદ અને હર્ષ તર્ક કરેછે અને આપણને તેમાં ગર્હ રંગ નાખવાને જાણે તે તૈયારજ છે, તે આનંદ અને હર્ષના ઉભરામાં આ-

પણા અંતઃકરણને ખુલ્લું કરવાને ધૂરતોછે, એમ કોઇ પારેજા અને તેમાં વિશેષ કરીને આપણે જ્યારે પેલો બાળો વિચાર કરીએ કે, જે બુદ્ધિમાન પ્રાણિને તેના વ્યાપકત્વથી જે અસર થાયછે, તે માત્ર હથરી કોપ અને ગુરસાનીજ જણાયછે, તે પ્રાણિની સ્થિતિ કેવી શોક જનકી ત્યારે તો એ જીવરનો વિચાર કેટલો બળવાન થઇ પડે.

સૃષ્ટિનો મહાન કર્તા પોતાના કોઇ પણ પ્રાણિના તરફ ભેદરક્ષારીથી હ-
મેશાં જુવેજ નહીં, એ વાતની આપણે આતરજમાં રાખવી જોઇએ, જે માણસો એનાઅસ્થિતત્વને પ્રીતિ રૂપે નહીં જાણે તે કોપ રૂપે જાણે, અને જે પ્રાણિ તેના કર્તાના તરફથી તેને જે સહન કરવું પડેછે, તે વડેજ માત્ર તેને જોખજેછે, તેવા પ્રાણિની હામતકેવી દુઃખદાયકી તેજેમ સ્વર્ગમાં વ્યા-
પી રહ્યો છે, તેમજ નર્કને વિષે પણ છે; નર્કનિવાસીઓ તેને તેના કોપ રૂ-
પમાં જુવેછે, અને તેનાથી છુપાવાને માટે ત્યાં બળતા અગ્નિમાં દબાતા જાયછે. અનહદ જેવામાં શક્તિ રહેલીછે, તેના ક્રોધ રૂપમાંથી ઉત્પન્ન થતી ત્રાસ રાયક અસરોની ખ્યાત કરવાને આપણા કલ્પના શક્તિ તાગાદ ધરા-
વતી નથી.

પણ જે બુદ્ધિમાન પ્રાણિની સાથે એ સરજનહાર સમજી જાયતે અને સમજે કેકાણે એટલો નિકટ સંબંધ ધરાવેછે, તેની ધતરાજી હેઠળ આ ફનીઆમાંજ તે પ્રાણિ આવી પડવાથી, તે કેવી કંગાળ અવસ્થા બોગવેછે તેનીજ માત્ર વિચાર કરીએ, તે આત્માને એવેન કરવાને અને તેની સમજી શક્તિએને ચુંચવણમાં નાખવાને સમર્થછે. જીંદગીના મો-
ટામાં મોટા મુખનો દહાવો તેતાં અટકાવવાને અને જીંદગીના હેઠ નજીવા દુઃખને તિરણ કરવાને તે સમર્થછે. ત્યારે એનો કોઇ દેશ કે તે એના સ-
ર્વવ્યાપકત્વથી એટલે એના સર્વવ્યાપકત્વમાંથી મળતાં મુખોથી ખાતમ રહે-
વાનો અર્થવા નો તેના વ્યાપકત્વને તેની બધ વારેલા અસરોમાં જાણવાનો વિચાર તે વેઠીયકે? જોખતી ધારજને કસવાને માટે પોતાની આવી દુઃખ રાયક હામતમાં પોતાના ઉપર નજર કરતાં તેણે જે ડિકલાટ વારેલી પ્રાર્થના કરીછે, તે કેવી અસર કારક છે! "તેમનેજ તારા સાથે વિંધાવાને શુંક-
રવાને શુક્રોછે? અને તેથીજ મારી જીત મને બારે બોલ રૂપ થઈ પડેછે."

પણ બીજી બાબત એ તપાસવાની છે કે, જે બુદ્ધિમાન પ્રાણિ તેની દયા અને પ્રીતિ દર્શક માવાની યુગ અસરો રૂપી ફળથીજ પોતાના કર્મોના વ્યાપકત્વને જાણે છે. તે પ્રાણિની સ્થિતિ કેવી સુખ કારક!

સ્વર્ગમાં જે સુખી આત્માઓ છે, તે તેને 'અસ્તુપિસત્યં' દેખે છે, એટલે કે આપણે હરકોઈ માણસને આપણી આંખથી જોઈને તેના વ્યાપકત્વથી જાણીતા સમગ્ર જીવે, તેવીજ રીતે તેઓ તેના વ્યાપકત્વને જાણે છે જેમ જડગદાર્થોને ઓળખવાને આપણને ઇન્દ્રિયા છે, તેવીજ શક્તિ બેશક જુદાવાં પડેલાં ચૈતન્ય વિષે પણ છે જ, અને દેહથી નિરાજો પડેલો આપણો આત્મા અથવા કોઈ તથા-એષ્ટકીર્તિમય દેહમાં પ્રાવિશત થએલો આપણો આત્મા અવકાશના ગમે તે ભાગમાં રહે તો હાય, તોપણ આ શક્તિ વડે તે ૪૫૨ના વ્યાપકત્વથી નિરંતર જાણીતો થવાનો, એમાં ભવલેશ પણ શક ન જાયલો. આપણી અને નિરાજા આત્માઓની કુનીમાં વધે જે આ માંસ રૂપી-દેહ રૂપ પડેલો આવેલો છે, તેથી આપણે એટલું જ જાણવાને સંતોષ માત્ર જોઈએ કે ૪૫૨ આપણામાં જે અસરો પેદા કરે છે તેથી તેનું ચૈતન્ય આપણા આગલ હાજરા હજુર જ છે. તે આપણી સ્વૂજ ઇન્દ્રિયોને લીધે ગ્રાહ્ય નથી; તથાપિ, આપણા મન ઉપર તે જે સત્તા ચલાવે છે તેથી, આપણામાં જે સદ્યુણી, નિર્મળ વિચારોને તે જગૃત કરે છે તેથી, આપણા આત્માને વિષે જે યુગ આનંદ અને સુખ તે પેદા કરે છે તેથી, અને પેઢી ઉત્કર્ષિત ખુશીના ઉજરા અને અંતરમાં ઉત્તમ યતા સંતોષો, જે આપણામાં નિરંતર જન્મ્યા કરે છે, અને જે સમજા સારા ગાણ્યોના વિચારમાં પથરાઈ રહેલા છે તેથી, આપણે તેને-તેના વ્યાપકત્વને અનુભવી શકીએ અને તેના માયાજુ પણાને જાણી શકીએ, તે આપણા તત્ત્વમાં જ રહેલો છે અને આપણા આત્માની સમજ શક્તિ પ્રકાશિત કરવાને, તેની ઇચ્છાને ખરે માર્ગે ચલાવવાને, તેના વિકારોને નિર્મળ કરવાને, અને મનુષ્યની સમજી શક્તિઓને ઇર્ષત કરવાને જાણે તે આપણા આત્મામાં આત્મા-આપણા આત્માના આત્માની ગાફક રહેલો છે. તો હવે, જે બુદ્ધિમાન પ્રાણિ પ્રાર્થનાથી અને ચિંતનથી, સદ્યુણથી અને સુકૃત્યોથી પોતાના આત્મા અને પ્રજુની વચ્ચે વ્યવહાર ચલાવી રહ્યો છે, તે

કેવો સુખી! અગરજો આખી સૃષ્ટિ તેના ઉપર ધુરંદે, સગળી કુદરત તેની સામા રૂપામ રંગધારણ કરે, તો પણ તેના પોતાનામાં જે પ્રકાશ રહેલો છે, જે સ્વંભ ઉભો છે, તે તેના મનને આનંદ મળ કરે છે, અને જે ત્રાસદાયક બળોથી તે વિંટગાળાયો હશે, તેની વચ્ચે તે ટટાર ઉભો રહી ગયે છે; તે એવીજ જાણે છે કે મારો આત્મમારી નબલીકનતા અને હારકો વચ્ચે તેને જેવેન કરવાને અથવા તેને બધામાં નાખવાને શક્તિમાન હોય, તેના કરતાં મારો આત્મમારી વધારે પાસે છે, એમ તે જાણે છે. નિંદા અને ધિકારના વરસાદમાં ઉભો રહીને જે સ્વંભૂને તે પોતાના બાળક તરીકે, પોતાના કાર્ત્તિય મુકુટ માકક અને પોતાના મરતકને ઉંચકી રાખનારની જે જુવે છે, તે સ્વંભૂની તરફ તે નજરમાંડી બેસે છે. તેના અતિ ગંભીર એકાંત વાસમાં તે જાણે છે કે હું એકજ અને મારામાં મોટો છે એવા પ્રજ્વળી પાસે છું; અને તેનાં વ્યાપકત્વનાં એવાં તો હુબેહુબ બહુણ તેને જણાય છે કે, તેના બતાવેલા હરકોઈ પણ પ્રાણિની સામે વાતચીત કરવામાંથી જટલી ખુશી પેદા થાય, તેના કરતા તેનાથી તેને વધારે સુખ મળે છે. અંતકાળની વખતે પણ તે પોતાના મૃત્યુની પેદાશને વારતે માત્ર એટલું જ જાણે છે કે મારો આત્મા અને જે પ્રજ્વળિતર મારી સાથે જ છે, તે વચ્ચે રહેલો પડેલો વૃંદે છે, અને ધૂરા હર્ષમાં તે સાકારે મને તાદરૂપ દેખાયે.

આપણા કર્ત્તના વ્યાપકત્વમાંથી તેની રૂપા અને તેના સારાપણની અસરોથીજ જો આપણે તેના વ્યાપકત્વને એ પ્રમાણે જાણવું હોય અને એ પ્રમાણે સુખી થવું હોય તો આપણે આપણા વિચારો ઉપર એવી બારીક નજર રાખવી જોઈએ જે કે (જો મને પ્રત્યક્ષમાં વચનોમાં મોલોએ તો) 'તેનો આત્મા આપણને દેખાને રાચે', તેના પવિત્ર આત્માને નાખુશ ન કરવાને આપણે કાળજી રાખવી જોઈએ, અને આપણા અંતઃકરણનાં ચિન્તન તેની દૃષ્ટિને પસંદ પડે એવી વૃત્તિનાં કરવાને યત્ન કરવો જોઈએ, કે તેથી તે આપણામાં રહેવાને અને વાસો કરવામાં આનંદ પામે, સેઉંકો 'ના જાણવા જોગ પદમાં એકે કેકાણેથી એમનું તેણે મામ સૃષ્ટિના નિયમોનાજ અજ્ઞાનથી પ્રતિપાદન કોઈ હોય એમ જણાય છે, 'આ-

૧. શેમનો તત્ત્વજ્ઞાની, નીતિ ગામ્નિ, વક્ત અને નીરોવા રંગાદનો શિક્ષક.

૭. સ. ૧ માં જન્મીને ૬. સ. ૧૫ માં મરણ પામ્યો.

પણામાં એક પવિત્ર અંશ રહેલો છે, અને તે સારાં નરસાં માણસોને જીવે છે અને આપણે તેની સાથે જોવી રીતે વર્તીએ, તેવીજ રીતે તે આપણી સાથે વર્તશે પણ ધર્મ પુસ્તકમાં જે વધારે અસર કારક વચનો લખેલાં છે તે વચનો લખીને હું આ વિષયનો છેડો આણું છું. 'જે માણસ મારા ઉપર બાપ ગણતો હોય, તેણે તે મારા વચન પાળવાં જોઈએ; અને મારાપિતા તેના ઉપર પ્રીતિ ગણશે અને અમે તેની પાસે આવીને, તેની જોડેજ રહીશું.'"

તેણે એ વચનો યાદુદા લોકોને ઉપદેશ કરતી વેળાએ કહેલાં.

Spectator, No. 571

Ganpatram Anopram Mehta

First Assistant Master, English School
Kaira.

શેક્ષસ્પિયર.

શેક્ષસ્પિયરનું ચરિત્ર લખનારાઓનો તથા એનાં પુસ્તકો ઉપર દીકાં કરનારાઓનો મહેનતથી જે આટલાજ અપૂર્ણ અખરો મળી શકે છે તે ઉપરથી હરકોઈને માલમ પડશે કે પ્રસિદ્ધિ પામ્યા બીજાં કોઈ પણ અંધ કાર કરતાં એને વિષે થોડું જણાયું છે. આ વિશ્વવ પમાડે એવા મહા ન પુરૂષના બાળપણના વિચારો, એની કલમની દિન પર દિન થયેલી વ્યવસ્થા દર્શાવે, એના નીતિમાન અને સમાગમશીલ ગુણ, એની મૈત્રિ, એના દોષ, અને એની જાતને લગતા વૃત્તાંતની એ શિવાય બીજી સુચના આ, — એઓ વિષેનું વર્ણન જોઈને આનંદ પમાડે તેટલો આનંદ પમાડે એવી બીજી કોઈ વસ્તુ નથી. પણ આ બધા વિષયો ઉપર એની વખતના તેમજ એનાં વખત પછી તરતજ થયેલાં પ્રશ્નોએ કંઈજ લખ્યું નથી; અને જે કંઈ એને વિષે અત્યાર પછી જણાશે તે માત્ર બહુજ બારિક શાધાંથી માત્રમ પડશે, જે શોધામાં, અત્યાર લખી તો, પોતાનાં તન, મન,

૨. પ્રશ્નપ્રમી, જેને ખ્રિસ્તી લોકો ઇશ્વરનો પુત્ર અને આખી દુનિયાનો એકજ તાતા કરી માને છે,

અને ધનનો અતિવ્યય કરેલો એવા પુરૂષો પણ ક્રોધ પામ્યા નથી.
સાધારણ મત એવો છે કે કોઈ ઐયકારના પુસ્તકોનું પૃષ્ઠાંત એજ
એનું ચરિત્ર છે; પણ આ મતને ઘણાં આધાર નહીં છે. જો કોઈ ઐયકારે
પોતાના દિવસ એકાંત વાસમાં કહાડ્યા હોય તો ખરેખર એનું ચરિત્ર
એકાંતવાસમાં રહેલા બીજા કોઈ માણસના ચરિત્ર કરતાં વધારે ચિત્ર
વિચિત્રપણું દરસાવશે નહીં; પણ, જેમ બહુજી સ્તુતિપાત્ર ઐયકારની બા
બતમાં બને છે તેમ, જો તેણે પોતાના વખતમાં યજ્ઞેના પુરૂષો ઉપર
જેજીવણું મળવું હોય, સરસાઈ ઉપજાવી હોય તથા ટીકા અને અરેખા
હના સપાટાની સાંધે ક્રોધ મળી હોય, અથવા, પોતાના વખતમાં થતા
વાદ વિવાદમાં હંમેશાં પ્રવેશ કરીને હોય તથા વિદ્યામાં એક સ્વતંત્ર રાજ્યનો
અથવા શૂરવીરનો રંગ મચાવી દીધો હોય. તો તેનું ચરિત્ર બીજા કોઈ પ
ણ પ્રસિદ્ધ પુરૂષ જેટલુંજ મનોરંજક થઈ શકે. પરંતુ આ અભિપ્રાયને જ
મે તેટલું વજન આપ્યું તો પણ એ નિર્ણય શ્રેક્રિષ્ણવરની બાબતમાં ખી
લકુમ નિરૂપણી છે. માહાં જાગ્યને લીધે એના પુસ્તકોની પણ એના
પૃષ્ઠાંતના જેટલાજ થોડી ખબર મળી શકે છે. એને પ્રકાશમાં લાવનારા
એનો ઉદ્દેશ, ગયાં ૩૦ વરસના દરમિયાનમાં એટલો તો ભારે હતો કે
એવો ઉદ્દેશ એવી બાબતમાં કોઈ વખત પર પણ થયો નહીં હોય; પણ
નિર્ણયક અથવા ખાતરી ભરેલ ખબર એટલી તો જોઈ મળે છે કે એ
જે નાટકો નંબા અનુક્રમમાં લેખ્યાં તેનો આધાર પણ અખ્યત્વે કરીને અ
ટકળ ઉપર છે, અને ઘણુંખરું એનાં પુસ્તકમાં લખાવ કરવામાં આવે
એવાં કેટલાંક નાટકો વિષે તો એણે તે બધાં કે તે માંનાં થોડાં લખ્યાં
હતાં એટલો પણ નિશ્ચય થતો નથી.

શ્રેક્રિષ્ણવરનાં પુસ્તકને લગતી દરેક જાણવા લાયક બાબતથી સંઘળા
અસાન છે એ અસાનપણની દાખ એનેજ માથે મૂકવા જોઈએ. જે રિધ
તિમાં એ પોતાનાં પુસ્તક મૂકી ગયો છે તે તે સ્થિતિ ઉપરજ જો વિચાર
કરીશું તો આપણે નિર્ણય કરવા વગર રહીશું નહીં કે એને તેના ખુબીની
કંઈ હતી નહીં અથવા તો એ જાણે તેમજ કનિષ્ઠ ઐયકાર હતો કે એણે પો
તાના ઐયો આવતા જમાનાને સારું મૂકી જવા યોગ્ય ધાર્યો નહીં—પોતે
યતી પ્રજાનું કામ બનાવે છે એમ ધાર્યું નહીં—તથા પોતાના મનમાં આ

લતા વખતમાં લોકની પ્રીતિ તથા તેથી થતા માન સંપાદન કરવાં એ શિવાય બીજી ઉમેરો રાખી નહીં-એ કલ્પના અટકળથી નિષ્ણ હોય એમ જણાય તો પણ એમાં સંભવ્ય પાણું રહેલું છે. પણ એવાતને અંગ્રેજ વળ આપીએ, તથા પોતાના પુસ્તક તરફ એ ઉર્મગથી કે જે દરકારીથી જોતે હતો, તેની તોડના કરાએ, તેની પેઢેલાં એનાં પુસ્તકોનો ખરો પ્રકાર, તથા ને સ્થિતિમાં હોવાથી એઓના ઉપર અસર થઈ તે સ્થિતિ, એઓના ઉપર વિચાર કરવો અવશ્યનો છે.

કેળવણી ખાતાનો રિપોર્ટ.

સાંધણી ખાતે ૪૫ થી.

૭ નિયાજો તા. વિદ્યાર્થીનો વધારો થયો.

આ સાલ આખરે આ ઇમાકામાં ૩૧૭૬ નિયાજો તથા ૧૯૮૮૭૦ વિદ્યાર્થીઓ છે. એટલે પાછલા સાલ કરતાં ૧૪૦ નિયાજો તથા ૨૦૮૮૭ નિયાજીઆ વધ્યા છે. એ ગદ્યેના અંગરેજી બહુનારાની વિગત નીચે મુજબ:—

	હાલ બળે છે	વધવાં.	ઘટવાં.
૧ કાલેજમાં	૪૮૪	.....	૭૬
૨ હાઈસ્કૂલોમાં.	૩૩૭૬	૧૮૧	.....
૩ ફર્સ્ટ ગ્રેડ આંગ્લો.			
વરનાયુક્તર સ્કૂલોમાં.	૪૨૮૦	.....	૫૯૫
૪ સેકન્ડ ગ્રેડ માં.	૧૮૭૫	.....	૭૩૮
૫ ફાઈન નાર્મલ સ્કૂલમાં.	૧૮	૯	.....
	૧૦૦૩૩	૧૮૭	૧૪૦૭

એ નિયાજીયાની બાબતાર તારીખ.

૧ અંગરેજી બહુનારા.	૧૦૦૩૩	.....	૭૨૦
૨ સંસ્કૃત. _____	૩૦૫૭	.....	૭૬૦
૩ સાદીન. _____	૫૦૧	.....	૮
૪ ફારસી. _____	૪૮૩	.....	૨૬૩

ઉપર અંગરેજી બાણનારા બતાવ્યા તે સિવાયના દેશીબાણા બાણનાર બતાવ્યા. કાલેજોમાં નિશાળિયાની સંખ્યા ઘટવાનું કારણ એવું મારામ પડે છે કે મેટ્રિકુલેશનની પરીક્ષામાં થોડી સંખ્યા પસાર થઈ. પેહેલા અને બીજા વર્ગની આંગણેશરનાકુમ્મર નિશાળોમાં સંખ્યા ઘટી છે તેનું કારણ એ છે કે, તેમાં કેળવણી વધારે સારા દરજ્જાની આપવાના ધરાવાથી ધોરણો ઘણાં સકન થયાં, તથા નિશાળોમાં અંદર અંદરની સરસા સરસી ચાલે છે. એ રીતે અંગરેજી બાણનારની સંખ્યામાં સર્વ મળીને ૧૪૦૭ થયા છે, પણ હાઇસ્કૂલોમાં ૬૮૧ થયા છે. તથા ફામિલ નાર્મલ સ્કૂલોમાં ૬ નો વધારો થયો છે. એ વાત સંતોષકારક છે. પણ સર્વાળે અંગરેજી બાણનાર માં ૭૨૦નો ઘટાડો થાય છે.

ઉપર જે સમજાવેલું તે આખા ઇલાકાને લાગુ પડે છે. આ બામમાંની ગૂજરાત પ્રાવિનશિપમકાલેજમાં ૩૫ હતા તેના આસાલ ૧૫ વિદ્યાર્થી રહ્યા છે એ દિલ્લીની વાત છે. એનું કારણ આપણા ડીરેક્ટર સાહેબ એ વું બતાવે છે કે, ત્યાં યોગ્ય શિક્ષકો નથી. અમદાવાદના લોકો મુંબઈના જેવી કાલેજ કાઢાડવા સાથે પૈસાની મોટી રકમ ભેગી કરે છે, પણ સરકાર એ વાતમાં મદદ આપી શકે એવું સંભવતું નથી. અને એટલે મુંબઈ મદદ આપવાની જરૂર પણ નથી એવો આપણા ડીરેક્ટર સાહેબનો વિચાર છે. તેનાં સવિસ્તર કારણો તો તે સાહેબે આપતા વાર્ષિક રિપોર્ટને સાથે મુક્તવરી શખ્યાં છે. એ સાહેબની ધારણા એવા પણ છે કે એ રકમમાંથી જે આ મુંબઈ અભ્યાસ કરવા આવે તેમને મદદ રાખત રકાલરશિપ આપવી જોઈએ, અથવા એક ઉદ્યોગશાળા કાઢાડવી, જ્યાં કોતરવાનું, સુતારનું અને હુદારનું કામ શીખવાય. ગૂજરાતમાં લોકોને ઉદ્યોગનાં સાધનો બહુ છે, પણ યોગ્ય શીખવનાર ન મળવાથી વપરાતાં નથી. હાઇસ્કૂલોમાં ૧૪૬ વિદ્યાર્થી-ઓનો વધારો થયો છે એ વાત સંતોષકારક છે કેટલું અને સેકંડ ગ્રેડ આંગણેશરનાકુમ્મર સ્કૂલોમાં ૭૮૩ વિદ્યાર્થીઓ થયા છે તેનાં કારણો ઉપર આખા ઇલાકાને વિષે લખતી વખતે બતાવેલાં છે તેજ છે. સેકંડ ગ્રેડ સ્કૂલોમાં ઘટાડાનું કારણ ઉપર કહેવામાં આવ્યું નથી પણ તે એ છે કે સારા શિક્ષકો ન મળવા છતાં એ નિશાળોમાં અંગરેજી શીખવવું જરૂરી રાખવાથી વિદ્યાર્થી નાકો અભ્યાસ કરે છે, અને તેથી આગળ કેળવણી લેવામાં

તેને ધણી અડચણ પડે છે અને ધણાક અટકી પડે છે તે કંટાળીને અંતરે જી બંધાયું હોડી રહે છે. માટે એ વર્ગની ધણી નિયાજો કાઢાડી નાખવામાં આવી તેથી ગયા સાલ કરતાં આ સાલ ઘટાડો માન્ય પડે છે.

તેમજ ગુજરાતી (એટલે સાંસ્કૃતિક) નિયાજોમાં ૭૫૯૩, તથા સ્ત્રીઓની નિયાજોમાં ૫૧૮, તથા નાર્મલ સ્કૂલમાં ૨૦ એ રીતે ગયા સાલ કરતાં વધારો જોઈ ધણાજ આર્થિક ઉપજો છે. આ સંબંધ સરકારી નિયાજો વિષે બંધાયું આનંદી નિયાજો આતે ફક્ત ૯૯ હોડી આ સાલ વધારે બાકી હોડીઓ ૩૮ થઈ પાછે. અને ને નિયાજોમાં સરકાર પરીક્ષા માત્ર એ છે તેઓની હાઇસ્કૂલ મીડલ ક્લાસ તથા નાર્મલ ક્લાસમાં ૧૨૦નો વધારો થયો છે, અને સાંસ્કૃતિક ક્લાસની નિયાજો તથા હોડીઓની નિયાજોમાં ૭૧૦ નો વધારો થયો છે એ ૧૯૫૧ની વાત છે; તોપણ આ બાબમાં ૧૧૮૦ નિયાજો તથા તેમાં ૧૫૧૦૫ બંધનારા છે એટલે પાર કરતાં ૧૦૦ નિયાજો તથા ૧૬૪૦ બંધનારાનો વધારો છે એટલે આપણે ને સરવાળે જુદી યવાનું કારણ છે. વળી વાંચનારાઓ એ વાત ધ્યાનમાં રાખવી ને મેટ્રિક્યુલેશન જુદા સાહેબને રાજકુમાર કલેજના પ્રિન્સિપાલ તરફથી જતો મળેલાં નથી તેથી તે વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યા આ નિયાજોની સંખ્યામાં દાખલ કરેલી નથી. તો પણ તે સાહેબે મેટ્રિક્યુલેશન ડિરેક્ટર સાહેબને લખાણ કર્યું તે ઉપરથી માન્ય પડે છે ને ગમે સાલ ૧૨ હતા તે વધારે હાલ ૧૦ વિદ્યાર્થીઓ થયા છે.

દશી નિયાજો ત્રણ પ્રકારની છે, (૧) સુપરીઅર, (૨) પ્રીન્સિપાલ અને (૩) સાંસ્કૃતિક. પેટલા પ્રકારની નિયાજોમાં બીજા વર્ગનું સરકારી નોકરી કરવાની લાગેકોનું સરેલિક્કા મળવી શકાય તેટલું બંધાયે છે, અને બીજા પ્રકારની નિયાજો અંગ્રેજી સ્કૂલમાં બંધવાને દાખલ થતાની પરીક્ષા આપી શકાય તેટલું બંધાયે છે, અને ત્રીજા પ્રકારની એટલે સાંસ્કૃતિક સ્કૂલમાં ધણું કરીને આપણી મામડી નિયાજો નેટલું થાય છે.

એ દશી નિયાજોમાં ૨૧૫૯૧ વિદ્યાર્થીઓ વધ્યા એ બહુ સંતોષ કારણ છે અને મુખ્યત્વે કરીને આ સાલમાં મુંબઈ પ્રજાકાના પ્રણાહ બાગોમાં વરસાદની લંગી હતાં આટલો વધારો થયો એ આશ્ચર્ય કારક છે, પરંતુ વાર્તાનિક કહાંચે તો એ વધારો ધણો નથી એવા આપણા ડિરેક્ટર સાહેબનો મત છે. તે સાહેબ કેહે છે ને ઇંગ્લાંડ અને વેલ્સ આતે સત

૧૯૭૧ની પરીક્ષા વખતે ૧૫૦૬૦૦૦ વિદ્યાર્થીઓ હાજર હતા એટલે પાછલા સાલ કરતાં પોણા લાંબ વધારે હતા એ સિવાય રોજે બણવાની નિશાળોમાં ૧૦૦૦૦ બણનારા ભરતી હતા, આ સાલ ત્યાં સોળ લાખ બણનારાઓ ને સાઝ ઝાંઝ અપાયેલો છે. તેમાં દિવસે બણવાની નિશાળમાં માથા દિશ્ત ૧૨ શિલિંગ, ૨ પેન્સ (૧-૧-૪) અને રોજે બણવાની નિશાળોમાં ૬ શિલિંગ (૪-૮) પ્રમાણે બણને આપેલું છે. આ સાલના અરસાની આંકડો ગયા સાલ કરતાં ૩ ૬૩૧૫૮૦ વધારે હતો. એ રકમ મુંબઈ હાલાકામાં કેળવણી આતે કુલ રકમ અરચાઈ છે તેની ખરેખર છે. આ વાત ઉપરથી એવું સમજાયે છે મુંબઈ હાલાકો જેની વસ્તી હાલમાં અને વેલ્સ જેટલાં છે ત્યાં હજી કેટલું કેળવણી આતે બાકી કામ રહ્યું છે. હાલ સરાસરી ગણીએતો સેક્ટર ૧ જોકરો કેળવણી સેતો હશે. અને કુટુંબ કરીએ જાએ જે સોદાને નિશાળો ઉપર આરથા છે, પણ નવી નિશાળો કહાડવાનું તેઓ ના આપનામાં નથી તે માટે આ હાલાકાના લોકો ને સરકાર તરફથી ઘણી મદદ મળવી જોઈએ છે. અને તે મળેથી આ સાલ અને વેલ્સથી વિમુક્ત થશે, અને કેળવણીનો સર્વવ પ્રસાર થયેથી લોકો સારા રાખવાની ખૂબ બણતા થશે, અને આપાર તથા એતીવાડીમાં આગળ પડી રીપશે.

આ હાલાકામાં એડુતની વસુલાતના દર રૂપિયા ઉપર ૪ પાઇ (લોક લેન્ડ) કેળવણી આતે અરચવા સાઝ મળે છે એથી ઘણો લાભ થયો છે. પણ એમાં એક અન્યાય થાય છે. જે એડુત લોક પોતાના જોકરાના મુખારા સાઝ જે રકમ અરચે છે, તેનો લાભ જે લોક લોકલેન્ડમાં કશું બરતા નથી તે લોક પણ લે છે. સરકારે મ્યુનિસિપાલ કમીટીને કેળવણી આતે નાણાં વાપરવા આપવાની છૂટ આપી છે, ને તે બાબત વળી કાયદો કરેલો છે. પણ અનુભવથી એમ સિદ્ધ થયું છે જે લોકો એની હલકી (પ્રાઇમરી) કેળવણી કરતાં સારી જાતની કેળવણી ઉપર પૈસા અરચવાને રાજી છે.

લોકલેન્ડ આતાની ઉપજ ઉપસંત સરકાર દર સાલ ૨૧૨૦૦૦ રૂપિયા આપે છે. તો પણ હવે આટલી ઉપજમાંથી રૂકલો વધારે વધારે કાઢવાનું કામ વરસાવરસ આપ્યું જાય નહીં. હવે આપણે થોળવાની વખત આપેલો છે. કલમિત સને ૧૯૭૨-૭૩ પછી ઘણી અરી નિશાળો કાઢાડી નાખવી પડશે. સઘળા હાઈવેક્ટરો બંધ છે કે હાલ જે પ્રાઇમરી રૂકલો આતે અરચવાનાં નાણાં મળે છે તે બસ નથી, આ સાલ પાછળના સાલની બાકીએમાંથી જેમ તેમ ચાલી રહ્યું છે. મધ્ય આગના હાલે.

કુટરસાહેબ કહે છે ને થોડા વરસમાં ૨૮૯ નવી નિશાળો કહાડવી પડશે. સિંધના ફલટન સાહેબ કહે છે ને અમારા ભાગમાં એકદમ ૫૦ કહાડવી પડશે. ધયાન ભાગના ઉપર સાહેબ લાલ નિશાળો કહાડવાને રકમ મળે છે. તે ઉપર સેકડે દશ ટકાનો વધારો માગે છે, દક્ષિણ ભાગના ધન્ડપેકટર ૧૨૦ નિશાળો કહાડવી પડશે, એમ કહે છે અને જુલર સાહેબ લખે છે ને મૂલરાત આતે ઓછામાં ઓછી ૧૨૦૦ નિશાળો કહાડવી પડશે. નવી નિશાળો કહાડવા આતે જોઈએ તે સિવાય જૂનીઓને સુધારવા વાસ્તે પણ નાણાંની જરૂર છે, કેમકે સારા શિક્ષકો સારા પગાર વગર મળી આ વતા નથી. હવે આ બારે કામને સાફ બહુ નાણાંની રકમ જોઈએ, આ ને તે વરસનાં વરસો સુધી ખરચાવી જોઈએ. એ બનવું સુરકેલ છે. વાસ્તે દરસાબ કેટલાક નિશાળો કહાડતાં કહાડતાં થોડે વરસે રાધજે કેકાણે જોઈએ તેટલી નિશાળો થઈ જશે. જે દરસાબ અમુક વધારો નાણાંની મળતો જાય, તો નિશાળો કહાડવામાં સરખાવધારો તે પ્રમાણમાં થતો જાય, અને લોક પોતાની ખુશીથી મન્દ કામે એવો ભરસો નથી રહી શકતો, તેથી સરકારી ઉપજ અથવા એ કામ સર જુદા કરી દાખલ કરી તેમાંથી નાણાં મળવાં જોઈએ.

લોકલફંડ ન બરનાર લોકો પાસેથી એ કામ સર કરે. ઉધરાવવાની પીલ સાહેબે બાલાગણ કરેલી હતી. પણ તે વખતે સરકારમાં નાણાંની તંગી ને લાંબે બીજે કરે હતોજ, એટલે તે બાલાગણ કુટુલ રાખવામાં ન આવી, કેમકે લોકો ઉપર મોટી બાળે યથ જાત, પણ ને બાળેતમાં લોકોના કાંઈક સાફ કર લેવાય, અને તે બરનારની આંખ. આગળ ખરચાય તેમાં કોઈ વાંધો કહાડત નહીં. ઉપર બતાવ્યા પ્રમાણે લોકલફંડ બરનાર ઉપર ને અન્યાય થાય છે તે દૂર કરવા સાફ આખરે કોઈ એલી જાતનો કર લોકલફંડ ન બરનાર લોક ઉપર દાખલ કર્યા વગર છૂટકો નથી, અને ને ગામોમાં મ્યુનિસિપાલ આતાં છે ત્યાંના લોકો પોતાના છોકરાઓના લાભ સાફ મ્યુનિસિપાલ ઉપજમાંથી ખરચ આપે એમ કરવું પડશે. વિલાયત આતાની હિંદુસ્થાનની સરકારે નંબર ૧૦ ના તારીખ ૧૧મી ફેબ્રુઆરી સને ૧૯૭૧ના કાગળમાં સાફ કરમાવેલું છે ને, બીજા નેટલા પ્રકારની નિશાળ આતે ઉપજ થતી હોય તેના ફંડ કરતાં સરકાર ભરતી નાણાં આપશે નહિ, અથવા કોઈ પણ નિશાળમાં કુલ ખરચયતો હોય તેનો ફંડ સરકાર આપશે. હવે આ હિસાબે ગણતાં સરકાર પાસેથી દેશી બાપાની નિશાળોની એટલે (પ્રાઇમરી) કેળવણી આતે રૂપિયા ૨૨૫ ૩૬૨ નિકળે છે,

૮ અભ્યાસ.

આ સાલ નિશાળની ને પરીક્ષા થઈ તે ગદ્ય નીચે પ્રમાણે વિદ્યાર્થીઓ મસારે થયા.

પ્રત્યાક્ષાના બાગ	કેટલાની પરીક્ષા લીધી.	૧લું ધોરણ	૨લું ધોરણ	૩લું ધોરણ	૪લું ધોરણ	૫લું ધોરણ	૬લું ધોરણ	તિરાહ રૂ.	તિરાહ રિ.	કુલ	રીમાર્ક
કુ. દક્ષિણબાગ.	૧૨૪૨	૬૩	૧૮	૮	૦	૦	૦	૦	૦	૮૬	સુરેશીઅન નિશાળોમાં તવધારણે શીખવેલો. અમદાવાદની તાલુકામાં શી નિશાળની પરીક્ષા લીધી તે થિચામ.
મહેપળાગ.	૧૪૦૬	૫૦૮	૪૨૧	૩૧૪	૧૭૬	૧૧૫	૭૬	૧૦	૧૪	૧૧૪૫.	
પ્રધાનબાગ.	૧૮૧	૪૨	૭૨	૪૬	૧૮	૮	૬	૦	૦	૧૬૨	
કુપરબાગ.	૨૭૧૬	૨૦૭	૧૨૭	૧૩૩	૬૦	૫૪	૦	૦	૦	૬૧૧	
શીખ.	૮૨૬	૧૨૨	૧૨૧	૬૭	૨૩	૨૬	૫	૦	૦	૩૬૪.	
કુલ	૧૧૬૨૭	૬૪૨	૭૫૪	૫૬૮	૩૧૦	૨૦૩	૬૦	૧૦	૧૪	૨૬૩૧	
દક્ષિણ	૧૪૨૪૮.	૧૭૬૮	૧૩૬૬	૬૮૫	૪૨૪	૧૦૮	૦	૦	૦	૪૭૧૧	
મહેપળાગ.	૨૭૩૬૦.	૨૮૬૩	૧૪૪૬	૧૧૪૪	૬૭૬	૨૩૬	૪	૦	૦	૧૩૭૫	
પ્રધાનબાગ.	૧૪૨૪૪	૧૬૬૮	૬૫૮	૭૬૬	૪૦૬	૧૨૬	૦	૦	૦	૪૨૫૪	
કુપરબાગ.	૩૭૨૬૧	૭૦૦૭	૨૭૭૭	૧૪૫૨	૮૨૬	૧૫૦	૦	૦	૦	૧૧૮૧૫	
શીખ.	૪૭૫૩	૧૭૧૭	૮૮૬	૫૮૨	૧૨૮	૨૦	૦	૦	૦	૩૩૩૬	
કુલ	૬૭૬૨૬	૧૫૩૮૩	૭૦૬૬	૪૬૨૬	૨૪૬૬	૬૪૩	૬૪	.....	.....	૩૦૪૬૧	

સદરહુ કોઠો ગેવાથી માલમપડચુ ને અંગરેજી બાપાની સિંધપ્રાંતમાં સૌથી સારી કેળવણી અપાય છે એનાં બે કારણ હોય છે; કેળવણી આપવાની રીત સારી હોય, અને વિદ્યાર્થી જીવિમાન અને હલોગી હાય. બીજો નંબરે હિંદુશાન ભાગ આવે છે. ત્રીજો નંબરે મધ્ય ભાગ, અને ઉપર અને દક્ષિણ ભાગ ચોથે અને પાંચમો નંબરે આવે છે, આ છેલ્લા બે ભાગો અંગરેજી કેળવણીમાં આદર્યા બધા પાછળ છે એ જોઈને અને અતિ હલગીર હોય છે.

હવે દશી બાપાની કેળવણીનો કોઠો જોઈએ. એમાં પણ સિંધ પેટ-સે નંબરે આવે છે. દક્ષિણ ભાગ ને અંગરેજીમાં સહથી પાછળ છે તે બીજો નંબરે આવે છે ગૂજરાત ત્રીજો નંબરે આવે છે. અને હિંદુશાન ભાગ ચોથે તથા મધ્ય ભાગ સહથી છેલ્લે નંબરે આવે છે. મધ્યભાગ આટલો છેલ્લો આવે છે તેનું એ કારણ એવું જણાય છે ને ત્યાંના મુખ્ય રથજ મુખ્યમાં બહુનારાની ધણી સંખ્યા પારસીની છે, તેઓ ગૂજરાતી ભાષામાં બહુ નબળા છે અને ત્યાંના ગૂજરાતી હિંદુઓ સણવી તથા પરશુઓ પણ ધણા ખરા એજ સ્થિતિમાં છે, તેથી સરવાળે આખા ભાગની નિશાળો ઉપર તેમની અસર લાગી જણાય છે. ગૂજરાતના વિદ્યાર્થીઓ દિસાબ તથા ગૂજરાતીમાં ધણાજ હુશીઆર છે પણ અંગરેજીમાં પાછળ છે તેથી તેઓ ચોથે નંબરે જાય છે.

સરકારી સ્કૂલ.

શને ૧૮૭૨ ના જાન્યુઆરી માસની ૨૭ મી તારીખના નંબર ૪૨૨૬ ના એડ્યુકેશનલ ઇન્ડેપેન્ડન્ટ સાહેબના કેળવણી ખાતાના ડિરેક્ટર સાહેબ ઉપરના કાગળમાંના બહુ વિભાગની અંતર રૂબરૂ વિચિત્રતા નિમ્નો.

૧. આખામાંની મુદત વર્ષ જણ.

૧ ખારાખંડી તથા આંક ગૂજરાતી પેટેલા ધારણ પ્રમાણે.

૨. ૧ વાંચન સરકારી વાંચન માળાની બીજી તથા ત્રીજી ચોપડીથી

૨ સેમન. ગૂજરાતી ખરડા (કાપી), પરિમાણ, સર્વાળા, ખાદ્યાકી, ગુણાકાર (સેટેલા લખલા.)

૩. ૧ વાંચન. સરકારી વાંચન માળાની ચોથી ચોપડી.

૨ સેમન. ગૂજરાતી અને બાળબાલ ખરડા (કાપી).

૩ બાગાકાર તથા સેખાં ચોથા ધોરણ પ્રમાણે અને જીલ્લાની બુગોળ બીજા ધોરણ પ્રમાણે.

૩. મહેતાજીની યોગ્યતા તથા પગાર.

અ. મહેતાજી ટ્રેનિંગ કાલેજના પ્રવેશક વર્ગના અભ્યાસમાં પાસ થએલા નોંધએ.

બ. કાયમ પગાર રૂપિયા ૮ નો, તથા કેપિટેશન અને પ્રોફિશ-ની એલાવન્સ રૂપિયા ૧૫) સુધી.

ક પ્રોફિશન્સી અને કેપિટેશન એલાવન્સની સરતો.

(અ) પ્રોફિશન્સી એલાવન્સ:—

પેટુલા ધોરણમાં પાસ થએલા દરેક છોકરાની ૬ પાઈ બીજા „ „ „ „ „ „નો ૧ આનો.
ત્રીજા „ „ „ „ „ „નો ૨ આનો.

(બ) કેપિટેશન એલાવન્સ માયાદિષ્ટ એક આના પ્રમાણે ગણાયે, પણ નો પ્રોફિશન્સી એલાવન્સ તેની બરાબર થયે અથવા વધે, તોજ આપવામાં આવશે.

૪. જ્યાં સુધી સરાસરી હાજરી ૫૦ નિશાળિયા કરતાં ઓછી હાય ત્યાં સુધી મદદનિસ આપવામાં આવશે નહીં.

૫. ગામડાની સર્વ બાંચરૂસેાનું આ ધોરણ રાખવામાં આવશે.

૬. જ્યાં લેકો આખા વરસમાં ઓછામાં ઓછા ૨૫ છોકરા મોકલ્યાં કરવાનો કરાર લખી આપે અને નો તેઓ માગે તો મોસમના વખત માં એટલે ૧ઠી નવંબરથી ૩૧મી માર્ચ સુધી નિશાળનો વખત કક્ષાક ૧૨થી ૩ સુધી રાખવામાં આવશે.

તારીખ ૬ ઠી)
માર્ચ સને ૧૯૦૩ }
અમદાવાદ.

G BUHLER,
એડુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર.
ઉત્તર બાગના

પુસ્તકોની પહોંચ.

પુકિતડની ભૂમિતિના મનોવલનો ખુબસો રકંધ ૧. બનાવનાર ખીતાં-બરદાસ ત્રિભાવનદાસ મહેતા. એની મોક નકુલ અમને ખાનગી મંજીલે તેની પહોંચ ખુશીની સાથે આપીએ છઈએ, એની કિંમત રૂપિયા સવા

ગુજરાતશાળપત્ર.

પુસ્તક ૧૨ સું.

જે સન ૧૮૭૩.

આંક ૫ મો.

જૂનો ગૂજરાતી ભાષાના ઘોઢાએક નમુના.

અક્ષર નોડણીના નિયમોનું વિવેચન કરતી વખતે અમે કહ્યું હતું કે ઘણા શબ્દોમાંથી એ વાંચનમાંના હ કહાડી નાંખે છે ત્યાં ખરેખરો બોલાય છે, અને એ પ્રમાણે એવા શબ્દમાં હ પ્રાચીન કાળથી બોલાતો તથા લખાતો આવ્યો છે. એ વાતની સાબીતી હાખલ ગૂજરાતી ભાષાના જૂના ગ્રંથોમાંથી પૂરાવા આપવાનું તે વખતે અમે કશ્વલ કહેું હતું, અને તે વચન બનતી તાકીદે પૂરું કરવાના હેતુથી અમે આ અંકમાં તે વિષય હાખલ કરીએ છીએ. એ ગૂજરાતી ભાષાના નમુના નોંધાથી બધાની ખાતરી થશે કે ઘણા શબ્દોમાં ને હકારે બોલાય છે તે કોઈ આજ કાલ નવો પેઢી ગયો હોય એમ નથી.

એ મતલબે આ નમુના નોંધતાં જૂના વખતની ભાષાની ખાસીએત પણ વાંચનારના જાણવામાં આવે એ માટે અમે તેમાં છે તે પ્રમાણે જ કોઈપણ ફેરફાર કર્યો. સિવાય જ છાપીએ છાપ્યું. છેક કહિણ શબ્દના હાલમાં ચાલતાં રૂપ જુદાં સમજાવ્યા છે.

એમાંની એક પ્રત નંદાવતીમાં (નંદર ખાર?) સંવત ૧૬૮૫ માં લખાએલી છે. એમાં જણાવ્યું છે:—બીમકવિકૃત હરિલીલા સોળકળા, કૃષ્ણદાસકૃત મોટો સુદામો, અને ચક્રનાથનો. એ જણે કોઈ ખખરદાર લહીઆએ સારા બાળબોધ અક્ષરે લખ્યા છે, અને વર્ણશુદ્ધિ બધે એણે એકજ રાખી છે.

સંવત ૧૬૪૦ માં લખાએલું એક વૈષ્ણવોનું આનંદક છે, એ ગદ્યનું પુસ્તક છે. અને એની લખનાર પણ કોઈ ખખરદાર લહીઆ છે. એ પ્રત કંપે કેકણે લખાઈ તે તેમાં લખ્યું નથી.

આપણા વિદ્વાન ધૈર્યેકટર દાકતર છુતર સાહેબે ધણા એક જૂની ગુજરાતી ગ્રંથોનો સંગ્રહ કીધો છે તેમાંથી 'વિમળસૂરીકૃત' સારસારા અને જોવા આપ્યો છે તે. એ ગ્રંથ સંવત ૧૬૦૩ માં બનેલો અને ૧૬૧૧ માં લખાયેલો છે, લહીઓ કોઈ વિદ્વાન અને ધ્યાન આપીને લખનારે જણાય છે. કદાપિ કોઈને શંકા આવશે કે ગોરજીઓની બાષા કાંઈ શુદ્ધ ગુજરાતીનો નમૂનો ગણાય નહીં, અને તેથી તેના ઉદાહરણ આ વાદમાં આપવા એ પ્રસંગાનુકૂળ કહેવાય નહિ, પણ એ ખાખત અમારો એવો વિચાર છે કે જૂની ગુજરાતીમાં જૈન કે વેદમાર્ગીનો કાંઈ ભેદ ગણવાનો નથી. પણ એથી ઉમટું હાથ ગોરજીઓ ને બાષામાં ગ્રંથ લખે છે તે બાષા આખા ગુજરાત પ્રાંતની જન બાષા હતી. એ વિચાર ગ્રજભાષા ગાસ્તીએ પોતાના એક ગ્રંથમાં સાફ જાહેર કીધો છે, અને જે ને વિદ્વાનો જૂની ગુજરાતીનું અપસૈકન કરે છે તેનો પણ એવાજ વિચાર થવા વિના રહેતો નથી. તે છતાં વાદ્યે અમે એમાંના પણ ઉદાહરણ લીધા નથી.

સોલ્હ કલ્હામાંથી.

તમ્હા સહમ્મ અમ્માર જોરામ

રાજ્ય કરી પુત્રના નિજ ઠામ.

મિહાસન 'ત્રિટુછિ કુરરાદ'

મોટું તેહ તળો મહિમાયે.

તેહના પુત્ર પાંચ અનેક

તેહ તળુ કિમ કહું વિવેક. (૧૦ મો કળા ૧૦ મી કડી.)

શબ્દ એક 'હૌઝ આકાશ

ફેત તાહારો કરાસે નાશ

એકો છે. જ્યાં 'હ' આવે ત્યાં 'એ', અને 'ઉ' આવે ત્યાં 'હા'નું ગુજરાતી ઉચ્ચારણ થયે.
યથો.—૧. ગણે, ત્હારો, "ઉ"ની છડી વિચારિત.—

सम्यक वैरी जाणो तेह.

एहनु गरभ आठमु जेह. १५

आव्य तेहां कंस भूपाल

क्रोध करीनि लीपु बाल

पगि साहीनि करि विनाश

तेढलि कन्या गइ आकाश. ७०

मुख जोई मासी तणुं बदनि अंगुठ चरण

सिंहतणी घिरि परहुण, जाणे आव्य हरण. ८६

मूँकी मूँकी केशव तबदास

बली नही आव्य ताहारी पास. ८८

गोकुल वर्यु जय जयकार

गाधि गोप तेहां मंगलाचार. १०३ (११ भी ६५.)

नाहाना बालक साथि रामि

करि बात जे जेहानि गमि, ५

पेद यशोदा पामी सहो

काहानड तू बंधायि नही. ८

ब्रह्मांड कोटि व्यापि रह्युं, किहां ताहाक माहिमाइ. १८

जे तल पद पलव अणसरि

ते भवसागर हेला तरि. २१

दीठुं कृष्ण तणूंत करंम

गोप भणि अद्यो जाण्युं मरंम. ३२

अनो.—२. करान.—३. परेछो. प्रादुछो.

४. २३.—५. तम, तमाशे. ६. अनुसरे.

मन अल्लारं लीधं हरी

भूरत कृष्ण गयो नीसरी. ४२ (१२ भी ३११.)

बुरासाण केरु राजान

कालयवन तेहनूं अभिधान. ३० (१३ भी ३११.)

भोरा मुधमानां वाजः—

एकछि अनंत तूं, अछेदानिं अभेद.

मानवी तूजानि किम कलि, जेहनिं न जाणे वेद.

सुदामु सूखी नहों, दोहिलिते दोहाडा जायि. (३३५ १ ६)

एक ब्राह्मण त्याहां बसि, सुदामानिं पासि

बढतारे तेहनीं काभिनी, विकट कीणूं हास्य.

प्रीऊ प्रति एम बदि, सांभिल माहारा कैय. (३३५ २ १)

दीधारे विण किम पामियि, तृष्णा ते सघलीं मेहल्य.

विमानिं तरप्या नही, सुख पामियि किम आहां. (३३५ ३ १)

तल्लो जाऊ गोव्यंद भणी

सारकरि प्रभू आपणी

सात जनमिदत न दीधूं, तु कृष्ण किरां धकीं आपि.

दत होयितु विठा पामायि, तेहनू श्यो महिमाय;

पुण्य होयितु त्याहा सिद जेइयि, एम बदि शिवताय (३३५ ४ १)

अधिक पंथ नल्लो चाली आच्या, यया होसु अत्रांत.

सदामानी सेवा मांडी, चरण चापि भगवंत.

पेम धरी हरी पाग पलाली, ऊष्णोदक अणावि

जोवा मित्र माहावती केरु, सोळ सहज त्याहां आयो. (३३५ ५ १)

વૈષ્ણવન્દિકમાંથી:—

પછી પૂર્વાભિમુક્ત વિશે માથું 'ઉહોલી'ને હાથ પલાલીએ । શ-
રોર નવછિદ્ર સદાશ્રવિ । નિદ્રા માહિ વિશેષિ સદાશ્રવિ । તે માટે
પ્રાતઃસ્નાન વશ્ય કરવું અશક્ત પુરુષે જલસ્નાન ન કરવું. + + +
એહવું માનસસ્નાન કોજિ.

પ્રાતઃકાલે પ્રથમ દિવસનું ધોયું વસ્ત્ર ધરીડ । મધ્યાન સ્નાને
પ્રથમ દિવસનું ધોયું ન ધરીડ । કાછહી 'પિહિલી' દોજિ । પાટલી
પાછિ વાલીએ.

પછિ આચમન કરો દેવપૂજા કોજિ । તિહાં પ્રથમ પૂજોપદાર
યોગ્ય કરો સ્થાપીડ ॥

સાર રાસમાંથી:—

સુરિખ અક્ષરનં કવઈ ॥ તે સવિ સુયુદ્ધ પસાય
વર્ણ માત્ર જિણિ શીખવિઉ ॥ તેહનો પ્રણમું પાય. ૧ છંદ. ૫૪.
શ્રી પ્રથેન જિતિ તિહાં બુપાજ ॥ અરિયણ કોડિ તણુ તે કાજ
કરઈરાજ ન્યામ અભિરામ ॥ કહઈસોઠ અવતરિઉ રામ. ૨ પૃષ્ઠ.
એક દિવસ નિસિ પહોરિઉ રામ ॥ મનિચિંતઈ એહવુ ઉપાય. ૨ પૃષ્ઠ.
પુત્ર સાઠ છઈ ઉછાંછમા ॥ માહોમાહિં પરઈ આમલા
પુત્ર પરીખ્યા કરિવા કાજ ॥ ખાંજાં કરંડાં બરાબ્યા રાજિ
નિમજ નીર બરાબ્યા કુંબ ॥ જેહવું સુજન ચિત નિદેબ
સાકથ પુત્ર તેજ્યા તિણિ કામિ ॥ મોલાવઈ બુપતિ તે નામિ
કર પુત્ર બુદિઈ અમ્હ કાજ ॥ જિમનિજ કુલનઈ નાવઈ બાજ

શ્રીમતિ બગવતિ માસતિ દેવિ ॥ પ્રણમી સંહિ ગુરુ પવંદેવિ ૧૧ સું પૃષ્ઠ
ખાજુ ખંડ રમું હું વધી ॥ જે સુણતા પુહચઈ મન ર્ધી

૧. હુળીને, ઓળીને.

૨. ધરીએ. ૩. પેરહી.

કુમર સેઠિ ને વ્યવસા કરઈ ॥ ઇકદિન સુહૃદા માંહિ સંચરઈ.
 ૫૩૬ સાદ સુણીગિ નિજ કાનિ ॥ ઉભા રહનિ સુણઈ ઇક દ્યાનિ.

ઉપરના દાખલા ઉપરથી માલમ-પડે છેકે અમે, તમે, માંડું, જ્યાં
 ત્યાં વગેરે ઘણા શબ્દો જેમાંથી હાલહકાર આપણી વાંચનમાળાથી કા-
 હાડીજ નાંખ્યો છે અને બીજા કેટલાએક શબ્દો જેને વિષે જૂઠા જૂઠા
 મત ચાલે છે, તેમાં અસંજ્ઞ હ લખાતો હતો અને એનું ઉચ્ચારણ ગૌરીત
 થાય છે તે બાબત અમે પાછલા અંગ્રેમાં પ્રસંગાનુસાર બહુ એકી
 સૂચના છપ્પએ તેથી અમે અત્રે કાંઈજ વધારે માલવાની જરૂર નોના નથી.

ચક્રસ્પિયર.

(પાછલા અંગ્રેમાં ચાલું.)

બધી બાબતો કરતાં જે જમાનામાં એ વર્ષગયો તે જમાનો તથા
 ત્યાર પછીનો જમાનો તથા તેમાં જે ઉદ્યોગોનું પ્રાબલ્ય હતું તે ઉદ્યોગો,
 એઓનું રૂપ દ્યાનમાં લેવું નિષ્પન્ન—

ચક્રસ્પિયરે જાતેતો પોતાનું એકે નાટક પ્રગટ કર્યું ન હતું, અને
 એના જીવનમાંતો માત્ર એનાં અગિયાર નાટકો બહાર પડ્યાં હતાં.
 આનું કારણ એછે કે એણે તે અમુક નાટકશાળાના ઉપયોગને માટે
 લખ્યાં હતાં, જ્યારે પોતે નટવો હતો ત્યારે સૂત્રધારીને પેશ્યાં, હતાં,
 જ્યારે પોતેજ સૂત્રધાર ચલો ત્યારે હસ્તલેખમાં રાખ્યાં હતાં, અને જ્યારે
 પોતાની નાટકશાળામાંની બધી મીલકત વેચી નાખી ત્યારે બીજા નાટક
 શાળાએ તેઓનો લાભ ન લઈ સે માટે બહાર પડ્યાં ન હતાં. એમાંનાં
 કેટલાંએકની ચોરીથી મળવેલી નામ અશુદ્ધ રિધતિમાં જખાઈ હોય એમ
 જણાય છે. એમ ધારિ શકાય કે ગ્રંથકારે અથવા સૂત્રધારોએ જો યતો
 સહન કરીને એ નાટકો શુદ્ધ પ્રતમાં ન જખાવતાં, જે વસ્તુની તેઓ
 એકલાજ ઉપયોગ કરતા હતા તે વસ્તુનો નીજાઓને ઉપયોગ કરતા અ-
 ઠકાવ્યા એ બહુજ ડાચું કામ ગ્રીષ્ઠ. આ ઉપરથી ખુલ્લુંજ છેકે નો
 પોતાનાં નાટકો પેશ્યાં હતાં તે સંજોનાં દિનને મોટો મોટો પ્લોમન

આટલી અડચણ દૂર કરવામાં આવી હતી તેપણ, પોતાનાં પુસ્તકો છ-
પાવવાથી એને ખુલ્લાબ યાત એમ સંભવતું નથી, કેમકે નાટકશાળાને
લગતી પ્રતો શિવાય બીજી પ્રતો એની પાસે ન હોવાથી, છાપખાનામાં મો-
કનવાને માટે શુદ્ધ કરવાનું કામ કરાળા બરેલું થઈ પડત, અને એ મેહેનતનો
ખર્ચો એને તે વખતમાં ઝાઝો મળત નહોત. તે સમયમાં એની કીર્તિ
કેટલી હતી તેનું બરાબર પ્રમાણ આપણે જાણતા નથી. ખેલક એની
કીર્તિ એટલે નાટક કર્તાનો જેટલી હોઈ શકે તેટલી હશે; પરંતુ નાટકને વિશે
બુદ્ધિએ એક નવું જ બૂધણું હતું, અને તેથી તે લોકો બરાબર સમજી શકતા નહોત.
એ વાતનો ખરીકે એનું નામ લેત નથી આગળ ફેલાયું નહતું. પણ એ-
ટલી જગામાંતો એનો એવા શાખો હતોકે જે કવિતાઓ એણે રચનામાં
પણ જોડેલી નહી, તે કવિતાઓ એની બનાવેલી છે એમ ગણાયું હતું—

શેકસ્પિયરે ૧૬૧૬ માં મરી ગયો અને એનાં મરણને સાત વરસ
થવા પછી ચાર ઓપડી વેચનારાઓએ મળીને એનાં નાટકોની એક પ્રત
છપાવી પ્રસિદ્ધ કરી. આ એનાં પુસ્તકની પેટલી પેટલી જ પ્રત હતી,
અને એના જાતિ સૂત્રધાર હુમીજ અને કાન્ડેલ, એઓની આપેલી
નકલો ઉપરથી છપાવ્યામાં આવી હતી. આ સમયે લોકોની પ્રીતિ શેકસ્પિયર
ઉપરથી ઓછી થઈ ગઈ, કેમકે તે વખતમાં એનાં પુસ્તકો છપાવવાથી
લાભ થશે એવી ખાતરી ન હોવાથી એનાં પુસ્તકની છપાવણી કોઈ
ગાયે લેતું નહોત, ને જ્યાંએ અંધકારમાં પડ્યો; અને લોકોનાં મન ચિત્ર
વિચિત્રપણા તરફ એટલાંતો એ આવાં હતાંકે એનાં મરણ પછીનાં
પણ વરસાથો એનાં નાટકો કરતાં કસેચરનાં રચેલાં નાટકો વધારે વખા-
ણતાં હતાં પરંતુ હાલના વખતમાં શેકસ્પિયર લોકોને એટલો પ્રિય થઈ
પડ્યો છેકે એનાં પુસ્તકનો હવેના પ્રત ૬૨ વરસે

મી. કેપેન કેહે છેકે એણે ગદ્યમાં એ

એ વાત માનવામાં આવતી નથી.—

કેળવણી સ્વાતાનો રીપોર્ટ.

હવે આ માંહેના ઉત્તર ભાગ ત્રિય સવિસ્તર હકીકત નીચે આપીએ છીએ.
અંગ્રેજી નિશાળમાં પાસ થયા.

નિશાળના નામ.	કુલ પા સીદાઆ પનાર.	૧મું વિદ્યાર્થી	૨મું વિદ્યાર્થી	૩મું વિદ્યાર્થી	૪મું વિદ્યાર્થી	૫મું વિદ્યાર્થી	કુલ પા સથવા.
૧ હામરુકુલી (સરકારી)	૮૭૮			૪૦	૧૪	૪૭	૧૫૧
૨ સેકંડરી ગ્રામીણી વર	૧૧૪૪	૧૦૬	૮૧	૧૪	૧૨	૦	૨૧૬
૩ નાકુલકર કુલ.							
૪ સેકંડરી	૨૬૯	૨૮	૨૨	૮	૦	૦	૫૮
૫ અંગ્રેજી બળાવનારી.							
૬ સેકંડરી ગ્રામીણી તા.	૧૨૬	૩૦	૪	૧	૦	૦	૩૫
૭ ગુજરાતી બળાવનારી.							
૮ સરકારી મદદ લેનારી	૭૧૪	૪૦	૨૦	૨૦	૧૪	૭	૧૦૧
૯ તથા ન લેનારી હાઈ							
૧૦ સ્કૂલ તથા કસ્ટો અને							
૧૧ સેકંડરી ગ્રામીણી વરના							
૧૨ કુલ નિશાળો તા.							
૧૩ હોકરીનો વર્ગ.							
કુલ	૨૭૧૧	૨૦૭	૧૨૭	૧૩૩	૬૦	૫૪	૬૧૧

મુલ્યના—પાને ૧૧મી ઉત્તરભાગના કુલ અંગ્રેજીમાં પરીક્ષા આપનારની સંખ્યા ૨૭૧૧ વાંચવી તથા નીચે સરવાળામાં ૧૧૯૨૨ વાંચવા.

ગુજરાતી નિશાળોમાં પાસ થયા.

નિશાળની જાત.	સર્વ મળી પરીક્ષાકેર સ્થાનીયી.	૧મું વિદ્યાર્થી	૨મું વિદ્યાર્થી	૩મું વિદ્યાર્થી	૪મું વિદ્યાર્થી	૫મું વિદ્યાર્થી	કુલ પાસ થવા.
૧ જૂના પોરણ મુલખ.							
૨ હોકરીઓની	૩૩૭૨૪	૧૨૧૪	૨૨૦૬	૧૩૪૬	૭૭૬	૧૩૮	૧૦૬૮૦
૩ નવાં પોરણ મુલખ.	૭૬	...	...	૩	૩	૫	૧૧
૪ હોકરીઓની.	૭૫૩	૨૨૪	૩૮	૩૦	૪	...	૨૬૬
૫ ગરનારી આંટલેનાર તા.	૧૬૪૯	૪૨૫	૯૭	૪૧	૩૦	૫	૫૬૬
૬ સહનગરી નિશાળો.							
૭ એકલાલ શ્રી ગુજરાતી	૭૮૯	૧૪૪	૧૬	૩૨	૪૧	૨	૨૬૦
૮ કાળા એ બાગ.							

૨૩૦૫ એ બાગ. ૩૭૨,૯૧, ૭૦૦૦, ૨,૩૭૭, ૧૪૫૨, ૮૨૯, ૧૫૦. ૨૧૮૧૫
એણે પોતાનાં નામ

આ માંહેના અંગરેજી નિયામોના કોઠા ઉપર નજર કરતાં ખાતગી નિયામોનું કામ બહુ મંદુ આવે છે એમ જણાય છે. હાઈસ્કૂલોમાં સર્વથી સારું કામ આવે છે. ગૂજરાતી કોઠો ભેતાં છોકરીઓની સારી સંખ્યા પસાર થઈ છે, અને સેકન્ડ ગ્રેડ નિયામોમાં ગૂજરાતી ભાગમાં બહુ નારાઓની સારી સંખ્યા પસાર થઈ જણાય છે, પણ એ માટી દલબીરીની વાત છેકે કોઈ પણ જાતનો નિયામોમાં કુંડે કરતાં વધારે સંખ્યા પાસ થઈ નથી.

ઉપર ખતાવ્યા તે શિવાય ગાયકવાડ સરકારની વડોદરામાં નિયામો છે. તે મધ્યેના ૮૨૨ વિદ્યાર્થીઓ, તથા અમદાવાદની તાલુકદારી નિયામોમાં બહુ નારા તાલુકદારોનાં છોકરાઓ, તથા રાજકોટની રાજકુમાર કાલેજમાં રાજકુમારો વગેરે અંગરેજી ગૂજરાતી તથા સંસ્કૃત ભાષામાં કેળવણી લે છે.

તાલુકદારી સ્કૂલો વિષે ગેઝેટમાં ખોલસાડે એવા અભિપ્રાય આપ્યો છે કે, 'જે વિદ્યાર્થીઓ ત્યાં બણી ઉતરે તેમણે જો શક્તિ હાવતો રાજકુમાર કાલેજમાં બણવા સારું રાખ્યું થયું, અને ગરીબ હાય તેમણે અમદાવાદ હાઈસ્કૂલમાં રાખ્યું થયું જોઈએ.

આ સાલ ૮૭૫ ઉમેદવારો ગ્રેડીક્યુલેશન પરીક્ષા આપવા સારું ગએલા તે મધ્યેથી ૨૨૭ (એટલે પોર કરતાં ૮૫ વધારે) પસાર થયા છે. એ માંહેના ૧૨૮ સરકારી નિયામો બણેલા, ૮૧ ખાતગી નિયામોમાં બણેલા અને ૧૩ ખાતગી રીતે બણેલા હતા. એ મધ્યેથી ઉત્તર ભાગમાં નીચે મુજબ પસાર થયા છે.

ગૂજરાત પ્રાવિનિય અલગ કાલેજમાંથી ૧— સુરત હાઈસ્કૂલના ૧૦— અમદાવાદ હાઈસ્કૂલના ૧૧— રાજકોટ હાઈસ્કૂલના ૬— અમદાવાદ મિનિસન સ્કૂલના ૪ તથા સુરત મિસન સ્કૂલનો ૧— એવી રીતે સઘળા મળી ૩૬ ઉમેદવારો પસાર થયા છે; એટલે પોર કરતાં ૧૪ વધારે પસાર થયા છે એ સંજોગદારક વાત છે, તેમાં વિશેષ ફરીને સંતોષ પાગવાનું એ છે જે ગુંબાખિના નામાંકિત ગૃહસ્થ જગંનાથ શંકરચૌધે સંસ્કૃત ભાષાના ઉત્તેજનને અર્થે આપેલી રૂબાળ શીષ સુરત હાઈસ્કૂલના એક વિદ્યાર્થીને છે. આ વાતને માત્ર સુરતની હાઈસ્કૂલને સુરત તરફથી જ નહિ આખા ગૂજરાત પ્રાંત તરફથી જરા પડે છે, કારણ આખા એ પ્રાંતથી વધારે થયો છે.

આ સાલ અંગરેજી અભ્યાસ કરનારની સંખ્યા આ ભાગમાં ઘટી છે. પોર ૨૮૨૯ હતા તેના આ સાલ ૨૭૩૯ યદિ ગયા એટલે ૯૦ ઘટ્યા. સંસ્કૃતનો અભ્યાસ પોર ૧૦૩૩ વિદ્યાર્થીઓ કરતા હતા, પણ હોણ ૯૮૫ જણ કરે છે, એટલે ૪૮ ઘટ્યા. અમદાવાદ સુરત અને કચ્છમાં એ અભ્યાસ વધ્યો છે. તેમજ ખેડા, ભરૂચ અને કાઠીઆવાડમાં કમી થયો છે.

લાટિન ૧૧૯ જણા બચે છે એટલે પોર કરતાં ૩૧ વિદ્યાર્થીઓ વધ્યા છે, અને ફારસી ૧૦૦ જણા બચે છે એટલે ૪૭ વધ્યા છે.

શરીરરાજ્યો તથા રાજકુંવરો વિષે ને ઉપર લખ્યું છે તેને લગતી એક વાતને સાર કચ્છના રાવસાહેબની વિશેષ કરીને તારીફ કરવી ઘટે છે. તે એકે એ રાજ કેળવણીની ખુબી સારી પિછાને છે, તેથી પોતાનાં છોકરાને કેળવણી આપવા ઉપર બહુ કાળજી રાખે છે. એમના કુંવર કુંવરી તથા ઇડરના માજી રાજની દીકરી એઓના અભ્યાસને સાર તેમણે એક ખાતગી શિક્ષકરાખેલા છે. ૯૨ અઠવાડીએ રાવની રૂબરૂ ડિપુટી ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબ રાવનાં છોકરાંની પરીક્ષા લે છે. વળી એક વિશેષ ખુબી ઉપજવનારી વાત એ છે કે એમની કુંવરી મૂલરાતીના સામાન્ય અભ્યાસ યિવાય અંગરેજી પણ બચે છે.

૯ ગામઢી નિશાળોના મહેતાશ્રીઓએ પોતાની નિશાળોની પરીક્ષા લેવા દેવી, તથા હરવખત હાજરી, નિશાળીઆની સંખ્યા વગેરે બાબતનાં પત્રો તૈયાર કરી માકલવાં એવી શરતે સરકારે તેમને શ્રાંદ આપવા માંડ્યો. તે સેવા સાર સુરતમાંની, ૩૪ માંનો ૪, તથા ભરૂચની ૨૪ માંની ૨, ખેડાની ૧૩ માંની ૧, તથા અમદાવાદની ૪૭ માંની ૯ નિશાળો એ બાબતસર નોંધાઈ. આટલી ઓછી સંખ્યા નોંધાઈ તેનું ડિપુટી ઇન્સ્પેક્ટરો એવું કારણ બતાવે છે ને મહેતાશ્રીઓએ બાબત સરકારની શી ધારણા હશે એવો વહેમ ખાય છે. તે સધળા એમ પણ કહે છે ને મહેતાશ્રીઓની સરકારે માગેલાં સહુ અપવાંતો ખુબી નથી, અને તેઓની માકલવાની સકિત પણ નથી, એકલા ને નિશાળો નોંધાયેલા છે તેનાં બરાબર પત્રો બાંધેગે ફરી વળે. ટકાવ્યા એ બાંધુના ડિપુટી ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબની વિચાર એવો છે ને એ સાગ્રો એણે પોતાનાં નાદોષતાં નિશાળો માત્ર દરસાલ તપાસવી બસ છે. કેટલાક

મેહતાજીઓ એમ કહે છે જે વારંવાર છૂટીઓ પડે તથા છોકરાઓ બહુ ખર્ચે
રીવાર ગેરહાજર રહે છે તેથી બરોબર રજીસ્ટરો અમારાથી રાખી રાખ-
કાશે નહીં. મેહરબાન બહુલર સાહેબનો વિચાર એવો છે જે મેહતા-
જીઓ મૂળથી જ આજસુ અને અભ્યવસ્થામાં ટેવાયેલા છે તેથી એમ કહે છે.

૧૦ દેશીરાજ્યો તથા હક્કાકાઓમાં કેળવણી.

કાઠીઆવાડ ખાતે અગત્યનો ફરફાર એ થયો છે જે એક નવો આ-
સિસ્ટંટ ડીપુટી ઇન્સ્પેક્ટર નિમાયો છે, તેથી ૩૧૩ નિશાજો તપાસવાના
કામમાં હવેથી બાકી રહેશે નહીં, એ નિયાજોમાં વિદ્યાર્થીઓની હાજરી
અને પરીક્ષામાં સુધારો માલમ પડતો જાય છે. ત્યાં ૧૮૦૫૬ નિશાજમાં
બણે છે. એટલે પૌર કરતાં આશરે ૫૦૦ વધ્યા છે. હાઈસ્કૂલોના ૧૬ માં
ના ૬ ઉચ્ચવારો માટીકબુલેશન પસાર થયા છે. ગૂજરાતીમાં ૬૧૩૦
ની પરીક્ષા થઈ તેમાંના ૨૧૪૨ સમજી બાબતોમાં પાસ થયા અને
૧૧ પાંચમા ધોરણમાં પાસ થયા. ત્યાંની કેળવણી ખાતાની કમીટીએ
રાવસાહેબ ગોપાળજી શુરભાઈ ડેપુટીએન્સુપેન્ડેન્ટ ઇન્સ્પેક્ટર તા. હુડમા-
સ્તર ઉત્તમરાગ નરસિંરામની કરેલી સારી નોકરીની ખુબ જાણી તેઓના
પગારમાં વધારો કરી રૂપીઆ ૨૭૫) તથા રૂપીઆ ૩૦૦ કીધા છે.

ગયા સાલના શિયાળામાં ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબ રેવાકાંઠામાં પરીક્ષા કરવા
ગયેલા તેમને માલમ પડ્યું જે કેટલીક અડચણોને લીધે ત્યાંની કેળવણી
હજી બાધ્યવસ્થામાં છે. એ અડચણો દૂર કરવા સંબંધી સૂચનાઓ ઇન્સ્પેક્ટર
સાહેબે ત્યાંના પોલીટીકલ એજંટ મેજર બરટન સાહેબને કહેલી છે.

મહીકાંઠા તા. પાલણપુરનો ૧૮૭૨ ના જીવન માસથી નવો ડીપુટી
ઇન્સ્પેક્ટર કર્યો છે. ત્યાં ૧૮ નિશાજો તથા ૧૦૧૩ નિશાજમાં વધ્યા છે.

કચ્છમાં ૪૧૪ વિદ્યાર્થીઓ તા. ૧૩ નિશાજો વધી છે. ત્યાંની
હાઈસ્કૂલની એક ખાંચ સ્કૂલ માંડવીમાં કહાડી છે. વળી ટુર્નિંગરસૂલનો
ચરખાત પણ થઈ છે, અને હાઈસ્કૂલમાં એક રાવ રકાબરશિખ પ્રાગમલજી
તથા બીજી માછ ગવરનર સાહેબ ફીટફિરાદઝેઓની વાદાસ્તીમાં
પાય છે. આ હકીગતથી વાંચનારાઓને સંતોષ થયા વગર રહેશે.

કેઠવણી સ્વાંતાનીં સ્વરો.

૧ પ્રકોઆવાડની તમામ નિશાનોમાં તારી. ૧૬૫૨ યો તારીય ૩૦ મી સપ્ટેંબર સને
મુખીમાં ને ધનામ અપાણું તેનું છ માથીક પત્રક.
ગામનુંનામ. છોકરાઓને છોકરાઓને મહેતાછ લાછમે
ધનામ. ધનામ. આસી. ન રોમાં.
ધનામ. ધનામ.

૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦
૧	૧૦-૦-૦	૪-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦
૨	૧૦-૦-૦	૪-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦
૩	૧૦-૦-૦	૪-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦
૪	૧૦-૦-૦	૪-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦
૫	૧૦-૦-૦	૪-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦
૬	૧૦-૦-૦	૪-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦
૭	૧૦-૦-૦	૪-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦
૮	૧૦-૦-૦	૪-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦
૯	૧૦-૦-૦	૪-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦
૧૦	૧૦-૦-૦	૪-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦

૧ મહેરબાન મહારાજ મીરાજસાહેબ બહા-
દૂર તરફથી.
૨ મહાલક્ષ્મીબરડાના કોલદાર છગનલાલ તરફથી.
૩ જલેલ શ્રી અમિતિંગે હજી તરફથી.
૪ મહારાજ શ્રીરાજસાહેબ બહાદૂર તરફથી.
૫ વેદ અંગાયકર બાવાલાલ તરફથી.
૬ મહેરબાન શ્રીરાજસાહેબ બહાદૂર તરફથી.
૭ નગર નારદીય શેઠ પેથતનજી તરફથી.
૮ મહેરબાન કાકોર સાહેબ તરફથી.
૯ કુંવર જીવા ખાચર તરફથી.
૧૦ આજમ ઉચર પ્રાંતની સીમાડા કચેરીનાં પ્રે-
સીડેટ સાહેબ જમાલુદ્દીનખાં તરફથી.
૧૧ અન્નેના જે. દરબાર સાહેબ તરફથી.
૧૨ આજમ કારભારી સાહેબ તથા મેયરોતરફથી.
૧૩ મહેરબાન રાજસાહેબ તરફથી.
૧૪ અન્નેના ખાચર ભીમવાલજી તરફથી.

કેઠવણી સ્વાંતાનીં સ્વરો.

૧ પ્રકોઆવાડની તમામ નિશાનોમાં તારી. ૧૬૫૨ યો તારીય ૩૦ મી સપ્ટેંબર સને
મુખીમાં ને ધનામ અપાણું તેનું છ માથીક પત્રક.
ગામનુંનામ. છોકરાઓને છોકરાઓને મહેતાછ લાછમે
ધનામ. ધનામ. આસી. ન રોમાં.
ધનામ. ધનામ.

૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦
૧	૧૦-૦-૦	૪-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦
૨	૧૦-૦-૦	૪-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦
૩	૧૦-૦-૦	૪-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦
૪	૧૦-૦-૦	૪-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦
૫	૧૦-૦-૦	૪-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦
૬	૧૦-૦-૦	૪-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦
૭	૧૦-૦-૦	૪-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦
૮	૧૦-૦-૦	૪-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦
૯	૧૦-૦-૦	૪-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦
૧૦	૧૦-૦-૦	૪-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦

૧ મહેરબાન મહારાજ મીરાજસાહેબ બહા-
દૂર તરફથી.
૨ મહાલક્ષ્મીબરડાના કોલદાર છગનલાલ તરફથી.
૩ જલેલ શ્રી અમિતિંગે હજી તરફથી.
૪ મહારાજ શ્રીરાજસાહેબ બહાદૂર તરફથી.
૫ વેદ અંગાયકર બાવાલાલ તરફથી.
૬ મહેરબાન શ્રીરાજસાહેબ બહાદૂર તરફથી.
૭ નગર નારદીય શેઠ પેથતનજી તરફથી.
૮ મહેરબાન કાકોર સાહેબ તરફથી.
૯ કુંવર જીવા ખાચર તરફથી.
૧૦ આજમ ઉચર પ્રાંતની સીમાડા કચેરીનાં પ્રે-
સીડેટ સાહેબ જમાલુદ્દીનખાં તરફથી.
૧૧ અન્નેના જે. દરબાર સાહેબ તરફથી.
૧૨ આજમ કારભારી સાહેબ તથા મેયરોતરફથી.
૧૩ મહેરબાન રાજસાહેબ તરફથી.
૧૪ અન્નેના ખાચર ભીમવાલજી તરફથી.

૪

૭ આણંદપર

૧૨-૦-૦

૦-૦-૦

૩-૦-૦

૦-૦-૦

ચોટીસાના થાણુદાર આજમ ભગવાનલાલ લાલેશ તરફથી.

૮ વણી.

૩-૮-૦

૦-૦-૦

૦-૦-૦

૦-૦-૦

અત્રેના આજમ તાલુકદાર સાહેબ તરફથી.

૯ કોઝવાડા.

૦-૦-૦

૦-૦-૦

૦-૦-૦

૦-૦-૦

અત્રેના થાણુદાર આજમ આનંદરાવ શુભા વસંધના.

૧૦ શીઆણી.

૨-૨-૦

૦-૦-૦

૦-૦-૦

૦-૦-૦

અત્રેના મહાજન પંચતરફથી. (એકમાણે કુળો અત્રેના બ્રાહ્મણ પંચતરફથી. કરી છોકરાઓ અત્રેના કણ્ઠી પંચ તરફથી. તથા કુળાઓને યુગલ તથા બ્રાહ્મણનામળીને જમાડવામાં આવી છે.)

૪-૦-૦

૦-૦-૦

૦-૦-૦

૦-૦-૦

અત્રેના મૂળી પટેલ મૂલુભાઈ તરફથી.

૩-૮-૦

૦-૦-૦

૦-૦-૦

૦-૦-૦

અત્રેના પંચ તરફથી.

૨-૦-૦

૦-૦-૦

૦-૦-૦

૦-૦-૦

અત્રેના પંચ તરફથી.

૨-૦-૦

૦-૦-૦

૦-૦-૦

૦-૦-૦

અત્રેના પંચ તરફથી.

૧-૦-૦

૦-૦-૦

૦-૦-૦

૦-૦-૦

અત્રેના પંચ તરફથી.

૧-૦-૦

૦-૦-૦

૦-૦-૦

૦-૦-૦

અત્રેના વહીવટી કારકુન માધવરાવ તરફથી.

૧-૦-૦

૦-૦-૦

૦-૦-૦

૦-૦-૦

અત્રેના અત્રી વેલુજી હરખા તરફથી.

૧-૦-૦

૦-૦-૦

૦-૦-૦

૦-૦-૦

અત્રી પંચ તરફથી.

૩-૮-૦

૦-૦-૦

૦-૦-૦

૦-૦-૦

સયવારા પંચ તરફથી.

૧-૦-૦

૦-૦-૦

૦-૦-૦

૦-૦-૦

રેટના સ્વામીના તરફથી.

૧-૦-૦

૦-૦-૦

૦-૦-૦

૦-૦-૦

વણીરા પંચ તરફથી.

૦-૬-૦

૦-૦-૦

૦-૦-૦

૦-૦-૦

અત્રેના તાલુકદાર સાહેબ દત્તેસંગજી રત- નસંગજી તરફથી.

૮-૦-૦

૦-૦-૦

૦-૦-૦

૦-૦-૦

અત્રેના શ્રી પુલ્લ વેલયી તરફથી.

૨-૦-૦

૦-૦-૦

૦-૦-૦

૦-૦-૦

અત્રેના આ. જી. ભાગદાર સાહેબ તરફથી.

૧૭-૦-૦

૪-૮-૦

૦-૦-૦

૦-૦-૦

અત્રેના આ. તાલુકદાર સાહેબ તરફથી.

૮૫ ચોટલી	ચોટી	ચોટી	ચોટી
૮૬ ગાંઠી	ગાંઠપા	ગાંઠી	ગાંઠી-પોય
૮૭ ગોપ	ગુણવવાં	દારાં-સાંકળ	ગોટ સાંકળ
૮૮ દેવતા	આગદા	ધરતી	ધરતી-આગ
૮૯ પાણી	પાણી	પાની	પાની
૯૦ બારણું	બાર	દાર	દાર-કેમાડ
૯૧ હરણ	અરનાં	ભિકુર	હીરણા-ભે કરે.

૯૨ વામ	ખોડીઆ	પડારીઆ	પડારીઆ- બુચીઆ.
૯૩ રીંછ	નડગાં	નડોગ	નડગી-નડગાં
૯૪ સસલાં	હોહાં	સસાં	સસબ્યાં- સસાં
૯૫ વરણ	યોળણા	પરણ	પરણ અધરું

બાળકણુ રાજ્યરામ,

તળાવચોરા તાલુકે ચીખલીની સરકારી નિશાળના મહેતાજી

શું સંસ્કૃત ભાષા કોઈ સમે બોલાતી હશે?

આ મથાળાંમાંથીને ઘણા વાંચનાર ચમકશે અને પૂછશે કે વળી એ વાતમાં સંદેહ શોછો? અમે એમ ચમકાવાને માટેજ એ પ્રમાણે મથાળું કીધું છે, કેમકે આશ્વર્ગ એજ કોઈ વિષય ઉપર ધ્યાન એવવાનો પ્રથમ માર્ગ છે.

યુરોપના સંસ્કૃત પંડિતો, એ ભાષાના વેદિક (Vedic) અને સંસ્કાર પા-મલી (Classical) એવા બે ભાગ પાડે છે. આપણા શાસ્ત્રીઓમાં એ બે ભાગના મહાસંસ્કૃત અને સંસ્કૃત એવાં નામ પ્રસિદ્ધ છે. મહાસંસ્કૃત તે વેદની ભાષા. હવે મહાસંસ્કૃત જેના ઉપરથી અથવા જેની પણ મૂળ માતા ઉપરથી આર્ય વર્ગની સઘળી ભાષાઓ નીકળી છે, તે બોલાતી હતી

એ વાતનો નિઃસંશય ખરીબ છે, પણ સંસ્કૃત એટલે નવું સંસ્કૃત બોલાવું હશે એ વાત ઉપર ચક્રાલક્ષ જવા આવીએ તો તેમ બની શકે એવું છે, નહીં જ બોલાવું હોય એમ એમ કહેતા નથી, પણ તેમ બોલાવું હતું એ પણ છાતી ડોકાને કહી શકાવું નથી. માટે એ સંદેહમાં નાંખનારા કારણો અમે નીચે અનુક્રમે આપીએ છીએ કે એ વિષે વિદ્વાન વર્ગમાં ચર્ચા માલિ અને ઉચા પ્રકારનો વિનોદ મળે.

૧. સંસ્કૃત ભાષાનાં જૂનામાં જૂના વ્યાકરણકારો પાતાના અંધનું એવું પ્રયોજન બતાવે છે કે તે વખતે વેદની ભાષા બગડવા માંડી હતી અને તે સંમજવાને તથા અમળ કરવાને વ્યાકરણ શાસ્ત્રની ધણી જરૂર હતી. તેમણે વ્યાકરણ રચ્યાં તો પણ વેદની શાખાઓમાં જાન્યારનો તથા ખીજા બાબતોનો જે એક પડી ગયો હતો તે તેમનાથી સુધારી શકાવો નહિ એમ પણ આપણને માલમ પડે છે. જે વેદની જૂદી જૂદી શાખાવાળા વિદ્વાનો એ પણ વૈષ્ણકરણીના સુધારાનો પૂરો અંગિકાર કીધો નહિ, તો તેઓ અબણ લોકોની ભાષા ઉપર કંઈ પણ અસર કરી શક્યા હોય એ કેમ મનાય? સરળમાં સરળ ભાષાઓના વૈષ્ણકરણીઓની પણ એટલી સત્તા ચાલતી નથી, તો પાણિનિના હાથથી સંસ્કાર પામીને સુવળળ સરખી જે ભાષા ઉપજ થઈ, અને જે ભાષાની અતિ કઠિણતા જોઈને સઘળા વિદ્યાર્થી વિમાસણ કરે છે કે એ ભાષા તે કેમ બોલાતી હશે, તે ભાષા વિદ્વાનના સુખથી સાંભળાને બધા લોક બોલતા શીખ્યા હોય એમ કેમ સંભવે? અમને તો એમ લાગે છે કે વેદનાં મહાં સંસ્કૃતમાં જે સજો પેઠો તે પેઠો, અને લોકમાં તો પ્રાકૃત ભાષાજ આવી, વેદની એક શાખામાં “પ”ને ડોકાણે “બ” “મ” ને ડોકાણે જ સ્થાપ્યું છે. એ નિયમો સંસ્કૃતનાં નહિ પણ પ્રાકૃત ભાષાનાં છે. પ્રાકૃતમાં ચાલતો ‘ળ’ સંસ્કૃતમાં નથી, પણ વેદમાં જ છે એ ઉપરથી એમ અનુમાન થઈ શકે છે કે મહા સંસ્કૃત બગડીને જ પ્રાકૃત ભાષા થઈ છે. વિદ્વાનો સંસ્કૃત બોલતા અને લખતા હશે, અને ખીજા લોકોમાં પ્રાકૃત વપરાતું હશે. જેમ હાલ ઇંગ્લાંડમાં છે, તેમ વિદ્વાન અને અબણ લોકોની બોલોમાં અગમ્યાં જામીનનો અંતર પડી ગયેલો.

૨. ઇંગ્લાંડમાં તો ઉપલા વર્ગનાં જી પ્રથમો સંસ્કૃત ભાષા બોલે છે પણ તેમ ગરતખંડમાં થઈ હોય એ માથું શક બેસે છે, સંસ્કૃતલામાં

રૂપિપતીઓ અને શીશીઓ પ્રાકૃત બોલે છે. એ વાત ખરી કે કાળીદાસ કંઈ પ્રાચીન કાળનો નથી, તો પણ વચ્ચેઓના સમયમાં સ્ત્રી વર્ગ સંસ્કૃતથી અજાણ હતો એવો એ વિદ્વાન કવિનો વિચાર હશે એમ અટકળ કરવામાં કંઈ ધણી હરકત નથી, અને એ વખતના સંઘળા, નાટકકારો એ વિષય પર એક મતે જ સાક્ષી આવે તે માન્ય કરવા યોગ્ય છે. જો અવિદ્વાન પુરૂષો અને સંઘળી સ્ત્રીઓ રૂપિઓના વખતમાં પણ પ્રાકૃત બોલતાં હતાં એમ માનીએ, તો પછી સંસ્કૃત ભાષા બોલાતી હશે એ કલ્પના કેવળ ખોટી ફરે છે.

૩. વિદ્વાન લોકોએ શુદ્ધ સંસ્કૃત બોલવામાં અપૂર્વ ઉત્સાહ ખતાવ્યો એ વાત ના કહેવાય એવી નથી. તેઓએ અશુદ્ધ બોલનારને ખાતકી ગણી. તેને માટે શિક્ષા ઠેરવી હતી. એ ઉપરથી તેમનો જન્મ અપૂર્વ ઉત્સાહ માલમ પડે છે, તેમ એવું પણ સિદ્ધ થાય છે કે તે વખતે તેમને બધ ઉપજાવે એટલો પ્રાકૃતનો પ્રસાર થયો હશે. કોઈ પણ અપરાધના કરનારાઓ ધણા થાય ત્યાં લગી તે અપરાધને માટે ધણી શકત શિક્ષા ઠરાવવાની જરૂર પડતી નથી. બ્રાહ્મણોને યજ્ઞાદિક ક્રિયામાં સંસ્કૃતનો ઉપયોગ પડતો હતો, તેથી તે શુદ્ધ બોલવાને માટે બાકરેણનો અભ્યાસ કરતા હશેજ, અને તે વખતનું પ્રાકૃત મૂળ ભાષાથી તરતજ જૂઠું પડ્યું હતું તેથી તેમને સંસ્કૃત શીખવું અધરું પડ્યું નહીં હોય. તેમના સહવાસથી સ્ત્રીઓના ભાષણમાં શુદ્ધ શબ્દો વધારે આવતા હશે, તથાપિ તેમની ભાષા તો અપભ્રંશજ હોવી લોકોએ એમ અમને લાગે છે.

૪. સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત એ બં. શબ્દો પણ અમારી શંકાને ટેકો આપતા હોય એમ દેખાય છે. સંસ્કૃતનો અર્થ સંસ્કાર પામેલી એવો થાય છે. એ સંસ્કાર તે બાકરેણ બનાવનારની તરફનોજ, અને જ્યારે ભાષાને અનુસરતું બાકરેણ કરવાને બદલે બાકરેણના નિયમને માટે ભાષામાં એવ તાણ કરવામાં આવે, ત્યારે તે ભાષા સ્વભાવિક અર્થવા લોકોમાં બોલાતી શી રીતે કદી શકાય? સંસ્કૃત કોષ અને બાકરેણ કર્તા પ્રોફેસર વિલસન એનો અર્થ “પુકિતથી બનાવેલી” એવોજ કરે છે. સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત એ બે શબ્દો ઉલટા છે, અને પ્રાકૃત એટલે પ્રકૃતિ અથવા માણસના

સ્વભાવિક વસ્તુથી ઉત્પન્ન થએલી ભાષા એમ ગણીએ, તો સંસ્કૃતનો અર્થ સ્પષ્ટ એમ નીકળે છે કે તે વિદ્વાનની પ્રકૃતિથી બનાવેલી. ઘણા એમ કહે છે ખરા, કે પ્રકૃતિ એટલે સંસ્કૃત એમાંથી જે નીપજેલી ભાષા તે પ્રાકૃત, પણ એમ અર્થ કરવાની શી જરૂર છે? વળી બધી ભાષાઓનાં નામ તે દેશના અર્થમાં ત્યાંના લોકના નામ ઉપરથી પડે છે અને આ જે ભાષાના નામ તો આવી વિલક્ષણ રીતે પ્રયત્નરૂપ શક્તિ વાપરને પાડ્યા છે તે શું અમારા વિચારને વધારે પુષ્ટી આપનાર નથી!

૫. જે પાંચે પ્રાકૃત ભાષાઓ જૂના પ્રાકૃતમાંથી નીકળી એ વાત ખરો છે, તો ભરતખંડના ઘણા ભાગોની એક વખત લોક ભાષા જૂની પ્રાકૃત હોવીજ જોઈએ. હવે કાળ ગણનાનાં સંપૂર્ણ સાધન આપણી પાસે નથી, તો પણ જરા અટકળ કરીએ કે ભરતખંડમાં જૂનું પ્રાકૃત કયારે બોલાતું હતું. એમ કહેવાય છે કે જૂનું પ્રાકૃત પણ કાળાંતરે બગડીને તેમાંથી સુરસેતી, અને સુરસેતીમાંથી માગધી ભાષા નીકળી. માગધી એ મગધ દેશની ભાષા હતી, અને જૈન ધર્મવાળાઓએ પ્રથમ તે ભાષામાં લખવાનું શરૂ કર્યું. એ અને બીજાકારણો ઉપરથી જુદાના વખતમાં માગધી ભાષા માત્રતી હતી એમ કહી શકાય. હવે જે એક ભાષાનું રૂપાંતર થતાં ઓછામાં ઓછાં પાંચસે વર્ષ તો લાગેજ એમ ધારીએ તો જુદાની પૂર્વે પાંચસે વર્ષ ઉપર માગધી અને હજાર વર્ષ ઉપર સુરસેતી નીકળેલી એમ અટકળ કરી શકાય. એ રીતે જોતાં તો જુદાની પૂર્વે હજાર વર્ષ ઉપર જૂનું પ્રાકૃત બોલાતું હોવું જોઈએ. એ સમય ધણું કરીને પાણિનિના સમયની લગભગ આવી જાય છે. ત્યારે પાણિનિના વખતમાં પ્રાકૃત કાં ન આવતું હોય! તોપણ આપણામાં કાળગણના હજી એટલી અનિશ્ચિત છે કે આ તરફરે ઉપર અંગે ધણું વજન મૂકવા સાહસ નથી.

૭. ઋદ્ધ, ગ્રીક વગેરે આર્ય વર્ગની ભાષાઓની વ્યુત્પત્તિ વરરૂચિના પ્રાકૃત ઉત્સર્ગ વડે ધણી ખરી થઈ શકે છે, અથવા બીજા શબ્દમાં બોલીએ તો તે ભાષાના શબ્દો સંસ્કૃત કરતાં જૂના પ્રાકૃતને વધારે મળતા આવે છે. હવે એ ભાષાઓ અને તે લોકોની ઉત્પત્તિ સંબંધી જનવિચાર જુદો છે, તોપણ યોગ્યેક પૂરોપના વિદ્વાન એમ પણ માને છે. ખરા કે હિન્દુસ્તાનમાંથી જાહેરે આર્યોએ ધર્મ, ઇશ્વર, ઓસ વગેરે દેશ વસાવ્યા, અને તેમાંના

ધણા ખરા પ્રાકૃત બાધા બોલનારા હતા. એ વિચારને કબ્બલ કરીએ તો પ્રાકૃત બાધાનું પ્રાચીનત્વ ધણું નિર્માણ થાય છે, અને અમારાં પૂર્વ પદોને ટેકો મળે છે.

દેશી પિંગળ.

હંદનાં સ્વરૂપ સમજાવનારા શાસ્ત્રને પિંગળ કહે છે. સંસ્કૃતમાં પ્રથમ એ શાસ્ત્ર પિંગળ નામના નાગેરચંદ્રે ઉપરથી એ આચાર્યનું નામજ હંદ-શાસ્ત્રવાચક થઈ પડ્યું છે. પિંગળ નામે દર્શાવેલા હંદો સિવાય પાછળથી એ શાસ્ત્રમાં ધણા હંદો વધારવામાં આવેલા છે, અને પૂજબાધામાં તો મૂળ સંસ્કૃતમાં જણાએલાજ નહિ એવા ધણા હંદો લખાયા તથા તે હંદોનું નિરાકરણ થઈ, તોપણ એ વિષયના ગ્રંથો પિંગળ નામથીજ ઓળખાતા આવે છે.

શેષ પણ પિંગળમાં જેનાં નામ શોધ્યાં ન જડે એવા ધણી તરે-હનાં પદ્યબંધ ગૂજરાત પ્રાંતમાં અસલથી જાણ પામત આવ્યા આવે છે એ કોઈને અજાણ્ય નથી. એ પદ્યબંધને દેશી કહે છે, કેમકે ખીજા પ્રાંતમાંથી અથવા સંસ્કૃતમાંથી એ રીતો આવી નથી, પણ આપણા પ્રાંતની ખાસ રીતિઓ છે. ગૂજરાત પ્રાંતમાંજ એમ છે એમ ન જણાવું, આખા હિંદુસ્તાનમાં બે તરેહના પદ્યબંધ ચાલે છે:—એક સંસ્કૃત અને એક દેશી. દક્ષિણમાં ઓળી, અબંગ, કટાવ વગેરે ચાલે છે તે ત્યાંના દેશી પદ્યબંધજ છે, અને પૂજબાધામાં હોહરા, ચોપાઈ, છપ્પ, કુંડળિયા, કવિત વગેરે ધણી રીતિઓ ચાલે છે તે પણ ત્યાંની દેશીજ છે. માત્ર પૂજબાધામાં કાવ્યશાસ્ત્ર વધારે

૧ કેટલા એકલોટ્ટો પ્રેમાનંદ વગેરે વાર્તાિક કવિતા લખનારાં જે ટપકું પદ્યબંધન કરી ગયા છે તેનેજ દેશી કહે છે, અને સંગીત કવિતાની રીતિને દેશી કહેવા હમ્મજતા નથી. એ વિચારે તો ગરબી, ધોળ, પદ, પ્રભાતિયાં, વગેરે જે અનેક દેશી રીતિઓ છે તેને દેશી કહી નહીં ચકાવ. અમારા મતે તો એ પ્રમાણે એ શબ્દનો સ્વાભાવિક અર્થ સંગીતો નાંખવાની કાંઈ જરૂર નથી, અને કદાપિ વ્યવહારમાં એવું અર્થ ખરો હોય તો અમે આ નિબંધમાં એને સક્રિય અર્થમાં વિસ્તીર્ણ રીતે વાપરીએ છીએ એમ જણાવું. પિંગળ પ્રદર્શિત રીતિ વિના જેટલી રીતિ ગૂજરાતમાં ચાલે છે તેને અમે દેશી કહીએ છીએ.

એકાધારી ત્યાંના પંડીતોએ એ દેશીઓનું પ્રયત્નકરણ કુરંનિ તેના નિયમા
જાણ્યા, અને એમ સંસ્કાર પમાડી તેને હંદ એવા શાસ્ત્રીય નામે પિંગળમાં
જગ્યા આપી. ગૂજરાતની એકે દેશી હજી એવા સંસ્કાર પામી નથી. કદાપિ
સોરઠો ગૂજરાતમાંથી વૃજ્ઞપિંગળમાં ગયો હોય, તોપણ એને સંસ્કાર પ-
માડનાર તો બેશક વૃજ્ઞભૂમિજ હશે.

ગૂજરાતી કવિતા તો બધી દેશીમાંજ લખાઈ છે એમ કહેવામાં કાંઈ
ધણી અતિથયોક્તિ નથી. દયારામભાષના વખત સુધી તો પ્રાચીનકાળથી
ગૂજરાતી કવિઓ દેશીમાંજ લખતા આળ્યો છે. માત્ર સામળ કવિએજ
વૃજ્ઞદેશના થોડાએક હંદ સર્વત્ર ઠેકાણે વાપર્યા, અને દેશીનો ત્યાગ કર્યો.
એને અનુસરી જે ત્રણ કવિઓ કોઈકોઈ વખત એ પરદેશી પદબંધન ખોતાની
કવિતામાં વાપરી ગયા છે. બાકીના બીજા બધા તો ગરબી ધોળ કે બીજી
ભતની દેશીમાંજ ખોતાની વાણીનો પ્રકાશ કરી ગયા છે. હાલના વખતમાં
હંદનો કાંઈ વધારે પ્રસાર થવા લાગ્યો છે ખરો. કવિ દલપતરામ પ્રથમ હંદનો
સામળ કરતાં ધણી વધારે ઉપયોગ કીધો, અને ઘણા માત્રામિળના તથા કેટલા
એક અક્ષર હંદથી ગૂજરાતીઓને જાણીતા કીધા. પછી કવિ નર્મદાચંદ્રે તો
અક્ષરહંદનો મહીમા ઘણોજ મળવ્યો. એવામાં નર્મદાચંદ્રે, દલપતરામ,
અને હીરાચંદનાં પિંગળ બહાર પડ્યાં, અને હંદનું જોર મજબૂત પાયા
ઉપર આઠ્યું. એ રિયતિમાં મવભાવિકરિતે દેશી લખનારાઓ હલકા ગણાવા
લાગ્યા, અને હંદમાં લખવું એ કવિનું પરમ પુરુષાર્થ છે એમ માનવામાં
આવ્યું. તે છતાં પણ દેશીઓનું પ્રબળ બહુ એ હું થયું એમ સમજવામાં
બહુ ભૂલ છે. એ કદાપિ કોઈને આશ્ચર્ય જવું લાગશે, પણ નિસંશય ખરું છે-
કે હંદનો એ પ્રમાણે ગૂજરાતમાં અધુરું પ્રસાર કરાવનારા કવિઓ નર્મદાચંદ્રે
અને દલપતરામની કવિતાનો પણ ધણો ભાગ હંદમાં નથી, પણ દેશીઓ-
માંજ છે. એ બેઉની અજમાયશ ઉપરથી એનો સિદ્ધાન્ત થઈ સૂઝ્યું છે કે
સંગીત કવિતામાં તો દેશીઓ રહેવાનીજ, અને મોટાકાવ્યમાં અક્ષરહંદ
બધે ક્તેહમંદાથી ગૂજરાતીમાં વાપરી ચક્રાય એ વાત પણ અસંભવિત
ગરબી બધાને લાગે છે. અર્થાત્—દેશીઓ ગૂજરાતમાં ઘણી વપરાતી આ-
વી છે અને આગળ પણ વપરાવાનીજ. વળી હાલ પ્રાચીન કવિતાનો અભ્યાસ

નજ હતા. હરેવ દીર્ઘ લખી બાણનારા તો શાંત્રી બણેલા છે એમ કહેવાતું, અને એ શાંત્રી બણેલાનું પણ ડિક્ટેશન હાલના મોંઘા ધોરણના છોકરા કરતાં ઉતરતું હતું. પાંચ લોટીનું એક વાક્ય લખવું એ તે વખતે બુદ્ધિની પરમ સીમા સમજતી. અર્થાત્—હાલ બાપાનું સામાન્ય જ્ઞાન લોકોમાં ઘણું ફેલાયું છે, પાંચનારની સંખ્યા વધી છે, ગ્રંથકારો ઠેર ઠેર નીકળવા લાગ્યા છે, અને અગર એ હજી સારા ગ્રંથ થોડાજ ઉત્પન્ન થયા છે તો વૃદ્ધિના ચિન્હ અચૂક જણાય છે.

આજ પર્વત કોપની બાબતમાં ગુજરાત આ જમાનાની પોતાની ફરજ બજાવવામાં પછાત હતી. બંગાળા, દક્ષિણ, હિંદુસ્તાને પોતાની ફરજ ક્યારની બજાવી છે. મરાઠી બાપા આપણા કરતાં વધારે એકાએકી પ્રિયતિમાં આવી તેનું એક મુખ્ય કારણ પંડિતોની સહાયતાથી થયેલા પેલા બે મોટા કોષ છે. ગુજરાતી કોપનો પ્રથમ વિચાર અને પ્રારંભ સુરતના રહેનારે સ્વર્ગવાસી માસ્તર દલપતરામ બચુભાઈએ કીધો હતો. એનો લખેલો કોષ સર જમ-શદજી જીભાઈએ ખરીદ કરીને મિરજા અહમદ કાજીમ તથા નવરોજજી કરકુનજીને સ્વાધીન કીધો, અને તેઓએ એ ઉપરથી જે કોપ રચ્યો તે હાલ તેઓના નામથી પ્રસિદ્ધ છે. એ કોપમાં પંદરહજાર શબ્દ છે, તો પણ વિદ્વાનોને તેમાં આવે એવો થોડોજ છે. આપણા હાઇસ્કૂલોનો કોઈ વિદ્યાર્થી જો પોતાને ન આવડતો હોય એવો ગુજરાતી પાંચનતી ઓપડીમાંનો શબ્દ તેમાં શોધવા જાય તો તે કેવળ નિરાશ થયા વિના રહેજ નહિ. ટૂંકમાં એ કોષ ગ્રંથસ્થ શબ્દ આપનો નથી, પણ માત્ર વ્યવહારમાં ગપરાતા શબ્દજ આપે છે, અને તે પણ ખત્રા નહિ. માસ્તર દલપતરામના પુત્ર રાજેશી મોતીભાઈ એમ કહે છે કે મારા પિતાનો ફેસો મૂળ કોષ વધારે વિચીત્ર હતો. તે સમયે અને વળી હિંદુ નહિ એવા એ વિદ્વાન ગૃહસ્થો તરફથી વધારે આશા નજ રાખવી જોઈએ એ વાત ખરી છે, અને અમે એ આદિ કોષકારનું માન કોઈ પણ પ્રકારે ઓછું કરવા ઇચ્છતા નથી, તોપણ જ્યાં કોપનો ઇતિહાસ આપવા એકા છઠ્ઠે ત્યાં તો કહેવું જોઈએ કે એ કોષ યથાથી વિદ્યા પ્રકરણમાં જે કોપની ખોટ હતી તે તો તેવીજ તેવીજ રહી. ત્યારે પછી કરસનદાસ મુ-જીજી અને સાપુરજી એદજીના શાળોપયોગી નાના કોષ રચાયા. કરસન-

ધસનાં કોષની બીજી આવૃત્તિમાં મુદ્રારો વધારો કીક થયોછે, તો પણ એ બંને કોષ શાળોપયોગીજા છે. ભાવાનો ઘણો બંડાર હજી ભાંયરામાં ને ભાંયરામાંજ રહ્યો એમ કહીએ તો ચાલે. ખોટું એવણે કોષ ગૂજરાતીને અંગરેજી હતા એટલે ગૂજરાતી શબ્દના અર્થ ઇંગરેજીમાં સમજવામાં આવ્યા હતા. ગૂજરાતીશબ્દના અર્થ ગૂજરાતીમાંજ સમજાવે એવા અતિ ઉપયોગી કોષનો વિચાર તો કવિ નર્મદાચંકરને માટેજ રહ્યો હતો.

સને ૧૮૬૧માં પ્રથમ કવિ નર્મદાચંકરે પોતાના ધારેલા મોટા કોષનો પહેલો ભાગ પ્રગટ કીધો, કેમકે ભાગમાં પ્રગટકરવાનો પ્રથમ વિચાર હતો. એ પ્રમાણે ચાર ભાગ બહાર પડ્યા અને પછી એ કામ અટક્યું. આવું મહાભારત કામ એ વિદ્યાને એકલા પોતાને માથે લેવાની હિંમત ચલાવી, પણ આસપાસથી કાંઈ પણ આશ્રય મળ્યો હોય અથવા એ ચમત્કી કોષએ કદર જાણી હોય એમ જણાતું નથી, અને એમ એમ ધારીએ છાંયે કે એ કામ અટકી પડ્યું તેનું એક કારણ એ હશેજ. તો પણ એમ જોઈને ઘણાજ ખુશી થઈએ છાંયે કે એ ખંતી વિદ્યાને પોતાનો ઉદ્યોગ છોડી દીધો નહિ, અને સમજી મુશ્કેલીઓને પાર કરી પોતાના દર્શને એક મોટો કોષ અર્પણ કીધો છે. ખરે એ ગ્રંથ ગૂજરાત પ્રાંતનેજ અર્પણ કીધોછે, એમ ધારું કે આપો ગ્રંથ કોષ શ્રીમંતના નામની સાથે જોડાયો હશેજ, પણ અર્પણપત્રને સ્થાનકે જોઈ તો, “જય જય ગરવી ગૂજરાત” એવા શબ્દ અજકી રહેલા જોયા, અને તે જોતાં અમારા ગૌભાષી પણ એમજ નિકળ્યું કે “જય જયજ છે તારા, ગરવી ગૂજરાત, કે. જ્યાંના વિદ્વાન આપો ગ્રંથ જાતે પ્રસિદ્ધ કરવાની હિંમત આશ્રય વિના ચલાવે છે.”

અત્યારે આ ગ્રંથનું વિવેચન આપવાનો અમારો વિચાર નથી તો પણ એટલું તો હમણા કહેવુંજ જોઈએ કે એ ગ્રંથ બાર બાર વરસના પરિભ્રમનું અને ઘણા સુદ્ધિબળનું તથા અનુભવનું રૂબ છે. એ સંપૂર્ણ છે. એમ એમ નથી કહેતા, અને કોષ જ્યાં ગ્રંથપ્રથમ પ્રયત્ને સંપૂર્ણ થાય એ વાતજ અસંભવ છે, તો પણ જ્યારે મોટો મરાઠી કોષ રચાવો ત્યારે હામ હામ સરકાર તરફથી દેવી જોજ સહીરહી હતી, પંડિતોની સલામત પરિપાત્રને

અને તેના અર્થ નિર્માણ કરવાને કેવી મેસીજ રહી હતી, અને પ્રત્યેક સબ્જ કેટલા કેટલા હાથમાંથી ધડાતો ધડાતો આવી કોપકારની કલમમાંથી ઉતરતો હતો, એ વાતનો જ્યારે વિચાર કરીએ; અને બીજા હાથ તરફ આ કોપકારક એકલોજ, કોઈ વિદ્વાનની મદદ વિના, અને કોઈ શ્રીમંતની હુકમ વિના, જાતે કાંઈ શ્રીમંત ન છતાં, આવા મહાબારત કામમાં ગંડી રહ્યો અને સિદ્ધિને પામ્યો એ વાતનો જ્યારે વિચાર કરીએ; ત્યારે એમતો કહ્યા વિના નથી આલે કે નર્મદાશંકરે ધણો ઉદ્યોગ, વિદ્વતા, અને સૂક્ષ્મ બુદ્ધિ આ ગ્રંથમાં દરશાવી છે, અને આ ગ્રંથ રચી બધા મૂલરાતીઓને અત્યંત આભારી કીધા છે.

સરકયુલર.

નિશાળનો હિસાબ રાખવામાં ગફલત કરવાના બે દાખલાં હાલ જાણવામાં આવ્યાં છે. (૧.) રજીસ્ટર રાખવાનું અને ફી એકઠી કરવાનું કામ માસ્તરના અને આસિસ્ટન્ટના હાથમાં રાખવાને બદલે હોકરાઓને સોંપવામાં આવ્યું હતું. (૨.) એક નિશાળમાં કારકૂન રાખેલો હતો ત્યાં એમ માલમ પડ્યું કે ત્રાન્સેરીમાં ફી નિયમસર બરવામાં આવતી નહિ, અને વખતે સ્ટાલરશિપ અને સ્ટાઇપેન્ડના પૈસા વસૂલ કરવામાં આવતા તેજ તે આપવામાં આવતા હતા નહિ.

સઘળી નિશાળોના હેડમાસ્તરોને ફરમાવવામાં આવે છે કે આ બાબતો ધ્યાનમાં લેવી, અને નિશાળના રજીસ્ટર તથા દફતરમાં હોકરાઓને હાથ ધાલવા ન દેવો. સુકરરે વખતે ફી એકઠી કરવી, અને મંદીને મંદીને નિયમસર ત્રાન્સેરીમાં ભરી દેવી. દરેક સ્કૂલનો કારકૂન એ પ્રમાણે નિયમસર ચાલશે અને ખૂલ નહિ કરે એમ આશા રાખવામાં આવે છે, અને નહિ તો તો બરતકીને પાત્ર થશે, અને હેડમાસ્તરો હીસાબની બધી બાબતોમાં જોખમદાર છે.

“ડિરેક્ટર આવૂ પબ્લિક ઇન્સ્ટ્રક્શનના હુકમથી”

૨૧ મી એ. સને ૧૮૭૭-૭૮.

G. Buhler.

એન્કુકેશનલ ઇન્સ્ટ્રક્ટર-ઉચ્ચ પ્રાંત.

આજમ. મેહરખાન ઠાકતર મનચેરુ મેહરામજી, કોલા, સૂપ્રીન.
ટેનોન્ટ. ઝોફ વેકશનિસંન પ્રાંત ઉપર બાગના સાહિબ. બહાદુરની ખી-
જમતમાં સરદાર મીઆનના મીઆ. ડે. સૂપ્રી. વે. જીએ અમદાવાદનાની
સલામ અરજ એછે ને—આ સાલમાં સ્વભાવીક શિતળાનો ઉપદ્રવ જારી
થયોછે. તેમાં મૂખ્ય કરાંને મોટી હમરના છોકરાઓને સદર્દુ મરજ જણા-
ઓ છે. તેથી મારા ધારવા એજ રોવેકશનિસંનનું કામ કરવાને ધણી
કરજછે, ને આ દેશના લોકોને કામ કરતા ધણી હરકત લેછે. તો ધણીજ
મુશ્કેલધથી સદરદુ કામ ચાલે છે ને હાલ કાંચે રાણપૂરમાં એ કામ કરતાં
ધણી સંગવડ થઇ છે, કારણ કે કરજમજકરની સ્કૂલના “નવા” મારતરે
પોતાની સ્કૂલમાં બાણતાં છોકરાઓને ઉપદેશ કરી રોવેકશનિસંન કરવાને
ખુશી કર્યો એટલુંજ નહી પણ પ્રથમ પોતાને ને સ્કૂલમાં રોવેકશનિસંન
કરાવું તેથી ખીજ છોકરાઓએ પણ પોતાની જિલદ સાથે કરાવું. એ દા-
ખલો એક ગામના ખીજ લોકો પણ રોવેકશનિસંન કરાવાને ખુશી થયા.
માટે એ વિશે મારે અરજ કરવાની એછે ને સદર્દુ બાબત મેહરામજી.
એન્કુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર સાહિબ તરફ લખાણ કરી ખીજ તમામ જીલા-
ની નિશાળના મેહતાજીઓ ઉપર સરકુલર કઢાવવાનો એવા મતલબનો
કે સર્વે મેહતાજીઓ પોતાની નિશાળમાં બાણતા છોકરા છોકરાઓને રોવે-
કશનિસંન તથા પ્રાયગેરી વેકશનિસંન કરાવવાને ઉપદેશ કરી વેકશનિસંન
પાસે વેકશનિસંનનું કામ કરાવે તેણે યાજતો રોવેકશનિસંનના કામને
ધણી સંગવડ પડશે એવી મને આશા છે માટે મરજ મૂલખ બેદાખરત
કરશે. તારી. ૪-૫-૭૩

સહો સરદાર મીઆ મેતા મીઆ

ડે-સૂપ્રીન. ઝોફ, વેકશનિસંન

રા. ત્રીકમલાલ હરિભાઈ તરફથી.
 મે. જીભા રાયસંગજી વલ્લભગજી તરફથી.
 રા. મૂળજી હરીભાઈ તરફથી.
 દેશાઈ ત્રીકમલાલ જીવણરામ તરફથી.
 ગ્રાહ્ય કંપનીના ભાગદાર મે. કારનાક સાહેબ તરફથી.
 રા. જોડીદાસ વિશ્વનાથ તરફથી.
 રા. રૂપચંદર જ્ઞાણંદર તરફથી.
 મુંબાઈવાલા શેઠ નરશી કેશવજી તરફથી.
 પારખ લાલચંદ ડોસા તરફથી.
 શેઠ ગોકલ મુંબાઈ તરફથી.
 કારકુન કશ્વચંદ કેશવજી તરફથી.
 કારકુન ચંદ્રસંગ મૂળચંદર તરફથી.
 રા. જદુરામ કાશીરામ તરફથી.
 માજી જેઠેતાજી ચિવચંદર ભાણજી તરફથી.
 શેઠ હકમીચંદ સંઘજી તરફથી.
 અંગેના વહીવટદાર આ. જ્ઞાણંદર અંબાચંદર તરફથી.
 કારભારી બીમજી વીરજી તરફથી.

લીમના મે. રમેશીઅલ આસીરંદ સાહેબ તરફથી.
 આજમ મે. રાવળહાદૂર શંભુપ્રસાદ સાહેબ તરફથી.
 મે. મોરેર સાહેબ તરફથી.
 આ. માંભલતદાર મે. નરભિચંદર હરીચંદર તરફથી.
 આ. યાચંદર મે. ધનેશ્વર આદીતરામ તરફથી.

૧—૦
 ૦—૮
 ૧—૦
 ૦—૮
 ૧૬—૦
 ૪—૦
 ૪—૦
 ૧૨—૦
 ૪—૪
 ૪—૦
 ૧૨—૦
 ૧—૦
 ૧—૦
 ૧—૦
 ૨—૦

૨૫—૦
 સડીયાળ.

૪૪ કલ્યાણીપર ૩-૧૫

૧-૮

૪૫ માલવીઆના ૨—૦

પીપલીયા.

૪૬ હડાલા. ૩—૦

૪૭ ચારંગી. ૧૫—૦

૧૫—૦

૪૮ ધોરાજી. ૨—૦

૧—૦

૧-૦	રાજ્યો ફેરિયામ એગવનું તરફથી.
૧-૦	નગરશહેર પેલાનાઈ કહાનનું તરફથી.
૦-૦	શેઠ કરસનદાસ મહુરાદાસ તરફથી.
૦-૦	જમણુની જમાન તરફથી.
૦-૦	પોષ્ટ માસ્તર પુત્રાખા હરજીવન તરફથી.
૦-૦	સોની ખોડાનાઈ બક્ષમણ તરફથી.
૦-૦	પટેલ આદુ ગુરુભાઈ તરફથી.
૦-૦	નોળિયર મુલચંદ અજરાયર તરફથી.
૦-૦	મહાનકરા સાહેબ રામાનંદ માહેશ્વર તરફથી.
૦-૦	વકાળ લલુભાઈ અંબાનાથ તરફથી.
૦-૦	કાકતા દરબાર તરફથી.
૦-૦	આ, પહોવટદાર દામોદર બગવાનનું તરફથી.
૦-૦	કોલદાર મુનનું પુરમથી તરફથી.
૦-૦	અંબેના મહાલેન તરફથી.
૦-૦	વકાળ રાવચંદ ગોપાળનું તરફથી.
૦-૦	પુરણેતમ દેવકરણ તરફથી.
૦-૦	જોની વનનનું ઓધવનું તરફથી.
૦-૦	પારકુન મહાસુખરામ તરફથી.
૦-૦	કારકુન વાસણનું પ્રાણનું તરફથી.
૦-૦	કારકુન શ્રીરામાય તરફથી.
૦-૦	આજમ ગોવંદનું આણંદરામ તરફથી.
૦-૦	એફેરનાન હાસિર સાહેબ તરફથી.
૦-૦	એ. આચર બા શકુનક તરફથી.
૦-૦	એ. આચર જયદિશા તરફથી.
૦-૦	મહાજન લોકી તરફથી.

૪૬ કુખરેડા,

૫૦ માધવપુર.

૫૧ અડા.

બાવનગરના રહીસ દયાલજી કરેશનજી તરફથી.
 પુરચોતમ ગવરીશ્વકર તરફથી.
 સોની હરખજી નાગજી તરફથી.
 આ. વહીવટદાર સાહેબ હરીલાલ. પીતમલાલ
 તરફથી.
 કોલદાર કેશવરાવ આપા તરફથી.
 કોઠ બાવા મોરારજી તરફથી.

GOPALGI SURBHAI

રુપુટી. એ. ઇન્ડિયેક્ટર પ્રાંત કાઠીયાવાડ.

ખેડા જિલ્લાની સરકારી નિયાજમાં ઇનામ અપાયું તેની વાંધી.

નંબર, નિયાજનું ઇનામવેલુઆ રૂપિઆની શીખાળતમાં

નામ.

ની તારીખ,

રકમ

જોકસને

મા. હરગોવિન વરજલાલ,

રૂનામીદાઈનાકાગળ,

૧ ખેડાજિન્નમ,

૩૦-૫-૭૨

૧-૮-૦

જોકસને

પુરાણી. રાજરામ બાપુભાઈ,

૩૫ રસેટો. રૂનામીદાઈ.

૨ નાહાપાડ

૮-૬-૭૨

૫-૮-૦

જોકરીઓને

ગોસાઈ સીવભાલગર સેનોકગર

તથા મેહતાજી રણજીડલાલ

નારણજી.

૩ અમીયા,

૧૮-૮-૭૨

૨-૦-૦

જોકરા તથા

મલિક. ખાન જહાંમીઆં રા-

૩૨ મીદાઈ

૪ ખંભાત,

૬-૧૦-૭૨

૨-૦-૦

જોકરાઓને

નામીયા દાકતર ભાઉ દાજી.

કલેક્ટર સાહેબ, ઇન્ડિયેક્ટર

સાહેબ, જડજસાહેબ, મામ-

લતદાર સાહેબ વગેરે.

૫ નડીઆદ,

૧૫-૧૦-૭૨

૧૧-૮-૦

જોકરીઓને

કેળવણી ખાતાની ખેતરો.

૧૦૮

૬	પીપતાવ.	૨૫-૧૧-૭૨	૦-૮-૦	છોકરાઓને	જડાના રહેનાર પા. ગોપાળ ગિરધર.
૭	વાસંદ.	૨-૧૨-૭૨	૪-૩-૦	છોકરાઓને	મટેશન માર્તર, ડાહ્યાભાઈ ધન તરામ તથા કચેરીના એમ્બરો.
			૪-૨-૬	છોકરાઓને	કુચનલાલ શિતીલાલ અમદાવાદના.
		૨૦-૧૧-૭૨	૨-૧૦-૩	છોકરાઓને	કવિ મોહનલાલ દલપતરામ.
		૬-૭૨	૧-૦-૦	છોકરાઓને	મહેરળાન પોલીસ મુખીન્ટે
૮	વાસવા	૪-૧૨-૭૨			ડુન્ટ મોહનના રાહદર પર-
	મારગાઆ.				શ્રોતમ ત્રેમકરાવ.
૯	ભરેડ.	૧૬-૧૨-૭૨	૩-૦-૦	છોકરા તથા છોકરીઓને	મહેરળાત, હરીલાલ અંબાચં- મીઠ કર મુનરાફ સાહેબ.
૧૦	કામા.	૧૬-૧૨-૭૨	૨-૦-૦	છોકરાઓને	વલ્લભ અરેચં.
૧૧	વિરમદ.	૧-૧-૭૩	૩-૫-૦	છોકરાઓ તથા છોકરીઓને	નાપાડના ગોસાઈ. શિવલાલગર સંતોકગર.
૧૨	રામકા.	૧૧-૧-૭૩	૧-૬-૦	છોકરાઓને	મહેરળાન કુકસાહેબ. આ. કલિકટર.
૧૩	મહેરાવા	૧૪-૧-૭૩	૦૨-૬-૦	છોકરાઓને	મહેરળાન કુકસાહેબ. આ. કલિકટર.
૧૪	બાધાળા.	૧૬-૧-૭૩	૧-૦-૦	છોકરાઓને	ડાકોરના જમીનદાર મનોહર ગણિય તથા આ. ડ. પો. ઇ. રામચંદ્ર બળવંત.
૧૫	જોરસદ.	૧૭-૧-૭૩	૫-૦-૦	છોકરાઓને	પાલખીપુરના કારબારી. ગોવિંદ- રાવ બળવંતરામ.
૧૬	વિરમદ.	૨૬-૧-૭૩	૨-૧૩-૩	છોકરા તથા છોકરીઓને	મુખી. શિવાભાઈ મનોરભાઈ તથા જે. આ. વેલ્ડીભાઈ ગલાભાઈ તથા મહેતાજી ગંગાચંદર મયારામ.
				છોકરાઓને	મહેરળાન કુકસાહેબ. આ. કલિકટર.

૧. અકાન્ના. ૩૦-૧-૭૩ ૨-૧૫-૦ ને. એરેબાન. કુકસાહેબ. આ. કલકર.
૬ તોરથુ. ૧૩-૨-૭૩ ૨-૧૧-૧૦ છોકરાઓતે મેહરબાનડીચીકૃદ ગ્રીપુટી ક-
સેક્ટરસાહેબ. ખમનું એદલછ.
સોદી.

૦. પીડાઇ. ૩-૨-૭૩ ૨-૪-૦ છોકરાઓને એજન.

Mostiram Rajaram,
ગ્રીપુટી એન્ડકુદેશનત ઇન્ડેપેન્ડન્ટ એડાવિભાગ.

ધનાત્રતી યાદી

અમદાવાદ વિભાગની સરકારી નિયાજોમાં માંહે અક્ટોબર ૧૯૭૨ની માંહે. માઈ સન ૧૯૭૨મુધીમાં ને ને	ધનામની	કુટલી કીમ- તનું.
મદગુહર્યો તરફથી ધનામ વહેમવામાં આવેલી તે બાગતની યોદ.	ધનામ વહેમું	૨-૬-૬
૧. નિયાજનું કપ તારીજે ધનામ	મ કાઈ	૧-૦-૦
૨. નામ.		
૧. ગીરમગામ.	કારકુન દીનાનાથ હરીવલ્લદાસ	૧-૪-૦
૨. અમદાવાદ નં.	દીક્ષાના ચાહાબદા સાહેબે	
૩. અમદાવાદ નં.	દોલ્લીના મેહરબાન સેર મહમદશાહ	
૪. નાવડા	બાહાફર તથા બાદશાહી દીવાન.	૧-૦-૦
૫. કમજેલ	ધંધુકાના મામતદાર સાહેબે	૦-૮-૦
૬. ધોળેરા	સા. રાયચંદ નેચચંદ	૧-૦-૦
	ધંધુકાના મામલતદાર સાહેબ આર-	
	વડુનરામ હિંચાસરામે	
૭. ધોળેરાં ક. યા.	એજન	૧-૦-૦
૮. ધોળાડા	પ્રાંતીજના ફરેટ કોરકુન લઘુબાઇ હિંચા-	૧-૪-૦

૬. પુસરી	૧૩-૧૧-૭૨	આજમ પ્રાંતીજના આમલતદાર સાહે.	૨-૦-૦
૧૦. ધિજેરા ક. શા.	૨૫-૧-૭૨	સે. લો. પ્રે. સાહેબના હેડ ક્લાર્ક માંતી રામબાઈ ૦-૮-૦ ગરેબાવળી નં. ૪	૧-૦-૦
		લાખેશીમાં તથા કુલપાવર માછલેદના શિરસ્તેદાર અછતરાવજી તથા અમીર હુસેન તથા સાબાઓ સોમનાથબાઈ તથા યાણદાર મંજાબાઈ કુમારજીદાસ તથા શેજદાર નેહાલાલ તથા ગુલામશા રામા બાઈ વિગેરે.	૦-૮-૦
		ચેહરબાન કુલપવર માછલેદ લલી ભાઈ	૨-૦-૦
૧૧. બરવાળા ક. શા.	૮-૧૧-૭૨	સાહેબ સચેટા નં. ૫	૧-૦-૦
૧૨. પ્રાંતીજ ક. શા.	૬-૧૧-૭૨	અત્રેના દયાલ માસ્તર યસવંતરાવ માંભારામ.	૦-૮-૦
૧૩. નાવડા	૬-૧૧-૭૨	આજમ જમનાદાસ નદાનચંદબાઈ	૦-૮-૦
૧૪. બરવાળા	૮-૧૧-૭૨	ચેહરબાન કુલપવર માછલેદ સોની મળકુરમામના કાકોરસાહેબ	૨૫-૦-૦
૧૫. ગાંધી	૧૧-૭૨	પટેલ ધીરીદાસ ગલાબાપજી	૧-૪-૦
૧૬. મોશી	૫-૧૧-૭૨	ચેહરબાન ચોક્તીસ સુપરીન્ડેન્ટ હન્ડર-સન સાહેબ	૦-૮-૦
૧૭. બરવાળા	૨૨-૧૧-૭૨	પણિયા તાલે રાજપીપળાના ચેહતાજી નર્મદચંકર ભુલેચર	૦-૬-૦
૧૮. કમળેજ	૧૪-૧૨-૭૨	ચેહરબાન મહીકાંદાના પોલીડીકાન જીન્ટ ચેહરબાન હક્રન સાહેબ	૩-૮-૦
૧૯. મોડાસા	૨૩-૧૨-૭૨	અમદાવાદ જીલ્લાના કસ્ટડર ચેહરબાન	૮-૦-૦
૨૦. રાણપુર ક. શા.	૧૨-૧૨-૭૨		

ગુજરાત શાળાપંચના લવાજમ વગરના નાણાં આપેલાં તેની પહોંચ તા.
 ૧ અગ્રેસ સને ૧૮૭૩થી તા. ૩૦ મો જુન સને ૧૮૭૨ સુધી.

નામ.	સન ૧૮૭૨	સને ૧૮૭૩
રિલિના સાહુજીવાના તરફથી	૦-૦-૦	૧-૧-૦
મે. મુરત જીલ્લાના ડે. એ. ધ.ના તરફથી	૦-૦-૦	૭૫-૦-૦
ધંધુલા રીડીંગ કમ્પાની તરફથી	૦-૦-૦	૧-૦-૦
રાવબહાદુર મમનભાઈની કન્યાશાળાના તરફથી	૦-૦-૦	૧-૦-૦
હરકોર મોહાણીની કન્યાશાળાના તરફથી	૦-૦-૦	૧-૦-૦
કરંચી, પારસી બીરબાઈજી સ્કૂલના તરફથી	૦-૦-૦	૧-૦-૦
કવિ નર્મદાચંદ્ર લાલચંદ્ર તરફથી	૦-૦-૦	૩-૬-૧૦
ચોરખી તા. સ્કૂલના તરફથી	૦-૦-૦	૨૧-૧૫-૦
મહુવા તા. સ્કૂલના તરફથી	૦-૦-૦	૧૮-૪-૦
મેહેરબાન ડાયરેક્ટર સાહુજીના તરફથી	૧૦૦-૦-૦	૦-૦-૦
મેહેરબાન સોધંના ડે. એ. ધ.ના તરફથી	૧૧-૧૦-૧	૦-૦-૦
હાંસોટ તા. સ્કૂલના માસ્તર તરફથી	૦-૦-૦	૧-૧-૦
મે. કમ્પાની ડે. એ. ધ.ના તરફથી	૦-૦-૦	૩૭-૨-૦
મે. સોરઠ અને મોહવાડના સબ ડી. એ. ધ. ના તરફથી	૦-૦-૦	૧-૧-૦
ગાડી તા. સ્કૂલના માસ્તર તરફથી	૦-૦-૦	૫-૫-૧
બાબરા તા. સ્કૂલના માસ્તર તરફથી	૦-૦-૦	૪-૧૨-૦
બાટવા તા. સ્કૂલના માસ્તર તરફથી	૦-૦-૦	૨-૪-૦
	૧૧૧-૧૦-૧	૧૭૧-૧૧-૦

કુલ... ૨૮૩-૧-૪

ગુજરાતશાળાપત્ર.

GUJARAT SCHOOL-PAPER:

AUGUST 1873

પુસ્તક ૧૨ મું. આગષ્ટ સંવ ૧૮૭૩, આંક ૮ મો.

મે'તાજી બહુ મોટું વૃક્ષ, નામ તેમ છે કામ;—

કર અંતે મનલોનની, ખરી જેતિ ધરિ હામ.

અવકાશગ્રંથ	પૃ. ૨.	Contents.	Page
મેધદુત કાવ્ય	૧૧૩	The Medhaduta (Trans- lated)	113
દેશી પોંચળ	૧૧૮	The indigenous versi- fication of Gujarati ..	118
ચર્યા પત્ર	૧૧૨	Correspondence ..	112
દેવળગી ખાતાની ખબરો	૧૨૫	Educational news ..	125

(દેવળગીખાતાના હુકમથી.)

અમદાવાદ મધ્યે ગામાની હવેલીમાં પુનાઈડ પ્રિન્ટિંગ અને
લનરપ એલ્બર્ટી કંપની “લિમિટેડ”ના પ્રેસમાં
રણજીડલાલ દીરાચંદ છાપી પ્રસિદ્ધ કર્યું.
(૧૮૭૩) ૩૧. અગાઉથીજ)

ગુજરાતશાલ્કપત્ર.

પુસ્તક ૧૨ મું. અગાઉ સને ૧૯૭૩. આંક ૮ મો.

મેઘદૂત કાવ્ય.

છપ્પર લાટનિ ઉપ્પર જાળી જાલે 'મૂઠ્યા જ્યાય
'ચંદ્રકાંત મણિ, ચંદ્ર પ્રતાપે, 'તૂં નહિ હોયે લાય
લારે, 'માજમ રાજે

જલ્લુંદ શરપિને રામાની રતિ'લાનિ ઉતારે
તન જેનું જુલમિ ભુજવધિરે ધકલ્યું 'પ્રાણપ્યારે ૯

સાગસમે જ્યા શો'રનિ વાહર 'વિભાજ્ય જામે રોજ
અક્ષય લક્ષ્મીવંત રસોકનર સંચરે કરવા મોજ,
'માધવ ગણ લડે જોડે,

સ્વરે ઝંચે સુંદર ગાન જે કરતા વહુ' વાટે,

૬. ૧. ચંદ્રકાંત મણિનું વિશેષણ.—૨. એ મણિને માટે એમ કહે
છે કે એના ઉપર ચંદ્રના કિરણ પડ્યાથી તેમાંથી પાણી ઝરપેછે.—૩.
વરસાદ, વારણ) વગરની નિર્મળ રાત્રે.—૪. મધ્યમો અપભ્રંશ શબ્દ. મધ-
રાત્રે.—૫. યાત્ર.—૬. પ્રાણના નેવો ને પ્યારો તેણે, કંથે.

૧૦—૧. રાજ પાગ, કુબેરનો ને મોટો પાગ છે તેનું નામ.—૨.
ગૈયાનું ટોળું.—૩. રસ્તામાં આગળ ગૈયાઓ ગાન કરતા જાય, અને

વળ મન ને શ્રવણ તો લીન છે મિય સ્તહચરિવાતે. ૧૦

ઠામઠામ વાટે વેરાણાં વેણિયિ ફુલમંદાર;
કર્ણાયે કમલ કનકનાં; કહિં કહિં શિરસી શેરો અપાર
મુક્તાકલ મોઘાંની;

ને સ્તનસ્થલ તૂટચાહાર;— 'એ સૌ સુચવે પ્રભાતે,
આ માણ માનુનિઓ મશામાં મા'લો રાતે. ૧૧

ધનેશ સ્નેહાય શંખુ વસેછે એ સ્થાનક સાક્ષાત,
'માટે' મન્યથ મધુવપ્તછપુત ધનુષ ધરે નહિ હાય
ધાક ધકો જે ધામે;

ચેલા રસીક શ્રામનો મોજ કરતા કરતા આલ્યા બપોલે.—૪. સહ કહેતા સાથે, અને ચરી એટલે ચાલનારી, પોતાની જોડે જે સુંદરીને લઇને ફરવા નીકળ્યા છે તે, એ આરી સુંદરીની વાતમાં તેનું મન અને જ્ઞાન તો બીન થઈ ગયા છે. કહેવાની મતલબ એ કે આગળ ગાયન આવે છે પણ પ્રિય સેવાપણના માધુર્ય આગળ તે ઉપર તેઓ ધ્યાન આપતા નથી.

૧૧. ૧. એ એટલે વેરાએલાં મેંદારનાં પુલ, સોનાનાં કમળ, મોતીની સેરો, અને તૂટેલા હાર જે રસ્તામાં ઢેકાણે ઢેકાણે પડેલાં છે તે સ્થાનમાં બીજા જોનારને સૂચવે છે કે આ રસ્તે રાત્રે સ્ત્રીઓ મજામાં માહલી હતી.

૧૨. ૧. ધનેશ કહેતાં કુબેરની સાથે મચી છે તેથી શિવજી સાક્ષાત્ એ સ્થાનકે વસે છે. સાક્ષાત્ કહેવાનું કારણ એ કે મૂર્તિરૂપે નહાતે તો બધે હોયજ.— ૨. એ માટે એટલે અહિંયા સાક્ષાત્ શિવજી વસે છે તેથી. ૩. કામદેવ. બમરાનાં પંજી છે એવું જે પોતાનું ચનુષ તે કામદેવ એ ઢેકાણે શિવજીના ધાકધી પોતાના હાથમાં ધારણ કરે.

પળ કામિનું કાઢજ કોરવાનું 'કાર્ય'તો યાપે
અતિ અચુક ચતુર વર્નિતાનારે કટાક્ષની સહાયે. ૧૨

સુંદરિઓને સુસ્તરુ એકલું આપે સૌ સળગાર:-
ચારુ ચીર વિચિત્ર, વઢી વહુ કુસુમ કઢી દઢસાર,
ભૂષણ વિવિધ વિધીનાં,
વઢિ ચરણ કમલ ચોતરવાને અલતો, વઢિ, વૈરા,
'લાલિય અલૌકિક લોચને લાવનારિ મદીરા. ૧૩

ધનપાતિ ધામયિ ઉત્તરે યાં, ઓ! દીસે મુજ વૉસ!
વારણે 'તોરણ રત્નજહોતજ ઓપે ઝડું આકાશ--
'ઈંદ્રધનુષ હોય જાળે--

રતો નથી. મહારાજે એક વખત કામને બાળી મૂક્યો હતો તે દિવસથી એ બીહીતોજ કરે છે. બમરાનું ધનુષ પ્રાણમાં કામદેવને સાડ કહ્યું છે તે તેના તીવ્ર ઝંખના કરણથી.—૪. કામ, હેતું. બમરાનું ધનુષ કામદેવ ધારણ કરે તેનો હેતુતો એજ કે કામીનાં અંતઃકરણ કોરવા, અને તે હેતુ તો અચૂકજ ચતુર વનિતાનાં કટાક્ષની મદદપડે અહીંયા પૂરે પડે છે. મતમળ કે સ્ત્રીઓની કટાક્ષ તે અહીંયા કામદેવનું ધનુષ્ય. બમર ને ધનુષ્યની ઉપમા તો તેના આકાર ઉપરથી સાધારણ રીતે અપાયજ છે, પણ કામદેવના બમર હુક્ત ધનુષ્યની ઉપમા તેના શામવર્ણ ઉપરથી વધારે સંભવે છે, અને રસમાં બેહદ વધારે થાય છે.

૧૩. આ શ્લોકમાં કહેવાની મતમળ એ છે કે સ્ત્રીઓનો ધણો-શણગાર રૂક્ત કલ્પ વૃક્ષઉપરથીજ મળે છે.—૧. લાયકમાં અલૌકિક લાલિય લાવનારી ને મદીરા તે.

૧૪. ૧. દરવાજાની કમાન.—૨. એ કમાનના ઉંચાપણા ઉપરથી

છે શાલ્મલદારજ, શાલ્મલ શાલ્મલકવલ પાલ્મલો,
 ડંખો આંગળે, હસ્તે શ્રદ્ધાત્મો રે ફુલલુપલે શાલ્મલો. ૧૪

પાલે પાનાં જડેલું ત્યાં છે એક લલ્લવ રસાલ,
 કનકનાં પન ને વિદૂર મણિની ચલ્લકાતિ કાલ્લી નાલ.
 એવાં કમલે ટંકાયું,
 નીર નિર્મલ જેનાં જોઈને વહુ હંસ વસ્પાલે,
 ચોમાસે પણ નહિ પાસેનું માન સરવર વાંછે. ૧૫

મારે પ્રિયાનિ પ્રિયા રંગ ટેકરી ત્યાં છે તલ્લવને તીર,

અને તેના ઉપર રંગાચરેશી રત જડાણે તે ઉપરથી અને ઇંદ્રધનુ
 અથવા મેઘધનુષની ઉપમા આવેછે.—૩. મંદારનું નાનું ઝાડ.—૪. એન
 સ્ત્રી, બાળા કહેવાનું કારણ કે ઝાડ ધુલનો શાક બાળાને વધારે હાયછે, પ—
 બાળે પોતાનું છોકરું હાય તેમજ તેણે એ ઝાડ પાળીને મોટું કરીએ. એ
 અતિ સ્નેહ દર્શાવેછે.—૫. હે ઉલ્લા માણસથી હાથવડે આડકી ચકાય
 એવો, બાનાયો—મારી સ્ત્રીએ પોતાના બાળક પ્રમાણે પાલેલો બાળમંદાર
 ધુલના બારથી હાથે આડકી ચકાય એટલો વળી ગએલો ત્યાં આંગણા આ-
 ગળ ઉગાડે.

૧૫. પાલે પાનાં જડેલાં છે એવું, અને સોનાનાં પાંતરાં પાળાં તથા
 વિદૂર મણિની અળકતી કાળી નાળવાળા કમળોથી ટંકાએલું એક ત્યાં ર-
 સાળ સરોવર છે, જેના નિર્મળ પાણી ગોળને બહુ હંસ ત્યાં વાસો કરીને
 રહ્યાં છે, અને ચોમાસું આવેછે તો પણ પાસેજ માનસરોવર છે તે છતાં
 ત્યાં જવાની ઇચ્છા પણ કરતા નથી. ચોમાસે હંસ માનસરોવરે જાયજ,
 પણ આ તળાવ એવું સુંદર છે કે તેઓને તે સાંબરતું પણ નથી.

૧૬. ૧. મારી પ્રિયા કહેતાં પ્રિય સ્ત્રીને વાહામો એવો એક રંગટકરી

‘કનકકદલિવન ચોગમ ચઢકે, નીલમળીમય, વીર,

‘શિખર સરસ શોભે છે

તે સામરિ આવે છે હવા ચિત ચમકિત હોઈ,

‘ચોંઝાંજુ શ્વસુક્તી વિજઙ્ઘીઓમા તુજને જોઈ. ૧૬

માધવિ વેલનો માઢવો ત્યા; ફરતા કુરુવક છોડ;

પાસે લાલ અશોક પ્રણમતું પલ્લવે ધરિને કોઢ,

ને ચિતચોર વકુલ છે.

એક ઈંચ્છે ચારુ ચરણ વાંજું મુલ્લની મદિરાને

મુજ પેઠે તુજ મામીનારે દોહદને વા’ને. ૧૭

ત્યા તે તળાવને કાઢે છે. રંગટેકરી એટલે જે ટેકરી ઉપર અમ્મ રંગભાગ કરીએ છધએ તે.—૨. સોનાનાં ફળનાં વન.—૩. તે ટેકરીનું નીલ મણિ-મય શિખર, ઓ ભાઈ, સરસ થાભે છે, તે યોગમ ઝથુકતિ વીજળીઓની વચ્ચેમાં તને ભેદને હમણાં મને સાંભરી આવે છે, અને ચિતમાં અમક પેદા થાય છે. વીજળીઓ સોનાના કદળી વનનું, અને કાંઈ વાદળું નીલ મણિમય શિખરનું સ્મરણ કરાવે છે. સ્મરણસ્થાન સાંભળ્યાથી ચિતમાં અમક થાય એ સ્વાભાવિક જ છે, અને વીજળીઓના અપકારાની વખત સહજ પણ ચિતને અમકાવી શકે છે.

૧૭. ત્યા માધવી વેલનો માંડવો; ફરતા કુરુ વક્રના છોડ અને પાસે પાંતરા વડે કોડથી પ્રણામ કરતું લાલ અશોકનું ઝાડ તથા ચિતને ચોરી સ એવું એક બકુલનું ઝાડ છે. તેમાંથી એક એક (લાલ અશોક) તારી બાબીના કહેતાં મારી પ્રિયાના ચરણની અને ખીજું તેનાં મુખની મદિરાની દોહડને વા’ને મારી પેઠે ઈચ્છા કરે છે. કહે છે કે સ્ત્રીના ચરણ સ્પર્શથી અશોક અને તેના મુખના કોમળાથી બકુલનું ઝાડ ન ફળતું હોય તો પણ ફળે છે. એને દોહડ કહે છે. અશોકને પ્રણમતું કહેવાની મતવજ્ય એકે પવનથી તેનાં પાંતરાં હાસે છે તેથી પ્રણામ કરતું હોય એમ જણાય છે.

દેશી પિંગલ.

દેશી પિંગળનો આરંભ કરવાની પૂર્વ-પિંગળ શાસ્ત્રનાં સામાન્ય મૂળ-તત્ત્વ સમજવાં જોઈએ. પિંગળના અંથોમાં એ શાસ્ત્રના વિશેષ નિયમો બહુ આપ્યા હાય છે, પણ સામાન્ય મૂળ તત્ત્વને બિલકુલ છેડતાજ નથી. આ છંદમાં આટલી માત્રા ગણ તથા આ ઢેકાણે પતિ, અને આ છંદમાં આ પ્રમાણે એ બહુજ વિસ્તારથી લખ્યું હાય છે—એટલે સુધી કે ગૂજરાતીએને મન પિંગળનો અર્થ નકામું લાંછુ ક્યતજ યઈ રહ્યો છે—પણ તેનાં કારણ લેશમાત્ર પણ આપતા નથી. પિંગળના મૂળ સમર્થઅધિકારો એ કારણોથી અજાણ હતા એમ અમારો કહેવાનો હેતુ નથી. એથી. ઉલટું તેઓએ ઢેકલાએક સૂક્ષ્મ નિયમો બાંધ્યા છે તે ઉપરથી સાફ લાગે છે કે તેઓ એ કારણ ખરાબર જાણતા હતા. પણ આપણા સઘળા શાસ્ત્રના અંથોની જેઠે પિંગળમાં બોધન શૈલીજ વાપરી છે, અને શોધનનો જરા પણ ઉપયોગ કીધો નથી તેથી કારણોની સમજ તે સમજનારમાંજ રહી, અને પાછળથી તો ઘણા પિંગળપાઠી વેદપાઠીના જવાજ વિવેકરહીત થયા.

પિંગળ એ પણ રચનાનું શાસ્ત્ર છે, ત્યારે પ્રથમજ એ પૃથ્વિ ઉઠે છે કે પણ એટલે શું. ઘણા લોકો પણ ને કવિતામાં શો બદલે તે ન સમજી તે બંનેને એક રૂપ ગણે છે, પણ ખરું જોઈએ તો દેહ અને આત્મા એ બે જોવી નિરાણી વસ્તુ છે, તેવીજ કવિતા પણથી જાણીજ વસ્તુ છે. કવિતા અર્થમાં રહેલી છે, અને પદ્યરચના શબ્દની ધ્વનિમાં રહેલી છે. અજાણી પરબાધાના પદ્યની ખૂબી આપણે અનુભવી શકીએ. પણ તે બાપા સારી જેઠે બણા ચિવાય તેનો કવિતારસ ક્યારે પણ સમજવાનો નહિ. એ વાત ખરી કે કવિતા અને પદ્ય બહુલાં જોડેજ જોવામાં આવે છે, અને કવિતાનો સંપૂર્ણ સમાવેશ પદ્ય વિના બીજા રૂપમાં થઈ શકતો નથી, તોપણ એ નિરાણી વસ્તુઓ છે એ જાણવું બહુ અગત્યનું છે. પદ્ય કવિતા વિનાનું હાય, અને ગદ્યમાં કવિતારસ કેટલોએક તો ઘણીવાર આવી શકે છે.

પદ્ય જેમ એક બાજુએ કવિતાની હદમાં પેસી જાય છે તેમ બીજી

ખાજીએ તે સંગીતની હદમાં જઈ રહે છે. ઘણા લોકો ગાયન ને પદ્ય એ-
ક રૂપ જ ગણે છે, અને અરેઅર એ બે વચ્ચેનો ભેદ તો ધણો જ સૂક્ષ્મ
છે. એ બંને એટલે પદ્યશાસ્ત્ર અને સંગીતશાસ્ત્રને અર્થની સાથે કામ
નથી, પણ શબ્દની દૃષ્ટિ સાથે કામ છે. એ શબ્દ માધુર્યના નિયમોનાં
શાસ્ત્ર છે, અને ખરૂં જોઈએ તો સંગીતશાસ્ત્રનો જ પદ્યશાસ્ત્ર એક વિ-
ભાગ છે. સંગીતશાસ્ત્રના બે વિષય છે:— સ્વર અને તાલ. સ્વર એ સં-
ગીતશાસ્ત્રનો ખાસ વિષય છે, અને તાલનું જ્ઞાન એ બંનેમાં જોઈએ
છે. હાલ આપણામાં કવિતા જે ગવાય છે તેમાં અવશ્ય કંઈ સ્વર
ભેદ થાય છે અરો, પણ તે એટલો નથી કે સંગીતશાસ્ત્રની ગણતરીમાં
ગણવા જોગ કહેવાય, અને જોમ જોમ બાપાઓ વધારે બેગતી જાય છે. તેમ
તેમ તેનું પણ એ સ્વરભેદ દૂર કરવા તરફ છે. ઘણી બેગતી બા-
પાઓમાં જોમકે ઇંગરેજી, વૃજ વગેરેમાં છંદ ગવાતા નથી, પણ બો-
લાય છે. પંડીત કવિઓની કાણે કાણે અનેક રસમાં ઉડતી વાણીને ગા-
યનનો એક રસ ઉદ્ધીપન કરવાને બદલે તેને પ્રતિકુળ થઈ પડે છે. માટે
પદ્યની બાબત એમ કરીએ તો ચાલે કે શબ્દના ઉચ્ચારણ સંબંધી
સ્વર ભેદ વિના ખીજ કંઈ નિયમો રાખીને જે રચના કીધી હોય તે પદ્ય.
ગદ્યમાં શબ્દરચના અર્થ અને બાકરણ નિયમને અનુસરી જ કરવામાં આ-
વે છે, પણ પદ્યમાં તે ઉપરાંત શબ્દના સ્વરૂપ ઉપરજ, અને તે સ્વર-
ૂપના સંયોગે ધડાતા શ્રવણ માધુર્ય ઉપર અવશ્ય ધ્યાન આપવામાં આવે છે.

કુનિયામાં પદ્ય રચનાનાં બે ધોરણ જણવામાં આવ્યા છે. એ બે શિ-
વાય ખીજ છે પણ તે આ બેના પેટામાં જ મૂકી શકાય છે. સુખ્ય તો એ
રીત છે કે પદ્યની પ્રત્યેક લીટીના અમુકે ભાગ પાડ્યા હોય તો તે દરેક ભા-
ગને ખોલતા સરખો જ કાળ જાય. એ રીતે સરખો કાળ જવાથી ઉચ્ચારણ
નિયમિત થાય છે અને કાનને સ્વભાવિક રીતે જ પ્રિય લાગે છે. એ પ્રત્યેક
કડકો ખોલતી વખતે કંઈ બાર મૂકનામાં આવે છે, અને એ કડકા સમાન
કાળ અંતરે હારખંધ સ્વરનો કડકો લેતા લેતા હારખંધ ચાલ્યા જાય છે.
કાંઈ વધારે ચોખવાનું આવે છે ત્યારે એમ કહેવાય છે કે લીટી અથવા ચ-
રણ ધૂરૂં થઈ, અને એવા ચરણના અમુક જુથને છંદ કહે છે. ઘણું

કરીને આપણા દેશના હંદ ચાર ચરણનાં હોયછે. સંગીત કવિતા વિના પણ ચરણી શ્લોક જેવામાં આવતો નથી. પણ જે ચરણી દોહરો અને છ ચરણી છપો તો બધે પ્રસિદ્ધ છે.

ઉપર કહ્યું તે શિવાય બીજી રીત પણ રચનાની છે. પ્રથમની રીત તો આપણા દેશની સામાન્ય રીત છે એટલે ઉદાહરણ વિના પણ સમજાઈ હશે, તથાપિ આ રીતનું ઉદાહરણ વિના સ્પષ્ટીકરણ કરવું અશક્ય છે. ઇંગરે-જી વગેરે કેટલીએક યુરોપીઅન ભાષાઓમાં એ ચાલે છે. સંસ્કૃત, ગ્રીક, લાટિન, સપળી હિંદુસ્તાનની પ્રાકૃત, આર્મી વગેરે ઘણી પ્રાચીન અને અર્વાચીન ભાષાઓમાં પહેલી રીત ચાલે છે. એ બધાના પણ સમકાળી વિભાગના ઉપર આધાર રાખે છે. પણ એ સમકાળી વિભાગ કઈ ભાષાઓમાં થઈ શકે કે જેના ઉચ્ચારણમાં હરેવ દીર્ઘનો ભેદ ઓખો રહેલો છે. ઇંગરેજી ભાષામાં એ ભેદ ઓખો નથી, અને લિપિતો એ ભેદ સમજાતો નથી. ત્યારે એવી ભાષાઓએ પણ રચનાની બીજી સુકિત કહાડી છે. અથવા ખરું જોઈએ તો સંસ્કૃત ગ્રીકમાં જે જામી પડતી ચાલતી હતી તેની સ્વસામાર્થ્યને અનુકુળ પડતી એક અપ્રચલ રીત પડી છે. એ જે ભાષાઓએ સમકાળી નિયમ શિવાય એક વધારે નિયમ રિપકાર્યો હતો. સંમ-ભાગમાં અક્ષર સંખ્યા પણ સરખાવ રાખતા હતા કે તે ભાગ સૂઘળી રીતે સરખાવ થઈ જાય. એ વિશિષ્ટ નિયમ એ ભાષાઓએ રાખ્યો, પ્રત્યેક ભાગમાં જેમ બાર મૂકવામાં આવતો હતો તેમ મૂકવાનું કાર્યમ રાખ્યું, પણ સમકાળની વાત પોતાની અધિકિત બંધી હોડી દીધી. એ રીત આપણને એવી નવી છે કે વખતે એમ પણ લાગે કે એમાં તે પણ પહોં ક્યાં રહ્યું, તોપણ એ રીતથી એ કેટલુંએક શબ્દ માધુર્ય સંપાદન થઈ શકે છે, અને કવિતા રસનો ભાગ બેશક તે ઝીલવાને સમર્થ છે. ટુંકામાં સમ-કાળ ભાગની, અને સમસંખ્યા વર્ણવાળા ભાગની એવી જ રીતિઓ પ-ધરચનાની છે.

હવે ગૂંજરાતી દશિઓનું બંધારણ કઈ રીતનું છે ? પહેલી કે બીજી ? એ જાણવું બહુજ અગત્યનું છે. પણ એનો ઉત્તર કાંઈ અધરો નથી. બીજી રીતિએ એટલે અક્ષરના સામ્ય ઉપર તો દશિઓ નથી ર-

ચાઇ, એતો જરા મહેનત લઇને કોઈ ગમે તે દેશીનું પ્રયત્ન કરશે તો તેને ઝડે માલમ પડશે. એક લીટીમાં સોળ અક્ષર માલમ પડશે, તો બીજીમાં ચૌદ, ત્રીજીમાં ૨૦ અને ચોથીમાં હરાડ. અક્ષરોનો નિયમ છે જ નહીં. ત્યારે માત્રાનો નિયમ હોયો જોઈએજ, કેમકે જો તે નિયમ પણ નહીં હોય તો તો એ પદ્યજ નથી, અને જો પદ્યજ નથી તો ગાંધેવી જે સારંગી નરેશમાં લઈ ગાયછે, અને ગૂજરાતીઓ હરખથી સાંભળે છે તે બધું પશુથી પણ અધમ પ્રાણીના જેવો બેલજ સમજવો.

આ ઠેકાણે અમારે એક વાત સંભારવી જોઈએ. પદ્યના નિયમ માળવા, અને મઝૂરની માફક મહેનતે માત્રે માત્રા મેળવી જવી એ બંને જૂદીજ વાત છે. ખરા કવિને માત્રા મળવી પડતી નથી, તે ગણતા નથી જ, અને જગતમાં જેટલા મોટા કવિઓ યદી ગયા છે તેમની વાણી સ્વભાવિકજ છે. જેમ ગદ્યનો કોઇપણ સારો લખનારો લખતી વખતે વ્યાકરણ નિયમનો વિચાર કરતો નથી, પણ પોતાની કલમને ઉછાળાબંધ મનના વેગની પછાડી ફેંકતો ચાલ્યો જાયછે, તેમ કવિઓના મુખાંર્ષિદમાંથી સરસ્વતી આપોઆપ ખળખળાટ ચાલીજ જાયછે, અને તે વખતે પિંગળ શાસ્ત્રનાં બંધનમાં ચાલુંછું એમ તેને લેશમાત્ર પણ માલમ પડતું નથી. એ ખરું કે એટલો સ્વચ્છંદ વેગ છતાં પિંગળશાસ્ત્રનું બંધન ખરાબર જળવાયછે, પણ તેતો સ્વાભાવિક રીતેજ તેનાથી યદી જાયછે. જેમ સાધારણ લોકોથી બોલતાં અને વિદ્વાનોથી લખતાં વ્યાકરણ નિયમ સહજ જ પજાઈ જાયછે, તેમ ખરા કવિની ઉબરાતી વાણીમાં સ્વભાવિકજ પિંગળ નિયમ રહેલા છે. ખરે જો એ પિંગળ નિયમ એ પ્રમાણે સ્વાભાવિક નહોતો હોય, તો પછી એ શાસ્ત્રજ ગ્રંથું અને એને માન્ય પણ કોણ કરે?

ઉપર કહ્યું તે પ્રમાણે ગૂજરાતી કવિઓ સ્વભાવિકજ કવિતા કરી ગયા છે અને તેમાં કાંઈ નિયમ હોવાજ જોઈએ, પણ ફક્ત સ્વાભાવિક રીતેજ અને શાસ્ત્રની સહાયતાની સાથે કામ કરવામાં જે ફેર પડેછે તે બેશક અહીંવાં નજરે પડેછે. શાસ્ત્રના નિયમ જાણવાથી કળા સંપૂર્ણ થાયછે. ગદ્યનો લખનાર લખતી વખતે વ્યાકરણ નિયમ જોવાજોવાનેજ લખતો

નથી, તે છતાં વ્યાકરણજ્ઞતા નથી તેનું લખાણ નિર્દોષ થાય છે. તેમ સ્વભાવિક કવિઓ પિંગળ નબળા હોય તો છૂટ વધારે લે, એટલે તે પોતાના ઉત્સાહમાં જે અક્ષર લઘુ બોલાતો હોય તેને તે ગુરૂ કરે અને ગુરૂને લઘુ કરે, અને તેને અખર નપડે કે હું આ ડેકાણે છૂટ લઉં છું. તેનો કાનતો તેનો ઉચ્ચારણ પ્રમાણે પદ તાલબંધ છે કે નહીં તે કહે, પણ જ્યાં તેનું ઉચ્ચારણ બાધાના નિયમથી ઉલટું હોય તો ત્યાં તે તેને કાંઈ સહાય કરી શકતો નથી. ખરૂં કે એના ઉચ્ચારણ પ્રમાણે એલીટી તાલબંધજ છે, તથાપિ બીજા પાંચનારે જો ઉચ્ચારણ બિજા કીકું તો તે ભટ તૂટવાની. આ ડેકાણે શાસ્ત્રનો અભ્યાસ અપમાં આવે છે. જો પિંગળ જાણતો હોય તો સમજે કે આ ડેકાણે દીર્ઘ ઉચ્ચારણ હું કરું છું, પણ ભાષામાં તો હ્રસ્વ છે જો. આટલું જ્ઞાન તેના ઉપર હજેશાં અંકુશરૂપ રહેવાનું અને છૂટ લઉં છું એમ સમજ્યો કે તેને જેમ અને તેમ ઘોડીજ છૂટ લેવાનું મન થવાનું. સંસ્કૃત કવિઓ ઘણું કરીને કાંઈજ છૂટ લેતા નથી, વૃજભાષાના કવિઓ છકારને ઉકારવાળા અક્ષર શિવાય બીજા ડેકાણે ઘોડીજ લે છે, અને વ્યાપણા જૂના ગૂર્જર કવિઓ તો રાધળા સ્વભાવિક કવિજ છે એટલે મરજીમાં આવે ત્યાં અને મરજીમાં આવે તેટલી છૂટ લે છે. તે છતાં તેમનું લખાણ નિયમિત છે એવો નિઃસંશયજ, પણ ઉચ્ચારણની છૂટ ઘણી લીધી છે. સારા કવિઓમાં એ છૂટ પણ ઘણી નથી, અને જ્યાં છે ત્યાં રસમાં વધારો કરનારી છૂટ છે, પણ એ વિષય આગળ કાંઈક વિસ્તાર આવશે.

ચર્ચા પત્ર.

૧ ભૂગોળવિદ્યા ભાગ ૧ આપૃતી ૧૦ મી પાને ૪૪ માં ઘોળકા તથા સાંણદહે. તે પરગણામાં મારા ધાર્મી મુજબ સર્વજ્ઞ રાએલુ છે (સાંણદ તાલુકે) તો પણ સર્વજ્ઞ દસકોઈ પરગણામાં છે તો તે વિશે કેમ હજી.

૨ હાલરોજ્જગે તથા. ખાતાવહી. રારકરે નિશાળોમાંથી કાઢી નાંખેલ છે, તો એ પાનીયાં ઉચ્ચક કંન્ટોન્ટમાંથી લેવાં કે કેમ તે વિશે હજી મુખી મુદ્દાઓ નથી.

૩ નિશાળોમાં હાલ કેટલાક મેહુતાણ, મારતરો, તરફથી ધોરણવાર ઓપડીઓ બનાવેલ છે. તો પણ કઈ કઈ અલાવવી તેનો હજી સુધી કંઈ ખુલાશો નથી.

ઉપરના ત્રણ સવાસાથી હું બીલકુલ અનુભવો છું તે વિશે મને ખુલાશો હાલ મળતો નથી તો આપને પૂછેલ છે જેથી આવતા આંકમાં મેહુર-બાની કરી ખુલાશો આપશો તા. ૩૦-૧-૭૧

ગણુષ તરામ ગોવિંદદાસ, અધ્યાક
તાલુકે વડોદની. સ.ગુ.નિ. મેહુતાણ
ગ્રાં. ઝાલાવાડ

જામ અને તાલુકા હમેશાં કરેલ જાય છે માટે જે જે વખતે જેમ હોય તેમ જાણી લેવું. બીજો સવાલ પોતાના ઉપરથી સાહુબને પૂછવો જોઈએ. ત્રીજા સવાલમાં કહેવાનું કે જે ઓપડીઓ સરકારે પસંદ કીધી હોય તેજ અલાવવી જોઈએ. એવી નવી ચએલી ઓપડીઓ તો ધણી ખરી નિષ્પ્રત્યોગી છે અને કદાપિ ઉપયોગી હોય તો પણ રજા વિના નિશાળમાં અલાવી શકાય નહિ, ધોરણ શીખવવામાં જો કોઈ નવી ઓપડીની જરૂર જણાય તો ઉપરી તરફ તે બાબત લખાણ કરવું.

૨. રીતિ

જે વારની સંખ્યા કહી તેમાંથી એક બાદ કરી તેન સાતે ગુણી તેમાં એક ભેગવવો. જે આવે તે કહેતા વારના દિવસ.

ઉદાહરણ.

૧ સવાલ.—ખાર સોમવારના દિવસ, કેટલા ?

૧ જવાબ.— $12-1=11 \times 7 = 77 + 1 = 78$ દિવસ થાય.

૨ સવાલ.—એક મંગળવારના દિવસ કેટલા ?

૨ જવાબ.— $1-1=0 \times 7 = 0 + 1 = 1$ દિવસ થાય.

આવી બાબત મો ગામડામાં વધારે ખપ માટે આપણી હજીરના જાકતી છે એજ અરજ તા. ૨૨-૩-૧૯૭૩

હી, સેવક. વીરજી દયારામ પંડ્યા, મેહુતાણ
સાધીશ. ગ્રાંત હાતાર ઇલાકે કાઠીઆવાડ

૩. મુંઝવણમાં છઠા ધોરણનો અભ્યાસ કરનારને

મોટી અડચણ.

હાલમાં ઘણા લોકો અંગ્રેજી ભાષા શિખવા પદ્ધતિની તાગેલા જ-
ણાય છે. એ ખરેખર ખુશી થવા જેવું છે. પણ વિચાર કરતાં જોઈએ ખુશી
થવા જેવું છે તેટલુંજ અફ યોગ કરવા જેવું છે, કારણ કે આપણા અ-
વિચારી લોકોએ પેહેલાથી પૂરતો વિચાર ન કરતાં અને પોતાની નિષ્ઠા બાંધી
દોડાળા વગર એક એક કામ હાથમાં પકડવું એ કેવળ મૂરખાઈ બેસું
છે. જે કરવા માગ્યું તેને અધવચ રખડાવવું નહીં. નથાથ એવું હોય તે
મૂળથીજ હાથમાં પકડવું નહીં, જેમ ધોળીનો બળદ નહીં ધરનો અને
નહીં ધાટનો એજ કહેવતને હાલના ઘણા માણસોને લાગુ પડતી હોય એમ
જણાય છે. જુઓ કે જેના આપણદા સીન વીલાયત અને કાન્સ સાથે વે-
પાર ચલાવતા, જેના ધરડાએ સંસ્કૃત ભાષાનો અભ્યાસ કરી મોટી આ-
બરૂ જળવેલી તેના અપટ જોકરા હાલમાં પોતાની રૂબાયાનું પૂરતું જ્ઞાન
મલબ્યા વગર પરભાષા પછાડી પેહેલાંથી પોતાનું ધ્યાન લગાડી પાછળથી
પૂરતા સાધનો ન મળવાથી ફસાઈ પડે છે. પછી નહીં હંસમાં અને નહીં
કાગમાં એટલે અધવચ લટકે છે. એવા જોકરા હાલમાં દશ અને પંદર
રૂપીઆની માકરીને સાફ બટકે છે. અને એનું પરિણામ એટલુંજ કે, તે-
ઓ પોતાનો પાવો પેહેલાંથી ખાકો નહીં કરેતાં, પોતાની આખી જીંદગીને
ખરે ખરા દુઃખમાં અજવાળી રાતે. હાથમાં રીતો લઈ એ અવિચાર
રૂપી કુવામાં યાદામ કરી મેંપજાવે છે. મારે પેહેલાંથી આપણી ભાષાનું
પૂરતું જ્ઞાન મેળવવું અને પછીથી જો પૂરતાં સાધન મળે તો બીજી ભાષા
શિખવાને કોઈ પણ પ્રકારની અડચણ અમારા જીવામાં આવતી નથી.
હવે હલકા દરજ્જાની નોકરી મેલવવાને જ સાધનો નોંધએ તે આવા
મુંખાઈ સરખા ચહેરામાં બિલકુલ છેજ નહીં એમ કહીએ તો ખોટું નથી
કારણ કે જો આપણા મૂળરાત તરફ નીંધા કરીશું તો ત્યાં જીવામાં આ-
વે છે કે હલકા દરજ્જાની નોકરી કરનારને જે પેહેલું સાધન નોંધએ તે
ત્યાં છે એટલે કે ત્યાં છઠા ધોરણ સુધી અભ્યાસ કરનારને નિશાળ મળી

શોધે કે જ્યાં છઠા ધોરણ મુખી શિખવાય છે પણ આ શહેરમાંનો ધણી નિશાળોની અંદર ત્રીજા અને ચોથા ધોરણથી અંગ્રેજી શિખવવામાં આવે છે. હવે જો કોઈ જોકરાના માળાપતી એવો મરણ હોય કે, મારે તો મારા જોખરાને ચૂલરાતી શિખવી છઠા ધોરણમાં પાસ કરી હજાર દરજ્જાની જ. ચાકરો કરાવો અમારો મરીજ સંસાર ચુલરવો છે, કારણ કે હાલના વખત પ્રમાણે જો સાદું જ્ઞાન અંગ્રેજી ભાષામાં મળવે તોજ તેનો કોઈ ખાવ પુછે નહીં તો એકમાં રખડી મરે માટે જો એક પણ નિશાળ આ શહેરમાં હોય તો સાફ. સુબાઈ શહેરમાં અંગ્રેજી શિખનારને જીવી મદૂ તો જોઈએ તેવી મળી મળી શકે છે પણ ખરે ખરી અડચણ તો છઠા ધોરણના શિખનારને છે માટે અમે કેળવણી ખાતાના ઉપરોને અને લાગતા વળગતાને એવી મુચના કરીએ છીએ કે તેઓ જો આ શહેરના વચસા વાંધાના લોકોનું ભલું સહાતા હોય તો તેઓએ એકપણ એવી નિશાળ કાઢવી કે જેમા ધોરણના અભ્યાસીઓને અભ્યાસ કરવાનું બની આવે, અને આ બીના ઉપર કેળવણી ખાતાના ઉપરોએ ધ્યાન આપ્યા વગર ચૂકે નહીં એવી આશા છે.

Ishawarlal Amaritlal Davey,
An Assistant Matser in the Bholeswar
School, Bombay.

કેલવણી ખાતાની ખબરો.

- ૩૧ ધોવકાક.શા. ગરુરખાત દી. એ.ઈ. સાહેબે મીઠાઈ ૧-૦-૦ પરીક્ષા કરી.
- ૩૨ રોજીદ. કુલપતર માંજીએટ લક્ષીસાહેબ મીઠાઈ ૨-૦-૦ પધારી ત્યાંની કમેટીના મેન્સો તરફથી.
- ૩૩ હરજોલ. અમદાવાદજીલ્લાના ગરુરખાત મીઠાઈ ૧-૦-૦ કમેટીને સાહેબ ખાદાફર.

૩૪	હરશોભ, ક.શા. અમદાવાદ જીલ્લાના મે કલેક્ટરે	૪-૦-૦૨૯	૫-૦-૦૧
	સાહેબ.	૧-૦-૦૫	તાશાં
૩૫	મોડાશા, ક.શા. જાહેરખાન અંદર સાહેબ.	મોડાશા	૫-૦-૦૨
૩૬	કુકવાવ	પોલીસ ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબ.	૧-૦-૦
	મયાચંદ પુશાવ.		૦-૪-૦
	મેતા મયાચંદ દામોદર.		૦-૮-૦
	મેતા કેવળ ઉમેદ.		૦-૮-૦૨૦૨૬
	તાલુકદાર કાનાજી ગોરધનજી.		૦-૮-૦
	તાલુકદાર રામચંદ્રજી તાડાજી.		૦-૮-૦
	તાલુકદાર શવાજી ગંગજી મુખ્ય		૦-૮-૦
	હાકીર.		
	તાલુકદાર ઉમાજી ગમજી મુખ્ય		૦-૮-૦
	હાકીર.		
	મુખી મણુકાજી પરતાપજી		૦-૮-૦
	મુખ્ય હાકીર.		
૩૭	આંબલી.	તમાટી જોરાલાલ કાળીદાસ.	૧-૦-૦ ૮-૧૨-૦
			૫-૧૨-૦૨૦૫૩
	ગોમતી સુડાશમા ભુપતસંઘ		૧-૦-૦
	જીવાબાઈ.		
	સુડાશમા મદારસંઘ. જીવા		૧-૦-૦
	બાઈ.		૨-૦-૦ મીઠાઈ
	શ્રી જમચંદ નયુબાઈ.		૧-૦-૦
			૧) જોડણી નં. ૧
	શ્રી હીરાચંદ પંડિતજી.		૧-૦-૦
	સુડાશમા કરણાબાઈ પેટલા		૧-૦-૦
	બાઈ.		
	ગાંધી નરમંડ ગોવંદજી.		૧-૦-૦
	હકર ચક્ર વાલજી.		૦-૮-૦
	સુડાશમા અબુજી માંકાબાઈ.		૦-૮-૦
	સુડાશમા અમરસંઘ રાણાબાઈ.		૦-૮-૦

	દરજી કુખેર માલદાસ,	૦-૪-૦
૩૮ રોજકા.	ચુડાશમાં દીપસંધજી અ- મરસંધજી. એજન કેશરીસંધજી બાલ- મરસંધજી. એજન દાજીબાઈઆતાબાઈ, આપી એજન પધુબાઈમાનાબાઈ. ૧-૧૦-૬ એજન સામતસંગજી જશવં. તસંધજી.	યોપડીઓ ૧-૧૦-૬
૩૯ ગીરમયા,	વાસ. ફેટવેળ સુપરીન્ટેન્ડેન્ટ મીઠાઈ ખાનદેશ માંડળ.	૩-૦-૦
૪૦ કોઠ.	મ. દી. એ. ધ. સાહેબ ઉપર બાગના બાહાદુરે રૂ ૧-૦-૦ મીઠાઈમાં સાકર આપી.	૧-૦-૦
૪૧ પાકકણ.	લોકોએ રૂ ૬-૪-૦ માં, નવાધરેનું પાકકણી જમાવ્યા.	૬-૪-૦
૪૨ ઘોલકાકન્યા- શાળા.	મ. અમદાવાદ જીલ્લાના દી. રૂ ૬ નાં એ. ધ. સાહેબે પરીક્ષા લખતે ઓડણાં એક સાહુકાર વીગેરેને બોલા- જવા હતા તેમાં રૂ ૨. રૂ ૧ જી. બાઈ તા. એક, ફૂંવરજી ધર- મણીતયા. બીમા મણીઆરા તા. માંકાબાઈ. આ દરેક જણે રૂ ૨ નાં ઓરણાં તયા રૂ ૨ ની મીઠાઈ.	૧૦-૦-૦
૪૩ પુંધકા કન્યા- શાળા.	મેહરેબાન લીલ સાહેબ રૂ ૧-૦-૦ પતારાં.	મીઠાઈ ૧-૦-૦
૪૪ નાવડા.	તાલુકદાર. મેણામી હતોક. ખાનજી સરદાર મહમદખાનના	મીઠાઈ ૦-૮-૦

કારભારી જોડાબાઈ તા. દામો.
દરબાઈએ રૂ-૦-૮-૦ આઠ આ-
નાની મીઠાઈ વેહ્યી.

માજી યુગસમા કરણાબાઈ ૦-૮-૦ ૦-૮-૦
બેળાબાઈએ રૂ-૦-૮-૦ મી-
ઠાઈ વેહ્યી.

૪૫ ઘોસેગ.

હકરે. દેવજી ગોત્રા. ૦-૮-૦ ૦-૮-૦ ૧-૮-૦
ફોટન ઇન્સ્પેક્ટર નાહનાબાઈ મીઠાઈ
નરોતમદાસે રૂ-૧-૦-૦ ચોપ- ૧-૦-૦
ડીઓ વેહ્યી.

૪૬ રાણપર.

દરબારે. આલમબાઈ બડા- ચોપડીઓ
મીવાં ૧-૦-૦ નુંખનામ. ૧-૮-૦
૦-૮-૦ દેશાઈ શીવલાલ બે- આપું
ચરદાસ.
૦-૮-૦ મે. ખામજી પ્રેમજી.
૦-૮-૦ કારકુન ગીરધરલાલ
માતીલાલ.

૪૭ યજ્ઞતેજ.

અમદાવાદ જીલ્લાના મે.પ્રાટ ૩-૦-૦ ૩-૦-૦
ફ્રસ આસીસ્ટન્ટ કલેક્ટરસા- મીઠાઈ,
હેબે તા. આણંદના આમલ-
તદાર સાહેબે.

૪૮ વારણા.

મુખીપટેલ, પ્રાણદાસ, નરજી- ૦-૪-૦ ૦-૪-૦
તદાસે. મીઠાઈ.

૪૯ બરનાળા.

મેહરબાન તાલુકદારી સેટલ ૩૪-૦-૦ ૪-૦-૦
ગેન્ટ ઓફીસર પ્રાટસાહેબે મીઠાઈ.
તથા પોલીસ સુપ્રીન્ટેન્ડેન્ટ એ. ૧૯
સાહેબે.

Mayaram Sumbhoonath,

ડીપુટી એક્ઝિક્યુટીવ ઇન્સ્પેક્ટર.

અમદાવાદ વિભાગ.

જાહેર ખખર.

જગતનો ઇતિહાસ છપાય છે. કિમત ૪ આના.

સાદીને સોફ્ટા ઇન્દ્રિયમાં બનતી કોશિય લેખ તૈયાર કર્યો છે. છકા ધોરણ વાળાને ઘણો જરૂરનો થાય તેમ કરેલું છે. પચાસથી સો મુધી રાખનારને રોકડી કીમતે પંદર ટકા, સાથી બસે રાખનારને વીથ ટકાને ત્રણસે વાળાને પચીસ ટકા કમીશન મળશે. કીમત રોકડી જોઈશે. તેને જોઈએ તેણે અમને લખી મંગાવી લેવી. ખરચ અમારે શીર છે.

એ વીના યુજરાતી પેહેલા ધારણવાળાને જરૂરની મધળી બાળતો નેવાકે આંક, મૂળાઅક્ષર, એક અક્ષરના બે અક્ષરના ત્રણને ચાર અક્ષરના શબ્દો જોડાક્ષર વિનાના. ધાતો, મહીના વગેરે. કીમત બે આના.

બીજા ધારણવાળાને ઉપયોગી જોડાને અમદાવાદ જીલ્લાની જુદી જુદી જૂગોળો, નવા વરતી પત્રકને નવા ફેરફાર પ્રમાણે કીમત જોડેક આનો.

જન જોઈએ તેણે અમને લખવું. દરેકજગતની સોની અંદર ગાખનારને પંદર ટકા, સાથી ત્રણસે મુધા ૨૫ ટકાને ત્રણસેથી છસે મુધી રાખનારને ૩૫ ટકાને છસે ઉપર રાખનારને પચાસ ટકે કમીશન મળશે. કીમત રોકડી જોઈશે. ગોઠવવાનું ખરચ અમારે શીર છે. અમામ ખાતાવાળા ઉધાર જંગલ વચવાને રાખશે તેને સોની અંદર ૬૫, બસેની અંદર પંદરને ત્રણસેની અંદર વીસ ટકા કમીશન મળશે.

વિકલદાસ ધનજીભાઈ.

ગુજરાતશાળાપત્ર.

GUJARAT SCHOOL-PAPER:

SEPTEMBER 1873

પુસ્તક ૧૨ મું. સપ્ટેમ્બર સન ૧૮૭૩. આંક ૯ મો.
 ગે'તાજી બહુ મોટું વૃક્ષ, નામ તેમ છે કામા—
 હર અંતે મનસુજની, -અરો વળિ ધરિ હામ.

અવલંબનિકા	પૃષ્ઠ.	Contents	Page
ગાયત્રી કાન્ડ . . .	૧૦૬	The Medhadata ('Trans- lated) ...	129
પાઠકીની નિશાળનું યાદુ. ૧૩૩		Opening of the Paldi School ...	133
કેળવણી આતાની અમરો. ૧૩૮		Educational news	138
સરકારી જાહેર બાબત ૧૪૮		Official Notification	144

(કેળવણીઆતાના કુલમધી)

અમદાવાદ મધ્યે ગામાની હવેલીમા યુનાઈટેડ પ્રિન્ટિંગ અને
 જ્વરન એલન્ડરી કંપની "લિમિટેડ"ના પ્રેસમા
 રણજીભાઈ હોશાંગદ છાપી પ્રસિદ્ધ કર્યું.

(મૂલ વરસે રૂ ૧. અગાઉથીજ)

ગુજરાતશાલ્યપત્ર.

પુસ્તક ૧૨ મું.

સપ્ટેમ્બર સને ૧૮૭૩.

આંક ૯ મો.

મેઘદૂત કાવ્ય.

લીલા વાંસ સમાન પ્રકાશિત, લીલાં રતન જડીત,

સ્કાટિકના પાપાપર શોભે સ્તંભ સુવર્ણનો નિલ

એ વૃક્ષોની વચમાં;

નીલકંઠને ધન ધન નચવે જ્યાં સાજે શામા રે

કર કોમલે તાલ વજાવતો, કંકણ જાગકારે.

૧૮

એ લક્ષણ રક્ષણ કરિ ઝરમાં, દેશ દયાલુ મિત્ર,

શંખે પદ્ય વલ્લિ ચિતર્યા દ્વારે, દેહી પરમ પવિત્ર

મંદીર મારું ઝલજલે.

૧૮. ૧. માર. "એનુગુણે નીલું છે તે ઉપરથી એને નીલકંઠ કહેછે
-૨- ને સ્તંભ ઉપર. ઉપર વર્ણવેલા સ્તંભ ઉપર મોર ઉભો રહે અને
નીચેથી મારી પ્રિયા ગાતી ગાતી કોમળ કર વડે તાલ બળવે તે પ્રમાણે
તે ગાયતો ગાય.—૩. તાલ બળવતાં પ્રિયાના હાથનો કંકણનો ને નિ-
યમિત અવાજ થાય તે, એ દ્વનિ ઉપજા સંગીત વર્ણનના લાલિત્યમાં
વધારો કરેછે.

૧૯. ૧. ઉપજા પાંચ શ્લોકમાં કહેલી ધરની નિયાનીઓ.—૨. દક્ષ.
કાલો, અપુર.—૩. કુવેરના નવ નિધિ આ પ્રમાણે ગણાય છે:—
“પદ્ય ડલ્લિયાં મહાપદ્યઃ શંખો મકર કછપૌ ॥ મુકુંદનંદ નોલાચ

નિસ્તેજે યયું નિશ્ચે હસે હમણાં મુજ પાસે!

રવિ આયમે તો અંબોજ નહિ નિજ આભા રાસે!

૨૯

તુંતું તું તુંતું ઉતરવાને ધર લઘુકરિકેસં રૂપ;

પ્રથમ કહીજે રમણ ટેકરી તેના રમ્ય અનુપ

શિખર ઉપર જડ નેસી,

ગોજરૂપિ નજર તું ઘરમાં રે ફેરવ ચોપાસે,

હોય આગિયાની ઓઢ એવારે અંતિ અલ્પ આભાસે

૩૦

લવંચ નિધયો નવ. " પદ્મ, મહાપદ્મ, શેખ, મકર, કમ્બુ, શુક્રેન્દ્ર, ગંધ, નીલ, અને અર્ધ એ નવનિધિ છે. એમાંના બે શેખને પદ્મ એને બારણે ચિતર્યા હતા એમ કહે છે. — ૪ આ પ્રમાણે બબકદાર વર્ણન પોતાના મકાનનું હતું તેમ કરીને પાછો પોતાના તે સમયના રસમાં ઉતરીને બધા કહે છે કે "મણુ તેતો હમણાં નિધય મારા વિના નિસ્તેજ થઈ રહ્યું હશે, જોમ રવિ આયચો કે અંબોજ કહેતાં કમળ પોતાની શોભા રાખી રહે તે નથી." આ કહેવું પણ ખરું છે. એકનું એક ઘરે ધણીની ગેરહાજરીમાં બધી શોભા છતાં સૂનું દેખાય છે, અને તેના ઉપર ઉદાસીની છાયા પડે છે. એમ દેખાવાના બે કારણ છે. એકતો ધરનો સ્તંભ દૂર હોવાથી તે પામધૂમ રહીત થઈ જાય છે, અને બીજું જોનારના મનની ઉદાસ પ્રતિનું તેના ઉપર પ્રતિબિંબ પડે છે, અને તે પાછો પોતે જોય છે તેથી તે ધર નિસ્તેજ થઈ ગયું એમ સમજે છે. આ ઉકાળે ઉપર કારણ બરાબર લાયક પડે છે, કેમકે એ દૂર ગયો, અને પતિવૃતા સ્ત્રી વિયોગની બધામાં શીખાતી પડી એટલે સેવક વર્ગનું આપલ્ય, રાગતાન, ગોખતા, નગારાં વગેરે ઉત્સવનું તેજ ક્યાંથી રહ્યું હોય?

૨૦ ભાવાર્થ:—પેહલાં જે રમણુટકરીનું વર્ણન કર્યું તેના રમણુ કરવા યોગ્ય ચિખર ઉપર-તુરત ટું જાણને બેસ અને તુરત ઉતરવાને સાર નાંતા કરી કહેતાં હાથોનું રૂપ ધારણ કરે (મોટા હાથોની ગતિ મંદ હોય)

ત્યાં નિરાલિશ તું પશ્ચિનીરે 'સ્ત્રીમણિ, હપનિધાન,
નાજુકડી; જોવનભરિ, જેનાં પાકાં ચિત્ર સમાન:

અવર સરસ શોભે છે;

સિણિ દંતુલિયો અણિયાલ છે — કઠિ કુદનિ જાણે;

છે લોચન રમણિક રાંકડાં ચૌંકિ 'હરણિ પ્રમાણે; ૨૧

કટિ પાતલિ મુઢીમાં માતી; નામિકમલ ગંભીર;

પૌનં પયોધર મદમર પૂરાં, જેને ભારે શરીર

કાંદક નીચું નમ્યું છે;

ધોમેધોમે ચરણં ચલાવતી નિતંબને ભારે—

શું વર્ણવું? વિધિએ પ્હોલિરે રચિ પૂર્ણ પ્રકારે ! ૨૨

પછી, ત્યાં આગિયાનીજ ઓળ કહેતાં હારે હોય એવા અતિતાના અલખાણા.
વડે તું મારા ધરમાં તારી વીજળીરૂપી નજરે ઓપાસ ફરવ, “એટલા
મોડા અલખાણા યાળી વીજળી એટલા માટે કહી કે પેતી નાજુક અલખા
ખીકથી ચમકે નહિ.

૨૧. હવે એ પ્રિયાનું સ્વરૂપ વર્ણવે છે. આ ઠેકાણેથી આ રસમય
કાવ્યનો અતિ સરસ ભાગ શરૂ થાય છે. ૧. સ્ત્રી વર્ણમાં મણિની પેઠે શોભી
રહેતી. ૨. આ પન્નિણીનું અમુક ચિત્ર છે. મૂળમાં નીચ્છો શ્લોક આ-
માંજ સમાયેલો છે, પણ, ગૂઝરાતીમાં માઈ શક્યો નહિ.

૨૨. આમાં કેટલુંએક કામાગરે પ્રરૂપને પ્રિય લાગવું વર્ણન કીધું છે.
છેલ્લી લીટીમાં બાવાઈ—અરે એનું રૂપ તે શું શું વર્ણવું? વિધિ કહેતાં
અલખાણે પેટુલ વેહુલાજ એને પૂર્ણ પ્રકારે-૨મી છે. મતનબ કે સૌંદર્યનો
માર બધો એને ધડતાં ગયો અને પછી ને શ્રવણ વધુ તેમાંથી ખીજ
રંભાદિ સ્ત્રીઓ ધડાઈ. એ રૂપ વિયોગની પૂર્વ કેવું હતું. તે વર્ણવાઈ
એમ સમજવાં.

તેજ ધૂમ ધદ ગયલીં ગોરી જાણ વિજો મુજ પ્રાણ,
રોજનો સાથિ હું દૂર પડેથી જાણેં ચક્રવી સુજાણ.
હોય એકલહિ પડેલી.

झरि झरि अरे विजोगमां आ लावे दहाडे
रूप वर्ण्य वधुं वणइयुं हउ, ज्यम पंकज टाढे ! २३

જઝ મર્યું, ઝાંરું, 'અર્ધ છવાયું, જાણે ચંદ્રનું ત્રિવ;—
તેમજ છૂટિ લટોમાં લપાયું, બહાલિનું વદન 'આલંબ

૨૩ ૧. આશવા આશવાની શુદ્ધ જતી રહી હાય તે. ૨-મારી ખીન્ને પ્રાણ એટલે પ્રાણપ્રિયા. કહેવાની મતલબ એકે મારા દેહને એ પ્રાણ છે:- એક તો મારા દેહમાં છે તે, અને ખીન્ને પેલી પ્રાણપ્રિયા. એ બેમાંના એકે પ્રાણ વિના મારા દેહ ટકી શકે નહી. ભાવાર્થ:-એજ (ઉપર ને વર્ણવી તેજ) ગૂમ યદ ગએલી ગોરાને મારી પ્રાણપ્રિયા જાણને, ને કે રાજગી સાધી હું તે દૂર પડ્યાથી જાણે પ્રેમ જાણનારી ચક્રવીજ હાયની તેમ ખિચારી એકલી પડી છે. અરે આ (ઉન્હાણાના) બાંબા દહાડામાં વિન્નેગથી ખૂરીખૂરીને એનું રૂપ ઉપર ને વર્ણવું તે બધું જગડી ગયું હશે, જેમ કમળ ટાઢથી મરવા જેવું થઈ જાય છે." કવિએ વિયોગજન્ય રૂપ વર્ણવાની આ ઠેકાણે ઠીક સુક્તિ કરી છે. પહેલો પૂર્વ રૂપ જોએલું અને વળી આશક એટલે તેનું જાળકાળ રૂપ વર્ણન કરે એમાં કાંઈ નવાઈ નથી, કેમકે તેનેતો પેલા રસભાષા રૂપનીજ અંખના આલ્યા કરે છે. તે પ્રમાણે પ્રથમતો કવિએ તેની પાસે વર્ણન કરાવ્યું. પછી વિન્નેગમાં પડી છે એમ કહેતાં એને સાંભરી આવ્યું કે "હાય એ રૂપ તો ખૂરીખૂરીને વણથી ગયું હશે." એ સાંભળતાંજ એની ઉશ્કેરાએલી કલ્પના તેના દુઃખી સ્વરૂપનું ચિત્ર બદ ચિતરીને એની આંખ આગળ ઉભું કરે છે, અને તે પ્રમાણે એ વર્ણન કરવા નીચે પ્રમાણે મંડી જાય છે.

૨૪ ૧. વાદળાંથી અરધું ઢંકાઈ ગએલું.—૨. એક કોમળ હાયના ઉપર

કોમલ કરપર કરતું;

હાયહાયને હુંની જાળમાં હોઠ મુકા પડીને;

રૂપ રંગ રહીત થયા; સુઝ્યાં વહુ નેત્ર રડીને.

૨૪

નજરે પડ્યો નેહથી તેં કરતી નિત્ય પૂજન

આરત મરિ આતુર અતરણી; કે મુજ વિરહિ વદન

ચિતરતિ ચિત્ત વિચારી;

કે પુછેતિ મધુર મુલિ મેનોને જે પાંજરે પાલો:—

“અલિ સપાલિ તને પાતે સાંભરે, તું પળ હાતે બહાલી” ૨૫.

અવલંબન કરવું એટલે હાય ઉપર ટકી રહેવું — ૩. હાયા હાયા કરીને ને નીસાસા મૂકે છે તેની હુંની જાળમાં હોઠ મુકા પડીને રૂપ ને રંગ વિનાના થઈ ગયા છે. મતલબ કે “પાકાં બિંબ સમાન” ને ઉપર લાલ કલા તેવા હામ નથી. — ૪. અને આંખો રડી રડીને બહુ સૂકી છે. એમાં મુખને ને આ ડેકાણે ઉપમા આપી છે તે તો હજી હજી અને અજબજબ છે. બીબા જેમ અધું છવાએલું કહ્યું તેમ વદન છૂટી જાયોમાં અરધું ટંકાઈ ગયું છે; જેમ ચંદ્ર બાંબ કીકું દેખાય છે તેમ એ પલ કીકું પડી ગયું છે, અને આખરે જેમ તે જળ બધું જણાય છે તેમ અહીયા આંસુના અને પરિશ્વેદના અંશથી જળ બધું છે જ. આ ઉપમાની વધારે ખૂબી એ છે કે આવી દુઃખદાયક સ્થિતિમાં પણ ચંદ્રનું બાનલો એ મુખ કરાવે છે. ખરું જ; અને ઉપમા પણ ચંદ્રની જ અપાઈ શકે છે. એ બે ચિત્રો ચિતારાને ચિતરવા લોગ છે. નીચલા. તણ સ્લોકમાં તે શું કરતી હશે તેનું વર્ણન કરે છે:

પાટડીની નિશાળનું વાસ્તુ.

પાટડીની નિશાળના વાસ્તાની વખતે: ને બાણણો થયાં, અને એક પુરતકશાળા સ્થાપવાની તજવીજ થઈ તેને લગતી હકીકતો અમને રા-

વસાહેબ મયારામ શંભુનાથની માર્કિત મળી છે તે ખૂશીની સાથે અમે તેજ આશ્રમમાં તીથે પ્રગટ કરીએ છીએ.

ભુવંશી છંદ.

અરે બાઈ હુંતો કહું વાત એવી, ન ધારો કશી વાતમાં નેવિ તેવી.
 થયો પાટડી પૂરે મૂકામ મારો, લઘુ પાઠશાળે શિશૂનો વધારો.
 કરી અર્જ મકાન માટેજ ભારી, દિઠા સૂર્યને સંદ્ર જે લાંબ કારી.
 અતીથે વસેછે દિલે હૈશ નેને, સુધારા સભવા કુધારા તજીને.
 કરી પ્રેરણા દીલથી ફીક બ્યારે, ખની ખેસે નિશાળ તો તેજ વારે.
 મટયું કષ્ટ નિશાળિયાનુંજ વારૂ, યથા તે હશે રાજી દીનમાંજ ધારૂ.
 વિના પુન્યશાળી ન થાયેજ એવું, મજા સૂખ ઝાઝું નદી સ્વર્ગ જેવું.
 દયાળુજ દોસે સદા રાજ ભારી, કૃપાળુ બનીનેજ કીર્તિ વધારી.
 ન દોસે ખીજું વૈશ્યનું રાખ્ય એકે, ભણેલા ગણેલા કુમારો વિવેકે.
 વળી વૃષ રાજ રૂડા ગ્જેર ભાઈ, દિસે પુન્યશાળી વડા હીમભાઈ.
 હવે રાજ રાજ કરોજ અમોને, કરી આકરી ખૂબ જામું તમોને.
 નથી માંગતો પાંધ કે શાલમાળા, કરો સ્નેહથી પુસ્તકોનીજ શાળા.
 ખીજા લાભથી છેજ એ લાભ મોટો, સ્વદેશી બાણીને તજે હંદાવ મોટો.
 આ સભામાં ખિરાજેલા દરબાર સાહેબ, અને ખીજા સર્વે સદ-
 ગ્રહસ્થોને વિનંતી કરવાને રજા લઈછું કે, આ પાટડી કસ્ટામાં સુધારા-
 નું અરે અરૂં ખીજ ને વિદ્યાશાળા તે સ્થાપન થયે આશરે દશ વર્ષે યથા
 ને એ શુભ કામની સરખાત સાચા આ સભામાં ખિરાજેલા દરબાર સાહેબે
 પોતાના અરમથી મકાન બંધાવી આપેલું કે જેમાં ગઈ કાલરોજ સુધી
 નિશાળ ખેસતી હતી. આપણા સ્વદેશી ભાઈઓ માયાળુ અંગેજ સરકારના
 પરોપકારી કામનો આશ્રય લઈ ધીમેધીમે કેળવણીથી યથા કાયદાથી વા-
 કેફ થઈ, તેની જુજ બાણી જેમ બને તેમ પોતાના બાળકોને વિદ્યા ભણાવ-
 ધાને દીન પરદીન વધારે ખંતી માલમ પડતા જાયછે. ને તેજ પ્રમાણે
 આ કસ્ટાના લોકોમાં પણ તે ઉલટ વધવાથી આ નિશાળમાં આશરે ત્રણ
 વર્ષની સુદતમાં વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યામાં સુમારે અઢી ઘણો વધારો થવાથી
 નિશાળનું મકાન ખસન થયું તેથી સભામાં ખિરાજેલા કુંવર શ્રી મુરજમન

શીંધજીને મેં તે વિશે વિનંતી કરવાથી તેઓએ ખુદ દરબારે સાહેબને તે
હકીકત જાહેર કરી તેથી દયાળુ દરબારે સાહેબે આ સઘળા વિદ્યાર્થીઓનો
સમાસથાએ તેવું જીના મકાનને ખદલે બીજી વડું મકાન બનાવરાવી નિશાળ
ખાતાને સ્વાધીન કર્યું, કે જેમાં હાલ સઘળા સાહેબો ખિરાજીલા છે. તેનાં
વાસ્તુ સાડ આ પ્રસંગે સર્વે સાહેબોને તરફી આપી છે. આવા દેશ સુધા-
રાના કામમાં સભામાં ખિરાજીલા ખુદ દરબારસાહેબ, તથા કુંવર શ્રી
હોમત શીંધજી પોતે ખરા દીલથી જીલટ રાખે છે. તેનો ખરેખરો દાખલો
આ મકાન બંધાવો આપું એટલું જ નહીં, પણ અત્રે એક કન્યાશાળા સ્થા-
પન કરવા દરબારે સાહેબ પોતે ધિજી જાણાવી છે તેથી જામદ છે કે તે
કામનની સરખાત પણ સેહેજ મુદતમાં થશે, વળી અત્રે એક નાની સરખી
પુસ્તકશાળા કરવાને માટે મેં એક પ્રસંગે કુંવર શ્રી. સુરજમલ શીંધજીને
વિનંતી કર્યાથી તેમણે ખરી જીલટથી તે વિશેની કેટલીક પુછ પાછ કરેલી
પણ તે પ્રસંગે કેટલાંક કારણથી અનુકૂળ ન હોવાથી તે વાત બંધ રહેલી
છે. પણ આ પ્રસંગ એ દેશ સુધારક કામ પાર પડે તેવો જાણી ખુદ દ-
રબાર સાહેબને તથા બીજા સર્વે. સદગ્રસ્થોને પોતાની મહતા પ્રમાણે તે
કામમાં નાણાંની મદદ કરવા વિનંતી કરેછું તે માન્ય કરશે. ને આ સભામાં
ખિરાજીલા દરબારે સાહેબ પોતાની પ્રજાને સુધારવા ખરાદીલથી જીલટલે
છે. તેઓ સાહેબના નામથી એ પુસ્તકશાળા ઝોળખાય એટલા માટે તેનું
નામ: (ખિરાવર શીંગ લાઈ ખિરા) એવું ઠરાવવા હું બલામણ કરેછું તે
સર્વે સાહેબો એક મતથી માન્ય કરશે.

આવા સુધારાના કામમાં દરબાર શ્રીના. કારબારી, જગાબાઈ તથા
કરેશનદાસ જીલટ લે છે. તેથી તેમને પણ સાળાથી ઘટે છે.

દોહરા.

પુસ્તકશાળા પ્રેમથી, કરો સજ્જન સંજી આજ.

અવસર આ જાત્રાસનો, હરખી સંકળ સમાજ.

અર્પો નામ નરેશનું, શુભ જોરાવર ભૂપ.

દિન દિન વૃદ્ધી પામિને, દીપાવે તમ રૂપ.

માટે મિત્રો માહરા, હકો નહીં આં વાર.

ખરી જીલટથી આપતાં, દ્રવ્ય મદદ નિધાર.

બેહર ખખર.

હું નાચે સહી કરનાર, આ કર્યાના સર્વ રાજવંશીઓ અને સદ ગૃહસ્થોને માન પુર્વક વિનંતી કરું કે દુનીઆના સર્વ બાગ ઉપર હાલ માં કેળવણીનું કામ ધૂમધોકાર ચાલે છે. તેવા વખતમાં આ ગામના વિદ્વા થીઓ અને દુનીઆનું સ્નાન-મેળવવાને ઇતેબરો રાખનાર શાખીલા ઓને માટે એક પ્રસ્તકશાળાની મોટી ખામી છે. તે ખામી સર્વ ગૃહસ્થો એકદિલથી અહાયતો મટવાને મુશ્કેલ નથી. હાલ અમે એક નાની સરખી પ્રસ્તકશાળા રચાવવાને આશા રાખું કે તેથી જે સદ ગૃહસ્થો તરફ આ યાદી મોકલવામાં આવે તેઓ એવા સુખ કામમાં મેખર ધધને પોતાના જાતી બાઇઓના અને દેશ સુધારાના કામમાં ઉલટ બિર કેટલી મદદ કરવા મહાય છે. તે બાબત પોતાની સહી સાથે નાણાંની રકમ બરેશ. એવી આશા છે. તા. ૫ મી જુલાઇ સને ૧૮૭૩

સરકારી, મુન્સીફાતી. મુખ્ય નિશાળના બેહતાઇ પાઠડી.

- ૧ દેશાઇશ્રી. નેરાવરસીંગજી કુમેરસીંગજી સહી. દા. મૂળજી બુદર. ૩૨૫)
- ૨ આજમ. જમનાદાસ. કચનદાસ. સરકારકુન સા. હેબ. ૩૧૧)
- ૩ ધુ. પ્રદ્યોતગરાય. નહાનાલાલ. ૩૭)
- ૪ રાજેશી નયુબાઇ. બેહરબાઇ પેહેલા. કારકુન. ૩૫)
- ૫ શેઠ. અમર પરસોતગ બજાણાના માજી કારબારી. ૩૪)
- ૬ દેશાઇ. નેસીંગબાઇ. અંબા બાઇ. ૩૩)
- ૭ દેશાઇ. મૂળાબાઇ વખતસીંગજી. દા. મલુબાઇ મૂળાબાઇ. ૩૩)
- ૮ દેશાઇ. મહીપતબાઇ કુમેરસીંગજી. દા. બેહર લાલ મહીપતબાઇ. ૩૩)
- ૯ દેશાઇ. કુતેશીંગ કુમેરસીંગજી. દા. કલ્યાણસીંગ કુતેસીંગ ૩૩)
- ૧૦ દેશાઇ. જીબાઇ ધુગલબાઇ દા. બા. વનજી. દયુબાઇ. ૩૩)
- ૧૧ દેશાઇ. કેશવલાલ કલ્યાણજી. ૩૩)
- ૧૨ રાજેશી. મણીચંદ્ર રામચંદ્ર. સ્ટેશન માસ્તર. ૩૨)
- ૧૩ રાજેશી ભગવાનલાલ બેહરબાઇ. નીમનોડી દરોગા ૩૨)
- ૧૪ રાજેશી. લલુબાઇ મોતીલાલ. ડી. પોષ્ટમાસ્તર. ૩૧)
- ૧૫ ચોરા. કુમેર બુદર મેખર. ૩૩)
- ૧૬ શેઠ. બેહર ગણેશ. મેખર. ૩૨)
- ૧૭ અદવાર. જગન દરીવલવ. મેખર. ૩૨)
- ૧૮ શા. વામજી જગણ. મેખર.

દા. છગન હરીવલવ. ૩૨) ૧૯ શ્રી. શોભારામ રામપ્રતાપ. દા. છ-
ગન હરીવલવ. ૩૨) ૨૦ દેશાધ. રણછોડ ગજાબર્ણી. ૩૨) ૨૧
ભટ. ધનેશ્વર માલજી. ૩૨) ૨૨. પટલ. હરીભાઈ મૂળજી. ૩૧)
૨૩ પારેખ. ગોવનજી પરબુદાસ. દા. પા. હરીભાઈ. ૩૧) ૨૪ પારે.
મંગળદાસ વનાભાઈ. ૩૦) ૨૫ પારેખ. બાલમુકન હરદેવ. ૩૧)
૨૬ રાજેશ્રી. વૈજનાથ પુરધોતમ. કારકુન. ૩૧) ૨૭ માર્તાર. કાસી
રામ હીરાચંદ. (કારભારી) ૩૧) ૨૮ દેશાધ. બેહુચર નેહાભાઈ દા.
મોતીલાલ. ૩૧) ૨૯ પારેખ જોડાજાલ અંબારામ. ૩૧) ૩૦ વ-
વાડી. ગવરીચંકર મૂળજી. મહેતાજી. ૩૨) કુલ. ૩૬૮

આ સભામાં ખીરાજેલા સદગૃહસ્થોના ૩૫૩ ટુક વિનંતિ વાંચવાને
રજા લેજીછું.

મહેતાજી ગવરીચંકરને અહીંઆં આવે આસરે તણ વરથ થયાં,
તે દરમીઆન પોતાના કામમાં એટલી બધી મહેનત લીધી કે વિદ્યાર્થી-
ઓને વિદ્યા ગૃહણ કરતાં નેટલાં કુખ હતાં તે તેમની મહેનતથી અને
દરબાર શ્રી જોરાવર શીંગજીનો પરોપકારી બક્ષીશથી દુર થયાંછે. તેથી
વિદ્યાર્થીઓને હવે બણવાને અને શીક્ષાગૃહોને બણાવવાને ધણી સગ-
વડ પડવાનો વખત આવી નોઈ ખુશી પેદા થાયછે.

આ મહેતાજીની સારી મહેનતથી શીખેલા વિદ્યાર્થીઓમાંનો એક
વિદ્યાર્થી રોજકોટ ટ્રેનીંગકોલેજમાં પાસ થયાં અને બીજા અંગેજી બણ-
વાનો સ્કોલરશીપની પરીક્ષામાં થયોછે. વળી એમના વખતમાં વિદ્યાર્થી-
ઓને બણવાને સારો રસ લાગ્યાથી વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યામાં અતિ ઘણો
વધારો થયોછે. આવી રીતની તેમની મહેનતની જીજ્ઞ તેમના ઊપરી સા-
હેબોએ જાણી તેમના પગારમાં રૂપઆ ૧૦૦૦૦૦૦૦ થયાંછે. આ સર્વ
બીના જાણી તેમને ધણી મહેનત લીધી અને લેછે એમ આ સભાની
અંદર કેહવાને આંચકો ખાચો પડતો નથી. આ તેમના સદગુણ જોઈ.
આ સભામાં ખીરાજેલા સર્વ સદગૃહસ્થો ખુશી યાપછે એમ કેહવાને
રજા લેજીછું.

એમની ધારેલી ઇંતેજારીના કામમાં ફક્ત લાઇબ્રેરી સ્થાપન કર-
વાનું કામ આજ સુધી ત્યાં થઈ તેને વાસ્તે દરેક પ્રસંગેતે આ દિલગીરી,

ખતાવતા હતાં. તે દિલ્લીની રૂર કરવાને આ સભાના મુદ્દરોએ વિચારમાં લીધું તેથી સીખનાર વિદ્યાર્થીઓ અને કેળવણી પામીલા મુદ્દરોએ લાઇબ્રેરીનો લાભ લેવાની હોશથી આ સભાનો ઘણો વિપક્ષર માને છે, ને જાણે છે, કે દરબાર શી જોરાવરશાહજીનું રાજ સદા કાળ રહે. (સહી) જીજી પાટડી તા. ૫ જુલાઈ શન ૮૭૩

દરબાર સાહેબના હુકમથી હું બાથણ કરવાને રજા માગું છું.

આ કુરબાની નિશાળમાં હાલના જે હતાજી, ગવરોશંકર મૂળજી: ઇસવી સને. ૧૮૭૦ ની સાલમાં બહાલ થઈ આવ્યા. તે પછી આ નિશાળમાં ઘણો સારો સુધારો થતાં વિદ્યાર્થીઓને દિલ દઈ બહાલવા તેમણે સારી જોડનત લીધી છે તેથી અમો ઘણા ખુશી થયા છીએ, અને હવે પછીના વાસ્તે વિદ્યાર્થીઓને વિદ્યા અભ્યાસ કરાવવા તરફ સુધારો કરશે એમ ખારવામાં આવે છે. માસ્તર કાશીરામ વાંસ્પું.

કેળવણી ખાતાની ખબરો.

પ્રાંત કમીષાવાડની તમામ નિશાળોમાં તા. ૧ લી અક્ટોબર સને ૧૮૭૨ થી તે તા. ૩૧ મા માઈ માર્ચ સને ૧૮૭૩ સુધીમાં જે ઇનામ વહેંચાઈ તે નીચે મુજબ.

૧ જીનાથની ઇમેજી સ્કૂલમાં પાટવી કુમાર, ખુદાવંત ખાપુ મીયાં સાહેબે ૩૨૫-૦-૦ નું ઇનામ વહેંચ્યું. ૨ મહુવા સે. એ. વ. નિશાળમાં અતેના સીવીલ ઇન્જિનેરના કારકૂન શી. બોગીલાલ માવજીએ ૩૬-૧૩-૯ તથા. મહાજન લોકોએ ૩૫-૪-૦ ઇનામ વહેંચ્યું. ૩ ખોટાદ સે. એ. વ. સ્કૂલમાં, આજમ જેહેરખાન શર્વસાહેબ બોગીલાલ પ્રાણવલભદાસે ૩૧-૦-૦ ઇનામ વહેંચ્યું. ૪ તલાબે. સે. એ. વ. સ્કૂલમાં આજમ વહીવટદાર તથા. મહાજન લોકોએ ૩૩-૦-૦ નું ઇનામ વહેંચ્યું. ૫ ગેમીની નિશાળમાં ખામના લોકોએ ૩૨-૦-૦ નું ઇનામ વહેંચ્યું. ૬ ટંકરાની નિશાળમાં આજમ વહીવટદાર કુબેરજી કહાંનજી તથા મહાજન લોકો મળીને ૩૪-૦-૦ જોડાએ ૩૨-૦-૦ મહેતાજી તથા આસીરદેવને ૩૧-૦-૦ મહાજન લોકો જોડાએ ૩૧-૦-૦ ઇનામ વહેંચ્યું. ૭ નિતપર તા. મોરખીના

નિશાળમાં સાહુકાર લોકે ૩૩-૦-૦ નું ઇનામ વહેંચ્યું. ૮ મેયપર, મો-
રબીના મહેરબાન ઠાકોર સાહેબે ૩૧૩-૬-૦ છોકરાઓને ૩૪-૦-૦ મહેતા-
જી તથા આસીરંદોને; તથા ગરાશીઆ લોકોએ ૩૩-૪-૦ નું ઇનામ વહેંચ્યું;
૯. સર્જનપરની નિશાળમાં દરબારે ૩૧-૦-૦ તથા જડેજા શ્રી વિભાજીએ
૩૫-૦-૦ ઇનામ વહેંચ્યું; તથા મોરબીના મહેરબાન ઠાકોર સાહેબ ૩૫-
૪-૦ લાઇબ્રેરીમાં ઓપડીઓ આપી. ૧૦ આંબરેડીની નિશાળમાં મો-
રબીના મહેરબાન ઠાકોર સાહેબે ૩૦-૧૨-૦ નું ઇનામ વહેંચ્યું. ૧૧ મો-
ડપરની નિશાળમાં મહેતા બાઇચંદ અમુલખચંદ ૬૭-૦-૦ છોકરાઓને
૩૨-૦-૦ મહેતાજી તથા આસીરંદોને ઇનામ વહેંચ્યું. ૧૨ પાંટીલા
નિશાળમાં ગરાશીયા ચારણ હરીવાવડ પાસે ૩૧-૬-૦; તથા મુખી પ-
ટેલ કુમેરજી તથા વસ્તાએ ૩૧૦-૦-૦; તથા નંદવાણા ભગવાનજી માં-
નજીએ મહેતાજી તથા આસીરંદોને; તથા શેઠ મંગલજી જોનસીએ ૩૧-૦-
૦ તથા ડા. પ્રાગજી કહાંનજીએ ૩૧-૦-૦ ડા. ખીમાડોસાણીએ ૦-૮-
-૦; તા. જોબ ૩૩ હરજીએ ૩૦-૮-૦ ને સોની ગંગારામ જોશીએ ૩૦-
-૮-૦ ને શા. ભવાન ગોર્લીદજીને, મોઢવાણીઆ ડુગરસી કલ્યાણજી ને,
મોઢવાણીઆ ખેતશી ને શા. ઝવેર પમાણીએ મળીને ૩૦-૧૪-૦ નું ઇનામ
વહેંચ્યું. ૧૩ પ્રાંગરરા મ. રાજસાહેબ બાહાદુર કુ. મી હરીસંઘજીએ ૩૯૦-
૦-૦ છોકરાને, ૩૭-૦-૦ મહેતાજી આસીરંદોને તથા પરતાપ સંગજીએ
૩૭-૦-૦ છોકરાઓને ઇનામ વહેંચ્યું. ૧૪ મેયાણાની નિશાળમાં માલન સો-
હોએ. ૩૨-૦-૦ નું ઇનામ વહેંચ્યું. ૧૫ નાગનેશ. — મ. વઢવાણના ઠાકોર
સાહેબે ૩૧૩-૬-૦ નું ઇનામ વહેંચ્યું. ૧૬ ખોડુ — મ. એજને ૩૧૬-
૧૪-૬ છોકરાને, ૩૫-૧૧-૦ મહેતાજી આસીરંદોને ઇનામ વહેંચ્યું. ૧૭ હડા-
લા. ગામ લોકે ૩૧૦-૬-૬ તથા. ૩૨-૦-૦ મોજે જસાપરના મુખીએ
ઇનામ વહેંચ્યું. ૧૮ પહમ. મુખી પટેલ મુલજી રવજીએ ૩૧૫-૦-૦ નું
ઇનામ વહેંચ્યું. રંગપર — લીમડીના રટેટ મે. વિનાયક રાવસાહેબે ૩૨-
૦-૦ ની. સ્કો. દરમાસે આપી; રાણામી. કેસરીસંગજી અભિસંગજીએ
૩૨-૦-૦, ધ્રંરાણામી ભદ્રમસંગજીએ ૩૧-૦-૦ નું; ૩૨-૦-૦ કલ્યાણ-
ચંદજી તા. પટેલ. નધુ જોરાજી; ૩૧-૦-૦ દેવે જો કરમન બાણજી; ૩૧-૦
લીમડીના શેઠ હકમચંદ અમરેચંદ; ૩૦-૮-૦ શા. પીતાંબર જશરાજ;

૦-૮-૦ થા વલબદાસ મધુરદાસ. રલોલ. ગામ લોકે ૩૫-૦-૦ નું ઇનામ વહેંચ્યું. મોજીદડ, ગામ લોકે ૩૧-૦-૦ નું ઇનામ વહેંચ્યું. બ-લોલ. આજમ બલોલના યાણદાર બવાનીશંકર મહેસ્વર ૩૧-૮-૬ નું ઇનામ વહેંચ્યું. વાંકાનેર આજમ મહેરબાન નટસાહેબ, પો. આસીરંદો સાહેબ બહાદુરે ૩૫-૦-૦; મે. શંક સાહેબ. ૩૫-૦-૦ નું ઇનામ વહેંચ્યું. સાયલા મે. દરબાર સાહેબ ૧૫-૬-૬ છોકરાને ૩૬-૪-૦ મહેતાજી આસીરંદોને. ૩૭-૦-૦ સદર. નું ઇનામ વહેંચ્યું. સસ સદ ૩૭-૦-૦ તથા. માહાજન લોકીએ ૦-૮-૦ નું ઇનામ વહેંચ્યું. લખતર મુખી પટેલ. લાલજી ગંગારામ તથા. ૩૧૨-૦-૦ મે. દરબાર સાહેબે ૩૨-૧૪-૦ મુખી કારબારી પરસોતમ અનોપરામે ઇનામ વહેંચ્યું. ધાન મહેરબાન દરબાર સાહેબે તથા. માહાજન લોકે ૩૫-૬-૩ નું ઇનામ વહેંચ્યું. બજાણા મહેરબાન દરબાર સાહેબે ૩૬-૫-૦ નું. ઇનામ વહેંચ્યું. ૧૬-૮-૦ સદર ૩૫-૦-૦ નું. મહેતાજી તા. આસીરંદોને ઇનામ વહેંચ્યું. મુલી મે. દરબાર સાહેબે ૩૧-૦-૦ નું ઇનામ વહેંચ્યું. મંડી આખા ખરેચી ૧૬-૦-૦ મે દરબાર સાહેબે. ૩૫-૦-૦ મહેતાજી આસીરંદોને ઇનામ વહેંચ્યું. વણોદ મે દરબાર સાહેબે ૩૧૫-૦-૦ નું ઇનામ વહેંચ્યું. વીઠલગઢ મે દરબાર સાહેબે. ૩૧-૦-૦; તા. વકીલ શંકરલાલ ચંબુલાલે ૩૧-૦-૦, આજમ કોજદાર રણજોડલાલ શિવચંકરે ૩૧-૦-૦, રાજેશ્વરી તનરામ જમીયતરામે ૩૦-૧૨-૦, તથા કા. નયુ ગાંગાજીએ ૩૦-૮-૦ નું ઇનામ વહેંચ્યું. દસાડા. મેરબાન દરબાર સાહેબ તરફથી આજમ યાણદારે ૨૩-૪-૦ છોકરાને, તા. ૩-૦-૦ છોકરાએને ૬-૧૨-૦ મહેતાજી આસીરંદોને ઇનામ વહેંચ્યું. બાઇકા મે. દરબાર સાહેબે ૩૮-૦-૦, છોકરાએને, ૩૨-૦-૦ મહેતાજી આસીરંદોને; આજમ કેશવરાવ બાઇએ ૩૧-૦-૦, આજમ બોધિકા યાણદારે ૩૧-૦-૦ નું ઇનામ વહેંચ્યું. વેસાવળ મે. લીમડીનાઠામોર સાહેબ જસવંત ચંગજીએ ૫૧-૪-૦ છોકરાએને તા. ૧૦-૦-૦ મહેતાજી આસીરંદોને ૩-૨-૦, આજમ મહેરબાન રાવ સાહેબ બોગીલાલ પ્રાણવલબદાસ વઘોદરા કેળવણી આતાના મુખીને ૨-૦-૦; વલાસાના નવાબ સાહેબે ઇનામ વહેંચ્યું. ઉના. મહેરબાન નવાબ સાહેબે ૨૬-૮-૬ નું ઇનામ વહેંચ્યું. રલવાડા, મે. નવાબ

સાહેબ બહાદુરે. ૧૬-૨-૦ છોકરાઓને, ૧૨-૧-૦ લાંબાં ખેરીમાં ચોપડીઓ
આપી. આજમ વહીવટદાર જોડાલાલ બવાનીદાસે ૩૧-૦-૦-૦ તથા, સાજન
લોકે ૦-૮-૦; આજમ ઉનાના કોજદારે ૩૩-૦-૦ મે. નવાબ સાહેબ
બહાદુરે ૨-૬-૦ નું ધનિામ વહેંચ્યું. કુતીયાણા, માંગરોલનાં શેખજી સા-
હેબે. ૮-૨-૦ તથા. મે. નવાબ સાહેબ બહાદુરે ૩૧-૮-૦, રાજેશી બ-
લવંતરાવ ફુલબજી તથા. સરવાણી હેવાતખાએ ૪-૦-૦ તથા મે નવાબ
સાહેબ બહાદુરે ૪-૧૨-૦ નું ધનિામ વહેંચ્યું. માંગરોલ મહેરબાન દર-
બાર સાહેબે ૩૨૦-૦-૦ છોકરાઓને તથા ૨૬-૦-૦ મહેતાજી આસી-
રંદોને. મળેવડો. મહેતાજી ઈસ્વર બહેચરે ૫-૦-૦ તથા ગામ લોકે
૦-૧૨-૦ નું ધનિામ વહેંચ્યું. ગાધકડા. આજમ કોજદાર વલબદાસે
૩૦-૮-૦ છોકરાને, ૧૨-૧૨-૦ મહેતાજી આસીરંદોને, મુખાપાડા રાજે-
શી લીલાધરે મુલચંકરે ૧-૮-૦, રાજેશી વાલાજી કુરણા ચંકરે ૦-૬-૦,
નગરશેઠ નાગજી ગોવીંદજીએ ૦-૪-૦ નું ધનિામ વહેંચ્યું. ગોડલ ખેંચમાં
ખવાંશ નયુ હજીએ ૦-૬-૦, દસાઇ વનમાલી ડોસાએ ૦-૪-૦ નું ધનિામ
વહેંચ્યું. ખોખરી ઠા. પરશોતમ શવજીએ ૦-૧૫-૦ નું ધનિામ વહેંચ્યું.
ગણોદ. આજમ મહેરબાન કપતાંન એ. એમ ફીઝીખસ ગોડલના રૂપે. પો.
આ. સાહેબ બહાદુરે ૨-૦-૦ નું ધનિામ વહેંચ્યું. બોવીયાં. તખાટો મા-
નચંધ પીતાંબરે ૪-૧૨-૩ છોકરાઓને, ૨-૦-૦ મહેતાજી આસીરંદોને
ધનિામ વહેંચ્યું. સરસાઈ. મહેતાજી કરચંબજી ફુલબે ૦-૪-૦, શેઠ ના-
રાયજી જીવાએ ૦-૪-૦, શેઠ હીરા ચંદરામજીએ ૦-૪-૦, ઘોડેરવાર અ-
શમાન ખોખરે ૦-૪-૦, કાઠી બાલા લખમજી ૦-૪-૦ નું ધનિામ વહેંચ્યું.
પોરબંદર વકીલ બાઇચંકર નાનાબાઇએ ૩૧૩-૧૪-૦, મહારાજા રાણા
સાહેબ બહાદુરે ૩૨૮-૬-૬ નું ધનિામ વહેંચ્યું. માધવપુર આજમ કો-
જદાર મથુરાંદાસ નરબેરાએ ૩૦-૧૨-૦, આજમ ઉમીયાચંકર બાઇએ.
૧-૦-૦ પટેલ બની દયારામ કહાંનજીએ ૩૧-૦-૦ નું ધનિામ વહેંચ્યું.
ડોરણા માહારાજા રાણા સાહેબ બહાદુરે. ૫-૧-૦ લાંબાં ખેરીમાં ચોપ-
ડીઓ આપી. બહારબાદ વકીલ ફુલબજી વીકેમજીએ ૩૨-૮-૦ નું
ધનિામના વહેંચ્યું. મહુવા ખાંચમાં રાજેશી ભોગીલાલ મહાવજી સીવીલઈ
જનેરે કારકુને ૫-૧૦-૦ ન. ધનિામ વહેંચ્યું. મુંડવાડા ૩૦-૮-૦ મ-
હેરબાન ઠાકોરે સાહેબ બહાદુરે. લાંબાં ખેરીમાં ચોપડીઓ આપી.

મહીકાંઠા તથા પાલણપુર વિભાગમાં તા. ૧-૧૦-૭૨ થી. તા. ૩૧-૧૨-૭૨ સુધીમાં ઇનામ અપાઈ તેની વિગત.

ગાખટ ઈડરના દરબાર તરફથી ચાણુદાર રેવાચંકર વીરેશ્વરે રૂ. ૧-૪-૦ મીઠાઈ વહેંચી. આપડ સદરહુ તરફથી રૂ. ૧-૮-૦, દરબારે ૧-૦-૦ ચાણુદારે મીઠાઈ વહેંચી. એઘિલા સરરહુ તરફથી ૧-૮-૦ મીઠાઈ. ડી. સા શહેર પાલણ પૂરના માજી વજીર પોતાંખર હાથીભાઈએ. ૧-૦-૦ મીઠાઈ. પાલણપુર, દક્ષીના સાહબદા અહમદ સેરશાહે. ૨-૦-૦ મીઠાઈ. એબન પાલણપુરના દોવાન સાહેબના કારબારી રાજેશી. ૪-૦-૦, છો. કરાઓને ગોરીદરાવ બલવંતરાવે. ચોપડીઓ. ડભોડા ૩-૪-૦ વાણીઆ મહાબલ સમસ્ત ૨-૫-૩, આલણ સમસ્ત ચોપડી છોકરાઓને ૩-૪-૦ ગાંમ આતે આતે મતા દારોએ આપ્યા. ૦-૮-૦ ગોર ગોપાલજી પ્રદ- પોતમે. ૧-૦-૦ મીઠાઈ. ૧-૦-૦ મહારાજ પરમુદારાજી પ્રદપોતમજી ૪-૦-૦ મહેતાજી આસીસ્ટંટ તથા. માનીટરને, પેથાપુર ઠાકોરશી હીમતશીંગજી બવાનશીંગજીએ ૧-૦-૦ છોકરાઓને ચોપડીઓ તા. ફુપટા. ૨ ને ૧-૦-૦ મહેતાજીને તથા ફુપટા. રૂ. ૧-૮-૦ આસીસ્ટંટ માનીટરને તથા ફુપટા. ૧-૮-૦ મીઠાઈ એવીરીતે કુલ રૂ. ૧૦-૦-૦ રોકડા તા. ફુપટા. પાંચનું ઇનામ વહેંચ્યું. જોટાણા સ્કૂલ ફંડમાંથી રૂ. ૭-૦-૦ ની ચોપડીઓ. સતગાસણા. ઠાકોરશી હરીશીંગજી ગુમાન- શીંગજી તથા ચાણુદાર જોટાણાએ રૂ. ૧-૦-૦ નું ઇનામ વહેંચ્યું. માણસા સબ ઇન્સ્પેક્ટરીંગ પોસ્ટ માસ્તર વીળુબા બગાજી ૨-૫-૨ છોકરાઓને ચોપડીઓ તથા. ૧-૦-૦ મીઠાઈ વહેંચી. વાળ, તાલુકાના કારકુન વે- લજીભાઈ દોવજી તથા મહેતા કુંગરજી તા. દોકરા વીગેરે મળીને ઉધરાણું કુર્ચુ તેમાં ૪૫-૦-૦ થયા. રૂ. ૫-૦-૦ ઉધરાણામાંથી મહેતાજીને રૂ. ૨-૦-૦ વરાદના વહેરા. આંખા મોતીચંદ મળીને છોકરાઓને મીઠાઈ વહેંચી.

અમનંગર મહીકાંઠાના મહેરબાન આકટીંગ પોલીટીકલ એજન્ટ સાહેબ બહાદુર. ૧૦-૦-૦ છોકરાને ચોપડીઓ, ૪-૮-૦ છોકરીઓને ચોપડીઓ, ૪-૦-૦ મીઠાઈ ૧૧-૦-૦ મહેતાજી આસીસ્ટંટ વીગેરેને ઇનામ વહેંચ્યું.

મેતા.—પાલણપૂરના મે. દોવાન સાહેબ ૨-૭-૦ ચોપડી તથા. ૦-૮-૦ મીઠાઈ. ગદ—સદરહુ તરફથી ૨-૦-૦ ચોપડીઓ તથા. ૦-૮-૦ મી-

ઠાઈ. ઈડર—મહીકાંઠાના મે. આકર્ષણ પોલીટીકલ એજન્ટ સાહેબ બ-
હાદૂર ઈડરના માહારાજશ્રી કેશરીશીંગલ સાહેબ તથા ઈડરના મહેરબાન
આસીસ્ટન્ટ પોલીટીકલ એજન્ટ સાહેબ બહાદૂરે ૧૬-૦-૦ છોકરાને ચોપડી-
ઓ, ૧૦-૧૪-૦ છોકરીઓને ચોપડી તથા ચોપડીઓ, ૪-૦-૦ છોકરાને
મીઠાઈ, તથા ૧-૦-૦ છોકરીઓને મીઠાઈ, ૧૩-૦-૦ છોકરા તથા મહે-
તાજી આસીસ્ટન્ટ વિગરને ૩-૦-૦ છોકરીઓના મહેતાજીને ધનિમ
વહેચ્યું. કુલ રૂ. ૪૭-૧૪-૦. ગામટ—મોડાસા મહાલકરી આજમ મણીરામ
બાઈ તથા ગામના સદગૃહ્યોએ ૩-૦-૦ છોકરાઓને ચોપડીઓ. ડી-
સાસહરે—પાલણપૂરના મે. દીવાન સાહેબ તથા એઓના માજી વજીર
રાજશ્રી પીતાંબર હાથીબાઈ તથા તાલુકાના કારકુન ચતુરબાઈ કૃતેચંદ
મળીને ૫-૦-૦ દીવાન સાહેબ તરફથી છોકરાને ચોપડીઓ, ૨-૮-૦
માજી વજીર તરફથી છોકરાને ચોપડીઓ, ૧-૦-૦ મીઠાઈ તાલુકાના કારકુને
વહેચી. પાલણપૂર જૂનરાતી નિયાળમાં પાલણપૂરના મહેરબાન દીવાન
સાહેબે ૩૦-૦-૦ છોકરાઓને ચોપડીઓ, ૫-૦-૦ મીઠાઈ, ૩૦-૦-૦ મ-
હેતાજીને મળી કુલ રૂ. ૬૫-૦-૦ નું ધનિમ વહેચ્યું. પાલણપૂર કન્યા
શાળામાં પાલણપૂરના મે. દીવાન સાહેબે ૧૩-૦-૦ ઓરણીઓ, ૧-૧૩-૦
ચોપડીઓ, ૧-૪-૦ મીઠાઈ, ૧૦-૦-૦ મહેતાજીને મળીને કુલ રૂ. ૩૧-૧-૦
નું ધનિમ વહેચ્યું. એજન્ટ અંગ્રેજી સ્કૂલમાં સદરહુ સાહેબે ૧૫-૦-૦
ચોપડીના, ૧-૪-૦ મીઠાઈ, ૨૦-૦-૦ માસ્તરને મળી કુલ રૂ. ૩૬-૪-૦
નું ધનિમ વહેચ્યું. ફારસી નિયાળમાં સદરહુ સાહેબે ૧૦-૦-૦ છોકરા
ઓને ચોપડીઓ, ૨-૮-૦ મીઠાઈ, ૧૦-૦-૦ મેળવી ને જીલ્લા પાંચડી
કુલ રૂ. ૨૨-૮-૦ નું ધનિમ વહેચ્યું.

Jevachram Satvachram,

ઉપુટી એજન્ટ કેશનલ, ઇન્સ્પેક્ટર. મહીકાંઠા પાલણપૂર.

મહીકાંઠા પાલણપૂર વિભાગમાં તા. ૩૦-૩-૭૩ સુધી ને ધનિમ
વહેચ્યું તે. માણસા પોસ્ટ આતાના સખ ઇન્સ્પેક્ટર વીઠુબા બગાજીએ
૩-૬-૨ ની ચોપડીઓ. તા. મીઠાઈ વહેચી. પેયાપુર પેયાપુરના ઠાકો
રેઓ હીમવતસંગજી તથા, મેળરાએ છોકરાઓને ૧૪-૫-૦ ની ચોપડીઓ

તથા, મીઠાઈ વહેંચી ને મહેતાજીને પાઘડી આપી. યરાદ વાવના કા-
રકુન વેણબાઈ તથા દેશાઈ મખાબાઈ વગેરે ૩૦-૦-૦ નું ધનિામ વહેંચ્યું.
ડબોડા નિયાળના મેખર તથા ગામ લોકોએ ૧-૫-૩ નું ધનિામ વહેંચ્યું.
દીશા શેકી રાજેશી મણીબાઈ જસબાઈ, પાલણપુરના વજીર મંગળજી
ધનર, તથા પાલણપુર રસ્પારે મળી ૩૧૭-૩-૦ નું ધનિામ વહેંચ્યું.
એજન ધરમચંદ કૃતેચંદ ૧-૮-૦ નું ધનિામ વહેંચ્યું. ધાનેરા, ધાનેરાના
દીવાન રેકુલ કમીટીને હોધીલદાર મુલચંદભાઈ દોલ જીએ મળી ૩૮-૮-૦
નું ધનિામ વહેંચ્યું. યરાદ, એજનશ્રી કારકુન રાજેશી મહીપતરાવ પ્રાનરાય
વગેરે, ૩૩-૮-૦ નું ધનિામ વહેંચ્યું. વાવ નારણજી તથા તેમજ
કુટુંબે મળી ને ૩૮-૮-૦ નું ધનિામ વહેંચ્યું. વરાહી ઠાકોર ઉમર ખા-
નજી દેશાઈ વખતરામ માધવજી તથા મહેતા મેવાચંદ દેશાઈ ભવાન
સુંદરજી દેશાઈ ગોષા કમા દેશાઈ રેઘનાંચ જેનશી સોની સુંદરજી કુંવરજી
એ મળી ૩૧૭-૮-૦ નું ધનિામ વહેંચ્યું. રાધણપુર દીવાન જોરાવર
ખાનજીએ ૩૩૫-૧-૦ નું ધનિામ વહેંચ્યું. ગદ પાલણપુર અંગ્રેજી રેકુલ
માસ્તર તાલુકા રેકુલ માસ્તર તથા રામચંદ્ર ૩૫૨-૨-૦ નું ધનિામ
વહેંચ્યું. એડખલા ધરના દરબાર સાહેબે ૩૪-૦-૦ નું ધનિામ વહેંચ્યું.
સાબળ એજન ૩૪-૦-૦ નું ધનિામ વહેંચ્યું, એમત નિયાળના મેમ-
ખરાએ ૨-૨-૦ નું ધનિામ વહેંચ્યું.

Jevachram Satrachram,

૩. એ. ઈ. મહીકાંઠા પાલણપુર.

સરકારી જાહેર અખ્બર.

અમદાવાદ ટ્રેનિંગ કલેજની પ્રવેશક પરીક્ષા સને ૧૮૭૩ ના નવેમ્બર-
ની ૫ મી તારીખે યતાર છે. અમદાવાદ, સુરત, અને ગોધરા એ
ત્રણ ઠેકાણે કમીટી બસવાની છે. અમદાવાદની કમિટી ઉર્ફ વર્ગના
ઉમેદવારોની પણ પરીક્ષા લેશે.

૨ ગૂજરાતી તથા ઉર્ફ નિયાળોના મહેતાજીઓએ અથવા મુન-
શીઓએ પોતાના આસિસ્ટન્ટોને તથા ઉપજા નિયાળીઓએ આ અખ્બર
કરવી. ને મહેતાજીઓ અને મુનશીઓ પોતાની નિયાળના હોદ્દાઓને
આ પ્રવેશક પરીક્ષામાં સારી રીતે પસાર કરાવામાં તથા વખતસર કલેજમાં
દાખલ થવાની સમજુતી આપવામાં ફતેહ પામશે તેને હન્ડિકટર સા-
હેબ પગારથી વધારા કરી આપશે.

સુ. સુરત.

G. BUHLER,

૨૩ મી અગષ્ટ સને ૧૮૭૩ એજન્ટકેચનંજ હન્ડિકટર ઉત્તરપ્રાંત.

ગુજરાતશાળાપત્રતાં સવાળમ પગેરે નાણાં આવેલાં તેની પહોંચ,

૧. ૧ અગષ્ટ સને ૧૮૭૩ થી તા. ૩૨ મી અગષ્ટ સને ૧૮૭૩ સુધી.
સન ૧૮૭૧ સને ૧૮૭૨ સને ૧૮૭૩

અમદાવાદ પ્રાંતસ્કૂલ નં. ૧ લાના

માસ્તર તરફથી	૦-૦-૦	૧-૦-૦	૧-૦-૦
શાલ તા. રકૂલના માસ્તર તરફથી	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૨-૪-૦
રેવાકાંઠા પંચમહાલના ડે. એ. ઇન્સ્પેક્ટરના			
તરફથી	૧-૦-૦	૦-૦-૦	૧-૦-૦
	૧-૦-૦	૧-૦-૦	૩-૪-૦
			કુલ, રૂ. ૫-૪-૦

પુસ્તકની પહોંચ.

આપારાય બાળાનાય બાઇમેશનો સને ૧૮૭૧ તથા ૩૨ ની સા-
લનો રીપોર્ટ પહોંચ્યો છે. દિનપર દિન એ પુસ્તકશાળાની આબાદી થતી
જોધને અમને ઘણી ખુશી પેશ થાય છે. રામપુર અને આડીયાના રહેવા-
સીઓ એનો લાભ સારો લેતા માલમ પડે છે. એવી પુસ્તકશાળાઓ અમદા-
વાદના બીજા ભાગમાં પણ ઉદાર ગૃહસ્થો તરફથી નીકળે તો કેવું સારું.

બોડની વખતનાં નિમ્નલેખના ઇન્સ્પેક્ટર, ગુજરાતી ગણને પ્રારંભ
કરનાર, અને આખા ગુજરાતને ચિંતાની વિદ્યા આપે તેની સ્વભાવને
માટે જણાએના રહેઠાણમાં ગીરધરબાઈ તા. ૨૩મી આગષ્ટને ગોલ
રવસાકે યુવા એવા સમાચાર દેખીમિત્રમાં વાંચીને અમને પ્રણામ
થયો છે. મુરતજીલાના ડેપુટી ઇન્સ્પેક્ટર સવસાહેબ મોહનલાલજીનાં એ
મિત્રા લાગે, અને એમના બનાવેલા બાળમિત્રાદિ ગ્રંથ અણપિ પ્રસિદ્ધ છે.

ગુજરાતરાજાપત્ર.

GUJARAT SCHOOL-PAPER:

OCTOBER 1873

પુસ્તક ૧૨ મું. અક્ટોબર સન ૧૮૭૩, આંક ૧૦ મો.

જોનાથન બહુ મોટું પુસ્તક, નામ તેમ છે કાપા—

કર અંતે મનહોવતી, ખરી જાતિ પ્રતિ હામ.

અનુક્રમશીલિકા	પૃષ્ઠ.	Contents.	Page
પાંચાગર.	૧૮૫	Paraghad ...	145
ગુજરાતી ભાષામાં પ્રાંત- ભેદ.	૧૪૭	Provincialisms of the Gujarati Language...	147
મેધદુત કાવ્ય	૧૫૧	The Medhaduta (Trans- lated)	151
શૈક્ષણિકી ખાતના ખબરો.	૧૫૬	Educational news...	156

(શૈક્ષણિકી ખાતના ખબરો.)

અમદાવાદ મધ્યે ગાંધીની હાજરીમાં પ્રાપ્તિ ૨૩ ડિસેમ્બર અને
નવરસ જોડાસી કંપની "લિમિટેડ"ના પ્રેસમાં
રજીસ્ટ્રેશન હાથે પ્રસિદ્ધ કર્યું.

(મૂલ વરસે રૂ ૧. અગાઉથી)

ગુજરાતશાલ્કપત્ર.

પુસ્તક ૧૨ મું.

અક્ટોબર સને ૧૯૭૩.

આંક ૧૦ મો.

પાવાગઢ.

(સાંધણ પૃષ્ઠ ૮૧ થી આણ.)

એક વિદ્વાન કહેછે કે આ નાશવંત પણ દીર્ઘાયુષી જગતમાં ચાર પ્રકારના આંધળાછે. ૧ લોભાંધ. ૨. સ્વાર્થાંધ ૩ કામાંધ અને ૪ લોચનાંધ. (નિશ્ચય) એઓને પવિત્ર માર્ગ સૂઝતોજ નથી. તેમ કામાંધ યએલા પતાઈ રાવળના ઉપર હવે કાળચક્ર ફરી વળ્યું. રાજાની આવી દુષ્ટ હક લોઈ દેવીએ અધોર શાપ દીધો કે “તું અને તારા વંશનો તેમજ આ સુંદર આંપાનેરનો ભેટાં જિતાંમાં નાશ થશે.” એટલું કહી માતા અલોપ થઈ ગયાં અને પહાડમાં સમાઈ જવા લાગ્યાં, છાતી સૂધી સમાયાં એટલે કહેછે કે સદનશાહ પીરે નેનો ચોટલો ઝાંઝી લીધો, અને ધરી રાખ્યાં. મોટો સમુદ્ર એ બીનાને તદન જૂઠ્ઠી કરાવેછે. તેઓ કહેછે કે પાવાગઢ ઉપર પીરનું સ્થાન શી રીતે હોય? હાલ જે પીરોના સ્થાન જણાયછે તે મુસલમાનની ચંદાઈ થવા પછાયા સ્થાપન થયલાછે, અથવા તો મુસલમાનો એ ગઢને હરકત નહિ કરે એવા મતજળયો હિંદુ રાજાઓએ સ્થાપન કરેલાંછે. તો પણ આટલું તા ચલુમિસત્વં છે કે આજ કાળિકાની મૂર્તિ છાતી હેઠળથી બરાબર જણાતી નથી. પૂર્વે કલા પ્રમાણે દેવીના કોપને લીધે પથ્થરની ગદાને ગદાઓ પહાડ ઉપરથી ઉછળવા લાગી, અને તેથી ધરી તથા માણસોનો નાશ થવા માંડ્યો, અને લોક પ્રાણસમાન વહાલી વસ્તુઓનો ત્યાગ કરી બારેવાટ થઈ ગયું. એ રીતે પતઈ રાવલ અને આંપાનેરનો અલ્પકાળમા નાશ થઈ ગયો.

આંપાનેરના નાશ વિષે બીજું કારણ એવું જાહેર થાયછે કે અમલવાદના મહમદ બેગદાએ પાવાગઢ ઉપર ચઢાઈ કરી, પણ શહેરની પ્રૌઢ

મંત્રપુત્રી અને પતધરાવળની યુદ્ધકળા એવી હતી કે મહમદ પાદશાહ જ્ય
 જળવી શક્યો નહિ. પણ અંતે નામાંકિત અને પ્રબળ સાંપાનેર તથા
 અનધડ અને અભાગી પતધની પડતી દગા આવવાની હતી, માટે પતધ
 અને તેના સાળા વચ્ચે મોટો ટેટો થયો; તેનું કૃષ્ણ એ નીપજ્યું કે કમબખ્ત
 પધતનો સાળો અનાજ લાવવાને મિથે પાદશાહેને મળ્યો, અને કૃષ્ણ કે
 પાવાગઢ અને સાંપાનેર સર કરવાનો દવે વખત આવ્યોછે, માટે ઉંટોની
 પોઠોમાં હથિવારબંધ યુગલો અને પઠાણોને સંતાડો. હું તે ઉંટોની જ-
 લાજાર અનાજને બહાને ગઢ ઉપર લેઈ જઈશ, એટલે તમારો વિજય
 થશે, અને માંડ વેર વળશે. મહમદ પાદશાહની નજરમાં આ યુક્તિ
 સારી લાગવાથી તેણે તે પ્રમાણે કૃષ્ણ દવે પતધનો વિશ્વાશઘાતી સાળો ઉં-
 ટોની પોઠ લઈ અંધા ગઢ ચઢ્યો. એટલામાં કોઈ ચોકીદારને શક આવવાથી
 તેણે યુદ્ધમાં ખરછી મારતાં ધડ ધડ લોહી વહેવા માડ્યું. એટલે આખા
 ગઢ ઉપર “દગો દગો” એવો અવાજ ધડીરહ્યો. રાજા રાવજે ધણીએ તૈયારી
 કરી પણ તે વ્યર્થ ગઈ, યુગલ અને પઠાણો પોદ ફાડી ફાડીને બહાર
 નીકળી પડ્યા, તેઓ રાજા વગેરેને ઠોર કરી ગઢ કબજે કર્યો, અને સાં-
 પાનેર ઉપર હુમલો કરી આગ લગાડી. અંતે લોકો ધણા દુઃખી થઈ પેરાઈ
 ગયા. એ રીતે પતધરાવજ અને સાંપાનેરનો નાશ થયો. આ બે ક્ષેત્ર-
 ણોમાંથી કૃષ્ણ કારણ વજનદાર છે, તે વાંચનારેજ જાણવું જોઈએ. કહેછે
 કે પતધરાવલે ૧૦૦૦ વર્ષ સુધા રાજ્ય કર્યુંછે. ત્યાર પછી મહમદ બેગઢાના
 તાબામાં એ ઉજડ અને પેરાન ચલતાં ઘટ તથા સાંપાનેર આશરે ૫૦
 વર્ષ સુધી રહ્યાં હશે. ત્યાર પછી ચંપકનામના જીલે આવી વારા કર્યો અને
 ચોડી ધણી વસ્તી આબાદ કરી એમ કહેવાયછે. ત્યાર પછી એ ગઢ સિંધિયા
 સરકારના તાબામાં આવતાં સુધીનું વૃત્તાંત જાણવા લાયક બન્યું નથી.
 આશરે બેસે વર્ષ ઉપરં તામે થયો હતો. તેમની પાસેથી જ્યારે અંગ્રેજ સ-
 રકારે પંચમહાલ ઇજારે (હાલ આલસા થયોછે) રાખ્યો ત્યારથી શ્રી મહારા-
 ણી વિક્ટોરિયા બહાદુરના તાબામાં આવેલોછે.

સાંપાનેર વિશે કહેવાયછે કે એ જ્યારે આબાદ થેહર હતું, ત્યારે
 નવતેરી નગરી કહેવાતી હતી, એટલે પૂર્વ પશ્ચિમ લાંબુ ૧૭ ગાઉ અને

ઉપર દક્ષિણ પોહોણું ૬ માઢ હુવું એ શહેરને આવન બજાર અને ચોપાસી ચોટાં હતાં. હાલ જે હાલોલ અને કાલોલ કહેવાય છે તે એ નગરીના હાલોલ તે હલાલખોર અને કાલોલને કલાલ લોકોના પરાં ગણાતાં હતાં. અરોઢે વરણનો વાસ હતો. પેપાર રોજગાર પણ તેવાજ લયો હતો, અને તરેહ તરેહના કારીગરો પણ રહેતા હતા. કહેછે કે ભ્યારે એ શહેરની બર જુવાની હતી ત્યારે તેમાં ૧૨૦૦ સાળવી (લુગડાં વણનાર) વસતા હતા, તો એ ઉપરથી આખી વસ્તીનો અડસઢો વાંચનારથી થોડો ધણો વચેજ. આજ પણ ચાંપાનેર ધણંજ નામીયું યહિ ગણું કહેવાયછે. કહેછે કે ચાંપાનેર તૂટીને અમદાવાદ, વડોદર અને બરચ એ ત્રણ શહેરો વચ્ચાં.

ચાંપાનેર વિશે ગજ એમ કહેવાયું હોય અને તે વિશે લોકોમાં સૂત્ર એવા જૂદા જૂદા વિચારો ચાલતા હોય, પણ મારી અદ્ય બનતી તમાસથી જે જે મારી જણમાં આવ્યુંછે તે વાંચનારની સેવામાં હવે પછીના અંકમાં મુકીશ.

(આક્રોછે)

પ્રાણજીવન ગુણજીવન.

સ્ક્રમ માસતર

કાલોઢ તામે પંચમાહાલ.

ગુજરાતી ભાષામાં પ્રાંતભેદ.

ચરોતરના મધ્યભાગમાં એટલે આણંદ, નડીઆદ, મહુધા વગેરેમાં તથા કાઠીઆવાડના વચેલા ભાગમાં અને તેમજ બરચ જીલ્લાના વચલા ભાગમાં સાધારણ શબ્દોમાં કેટલો કેટલો ફેર પડેછે તેના સાધારણ શબ્દોનો કોડો. મુખ્યત્વે કરીને એક તો ફેર એછે કે ચરોતરમાં ચ, અન્ન શ, બોલવાનો વધારે આવરોછે તેમજ કાઠીઆવાડમાં હ,ને તેમજ બરચમાં સ, બોલવાનો રીવાજછે; બરચમાં. ઉતરતી પંકજીના લોક (તળાળીઆ, બીલ) સનો (હ) બોલેછે.

શબ્દો

નંબર	અરોતરીશબ્દ.	કાઠીઆવાડી.	બરૂચી.
૧	{ છોકરો છોકરી	ગોગો, મોટીઆર મીમી, નાંધલી	ખોડો, કીકો ખોડા, કીકી
૨	ટોપતો	હુહો	ડાલું, ટોપલો
૩	{ સાંજ હાંજ	રાંદો	સાંજ
૪	મળહકું	બળકુંડું	મળસકું
૫	હુકો	કુમો	ઉકો
૬	તમાકુ	બાજર	તંબાકુ
૭	ભોગ	ભીભાગર	ભાંગ
૮	ગુલબા	ગલગોટો	ગલગોટા
૯	બાવળ	ઝાંપડો	બાવળ
૧૦	હમડો	ખીજડો	સમડો
૧૧	{ તળાવ મલાવ	નાળીએરો	તળાવ
૧૨	ભાગળ	પાદર	પાદર
૧૩	ચાલ્ય	હાલ્ય	હોડ
૧૪	હળ	હાંધીકું	હોળ, હાંધીકું
૧૫	{ રગ્ગો મારગ	કેડો	મારગ,
૧૬	દેખાવું	સેહવાવું	સેવાવું
૧૭	જવું	હાલવું	ગવું
૧૮	બળદ	દોડો	બળદ
૧૯	{ આખતો સોદ	ખુંટીઆ	{ વાછડો આખતો
૨૦	{ ભેંશ ભેટડી	ખડી	{ ભેંદ ભેંશ
૨૧	ધર	ખોલકું	ધર
૨૨	રઝળેલ	નીધણું	નીધણું
૨૩	ફરીઆદ	{ દાદ રાવ	ફરીઆદ

૨૪	{ બેકું દેધકું	કળહ	બેકું
૨૫	બધું	હંધું	હંધું
૨૬	ધારવું	કળવું	{ અટકવું ધારવું
૨૭	જવું	વાધવું	ગવું
૨૮	{ ખડકી ડેખી	ડેખી	{ હવેલી ખડકી
૨૯	કવેખડી	{ કરખડાં કરખ	{ કરખ કરખડાં
૩૦	દીવો	દીવડો	દીવો
૩૧	રે	વણ	{ કપાસ રે
૩૨	{ હાવયણી જીડો	રેડાકયણી	{ સાવરણી રેડાકરણી
૩૩	ગજીજી	જોટો	જોટો
૩૪	વંતયાક	{ વગણ રેગણ ભટા	રીગણાં
૩૫	ગાકું	રેકળું	રેકળું
૩૬	નધી	નમજે	નમજે
૩૭	સાડી	માટીજી	પાટીજી
૩૮	પેલું	ઓલું	પેલું
૩૯	{ ખચકો કોયળો	માલવડો	કોયળો
૪૦	{ આધો અધંઆં	ઓરો	હોડ
૪૧	પછી	{ આકરો આકરડો	પછી.
૪૨	મારે	ચુડે	મારે
૪૩	બડાધ	ચેડાધ	ગાંદ

૪૪	{ મંચકરી ઠઠો	ચપડકી	ઠઠો
૪૫	દોપડું	રોડપું	દોરડું
૪૬	રાશ	હરખ	રાશ
૪૭	કબુતર	પરિવાં	કબુતર
૪૮	કાતરા	ખપપડી	ખપપડી
૪૯	કોલું	ચીંચોડો	કોલું
૫૦	કોપરું	કોપરું	કોપરું
૫૧	ચણા	{ દાળીઆ ચણા	ચણા
૫૨	ગલપાપડી	પકવાંન	{ સુખડી ગલપાપડી
૫૩	{ સાજ સામાન	{ હાજ પલાંણ	સાજ
૫૪	વાંજણી	વેઠો	વાંજણી
૫૫	કુવારો	વાંટો	કુવારો
૫૬	ગાય	{ ગા ગધ ગાવડી	ગાયો
૫૭	ધડો	મોરીઓ	ધડો
૫૮	બટાકે	{ ગાંગડી મટાટા	ગાંગડી
૫૯	સરતચુક	ડકો	ડકો
૬૦	બંગીઆ	બોંપડો	બંગીઓ
૬૧	તવડું	{ છુમીઉં રણશીયું	{ રણશીયું ધણકું

જે કોંસમાં લખેલું છે તેનો એવો હેતુ છે કે વખતે એજ અર્થમાં એ શબ્દ પણ બોલાય ખરો.

(અધિક.)

તા. ૨૫-૮-૭૩ }

ભુવચુક માફકરેયો.

શ્રી. મે. ડાહ્યાભાઈ પ્રેમાનંદ.

મેઘદૂત કાવ્ય.

કે લોહે' ધોલે ધોતોઈ મેલિ લોના ઓપાર,
મારે વિષે પદ પોતે રચિને ધારતિ મનમોજાન
ગાવા ઝંચે સ્વરે તે;

આશુપાતે પલટતા તંતુને ઝ્યમ તેમ સુધારી
વારેવારે વિસરતી ઝઠાવિને નિજ 'અલાપદારી. ૨૬

અથવા મારિ 'મુદતમા મહિના કેટલા છે ચાકીય,
તે 'અમરાપર ફૂલ મુકેલાં તે લડને 'ગણતીમ
મૂંઝે ઝપર મેલીને;

કે અનુભવતી સુલ સ્વાદ મુજ 'કલ્પિત સંભોગે.
રે અવિગ રમત ગમત છે રે સ્ત્રીઓનિ વિમોગે! ૨૭

૨૮. ૧ વિયોગમાં વિધવા વેશ ધારણ કરવાનું કલ્પન તે પ્રમાણે
એણે ધોણુ ધોતીજ પહેર્યું હતું. હાલતો વિધવાઓના નામનું વેધવ્યં પામે છે.
તો વિયોગણી સ્ત્રીનો આ આચાર અપ્રસિદ્ધ હોય એમાં શી નવાઈ—
૨ ગવૈયા યીજ ગાવા માંડ્યાની અમાઉ સુરાવટ કરીને રાગનું સ્વરૂપ
ખાંધે છે તે, જમ કે આ-આ-આ-આ-આ-આવાઈ. એ ચારે ઓ-
ળામાં ઘોળા ધોતીઆ ઉપર વીણા મૂકીને મારે વિષે પોતે પદ રચીને બ્રમે
સ્વરે ગાવાનો મનમા વિચાર કરતી, અને તે વિચારથી જ આશુપાત
પાવે છે તેથી વીણાના તંતુ-પદ્ધતી જાય છે તેનું સુધારી વારેવારે પોતાની
હઠાવેલી અલાપદારીના બહી જતી તે તારી નજરે પડે. ઉપલા, આ,
અને નીચલા શ્લોકમાં નજરે પડે એ શબ્દ સામાન્ય છે, અને ત્રણે શ્લોક
મર્જાનેજ એક વાક્ય ધાવે છે, એ વાક્ય પર વિયોગી સ્ત્રીઓ શી રીતે શમ-

સ્યલ્લકમલ વાદલિએ દોઢે છે ઝઘડયું ત્રિઘયું કહો તે! ૩૦

તેલ તજી કઢળ થઈ લુંચતા આવી ગાલપર વાલ,
તેને લસેડાતિ મ્હેલિ નિસાસા, જેની કફલ્લતિ જાલ
અધર કુંપલિને સેકે,

સ્વપ્ને પળ દર્શન માહરું મેલ્લવા માટે

ઝંઘ ઇચ્છતિ, પળ આંલડલિ તો રુંધિ આંસુપાતે. ૩૧

તોડિ ફોંકે દડ ફુલ ગજરાને, પ્રથમ વિરહની વેલ
બાંધિ શિલા, જે શાપ સમાપ્તિએ છોડિશ હું થઈ ઘેલ .
શોકાધિ મુક્તયલો,

તે કઠળ વિષમ લુંચતી શિલાને ગાલ ઉપરથી

૪ બીડાઈ બપ, અને વળી સૂઈ નીકળે કે પાછું ઉઘડે તેમ આ આંખો
રેવારે બંધ થાયછે અને મીઠાઈ બપછે એમ કહેવાનો બાવાર્ય છે. એ
વર્ણન નાયકાનું અતિવ્યગ્ર ચિત્ર બતાવે છે.

૩૧. બાવાર્ય—તેજ નહીં અડક્યાથી કઠણ થઈ ગએલા નિમાળા
ગાલ પર આપીને ખૂંચે છે તેને નિસાસા મૂકી ખસેડતી સૂતી છે ઈ, જે
નિસાસાની ફૂંજતી ગ્રાળ એના ઓઠરૂપી કુંપળને સેકી નાંખે છે. સ્વપ્નમાં
પણ કાંઈ કરતાં સ્વામીનું દર્શન થાયછે એમ વિચારીને ઉઘવાની ઇચ્છા
કરતી સૂતી છે પણ આંખ તો આંસુપાતે રૂંધિ બાંધીછે તેથી ઉઘ આવી
થકતી નથી તેને પું ને.

૩૨. અને છૂટાં પડ્યાં તે વેળાએ તેની વેણીઓમાં જે નાના
પ્રકારના ફૂલ ગજરા ગુંચા હતા તે તોડીને કેંકડી ઘડી ને તેણે એક (પી-
ગીના જેવી) શિખા બાંધી છે, અને જે શિખા આશાપ સમાપ્ત થશે ત્યારે
હું શોકથી મુક્ત થએલો આનંદ થેલો થઈને છોડનાર છું, તે કઠણ અને
વિષમ ખૂંચતી શિખાને બાંધ્યા વધેલા છે નખ જેના એવા હાથવડે ગાલ

ઘણે ઘણે વ્યસેડતિ લાંચારે નમ્પુક્તજ કરયો

૩૨

આધ્રણ સર્વજ વર્જ કરેલું ઉજ્જ્વલ કોમલ અંગ
વાંચાર મથો મથિ મ્હેલાતિ સમ્પાને ઓલંગ

‘આ અવલ્લાને જોતાં,

રે નિશ્ચય તે પળ કરશેરે નવજલ્લની ધારા:—

કોમલ મનના જન વહુધા તો હોયછે કરુણાબ્ધા

૩૩

તારિ સગ્ગિનું મન પ્રેમે પુરણ મારે વિપેછે તેહ,

જાણિજ આ પરમાણે માનુંછું તેમિ પિડિત દુઃખિ દેહ

પ્રથમ વિયોગે ઘણી,

નપિ રે! નપિ હું કરતો કંઈ નિજ વચ્ચેન વઢાદ!

કથું તે કથું તુર્તે યશે તને પ્રત્યક્ષજ, ખાદ!

૩૪

ઉપરથી ઘડા ઘડીએ અરોડતી સૂતી છે તેને ૪૦

૩૩. ૧. ઉપર જે વર્ણનથી દર્શાવી તે—૨. બાવાર્ય, સઘળાં ધર-
ણાનો જોઈ ત્યાગ કર્યોછે એવા પોતાના કોમળ ઉત્પળ અંગને વારેવારે
મથોને પથારીમાં સૂકતી આ અબજાને જોતાંજ તે પળ નિશ્ચય નવાં
જળની ધારા કરશે, કેમકે કોમળ મનના માણસો ધણું કરીને ત્યાગજ
હોયછે,—મહિનાય કહેછે કે આબરણ ત્યાગ કરવાનું કારણ એકે શરીર
બહુ સૂકાઈ જવાથી તે નીકળી પડ્યાં હતાં. મથો મથો કહેવાથી એના
શરીરની અત્યંત અશક્તિ જણાય છે, અને વારેવારે એનું શરીર શલ્યા-
ની બહાર જતું રહેતું એ એનો વિગ્રહ આકૃંદ દર્શાવેછે. નવા પાણીની
ધારા કરશે એના મે અર્થ:—એક તો દયાથી આંશુપાત, અને બીજો
વરસાદની ધારા તો છેજ. આ કેડાણે જે દર્શાવે એ વગેરે કહેવાની સંદ-
ર્ભ અભિપ્રાય એવો કે જે જગદીયી ત્યાં જ, અને વિલંબ કરાશે મા.

કેઝવળી શાંતાની ચત્રચરો.

મીઠાઈની સરકારી મૂલ્યરાતી નિશાળમાં દોસ્ત્રીકટ ડીપુટી કલેક્ટર સાહેબ બમનજી એલજીએ ૨-૪-૦ ની ચોપડીઓ.—૧૩તાલ મહમદાવાદના તાલુકા રકૂલ ખાસ્તરે આશારામ મોતીરામ ૦-૮-૦ મીઠાઈ—દહેવાણુ દિલ્હીના શાહબદા શ્રી મહમદ શેરશાહ બાહાદુર. ૧-૮-૦ મીઠાઈ. કલ્લાલ. દોસ્ત્રીકટ ડીપુટી કલેક્ટર સાહેબ બમનજી એલજી મોદી. ૨-૪-૧ ચોપડીઓ—ઠાસરા આશીરંટ ડીપુટી એન્ડ્રુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબ ૨-૦-૧ ચોપડીઓ. સુણાવ-બોરસદના ચીફ કાન્સ્ટેબલ આજમ ગોપાળરાવ બળવંતરાવ. ૫-૧૧-૦ ચોપડીઓને મીઠાઈ. બોરસદ મામલતદાર સાહેબ એલજી ડોસાભાઈ. ૧૨-૦-૦ ચોપડીઓને પતાસાં. બોરસદ સેકન કલ્લાસ સબારડીનેટ જડજ સાહેબ જમીએતગમ હાંમતરામ. ૬૨-૦-૦ તેમાં ૨૧-૦-૦ ચોપડીઓને પતાસાં ને ૩૧-૦-૦ કન્યાશાળા માટે બોરસદ અવકારકુન બુલજીભાઈ હરીભાઈ. ૧-૦-૦ કન્યાશાળા માટે બક્ષીસ. બોરસદ ચીફ કાન્સ્ટેબલ આજમ ગોપાળરાવ બળવંતરાવ. ૧-૦-૦ કન્યાશાળા માટે બક્ષીસ. ડાકોર મનામદાર ગાયપતરાવ મનોહર. ૫-૦-૦ ચોપડીઓ. ડાકોર મંદીરના કારકુન સદાશિવ નંદલાલ ૧-૦-૦ મીઠાઈ. ખંભાત આબીનવાળ સાહેબ બહાદુર. ૧૦-૦-૦ ચોપડીઓ તથા મીઠાઈ. આણંદ ચીફ કાન્સ્ટેબલ આજમ કુતેખાં નયેખાં ૨-૦-૦ મીઠાઈ.

Motiram Rajaram.

૩. એ. ઇ. એડાવિભાગ.

મહીકાંઠા.

ઇન્ડોલ ઇડર સંસ્થાનના આસીરંટ પોલીટીકલ એજન્ટ સાહેબ તરફથી. ૩-૩-૧૨-૦ અમનગર ઇડરના દરબાર તરફથી તથા વહીવટદાર જમીએતરામ આદીતરામ તરફથી. ૩૧-૭-૧ બેરણા ઇડરના દરબાર તરફથી ૫-૦-૦ રાયગઢ. ઇડરના દરબાર તરફથી. ૨-૮-૦ ટીટોઈ ઇડરના દરબાર તરફથી. ૬-૦-૦ ગાયટ ઇડરના દરબાર તરફથી. ૭-૩-૦ સાંઢ્યા સાંઢ્યાના

કેળવણી આતાની ખખરો,

હાકોર શ્રી તરફથી. ૧૦-૬-૦ બાપડ ઇડરના દરબાર તરફથી. ૯-૦-૦
 મોહના ઇડરના દરબાર તરફથી. ૫-૪-૦ નીરમાલ ગામ લોક તથા નિ-
 શાળના મેબર તરફથી. ૫-૦-૦ આમત્રીઆરા હાકોરશ્રી અમરસિંહજી
 તરફથી. ૧૧-૦-૦ સામેત્રાઈ ગામ લોક તથા નિશાળના મેબર તરફ-
 ૩-૬-૩૨ખીઆલ ગામ લોક તથા નિશાળના મેબર તરફથી. ૩-૬-૦
 ખાનપુર ઉપર પ્રમાણે ૩-૧૦-૦ પુનાદરા પુનાદરાના દરબાર તરફથી.
 ૫-૦-૦ ખડાલ ખડાલના મીયાંશ્રી સરદારસંગજી તરફથી. ૧૫-૪-૦
 મહાસા નિશાળના મેમબર તથા ગામ લોક તરફથી. ૫-૦-૦ ધોડાસર,
 ધોડાસરના દરબાર શ્રી સુરજમલ ચંદ્રભાણજી તરફથી. ૧૫-૦-૦ હળ-
 દર વાસ ઉપર પ્રમાણે ૧૨-૨-૦ ડભોડા જોસંગભાઈ પ્રેમચંદ તરફથી.
 ૧-૪-૦ બાપડ સરવેર પોચા. લાલ વગેરે તરફથી. ૩-૦-૦ જોડાણા
 ગામ લોક તથા નિશાળના મેમબર તરફથી. ૭-૦-૦ પેથાપુર પેથાપુરના
 હાકોર શ્રી તરફથી તથા ગામ લોક તરફથી. ૧૩-૧૧-૬ ઘરાદ વાવના
 કારકુન જસકરણ ચેલજી તરફથી. ૧-૬-૦ માણસા માણસાના હાકોર
 શ્રી તરફથી. ૨-૦-૦

Jevachram Satvachram,

દી. ઐન્પુકેચનલ ઇન્સ્પેક્ટર મહીકાંડા તથા
 ખાત્રણપુર વિભાગ.

લીલીઆ વહીવટદાર મનસુખરામ ઉવમરામે ૩૭-૦-૦નું ધનામ
 વહેચ્યું. ગઠડા મેહુરખાન હાકોર સાહેબ બહાદુરે, ૨-૦-૦ નું તથા મે.
 મણીદાદ મસરમે ૧-૦-૦ નું આજમ મેહુરખાન રાવસાહેબ ભોગી-
 લાલ પ્રાણવલભસે ૧-૦-૬ નું ધનામ વહેચ્યું. ઉમરોજી. મેહુરખાન
 હાકોર સાહેબ બહાદુરે ૧-૦-૦ બાઈખેરીમાં, જસર આજમ વહીવટદાર
 બાઈચંદ ૧-૦-૦ દેશાઈ મગનલાલ ગવરિશંકરે ૨-૧૩-૦ તથા આજમ
 ચાણદાર જમનાદાસ કેચવજીએ ૧-૦-૦ સુખી પટેલ. ડોસા કાળાએ.
 ૦-૬-૦ ધનામ વહેચ્યું. લાહીદડ મેહુરખાન હાકોર સાહેબે ૪-૬-૦
 આજમ વહીવટદારે ૨-૦-૦ નું ધનામ વહેચ્યું. બાદ્રોડ સ્કૂલ કમેટીના
 મેમબર સાહેબોએ ૦-૧૦-૦ નું ધનામ વહેચ્યું. જલાલપૂર—ટસના

મહેતાજીએ ૦-૬-૩ નું ધનામ વહેર્યું. ત્રાપજ વહીવટદાર વનેશં-
 કર હરપ્રસાદિ ૨-૦-૦ તથા ગામનાં મહાજન લોકોએ ૦-૧૨-૦નું ધ-
 નામ વહેર્યું. ડલાપા પોલીસ ફોજદાર આજમ પરભાશંકર ભગવાનજી
 એ ૦-૮-૦ નું ધનામ વહેર્યું. જુરા આજમ વહીવટદાર ભાંધચંદ મા-
 વજીએ ૩-૬-૬ નું ધનામ વહેર્યું, —આંખરડી આજમ શિરસ્તેદાર
 ઉત્તમરામભાઈએ ૧-૦-૦ તથા નેશીરામજી રવજીએ ૦-૬-૦ નું ધ-
 નામ વહેર્યું. પાંચ તલાવડી—આજમ વહીવટદાર મનસુખરામ ઉત્તમ-
 રામે ૩-૦-૬ નું ધનામ વહેર્યું. મોવણ ખંદર આજમ વહીવટદાર
 મનસુખરામ ઉત્તમરામે ૪-૦-૭ ધનામ વહેર્યું. ઢસા મહેરબાન ઠાકોર
 સાહેબ. બહાદુરે, ૫૦-૦-૦ લાખમેરીમાં પાલીતાણા મહેરબાન ઠાકોર સાહેબે
 ૩૧-૦-૦ નું ધનામ વહેર્યું, પરખડી મહેરબાન ઠાકોર સાહેબે ૦-૮-૦
 નું ધનામ વહેર્યું. વળા આજમ મહેરબાન આસીસ્થેટ સાહેબે ૪-૦-૦
 મહેતા અમસી રાજભાલે ૧૦-૦-૦ નું ધનામ વહેર્યું. દરેડ મહેરબાન
 ઠાકોર સાહેબે ૬-૧૨-૦ નું ધનામ વહેર્યું. જસદણ મહેરબાન દરબાર
 સાહેબે ૨૮-૨-૧૧ નું ધનામ વહેર્યું, લાઠી મહેરબાન દરબાર સાહેબે
 ૬-૭-૬ નું ધનામ વહેર્યું. દાઠા મહેરબાન દરબાર સાહેબે ૧૨-૮-૦
 નું ધનામ વહેર્યું. પહેગામ આજમ યાણદારે ૫-૪-૦ મે. દરબાર
 સાહેબે ૧૩-૦-૦ ૫-૦-૦ ઊંકરીઓને ૭-૦-૦ મહેતાજી આસીસ્થેટ-
 ને ધનામ વહેર્યું. આજમ વડાના ન્યાયાધીશ લીલાધર વ્યાસે ૫-૦-૦
 આજમ વડાના ફોજદાર મગનલાલે ૨-૦-૦ તથા નેચંદ ઝોંધવજીએ
 ૧-૦-૦ તથા ગદાલીના રાવળ હઠી બીહનુંભાઈએ ૧-૦-૦ નું ધનામ
 વહેર્યું. ખાખરા આજમ મે. પૂર્વ પ્રાંતના પો. આ. આસીસ્થેટ સાહેબે.
 ૨-૮-૦ નું ધનામ વહેર્યું. કોટડાપીઠા આજમ ફોજદાર રામચંદ્ર ખા-
 ખજીએ. ૦-૮-૦ તથા મહેતાજી આસીસ્થેટોને ૧-૦-૦નું ધનામ વ-
 હેર્યું. પાલીવાદ મહેરબાન દરબાર સાહેબે ૨૫-૦-૦નું ધનામ વહેર્યું.
 ચોક આજમ યાણદાર સાહેબે ૦-૮-૦ નું ધનામ વહેર્યું. તલાબ મોદી
 બીકમજી પ્રેમજીએ ૮-૧-૬નું ધનામ વહેર્યું. તરેડ ગામના મહાજન લોકોએ
 ૧-૦-૦નું ધનામ વહેર્યું. બડલી-પૂર્વ પ્રાંતના આજમ મે. પો. આસીસ્થેટ
 સાહેબે ૫-૦-૦નું ધનામ વહેર્યું. ખંભાલીયા ઠા. ચંતભલે ઠાકરસીએ

૪-૦-૦ કુકર. દામોદર મોરારજીએ ૪-૦-૦ તથા ૬. સામજી નારણ-
જીએ ૫-૦-૦ નું ઇનામ વહેર્યું. બાણવડ આજમ ફોજદારે ૦-૮-૦
નું તથા આજમ વહીવટદાર રંગીનદાસે ૧-૦-૦ નું ઇનામ વહેર્યું.
લાલપુર આજમ વહીવટદારે ૦-૮-૦ નું ઇનામ વહેર્યું. સતાપર મહા-
રાજધીરાજ ખુ. જમસાહેબે ૩૬-૪-૦ લાઇબ્રેરીમાં, આમરણ. દર-
બાર શ્રી સામજીબાઇ નયુબાઇએ ૧૭-૦-૦ તથા ૭-૦-૦ મહેતાજી
આસીસ્ટોને તથા ૧૬-૦-૦ લાઇબ્રેરીમાં શેઠ માણેકચંદ હંશરાજે ૧-૦-૦
તથા શેઠ ભગવાનજી દામોદરે ૧-૦-૦ નું ઇનામ વહેર્યું. રાવલ. બા-
ણવડના ઠા. કરશનજી પાલજીએ ૦-૮-૦ નું ઇનામ વહેર્યું. સરધાર
આજમ કોટડાના કારભારી જીવણરામ મેલાબાઇએ ૧૨-૦-૦ તથા
આજમ-બાણદાર હરી પાંડુરંજે ૧-૦-૦ તથા ગામના મહાજન લોકોએ
૨-૦-૦ નું ઇનામ વહેર્યું. હલેડા ગામના મહાજન લોકોએ ૦-૬-૦ નું
ઇનામ વહેર્યું સરપદડ મે. દરબાર સાહેબે ૦-૧૨-૦ નું ઇનામ વહેર્યું
વીરપોર આજમ બાણદાર સાહેબે ૩-૦-૦ નું વહેર્યું. ખેરડી આજમ
મે. કાકીની સાહેબે ૪-૦-૦ છોકરાઓને તથા ૩-૦-૦ મહેતાજી આસી-
સ્ટોને, ખીરસરા આજમ કારભારી સાહેબે ૨-૦-૦ નું ઇનામ વહેર્યું.
મેંગણી. દરબાર સાહેબે ૨-૮-૦ નું ઇનામ વહેર્યું. લોધીકા જાડેજા
શ્રી અલેસંગજી તથા પયુબાએ ૧૬-૦-૦ છોકરાઓને ૬-૦-૦ મહેતાજી
આસીસ્ટોને ઇનામ વહેર્યું. અમરાપર દરબારશ્રીએ ૩-૦-૦ નું ઇનામ
વહેર્યું. પાલ દરબારશ્રી હરજમજીએ ૦-૧૨-૦ નું ઇનામ વહેર્યું. ગ-
વરીદડ દરબારશ્રી તરફથી ૧-૦-૦ નું ઇનામ વહેર્યું. લીલીપાદ દરબાર
શ્રી તરફથી. ૫-૧-૦ નું ઇનામ વહેર્યું. અચાણ દરબાર શ્રી તરફથી.
૨-૦-૦ નું ઇનામ વહેર્યું. માયક રાણાશ્રી રધાબાઇએ ૩-૦-૦ નું ઇ-
નામ વહેર્યું, અરાડવા એ. ધ્રાંગદરાના રાજસાહેબે ૫-૩-૦ નું ઇનામ
વહેર્યું. મુસવાલ રાણાશ્રી ડોરણજી તથા કેસરીરાંગજી તથા યુજીએ
૪-૮-૦ નું ઇનામ વહેર્યું. બડડવા યુજીના દરબાર સાહેબે ૫-૦-૦ નું
ઇનામ વહેર્યું. પાંચલપર શ્રી દરબારો તરફથી ૧૬-૦-૦ લાઇબ્રેરીમાં
ખખરેશ્રી બાબા પ્રાગજીએ ૧-૦-૦ તથા પટેલ ગંગારામ બેહરે
૧-૦-૦ તથા માલવણના રાણાશ્રી તરફજીએ ૨-૦-૩ સોની વીડલ

શામજીએ ૦-૮-૦ નું તથા દરબારથી મોહોડજીએ ૧-૪-૦ જોકરાઓને તથા ૪-૦-૦ લાઘણેરીમાં મળીને ઇનામ વહેચ્યું. કોઠારીયા દરબારથી તરફથી ૨-૦-૦ નું ઇનામ વહેચ્યું. ઉચડી તલાબના ન્યાયાધીસસાહેબે ૦-૪-૦ નું ઇનામ વહેચ્યું. હડમતીયા આજમ વહીવટદાર હરીલાલે ૦-૮-૦ નું ઇનામ વહેચ્યું. મહુવા કન્યાશાળામાં ખુ. ભાવનગરના ઠાકોર સાહેબે ૭-૭-૦ નું ઇનામ વહેચ્યું. કુંડલા કન્યાશાળામાં—રાજ્યથી વન્દેશંકર ગવરીશંકરે ૨-૦-૦ નું જોકરાઓને ૩૪-૦-૦ ખુદા, ભાવનગરના ઠાકોર સાહેબે લાઘણેરીમાં, તલાબ કન્યાશાળામાં આજમ વણીરામભાઈએ ૧૯-૦-૦ નું જોકરાઓને ઇનામ વહેચ્યું. દાઠા કન્યાશાળામાં જમાદાર ઇમાએતખાંએ ૧-૮-૦ જોકરા જોકરાઓને તથા ૧૪-૦-૦ લાઘણેરીમાં મોરબી કન્યાશાળા ખુદાવંદ ઠાકોર સાહેબે ૪-૦-૦ નું જોકરાઓને ઇનામ વહેચ્યું. દેલવાડા કન્યાશાળામાં વલાસાના નવાબ સાહેબે ૮-૮-૦ નું જોકરાઓને ઇનામ વહેચ્યું. ઉના કન્યાશાળામાં આજમ વહીવટદારજી સુખનાથ દલાલજીએ ૧-૦-૦ નું ઇનામ વહેચ્યું. વેળાવળર કન્યાશાળામાં લીમડીના ઠાકોર સાહેબ જયવત્સીંગજીએ ૫-૦-૦ જોકરાઓને તથા ૨-૦-૦ મહેતાજી આસીરંડોને ઇનામ વહેચ્યું. આજમ મ. રાવસાહેબ ભોગીલાલભાઈએ ૧-૬-૦ જોકરાઓને ઇનામ વહેચ્યું. ધાંગદરા કન્યાશાળામાં મહારાજાધીરાજ રાજસાહેબે ૧૬-૦-૦ નું ઇનામ વહેચ્યું. પોરબંદર કન્યાશાળામાં શેઠ ભગવાનદાસ અમરેદાસે ૧૩-૦-૦ તથા મહેતાજીને પાઘડીબંધાવી. પાલીતાણા કન્યાશાળામાં ખુ. ઠાકોરસાહેબે ૩-૦-૦ નું ઇનામ વહેચ્યું. ગઢડા કન્યાશાળામાં આજમ મહેરબાન રા. ભોગીલાલભાઈએ ૧-૦-૦ નું ઇનામ વહેચ્યું. બોટાદ કન્યાશાળામાં દોસી હરજીવનભગવાને ૨-૨૦ નું તથા ૪-૬-૩ વકીલ કેવ્વાણુજી પુંજરાએ ઇનામ વહેચ્યું. ખંભાલીયા કન્યાશાળામાં આજમ ન્યાયાધીશ દ્વારકાંદાસ નંદલાલે ૧-૪-૦ તથા ઠ. દામોદર મુલજીએ ૦-૮-૦ રોજ તથા શામજી નારણજીએ ૦-૮-૦ તથા મહારાજા ધીરાજ જમસાહેબે ૩-૦-૦ જોકરાઓ કાલો કર્યા તેમાંથી ૮-૬-૦ તથા ખુ. વડવાણુના ઠાકોર સાહેબ બહાદુર તરફથી ૧૦-૦-૦ નું ઇનામ વહેચ્યું.

Gopalji Surbhai.

૬. એ. ઇન્સ્પેક્ટર પ્રાંત કાઠીયાવાડ.

કેળવણી ખાતાની ખબરો.

સહ.
અધિકારી
હકાબા અ.
અ. પોતાના નામ.

૧ કોઠાઓવાડની તમામ વિશાળોમાં તારી. ૧લી એપ્રિલ સને ૧૯૭૨ થી તારીખ ૨૦ મી સપ્ટેમ્બર સને
સુધીમાં તે હતામ અપાલેલું તેનું છ માસીક પત્રક.
ગામનું નામ, છોકરાઓને મહેતાછ સાહેબ
હતામ, આસી, ને રીમાં.
હતામ.

૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮
કોંગ્રેસ ગૃહ	૪-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	અહેરબાન મહારામ	મહારામ આરજસાહેબ બહા- દર તરફથી.
રાતી,	૩-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	મહાલક્ષ્મીબેરડાના ફાજલદાર છગનમામ તરફથી.	૬૨ તરફથી.
	૪-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	જાડેજા મી અભિસિંહજી તરફથી.	
	૧૪-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	મહારામ આરજસાહેબ બહાદુર તરફથી.	મી. મહારામ આરજસાહેબ બહાદુર તરફથી.
	૫-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	વંદ અંગાથેકર બાવાભાઈ તરફથી.	વંદ અંગાથેકર બાવાભાઈ તરફથી.
	૧૩-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	મહારામ આરજસાહેબ બહાદુર તરફથી.	મી મહારામ આરજસાહેબ બહાદુર તરફથી.
	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	નગર નારદીય શેઠ પેથતનજી તરફથી.	નગર નારદીય શેઠ પેથતનજી તરફથી.
દયાડા,	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	મહેરબાન દાકોર સાહેબ તરફથી.	મહેરબાન દાકોર સાહેબ તરફથી.
વઠવોણીવખાંત,	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	કુંવર જીવા ખાતર તરફથી.	કુંવર જીવા ખાતર તરફથી.
જયદણ,	૧૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	આજમ ઉત્તર પ્રાંતની સીમાડા કમિટીનાં પ્રે મીડેન્ટ સાહેબ જમાલુદ્દીનખાં તરફથી.	આજમ ઉત્તર પ્રાંતની સીમાડા કમિટીનાં પ્રે મીડેન્ટ સાહેબ જમાલુદ્દીનખાં તરફથી.
	૭-૦-૦-૩	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૩-૦-૦	૦-૦-૦	અંબેના એ. દરબાર સાહેબ તરફથી.	અંબેના એ. દરબાર સાહેબ તરફથી.
	૧૭-૧૨-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	આજગ કારભારી સાહેબ તથા ખેતરોતરફથી.	આજગ કારભારી સાહેબ તથા ખેતરોતરફથી.
	૭-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૩-૦-૦	૦-૦-૦	મહેરબાન રાજસાહેબ તરફથી.	મહેરબાન રાજસાહેબ તરફથી.
વાંકોનેર	૩૫-૦-૦	૩૭-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	અંબેના ખાતર ભીમવાધજી તરફથી.	અંબેના ખાતર ભીમવાધજી તરફથી.
ગોરીલા,	૧૦-૨-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૩-૦-૦	૦-૦-૦		

૭	આણંદપર	૧૨-૦-૦	૦-૦-૦	૩-૦-૦	૦-૦-૦	મોટીયાના યાજુદાર આજમ ભગવાનલાલ લામણ તરફથી.
૮	વણા.	૩-૮-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	અંગેના આજમ તાલુકદાર સાહેબો તરફથી.
૯	મીઝનાડા.	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૬-૦-૦	અંગેના જી. તાલુકદારસાહેબે સાંચીન આપ્યો.
૧૦	મીઝાણી.	૨-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	અંગેના યાજુદાર આજમ આનંદરાવ શુભા નસંધના.
		૪-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	અંગેના મહાજન પંચતરફથી.) અગ્રગણી કોળે
		૩-૮-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	અંગેના આસણ પંચતરફથી.) કરી છોકરાઓ
		૨-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	અંગેના કણબી પંચ તરફથી.) તથા કન્યાઓને
		૨-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	સુરાણે તથા ચિરાણીવામળીને) જમાડયામાંઆ
		૧-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	અંગેના પંચ તરફથી.) વ્યા છે.
		૧-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	અંગેના મૂળી પટેલ મુલુભાઈ તરફથી.
		૧-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	વહીસ ખીમણ ઓપંચણ તરફથી.
		૧-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	અંગેના વહીવટી કાંકુન માધવરાવ તરફથી.
		૦-૮-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	અંગેના ખત્રી ચેમણ હરખા તરફથી.
		૧-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	મોતી પંચ તરફથી.
		૧-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	સંઘવાસ પંચ તરફથી.
		૧-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	રેટના મચારીના તરફથી.
		૦-૧-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	વણેરા પંચ તરફથી.
		૮-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	અંગેના તાલુકદાર સાહેબ કલેસંગણ રત- નસંચણ તરફથી.
		૨-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	અંગેના શેઠ પુન્ન વેનથી તરફથી.
		૧૭-૦-૦	૪-૮-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	અંગેના આ. જી. ભાગદાર સાહેબો તરફથી.
		૧૩-૦-૦	૦-૦-૦	૧-૪-૦	૩૦-૦-૦	અંગેના આ. તાલુકદાર સાહેબો તરફથી.

૨૦	૦-૦-૦	૨-૧૨-૦	૨-૦-૦	૦-૦-૦	અત્રેના ઠાકોરશ્રી ગોરખા એહરામ તરફથી.
૨૧	૦-૦-૦	૨-૧૨-૦	૧-૦-૦	૦-૦-૦	અત્રેના ઠાકોર શ્રીસામતરાણીંગ તરફથી.
૨૨	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	કુખાટ ૧	અત્રેના આજમ તાલુકદાર સાહેબ તરફથી.
૨૩	૨-૦-૦	૦-૦-૦	૨-૦-૦	પેટી ૧	આજમ એહરખાન ગાવનગરના એહન્ટચાલ સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટ સાહેબના હુકમથી તાલુકા મજદૂર તરફથી.
૨૪	૨-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	ગાનીટર, નવુંમકાન.	ગાવનગરના રેવિન્યુ કમીશનર સાહેબ આત્મ વલ્લેચંકર ગવરીચંકરના તરફથી.
૨૫	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૧૫-૦-૦	મહાજન તથા મુકુલ કમિટીના પ્રેસીડેન્ટ તરફથી.
૨૬	૧૫-૪-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	આજમ પરમાનંદદાસ હરજીવનદાસ યાજુદાર તરફથી.
૨૭	૪-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	સુસાદર બાલજી બનારસીના તરફથી.
૨૮	૩-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	અત્રેના એ. દરબાર સાહેબે જોદરાને જમાડ્યા આ. દયકોષના વહીવટદાર જોડાલાલ બાણેચંકર તરફથી.
૨૯	૨-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	અત્રેના મહાજન તરફથી.
૩૦	૧-૪-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	અત્રેના વહીવટદાર પાંચેબુલબદાસ વાલજી તરફથી.
૩૧	૨-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	દાકાના યાજુદાર આજમ પરમાનંદદાસ હરજીવનદાસ.
૩૨	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	મુકુલ કમિટીના પ્રેસીડેન્ટ એ. ગવરીચંકર ને ચંકર તરફથી.
૩૩	૧-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	પુરવંત જમસાહેબ શ્રી વીબાજીના તરફથી.

૨૫	રાવળ,	૧-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	અન્નેના વહીવટદાર સાહેબ તરફથી.
		૦-૮-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	અન્નેના મહાજન શ્રીમતી તરફથી.
		૦-૦-૦	૦-૦-૦	૪-૮-૦	જોહેરભાન ભાવનગરના કાકોર સાહેબ તરફથી.
		૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	અન્નેના કોલદાર સાહેબ તરફથી.
		૦-૮-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	મોરબીના શ્રી ન્યાલમંદ તા. હાકિમમંદ તથા
		૩-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	બાલમંદ તરફથી.
૨૬	સરખાર.	૪-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	મોરબીના શ્રી જેઠાભાઈ તરફથી.
		૧-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	નિયાળ કમીટીના મેંબરો તથા મહાજન તરફથી.
૨૭	ભાડલા.	૦-૬-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	રાજકોટના રહીય સુદરજી બવજી તરફથી.
૨૮	કાશીવજ.	૦-૦-૦	૩-૦-૦	૦-૦-૦	અન્નેના કોલદાર જટાંગકરભાઈ તરફથી.
		૭-૨-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	અન્નેના કોલદાર તથા વહીવટદાર સાહેબ તરફથી.
૨૯	પરધરી.	૬૪-૦-૦	૦-૦-૦	૪-૦-૦	ખુદાવત જમસાહેબ શ્રીવીભાજી તરફથી.
		૨-૦-૦	૦-૦-૦	૫-૦-૦	અન્નેના કાકોર સાહેબ નેસંગજી તરફથી.
૩૦	સરપાદ.	૧-૧૪-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	અન્નેના વહીવટદાર પ્રજલાલ હરજીવન તરફથી.
		૦-૮-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	ઝુસાઈ આણંદપુરી તરફથી.
		૦-૪-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	કોલ દરખાસ્તના વકીલ દુરગાથકર તરફથી.
		૦-૮-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	અન્નેના આ. વહીવટદાર તથા કોલદાર તરફથી.
		૨-૬-૦	૦-૦-૦	૪-૦-૦	ખુદાવત જમસાહેબ શ્રીવીભાજી તરફથી.
૩૧	વંથત્રી.	૧-૮-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	અન્નેના કાકોર સાહેબ તરફથી.
	આમરણ.	૦-૦-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	રૂફાઈ કમીટીના પ્રેસીડન્ટ મે. પ્રાણનારાયણ
		૩-૧-૬	૦-૦-૦	૦-૦-૦	મધોથકર તરફથી.
		૦-૮-૦	૦-૦-૦	૦-૦-૦	અન્નેના શ્રી વેલજીભાઈ તરફથી.
		૦-૦-૦	૩-૪-૦	૦-૦-૦	આજમ મે. વલેથકર ગવરોથકર તરફથી.
		૩-૧-૬	૦-૦-૦	૦-૦-૦	ખડવાના મે. રૂપેશીઅન આસીમંદ. પોતિટિ
					મલ સાહેબ તરફથી.

અર્થાપત્ર.

૧ બૂગોળના ઉપયોગમાં ક્રમ ૩૨ માં પાને ૨૪ માં લખેલે કે હોડાવંતમાં જે બોલચાલક પાથેલી સોય છે તે સોય ખરાબર ઉપર દિશાથી ૨૪ અંશ પશ્ચિમે રહે છે. હવે એ સોયને એ બાજુએ કાંઈ આકર્ષણ યત્ન હશે, કે કારીગર લોકો એ દિશાએ રાખીને બનાવતા હશે. અને કારીગર લોકો બનાવતા હોય ત્યારે ખરાબર ઉપરમાં બા બાજુ કોઈ દિશામાં રાખીને ન બનાવે ને એજ દિશામાં રાખી બનાવે તેનું કારણ શું હશે?

૨ આખા વિશ્વનું કેંદ્ર કયો ગ્રહ અથવા કયું સ્થળ ધરું હશે ને એ કોણે શીઘ્ર કર્યું હશે. ને તેનો પરિધ, તથા વ્યાસ કહી જાણી શકી હશે?

૩ શરૂ તથા સફાનો ઉપાર શી રીતે કરતા હશે, કે તેથી ઘણા લોકોએ ખાટ આવીને દવાખાં ગઢ્યાં; ને ઘણા નિર્ધનના ધનવાન થયા? એથી ગામડાના લોકો તદ્દન અથ જાણનાર છે.

૪ મહારાણીના રાજમાં કાગળની નોટ સોના રૂપાના શીકાને કેકાણે વપરાય છે ત્યારે લોકોના ઉપર કર્યા નીતકમટેકરા નાંખવાનું શું કારણ હશે? કેમકે નોટ કાગળની બને છે તેને સાર કાંઈ સોના રૂપાની પેઠે આણતો શોધવી નથી પડતી. અને એ નોટ એનાજ કારખાના વાળા પાડે છે ત્યારે એ વધારે નોકર રાખીને વધારે નોકરો બનાવેને ખુટતાં નાણાંની જગ્યાએ ચલાવેતો લોકો ને કર બરવો ન પડે.

૫ આ દેશના કોઈ રાજ પોતાના રાજમાં તેનાજ એટલે એ પોતાના મીઠાથી નોટ પાડીને એના રાજમાં ચલાવેતો ચાલે? અને તે નોટ અંગ્રેજ સરકારના રાજમાં સાથેકે નહીં?

૬ સરકારી નિયામમાં ખુરશી, સ્ટુપ, આકારની પેટી તથા અપ્રકાર વિગેરે જે સામાન છે તેમાંથી કોઈ વસ્તુનો ઉપયોગ કરતાં સ્વભાવિક ગેઠેતાથી ધવા આસિસ્ટેટથી બા છોકરાઓથી બાગીચમાં તો તેને સમરાવતાં ધવા નવી લાવતાં જે કિંમત આપવી પડે તે કોણ આપે? એ

ટલે બાગનાર પાસેથી બરીલવીઝે સરકારનાં તરફથી સમરાવી લેવી?

૭ હવેલા છ સંપાદકથી હું અણબાણીએ માટે મહુરબાની કરીને ખુબી પોતાનાં ધવા લખાવ કરશે.

ગુહર ખબર.

ગૂજરાત વરનાકુબર સોસાયટી, સરવે વિદ્યાવ ગુહરધાન ખાતે આપેલેકે ગૂજરાતમાં વેપાર રોજગાર તથા ખેતીવાડીનાં કારખાનાં સંબંધી જરૂરીઆત આપ્યાદીનોમાં વધારો થવાના સાધનો વિશે નિબંધ રચી, સદરહુ સોસાયટી તરફ ન્ કોઈ મોકલશે તેને સેક્રેટરી સોસાયટી તરફનું રૂ.૧૦૦) અંકે રૂપેઆ સોનું ઇનામ નીચેના કરારો પ્રમાણે આપવામાં આવશે.

- ૧ નિબંધ ઓછામાં ઓછા એક થીટના આઠ પાનાવાળા સાઠ પૃષ્ઠની રચવો જોઈએ.
- ૨ નિબંધો તપાસવા સાઠ તા. ૩૦ નવેમ્બર સન. ૧૯૭૩ ના રોજ મોકલવા જોઈએ.
- ૩ એક કમિટી મળી નિબંધોના ગુણ દોષો વિશે નિચાર કરશે અને સૌથી સારો નિબંધ રચનારને સદરહુ ઇનામ આપવામાં આવશે.
- ૪ જો નિબંધ ઇનામ આપવા લાયક હશે તેનેજ ઇનામ આપવામાં આવશે.

અમદાવાદ હીમાબાઈ ઇનસ્ટીટ્યુટ,
તા. ૧૫ માર્ચ એપ્રિલ સન ૧૯૭૩.

Gopalrao Murry,
ગૂજરાત વરનાકુબર સો-
સાયટીના સેક્રેટરી.

ગુજરાતશાળાપત્ર.

GUJARAT SCHOOL-PAPER:

JUNE-JULY 1873

પ્રજાતક ૧૨ મું. જુન-જુલાઈ. સન ૧૮૭૩. આંક ૬-૭મો.

જિ'તાઈ બહુ મોટું વૃજ, નામ તેમ છે કામ:—

કર અંતે મનચેવની, અરી જાતિ ધરિ હામ.

અંગ્રેજીમાં	પૃષ્ઠ.	Contents.	Page
મધદત્ત કાવ્ય ભાષાંતર ... ૮૧		The Medhdut Translated	81
પાવાગઢ..... ૮૬		The Pawaghad	86
કાળી પરજની ભાષા..... ૮૮		The Language of the Bheels &c.	88
શું સંસ્કૃતભાષા ક્રેઈ સચે બાં લાતી હશે..... ૯૨		Was ever Sanscrit a spoken language?... 92	
દેશી પોમજ..... ૯૧		The indigenous versification of Gujarat	96
ગુજરાતી ભાષાની મોટી ડિક્શનરી..... ૧૦૨		The great Dictionary of the Gujaratee language	98
સરકારી..... ૧૦૨		The circulars.....	102
કેળવણી આતાની, અપરોક્ષ..... ૧૦૫		Educational news...	105

(કેળવણીઆતાના હુકમચી.)

અમદાવાદ મધ્યે મામાની હવેલીમાં મુનાઈડ પ્રિન્ટિંગ અને

નનરલ એજન્સી કંપની “લિમિટેડ”ના પ્રેસમાં

રણજીભાઈ દોશમ્બર દ્વારા પ્રસિદ્ધ કર્યું.

(મૂલ વરસે રૂ ૧ અગાઉથીજ)

ગુજરાતશાલ્કપત્ર.

પુસ્તક ૧૨ મું. બુન-બુધાર્ધ, સને ૧૮૭૩. આંક ૧-૭ મો.

મૈઘદૂત કાવ્ય.

માનસરોવરમાં નવઢ્ઢીતાં પાન તું કરધરિ પ્રીતિ;

કંચન કમલ વગડતાં છોં ને, મિત્ર નંગેદને ચિત્ત

મિત્રનું મ્હાલવું મોઘું.

ઝર ઇચ્છે તો સુરતરુના પગ પલવને ધુળવજે

‘એરાવતમુલ કળ છાયા તે કિધિ શું સુત સમજે!’ ૭૦

‘અલવેલો અલકા પૂરી, બો! પેલી ગિરિ ઓછંગ;

ગંગાં રાપિ પટકુલ કટિતટયોં લટકે રૂપેરી રંગ

‘એ કયમ દીતિ મુલાઈ’

જલ્લ બિંદુનિ ધારા તારી તો જાણે મોતર્નિની

૭૦. ૧. પર્વતનોં પંદ્ર, પર્વતનો રાજા, કૈભારા. હોમાજબને ગિરિરાજ કહ્યો ત્યારે કૈભારાને પંદ્ર કહે, તોજ શોભે.—૨. પંદ્રનો હાથો. પંદ્ર ત્યાં સ- હાથેવના દર્શન કરવા આબો હતો એમ આ શબ્દ સૂચવે છે. એરાવત ત્યાં પાણી પીનોં હોય તે વખત ટું જરા તેના માં ઉપર તારા વાદળા વડે છાયા કરેછે. એમ ને ટું કરેછે તે શું તેના કદનાં અને રંગના સરખાપણા ઉપરથી તે તારૂં બચ્ચું છે એમ ધારીની

૭૧. ૧. અહિંયા અગ્રપુરીને રસખરી રવાધીનપતિકા નાયકાની ઉપમા આપી મુંદરે છબી ચીતરી છે. ૨. એકવાર દીઠી કે આ નગરી અથવા નગરી રૂપી આં તે કેમ બૂધાય? સાધારણ સૌંદર્ય હોય તો કદાપિ બૂધાય પણ ખરી એમ કહેવાની મતબબ છે.—૩ વાદળાં તે અગ્રપુરી.

ઉત્તરમેઘ.

હે ઘન ! મગન ધુમે ઘર સાનો-શકે વકે તુંધિ હોડ !
તારાં ધનુષ સમ ચિતયાં ચઢકે; તૂં ગજે ધારિ કોડ,
તોં ત્યા મૃદંગ વેજે છે;

તુજ ંંગે જઢકણ જઢકે, તોં રંગ પ્રમિય માળિ ત્યાં;
તુજ સંગે ચપલ્લ ચમકે, તોં ત્યાં લલિતજ નમિતા.

ડવા અલ્લેલહિઓને હાંધે, કમલ રમણને કાજ;

કુંદ કઢાંઈ, કેશ ગુંવા છે; પામું પાડૂતાજ

નગરીનો કાળો ઓઠનો, અને વરસાદની ધારા તે મોતીની શેરો એવો અ-
હીયા સુંદર તરંગ ઉઠાવ્યો છે. આ ને બીટી વડે સ્ત્રીની ઉપમા અહીંયા
સંપૂર્ણ કીધી.

૧. અહિંયા મેધનો અને ત્યાંનાં ઘરનો મુકાબલો કરાને તેઓને એક
રૂપજ ઠેરાવ્યાં છે. પ્રથમતો તેઓની ઉંચાઈ સરખી છે એમ કહી, વ-
ર્ષાદના ધનુષની સાથે તે ઘર ઉપરના નવરંગી ચિત્ર, ગર્જનાની સાથે મૃદંગનો
અવાજ, જળકણુની સાથે મણિઓ, અને વીજળીની સાથે ત્યાંની સ્ત્રીઓ-
નું સરખાપણું અનુક્રમે આજ્ઞા કર્યું છે. એક ઓઠા રાજસૂક્ષ્મતાના ચ રંગ
બની રહ્યો છે અને ત્યાંથી સુંદર નાચકાઓના ઝળકારા છોઈ છોઈ વખત
બહારના તટસ્થ જોનારાની ચકિત દષ્ટિ ઉપર પડે છે એ જોણે જોઈ હશે તે
આ અનુપમ ચિત્રની ખુબી જાણી શકશે. હવેથી અલકાપુરીનું વર્ણન શરૂ
થાય છે અને તે એવા રસમાં લખ્યું છે કે પાછલા બધા વર્ણનોને જૂનાવી
દ છે અને દેવભૂમિ તે દેવભૂમિજ એમ આપણી પાસે આનંદની સાથે
કહેવડાય છે.

મુગ્ધું લોધર ફુલ રજધી;
નંબુ કુરબક છે, અંબોહલે; સરસવ ફુલ કર્ણે;
છે સૈંધે કદમ ફુલ સુંદર જે ઝગે તુજ 'ચરણે. ૨

નિલ કુસુમ ઝ્યાં હોય નરુને, સંગે મંગ મુંશાર;
નિલ કમલ આપે 'નલિનીઓ, 'જેને હંસાને હાર;
ચોગમ વીટિ વઢીછે;

નિલ પિચ્છ પ્રકાશિત મોરને મુલ મધુરી વાળી;
નિલ અજવાલી ઝ્યાં રાતઢી રમણિક 'નમહાળી. ૩

આશું તો આનંદનાં ઝ્યાં, અગ્ય નિમિત્તે નહીંજ;
યેગ તો ઝ્યાં કામચર માત્રજ, જે પ્રિય મલ્લવેયાંજ
સહજ સુલે સમિજાણ

૨. ૧. તારાં પગલાંધી, ટું આળાધી, વર્ષાત્રતુમાં. આ શ્લોકમાં કવિ ત્યાંની આંખોનો સાદો સણગાર વર્ણવે છે, પણ તેમાં જે ફૂલ વર્ણવ્યાંછે તે જૂદી જૂદી ત્રતુનાં છે. કમળ શરદત્રતુમાં, કુંદની કળી હેમંતત્રતુમાં, લોધ્ર શિશિરત્રતુમાં, કુરબક વસંતત્રતુમાં, સરસવ શ્રીશ્રવત્રતુમાં, અને કદમનાં ફૂલ વર્ષાત્રતુમાં યાવછે. એ રીતે વર્ણન કરીને એમ સૂચવે છે કે આ દેવભૂમિમાં સઘળી ત્રતુનાં ફૂલ પ્રત્યેક ત્રતુમાં યાવછે.

૩. આ હેતુમાં ત્યાંનું અદભૂત શૃષ્ટિસૌંદર્ય વર્ણવ્યું છે.—૧. કમળનું આડ.—૨. જે કમળના આડને યોગમ હંસની હાર વીટી વળી છે.—૩. વર્ષાત્રતુમાંજ મોરના પીછાં પ્રકાશિત યાવ અને તે મધુરીવાણી બોલે એમ ત્યાં નથી.—૪. અંધારાની નાશ કરનારી. ત્યાં શુકલપક્ષને કૃષ્ણપક્ષ એવો ભેદ નથી, પણ હેમશાંત અજવાળી રાત છે.

નહિ પ્રેમના માન વિના વિજો વિજોગ તો ડ્યાહી;
ડ્યાં જીવન રૂળ વય વીજુંરે જન જાણે નાહી. ૪

આરત કેરિ અગાસિયોમાં તારાનું પડે તેજ—
જાણે રત્ન જડીત અમૂલક કો ગલિચો શબ્દકેજ—
ત્યા પિઉ પ્યારિ બેસેછે.

૧૨સવર્ધનહાર મંદારનું મહસ મદા. ડહેછે
મંદ મંદ મુદંગે યાપ ત્યાં સુવ રંગે પડેછે. ૫

૧મંદાકિનિને તિર મંદારનિ છાયા હેઠે ડ્યાંય
શિતલ પવનમાં બેસે બાઢા, ૧ગૂઢમણિ खेल खेलाय
સોનાની રેતીમાં.

કો મુઢિ મણિનિ સિતારસી કો લોહિતિ લંને,
૧સુરસાય કરિ સ્નેહ પાચના તે ધરાતિન ૧ચંતે. ૬

આ ઢેકાણે ત્યાંના લોકનાં સુખ વર્ણવે છે. જ્યાં એટલે જો ન-
|| આંશુ તો ફક્ત હર્ષનાંજ હોય છે, પણ બીજા કારણનાં હતાં ન-
થીજ, જ્યાં રોગ તો ફક્ત કામ જવર છે જો રોગ કે પ્રિય પ્રેમ કે સ્ત્રીના
મળવા થકીજ ઝટવારમાં સમી જાયછે, અને હલકું સુખ થાયછે, જ્યાં
પ્રેમમાં એક બીજા સાથે જરાવાર રિસાય તે વિના બીજી જાતનો વિજો-
ગજ નથી, અને જ્યાં જીવાની શિવાય બીજી ઉમરતો લોકો જાણતાજ
નથી. સારાંશ કે ત્યાં દુઃખ નથી, રોગ નથી, પ્રિયપ્રેમ કે પ્રેમકામ
નથી, અને સઘળાં સદાકાળ સુવાવરયામાંજ રહે છે.

૫—૧. રસને વધારનાર. મદનું વિશેષણ.

૬. ૧. આકાશ ગંગાને કિનારે—૨. એ નામની કોઇ જૂની રમત. જ-
ણાય છે. મહિનાય કહેછે કે એ દેશી રમત છે. એ રમતનું સ્વરૂપ તો
આ કવિતામાંથીજ સમજાય છે. સોનાની રેતી, જે સેતાડાનાં મણિ, એ ક-

નીચી વંધન તોડે તાળે ઝ્યા પિયુ થઈ હેતે અધીર
 બિંચ સરીલા હોઠવાળોનું ઢોલું પહેલું ચીર,
 તે થડ લડ્યા ઘેલી

દોષ રત્નરૂપી હોલચારે ભરિ મુઠ્ઠિ ગુલાલે
 તે તરફ ફેંકે પણ ઝગોતતો વહે અધિક શગારે. ૭

ઝ્યા તુજ સરલો 'પયોદ કોડ' 'વવનાધિ પાંચો પ્રવેશ
 વુંદે વગાડી સાતમા માઢાનિ સુંદર છાંબિઓ વેશ
 'શટ જાઢીયામાયી

સંકોચઈ ધૂમ્પરૂપે પહે 'વહુરૂપિ પાછો રે
 મયમીત થયો હોય જાણે રે નિજ કૃત્ય 'અઘોરે. ૮

વિની આપેલી એ બાળાઓની સમૃદ્ધિ બતાવે છે. ૩. દેવતાઓની દોષી,
 તે બાળાઓનો પ્રેમ મિળવવાને કાલાવાત્રા કરનારા દેવતા. ૪. મિત્રમાં પણ
 બાળાઓ તેઓના બોલવાને ન ગણકારતાં રમતમાંજ આચુ રહે છે. આ
 અસાત્યોવનાનું વર્ણન થયું.

૭. તે બાળાનું અર્ધિયા મુગ્ધાપણું વર્ણવ્યું છે. મુગ્ધામાં અ-
 ભ્યંત શરમ, અને ધણી વાહાની લાગે તેવી પણ એક જાતની નાદાની
 હોય છે. મુગ્ધાનો અર્થજ મૂર્ખ થાય છે. મુગ્ધામની મુઠ્ઠી નાંખીને સુરત
 સમયે દીવો હોલવવા જવું એ મુગ્ધાનું શરમાળપણું અને લલિત આતુર્ય,
 પણ રમતો દીવો એ રીતે ન હોલવાય એમ ન સમજવું એ નાદાની.

૮. ૧. વાદ્ય.—૨. પવનને આ ટેકાણે દૂતની ઉપમા આપી છે,
 અને મિથને પરમંદીરમાં પેસનારો બળિયારી કલ્પ્યો છે. ૩. મદિલનાય
 કહે છે કે એવા કામ કરનારને જાણી બારીઓ પૂગેરેમાંથી નાસી જવું
 પડેજ.—૪. મિથ તો બહુ રૂપ ધારણ કરનારો છેજ, અને એવા પુરુષને
 પણ એમ કરવુંજ પડે.—૫. બહુ ભયંકર, મિથમ બરેલા પોતાના કા-
 મથી જાણે બીધો હોય તેમ નામી જાય છે.

પાવાગઢ.

આં ગઢ પંચમહાલના હાલોદ મહાલમાં આવેલો છે. એનો પૌરાણિક વૃત્તાંત “પાવકાચ્યજ મહાત્મ” નામનું પુસ્તક છે તેમાંથીજ ખરાબર મળી શકે. પણ થોડો ધણો બાગો તૂટે મને મળ્યો છે તે અગત્યનો જાણી વાંચનારની સેવામાં મૂકું છું. “પાવકાચ્યજ મહાત્મ” મેળવવાની મેં ઘણી શુભિચ્છા કરી પણ દેશીઓની અજાણ્યતા જોવી વહેમી ચાલને લીધે મને તે મળી શક્યો નહીં.

જેને હમણા પાવાગઢ કહે છે, તેનું અસલ નામ પાવકાચ્યજ હતું. પાવકાચ્યજ ખાર ગાઉ જોએ અને તેડોળ પેરાવાનો ગણાતો હતો.

કોઈ એક સમયને વિષે વિશ્વામિત્ર નામના મહામુનિ જે કે પ્રાચીન કાળમાં થઈ ગયા કહેવાય છે તેમની ધિનુ (ગાય) ધાસ ચરતાં ચરતાં એ પાવકાચ્યજની આઈમાં પડી. રૂપિ ગાયની શોધ કરતા કરતા એ આઈ આગળ આવ્યા, એટલે ગાયે સાદ કૌંઠ અને રત્નતિ કરી કે “કૃપા કરી આ કુઃખમાંથી કાઢો”. મુનિએ ઉત્તર આપ્યો કે હું તને કાઢવાને અશક્ત છું. પણ તારાં આંત્રજમાંથી દૂધ નીકળી આઈ ભરાઈ જશે, એટલે તું તરની બહાર નીકળજે. આટલું કહી રૂપિ કોંધાંધ થઈ હીમાચ્યજ બાણી આલ્યા અને ગાય તરની બહાર નીકળી.

વિશ્વામિત્ર હીમાચ્યજને ત્યાં ગયા, ત્યાં તેમનું હીમાચ્યજે સ્નાં આતિથ્ય કર્યું; અને દીનતાથી વાણી આપ્યો કે “આપના જેવા તપસ્વી પધારવાથી માંડે ધામ પવિત્ર થયું છે માટે કાંઈ પણ આસ્તા હાય તે કરો”. મુનિ બોલ્યા કે હું ગિરિરાજ બીજી કાંઈજ આસ્તા નથી પણ તારો એક પુત્ર જણ યોજનના વિસ્તારનો છે તે મને આપ, અને આપ્યા શિવાય કોઈ પણ પ્રકારનો બીજો હિસાબ નથી, માટે આનાકાની કરીશ નહીં.

આ વચન સાંભળી હીમાચ્યજ અને મેનારાણી ધણાં વિસ્મિત થઈ અત્યંત શોકાતુર થયાં. પણ શું કરે? જો ના કહે છે તો રૂપિ કોપાયમાન થઈ આપ દે. માટે મોટું મન કરી પોતાના પુત્ર પાવાગઢને આસ્તા કરી. પાવાગઢ માત પિતાનું વચન માથે ચઢાવી વિશ્વામિત્રને શરણે થયો, અને વિનંતિ કરી કે મારાથી એકલા રહેવાય નહીં માટે શોખત જોઈએ, ત્યારે

મુનિએ બીજા પુત્ર દેવગઢને સાથે લીધો, પણ પાવાગઢે પાછો બીજો વાંધો લેઈ બહાનું કાઢ્યું કે મારે તો નિત્ય કાળકા માતાના દર્શન કર્યા વગર બોજન કરવું નહિ એવી પ્રતિજ્ઞા છે. મુનિએ તે વાતનો પણ નીકાલ કર્યો કે મારે પાવાગઢ ઉપર કાળકાનું સ્થાપન કરવું જ છે. આખરે બન્નો પુત્ર રૂપિની સાથે ગયા.

કોધાંધ યથેશ્વા વિશ્વામિત્રે પાવાગઢને પાંચકામળની આશુ બાશુ પૂર્ણે તેથી તે પણ ભાગ પૂરાયો અને એક ભાગ (આખા ગઢનો પા ભાગ) ઉધાડો રહ્યો. “માને પાવ” ઘણા ખરા કહે છે તે ઉપરથી “પાવાગઢ” અથવા “પાવાગઢ” કહેવાયો.

પાવાગઢ ઉપર રૂપિયે કાળકા માતાનું સ્થાપન કર્યું ને કે આજ પ્રસિદ્ધ છે અને પાવાગઢના ભાઈ દેવગઢને નજીકમાં સ્થાન આપ્યું ને કે આજ “દેવગઢ બારિયા” એ નામથી યોગજ્ઞ અંતર્યા હશે. પાવાગઢનું રાજ્ય વિશ્વામિત્રે ત્રિશંકુ નામના રાજાને આપ્યું. એ રાજાને દૈત્ય લોકોની ઉપાધિ ઘણીજ નડવા લાગી, પણ દેવીની સહાયતા વડે સર્વ દૈત્યનો પરાજય કરી રાજ્ય આબાદ કરવા લાગ્યો. તેના પછી અંપકસેન રાજા થયો, એના વખતમાં એ રાજ્ય બરજીવાનીમાં આપ્યું, અને ગઢની તળેટી આગળ હુલ્લ એક ઘોઢર વસ્યું તેનું નામ રાજાના નામ ઉપરથી અંપાવતી નગરી પડ્યું. પછી કાળાંતરે “અંપાવતી” નો અપભ્રંશ થઈ અંપાનેર ઘોઢરનું નામ કહેવાયું ને કે આજ તે ઘોઢર મઠીને ગામડું થયું છે તો પણ અંપાનેરજ કહેવાય છે. ગઢ ઉપર આજ પણ અંપકસેન રાજાએ સ્થાપન કરેલા અંપકેશર મહાદેવની જગ્યા છે ને તે પ્રસિદ્ધ રીતે જાણીતી છે.

અંપકસેન પછી હંશહર નામનો રાજા થયો. ત્યાર પછી મુખન્વા થયો, એઓના વિષે કાંઈજ જાણવા જોગ બીજા નથી. પણ છેલ્લો પત્તરાવળ નામનો રાજા થયો તેના વિષે હંતડયા અને લેખનો સારો આધાર છે. પત્તરાવળ આગરે વરસ ૪૦૦ ઉપર થઈ ગયો કહેવાય છે. એના વિષે બાકીનું સૂચાંત નજીક જાણી ફક્ત જાણવા લાયકજ દર્શાવ્યું છે, તે નીચે પ્રમાણે.

૧. મુજરાનના ઇતિહાસમાં લખ્યું છે કે વનરાજ આગંડાનો પ્રધાન અંપા કરીને હતો તેણે એ અંપાનેર જમાવ્યું છે. ૨. એને કેટલાક રાવળ ફટક પણ મળે છે.

અંપાનેરના નાથ વિષે દંતકથા આલેછે કે કોઈક વર્ષના નવરાત્ર (આ-
રો' માસનાં નવરાત્ર) માં . પત્તની રાણીઓ . ગરબા ગાતી હતી તેમાં
કાળકા માતા પણ રમવા લાગ્યાં; દેવીનું અદ્ભુત સ્વરૂપ અને અતૈકિક
શૃંગારે જોઈ પત્ત રાવલેનું ચિત્ત મગ્નું, અને અત્યંત મોહ પામ્યો; તરત
દેવીનો છેડો પકડ્યો ત્યારે દેવીએ કહ્યું કે “હું તારા ઉપર પ્રસન્ન છું માટે
મરજીમાં આવે તે વર માગ, પણ મારો પાલવ મૂક”. પત્તએ માગી
માગી ને ત્રણ વખત પૂછતાં એજ માગ્યું કે “મારે મોહોલે પધારો”. અંતે
દેવીએ છ ચોક કહ્યું કે “હું આ ગદની કાળકા દેવીછું, અને સ્વધર્મીએ
રમવા નીકળી છું; માટે હિસુમતિયા ને તારું પું રૂંડું અહાતો હોય તો
બીજું ‘કાંઈ માગ’? પણ અભાગી મોહ નિદ્રાવાન પત્તએ એજ માગ્યા
ક્યું કે “મારે મોહોલે પધારો”. તમો દેવીજો એ તદન પ્રપંચ છે. મને
કમવાને સાંજ એમ બોલોછો. પણ હું છેતરાઉં એવો નથી.

(આગળ ચાલશે.)

લા ૦ પ્રાણજીવન વ્રજગરંભ મહેતાજી
ઝાલોદ તામે પંચ, માહાલ.

કાળીપરજની ભાષા.

ગૂજરાતી.	ઢોડીઆની.	કુંકણની.	નાણકોની.
૧ મા	હાઇલી	આઇ	આયા
૨ બાપ	બહાલા	બા	બા
૩ મોટોબાઇ	દાદો	બાબા	બાબા
૪ પોતાનીઓ	ડોકાડી	પોસાનીઆઇ	બાપકો
		દોસાડી	
૫ છોકરો	બાપો, પોહો	પોસા, પોર	બાબા
૬ છોકરી	પોહીયા	પોસી	મુળગીઆં, પો રધી
૭ કાકો	વગવો	કાકા, અકબાસ.	વાડબાસ
૮ કાકી	કાકી, વડાઇ	વડાઇરા	કાકીરા

૧ સાસુ	સાસુ, હાહુ	હાહ, સાસુસ	કુધ
૧૦ સસરો	હહરો	સુસરોસ	મામો
૧૧ સાજો	ભાવડ	ભાવડ	મિવણાં, મિનાસ
૧૨ સાગી	હાટી	સાજગા	સાજીશ
૧૩ બનેવી	ભાવડ	ભાવડ	ભાવડ
૧૪ મામો	મામો	મામાંસ	મામા, મામ્યા
૧૫ મામી	કુધ	કુધ	કુધ
૧૬ દાતરડું	ઓહીઓ	ઓસીયા	દાતરડું, દાહડું
૧૭ કુવાડો	કુરાડો	કુરાડા	કુરાડા
૧૮ ભેસ	ટોટા	ડોબડ	ડોબડ
૧૯ ગાય	ડોબી	ગુરાં	ગાય
૨૦ બળદ	બેય	બીય	ધુરાં, બીય
૨૧ ગોધા	આંડીઓ	આંડીયા બીય	આડધુરાં
૨૨ પોડો	હુલો	હુલો	હુલો, ટોંડકો
૨૩ મરધો	કુકડો	કુકડા	કોમડા
૨૪ મરધી	કુકડી	કુકડી	કોમડી
૨૫ તાડી	તાડે	તાડી	તાડી, શેવડી
૨૬ બાજી	હોનારા	સોનારાં	ભાંજે, સુનારાં
૨૭ ધર	ધોર, મુપડા	ધરાં	ધરી
૨૮ અંગરખું	કોગડાં	આંગણા	આંગડાં, આ ગ્યા.
૨૯ દીવલી	દીવલી	દીવલ્યા	ઝેંડી ઝેરં ડધા,
૩૦ કલ્લી	ડોલા, ગેરના	કાકન	કાકન
૩૧ સુપડું	સૂપ	સૂપાં	સુપત,
૩૨ સાંબેલું	સુહાળ	સુસળ	સુસળ, સુસળાં
૩૩ સાંધરણી	બુઆરી	ભારી	બારી,
૩૪ ધંટી	ધંગો	ધંટી	ધંટી, ધંટ્યા

૩૫ બોળ	બૂંધ	ભૂંધમે	ભૂંધ
૩૬ ટોપણો	ટોપનાં	ડાલકાં	ડાલકાં
૩૭ અનુરીનુંકાડ	બોયો	બોધા	ખજુર
૩૮ કુંગર	ડોંગોર	ડોંગરા	ડોંગાર
૩૯ વાડવું	ખાંડવું	તોડુંલા	ખાંડન
૪૦ ધંધણા	ડારવાં	કાટવા	કાટવા, કંટી
૪૧ કાડવું	કોડવાં	કાડુંલા	તોડુંલા
૪૨ કેરી	આંબો	આંબા	આંબા, આમ,
૪૩ થાંભણો	અર	અળી	બેઘા, બેળી
૪૪ રાંધેલા મોખા	કોદાધ	કોદી	ધાન
૪૫ કોદરી	કોદાધ	ભગર	ધાન
૪૬ દાળ	સારણા	વરણ	બાજી,
૪૭ અથાણું	આખણાં	ખનાં ખડા	બાજી
૪૮ તમે	ગુમી	ગું	ગું, ગુંમી
૪૯ વાડકા	વાટાં	વાટાં	વાટી વાટાં
૫૦ કંદોરો	કદડો	સુતળી	કોદડા
૫૧ પિછોડી	આદર	કડકાં	ધડકા
૫૨ ધોતિઆં	ધોડકાં	ધોતીર	ધડકાં
૫૩ જંધવાના	ચાકવાના	નીળુંલા	નીંદ કડું લા.
૫૪ જંધઆવે	નિંદઆવે	નીંજતવે	ગ્રાપ લાગે
૫૫ ધુંધડી	ધોધડ	ધોધડી	ધોધડાં.
૫૬ આપે	ઓપે	ર	ઓપી ધી ભધર
૫૭ ભાથુંઆપો	કાથુંઓકા	ભાથે ર	ભાથે ઓકા.
૫૮ બડકું, મેંચ	પેજવા	આંબીલ	આંબીલ
૫૯ મોળવું	વાડવું	કાપુલા	કાપાં
૬૦, તરેણી	મોનારી	મોનારી	નનારી

૬૧ મુખવેય	હુંકીઆ	મુંકયાં	મુંકયાં
૬૨ રોટલા	પોલ્યા-પોળી	બાપરી	બાપુર
૬૩ બુસાળઈ	ધો સાળઆ	ધો સાળઆં	ધો સાળઆં
૬૪ કૂતરો	કૂતરો	શુણો	શુણા-શુંડા
૬૫ કૂતરી	કૂતરી	શુણી	શુણી
૬૬ બિલાડાં	બિલાડાં	માજર	બીલાડાં
			માંજર.
૬૭ વૈગણ, વૈત્યાક	વૈગણે	વાંગા	વાંગાં
૬૮ મરઆ	મીમુંલ	મીરઆં	મીરમુંલા
૬૯ કાળા મરી	મીરીએ	મીરા	મીરા-હા
			ટમીરીયાં
૭૦ કાકડી	વાનકાં	વાલકા	વાલકાં
૭૧ કોળું	કોગં	ડાગર	ડાગર-બો
			પલ્યા.
૭૨ કોદાળ	કોદાળ	કોદાળ	કોદાળ
૭૩ મારી	બાબદાવો	કુટી	કુટી-પીટી
૭૪ ભાંબુ	વાંજળે	વાજ	વાજરે.
			ભમના.
૭૫ શેરડી,	હેડ્યા	શેડ્યા	શેડી-ઉષ
૭૬ સાકડા	હાકડા	વળી-સાકડા	વળી-વળ્યાં
૭૭ ભોંડા	ભેડા	ભેડા	ભોંડી
૭૮ ચોખ્ખા	ચોખ્ખા	તાંકુળ	તાંકુળ
૭૯ વાંસ	ટોકપા	ટોકોર	ટોકરી
૮૦ કાંસકી	કાંખાઈ	ફની	ફની
૮૧ કાચળી	કાંપડા	ચોળી	ચોખ્યાં-ચો
			ળી.
૮૨ દેડકા	દેડક	દેડક	દેડકા
૮૩ ભદર	ભદર	ભદીર	ભદીર-મુગા
૮૪ ચોટલો	ચડી	ચડી	ચડો